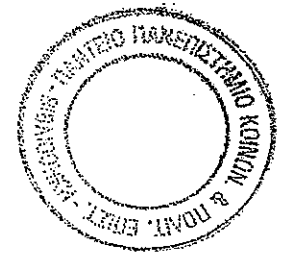

ΝΕΟΚΛΗΣ ΣΑΡΡΗΣ

Η ΑΛΛΗ ΠΛΕΥΡΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ
ΤΟΥ ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ
ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

ΒΙΒΛΙΟ Α

(1955 - 1963)

I

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΡΑΜΜΗ
ΑΘΗΝΑ 1982

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελίς

I

Ἡμερολόγιο τῶν γεγονότων ποὺ περιλαμβάνονται στὸ Α' βιβλίο τοῦ δευτέρου τόμου	40
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	49

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΜΠΛΟΚΗ

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1955

Τὸ πρῶτο ὀλίσθημα	61
Ἐνδείξεις ἐπερχόμενης θύελλας	72
Ἡ Τουρκικὴ πρεμιέρα	81
Ἡ συγχορδία τοῦ τύπου	93
Τὸ ἀπροσδόκητο προσδοκώμενο	97
«Νύχτα τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου»	108
Ἡ Κυβέρνηση ὑπερακοντίζει τὴν κοινὴ γνώμη	114

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1955

Τὰ «μετρημένα» καὶ τὰ «ἀπροσμέτρητα»	117
Τὸ παυσίπονο τῶν «σκοτεινῶν δυνάμεων»	124
Ἡ χαμένη εὐκαιρία	128
Θύματα ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ	138
«Ἐντολοδόχοι τῆς Μόσχας»	144
«Οἱ Ἕλληνες ὁργανωτὲς τῶν Ἀνθελληνικῶν διαγμῶν»	149
Ἡ συνείδησις τῆς Κοινωνικῆς Ἀλλαγῆς	156
Ὁ προδομένος συνένοχος	163
Ἡ ὁμολογία τοῦ ἐμπρηστῆ	169

Ἐλεύθεροι κρατούμενοι	σελ. 175
Ἡ ἐπιβράβευση	179

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1960

Ἐνα νησί στὴν Προποντίδα	186
Ἡ κατάθεση τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα	192
Τὸ σκεπτικὸ τῆς Τουρκικῆς Δικαιοσύνης	197
Ἡ διαπίστωση τῶν γεγονότων	217
«Τὰ θαλασσόσαμε»	227
Ἔργα καὶ ἡμέρες τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος	243
Ἡ εὐθύνη τῶν πρωταιτίων	253
Πρόθεση: ὁ ἐκβιασμός στὸ Κυπριακὸ	267

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1956 - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1959

Μία ἀπόρρητη ἐκθεση	274
Κύριος στόχος ὁ διαμελισμός	279
Ἡ Ἑλληνικὴ πλειοψηφία στὴν Κύπρο εἶναι περιστασιακὴ	291
Στὴν ἀναζήτησι τῆς πατρότητος τῆς Διχοτομήσεως	301
Ἡ ἐκδοχὴ τοῦ χαριτολογήματος	308
Τὰ γενέθλια τῆς ἰδέας	323
Ἡ διχοτόμηση	329
Ἡ Τουρκία συνεργάζεται ἐπίσημα μετὰ τὴν ἀποικιακὴ διοίκηση	336
Μία ἄλλη φωνὴ	344
Ἡ ἀποστολὴ στὸ Λονδίνο	347
...Στὴ Νέα Ὑόρκη μετὰ τὸν Ντάλλες	356
Διαπιστώσεις	351
Διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν ἐνδιαφερομένων χωρῶν καὶ μόνο	366
Ἡ Γιάλτα τῆς Κύπρου	374
Τὸ Κυπριακὸ σὰν ἐπιφαινόμενο	383

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΠΟΥ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΙ ΣΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΟΜΟ (ΒΙΒΛΙΟ Α)*

1955

- 30 Ἰουνίου: Ἡ Μεγάλῃ Βρεταννία καλεῖ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκία σὲ διάσκεψη γύρω ἀπὸ τὸ Κυπριακὸ.
- 2 Ἰουλίου: Ἡ Τουρκία ἀποδέχεται τὴν πρόσκληση τῆς Μεγάλῃς Βρεταννίας.
- 8 Ἰουλίου: Ἡ Ἑλλάδα ἀποδέχεται τὴν πρόσκληση γιὰ συμμετοχὴ τῆς σὲ τριμερῆ διάσκεψη.
- 20 Ἰουλίου: Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἐκδίδει ἀνακοινωθέν σὲ ἀπάντηση τῆς ἐναντίον τοῦ ἐκστρατείας ποὺ κατευθύνει ὁ Τουρκικὸς Τύπος, οἱ ὀργανώσεις νεολαίας καὶ τὸ Σωματεῖο «Ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκικὴ».
- 23 Ἰουλίου: Ἡ Βρεταννικὴ διοίκηση τῆς Κύπρου μεταβιβάζει τὴν διοίκηση τῆς παρουσίας τοῦ Ἐβκαφίου στοὺς Τουρκοκύπριους.
- 27 Ἰουλίου: Ὁ Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ ἀναλαμβάνει ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας.
- 13 Αὐγούστου: Ὁ Δρ Φαζίλ Κιουτσούκ ἀποστέλλει ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πρόεδρο τοῦ Σωματείου «Ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκικὴ» καὶ τοῦ γνωρίζει πὺς οἱ Ἑλληνοκύπριοι προετοιμάζονται νὰ σφάξουν τοὺς Τουρκοκύπριους.
- 17 Αὐγούστου: Προκήρυξη τῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀγκύρας.

* Ὅπως ἀναγράφηκαν στὸν Τουρκικὸ Τύπο καὶ μνημονεύτηκαν ἀπὸ τὶς Τουρκικὰς πηγὰς μετὰ ἀναγκαίαν συμπλήρωση γιὰ γεγονότα ποὺ ἀφοροῦν στὸ Κυπριακὸ καὶ τὴν Ἑλλάδα. Πρὸς. *Armaoglu, Fahir*: «Kibris Meselesi» (Τὸ Κυπριακὸ πρόβλημα) καὶ *Ahmad, Feroz, Ahmad Turgay Bedia*: «Türkiyenin çok partili politikanin açıklamali kronolojisi - 1945/1971» (Ἐπεξηγητικὴ χρονολογία τῆς πολυκομματικῆς πολιτικῆς (ζωῆς) τῆς Τουρκίας 1945 - 1971), ἐκδ. Bilgi, Ankara 1976 σελ. 137-269.

- 18 Αύγουστου: Δηλώσεις του Χικμέτ Μπίλ, Προέδρου του σωματείου «ή Κύπρος είναι Τουρκική» και του προέδρου της Φοιτητικής Ένώσεως του Πανεπιστημίου της Πόλης Τογκούτς Γκιόκερ, αναφορικά προς τις ειδήσεις περί επικειμένων σφαγών στην Κύπρο.
- 19 Αύγουστου: Δηλώσεις του προέδρου της Φοιτητικής Ένώσεως Τουρκίας Νεζάτ Τσέρμαν.
- 23 Αύγουστου: Η Τουρκική Κυβέρνηση επιδίδει διακοίνωση διαμαρτυρίας στην Αγγλία κατά της τρομοκρατίας στην Κύπρο, ζητώντας παράλληλα την εξασφάλιση της ζωής και της παρουσίας των Τουρκοκυπρίων.
- 24 Αύγουστου: Ομιλία του Μεντερές αναφορικά με το Κυπριακό.
- 25 Αύγουστου: Δηλώσεις του Προέδρου της Δημοκρατίας Τζελάλ Μπαγιάρ προς τους Τουρκοκυπρίους.
- 25 Αύγουστου: Δηλώσεις του Ίσμετ Ίνονου σχετικά προς την ομιλία του Μεντερές. — Ο Χικμέτ Μπίλ δηλώνει στον τύπο τη χαρά του από τον λόγο του Μεντερές. — Δηλώσεις σχετικές με τον πρωθυπουργικό λόγο του Προέδρου της Εθνικής Φοιτητικής Ομοσπονδίας Τουρκίας Χουσαμεττίν Τζανοζτούρκ. — Ο πρόεδρος της Ένώσεως Εργατικών Συνδικάτων της Αγκύρας Ίσμαήλ Αράς τηλεγραφεί στον πρωθυπουργό την ικανοποίηση των Τούρκων εργαζομένων για την ομιλία.
- 26 Αύγουστου: Δηλώσεις του Γενικού Γραμματέα του Ρ.Α.Κ. στον Τύπο. Δηλώσεις του προέδρου του Ρεπουμπλικανικού Εθνικού Κόμματος Όσμάν Μπολούκμπαση.
- 27 Αύγουστου: Συγκέντρωση Τύπου του Φατίν Ρουστού Ζορλού στο Λονδίνο: Η Τουρκία επιδεικνύει ζωτικό ενδιαφέρον για την Κύπρο.
- 29 Αύγουστου: Έναρξη εργασιών της διασκέψεως στο Λανκάστερ Χάουζ του Λονδίνου.
- 30 Αύγουστου: Ομιλία του υπουργού των Εξωτερικών της Μεγάλης Βρεταννίας Χ. Μάκ Μίλλαν στη διάσκεψη: Προτείνει καθεστώς αυτοδιοίκησης υπό τον έλεγχο των ενδιαφερομένων μερών.
- 31 Αύγουστου: Ομιλία στη διάσκεψη του Έλληνα υπουργού Εξωτερικών Στέφανου Στεφανόπουλου.
- 1 Σεπτεμβρίου: Ομιλία του Τούρκου υπουργού των Εξωτερικών Φατίν Ρουστού Ζορλού: σε περίπτωση αλλαγής του σημερινού καθεστώτος, η Κύπρος πρέπει να επιστραφεί στην Τουρκία.
- 2 Σεπτεμβρίου: Τηλεγράφημα της Ένωσης Εργατικών Συνδικάτων της Πόλης στο συλλαλητήριο που οργανώνουν Τούρκοι στο Λονδίνο (πα-

- ράρτημα του Σωματείου «Η Κύπρος είναι Τουρκική»). "180.000 εργάτες είναι έτοιμοι για όλα".
- 3 Σεπτεμβρίου: Δηλώσεις του Ζορλού σε Τούρκους δημοσιογράφους στο Λονδίνο: "Δεν είναι δυνατόν να προβούμε σε παραχωρήσεις προς την Ελλάδα".
- 4 Σεπτεμβρίου: Το συλλαλητήριο των Τούρκων στο Λονδίνο: συμμετέχουν 5.000 άτομα.
- 5 Σεπτεμβρίου: Ο Μεντερές συναντάται με τον Χικμέτ Μπίλ.
- 6 Σεπτεμβρίου: Διάδοση της είδησης περί δήθεν βομβιστικής ενέργειας ενάντια στην γενέθλια οικία του Άτατούρκ στη Θεσσαλονίκη. Έπακουλουθούν τα οργανωμένα ανθελληνικά γεγονότα στην Πόλη και στην Σμύρνη.
- 7 Σεπτεμβρίου: Διάλυση της διασκέψεως του Λονδίνου δίχως αποτέλεσμα. Η Τουρκική Κυβέρνηση με ανακοινωθέν της χαρακτηρίζει "τραγωδία" τα ανθελληνικά γεγονότα της 6/7 Σεπτεμβρίου. Ο πρόεδρος του Ρ.Α.Κ. Ίσμετ Ίνονου σε δηλώσεις του εκφράζει την λύπη του για τα γεγονότα. Η Τουρκική Μεγάλη Έθνοσυνέλευση συγκαλείται σε έκτακτη σύνοδο για την 12 Σεπτεμβρίου.
- 8 Σεπτεμβρίου: Δηλώσεις του Γενικού Γραμματέα του Ρ.Α.Κ. Κασήμ Γκιουλέρ. Ανακοινωθέντα της Τουρκικής Τοπικής Φοιτητικής Ομοσπονδίας και της Εθνικής Οργανώσεως Νεολαίας Τουρκίας. — Ανακοινωθέν της Πρωθυπουργίας περί κηρύξεως του στρατιωτικού Νόμου. Η Τουρκική Κυβέρνηση με το αιτιολογικό ότι «πιστεύεται πως οι λεηλασίες και οι προκλήσεις έχουν προετοιμαστεί από μια έρυθρά (sic) οργάνωση που έδρευει στην Βυρηττό» διαλύει την οργάνωση «Η Κύπρος είναι Τουρκική». Κατά περίεργη συγκυρία αργότερα θά αποστείλει τον Πρόεδρό της Χικμέτ Μπίλ ακόλουθο τύπου της Τουρκικής Πρεσβείας στην... Βυρηττό!!
- 9 Σεπτεμβρίου: Κυβερνητικό ανακοινωθέν αναφέρει περί μελλοντικής τιμωρίας των υπευθύνων και αποζημιώσεως των παθόντων.
- 10 Σεπτεμβρίου: Παραίτηση του υπουργού των Εσωτερικών Δρ. Ναμίκ Γκεντίκ.
- 12 Σεπτεμβρίου: Έκτακτη σύνοδος της Τ.Μ.Ε.
- 15 Σεπτεμβρίου: Ο υφυπουργός παρά τῷ πρωθυπουργῷ Ἀχμέτ Σαλήχ Κοροϋρ επισκέπτεται τον Οικουμενικό Πατριάρχη Ἀθηναγόρα και τοῦ εκφράζει την λύπη τοῦ πρωθυπουργοῦ.

- 17 Σεπτεμβρίου: Επίσημη απόρριψη από την Ελλάδα της βρετανικής προτάσεως για αυτοδιοίκηση.
- 20 Σεπτεμβρίου: Απαντητικό μήνυμα του Μεντερές προς τον ύπουργό των Ξεωωτερικών των Ήν. Πολιτειών Τζών Φόστερ Ντάλλες.
- 21 Σεπτεμβρίου: Η Γενική Επιτροπή των Ήνωμένων Έθνών αποφασίζει να μην συμπεριλάβει στην ήμερησία διάταξη της Γενικής Συνελεύσεως το Κυπριακό.
- 23 Σεπτεμβρίου: Η Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. επιβεβαιώνει την απόφαση της Γενικής Επιτροπής για να μην συμπεριλάβει το θέμα στην ήμερησία διάταξη.
- 28 Σεπτεμβρίου: Ο Άντν Μεντερές στά εγκαίνια του εργοστασίου σακχαρώς στο Σουσουρλουκ της Μικρασίας λέγει πως η Τουρκική Κυβέρνηση είναι έτοιμη να κάνει τα πάντα προκειμένου «να πάρει την καρδιά» της Ελλάδας.
- 3 Οκτωβρίου: Φθάνει στην Κύπρο κι' αναλαμβάνει τα καθήκοντα του Κυβερνήτη της Μεγαλονήσου ο Σέρ Τζών Χάρτινγκ.
- 4 Οκτωβρίου: Συνάντηση Χάρτινγκ - Μακαρίου. — Θάνατος του Στρατάρχη Παπάγου αφού όρισει σάν αναπληρωτή του τον Στέφανο Στεφανόπουλο.
- 5 Οκτωβρίου: Ο Παύλος δίνει την έντολή σχηματισμού της Κυβέρνησης στον Κ. Καραμανλή.
- 6 Οκτωβρίου: Ορκίζεται η Κυβέρνηση Καραμανλή. Ύπουργός Ξεωωτερικών ο Σπ. Θεοτόκης.
- 7 και 11 Οκτωβρίου: Συνέχεια διαπραγματεύσεων Χάρτινγκ - Μακαρίου.
- 11 Οκτωβρίου: Ο Καραμανλής ανακοινώνει ότι, έλληνικά στρατιωτικά τμήματα δέν θα παίρνουν μέρος σέ συμμαχικές ασκήσεις και ότι θα αποσυρθεϊ το έλληνικό έκστρατευτικό σώμα από την Κορέα.
- 12 Οκτωβρίου: Η Κυβέρνηση Καραμανλή παίρνει ψήφο έμπιστοσύνης στη Βουλή. Στην Τουρκία παραιτούνται 10 βουλευτές του Δ. Κ.
- 24 Οκτωβρίου: Τελετή έπαρσης της έλληνικής σημαίας στο νέο κτίριο του Έλληνικού Προξενείου Σμύρνης (το παλιό έχει καταστραφεί την 6 Σεπτεμβρίου από τα άτακτα στίφη). Συμμετέχει στο όνομα της Τουρκικής Κυβέρνησης ο ύπουργός Συγκοινωνιών Μουαμμέρ Τσαβούσ-γλου.

- 25 Οκτωβρίου: Ο Έλληνας ύπουργός Ξεωωτερικών Σπ. Θεοτόκης στο Λονδίνο για διαπραγματεύσεις.
- (27-28 Οκτωβρίου: Διαδηλώσεις υπέρ της Ένώσεως στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Λαμία και Ήράκλειο Κρήτης.
- 1 Νοεμβρίου: Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Τζελάλ Μπαγιάρ στην έναρκτηρία όμιλία του της Τ.Μ.Ε. χαρακτηρίζει τα γεγονότα της 6/7 Σεπτεμβρίου σάν τα σημαντικότερα του διαρρεύσαντος έτους. — Στην Αθήνα συνάντηση Μακαρίου - Καραμανλή. — Διαδήλωση νέων για το Κυπριακό στην Πάτρα. Διαδηλωτές καταστρέφουν το Βρετανικό Ίνστιτούτο.
- 21 Νοεμβρίου: Νέα συνάντηση Αρχιεπισκόπου - Χάρτινγκ.
- 23 Νοεμβρίου: Δηλώσεις του ύπουργού των Οικονομικών Χασάν Πολατκάν. Η ειδική επιτροπή βοηθείας που συνεστήθη από το Έμπορικό και Βιομηχανικό Έπιμελητήριο άποζημίωσε από την 7 Σεπτεμβρίου 2.736 άτομα και 3 όργανισμούς (sic).
- (24 Νοεμβρίου: Παραίτηση της Κυβέρνησης Άντν Μεντερές και άνάθεση στον ίδιο του σχηματισμού νέας.
- 8 Δεκεμβρίου: Ανακοινώνεται η νέα Κυβέρνηση Μεντερές. Ύπουργός Ξεωωτερικών ο Φουάτ Κιοπρουλού.
- 14 Δεκεμβρίου: Ανάγνωση του κυβερνητικού προγράμματος στην Έθνοσυνέλευση. Η Τουρκία διατηρεί άλώβητες τις άπόψεις της επί του Κυπριακού.
- 16 Δεκεμβρίου: Συζήτηση επί του κυβερνητικού προγράμματος.
- 17 Δεκεμβρίου: Σέ δηλώσεις του ό Έλληνας πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής θέτει πολύ βαρείς όρους για την βελτίωση των Έλληνοτουρκικών σχέσεων (sic).
- 20 Δεκεμβρίου: Ίδρύεται τό «Κόμμα της Έλευθερίας» από διαφωνήσαντες βουλευτές του Δ. Κ.
- 21 Δεκεμβρίου: Ανακοινωθέν του Τουρκικού ύπουργείου Ξεωωτερικών άπαντά στους όρους που πρόβαλε ο Έλληνας πρωθυπουργός.
- 1956
- 10 Ίανουαρίου: Διάλυση της Έλληνικής Βουλής και προκήρυξη εκλογών. Μέλη της Κοινοβουλευτικής Όμάδας του Δ. Κ. προτείνουν διενέργεια άνακρίσεως για να διαπιστωθεϊ ο ρόλος του Μεντερές στα γεγονότα της 6/7 Σεπτεμβρίου.

- 24 **Ιανουαρίου:** Δηλώσεις του υπουργού των Έξωτερικών Φουάτ Κιοπρουλου προς το Πρακτορείο Ανατολής περί της αυτονομίας στην Κύπρο.
- 27 **Ιανουαρίου:** Έναρξη διαπραγματεύσεων του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου με τον Κυβερνήτη της Κύπρου σχετικά προς την προτεινόμενη αυτοδιοίκηση.
- 19 **Φεβρουαρίου:** Εκλογές στην Ελλάδα. Νικητής η ΕΡΕ.
- 14 και 25 **Φεβρουαρίου:** Διαπραγματεύσεις Χάρτινγκ - Μακαρίου.
- 24 **Φεβρουαρίου:** Ομιλία του Φουάτ Κιοπρουλου στην Τ.Μ.Ε. αναφορικά προς το Κυπριακό: η αυτονομία και οι όροι της Τουρκίας.
- 25 **Φεβρουαρίου:** Ο Φουάτ Κιοπρουλου σε αγόρευσή του στην ΜΕΤ επί του Κυπριακού επιτίθεται κατά της Ελλάδος για σφοδρότητα. Η Κύπρος δεν μπορεί να αποδοθεί σε άλλον, εκτός από την Τουρκία. Ο Χικμέτ Μπαγιούρ (βουλευτής Δ. Κ.) προτείνει την διχοτόμηση.
- 9 **Μαρτίου:** Έξορία του Μακαρίου στις Σευχέλλες. — Διαδηλώσεις στην Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Η Ελληνική Κυβέρνηση ανακαλεί τον Έλληνα πρεσβευτή στο Λονδίνο.
- 10 **Μαρτίου:** Διαδηλώσεις και συγκρούσεις στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Ηράκλειο Κρήτης.
- 11-13 **Μαρτίου:** Επίσκεψη του Άγγλου υπουργού των Έξωτερικών Σέλγουϊν Λόυντ στην Αγκυρα και Βρεταννο-Τουρκικές διαπραγματεύσεις.
- 12 **Μαρτίου:** Συγκέντρωση Τύπου του Σέλγουϊν Λόυντ στην Αγκυρα. Νέες διαδηλώσεις στην Αθήνα.
- 14 **Μαρτίου:** Ο Πρόεδρος Αϊζενχάουερ σε συνέντευξη Τύπου λέγει πως το Κυπριακό είναι μιά διαφορά ανάμεσα στη Μεγάλη Βρεταννία και την Ελλάδα. Ο πρωθυπουργός Ήντεν στη Βουλή των Κοινοτήτων λέγει πως το Κυπριακό δεν αφορά μοναχά την Αγγλία και την Ελλάδα.
- 20 **Μαρτίου:** Ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Τουρκίας στα Ήνωμένα Έθνη Σελήμ Σαρπέρ και ο πρεσβευτής της Τουρκίας στις Η.Π.Α. Χαϊντάρ Γκιόρκ σε συνέντευξη Τύπου στην Οάσιγκτων αναπτύσσουν την Τουρκική θέση επί του Κυπριακού.
- 28 **Μαρτίου:** Ο Φουάτ Κιοπρουλου προβαίνει σε δηλώσεις προς το World-wide Service και το Agence Opera Mundi.
- 20 **Απριλίου:** Συζήτηση του Κυπριακού στην Ελληνική Βουλή.
- 9 **Μαΐου:** Αίματηρές εκδηλώσεις στην Αθήνα.

- 10 **Μαΐου:** Εκτέλεση στην Κύπρο των πατριωτών Καραολή - Δημητρίου.
- 21-24 **Μαΐου:** Συζήτηση πρότασης μομφής της Κυβέρνησης που κατέθεσε η Αντιπολίτευση στην Ελληνική Βουλή.
- 24 **Μαΐου:** Στην Ελλάδα η αντιπολίτευση κατηγορεί την Κυβέρνηση για την χλιαρή στάση της επί του Κυπριακού.
- 28 **Μαΐου:** Παραίτηση του Έλληνα υπουργού Έξωτερικών Σπ. Θεοτόκη και ανάληψη των καθηκόντων του από τον Εύαγγελο Αβέρωφ.
- 31 **Μαΐου:** Η Τουρκοκυπριακή ήγεςία μεταβαίνει στην Αγκυρα για διαβουλεύσεις.
- 4 **Ιουνίου:** Οί Τουρκοκύπριοι ήγέτες συναντώνται με τον Βρεταννό πρεσβευτή στην Αγκυρα: ζητούν άδεια για όργανωση ένόπλων τουρκικών δυνάμεων στην Κύπρο.
- 5 **Ιουνίου:** Το Έλληνικό Κοινοβούλιο αποστέλλει μήνυμα στα κοινοβούλια όλου του κόσμου: Οί Τουρκοκύπριοι χαρακτηρίζονται "βάρβαροι".
- 8 **Ιουνίου:** Το Τουρκικό υπουργείο Έξωτερικών εκδίδει ανακοινωθέν με το όποιο θεωρεί υπεύθυνη την Ελληνική Κυβέρνηση «για τις τρομοκρατικές ενέργειες» στην Κύπρο.
- 13 **Ιουνίου:** Ομιλία του Φουάτ Κιοπρουλου στην Μ.Ε.Τ. αναφορικά προς το Κυπριακό: οί τουρκικές απόψεις δεν μετεβλήθησαν από τις 24 Φεβρουαρίου.
- 17 **Ιουνίου:** Η Μ.Ε.Τ. σε μήνυμά της προς τα κοινοβούλια του κόσμου «αποκαλύπτει την τρομοκρατία» (στην Κύπρο).
- 19 **Ιουνίου:** Παραίτηση του Φουάτ Κιοπρουλου, αναπληρωτής υπουργός των Έξωτερικών ο Έτεμ Μεντερές.
- 1 **Ιουλίου:** Ο Άντνάν Μεντερές δηλώνει από την Αμερικανική τηλεόραση: Η Τουρκία δεν μπορεί να αποσυρθεί και να παραμείνει θεατής στην παράδοση της Κύπρου στην Ελλάδα.
- 2 **Ιουλίου:** Δηλώσεις του πρωθυπουργού Άντνάν Μεντερές στην έφημερίδα Daily Telegraph: δεν είναι δυνατόν να διανοηθείτε αυτοδιάθεση ή ένωση της Κύπρου.
- 3 **Ιουλίου:** Συνάντηση του αρχηγού του Βρεταννικού Γενικού Έπιτελείου στρατηγού Τέμπλερ με τον Α. Μεντερές.
- 5 **Ιουλίου:** Δηλώσεις του στρατηγού Τέμπλερ στον Τύπο της Πόλης.
- 7 **Ιουλίου:** Δηλώσεις του Βρεταννού υπουργού των Έξωτερικών: "Η Αγγλία παρητήθη της σκέψας να αναγνωρίσει αυτοδιάθεση στην Κύπρο.

Ἡ Μεγάλη Βρεταννία ἐτοιμάζει νέο σχέδιο διευθετήσεως τοῦ ζητήματος».

9-10 Ἰουλίου: Ὁ Ἀντιπρόεδρος τῶν ΗΠΑ Ρίτσαρντ Νίξον μεταβαίνοντας στοὺς Πακιστὰν σταθεμεῖ στὴν Ἀγκυρά ὅπου μεταξὺ ἄλλων συζητεῖ καὶ τὸ Κυπριακὸ.

11 Ἰουλίου: Τὸ Πακιστὰν ὑποστηρίζει τὴν Τουρκία στοὺς Κυπριακούς.

12 Ἰουλίου: Ἀνακοινωθὲν τῆς κοινοβουλευτικῆς ὁμάδας τοῦ «Δημοκρατικοῦ Κόμματος»: δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ αὐτοδιάθεση. Ἄν ἡ Ἑλλάδα ἐπιμένει στοὺς ζήτημα τῆς Κύπρου, ἡ Τουρκία θὰ ζητήσει νὰ ἀναθεωρηθοῦν τὰ ζητήματα ὁλοκληρῶν τῆς Δυτικῆς Θράκης καὶ τῆς Δωδεκανήσου. Δὲν θὰ ἐπιτραπῇ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ διαπραγματευθεῖ ἡ Ἀγγλία μὲ τοὺς τρομοκράτες μονομερῶς. — Δηλώσεις τοῦ Ἦντεν στὴν Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων: ἡ Ἀγγλία, παρ' ὅλο πὺδ παρητήθη τῆς σκέψεως γιὰ αὐτοδιάθεση, θὰ ἐφαρμόσῃ ἕνα καθεστῶς φιλελεύθερης αὐτοδιοικήσεως. — Ἀνάθεση στοὺς Λόρδους Ράντκλιφ τῆς συντάξεως συντάγματος αὐτοδιοικήσεως τῆς Κύπρου.

26 Ἰουλίου: Ἐθνικοποίηση τῆς ἐταιρείας τῆς διώρυγας τοῦ Σουέζ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο.

8 Αὐγούστου: Οἱ Ἀγγλοὶ κρεμοῦν τρεῖς ἀκόμη Κυπρίους πατριώτες.

16 Αὐγούστου: Προκήρυξη τοῦ Γρίβα-Διγενῆ στὴν Κύπρο: Ἀναστολὴ ἐπιχειρήσεων τῆς ΕΟΚΑ.

17 Αὐγούστου: Προκήρυξη τῆς ΕΟΚΑ ἀναφέρει περὶ καταπαύσεως τῆς δραστηριότητός της γιὰ ἕνα διάστημα.

18 Αὐγούστου: Ὁ Ἑλληνας πρῶθυπουργὸς Καραμανλῆς ἐξαίρει τὴν κατάπαυση τῆς δραστηριότητος τῆς ΕΟΚΑ.

22 Αὐγούστου: Ὁ Κυβερνήτης τῆς Κύπρου Χάρτινγκ καλεῖ τοὺς «τρομοκράτες» νὰ παραδοθοῦν ἄνευ ὄρων.

27 Αὐγούστου: Ἡ ΕΟΚΑ ξαναρχίζει τὸ ἔργο της.

7 Σεπτεμβρίου: Ὁ πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας στὴν Ἀθήνα Σεττάρ Ἰκσὲλ συναντᾶται μὲ τὸν Ἑλληνα ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν: ὁ Ἀβέρωφ ἀναφέρει περὶ διχοτομήσεως.

31 Ὀκτωβρίου: Ἀπόπειρα τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας νὰ καταλάβουν τὴν Διώρυγα τοῦ Σουέζ.

12 Νοεμβρίου: Ὁ Λόρδος Ράντκλιφ ὑποβάλλει στὸν Βρεταννὸ ὑπουργὸ τῶν Ἀποικιῶν τὶς συνταγματικὰς του προτάσεις.

18 Νοεμβρίου: Ὁ ὑπουργὸς Ἀποικιῶν Λέννοξ Μπόυντ ἀνακοινώνει τὶς προτάσεις τοῦ Λόρδου Ράντκλιφ στὴ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων καὶ ἀναφέρει περὶ τῆς διχοτομήσεως σὰν τελικὴ λύση.

18 Νοεμβρίου: Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση ἀποστέλλει στὶς χώρες τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς Ἐπιτροπὴ καλῆς θελήσεως προκειμένου νὰ ἐπεξηγήσῃ τὴ θέση της ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ.

20 Νοεμβρίου: Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἀπορρίπτει τὶς προτάσεις τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως.

13 Δεκεμβρίου: Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἀπορρίπτει τὸ σχέδιο συντάγματος Ράντκλιφ γιὰ τὴν Κύπρο.

20 Δεκεμβρίου: Ὁ Ἀντὼν Μεντερὲς σὲ δηλώσεις του πρὸς τὸ Πρακτορεῖο Ἀνατολὴ λέγει: «ἡ Τουρκία υἱοθετεῖ τὴν διχοτόμηση».

28 Δεκεμβρίου: Ὁμιλία τοῦ Ἀντὼν Μεντερὲς στὴν Μ.Ε.Τ. Ἡ Τουρκία πρόσκειται στὴν διχοτόμηση. — Γενικὴ ἀπεργία στὴν Κύπρο.

1957

2 Ἰανουαρίου: Δηλώσεις τοῦ μονίμου ἀντιπροσώπου τῆς Τουρκίας στὰ Ἡνωμένα Ἐθνη Σελὴμ Σαρπέρ: «Τὸ Κυπριακὸ πρέπει νὰ λυθεῖ μὲ τριμερεῖς διαπραγματεύσεις».

5 Ἰανουαρίου: Συγκέντρωση Τύπου τοῦ πρῶθυπουργοῦ Ἀντὼν Μεντερὲς στὴν Πόλη.

18 Ἰανουαρίου: Τὸ Κυπριακὸ κατὰ τὴ συζήτηση στὴν Ἐπιτροπὴ τοῦ προπολογισμοῦ: «Τὸ Κόμμα τῆς Ἐλευθερίας» κατακρίνει τὴν διχοτόμηση.

19 Ἰανουαρίου: Ἡ Τουρκικὴ Συνταγματικὴ Ἐπιτροπὴ συγκείμενη ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ Νιχάτ Ἐρήμ καὶ τὸν ὑφηγητὴ Σουάτ Μπιλγκέ μεταβαίνει στὴν Κύπρο γιὰ ἐπιτόπια μελέτη. — Δολοφονία ἑνὸς Τούρκου ἀστυνομικοῦ στὴν Λευκωσία ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴν πρόκληση ταραχῶν.

20, 21, 22 Ἰανουαρίου: Ἐπιθέσεις Τουρκοκυπρίων κατὰ Ἑλληνικῶν καταστημάτων στὴν Λευκωσία.

22 Ἰανουαρίου: Ἀναχωρεῖ στὴν Κύπρο Τουρκικὴ Ἐπιτροπὴ μὲ ἐπικεφαλὴς τὸν Νιχάτ Ἐρήμ.

23 Ἰανουαρίου: Ὁ πρῶθυπουργὸς Ἀντὼν Μεντερὲς τηλεγραφεῖ στὸν Φαζίλ Κιουτσούκ καὶ συνιστᾷ μετριοπάθεια.

24 Ἰανουαρίου: Ἀπεργία στὴν Κύπρο.

- 2 Φεβρουαρίου: Στην 'Αμμόχωστο οί «τρομοκράτες» τραυματίζουν 5 Τούρκους αστυνομικούς και λαμβάνουν χώρα συγκρούσεις ανάμεσα σε 'Ελληνοκυπρίους και Τουρκοκυπρίους.
- 3 Φεβρουαρίου: 'Επιθέσεις Τουρκοκυπρίων κατά 'Ελληνοκυπρίων στην 'Αμμόχωστο.
- 7 Φεβρουαρίου: 'Ο 'Α. Μεντερές σε συγκέντρωση Τύπου στην Πόλη κατηγορεί την 'Ελληνική Κυβέρνηση για τις «τρομοκρατικές ενέργειες».
- 18 Φεβρουαρίου: Στην πρώτη επιτροπή της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. συζητείται το Κυπριακό.
- 19 Φεβρουαρίου: 'Ο Γενικός Γραμματέας του Τουρκικού υπουργείου 'Εξωτερικών Μουχαρρέμ Νουρϋ Μπιργκϋ συγκαλεί συγκέντρωση Τύπου στην Οδόσιγκτων.
- 20 Φεβρουαρίου: Στην πρώτη επιτροπή του Ο.Η.Ε. ομιλία του 'Αμερικανού αντιπροσώπου Wadsworth: τα μέρη πρέπει να αναζητήσουν διαπραγματεύσεις εκτός των Η.Ε.
- 22 Φεβρουαρίου: 'Αποδοχή σχεδίου αποφάσεως της 'Ινδίας στην πρώτη επιτροπή των Η.Ε.: 'Η «τρομοκρατία» πρέπει να σταματήσει και τα μέρη καλούνται σε διαπραγματεύσεις.
- 23 Φεβρουαρίου: Διαδηλώσεις για το Κυπριακό στη Θεσσαλονίκη.
- 26 Φεβρουαρίου: 'Η Γενική Συνέλευση των Η.Ε. αποδέχεται την απόφαση της πρώτης επιτροπής.
- 3 Μαρτίου: 'Ηρωικός θάνατος του Γρηγόρη Αδξεντίου, ήγετικού στελέχους της ΕΟΚΑ.
- 13 Μαρτίου: Οί 'Αγγλοι κρεμούν στη Λευκωσία τον Ευαγόρα Παλληκαρίδη, 18 χρόνων. Αίματηρές διαδηλώσεις στην 'Αθήνα.
- 11 και 15 Μαρτίου: Συζήτηση του Κυπριακού στην 'Ελληνική Βουλή και σχετική πρόταση μομφής κατά της Κυβέρνησης που κατέθεσε η αντιπολίτευση.
- 20 Μαρτίου: 'Ομιλία του Λέννοξ Μπόυντ στη Βουλή των Κοινοτήτων. 'Η 'Αγγλία αποδέχεται την μεσολάβηση του ΝΑΤΟ.
- 21 Μαρτίου: 'Η 'Ελλάδα απορρίπτει την μεσολάβηση του ΝΑΤΟ.
- 28 Μαρτίου: 'Ο Μακάριος αφήνεται ελεύθερος από τις Σευχέλλες όπου κρατείται.

- 9 'Απριλίου: Δήλωση του υφυπουργού 'Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας David Ormsby στη Βουλή των Κοινοτήτων: η 'Αγγλία δεν διαπραγματεύεται τα εσωτερικά της Κύπρου με καμιά άλλη χώρα.
- 13 'Απριλίου: Δηλώσεις του πρώην υπουργού των 'Εξωτερικών Φατίν Ρουστού Ζορλού: έχει διασαλευθεί η κοινότητα άποψεων της 'Αγγλίας με την Τουρκία.
- 14 'Απριλίου: 'Ανακοινωθέν του Οικουμενικού Πατριαρχείου: «Τὸ Πατριαρχεῖο εἶναι πιστὸ εἰς τοὺς νόμους καὶ εἰς τὴν χώραν». - 'Επίδοση ἱταμῆς διακοίνωσης ἀπὸ τὸ Τουρκικὸ 'Υπουργεῖο 'Εξωτερικῶν στὸν 'Ελληνα ἐπιτετραμμένο Βαρσάμη. Αἴτημα: νὰ μὴν ὀργανωθεῖ ὑποδοχὴ στὸν Μακάριο ἐρχόμενο στὴν 'Ελλάδα.
- 17 'Απριλίου: 'Ο Μακάριος στην 'Αθήνα. Τοῦ ἐπιφυλάσσεται παλλαϊκὴ ὑποδοχή.
- 18 'Απριλίου: Δηλώσεις του πρωθυπουργού 'Αντάν Μεντερές στο Πρακτορεῖο 'Ανατολῆς: 'Η 'Αγγλία ἀστόχησε μετὸ νὰ ἀπελευθερώσει τὸν Μακάριο.
- 18 'Απριλίου: 'Ο Δήμαρχος της Νέας 'Υόρκης 'Αβερελλ Χάριμαν προσκαλεῖ τὸν Μακάριο.
- 19 'Απριλίου: 'Απαγόρευση παρὰ της Νομαρχίας του συλλαλητηρίου που διοργανώνει σχετικὰ μετὸ Κυπριακὸ ἡ Φοιτητικὴ 'Ενωσις του Πανεπιστημίου της Πόλης.
- 20 'Απριλίου: Δηλώσεις του προέδρου της Φοιτητικῆς 'Ενώσεως του Πολυτεχνείου της Πόλης ἀναφορικὰ μετὴν πρόσκληση του Μακαρίου στην Νέα 'Υόρκη. — Δήλωση του Γενικοῦ Γραμματέα του Ρ.Λ.Κ. Κασήμ Γκιουλέκ. — Δήλωση του Βρεταννοῦ 'Υπουργοῦ 'Εξωτερικῶν Aneurin Bevan στὸν ἀερολιμένα του Γεσὴλκιοῖ της Πόλης: 'Η Κύπρος εἶναι ἔθνικὸ πρόβλημα τῶν 'Ελλήνων, τοῦτο δὲν μπορεῖ νὰ λεχθεῖ γιὰ τοὺς Τούρκους, ὁ Μακάριος ἐκπροσωπεῖ ἓνα μεγάλο τμήμα τοῦ λαοῦ της Μεγαλονήσου, κατὰ συνέπεια οἱ ἀπόψεις τοῦ 'Αρχιεπισκόπου εἶναι σημαντικὲς (βλ. «Ζαφέρ» 21 καὶ 22 'Απριλίου 1956).
- 21 'Απριλίου: 'Η Νομαρχία της Πόλης δὲν παρέχει ἄδεια γιὰ τὴν «ἡμέρα της Κύπρου». 'Αντιπροσωπεῖα τῶν φοιτητικῶν ὀργανώσεων ἐπισκέπτεται τὸν Σαγγάριο (ὅπου ἔχει ἡττηθεῖ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς τὸ 1922).
- 23 'Απριλίου: Κοινὸ ἀνακοινωθέν φοιτητικῶν ὀργανώσεων.
- 25 'Απριλίου: 'Ο πρεσβευτὴς της Μεγάλης Βρεταννίας στὴν 'Αγκυρα Σέρ Τζαίμς Βόουκερ ἀπαντᾷ γραπτῶς σὲ ἐρωτήσεις τῶν δημοσιογράφων:

Τὸ Κυπριακὸ μπορεῖ νὰ ἐπιλυθεῖ μὲ τριμερεῖς διαπραγματεύσεις μεταξὺ Ἑλλάδος, Τουρκίας καὶ Μεγάλης Βρεταννίας.

20 Ἀπριλίου: Οἱ ἡγέτες τῶν Τουρκοκυπρίων Δρ. Φαζίλ Κιουτσούκ καὶ Φαίξ Καὺμάκ ἐπισκέπτονται τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πόλης.

2 Μαΐου: Ὁ Δήμαρχος τῆς Νέας Ὑόρκης, ὅστερα ἀπὸ τουρκικὲς διαμαρτυρίες, ἀκυρώνει τὴν πρόσκλησή του πρὸς τὸν Μακάριο.

2-3 Μαΐου: Ἡ σύνοδος τῶν ὑπουργῶν τοῦ ΝΑΤΟ στὴ Βόννη: ἡ μεσολάβηση δὲν ἀποδίδει.

3 Μαΐου: Ὁ Μεντερὲς ὁμιλεῖ στὴν Προῦσσα: Ἡ Ἀγγλία παρέσχε διαβεβαιώσεις στὴν Τουρκία σχετικὰ πρὸς τὴν διχοτόμηση.

4 Μαΐου: Τὸ «Κόμμα τῆς Ἐλευθερίας» διαμαρτύρεται γιατί ἡ Κυβέρνηση ἔχει μετατρέψει τὸ Κυπριακὸ σὲ θέμα ἐσωτερικῆς πολιτικῆς.

7 Μαΐου: Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργατικῶν συνδικάτων ποὺ κλείονται ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ Κυβέρνηση ἀνέρχεται σὲ ἑπτὰ.

9 Μαΐου: Διάψευση τοῦ Τουρκικοῦ ὑπουργείου τῶν διαδόσεων περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς Κύπρου: «ἡ ἰδέα αὐτὴ δὲν εἶναι οὔτε ἐπιδεκτικὴ ἀποδοχῆς, μήτε δυνατὴ ἐφαρμογῆς».

14 Μαΐου: Ἡ Κοινοβουλευτικὴ ομάδα τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος μὲ ἀνακοινωθέν της ἐγκρίνει τὴν πολιτικὴ τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ.

15 Μαΐου: Ἡ Τουρκία σὲ ἀνακοινώσεις της πρὸς τὴν Ἀγγλία, τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς λοιποὺς συμμάχους στὸ ΝΑΤΟ δηλώνει πὼς δὲν πρόκειται νὰ δεχτεῖ ἄλλη λύση ἀπὸ τὴν διχοτόμηση.

27 Μαΐου: Ὁ Μακάριος μὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Βρεταννὸ πρῶθυπουργὸ Μάκ Μίλλαν ζητεῖ ἀπ' ἐθελείας διαπραγματεύσεις.

30 Μαΐου: Ἀπάντηση τοῦ Μάκ Μίλλαν στὸν Μακάριο: ἀπόρριψη τοῦ αἰτήματος τοῦ Μακαρίου.

2 Ἰουνίου: Δηλώσεις τοῦ Μεντερὲς πρὸς τὸ Πρακτορεῖο Ἀνατολῆς ἐπὶ τῆς ἀλληλογραφίας Μακαρίου — Μάκ Μίλλαν.

4 Ἰουνίου: Δήλωση τοῦ Ἀγγλοῦ ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν Σέलगουιν Λόυντ: ἡ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τῆς διχοτομήσεως δὲν ἔχει μεταβληθεῖ.

12 Ἰουλίου: Προσφυγὴ τῆς Ἑλλάδος στὸν Ο.Η.Ε. μὲ αἶτημα τὴν αὐτοδιάθεση τῆς Κύπρου.

15 Ἰουλίου: Συζητήσεις στὴ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ:

× «Παρ' ὅλο ποὺ δὲν εἶναι ἡ καλὺτερη λύση, δὲν εἶναι δυνατό νὰ παραγνωριστῇ ἡ διχοτόμηση».

20 Σεπτεμβρίου: Ἐγγραφή τῆς ἐλληνικῆς προσφυγῆς στὴν ἡμερήσια διάταξη τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Ο.Η.Ε.

13 Ὀκτωβρίου: Προεκλογικὴ ὁμιλία τοῦ Τζελάλ Μπαγιάρ στὴν Ἀττάλεια. «Μετὰ τὸν δεῦτερο παγκόσμιον πόλεμον ἡ Ἀδελκάνησος ποὺ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴν μύτη μας(sic) ἀφέθηκε ἀθόρυβα στὴν Ἑλλάδα». Ὑπαίτιος, κατὰ τὸν Μπαγιάρ, ἦταν ὁ Ἴνονου. Ἄν τὸ Δ. Κ. δὲν βρισκόταν στὴν ἐξουσία «καὶ ἡ Κύπρος θὰ ἔφευγε ἀπ' τὰ χέρια μας (sic) ἀθόρυβα».

14 Ὀκτωβρίου: Προεκλογικὴ ὁμιλία τοῦ Ἀ. Μεντερὲς στὴν Ροιζοῦντα.

19 Ὀκτωβρίου: Προεκλογικὴ ὁμιλία τοῦ Ἀ. Μεντερὲς στὴν Καισάρεια.

20 Ὀκτωβρίου: Προεκλογικὴ ὁμιλία τοῦ Τζελάλ Μπαγιάρ στὴν Πόλη.

21 Ὀκτωβρίου: Προεκλογικὴ ὁμιλία τοῦ Ἰσμὲτ Ἴνονου στὴν Σμύρνη.

22 Ὀκτωβρίου: Προεκλογικὴ ὁμιλία τοῦ βουλευτῆ τοῦ Κόμματος τῆς Ἐλευθερίας Χασάν Καγκάλ στὴν Σμύρνη. Σὲ ὅλες τὶς προεκλογικὲς ὁμιλίες γίνεται ἀναφορὰ στὸ Κυπριακὸ καὶ στὴν διχοτόμηση.

22 Ὀκτωβρίου: Προεκλογικὴ ὁμιλία τοῦ Ἀ. Μεντερὲς στὴν Ἀγκυρα.

24 Ὀκτωβρίου: Συζήτηση τοῦ Κυπριακοῦ στὴν Ἑλληνικὴ Βουλὴ.

27 Ὀκτωβρίου: Ἐκλογὲς στὴν Τουρκία: νικητὴς τὸ Δημοκρατικὸ Κόμμα.

27 Ὀκτωβρίου: Ἐκλογὲς στὴν Τουρκία. Τὸ Δ.Κ. ἐξασφάλισε τὸ 47,70% τῶν ψήφων καὶ 427 ἔδρες, τὸ Ρ.Α.Κ. 40,82% καὶ 178 ἔδρες. Ἡ ἀντιπολίτευση κατήγγειλε ὄργιο ἐκλογικῆς νοθείας.

25 Νοεμβρίου: Ἀνακοινώνεται ἡ νέα Κυβέρνηση Μεντερὲς. Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν ὁ Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ.

3 Δεκεμβρίου: Ὁ Φοῦτ Κυβερνήτης στὴν Κύπρο στὴ θέση τοῦ Χάρτινγκ.

5 Δεκεμβρίου: Δολοφονία 3 Τούρκων στὴν Κύπρο.

9 Δεκεμβρίου: Ἐναρξὴ συζητήσεως στὴν πρώτη Ἐπιτροπὴ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Ο.Η.Ε. ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ.

12 Δεκεμβρίου: Ἀποδοχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ σχεδίου.

13 Δεκεμβρίου: Δηλώσεις: Τοῦ ἀντιπροέδρου τῆς Τουρκικῆς Ἐθνικῆς Φοιτητικῆς Ὁμοσπονδίας Τζελάλ Χορντάν καὶ τοῦ προέδρου τῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πόλης Ἀὐντὶν Ταβσάν: «ἡ νεολαία δὲν θὰ δεχθεῖ τὴν ἀπόφαση (sic)».

- 14 Δεκεμβρίου: Ἡ Τουρκικὴ Ἐθνικὴ Φοιτητικὴ Ἐνωση τηλεγραφεῖ στὸν Ἀντὸν Μεντερὲς καὶ τὸν πρόεδρο τῆς Βουλῆς Ρεφίκ Κοραλτάν: “Ἡ Νεολαία ὑποστηρίζει μὲ ὅλες τῆς τῆς δυνάμεις τὴν διχοτόμηση”. — Ἀπόρριψη τοῦ σχεδίου ἀπὸ τὴν Γενικὴ Συνέλευση: συνέχεια τῶν διαπραγματεύσεων.
- 15 Δεκεμβρίου: Ἐναρξὴ ἐκστρατείας τῆς Τουρκικῆς Φοιτητικῆς Ὁμοσπονδίας στὴν Πόλη γιὰ νὰ μιλοῦν οἱ ξένοι καὶ πρὸ πάντων οἱ μειονότητες (ἡ Ἑλληνικὴ) μονάχα Τουρκικά.
- 16 Δεκεμβρίου: Ἀπαγόρευση τῆς ἐκστρατείας τῆς Τ.Ε.Φ.Ο. ἀπὸ τὴν Διεύθυνση Ἀσφαλείας Πόλης, λόγω γενομένων καταχρήσεων κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς.
- 18 Δεκεμβρίου: Τηλεγράφημα τῆς Τουρκικῆς Ἐθνικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως (Τ.Ε.Φ.Ε.) στὸν Φ. Κιουτσούκ: 5.000 ἐθελοντὲς εἶναι ἐτοιμοὶ νὰ μεταβοῦν στὴν Κύπρο.
- 21 Δεκεμβρίου: Ὁ Ἀ. Μεντερὲς ἐκθέτοντας τὸ πρόγραμμα τῆς Κυβερνήσεώς του ἀναφέρει πὼς ἡ Τουρκία μὲ τὸ νὰ δεχθεῖ τὴν διχοτόμηση, ἐφθάσε στὸ ἀνώτατο ὄριο τῶν θυσιῶν ποὺ μπορεῖ νὰ υποβληθεῖ (sic).
- 24 Δεκεμβρίου: Δήλωση τοῦ Ἀ. Μεντερὲς: “ἡ Τουρκία εἶναι ἀποφασισμένη (νὰ ἐπιβάλει) τὴν διχοτόμηση”.
- 30 Δεκεμβρίου: Ἀνακοινωθὲν τῆς Τ.Ε.Φ.Ε. ποὺ ἐκδόθηκε στὴν Ἀγκυρὰ ἀναφέρει: Πρέπει νὰ καταργηθεῖ ἡ λέξη “Ρωμαίικο” ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ νὰ καταργηθοῦν ὀρισμένες μητροπόλεις.

1958

- 4 Ἰανουαρίου: Δηλώσεις τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Φατίν Ρουστοῦ Ζορλοῦ: “Ἡ διχοτόμηση εἶναι ἡ πολιτικὴ ποὺ ἐπιθυμεῖ ἡ Τουρκία”.
- 9 Ἰανουαρίου: Δηλώσεις τοῦ Ζορλοῦ στὸ Πρακτορεῖο Ἀνατολῆς: “Ἡ Αὐτοδιοίκηση εἶναι ἀπαράδεκτη καὶ μοναδικὴ λύση εἶναι ἡ διχοτόμηση”. Κατὰ τὸν Τουρκικὸ τύπο τὸ καταρτιζόμενο ἀγγλικὸ σχέδιο ἔχει δυσαρεστήσει τὴν Ἀγκυρὰ καὶ θὰ ἀκλονίσει ριζικὰ τῆς ἀγγλοτουρκικῆς σχέσεις». Κατὰ τὸ σχέδιο, ὁ Μακάριος θὰ ἀναγνωριστῇ σὰν ἐκπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Κύπρου καὶ θὰ προσαρτηθεῖ τὴν Κύπρο στὴν Ἑλλάδα.
- 16 Ἰανουαρίου: Ἡ Φοιτητικὴ Ἐνωση τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πόλης (Φ.Ε.Π.Π.) διοργανώνει συγκέντρωση γιὰ τὸ Κυπριακὸ καὶ ἀποστέλλει

τηλεγράφημα διαμαρτυρίας στὸν Μεντερὲς γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Μακαρίου στὴν Τουρκία.

- 19 Ἰανουαρίου: Ὁ Μακάριος ζητεῖ θεώρηση διαβατηρίου ἀπὸ τὸ Τουρκικὸ Προξενεῖο στὴν Ἀθήνα προκειμένου νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴν Τουρκία.
- 26 Ἰανουαρίου: Συγκέντρωση Τύπου τοῦ Ζορλοῦ: “Δὲν ὑπάρχει διαφορὰ ἀπόψεων μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἀγγλίας”.
- 26 Ἰανουαρίου: Ὁ Κυβερνήτης τῆς Κύπρου Φοῦτ ἔρχεται στὴν Ἀγκυρὰ γιὰ διαβουλεύσεις.
- 27 Ἰανουαρίου: Ἡ Φ.Ε.Π.Π. τηλεγραφεῖ στὸν Φοῦτ πὼς ἡ διχοτόμηση εἶναι ἡ τελευταία θυσία στὴν ὁποία μποροῦν νὰ υποβληθοῦν τὸ Τουρκικὸ ἔθνος καὶ ἡ Νεολαία (sic).
- 28 Ἰανουαρίου: Στὴν Λευκωσία Τοῦρκοι διαδηλώνουν ὑπὲρ τῆς διχοτομήσεως καὶ δέχονται τὰ πυρὰ τῶν Βρεταννῶν στρατιωτῶν: 8 νεκροὶ καὶ 70 τραυματίες. — Δηλώσεις τοῦ Μεντερὲς στὸ Πρακτορεῖο Ἀνατολῆς: Ἐκφράζεται ἡ λύπη γιὰ τὰ γεγονότα στὴν Κύπρο καὶ διευκρινίζεται πὼς δὲν τίθεται θέμα ἐπισκιάσεως τῶν Ἀγγλοτουρκικῶν διαπραγματεύσεων.
- 29 Ἰανουαρίου: Μὲ ἀφορμὴ τὸν θάνατο τῶν 8 Τοῦρκων στὴν Κύπρο, μεταδίδεται πένθιμη μουσικὴ ἀπὸ τοὺς ραδιοφωνικοὺς σταθμοὺς τῆς Τουρκίας. Ἀνακοίνωση τῆς Τ.Ε.Φ.Ε.
- 28-30 Ἰανουαρίου: Ἀγγλοτουρκικαὶ διαπραγματεύσεις στὴν Ἀγκυρὰ.
- 30 Ἰανουαρίου: Οἱ τουρκικὲς ἐφημερίδες μὲ πένθιμο πλαίσιο: κηδεῖα τῶν φονευθέντων Τουρκοκυπρίων. — Συγκέντρωση διαμαρτυρίας τῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως Πολυτεχνείου τῆς Πόλης.
- 31 Ἰανουαρίου: Ἡ Τ.Μ.Ε. καταδικάζει τὰ γεγονότα στὴν Κύπρο. — Στὴν Ἀγκυρὰ πρόληψη συλλαλητηρίου ποὺ ὀργάνωσαν, δίχως ἄδεια τῶν ἀρχῶν, φοιτητές.
- 7 Φεβρουαρίου: Τὸ Ρ.Α.Κ. ἐκδίδει ἀνακοινωθὲν σχετικὰ πρὸς τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ. Παρ’ ὅλο ποὺ ὑποστηρίζει τὴν διχοτόμηση, ζητεῖ ἐνημέρωση ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση.
- 9 Φεβρουαρίου: Ὁ Α. Μεντερὲς στὸ περιφερειακὸ συνέδριο Πρώτης τοῦ Κόμματός του ἀπορρίπτει τοὺς ἰσχυρισμοὺς πὼς τὸ Κυπριακὸ «πηγαίνει ἄσχημα».
- 10-12 Φεβρουαρίου: Ἀγγλο-Ἑλληνικὲς συνομιλίες στὴν Ἀθήνα.

13 Φεβρουαρίου: Κοινό ανακοινωθέν κατά την λήξη των 'Αγγλο-Έλληνικών συνομιλιών. Δηλώσεις του Σέλγουν Λούντ και του Μακαρίου.

15 Φεβρουαρίου: 'Ο καθηγητής Νιχάτ 'Ερτμ σέ όμιλία του πρὸς τὴν νεολαία τοῦ Ρ.Α.Κ. τῆς τοπικῆς Πέραν προτείνει: νὰ ἰδρυθεῖ στὴν Κύπρο Τουρκικὸ Κράτος.

18 Φεβρουαρίου: 'Ανακοίνωση τοῦ Βρεταννοῦ ὑπουργοῦ τῶν 'Εξωτερικῶν Σέλγουν Λούντ στὴ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων: ἡ 'Αγγλία θὰ προβεῖ σὲ νέες προτάσεις πρὸς τὴν 'Ελλάδα καὶ τὴν Τουρκία.

25 Φεβρουαρίου: 'Ομιλία τοῦ Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ στὴν Μ.Ε.Τ.: 'Η Τουρκικὴ Κυβέρνηση ἐλπίζει στὴν συνέχεια τῆς 'Αγγλοτουρκικῆς συνεργασίας.

1 Μαρτίου: Δεκαπέντε βουλευτὲς ἀποχωροῦν ἀπὸ τὴν ΕΡΕ.

2 Μαρτίου: Παραίτηση Καραμανλῆ.

3 Μαρτίου: 'Ο Γεωργακόπουλος πρωθυπουργὸς ὑπηρεσιακῆς Κυβερνήσεως. 'Υπουργὸς 'Εξωτερικῶν Μιχ. Περμαζόγλου.

1 'Απριλίου: 'Η ΕΟΚΑ ἐντείνει τὴν δραστηριότητά της. — 'Η Τουρκικὴ 'Εθνικὴ Φοιτητικὴ 'Ομοσπονδία προτείνει τὴν ἐπανασύσταση τοῦ Σωματείου «'Η Κύπρος εἶναι Τουρκικὴ».

2 'Απριλίου: 'Ανακοινωθέν τῆς Τ.Ε.Φ.Ο. 'Η ἔνταση τῆς δραστηριότητος τῆς ΕΟΚΑ σημαίνει χρεωκοπία τῆς πολιτικῆς τοῦ Κυβερνήτη Φοῦτ.

3 'Απριλίου: 'Επειδὴ δὲν παρασχέθηκε ἄδεια γιὰ τὴν ἐπανασύσταση τοῦ Σωματείου «'Η Κύπρος εἶναι Τουρκικὴ», ἡ Τ.Ε.Φ.Ο. ἀποφασίζει τὴ σύσταση «Εἰδικῆς 'Επιτροπῆς Κύπρου».

6 'Απριλίου: 'Ο Γενικὸς Γραμματέας τῆς Τ.Ε.Φ.Ε. 'Αλῆ Σαῖτ 'Ογούζ τηλεγραφεῖ στὸν Φοῦτ καὶ ζητεῖ ν' ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴν Κύπρο γιὰτὶ δὲν κατόρθωσε νὰ διαλύσει τὴν ΕΟΚΑ.

9 'Απριλίου: 'Ο Κρούσσεφ σὲ μήνυμά του πρὸς τὸν Μεντερὲς προτείνει ἀνάπτυξη φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς ΕΣΣΔ καὶ τῆς Τουρκίας.

11 'Απριλίου: 'Η Φοιτητικὴ 'Ενωση τῆς ΑΣΟΕ Σμύρνης σὲ συγκέντρωση Τύπου κατακρίνει τὴν 'Αγγλικὴ πολιτικὴ.

27 'Απριλίου: Οἱ Τουρκοκύπριοι ἰδρύουν χωριστοὺς δήμους στὴν Κύπρο.

1 Μαΐου: 'Ο Πρόεδρος τῆς Φοιτητικῆς 'Ενώσεως τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πόλης Σαμέτ Γκιούνντογαν διοργανώνει συγκέντρωση Τύπου μετ' ἀφορμὴ τὴν ἐπίσκεψή του στὴν Κύπρο.

10 Μαΐου: 'Ο Βρεταννὸς πρωθυπουργὸς Μάκ Μίλλαν, ὁ ὑπουργὸς τῶν 'Εξωτερικῶν Σέλγουν Λούντ, ὁ ὑπουργὸς 'Αποικιῶν Λέννοξ Μπούντ καὶ ὁ Κυβερνήτης τῆς Κύπρου Φοῦτ ἀρχίζουν νὰ ἐπεξεργάζονται τὸ νέο 'Αγγλικὸ σχέδιο.

11 Μαΐου: 'Εκλογαὶ στὴν 'Ελλάδα: 'Η ΕΡΕ νικητῆς. 'Αξιωματικὴ ἀντιπολίτευση ἡ ΕΔΑ.

17 Μαΐου: 'Ορκίζεται ἡ νέα Κυβέρνηση Καραμανλῆ. 'Υπουργὸς 'Εξωτερικῶν ὁ Ε. 'Αβέρωφ.

18 Μαΐου: Δηλώσεις τοῦ Ζορλοῦ στὸν Τύπο τῆς Πόλης: Τὸ Κυπριακὸ εἶναι ἡ λυθία λίθος κρίσης τοῦ Κυπριακοῦ.

21 Μαΐου: Συνάντηση τοῦ Ζορλοῦ μετ' τὸν Σοβιετικὸ ὑπουργὸ Νικήτα Σεμόνοβιτς Ριζώφ, διαρκείας μιᾶμισης ὥρας. Συζητήθηκαν θέματα τῆς Μέσης 'Ανατολῆς.

22 Μαΐου: Δηλώσεις τοῦ 'Ελληνα ὑπουργοῦ τῶν 'Εξωτερικῶν 'Αβέρωφ: Τὸ Κυπριακὸ μπορεῖ νὰ λυθεῖ σύμφωνα πρὸς τὴν θέληση τῆς πλειονότητος τῶν Κυπρίων.

23 Μαΐου: 'Ο Φαζίλ Κιουτσούκ καὶ ὁ Ραούφ Ντενκτάς ἔρχονται στὴν 'Αγκυρὰ γιὰ ἐπαφὲς μετ' τὴν Τουρκικὴ Κυβέρνηση.

24 Μαΐου: Δηλώσεις τοῦ Ζορλοῦ: 'Η 'Αγγλία δὲν ἔχει ἐνημερώσει τὴν Τουρκία σχετικὰ πρὸς τὸ νέο σχέδιο ποὺ καταρτίζει.

2 'Ιουνίου: Προκήρυξη τῆς Τ.Ε.Φ.Ο. 'Η Νεολαία δὲν θὰ δεχτεῖ ἄλλη λύση ἐκτὸς ἀπὸ τὴν διχοτόμηση.

5 'Ιουνίου: 'Η Φοιτητικὴ 'Ενωση τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πόλης (Φ.Ε.Π.Π.) τηλεγραφεῖ στὸν ὑπουργὸ τῶν 'Εσωτερικῶν καὶ ζητεῖ ἄδεια γιὰ συλλαλητήριον.

6 'Ιουνίου: 'Ο Γενικὸς Γραμματέας τῆς Φ.Ε.Π.Π. 'Ορχάν Μπουλντάτς συγκαλεῖ συγκέντρωση Τύπου. Σύνθημα τῆς Νεολαίας θὰ γίνῃ: «διχοτόμηση ἢ θάνατος» — Μετάβαση τοῦ προέδρου τῆς Φ.Ε.Π.Π. Σαμέτ Γκιούνντογαν στὴν 'Αγκυρὰ καὶ συνάντησή του μετ' τοὺς ὑπουργοὺς 'Εξωτερικῶν καὶ 'Εσωτερικῶν σχετικὰ πρὸς τὰ συλλαλητήρια.

7 'Ιουνίου: 'Ο πρόεδρος τῆς Φ.Ε.Π.Π. δίνει συνέντευξη Τύπου μετ' θέμα τὴν ὀργάνωση συλλαλητηρίων. Τὸ Τηλεγράφημα τῆς Φ.Ε.Π.Π. στὸν Μάκ Μίλλαν: 'Εὰν τὸ νέο σχέδιο δὲν περιλαμβάνει τὴν διχοτόμηση, ἡ εὐθύνη θὰ ἀνήκει στὴν 'Αγγλία. — 'Ο πρόεδρος τῆς Φοιτητικῆς 'Ενώσεως τοῦ Πανεπιστημίου τῆς 'Αγκύρας Γιαβοῦζ 'Εσμέρσου τηλεγραφεῖ στὴν

Φ.Ε.Π.Π. και δηλώνει την υποστήριξη του στο συλλαλητήριο που θα γίνει στις 8 Ιουνίου στην Πόλη (στο Μπαζιτ όπου και το Πανεπιστήμιο). — Η ΕΟΚΑ βάζει βόμβα στα Γραφεία του Γραφείου «Τουρκικών Ειδήσεων» (sic) στην Λευκωσία. — Έλεύθερη συζήτηση που διοργανώνει η έφημερίδα «Βατάν» με θέμα «Ποιά πρέπει να είναι η τύχη της Κύπρου».

7-8 Ιουνίου: Συμπλοκή στην Λευκωσία και την Λάρνακα μεταξύ των Έλληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων.

8 Ιουνίου: Ανακοινώθεν του Τουρκικού υπουργείου Έξωτερικών: Η απόφαση της Τουρκικής Κυβερνήσεως είναι οριστική προκειμένου να πραγματοποιηθεί η διχοτόμηση στην Κύπρο. — Στην Πόλη οργανώνεται από την Φ.Ε.Π.Π. συλλαλητήριο για την Κύπρο με την συμμετοχή 300.000 ατόμων.

9 Ιουνίου: «Στην Λευκωσία επίθεση των Ρωμηών έναντι των Τούρκων» (sic).

10 Ιουνίου: Η Αγγλία γνωστοποιεί το νέο σχέδιο στις Κυβερνήσεις της Ελλάδος και της Τουρκίας.

11 Ιουνίου: Άγγλοι στρατιώτες συλλαμβάνουν Τουρκοκύπριους άνδρες. Συμπλοκή μεταξύ των Άγγλων στρατιωτών και των Τουρκοκυπρίων γυναικών. — Ανακοινώθεν του Τουρκικού υπουργείου Έξωτερικών: Εφιστάται η προσοχή της Βρετανικής Κυβερνήσεως σχετικά προς τις τελευταίες συμπλοκές στην Κύπρο.

12 Ιουνίου: Αίματη ρεσ συγκρούσεις μεταξύ Έλληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων στην Λευκωσία και Αμμόχωστο. — Τουρκοκύπριοι σφάζουν έφτά Έλληνες στο χωριό Κούναλι. — Συλλαλητήριο στην Άγκυρα (Μανσωλείο του Ατατούρκ) για το Κυπριακό με συμμετοχή 150.000 ατόμων. — Το Τουρκικό υπουργείο των Έξωτερικών διαψεύδει (sic) πως τα γεγονότα στην Κύπρο είναι έργο των Τούρκων.

13 Ιουνίου: Η Ελλάδα αποστέλλει επιστολή στο Συμβούλιο Ασφαλείας με την οποία θεωρεί υπευθύνους των γεγονότων στην Κύπρο τους Τούρκους και καταγγέλλει την υποκίνηση των από την Τουρκία.

14 Ιουνίου: Ο Τούρκος υπουργός των Έξωτερικών Φατίν Ρουστού Ζορλού σε δηλώσεις του προς το Πρακτορείο Ανατολή κατακρίνει το γεγονός κατά το οποίο η Ελλάδα αποσύρει από το στρατηγείο του ΝΑΤΟ στην Σμύρνη τους στρατιωτικούς της. — Συλλαλητήριο για την Κύπρο στην Σμύρνη τους στρατιωτικούς της. — Συγκαλείται έκτακτα το Ατλαντικό Συμβούλιο. — Συλλαλητήριο για την Κύπρο στην Αντάκια (Αντιόχεια) και Καισάρεια.

15 Ιουνίου: Συλλαλητήρια στα Άδανα και στην Σμύρνη. — Ο Τουρχάν Φειζιόγλου μιλεί στο συνέδριο της τοπικής οργανώσεως Φατίχ (υποδιοίκηση της Πόλης) του Ρ.Α.Κ. με θέμα το Κυπριακό. — Ο Αντιπρόεδρος του «Κόμματος της Ελευθερίας» Ιμπραχίμ Οκτέμ μιλεί για το Κυπριακό στην συνοικιακή επιτροπή Τζαμκεμίρ του Κασίμπασα της Πόλης.

16 Ιουνίου: Σε συνεδρίαση κεκλεισμένων των θυρών, ο Φατίν Ρουστού Ζορλού προβαίνει προς την Τ.Μ.Ε. σε διευκρινίσεις. — Η Έθνοσυνέλευση αποφασίζει όμοφωνα την αποστολή τηλεγραφήματος στα κοινοβούλια όλου του κόσμου, κατά το οποίο η διχοτόμηση είναι η μοναδική λύση.

17 Ιουνίου: Συλλαλητήριο για την Κύπρο στην Ερζερούμη. — Ανακοινώθεν του Τουρκικού υπουργείου Έξωτερικών: «Η τρομοκρατία στην Κύπρο οργανώνεται απ' εσθίας από την Ελλάδα» (sic).

19 Ιουνίου: Συλλαλητήρια στην Αττάλεια, το Έλαζιγ και την Σαμσουντα. Ανακοίνωση από την Αγγλία του νέου σχεδίου: συγκυριαρχία της Κύπρου. — Ο Μάκ Μίλλαν ανακοινώνει στη Βουλή των Κοινοτήτων σχέδιο για την λύση του Κυπριακού. Η Ελλάδα και ο Μακάριος το απορρίπτουν.

20 Ιουνίου: Δηλώσεις του προέδρου της Τουρκικής Έθνικής Φοιτητικής Όμοσπονδίας Ερόλ Ουνάλ: Η Νεολαία δεν δέχεται το νέο άγγλικό σχέδιο.

21 Ιουνίου: Συλλαλητήρια στο Έσκήσεχιρ και στο Μάρας.

21 Ιουνίου: Καθιέρωση ήμερησίας έκπομπης για την Κύπρο ενός τετάρτου από τον Ραδιοφωνικό Σταθμό Άγκυρας.

28 Ιουνίου: Από το Τουρκικό υπουργείο των Έξωτερικών δίδεται στην δημοσιότητα η απάντηση του Τουρκικού υπουργείου των Έξωτερικών που έχει αποσταλεί στις 14 Ιουνίου στον Μάκ Μίλλαν.

29 Ιουνίου: Ο Ζορλού συναντήθηκε εκ νέου με τον Σοβιετικό πρεσβευτή. Η συνάντηση διήρκεσε μία ώρα. Τον Ιούνιο ο Ζορλού και ο Μεντερές συναντήθηκαν με τον Ριζώφ τέσσερις φορές.

5 Ιουλίου: Δηλώσεις του Ζορλού στο Πρακτορείο Ανατολής: Κατά την άποψη της Τουρκικής Κυβερνήσεως πρέπει να ένοποιηθεί το σχέδιο περί συγκυριαρχίας και διχοτόμησης.

6 Ιουλίου: Ο Ισμέτ Ίνονου σε όμιλία του στο συνέδριο της τοπικής του

Καδήκιοι (Χαλκηδόνα) της Πόλης κατακρίνει την Κυβέρνηση γιατί δεν ἐνημερώνει τὸ ἔθνος σὲ σχέση πρὸς τὶς τελευταῖες ἐξελίξεις.

7 Ἰουλίου: Ἀνακοίνωση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Κόμματος τῆς Ἐλευθερίας: Τὸ Κυπριακὸ διατηρεῖ τὴν σοβαρότητά του. — Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση μὲ ἀφορμὴ τὴν δολοφονία 2 Τούρκων νέων στὴν Κύπρο ἀπὸ μέρους τῶν τρομοκρατῶν (sic), ἀπευθύνεται στὴν Ἀγγλία ζητώντας τὴν λήψη τῶν ἀναγκαίων μέτρων καὶ καταγγέλλει τὸν Κυβερνήτη Φούτ.

12 Ἰουλίου: Κατόπιν τῆς ἐντάσεως τῆς τρομοκρατίας (sic) καὶ κατεῦθυνσὲς τῆς πρὸς τοὺς Τούρκους, ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση ἀπευθύνει πρὸς τὴν Ἀγγλικὴ αὐστηρὴ διακοίνωση (sic).

14 Ἰουλίου: Ἀνατροπὴ τῆς Μοναρχίας στὸ Ἰράκ. — Ἡ τρομοκρατικὴ ὀργάνωση τῶν Τούρκων τῆς Κύπρου (T.M.T.) κυκλοφορεῖ προκήρυξη μὲ τὴν ὁποία κηρύττει "ὀλοκληρωτικὸ" πόλεμο κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

19 Ἰουλίου: Οἱ ἡγέτες τῶν Τουρκοκυπρίων Φ. Κιουτσούκ καὶ Ρ. Ντενκτάς ἀποστέλλουν τηλεγραφήματα στὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας, τὸν πρωθυπουργὸ καὶ τὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν, ζητώντας ὅπως ἡ Τουρκία μὴ μείνει ἀδρανὴς ἐναντὶ τῶν ἀγριοτήτων ποὺ διαπράττονται στὴν Μεγαλόνησο (sic).

20 Ἰουλίου: Ὁ Φ. Κιουτσούκ σὲ ἄρθρο του ποὺ δημοσιεύεται στὴν «Χαλκὶν Σεσῆ» ζητεῖ τὴν ἀποστολὴ ἀπὸ τὴν Τουρκία Τούρκων στρατιωτῶν γιὰ τὸν λόγο ποὺ ἡ Ἀγγλικὴ διοίκηση δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ διαφυλάξει τὴν ὑπαρξὴ τῆς Τουρκοκυπριακῆς Κοινότητος (sic).

22 Ἰουλίου: Ἀφίξη τοῦ Φ. Κιουτσούκ στὴν Ἀγκυρα.

23 Ἰουλίου: Δηλώσεις τοῦ Ζορλοῦ στὸν Τύπο: «Ἡ ἀποστολὴ στρατοῦ ἀπὸ μέρους τῆς Τουρκίας στὴν Κύπρο θὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγώνα τῆς Ἀγγλίας μὲ τὴν τρομοκρατία (sic)».

24 Ἰουλίου: Ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνηση ἀντιτίθεται στὴν ἀποστολὴ στρατοῦ ἀπὸ μέρους τῆς Τουρκίας. — Ἐπίδοση δύο σοβιετικῶν διακοινώσεων πρὸς τὴν Τουρκία (18 καὶ 22 Ἰουλίου) μὲ θέμα τὸ Μεσανατολικό. Ὁ Μεντερὲς παρέσχε διαβεβαιώσεις ὅτι δὲν θὰ συνέτεινε στὴν αὔξηση τῆς ἐντασης. — Πληροφορίες γιὰ αὔξηση τῆς ἀμερικανικῆς βοήθειας πρὸς τὴν Τουρκία.

25 Ἰουλίου: Ἡ Τ.Ε.Φ.Ο. καὶ ὁ Μορφωτικὸς Σύνλογος Κύπρου (Κυπρίων Τουρκίας) πρὸς τὸν σκοπὸ τῆς ἐνίσχυσης τῶν Τουρκοκυπρίων ἰδρύουν Ἐπιτροπὴ οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως.

26 Ἰουλίου: Ὁ Μεντερὲς ἀναχωρεῖ στὸ Λονδίνο προκειμένου νὰ συμμετάσχει στὴ σύνοδο τοῦ Συμφώνου τῆς Βαγδάτης.

28-29 Ἰουλίου: Κατὰ τὴν σύνοδο τοῦ Συμφώνου τῆς Βαγδάτης κατόπιν ἀρνήσεως τῆς Ἀμερικῆς δὲν συνεζητήθη τὸ Κυπριακό. Ἐντονὴ δυσἀρέσκεια τῆς Τουρκίας καὶ ἀπογοήτευση (sic).

31 Ἰουλίου: Ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος Κ. Καραμανλῆς καὶ ὁ Βρεταννὸς πρωθυπουργὸς Χ. Μάκ Μίλλαν σὲ προκηρύξεις τους (sic) πρὸς τὸν Κυπριακὸ λαὸ συνιστοῦν ἀποφυγὴ βίας.

1 Αὐγούστου: Ὁ πρωθυπουργὸς Ἀ. Μεντερὲς σὲ ἐκκλησίᾳ του ζητεῖ ἀπὸ τοὺς Τουρκοκυπρίους νὰ πράξουν τὰ πάντα προκειμένου νὰ σταματήσουν οἱ πράξεις βίας. — Σὲ δηλώσεις του ἐπιμένει στὴ διχοτόμηση.

4 Αὐγούστου: Ἡ ΕΟΚΑ ἀνακοινώνει ἀνακωχὴ. — Δηλώσεις τοῦ Ζορλοῦ: «Δὲν ὑπάρχει θέμα ἡπιωτέρας στάσεως τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως».

5 Αὐγούστου: Ἡ τουρκικὴ τρομοκρατικὴ ὀργάνωση στὴν Κύπρο T.M.T. ἀναστέλλει τὴν δραστηριότητά της.

7 Αὐγούστου: Ἡ Ἑλλάδα ἀπορρίπτει τριμερεῖς διαπραγματεύσεις. — Δηλώσεις τοῦ Ἰνονου σὲ δημοσιογράφους σχετικὰ πρὸς τὸ Κυπριακὸ καὶ ἄλλα θέματα.

8 Αὐγούστου: Συνάντηση Μάκ Μίλλαν - Καραμανλῆ στὴν Ἀθήνα.

9 Αὐγούστου: Ἀφίξη Μάκ Μίλλαν στὴν Ἀγκυρα καὶ Ἀγγλο-Τουρκικαὶ διαπραγματεύσεις.

10 Αὐγούστου: Ἐκδοση κοινῆς Ἀγγλο-Τουρκικῆς ἀνακοινωθέντος στὴν Ἀγκυρα.

11 Αὐγούστου: Ὁ Ζορλοῦ μετὰ τὶς διαπραγματεύσεις ἐπεξηγεῖ τὴν ἀποψη τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως: πρέπει νὰ ἐνοποιηθοῦν τὰ σχέδια τῆς διχοτόμησης καὶ τῆς συγκυριαρχίας.

12 Αὐγούστου: Σὲ δηλώσεις του στὴν Κύπρο ὁ Μάκ Μίλλαν διευκρινίζει πὼς γιὰ νὰ ἐξευρεθεῖ ἱκανοποιητικὴ γιὰ ἀμφοτέρους τὶς πλευρὲς λύση ὑπάρχει ἀνάγκη ἐπταετοῦς ἀνακωχῆς.

13 Αὐγούστου: Δηλώσεις τοῦ Ζορλοῦ στὴ Νέα Ὑόρκη: ἡ ὀριστικὴ ἀποψη τῆς Τουρκίας εἶναι ἡ διχοτόμηση. — Ὁ μόνιμος ἀντιπρόσωπος τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως στὰ Η. Ε. κατακρίνει τὴν Τουρκία γιὰ τὴν Μεσανατολικὴ της πολιτικὴ.

15 Αὐγούστου: Ἡ Ἀγγλία ἀνακοινώνει τροποποιημένο τὸ σχέδιο τῆς 19 Ἰουνίου.

- 16 Αύγουστου: Δηλώσεις του προέδρου της Τ.Ε.Φ.Ο. Έρσλ Ουνάλ. 'Η Νεολαία απορρίπτει το Βρετανικό σχέδιο της 15 Αύγουστου.
- 19 Αύγουστου: 'Η 'Ελλάδα απορρίπτει το Βρετανικό σχέδιο.
- 21 Αύγουστου: 'Η ΕΟΚΑ ανακοινώνει ότι αρχίζει εκ νέου τη δραστηριότητά της.
- 22 Αύγουστου: 'Η Τ.Μ.Τ. ανακοινώνει πως δεν θα προβεί σε καμιά ενέργεια όσο η ΕΟΚΑ δεν θα επιτίθεται (sic).
- 26 Αύγουστου: Δηλώσεις του Ζορλού στο Πρακτορείο 'Ανατολή: η Τουρκία θα συνεργαστεί με τη Μεγάλη Βρετανία προκειμένου να εφαρμοστεί από την 1η Σεπτεμβρίου το νέο σχέδιο.
- 27 Αύγουστου: 'Ο Κασήμ Γκιουλέκ μιλώντας στο περιφερειακό συνέδριο Μούγλων του Ρ.Α.Κ. εκφράζει την λύπη του για την αποδοχή από μέρους της Τουρκικής Κυβερνήσεως του Βρετανικού σχεδίου.
- 14 Σεπτεμβρίου: 'Ο πρόεδρος του 'Εθνικού Ρεπουμπλικανικού Κόμματος 'Οσμάν Μπολούκπασα διευκρινίζει την θέση του Κόμματός του στο συνέδριο της τοπικής επιτροπής της κεντρικής υποδιοικήσεως των 'Αδάνων: 'Η Μεγαλόνησος πρέπει να επιστραφεί στην Τουρκία.
- 16 Σεπτεμβρίου: Συνάντηση του Καραμανλή στην 'Αθήνα με την Μπάμπαρα Κάσλ, βουλευτή και αντιπρόσωπο του εργατικού κόμματος, που του ανακοινώνει ότι ο Μακάριος της έχει πεί ότι είναι διατεθειμένος να δεχτεί να γίνει η Κύπρος ανεξάρτητο Κράτος.
- 21 Σεπτεμβρίου: Οι Τουρκοκύπριοι ηγέτες με ανακοίνωση που εκδίδουν καλούν τους όμοφύλους τους να επιδείξουν ψυχραιμία ενώπιον «της τρομοκρατίας της ΕΟΚΑ» (sic).
- 23 Σεπτεμβρίου: Δηλώσεις του Κιουτσούκ στην Κύπρο: «ανεξάρτητη Κύπρος σημαίνει ένωση της Μεγαλονήσου με την 'Ελλάδα».
- 24 Σεπτεμβρίου: 'Ο Γενικός Γραμματέας του ΝΑΤΟ Π. Α. Σπάκ δηλώνει πως συμφωνεί με την ιδέα της ανεξαρτησίας.
- 29 Σεπτεμβρίου: 'Ο Έλληνας πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής λέγει πως η Κυβέρνησή του υποστηρίζει την άποψη που διατύπωσε ο Μακάριος περί ανεξαρτήτου Κυπριακού Κράτους.
- 3 'Οκτωβρίου: 'Ο Μακάριος με μήνυμά του που απηύθυνε προς τους Κυπρίους από την 'Αθήνα, τους καλεί να εναντιωθούν στην εφαρμογή του σχεδίου συγκυριαρχίας των Βρετανών.
- 9 'Οκτωβρίου: Ο υπουργός 'Αποικιών Λέννοξ Μπόουντ δηλώνει στο Black-

pool: 'Η 'Αγγλία είναι αποφασισμένη να εφαρμόσει μέχρι τέλους το σχέδιό της περί συγκυριαρχίας.

- 10 'Οκτωβρίου: Ο υπουργός των 'Εξωτερικών Σέλλγουιν Λούντ δηλώνει: Το σχέδιο συγκυριαρχίας περισσότερο από ένα σχέδιο, είναι μια πολιτική μέθοδος.
- 13 'Οκτωβρίου: 'Ομιλία του Κασήμ Γκιουλέκ στο Συμβούλιο της Εδρώπης: Η πλέον ιδανική λύση είναι η διχοτόμηση.
- 19 'Οκτωβρίου: Δηλώσεις του Ζορλού στην Ούάσιγκτων: 'Η ανεξαρτησία της Κύπρου είναι δυνατόν να γίνει αποδεκτή μόνο με βάση την διχοτόμηση.
- 29 'Οκτωβρίου: 'Η 'Ελλάδα απορρίπτει οριστικά τις μεσολαβητικές προτάσεις του ΝΑΤΟ.
- 21 Νοεμβρίου: Δηλώσεις του Ζορλού στην Νέα 'Υόρκη. 'Η Τουρκία αντιτίθεται στην ανεξαρτησία της Κύπρου, η πλέον ιδανική λύση είναι η διχοτόμηση. — 'Απόφαση της Γενικής Συνελεύσεως των 'Ηνωμένων 'Εθνών για έγγραφη του Κυπριακού στην ήμερησία διάταξη.
- 23 Νοεμβρίου: Δήλωση του Ζορλού στη Νέα 'Υόρκη: η ανεξαρτησία μπορεί να εφαρμοστεί μόνο κενωρισμένα για τις δύο κοινότητες.
- 25 Νοεμβρίου: Έναρξη συζητήσεως του Κυπριακού στην πρώτη 'Επιτροπή της Γενικής Συνελεύσεως των 'Ηνωμένων 'Εθνών.
- 1 Δεκεμβρίου: 'Αποδοχή από μέρους της πρώτης 'Επιτροπής της Γενικής Συνελεύσεως των 'Ηνωμένων 'Εθνών τροποποιούμενου του σχεδίου αποφάσεως του 'Ιράν.
- 5 Δεκεμβρίου: 'Αποδοχή από μέρους της Γενικής Συνελεύσεως των 'Ηνωμένων 'Εθνών της προτάσεως του Μεξικού: τα μέρη πρέπει να συνεχίσουν τις προσπάθειές των.
- 6 Δεκεμβρίου: Δηλώσεις του 'Αβέρωφ: Το πνεύμα συνεργασίας που επικράτησε στη Γενική Συνέλευση κατά την αποδοχή της προτάσεως του Μεξικού, πρέπει να πρυτανεύσει και κατά την επίλυση του Κυπριακού. Δηλώσεις του Ζορλού: 'Η Τουρκία μπορεί να δεχτεί μια πενταμερή διάσκεψη στην οποία θα συμμετάσχουν η ελληνική και τουρκική κοινότητα της νήσου.
- 11 Δεκεμβρίου: 'Αγόρευση του 'Αβέρωφ ενώπιον της Βουλής των 'Ελλήνων: 'Η 'Ελλάδα μπορεί να αποδεχτεί τριμερείς διαπραγματεύσεις. 'Η 'Ελλάδα αποδέχεται την «έγγυημένη ανεξαρτησία».

16-18 Δεκεμβρίου: Με την ευκαιρία της Συνόδου των Υπουργών Έξωτερικών του ΝΑΤΟ στο Παρίσι, διεξαγωγή διαπραγματεύσεων μεταξύ των υπουργών Έξωτερικών της Μεγάλης Βρεταννίας, της Ελλάδος και της Τουρκίας.

20 Δεκεμβρίου: Δηλώσεις του Ζορλού στον Τύπο της Πόλης: «Δημιουργείται πρόσφορο κλίμα».

24 Δεκεμβρίου: Ανακοινωθέν του Τουρκικού Υπουργείου Έξωτερικών αναφέρει πως η Τουρκική Κυβέρνηση εξακολουθεί να συνεχίζει με προοπτική τις εργασίες της σχετικά προς την προώθηση των «Τουρκικών δικαίων επί της Κύπρου». — Ο Γενικός Γραμματέας του Ρ.Α.Κ. Κασίμ Γκιουλέκ σε αγόρευση του στην Τουρκική Έθνοσυνέλευση λέγει πως εκείνο που προέχει, σε οποιαδήποτε λύση που πρόκειται να δοθεί, είναι η προώθηση των τουρκικών συμφερόντων.

25 Δεκεμβρίου: Ανακοινωθέν της Φοιτητικής Ένώσεως του Πολυτεχνείου της Πόλης: δεν είναι δυνατόν να γίνει αποδεκτή άλλη λύση από την διχοτόμηση. — Ανακοίνωση του προέδρου της Φοιτητικής Ένώσεως του Πανεπιστημίου της Πόλης: «Αμετάθετη απόφαση της Νεολαίας του Πανεπιστημίου της Πόλης: «Ο πρόεδρος του Μορφωτικού Συλλόγου Κύπρου (Κυπρίων Τουρκίας) εκφράζει τις ανησυχίες του ενώπιον των εισηγμένων περι ανεξαρτησίας».

26 Δεκεμβρίου: Ομιλία του Κασίμ Γκιουλέκ στο περιφερειακό συνέδριο της Μπολού του Ρ.Α.Κ.: Το Δημοκρατικό Κόμμα φέρει άκραία την εδύνη των υποσχέσεων που έδωσε στο Έθνος.

30 Δεκεμβρίου: Ανακοίνωση της Τ.Ε.Φ.Ο.: Η Νεολαία δεν είναι δυνατόν να δεχτεί καμιά άλλη θυσία πέραν της διχοτόμησης.

1959

7 Ιανουαρίου: Ο Ζορλού αγοράζει στην κεκλεισμένων των θυρών συνεδρία της Επιτροπής προϋπολογισμού της Τουρκικής Έθνοσυνελεύσεως και παρέχει στο Σάμα πληροφορίες περί των τελευταίων Έλληνο-Τουρκικών διαπραγματεύσεων. Ανακοίνωση των Έστίων Μεταπολίτευσης Πανεπιστημιακών του Ρ.Α.Κ.: Ο όρκος: «Διχοτόμηση ή θάνατος» είναι λάβαρο! (sic).

12 Ιανουαρίου: Ο Ίσμετ Ίνονου μιλά στο «Κουρουλτάι» (Συνέδριο) του Κόμματός του και αναφέρεται στις τελευταίες εξελίξεις.

13 Ιανουαρίου: Στο Κουρουλτάι του Ρ.Α.Κ. γίνεται αποδεκτή με χειροκροτήματα πρόταση με την οποία ζητείται να ανακοινωθεί «παγκοσμίως» πως η τελική και οριστική απόφαση του Ρ.Α.Κ. είναι η διχοτόμηση.

16 Ιανουαρίου: Συνάντηση και διαπραγματεύσεις Αβέρωφ - Ζορλού στο Παρίσι.

20 Ιανουαρίου: Συμφωνία Αβέρωφ - Ζορλού «κατ' αρχήν» για το Κυπριακό.

23 Ιανουαρίου: Δηλώσεις του Ζορλού αναφορικά προς τις συζητήσεις που είχε με τον Αβέρωφ.

5 Φεβρουαρίου: Έναρξη διαπραγματεύσεων Καραμανλή - Μεντερές στη Ζυρίχη.

11 Φεβρουαρίου: Μονογραφία από τους Καραμανλή - Μεντερές των συμφωνιών στην Ζυρίχη.

14 Φεβρουαρίου: Ο Μεντερές σε δηλώσεις του προς το Πρακτορείο Ανατολής εκφράζει την ικανοποίησή του από την επίλυση του Κυπριακού.

17 Φεβρουαρίου: Το αεροσκάφος που μεταφέρει τον Μεντερές στο Λονδίνο καταπίπτει στο αεροδρόμιο του Gatwich. Ο Μεντερές διασώζεται αλλά υπάρχουν 14 νεκροί.

18 Φεβρουαρίου: Έκτακτη συνεδρίαση της Μ.Ε.Τ. σχετικά προς το αεροπορικό δυστύχημα στο Λονδίνο.

19 Φεβρουαρίου: Υπογραφή στο Λανκαστερ Χάουζ των Συμφωνιών δημιουργικών της Ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας από τους πρωθυπουργούς της Μεγάλης Βρεταννίας, της Ελλάδος και της Τουρκίας και από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και τον Δρα Φ. Κιουτσούκ. Ο Μεντερές υπογράφει στο νοσοκομείο όπου νοσηλεύεται.

23 Φεβρουαρίου: Σε δηλώσεις του ο Ζορλού χαρακτηρίζει τις συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου επιτυχία και για τα τρία μέρη.

23-28 Φεβρουαρίου: Συζήτηση επί των συμφωνιών Λονδίνου στην Ελληνική Βουλή.

26 Φεβρουαρίου: Επιστροφή του Μεντερές στην Πόλη όπου του γίνεται αποθεωτική υποδοχή.

27 Φεβρουαρίου: Ο Μεντερές στην Άγκυρα. Στον σιδηροδρομικό σταθμό τον υποδέχεται ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης Ίσμετ Ίνονου.

28 Φεβρουαρίου: Προκαταρκτικές συζητήσεις στην Τ.Μ.Ε. σχετικά με τις συμφωνίες.

- 2 Μαρτίου: 'Υποβολή από την Τουρκική Κυβέρνηση των συμφωνιών προς κύρωση από την Μ.Ε.Τ.
- 4 Μαρτίου: 'Ο Μακάριος επιστρέφει στην Κύπρο. 'Αναφωνεί: «Νενικήκαμεν»!
- 4 Μαρτίου: Συζήτηση και έγκριση των συμφωνιών από μέρους της Μ.Τ.Ε. Τò Ρ.Α.Κ. τις καταψηφίζει.
- 13 'Απριλίου: Συνέρχεται στην Κύπρο ή επιτροπή σύνταξης του Συντάγματος.
- 22 'Απριλίου: 'Ο Μακάριος προσκαλεί στην Κύπρο τους πρωθυπουργούς της 'Ελλάδος και της Τουρκίας.
- 7-12 Μαΐου: 'Ο 'Ελληνας πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής και ό ύπουργός των 'Εξωτερικών Εδάγγελος 'Αβέρωφ επισκέπτονται επίσημα την Τουρκία. Σέ δηλώσεις του προς τους εκπροσώπους του Τουρκικού Τύπου ό Καραμανλής είπε ότι «ή έλληνοτουρκική συνεργασία αποτελεί ιστορική αναγκαιότητα» (Τουρκικός Τύπος 8-13 Μαΐου 1959).
- 1 'Ιουνίου: Παραίτηση του 'Ελληνα πρεσβευτή στην 'Αγκυρα Γ. Πεςμαζόγλου.
- 27 'Ιουλίου: 'Αρχίζουν στην 'Αγκυρα οι 'Ελληνο-Τουρκικές διαπραγματεύσεις (Μπίτσιου - Κουνεράλπ).
- 2 Αύγουστου: «'Η 'Ελληνική Κυβέρνηση άπευθύνει τελεσίγραφο στον Γρίβα».
- 5 Αύγουστου: Οι 'Ελληνο-Τουρκικές διαπραγματεύσεις καταλήγουν σε συμφωνία.
- 11 Σεπτεμβρίου: «Οι 'Ελληνοκύπριοι έξυφαίνουν συνωμοσία κατά του Μακαρίου».
- 21 'Οκτωβρίου: «'Η κατάσταση στην Κύπρο επιδεινούται. Διακόπτονται οι εργασίες της Συνταγματικής 'Επιτροπής». Πρόκειται για την ανακάλυψη άποστολής όπλων στους Τουρκοκύπριους από την Τουρκία.
- 27 'Οκτωβρίου: 'Υπογραφή στην 'Αθήνα του κειμένου της Τριπλής Συμμαχίας 'Ελλάδος - Τουρκίας και Κύπρου. 'Η συμφωνία άφορά την στάθμευση των ελληνικών και τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Κύπρο, την σύνθεσή τους κ. ά.
- 28 'Οκτωβρίου: «'Ο Μακάριος καλεί τους 'Ελληνοκυπρίους νά παραδώσουν τα όπλα». 'Ο Τουρκικός τύπος δίνει έμφαση στην δήλωση του Μακα-

ρίου και άποσιωπά του Κιουτσούκ προς τους Τουρκοκύπριους. 'Ωστόσο οι δηλώσεις έχουν σάν άφορμή τον έξοπλισμό των τελευταίων.

- 11 Νοεμβρίου: Τρεις Τούρκοι ναυτικοί που μετέφεραν όπλα στην Κύπρο καταδικάζονται σε 1 χρόνο φυλάκιση. 'Ο Κυβερνήτης της Νήσου τους χαρίζει την ποινή και άναχωρούν στην Τουρκία.
- 13 Νοεμβρίου: 'Ο Ραούφ Ντενκτάς υποβάλλει μήνυση κατά του πολιτικού περιοδικού «Κίμ» της Τουρκίας.
- 15 Νοεμβρίου: «'Ιδρύεται άντιμακαριακό κόμμα στην Κύπρο».
- (5 Δεκεμβρίου: 'Ο Φαζίλ Κιουτσούκ άνακηρύσσεται άντιπρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας.
- 13 Δεκεμβρίου: 'Εκλογές στην Κύπρο για άνάδειξη Προέδρου. — 'Ο Μακάριος κερδίζει με μεγάλη πλειοψηφία (62,82%).
- (27 Δεκεμβρίου: 'Ο Ραούφ Ντενκτάς στην 'Αγκυρα. Ζητεί οικονομική βοήθεια από την Τουρκία.

1960

- 16 'Απριλίου: 'Η αίτία της παρατεινόμενης διαφωνίας στην Κύπρο, κατά τον Βρεταννό Συντηρητικό βουλευτή William Gates που βρίσκεται στην Κύπρο, άναφέρεται στην πρόθεση της Κυβέρνησής του νά άποθηκεύσει στην Μεγαλόνησο τουρκικά όπλα.
- 18 'Απριλίου: Συγκροτείται ή περίφημη «'Ανακριτική 'Επιτροπή» ή όποία θά προέβαινε σ' άνακρίσεις για νά διαπιστώσει τά άδικήματα που λεγόταν ότι διέπραττε ή άντιπολίτευση και ό Τύπος. 'Η 'Επιτροπή άποκτούσε τò δικαίωμα μέχρι του πέρατος των άνακρίσεων νά άπαγορεύσει κάθε πολιτική δραστηριότητα και την δημοσίευση των πρακτικών των συζητήσεων στην 'Εθνοσυνέλευση ή των έπερωτήσεων προς αυτήν, στον Τύπο, παρεκτός της «'Επισήμου 'Εφημερίδας» ('Εφημερίδα της Κυβερνήσεως). 'Η 'Επιτροπή είχε έξουσίες υπέρτερες κάθε δικαστικής και νομοθετικής έξουσίας. Γι' αυτό προβλήθηκε ή άντισυνταγματικότητά της και ό ισχυρισμός ότι ή Τουρκία άποκτούσε άπροκάλυπτα δικτατορική διακυβέρνηση.
- 28 'Απριλίου: Φοιτητικές διαδηλώσεις στην Πόλη και την 'Αγκυρα. — Κήρυξη στρατιωτικού νόμου στις δύο πόλεις.
- 24 Μαΐου: 'Ο Μεντερές άναβάλλει την προγραμματισμένη έπίσκεψη του στην 'Ελλάδα με πρόφαση την περιοδεία που είναι άναγκασμένος νά άρ-

χίσει στο έσωτερικό της χώρας προκειμένου να εξηγήσει στον τουρκικό λαό τις συνθήκες που επικρατούν στην Τουρκία.

27 Μαΐου: Το πρωί στις 4.36' ο Συνταγματάρχης Άλπαρσλάν Τουρκές ανέκοιωσε από τον Ραδιοφωνικό Σταθμό Άγκυρας: «Οι Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις ανέλαβαν την διακυβέρνηση της χώρας». Ο Μεντερές με την συνοδεία του άκουσαν την είδηση στο αυτοκίνητό τους καθ' όδον προς την Κιουτάχεια. Ανακοινώνεται η σύλληψη των Μπαγιάρ, Κοραλτάν (πρόεδρος της Έθνοσυνέλευσης) και Μεντερές και βουλευτών του Κυβερνητικού Δ. Κ. Ο στρατηγός Γκιουρσέλ έρχεται από την Σμύρνη και ήγείται της «Επιτροπής Έθνικής Ένότητας».

28 Μαΐου: Συγκροτείται νέα Κυβέρνηση. Ο Γκιουρσέλ αναλαμβάνει Άρχηγός του Κράτους, Πρωθυπουργός, Υπουργός Έθνικής Άμυνας και την Άρχιστρατηγεία. Υπουργός των Έξωτερικών ο Σελήμ Σαρπέρ.

5 Ιουνίου: Ο Φουάτ Κιοπρουλού αποκαλύπτει ότι «τά γεγονότα της 6/7 Σεπτεμβρίου 1955 είχαν οργανωθεί με την έμπνευση του Φατίν Ρουστού Ζορλού, από τον Μεντερές και τον Ζορλού. Η οικία του Άτατούρκ στην Θεσσαλονίκη βομβαρδίστηκε από τον Μεντερές». («Γενή Σαμπάχ» 5 Ιουνίου 1960).

27 Ιουνίου: Αναφαίνεται πιθανότητα συμφωνίας στο θέμα των βάσεων. Οι Τουρκοκύπριοι δεν αναγνωρίζουν τις συνθήκες Ζυρίχης - Λονδίνου. «Οι όμοιοι μας ίδρυσαν μια «άπελευθερωτική» επιτροπή που θα αγωνιστεί για την προάσπιση των δικαιωμάτων τους». Σε διακήρυξή τους οι Τουρκοκύπριοι αναφέρουν ότι δεν αναγνωρίζουν την Τουρκοκυπριακή ήγεςία. Ο πρώην πρόεδρος της Όμοσπονδίας Τουρκοκυπριακών Σωματείων Φαίζ Καϊμάκ έπεσκέφθη το Μαυσαλείο του Άτατούρκ στην Άγκυρα και κατέθεσε στέφανο στούς τάφους των ήρώων της Έλευθερίας». (Τζουμχουριγιέτ 28 Ιουνίου).

6 Ιουλίου: Υπογράφεται το Σύνταγμα της Κύπρου. Το Μέτωπο Μακαριακών - ΑΚΕΑ εξασφαλίζει όλες τις έδρες που ανήκουν στην Έλληνική Κοινότητα.

15 Αύγουστου: Τα μεσάνυχτα ιδρύεται η Κυπριακή Δημοκρατία και η Τουρκία μετά 82 χρόνια αποστέλλει στρατό στην Μεγαλόνησο.

31 Ιουλίου: Βουλευτικές εκλογές στην Κύπρο.

17 Σεπτεμβρίου: Η Κύπρος γίνεται δεκτή στον ΟΗΕ ως το 99ο μέλος του.

14 Οκτωβρίου: Αρχίζει στο νησί Πλάτη της Προποντίδας η εκδίκηση από το «Υπέρτατο Δικαστήριο» σειράς υποθέσεων που αφορούν έκνομες πρά-

ξεις και άτασθαλίες των ιθυόντων του καταλυθέντος καθεστώτος. Η κύρια υπόθεση είναι η καταπάτηση του Συντάγματος. Από τις υπόλοιπες η πιο ενδιαφέρουσα, η οργάνωση από μέρους της έκπτωτης Κυβέρνησης Μεντερές των άνθελληνικών διαγμών της 6/7 Σεπτεμβρίου 1955.

20 Οκτωβρίου: Μεταβαίνει στην Άθήνα ο Τουρκός ύπουργός των Έξωτερικών Σελήμ Σαρπέρ συνοδευόμενος από την γυναίκα του και ύπηρεσιακούς παράγοντες. Δηλώσεις του στο αεροδρόμιο του Γεσλήκιοϊ αναφορικά προς την «φίλη και σύμμαχο Ελλάδα». Οι διαπραγματεύσεις διεξάγονται σε άκρως φιλική και ειλικρινή ατμόσφαιρα. Το μεσημέρι συναντάται με τον Καραμανλή και στις 17 σύσκεψη στο ύπουργείο των Έξωτερικών (Χουριγιέτ 21 Ιουνίου).

24 Οκτωβρίου: Ο Σαρπέρ επιστρέφει στην Τουρκία. Δηλώσεις του για την φιλική ύποδοχή που του επεφύλαξε η Έλληνική Κυβέρνηση και ο Έλληνικός λαός. Αναφέρει πως ο Έλληνας συνάδελφός του τον φιλοξένησε στο σπίτι του στο Μέτσοβο και πως στην συνέχεια μετέβη στην Κομοτηνή όπου συναντήθηκε με εκπροσώπους της εκεί Τουρκόφωνης μειονότητας.

25 Οκτωβρίου: Καταθέτει στο Υπέρτατο Δικαστήριο ο Πατριάρχης Άθηνανόρας αναφορικά προς τα γεγονότα της 6/7 Σεπτεμβρίου, έχοντας κλητευθεί από τον δημόσιο κατήγορο.

13 Νοεμβρίου: 14 μέλη της «Επιτροπής Έθνικής Ένότητας» απολύονται από τον Γκιουρσέλ. Πρόκειται κυρίως για ριζοσπαστικούς αξιωματικούς με άκραιες θέσεις, όπως ο Τουρκές.

7 Δεκεμβρίου: Έκδοση νομοθετήματος αναφορικά με την συγκρότηση «Συντακτικής Συνέλευσης» που θα άπαρτιζόταν από την «Επιτροπή Έθνικής Ένότητας» (στρατιωτικό σύνδεσμο) και «Βουλή των Άντιπροσώπων» (μορφής συντεχνιακής).

1961

6 Ιανουαρίου: Πρώτη συνεδρία της «Συντακτικής Συνέλευσης». Θεωρείται σαν το άρχικό βήμα για την μεταβίβαση της εξουσίας από τους στρατιωτικούς σε πολιτικούς.

13 Φεβρουαρίου: Οι Καραμανλής και Άβέρωφ στο Λονδίνο.

16 Φεβρουαρίου: Η Κυπριακή Βουλή ψηφίζει την ένταξη της Κύπρου στην Βρετανική Κοινοπολιτεία.

27 **Ιουλίου:** Σε δηλώσεις του προς Έλληνες δημοσιογράφους ο Τζεμάλ Γκιουρσέλ αναφέρει ότι η Τουρκία δεν έχει πρόθεση να υιοθετήσει έξω-τερική πολιτική άδεσμεύτων. Τονίζει ότι η χώρα του θα παραμείνει πιστή στις συμμαχίες της και πώς η βάση της εξωτερικής της πολιτικής είναι η συνεργασία με το NATO και το CENTO.

15 **Σεπτεμβρίου:** Δημοσιεύονται οι αποφάσεις του «Υπέρτατου Δικαστηρίου». 15 από τους ιθύνοντες του καταλυθέντος καθεστώτος καταδικάζονται σε θάνατο και 32 σε ισόβια κάθειρξη. Τών υπολοίπων η ποινή κυμαίνεται σε φυλάκιση 4-15 ετών. Επικυρώνεται από την «Επιτροπή Εθνικής Ενό-τητας» η θανατική καταδίκη των Αντνάν Μεντερές, Φατίν Ρουστού Ζορ-λου και Χασάν Πολατκάν.

16 **Σεπτεμβρίου:** Εκτελούνται οι Ζορλού και Πολατκάν.

17 **Σεπτεμβρίου:** Εκτέλεση του Μεντερές.

20 **Σεπτεμβρίου:** Παραίτηση της Κυβέρνησης Καραμανλή. — Διάλυση της Βουλής και προκήρυξη εκλογών.

21 **Σεπτεμβρίου:** Υπηρεσιακή Κυβέρνηση στην Ελλάδα υπό τον Κ. Δόβα.

15 **Οκτωβρίου:** Διενέργεια στην Τουρκία εκλογών για την ανάδειξη μελών της Βουλής και Γερουσίας. Τα αποτελέσματα θεωρούνται σαν νίκη του εκτελεσθέντος Μεντερές, δεδομένου ότι τα κόμματα που αυτοχαρακτηρί-ζονται σαν πολιτικοί του κληρονόμου συγκέντρωσαν το 62% του συνό-λου των ψήφων (Κόμμα Δικαιοσύνης 34,7%, Κόμμα Νέας Τουρκίας 13,71%, Εθνικό Ρεπουμπλικανικό Αγροτικό Κόμμα 13,9%).

25 **Οκτωβρίου:** Πρώτη συνεδρίαση της Μ.Ε.Τ.

26 **Οκτωβρίου:** Εκλέγεται Πρόεδρος της Δημοκρατίας ο στρατηγός Γκιουρ-σέλ.

29 **Οκτωβρίου:** Βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα. Η ΕΡΕ συγκεντρώνει το 50,77% των ψήφων και 176 έδρες, ο συνδυασμός Ε. Κ. - Προοδευτικών 33,69% και 100 έδρες, το ΠΑΜΕ 14,65% και 24 έδρες. Το αποτέλεσμα θα χαρακτηριστεί σαν προϊόν βίας και νοθείας.

2 **Νοεμβρίου:** Νέα Κυβέρνηση Καραμανλή. Υπουργός Εξωτερικών ο Εύαγγελος Αβέρωφ.

20 **Νοεμβρίου:** Ο Ίνονου (Ρ.Α.Κ.) σχηματίζει Κυβέρνηση συνασπισμού με το Κόμμα της Δικαιοσύνης. Υπουργός των Εξωτερικών ο Σελήμ Σαρπέρ.

1962

22 **Φεβρουαρίου:** Εκδηλώνεται στρατιωτικό κίνημα νεαρών αξιωματικών υπό την ηγεσία του συνταγματάρχη Ταλάτ Ακντεμπίρ, διοικητή της Σχολής Εδελπίδων.

23 **Φεβρουαρίου:** Καταστολή του κινήματος. — Ο Ίνονου χειροκροτείται από όλες τις πτέρυγες της Έθνοσυνελεύσεως.

15 **Μαρτίου:** Παραίτηση του Τούρκου Υπουργού των Εξωτερικών Σελήμ Σαρπέρ. Φήμες τον φέρουν ότι διαφώνησε με τον Τουράν Φεϋζιογλου, Υπουργό Προεδρίας. Το Υπουργείο Εξωτερικών αναλαμβάνει ο Τζεμάλ Φερντινόν Ερκίν, πρεσβευτής της Τουρκίας στο Λονδίνο.

3 **Απριλίου:** Κατά την εφημερίδα «Cumhuriyet» ο Διοικητής των Στρατιω-τικών δυνάμεων του NATO στρατηγός Νόρσταντ έχει αφιχθεί στην Αγ-κυρα και διαπραγματεύεται την αναδιοργάνωση των Τουρκικών Ενό-πλων Δυνάμεων. Η αναδιοργάνωση δεν συνεπάγεται αποστρατείες.

9 **Απριλίου:** Ο Γενικός Γραμματέας του NATO Δρ. Στίκκερ αφικνείται στην Πόλη. Σε δηλώσεις του προς τον τύπο (11 Απριλίου) λέγει πως ελ-πίζει ότι τα μέλη του NATO θα ενισχύσουν σοβαρά την Τουρκία προ-κειμένου αυτή να άντεπεξέλθει στις οικονομικές, στρατιωτικές και πο-λιτικές δυσχέρειες τις οποίες αντιμετωπίζει. Ο Δρ. Στίκκερ διευκρινίζει ότι η βοήθεια θα παρασχεθεί μέσα στα πλαίσια του σχεδίου Μάρσαλ.

30 **Απριλίου:** Παροχή άμνηστίας στους πρωταίτιους του κινήματος της 22 Φεβρουαρίου.

1-6 **Μαΐου:** Ο νέος υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας συμμετέχει στην σύνοδο των ομόλογών του υπουργών των χωρών-μελών του NATO που συνέρχεται στην Αθήνα. Ανακοινώνεται στην ελληνική πρωτεύουσα ότι θα συγκροτηθούν δύο ξεχωριστά κονσόρτσιουμ για παροχή οικονο-μικής βοήθειας στην Ελλάδα και την Τουρκία.

30 **Μαΐου:** Παραίτηση της Κυβερνήσεως Ίνονου. Αιτία φέρεται η έμμνη του «Κ.Δ.» για ταχεία παροχή άμνηστίας στους κατάδικους πολιτικούς του «Δ. Κ.».

25 **Ιουνίου:** Νέα Κυβέρνηση συνασπισμού Ίνονου. Με το Ρ.Α.Κ. συμπράτ-τουν το Κόμμα της «Νέας Τουρκίας» του Ρ.Α.Κ.Ε. και οι ανεξάρτητοι (άποσχισθέντες από το Κ.Δ.). Υπουργός Εξωτερικών ο Φερντινόν Τζε-μάλ Ερκίν.

7 **Ιουλίου:** Η Κυβέρνηση Ίνονου αποκτά ψήφο έμπιστοσύνης (254 υπέρ, 137 κατά και 4 αποχές).

3-8 Αδγούστου: Επίσημη επίσκεψη του Έλληνα ύπουργού των Έξωτερικών Εδωγγέλου Άβέρωφ στην Άγκυρα. Κύριο θέμα συζητήσεως τὸ Κυπριακό.

22-26 Νοεμβρίου: Επίσημη επίσκεψη τοῦ Προέδρου τῆς Κύπρου Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου στὴν Ἀγκυρα. Διοργανώνονται ἐναντίον του διαδηλώσεις. Ὁ Τουρκικὸς Τύπος ἀναφέρει: «Ὁ Μακάριος ἔχει ἀποδεχτεῖ ὅ,τι τοῦ ζητήσαμε, μᾶς ἐγγυήθηκε ὅτι θὰ ἐφαρμόσει πλήρως τὸ Σύνταγμα» (Τζουμχουριγιέτ 25.11.1962).

1963

3 Ἰανουαρίου: Ὁ Κιουτσούκ συναντᾶται στὴν Ἀγκυρα μὲ τὸν Ἰνονου καὶ ἀποφασίζεται ἡ ἀποστολὴ Τούρκων «ἐμπειρογνομόνων» στὴν Κύπρο γιὰ ἓνα «μακροχρόνιο προγραμματισμό».

7-9 Ἰανουαρίου: Ὁ Τούρκος Ἀντιπρόεδρος τῆς Κύπρου Δρ Φαζίλ Κιουτσούκ ἀφικνεῖται στὴν Ἀγκυρα προκειμένου ἀνὰ ἐξασφαλίζει ἐδρύτερη ὑποστήριξη γιὰ τὴν Τουρκικὴ Μειονότητα (sic) τῆς Κύπρου.

9 Ἰανουαρίου: Ὁ Τούρκος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Φερντοῦν Τζεμάλ Ἑρκὶν ἀπαντώντας σὲ ἐπερώτηση τοῦ βουλευτῆ Κοτζάκλι (Νικομήδειας) τοῦ Ρ.Λ.Κ. Νιχάτ Ἐρήμ δηλώνει στὴν Μ.Ε.Τ. ὅτι «οὐδέποτε θὰ ὑποχωρήσουμε μπροστὰ σὲ πραγματικὲς καταστάσεις ποὺ παραβιάζουν τὶς συμφωνίες στὴν Κύπρο».

14 Ἰανουαρίου: Ὁ Φερντοῦν Τζεμάλ Ἑρκὶν δηλώνει στὴν Μ.Ε.Τ. ὅτι «ὁ Μακάριος ἔχει παραβιάσει τὸ Κυπριακὸ Σύνταγμα».

13 Ἀπριλίου: Ὁ Τούρκος Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Φερντοῦν Τζεμάλ Ἑρκὶν μιλώντας ἐνώπιον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐκτὸς ἡμερησίας διατάξεως ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ, δηλώνει: «Δὲν θὰ ὑπάρξει ποτὲ Κυβέρνηση τῆς Τουρκίας ποὺ θὰ ἐγκαταλείψει ὑπὸ ξένη διοίκηση ἑκατὸ χιλιάδες ὁμοεθνεῖς τῆς» (sic).

8 Ἀπριλίου: Ἡ Τουρκία ἐπιδίδει διακοίνωση στὴν Κυπριακὴ Κυβέρνηση ἀναφορικὰ μὲ τὸν ἐορτασμὸ στὴν Μεγαλόνησο τῆς ἐπετείου ἰδρύσεως τῆς ΕΟΚΑ καὶ τοὺς λόγους ποὺ ἐκφωνήθηκαν στὶς συγκεντρώσεις. — Ἡ Κυπριακὴ Κυβέρνηση ἀπορρίπτει τὴν διακοίνωση.

10 Ἀπριλίου: Ἡ κατάσταση στὴν Κύπρο ἔχει περιπλεχθεῖ. Ὁ Δρ Φαζίλ Κιουτσούκ μεταφέρει τὴν διένεξή του μὲ τὸν Μακάριο στὸ Συναγματικὸ δικαστήριον. — Οἱ Ἑλληνοκύπριοι ὀργανώνουν συλλαλητήριον στὸ ὁποῖο θὰ μιλήσει ὁ Μακάριος («Χαρεκέτ» 10 Ἀπριλίου 1963).

13 Ἀπριλίου: Δολοφονεῖται στὴν Κύπρο ἀπὸ Τούρκους τρομοκράτες τῆς ΤΜΤ ὁ Τούρκος ἐκατομμυριούχος Σελήμ Ἀζήζ γιὰτὶ ἀρνήθηκε νὰ δώσει στὴν παράνομη ὀργάνωση χρήματα. — Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση θὰ προσφύγει στὰ Η. Ε. γιὰ τὸ θέμα τῶν χωριστῶν δῆμων.

14 Ἀπριλίου: «Ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ποὺ θέλει νὰ μετατρέψει τὸ Φανάρι σὲ Βατικανὸ καὶ νὰ ἀνακηρύξει τὸν ἑαυτὸ του Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη (sic) μεταβαίνει στὸ Ἅγιο Ὅρος. Ὁ Πατριάρχης στὶς τελετὲς προσκάλεσε καὶ κληρικοὺς πίσω ἀπὸ τὸ Σιδηροῦν Παραπέτασμα. Ὁ Ἀθηναγόρας προσπαθεῖ νὰ κρύψει ἀπὸ τοὺς ἀρμοδίους τὴν ὀργάνωσή του ποῦχει παγκόσμια ἔκταση». (Πηχιαῖος τίτλος κυρίας εἰδήσεως τῆς Κυβερνητικῆς ἐφημερίδας «Χαρεκέτ»). — Πρόκειται γιὰ τὸν ἐορτασμὸ τῆς χιλιετηρίδας τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

28 Ἀπριλίου: Ἡ Τουρκία ὀρίζει 6 μίλια τὴν χωρικὴ τῆς θάλασσα.

30 Ἀπριλίου: Ὁ κυβερνητικὸς βουλευτὴς Πόλης Ὁγούζ Ὁράν (Ρ.Λ.Κ.) ὁμιλεῖ ἐκτὸς ἡμερησίας διατάξεως στὴν Ἐθνοσυνέλευση καὶ λέγει πὼς σὲ συσκέψεις στὴν Κύπρο ὅπου ἔλαβε μέρος τὸν πληροφόρησαν ὅτι ὁ Μακάριος προσπαθεῖ νὰ ἀκυρώσει τὶς συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου. Ζητεῖ νὰ κινηθεῖ ἡ διαδικασία τῶν «ἐγγυήσεων».

4 Μαΐου: Ἡ ἐφημερίδα «Τζουμχουριγιέτ» γράφει πὼς οἱ ΗΠΑ προτίμησαν νὰ εἰσαγάγουν χρῶμιον ἀπὸ τὴν Σοβιετικὴ Ἐνωση ἀντὶ τῆς σύμμαχης τῶν Τουρκίας. Ἡ ἐξαγωγή χρωμίου τῆς Τουρκίας ἔπese ἀπὸ 200.000 τόννους (1952) σὲ 70.000 τόννους (1960). Ἡ Τουρκικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν προώθηση τῶν ἐξαγωγῶν χρωμίου ἐπέστρεψε ἀπρακτὴ ἀπὸ τὶς Η.Π.Α.

10 Μαΐου: «Παρὰ τὸ Σύνταγμα, ὁ Μακάριος δὲν προσεγγίζει στὴν ἰδρυση χωριστῶν δῆμων σὲ πέντε μεγάλες πόλεις τῆς Κύπρου. Οἱ δύο πλευρὲς δὲν συμφωνοῦν». (Κύριος τίτλος «Χαρεκέτ»).

13 Μαΐου: Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Φερντοῦν Τζεμάλ Ἑρκὶν, ἀναπτύσσοντας τὴν τουρκικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, ἀνέφερε πὼς ἡ χώρα του ἀνησυχεῖ σφοδρὰ ἀναφορικὰ πρὸς τὴν μείωση τῶν ἐξαγωγῶν χρωμίου καὶ δήλωσε πὼς τὸ θέμα αὐτὸ ἔχει ἀχθεῖ πρὸς συζήτηση ἐνώπιον τοῦ ΝΑΤΟ. (Βλ. Cumhuriyet 13, 14 Μαΐου 1963).

14 Μαΐου: Κατατίθενται στὴν Κοινοβουλευτικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Τ.Μ.Ε. γιὰ κύρωση ἀπὸ τὰ νομοθετικὰ σώματα τὰ κείμενα συνθηκῶν ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἐφαρμογὴ τῶν συμφωνιῶν Ζυρίχης - Λονδίνου. — Διανέμεται στοὺς Τούρκους κοινοβουλευτικοὺς φυλλάδιο ποὺ κυκλοφόρησαν Τουρκοκύπριοι, μὲ τὸ ὁποῖο καταγγέλλεται ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀντάρτες ἀνα-

ζωογονούνται (sic) και παρήλασαν με νέες στολές κατά την 1η 'Απριλίου. — Ζητείται μεταξύ άλλων όπως οι Τουρκοκύπριοι γίνουν αιδάρκεις σε όγρὰ καύσιμα ώστε να μην έχουν ανάγκη τους Έλληνες. — Έκφράζεται δυσφορία για την μη λειτουργία όχηματαγωγών μεταξύ Τουρκίας και Κύπρου.

20-21 Μαΐου: Αποτυγχάνει δεύτερο πραξικόπημα του Ταλάτ 'Ακντεμρ κατά της Κυβέρνησης 'Ινονου. — Κήρυξη στρατιωτικού νόμου στους νομούς της 'Αγκυρας, της Πόλης και της Σμύρνης, διάρκειας ενός μηνός.

22 Μαΐου: Δολοφονία του βουλευτή της ΕΔΑ Γρηγόρη Λαμπράκη στη Θεσσαλονίκη από άκροδεξιούς παρακρατικούς τρομοκράτες.

29 Μαΐου: 'Αναχωρεί στην Σοβιετική Ένωση αντιπροσωπεία Τούρκων κοινοβουλευτικών υπό την άρχηγία του προέδρου της Γερουσίας Σουάτ Χαϊρή Οδργκιουπλου για επίσημη επίσκεψη. 'Η μετάβαση έγινε με ειδικό σοβιετικό αεροσκάφος. 'Ο Τουρκικός τύπος αναφέρει τὸ γεγονός στα «ψιλά» των εφημερίδων.

† **30 Μαΐου:** 'Ο βουλευτής Πόλης 'Ογούζ 'Οράν καταθέτει έπερώτηση στην Έθνοσυνέλευση και ζητεί από τον 'Υπουργό των 'Εξωτερικών να του άπαντήσει επί των συνεχών παραβιάσεων της Κυβερνήσεως Μακαρίου του Συντάγματος και την ένεργοποίηση της συνθήκης έγγυήσεως.

31 Μαΐου: Στην 'Οττάβα όπου συναντώνται οι άπουργοί των 'Εξωτερικών του ΝΑΤΟ, ό κ. 'Αβέρωφ έχει συνομιλίες με τον Βρεταννό και Τούρκο συνάδελφό του που άφορούν τὸ Κυπριακό.

1 'Ιουνίου: «'Η 'Ελλάδα ζημιώνει τὰ συμφέροντα της Τουρκίας στην ΕΟΚ» («Χαρεκέτ») σε κύριο άρθρο με τίτλο «Τὰ παιχνίδια της 'Ελλάδος στην ΕΟΚ»).

7 'Ιουνίου: Αρχίζει ή εκδίκηση των πρωταιτίων του νέου πραξικοπήματος στην Στρατιωτική Σχολή Μαμάκ.

11 'Ιουνίου: Παραίτηση της Κυβέρνησης Καραμανλή.

17 'Ιουνίου: 'Υπηρεσιακή Κυβέρνηση στην 'Ελλάδα υπό τον Π. Πιπινέλη.

17 'Ιουνίου: 'Ο άφυπουργός 'Εθνικής 'Αμύνης της Τουρκίας άποστράτηγος Φαροόκ Γκιουρλέρ αναχώρησε άεροπορικώς στην Λευκωσία προκειμένου να επιθεωρήσει τις τουρκικές δυνάμεις της Μεγαλονήσου.

24 'Ιουνίου: Προωθείται από φοιτητικά και έθνικιστικά σωματεία της Τουρκίας και συνδικάτα δημοσιογράφων ή άνέγερση άδριάντος του Κεμάλ 'Ατατούρκ στην Κύπρο.

26 'Ιουνίου: 'Η νέα 'Ελληνική Κυβέρνηση παίρνει ψήφο έμπιστοσύνης στη Βουλή.

29 'Ιουνίου: Κατά την εφημερίδα «Τζουμχουριγιέτ» συνελήφθησαν 13 άτομα με την κατηγορία της άπόπειρας ίδρυσης άνεξάρτητου Κουρδικού Κράτους.

9 'Ιουλίου: 'Η Τουρκία άπαντά σε σοβιετική διακοίνωση με την όποία άπορρίπτει την πρόταση άποστρατιωτικοποίησης της Μεσογείου.

14-21 'Ιουλίου: Επίσημη επίσκεψη του Γάλλου πρωθυπουργού Πομπιντού και του 'Υπουργού 'Εξωτερικών Κούβ ντε Μυρβίλ στην Τουρκία.

16 'Ιουλίου: Στην Κύπρο, στο χωριό 'Αιγιάννη δολοφονείται ό Θεόδωρος 'Αττικούρης από ελληνική όργάνωση (:) που ύπογράφει «Μαύρος 'Αετός». Αίτιο αναφέρεται ότι είναι φίλος των Τούρκων και πώς φιλοξένησε σπίτι του Τούρκο πεταλωτή (sic). («Χαρεκέτ» 16 'Ιουλίου 1963).

13 'Αυγούστου: Τὸ Τουρκικό 'Υπουργείο των 'Εξωτερικών προειδοποίησε τους ήγέτες των 'Ελληνοκυπρίων να μη προσπαθούν να τροποποιήσουν τὸ συνταγματικό καθεστώς που έχει όμόφωνα άποφασισθεί. Στο ανακοινωθέν προστίθεται ότι ή Τουρκία είναι ό έγγυητής του καθεστώτος στην Κύπρο.

4 Σεπτεμβρίου: 'Αποδοχή από μέρος της κοινοβουλευτικής έπιτροπής του όργανισμού της Τουρκικής Κ.Υ.Π. (ΜΙΤ) 'Η όπηρεσία θάνα του λοιπού περισσότερο αυτόνομη και τὰ στελέχη της θά άμείβονται με περισσότερο μισθό από ό,τι οι κοινοί δημόσιοι υπάλληλοι.

5 Σεπτεμβρίου: Θανατική καταδίκη του Ταλάτ 'Αηντεμρ και έξ συνεργατών του.

16 Σεπτεμβρίου: Δολοφονείται στην Κύπρο ό Τούρκος μηχανικός Σούμερ 'Ακάτ.

25 Σεπτεμβρίου: Διεξάγονται στην Θράκη τὰ γυμνάσια του ΝΑΤΟ «Southex 63».

26 Σεπτεμβρίου: Διάλυση της 'Ελληνικής Βουλής και προκήρυξη εκλογών.

27 Σεπτεμβρίου: Παραίτηση της Κυβέρνησης Πιπινέλη. 'Υπηρεσιακή Κυβέρνηση υπό τον Κ. Μαυρομιχάλη.

30 Σεπτεμβρίου: 'Ο Πρόεδρος της Κύπρου 'Αρχιεπίσκοπος Μακάριος άπορρίπτει τὸ δικαίωμα έπεμβάσεως της Τουρκίας σε περίπτωση τροποποίησης του Κυπριακού Συντάγματος.

- 3 Νοεμβρίου: Οι εκλογές στην Ελλάδα αναδείχνουν την Ε. Κ. πρώτο Κόμμα (42,04%). Η ΕΡΕ δεύτερη (39,37 %).
- 5 Νοεμβρίου: Ανάθεση εντολής σχηματισμού της Ελληνικής Κυβερνήσεως στον Γ. Παπανδρέου.
- 8 Νοεμβρίου: Ορκίζεται η Κυβέρνηση Παπανδρέου. Αντιπρόεδρος της Κυβερνήσεως και Υπουργός Εξωτερικών ο Σοφοκλής Βενιζέλος.
- 17 Νοεμβρίου: Στις τοπικές εκλογές το Κ.Δ. εξασφαλίζει μια πολύ σημαντική νίκη. Το ποσοστό συμμετοχής ανέρχεται σε 75,54%, από το οποίο το 45,87 ανήκει στο Κ.Δ., το 36,97% στο Ρ.Α.Κ. Τα λοιπά Κόμματα (Κ.Ν.Τ. 6,5% και ΡΑΕΚ 2%).
- 19 Νοεμβρίου: Ο αρχηγός του Κ.Ν.Τ. δηλώνει ότι το Κόμμα του θα αποσυρθεί του Κυβερνητικού Συνασπισμού.
- 22 Νοεμβρίου: Δολοφονία στο Ντάλλας του Τέξας του Προέδρου των Η.Π.Α. Τζων Κέννεντυ. Αναχωρεί στην Αμερική ο πρωθυπουργός Ίνονου συνοδευόμενος από τον Υπουργό των Εξωτερικών Φ. Τζ. Έρκιν, τον πρεσβευτή Τουρκικού Μενεμεντζιόγλου και τον προσωπικό του γιατρό Ζαφέρ Παϊκότς, προκειμένου να λάβει μέρος στην κηδεία του δολοφονηθέντος Προέδρου, που θα γίνει στις 24 Νοεμβρίου.
- 26 Νοεμβρίου: Το Ρ.Α.Κ. ανακοινώνει την πρόθεσή του να αποσυρθεί του κυβερνητικού συνασπισμού.
- 27 Νοεμβρίου: Το Κ.Ν.Τ. αποσύρεται από τον Κυβερνητικό Συνασπισμό.
- 30 Νοεμβρίου: Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος διαβιβάζει στις «έγγυητριες δυνάμεις» και τον αντιπρόεδρο Κιουτσούκ μνημόνιο με το οποίο προτείνει τροποποίηση του Κυπριακού Συντάγματος.
- 2 Δεκεμβρίου: Επιστροφή του Ίνονου από τις Η.Π.Α. και παραίτηση της Κυβερνήσεώς του.
- 9 Δεκεμβρίου: Ο Κ. Καραμανλής εγκαταλείπει την Ελλάδα.
- 15 Δεκεμβρίου: Ο Τούρκος Υπουργός Εθνικής Αμύνης Ίλχαμ Σαντζάρ που παρעπιδημεί στην Βόννη πληροφορούμενος ότι θα μειωθεί ή αμερικανική στρατιωτική βοήθεια που παρέχεται προς την Τουρκία, την Ελλάδα και την Κορέα, δηλώνει: «Σε περίπτωση που οι Τουρκικές ένοπλες δυνάμεις θα στερηθούν της εξωτερικής βοήθειας θα πρέπει να γίνει αναγκαστική αποστράτευση». Το έλλειμμα του προϋπολογισμού της Τουρκίας ανέρχεται σε 800 εκατομμύρια λίρες.

- 16 Δεκεμβρίου: Ανάθεση εκ νέου της εντολής σχηματισμού Κυβερνήσεως στον Ίνονου. Απόρριψη από την Τουρκική Κυβέρνηση του υπομνήματος που της επέδωσε ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος στις 30 Νοεμβρίου, με την οποία ζητούσε τροποποίηση ορισμένων άρθρων του Κυπριακού Συντάγματος. Η συζήτηση στο Υπουργικό Συμβούλιο έγινε στις 6 Δεκεμβρίου.
- 19 Δεκεμβρίου: Παράταση επί δίμηνο του στρατιωτικού νόμου στην Αγκυρα και την Πόλη.
- 20 Δεκεμβρίου: Στο Παρίσι εξετάζεται το Κυπριακό από τους ύπουργούς της Ελλάδος, της Τουρκίας και της Κύπρου..
- 21 Δεκεμβρίου: Στην Κύπρο δολοφονούνται δύο Τούρκοι και σημειώνεται ένταση στην ατμόσφαιρα της Τουρκίας. «Ο Μακάριος θεωρεί άκαιρη την συνθήκη έγγυήσεως».
- 22 Δεκεμβρίου: Διαδηλώσεις στην Τουρκία. Η Κυβερνητική κρίση αποχτά στις στήλες του τύπου δευτερεύουσα σημασία.
- 23 Δεκεμβρίου: Ο Ίνονου ανακοινώνει πως θα σχηματίσει κυβέρνηση με την βοήθεια των ανεξαρτήτων βουλευτών. Η κατάσταση στην Κύπρο γίνεται αντικείμενο σύσκεψης του Τουρκικού Γενικού Επιτελείου. — Βόμβα στην οικία του Φαζήλ Κιουτσούκ και στο Γραφείο της Τουρκικής πρεσβείας στην Κύπρο. Η Κυβέρνηση Παπανδρέου εξασφαλίζει ψήφο έμπιστοσύνης (138 Ε.Κ. 28 της ΕΔΑ). Συμπλοκή μεταξύ Έλληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων αστυνομικών στην Λευκωσία και Λάρνακα. — Επιδεινώνεται η κατάσταση στην Μεγαλόνησο.
- 24 Δεκεμβρίου: Ο τουρκικός τύπος αναφέρει ότι αναφαίνονται πιθανότητες έμφυλίου πολέμου στην Κύπρο. Ο Τούρκος ύπουργός των Εξωτερικών Φερντον Τζεμάλ Έρκιν σε ρηματική διακοίνωσή του προς την Ελλάδα και την Μεγάλη Βρετανία αναφέρει πως αν δεν κινητοποιηθούν από τούδε, η Τουρκία θα επέμβει μονομερώς.
- 25 Δεκεμβρίου: Τα τουρκικά άεριοθούμενα πραγματοποιούν έκφοβιστικές πτήσεις υπεράνω της Κύπρου. Ο Τούρκος Υπουργός των Εξωτερικών δηλώνει: τα γεγονότα είναι οργανωμένα. Ο Γενικός Έπιτελάρχης: Παρακολουθούμε τα γεγονότα. Τα νεύρα μας είναι τεταμένα. Παρ' ό,τι οι άρχες του Στρατιωτικού Νόμου που ίσχυει δεν παρέχουν άδεια, ή φοιτητική νεολαία πραγματοποιεί στην Πόλη μεγάλο συλλαλητήριο με σκοπό να καταδικάσει τα διαδραματιζόμενα στην Κύπρο. Ακολουθούν συλλαλητήρια στην Σμύρνη, το Ίκόνιο και την Διαρμπακίρη. «Τίτλος

τουρκικῶν ἐφημερίδων: Ὁ Ἕλληνας Πρωθυπουργὸς ἀφοῦ συναντήθηκε μὲ τὸν ἀρχηγὸ τῆς ΕΟΚΑ Γρίβα ὑποβάλλει τὴν παραίτησή του (sic). Ὁ Πρόεδρος Γκιουρσέλ σὲ μῆνυμά του πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῶν Κρατῶν τῆς Ἑλλάδος, τῆς Γερμανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῶν ΗΠΑ διακηρύττει τὴν «σφαγὴ» στὴν Κύπρο» καὶ ζητεῖ τὴν λήψη μέτρων. Ὁ Ἴνονου ἀνακοινώνει στὴν Ἐθνοσυνέλευση πὺς σύμφωνα πρὸς τὶς ἰσχύουσες συνθήκες ἡ Τουρκία ἐπεμβαίνει δυναμικὰ στὴν Κύπρο. Ἡ δήλωση αὐτὴ προκαλεῖ ἀντεγκλήσεις δεδομένου ὅτι προηγούμενα εἶχε προτείνει στὴν Μεγάλῃ Βρεταννίᾳ τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἐπιχείρηση ἀπόβασης Βρεταννο-τουρκικῶν δυνάμεων στὴν Μεγαλόνησο. Ἡ Κυπριακὴ Κυβέρνηση δηλώνει ὅτι δέχεται τὴν ἀποστολὴ βρεταννικῶν δυνάμεων προκειμένου νὰ ἐπιβληθεῖ ἡ τάξη στὴν Μεγαλόνησο. Ἀνακοινώνεται ὁ σχηματισμὸς τῆς νέας ὑπὸ τὸν Ἰσμέτ Ἴνονου Κυβέρνησης. Ἀντιπρόεδρος ὁ Δρ Κεμάλ Σατήρ (Ρ.Α.Κ.). Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν ὁ Φερντοῦν Τζεμάλ Ἐρκίν (Ρ.Α.Κ.).

[26 Δεκεμβρίου: Ὁ τουρκικὸς στόλος εἰσέρχεται στὰ χωρικά ὕδατα τῆς Κύπρου, ἀλλὰ παραιτεῖται, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀπόβασης. Τὸ Τουρκικὸ Σύνταγμα στὴν Κύπρο κινητοποιεῖται. Ὁ διοικητὴς τοῦ 2ου Σώματος Στρατοῦ Στρατηγὸς Τζεμάλ Τουράλ λέγει: «Εἴμαστε ἰσχυροὶ καὶ ψύχραιμοι ὅσο ποτέ». «Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ἑλλάδα δέχτηκαν κοινὴ ἀπόβαση, ἔτσι ἡ Τουρκία δὲν πραγματοποιήσε τὸ σχέδιό της». Ἡ Τουρκία εἶχε ἐξουδετερωθεῖ(sic). (Τουρκικὸς τύπος 27.12.1963).

27 Δεκεμβρίου: Συνεχίζονται σ' ὁλόκληρῃ τὴν Τουρκία τὰ συλλαλητήρια. Ὁ Ἴνονου δηλώνει: «ἡ ὑπόθεση θὰ τερματιστεῖ ἔτσι ὅπως ἐμεῖς ἐπιθυμοῦμε». Στὴν Κύπρο δολοφονεῖται ἡ γυναίκα καὶ τὰ τρία παιδιὰ τοῦ χειρουργοῦ Νιχάτ Ἰλχάν. — Διεκόπη ἡ ἐπικοινωνία ἀπὸ 250 Τουρκοκυπριακὰ χωριά. Ὁ παραιτηθεὶς Πρόεδρος τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου τῆς Κύπρου καθηγητὴς Fonsthooff κατηγορεῖ τὸν Μακάριο.

28 Δεκεμβρίου: Ὁ Τουρκικὸς Τύπος κηρύττει πένθος γιὰ τὰ γεγονότα στὴν Κύπρο. Οἱ ἐφημερίδες ἐκδίδονται μὲ πένθος. — Μεταφέρονται στὴν Ἀγκυρὰ τραυματίες ἀπὸ τὴν Κύπρο. — Ὁ Ἴνονου δηλώνει: δὲν τίθεται θέμα ἀπόβασης. — Στὴν Κύπρο λειτουργεῖ Τουρκοκυπριακὸς ραδιοφωνικὸς σταθμὸς.

29 Δεκεμβρίου: Συνεχίζονται οἱ συμπλοκὲς στὴν Κύπρο. Ὁ Ἴνονου ἐπισκέπτεται στὰ νοσοκομεῖα τοὺς τραυματίες. Δηλώνει: «ὁ Μακάριος ἀπατάται». Ὁ Σουνάη συλλυπούμενος τὸν ὀπίστρο Ἰλχάν λέγει: «ἡ ἀπέχθεια καὶ ὁ φθόνος μας εἶναι ἀπέραντη».

30 Δεκεμβρίου: Ὁ Ἴνονου ἀναγινώσκει τὶς προγραμματικὲς δηλώσεις τῆς Κυβερνήσεώς του στὴν Ἐθνοσυνέλευση. Συζήτηση ἐπὶ τῶν προγραμματικῶν δηλώσεων. — Διάλυση τῆς Βουλῆς καὶ προκήρυξη νέων ἐκλογῶν στὴν Ἑλλάδα. Ὑπηρεσιακὴ Κυβέρνηση ὑπὸ τὸν Ι. Παρασκευόπουλο. Στὴν Κύπρο μὲ τὴν μεσολάβηση τοῦ Duncan Sandys ἐπιτυγχάνεται συμφωνία γιὰ οὐδέτερη ζώνη στὴν Λευκωσία. Οἱ Ἑλληνοκυπριακὲς καὶ Τουρκοκυπριακὲς δυνάμεις ἀποσύρονται πέραν τῆς πράσινης γραμμῆς. Σύσκεψη στὸ Τουρκικὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο ὑπὸ τὴν προεδρίᾳ τοῦ Ἴνονου μὲ τοὺς ἀρχηγούς τῶν ὀπλων. Ὁ Ἴνονου σὲ ἐρώτηση τῶν δημοσιογράφων ἂν θὰ φορέσει τὶς μπότες του (προκειμένου νὰ πάγει στὸν πόλεμο) ἀπαντᾷ: «δὲν ἔχω μπότες, ἀλλὰ μυαλό».

31 Δεκεμβρίου: Οἱ Ἑλληνοκύπριοι ἀπελευθερώνουν Τουρκοκύπριους ὁμήρους καὶ οἱ Τουρκοκύπριοι 28 Ἕλληνες. — Ὁ Γκιουρσέλ δηλώνει: «ἡ ἀγριότητα ὅπωςδήποτε θὰ τιμωρηθεῖ».

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο προκείμενος τόμος αναφέρεται, κατά κύριο λόγο, στις διασκέψεις της Γενεύης (Ιούλιο-Αύγουστο 1974) και στην δεύτερη φάση της στρατιωτικής εισβολής στην Κύπρο που είχε σαν αποτέλεσμα τον ουσιαστικό διαμελισμό της Μεγαλονήσου. Όπως όμως το γεγονός αυτό σημαδεύει μια κάποια επίλυση του ζητήματος που στις μέρες μας επιχειρείται με πρόσχημα τις «διαπραγματεύσεις», «διακοινοτικές», ή μή, για την νομιμοποίηση και μονιμοποίηση της καταστάσεως που υπάρχει αυτή την στιγμή, έτσι και η αφετηρία στις εξελίξεις που αναφερόμαστε ανατρέχει πολύ πιο μπροστά.

Κορυφαίος Έλληνας διπλωμάτης, από τους λίγους που κινούν τα νήματα στο Υπουργείο των Έξωτερικών, όμολογουσε στον συγγραφέα ότι, όταν έγινε η πρώτη προσφυγή στα Έθνη-Μένη Έθνη (στις 14 Αύγουστου 1954) με αίτημα την αναγνώριση στους Κυπρίους του δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως, δεν μπορούσε ο ίδιος, που συμμετείχε τότε στην Έλληνική αντιπροσωπεία, να διανοηθεί μια τόσο αντίξοχη εξέλιξη των πραγμάτων, μια τόσο ζοφερή εικόνα όπως αυτή που παρουσιάζει σήμερα η Κύπρος.

Λέγονται πολλά για την δεξιοτεχνία της Τουρκικής διπλωματίας και την ικανότητά της στους επιδέξιους χειρισμούς των υποθέσεων. Νομίζουμε ότι αποτελούν εξεζητημένες μεγαλοποιήσεις, ή έστω και εκλογικεύσεις που εφευρίσκονται για να δικαιολογούν τα τεράστια και εξόφθαλμα σφάλματα τα οποία διαπράττονται από Έλληνικής πλευράς. Η επιτυχία της Τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, κατά την γνώμη μας, συνίσταται στην άντληση όφελιμάτων από τις μνημειώδεις και εξοργιστικές παραλείψεις ή τα ανεπανόρθωτα λάθη που διαπράττει με έλαφριά την καρδιά η Ελλάδα, από τις ανεπίτρεπτες επι-

πολαιότητες και την προχειρότητα που χαρακτηρίζουν την διπλωματία της. Βέβαια, η Τουρκία πάντοτε έπωφελήθηκε από τις διεθνείς συγκυρίες που αναβλύζουν στη συστοιχία της εξισορροπήσεως των δυνάμεων στην εδπαθέστατη περιοχή όπου εδρίσκεται, και που είναι εξαιρετικά ευνόικη γι' αυτήν· αλλά αυτό έχει μικρή μόνο σημασία. Γιατί είναι βέβαιο ότι όταν βγείς με κατακλυσμό από το σπίτι σου — ή έστω με συννεφιά — δίχως να έχεις προηγούμενα εφοδιαστεί με αδιάβροχο και ομπρέλλα, θα βραχείς. Έξ' ίσου λοιπόν βέβαιο είναι ότι ο υπεύθυνος χειριζόμενος την εξωτερική πολιτική της χώρας του, αν δεν λάβει προληπτικά μέτρα, αν δεν σταθμίσει τις προοπτικές που διανοίγονται χρονικά, με άλλη έκφραση, αν δεν σιγουρευτεί αναφορικά με όσες πιθανές ή ένδεχόμενες εξελίξεις, δεν είναι φρόνιμο να προβεί σε μια πράξη που είτε θέτει εκείνη την στιγμή, είτε μεταθέτει χρονικά, κίνδυνο για ευρύτερα εθνικά συμφέροντα.

▶ Η ιστορία του Κυπριακού είναι τραγικά ένδεικτική, γιατί συνάμα είναι μια χιονοστιβάδα διπλωματικών ολισθημάτων. Η υπόθεση ήταν απλή στην σύλληψή της: Υπήρχε το αίτημα της συντριπτικής πλειονοψηφίας των γηγενών κατοίκων της Μεγαλονήσου που ήταν Έλληνες — των ιθαγενών, αν δεν ξενίζει η έκφραση, μια και περί Βρεταννικής Αποικίας επρόκειτο — για «Ένωση» με την «Μητέρα Πατρίδα». Το αίτημα αυτό μεταφράστηκε και εκφράστηκε στο δικαίωμα για αυτοδιάθεση τῶ Κυπρίων. Η Ελλάδα απλούστατα τὸ υἱοθέτησε.

Στην συνέχεια, εμφανίζεται στὸν ὁρίζοντα ὁ Τουρκικὸς παράγοντας. Τὸ αἰτιολογικὸ αὐτὴ τὴν φορὰ ἦταν ἔωλο. Ἡ Τουρκία πρῶτα ἀπ' ὅλα ἦταν διάδοχος τοῦ Ὁσμανικοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖο εἶχε κατακτήσει κάποτε (τὸ 1571) τὴν Κύπρο, καὶ τὴν εἶχε παραχωρήσει στοὺς Βρεταννοὺς τὸ 1878.

Με τὴν ἴδια λογικὴ συνέπεια θὰ μπορούσε ἄνετα νὰ ἀναμιχθεῖ ἡ Γαλλία, ἡ Σαουδικὴ Ἀραβία ἢ ἡ Αἴγυπτος, γιατί κι

αὐτὲς ἦταν διάδοχα κράτη τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Λατίνων ποὺ εἶχαν κατακτήσει κατὰ καιροὺς τὴν Μεγαλὸν ἥσο.

Ἐξ ἄλλου καὶ ἡ ὑπαρξὴ στὴν Κύπρο μιᾶς μειονότητας Μουσουλμάνων καὶ Τουρκοφάνων ἀποίκων δὲν νομιμοποιούσε τὴν ἀνάμιξη τῆς Τουρκίας, δεδομένου ὅτι με τὴν Συνθήκη τῆς Λωζάννης ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴν γενέθλια πράξη τῆς, εἶχε παραιτηθεῖ ὁλῶν τῶν δικαιωμάτων τῆς στὴν Μεγαλὸν ἥσο, ὅπως ἄλλωστε καὶ στὸ σύνολο τῶν ἐδαφῶν τῆς ἄλλοτε κραταίᾳς Ὁσμανικῆς Αὐτοκρατορίας τὰ ὁποῖα εἶχαν διαμορφωθεῖ σὲ διάφορα νεοπαγῆ Κράτη, ὅπως τὸ Ἰράκ, ἡ Συρία, ὁ Λίβανος, ἡ Βουλγαρία κ.ἄ. Γιατί σὲ ἐνάντια περίπτωση ἡ Τουρκία ἔπρεπε νὰ εἶχε τὸν ἴδιο ἀποφασιστικὸ λόγο πάνω στὴ Βουλγαρία προφασιζόμενη τις 600.000 (ὅπως ἰσχυρίζεται) Τουρκοφάνους Μουσουλμάνους ἢ πάνω στὸ Ἰράκ με τὴν μειονότητα τοῦ 1.000.000 τῶν Τουρκοφάνων Μουσουλμάνων, κατοίκων τῆς περιοχῆς Κερκιούκ¹.

Ἡ ὑπόθεση τοῦ Κυπριακοῦ λοιπόν φαίνεται ξεκάθαρα ὅτι ἀναφερόταν ἄμεσα, ἀνάμεσα στὸν γηγενῆ πληθυσμὸ τῆς Κύπρου καὶ στὸν ξένο κατακτητὴ. Ἡ Ἑλλάδα ποὺ ἀνέλαβε νὰ προσδώσει διεθνὴ δημοσιότητα καὶ νὰ συνηγορήσει στὸ αἶτημα τῶν Κυπρίων, πολὺ σύντομα, εἶτε παρασυρμένη ἀπὸ τοὺς Βρεταννοὺς, εἶτε γιατί αἰσθάνθηκε κόπωση ὑποκύπτοντας στὶς ξενικὲς πιέσεις, ἀποδέχτηκε ἀντίδικο μέρος στὸ θέμα, τὴν Τουρκία. Καὶ μάλιστα ὁμότιμο.

Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ πρῶτο ὀλέθριο βῆμα. Καὶ ὁ κατήφορος

1. Κατὰ τοὺς τουρκικοὺς ὑπολογισμοὺς πάντοτε βλ. Dönmez, Yusuf. «Türk Dünyasının Beseri ve iktisadî Coğrafyasına toplu bakış» (Συνολικὴ εἰκόνα τῆς ἀνθρώπινης καὶ οἰκονομικῆς Γεωγραφίας τοῦ Τουρκικοῦ Κόσμου) σὲ «Türk Dünyası el kitabı», ἔκδοση Ἰνστιτούτου ἐρευνῶν Τουρκικῆς Κουλτούρας, ἀρ. 45, Ankara 1976 σελ. 46. Ἀναφέρονται οἱ ἐξῆς ἀριθμοί: Τοῦρκοι Ρουμανίας 427.000, Ἑλλάδος 127.000, Βουλγαρίας 812.000, Γιουγκοσλαβίας 298.000, Ἰράκ 707.000, Συρίας 117.000, Ἰράν 762.000, Ἀφγανιστάν 3.178.000, Κόμπρου 138.000. Πρβ. Yücel Celâlettin, Dr. : «Dis Türkler» (Οἱ Τοῦρκοι τοῦ ἐξωτερικοῦ), ἔκδ. Hun, Istanbul 1976. Κατὰ τὸν συγγραφέα αὐτὸν (σελ. 106) οἱ Τοῦρκοι τῆς Βουλγαρίας ἀνέρχονται σὲ 3.000.000 (sic).

ἀκολουθήσει. Γιατί ἡ Ἑλλάδα ἄρχισε νὰ ἐκπύπτει ἀσυλλόγιστα γιὰ λογαριασμό τῶν Κυπρίων τοῦ ἀρχικοῦ αἰτήματός τῶν. Ἐτσι με τὸν καιρό, τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιάθεσης μεταφράστηκε σὲ συγκρότηση «ἀνεξάρτητου καὶ κυρίαρχου Κράτους» ποὺ ὅπως ἐξάγεται ἀπὸ τὰ κείμενα ποὺ ὑπόγραψε τὸ 1959 - 60 ἡ Ἑλλάδα, μόνο κυρίαρχο καὶ ἀνεξάρτητο δὲν ἦταν, ἀλλὰ ἐγκαθιστοῦσε στὴν Κύπρο ἓνα εἶδος τριπλῆς Ἀγγλο-τουρκο-ἐλληνικῆς συγκυριαρχίας καὶ ἐξίσωσε τὴν μειονότητα τῶν ἀποίκων μὲ τὴν πλειονότητα τῶν γηγενῶν. Μία λύση ἐντελῶς ἀπαράδεκτη γιὰ τὴν Ἀφρική, λόγου χάρι γιὰ τὴν Ροδεσία, γινότανε ἀποδεκτὴ γιὰ τὴν Κύπρο ἀπὸ τὴν ὁμοιότητά της Ἑλλάδα!

Ἐκτοτε ἡ Ἑλληνικὴ πολιτικὴ ἐπέμενε στὸ δόγμα τοῦ «ἐνι-αίου κράτους», ἀπορρίπτοντας πονηρὰς προτάσεις γιὰ «ὁμοσπονδοποίηση» ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὴν Τουρκία καὶ ποὺ ἀπέβλεπαν στὸν διαμελισμὸ τῆς Κύπρου. Στὴν συνέχεια πιεζόμενη ἀπὸ τίς καταστάσεις δέχτηκε τὴν «πολυπεριφερειακὴ ὁμοσπονδία» καὶ ἀπέρριψε τὴν «διζωνική». Σήμερα συζητεῖται—κατὰ τὰ φαινόμενα—τὴν ἐδαφικὴ ἔκταση τῆς διζωνικῆς!

Ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ αἶτημα τῶν Κυπρίων ποὺ ἐξεγέρθηκαν καὶ ἀγωνίστηκαν ἐνοπλῶς ἐνάντια στὴν ξενικὴ ἀποικιοκρατικὴ κατοχὴ ὡς τὴν «διζωνική», ἔτσι τουλάχιστον ὅπως τὴν προβάλλει καὶ τὴν αἰτεῖ ἡ Τουρκικὴ πλευρά, εἶναι κατὰ πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἀπόσταση ποὺ χωρίζει τὴν ιδιότυπὴ αὐτὴ «ὁμοσπονδία» ὡς τὴν πλήρη ὑποδούλωση τῆς Μεγαλονήσου στοὺς Τούρκους!

Ἀντίθετα, ἡ Τουρκία προβάλλοντας ἐξ ἀρχῆς ὑπερφίαλες ἀξιώσεις πάνω στὴν Κύπρο, ἀποκτοῦσε σὲ κάθε ἐκπτώση ἀπὸ μέρους τῆς Ἑλλάδος, ἀντίστοιχο κέρδος, προωθώντας τίς θέσεις της. Ἐτσι, κάθε βαθμίδα τὴν ὁποία κατέβαινε ἡ Ἑλλάδα ἀποτελοῦσε βαθμίδα τὴν ὁποία ἀνέβαινε ἡ Τουρκία, μὲ ἀποτέλεσμα ἐνῶ ἡ μία νὰ ἀπομακρύνεται τοῦ ἀρχικοῦ της στόχου, ἡ ἄλλη νὰ ὁδεύει τάχιστα στὴν πραγμάτωση ἀνέλπιστων γι' αὐτὴν ὀφελημάτων. Αὐτὰ σὲ μεγάλες γενικότητες καὶ κατὰ

ἀντικειμενικὴ καὶ μόνη κρίση τῆς σύγκρισης τῆς ἀφειρηρίας καὶ τῆς σημερινῆς εἰκόνας ποὺ ἐμφανίζει τὸ ὅλο ζήτημα.

Βέβαια, τὸ ἀντικείμενο τοῦ παρόντος τόμου δὲν ἐπιτρέπει γιὰ ἐνδελεχέστερη ἐκθεση τῶν ὧσαν μεσολάβησαν ἀπὸ τὴν γένεση τοῦ Κυπριακοῦ ποὺ μέχρις ἐνὸς σημείου θὰ ἀναπτυχθοῦν, στὸν ἐπόμενο. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ διασκέψεις τῆς Γενεύης τοῦ 1974 ποὺ ἀποτελοῦν καὶ τὸν κύριο θεματικὸ ἄξονα τοῦ δεύτερου τόμου εἶναι καθοριστικὲς γιὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξη τῆς ὑποθέσεως, καὶ ἀποτελοῦν λογικὸ ἐπακόλουθο μιᾶς σειρᾶς προηγουμένων παραλογισμῶν, θὰ πρέπει νὰ παραθέσουμε δυὸ ἀπὸ τοὺς προηγούμενους σταθμοὺς ποὺ θεμελίωσαν τὴν Γενεὴ καὶ χειραγώγησαν τὸν Ἀττίλα νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν δεῦτερο αἵματοστάλαχτο περίπατό του στὴν μαρτυρικὴ Μεγαλόνησο.

Οἱ δυὸ αὐτοὶ σταθμοὶ στάθηκαν μοιραῖοι καὶ ἡ διαδοχὴ των δίνει ἐναργέστερη ἐμφαση στὸ μέτρο τῆς ἐπιτυχίας τῶν Τουρκικῶν ἐπιδιώξεων, ἐνῶ καθιστοῦν πιὸ ὀδυνηρὸ τὸν ἐλληνικὸ χειρισμό.

Ἡ Γενεὴ ὑπῆρξε ἀπλῶς ὁ τόπος ἐξόφλησης τῶν γραμματίων ποὺ εἶχαν ὑπογραφεῖ στὸ Λονδίνο τὸ 1955 καὶ στὴ Ζυρίχη—Λονδίνο τὸ 1959. Γιατί ἀναμφίβολα στὴν Γενεὴ ἄλλοι ἐκλήθηκαν—ἡ ὀρθότερα ἀποστάλησαν—νὰ πληρώσουν ἀμαρτίες ἄλλων. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἄλλοι εἶναι καὶ λίγοι καὶ ἀμέτρητοι. Τὴν στιγμιαία ἀπερισκεψία τοῦ Λονδίνου καὶ τῆς Ζυρίχης, τὴν ἄφρονα καὶ ἀλλοπρόσαλλη συμπεριφορὰ τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Λευκωσίας γιὰ πολλὰ χρόνια, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐγκληματικὸ αὐτοχειρισμὸ τοῦ Ἐθνικοῦ ζητήματος τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες «ἐθνικόφρονες», ὁδηγοὺς τοῦ Ἀττίλα στὴν Κύπρο, οἰκοδόμησαν καὶ λίγοι καὶ πολλοί. Ἀλλὰ κυριότερο—ὅπως ἔχει ὅλους τοὺς λόγους νὰ πιστεύει ὁ συγγραφέας—ἡ προσωπικὴ ἐμπάθεια ἐνισχυμένη ἀπὸ πλήρη (καὶ ἡ ἐκφραση δὲν εἶναι σχηματικὴ) παραμόρφωση τῶν ὀρθῶν διαστάσεων τοῦ Τουρκικοῦ παράγοντα, τῆς ὀπτικῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς στοχοθεσίας τῆς Τουρκικῆς ἰθύνουσας, κατὰ κύριο λόγο, τάξεως.

Ἐτσι, ἓνα ἄλλο στοιχεῖο ποὺ ἀφήνει κατάπληκτο τὸν τυχόν

μελετητή και πού επισημαίνει εδώ ο συγγραφέας, είναι το γεγονός ότι τα ίδια σχεδόν πρόσωπα από Ελληνικής πλευράς έχουν κατά καιρούς υποστηρίξει και προωθήσει απόλυτα διαφορετικές θέσεις, περισσότερο απ' ό,τι συνέβη στην Τουρκία². Η ασυνέπεια αυτή οφείλεται, κατά την κρίση μας, και στην βασική διαφορά ανάμεσα στην Ελληνική και την Τουρκική άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Ένώ η Ελληνική, σε γενικές γραμμές, στηρίζεται στον προσωπικό χειρισμό από μέρους πολιτικών προσώπων (ή για την ακρίβεια του πρωθυπουργού και των δυνάμεων που τον στηρίζουν κατά περίπτωση), και όσον αφορά τον διπλωματικό μηχανισμό, αυτός τις περισσότερες φορές μετατρέπεται σε διακοσμητικό και αναρμόδιο στοιχείο, διεκπεραιωτής ίσως κάποιων γραφειοκρατικών ανούσιων υποθέσεων, στην Τουρκία το πράγμα είναι ουσιαστικά διαφορετικό. Υπάρχει ένας μακροχρόνιος δημεσιακός προγραμματισμός που γίνεται από υπεύθυνα και καλά καταρτισμένα άτομα, και η πολιτική βούληση, σαν πρωτοβουλία, σπάνια εξέρχεται από τα όρια μιας πολύπλευρης και σε βάθος, δημεσιακής μελέτης.

Όπως θα έχει την ευκαιρία να διαπιστώσει ο αναγνώστης μόνος του, ήδη από τις επόμενες σελίδες, το Κυπριακό στην γένεσή του βρήκε την Τουρκία έντελως απροετοίμαστη. Μολοντούτο σε σύντομο χρονικό διάστημα η δημεσιακή ετοιμότητα ρυμούλκησε την πολιτική ήγεςία στην οποία συγκεκριμένη πραξιολογία της. Η Ελλάδα που ήταν, υποτίθεται πανέτοιμη, καταλήφθηκε εξ απήνης γιατί επέκτεινε την αυτοϊκανοποίησης της από τις επιφανειακές εκδηλώσεις μιας αναγκαστικής φιλίας, από τον τύπο στην ουσία³. Αλλά και πάλι, επειδή

2. Ειδικά για τον Έτζεβίτ βλ. *Mirkelamoglu, Necip* : «Ecevit Ecevitli Anlatiyor» (Ο Έτζεβίτ εξηγεί τον Έτζεβίτ), εκδ. Kervan, Istanbul 1977 σελ. 301 και συν. Μολοντούτο, όπως θα έχει την ευκαιρία να διαπιστώσει ο αναγνώστης, η στοχοθεσία υπήρξε άμετακίνητη, παρ' όλους τους φραστικούς διαφορισμούς: ο έλεγχος ολόκληρης της Κύπρου.

3. Η έκφραση του Άτατούρκ: «Είναι εύστοχο να προσβλέπουν οι δύο

ακριβώς υπήρχε ριζική διαφορά στην όψη, την έκταση και την αξιολόγηση της Ελληνοτουρκικής φιλίας από τους δύο πόλους της, τον Ελληνικό και τον Τουρκικό, δεν κατόρθωσε να διαβλέψει τις θέσεις και τις προθέσεις του αντίποδά της. Ίσως γιατί έπεσε θύμα της αυταπάτης της θεωρώντας την Τουρκική πάνω στο επίμαχο θέμα αντίληψη, απαλλαγμένη από την αμοιβαία ανεπάρκεια εμπιστοσύνης πάνω στην οποία είχε οικοδομηθεί χάρτινη και τρωτή ή «φιλία». Ίσως γιατί υπερτίμησε την ευφύια της, επαναπαύτηκε στα δεδομένα της δικής της λογικής κρίσης, αυτής που στηρίζεται στην αισιόδοξη αυταρέσκεια της παντοδυναμίας του ξμφυτου «δαιμόνιου» (του «δαιμόνιου» που όλους καταφέρνει να γελά, εκτός απ' τον εαυτό της). Και όμως η Ελλάδα γελάστηκε. Για μια ακόμη φορά. Γιατί σε κάθε περίπτωση παραγνώρισε την άλλη πλευρά.

Αν αυτό δεν χαρακτηριστεί τουλάχιστον επιπολαιότητα, τότε δεν αιτιολογείται μετάπτωση της αξιολογικής κατηγορίας από την «παλληκαριά» στον «παλληκαρισμό» και από εκεί στην απόγνωση και στον πανικό που όριοθετούν τον χειρισμό του Κυπριακού. Πόσο μάλλον που όλες αυτές οι ιδιότητες σημαδεύουν χαρακτηριστικά ενιαία προσωπικότητα⁴.

Είπαμε ότι η Γενεύη ήταν ο τρίτος σταθμός και ότι υπάρχουν άλλοι δυο κυριότεροι. Η Ζυρίχη και χρονικά το Λονδίνο προηγούνται στην σύντομη περιήγηση που με Τουρκική ξενάγηση θα τολμήσουμε. Όσοτοσο θα επιχειρήσουμε και κάτι ακό-

χώρες σε μια εύκρινη φιλία για την αύξηση της ίδιας τους της ασφάλειας και δύναμης», αποτελεί αναλυτικό στοιχείο της Ελληνοτουρκικής προσέγγισης. Έτσι καταδεικνύεται ότι η έλλειψη εμπιστοσύνης προείχε σε κάθε περίπτωση που λογικά θα έπρεπε να επαληθεύει την Ratio της πολιτικής αυτής. Βλ. έναρκτήριο λόγο του Κ. Άτατούρκ της Μεγάλης Έθνοσυνελεύσεως Τουρκίας (1 Νοεμβρίου 1930, τετάρτη σύνοδος τρίτης περιόδου) σε «Atatürk'ün Söylev ve demeçleri» (λόγοι και δηλώσεις του Άτατούρκ), Τόμ. 1 εκδ. Ίνστιτούτου Τουρκικής Μεταπολίτευσης, Ankara 1961 σελ. 365.

4. Hathaway, S. R. και McRinley, J. D. : «A multiphasic personality schedule» (Minnesota) : I. Construction of the schedule σε: The Journal of Psychology τ. 10, 1940 σελ. 249 και συν.

μα: Τὸ Κυπριακό, ὅπως καταδείξαμε καὶ στὸν πρῶτο τόμο, εἶναι πολυλειτουργικὰ σημαντικὸ γιὰ τὴν τουρκικὴ ἱστορία καὶ κοινωνία τῆς τελευταίας εἰκοσιπενταετίας. Συγκεντρώνει, μορφοποιεῖ καὶ ἐκφράζει τὶς ἐσωτερικὲς διαμάχες, τὶς ἀντιφάσεις καὶ τὸν μετασχηματισμὸ τῆς τουρκικῆς κοινωνίας.

Ὑπάρχουν γεγονότα ποὺ ὀριοθετοῦν ἐποχές, ποὺ παριστοῦν συλλογικὲς συγκινήσεις, ἄσχετες στὴ βάση τους πρὸς τὸ ἴδιο τὸ Κυπριακό. Βρίσκονται στὴν παράμετρό του, ἀλλὰ οἱ ρίζες τους ἐκτείνονται σὲ ἄλλα στρώματα καὶ οἱ ἀπηχήσεις τους πηγαίνουν πολὺ μακρότερα. Ἐνα τέτοιο γεγονὸς ἦταν καὶ ἡ στρατιωτικὴ εἰσβολὴ στὴν Κύπρο. Ἐνα ἄλλο εἶναι τὰ ἀνθελληνικὰ γεγονότα τῆς 6/7 Σεπτεμβρίου τοῦ 1955, ποὺ ἔξω ἀπὸ μελλοδραματικὲς ἱερεμιάδες ποὺ ἀναφέρονται σὲ «καννιβαλισμοὺς», «βαρβαρότητες», «βανδαλισμοὺς» καὶ «ἀγριότητες», δὲν ἔχουν τύχει βαθύτερης ἐρευνας κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῶν εὐρύτερων πολιτικῶν καὶ κοινωνιολογικῶν δεδομένων. Καὶ ὅμως τὰ γεγονότα αὐτὰ συντάραξαν τὴν τουρκικὴ κοινωνία. Προοίμιο ἢ ὑπόμνηση τῆς ἀλλαγῆς ποὺ ἐρχότανε, καταλυτικῆς, ἀνελέητης, ἰσοπεδωτικῆς.

Ἡ νόθευση τῆς φυσικῆς μορφολογίας τῆς πόλης, ἡ νόθευση τῆς ποιοτικῆς δομῆς τῆς πόλης... εἶναι θέματα ποὺ ἐνοχλοῦν τοὺς παληοὺς κάτοικους τῶν πόλεων. Νοθεύεται ἡ τάξη τῆς πόλης, ξένα στοιχεῖα ἀναμιγνύονται μὲ τὸν πληθυσμὸ τῶν πόλεων...»⁵.

Εἶναι ἡ ἀστυφιλία ποὺ ἀνάτρεψε τὴν παραδοσιακὴ ἰσορροπία ὑπαίθρου καὶ πόλεων σφραγίζοντας ἔτσι τὸ πέρασμα στὴν βιομηχανικὴ κοινωνικὴ σύνθεση. Ἔτσι,

«ἐκφράζεται ὅτι ἡ Πόλη ἔχει “ἀλωθεῖ” ἐκ νέου (καὶ κάτω ἀπὸ μιὰ διαφορετικὴ ἔννοια) καὶ ἀναζητοῦνται τρόποι ποὺ θὰ ἐμποδίσουν αὐτὴ τὴν μετανάστευση»⁶.

5. Βλ. *Senyapili, Onder* : «Kentlilesen Köylüler» (οἱ χωρικοὶ ποὺ γίνονται πολεοκάτοικοι), ἔκδ. Milliyet, Istanbul 1978 σελ. 19.

6. *Senyapili, Onder* : ὅπ. παραπ. σελ. 23.

Γιατὶ ὅπως ὁμολογεῖ ἓνας πολὺ γνωστὸς Τοῦρκος συγγραφέας, ὁ Ὁκτάη Ἀκμπάλ :

«...μὲ μιὰς, ἐγὼ ποῦμαι γέννημα θρέμα τῆς Πόλης, σ' αὐτὴ τὴν πόλη, τὴν Πόλη ποὺ ἀγαπῶ αἰσθάνθηκα ξένος. Ἦμουν ἓνας ἐπαρχιώτης, εἶχα ἔρθει κατὰ λάθος σὲ μιὰ ἀγνωστὴ μου μεγαλούπολη καὶ εἶχα ξεμείνει στοὺς δρόμους της... Ὅλοι μας γίναμε χωρικοὶ τῆς Πόλης, οἱ παλιοὶ Πολίτες! Τότε ἤμασταν μιὰ φούχτα...»

Καὶ παρακάτω : «Εἶχε ἔρθει ἡ Ἀνατολία ἐδῶ. Καὶ ἡ Πόλη ἔπεσε στὴν κυριαρχία τῆς Ἀνατολίας...».

Καὶ νὰ τὸ ἀποτέλεσμα :

«Φόβος κυριεύει τὸν ἄνθρωπο. Εἶναι ἓνα αἶσθημα ποὺ δίνουν τὰ πλήθη. Τριγυρνᾷς τοὺς δρόμους, τὰ πρόσωπα διαδέχονται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο. Κανένας γνωστὸς δὲν ὑπάρχει, κανένα δὲν ἀναγνωρίζεις, δὲν ὑπάρχει μιὰ ματιά, ἓνα χαμόγελο ἔτσι νὰ “σοῦ θυμίζει κάτι”. Ὅλα ξένα, ὅλοι ξένοι μεταξύ των. Ὅπως νᾶναι, ὅλοι, ἀνελέητα, δίχως ὄρια, ὅπως νᾶναι, εἶναι ἐχθροί...»⁷ (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου).

Ἔσυρε κανεῖς παράλληλο ἀνάμεσα στὸ Κυπριακό, τὸν ἀφανισμό τοῦ Ἑλληνικοῦ γηγενοῦς στοιχείου τῆς Πόλης, ποὺ ξεκινᾷ τὴν 6/7 Σεπτεμβρίου 1955 καὶ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ μετασχηματισμοῦ τῆς Τουρκικῆς κοινωνίας; Ἀναζήτησε κανεῖς ἓνα συσχετισμὸ καὶ γιὰ γενίκευση ἀνάμεσα στὴν ἔξωση μὲ τὴν “Μικρασιατικὴ Καταστροφή” τῆς οἰκονομικῆς κυρίαρχης τάξης στὴν Ὁσμανικὴ Αὐτοκρατορία ποὺ ἦταν οἱ μὴ μουσουλμάνοι (ἢ οἱ μὴ Τοῦρκοι, ἂν καὶ εἶναι ἀδόκιμη ἀπλούστευση), ἰδιαίτερα οἱ Ἕλληνες, ἀπὸ τὴν πολιτικὴ κυρίαρχη

7. *Akbal, Oktay* : «Bir Istanbul köyüsü anlatıyor» (ἔξιστορεῖ ἓνας χωρικός τῆς Πόλης) σὲ «Cumhuriyet» τῆς 23 Ὀκτωβρίου 1975.

τάξη που ήταν οι στρατογραφειοκράτες, και την έξωση των στρατογραφειοκρατών από την νεοδημιουργημένη οικονομικά κυρίαρχη τάξη των Τούρκων που υποκατάστησαν τους μη Τούρκους; Και από εκεί αναλογίστηκε κανείς μήπως ή Κύπρος, το Αίγαίο, ή ότιδήποτε άλλο, δεν είναι ο έντεχνος αντικατοπτρισμός που δημιουργεί ή κυρίαρχη τάξη της σημερινής Τουρκίας (πολιτική, στρατιωτική και οικονομική ταυτόχρονα) όπως διαμορφώθηκε στη μεταλλαγή της, για να παρασύρει σε συσκοτισμό την συνείδηση των παραγωγικών δυνάμεων που διαλεκτικά και αναπόδραστα απειλούν να την υπερφαλαγγίσουν;

Όπως ή Γενεύη έκλεισε άδοξα και δραματικά με την πορφύρη αύλαία του Άττίλα που διχοτόμησε την Κύπρο, έτσι και ή διάσκεψη του Λονδίνου το 1955 έκλεισε με την αποφράδα νύχτα της 6/7 Σεπτεμβρίου. Υπάρχει πανομοιότητα και όχι ανακυκλισμός. Δεν παραλείψαμε ν' αφιερώσουμε, όπως θα διαπιστώσει ο αναγνώστης, μερικές σελίδες και σ' αυτά τα γεγονότα, κάτω από το πρίσμα που προαναφέραμε. Γιατί νομίζουμε ότι είναι ή μόνη δίκαιη, αντικειμενική και ανθρώπινη προσέγγιση που μπορεί να σταθεί επιστημονικά.

Αν για τον φωτισμό του κοινωνιακού συγκειμένου θεωρήθηκαν χρήσιμες οι αναφορές αυτές, για την κατανόηση των πολιτικών εξελίξεων αφιερώθηκε κεφάλαιο που αφορά στην διπλωματική δραστηριότητα του 1964 και την αποσόβηση τότε μιάς Τουρκικής εισβολής στην Μεγαλόνησο. Όπως θα αντιληφθεί από μόνος του ο αναγνώστης, ή σύμπτωση της έγκαιρης και αποτρεπτικής προς την Τουρκία παρέμβασης των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και της Σοβιετικής Ένωσης (ανεξάρτητα από την πρόθεση και την προτεραιότητα στην πρωτοβουλία αυτή) ενισχύει την εξαγωγή, από αντιδιαστολή, ενός κρίσιμου συμπεράσματος. Το επιμύθιο αυτό δίδαγμα, που στελεχώνεται άλλωστε και από στοιχεία τα οποία παρατίθενται σ' όλη την εξέταση του παρόντος έργου, όπως αποδίδει την απο-

τροπή της εισβολής σε σύμπτωση του ενεργού αντιρρήσεων των δύο μεγάλων δυνάμεων, έτσι και την μ.ή. άποτροπή της, την πιθανολογεί με βεβαιότητα στην σύμπτωση των μ.ή. ενεργών αντιρρήσεων σ' αυτήν από τις ίδιες πάντα τις δυνάμεις.

Στο περιθώριο των γεγονότων δεν παραλείψαμε να παραθέσουμε, όπου κρίναμε σκόπιμο, χαρακτηριστικά δείγματα της άρθρογραφίας του Τούρκικου Τύπου. Στην επιλογή μας αυτή οδήγησε ή γνωστή πρόθεσή μας να αποδώσουμε τις διακυμάνσεις και την κατεύθυνση της κοινής γνώμης. Έννοια που συνθέτουν δυο αλληλοεξαρτώμενα στοιχεία και που είναι από την μια ή συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα και από την άλλη οι απόψεις, οι κρίσεις, ή νοοτροπία της γενικά ή όποια και καθορίζει την περαιτέρω στάση και συμπεριφορά της ίδιας της ομάδας.

Κάτω απ' αυτές τις προϋποθέσεις ο Τύπος επιτελεί διπλή αποστολή: είναι φορέας και ταυτόχρονα απηχεί τις γνώμες, τις ιδέες και τις σκέψεις (opinion submitter), αλλά και συνάμα τις διαμορφώνει (opinion-maker)⁸. Όστε είναι αδύνατο να διαχωριστεί από την κυρίως Χρονογραφική εξιστόρηση ο σχολιασμός και ή αξιολογική θεώρηση της επικαιρότητας. Μάλιστα στην προσπάθεια να αποδοθεί σφαιρικά και σε βάθος ή σημειολογική γνησιότητα της κοινής γνώμης, εκτός από την πρόκριση αδόκιμων λεκτικών συντακτικών νεολογισμών, όπως συνέβη και με τον πρώτο τόμο, αμφιτα-

8. Rosenau, James N.: «Public Opinion and Foreign Policy» (έκδ. Random House, New York 1961 σελ. 20. Πρβλ. Cohen, Bernard C.: «The Press and Foreign Policy», Princeton, Princeton University Press, New Jersey 1965 σελ. 223. Rivers, William L.: «The Opinion makers» Beacon Press Boston 1965. Βλ. και την επιτυχημένη διδακτορική διατριβή του Dr. Sezer, Duygu: «Kamu oyu re Diz Politika» (Κοινή γνώμη και εξωτερική πολιτική) αρ. 339 εκδόσεων της Σχολής Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου της Άγκυρας), τυπογρ. Sevinç, Ankara 1972 σελ. 95 και συν.

λαντεύτηκε και ή ίδια ή μεταφορά από τὰ Τουρκικά στα Έλληνικά, στο γνωστό γλωσσικό δίλημμα τών Τούρκων καθαρολόγων σέ πλήρη αντιστοιχία πρός τò κυμαινόμενο ρεύμα τής νεοτουρκικής (öz Türkçe) τò όποίο κατά τήν κρίσιμη περίοδο πού εξιστορούμε, μεταβάλλει ριζικά τήν τρέχουσα γλωσσική μορφή ακολουθώντας πιστά τόν κοινωνικό μετασχηματισμό στόν όποίο άλλωστε αναφερθήκαμε. Σ' αὐτή τήν πρόθεση τής πιστής αποδόσεως τών Τουρκικών κειμένων λοιπόν, αντιστοιχεί ό γλωσσικός αναποφάσιτος διμορφισμός τοῦ κειμένου πού ἴσως ξενίσει.

Όπως συμβαίνει μέ τή λοιπή θεματολογία τούτου τοῦ βιβλίου, ἔτσι καί μ' αὐτές τίς αναγκαῖες προσθήκες, μιὰ ἀλυσίδα ἀπό σκέψεις μπορεῖ νά ἐπαληθευτεῖ ἀπό τὰ γεγονότα καί ἀπό τὰ κείμενα πού τὰ περιγράφουν ἢ τὰ σχολιάζουν.

Ἡ κρίση θά εἶναι πάντοτε τοῦ ἀναγνώστη.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΜΠΛΟΚΗ

Αὔγουστος 1955

1. ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΟΛΙΣΘΗΜΑ

Τò 1955, ἐπικρατεῖ στήν Κύπρο ή ἀκόλουθη κατάσταση, ὅπως τήν σκιαγραφεῖ ἕνας δόκιμος Τούρκος διπλωμάτης, ό Μαχμούτ Ντικερντέμ⁹:

«...Οἱ Ρωμηοί¹⁰ τής Μεγαλονήσου βρίσκονται στα πρόθυρα τής τελικῆς νίκης τοῦ ἀγώνα τῶν ἐναντία στήν Ἀγγλική ἀποικιακή διοίκηση... Ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση γνωρίζοντας ότι τελικά οἱ ἀγῶνες τῶν Κυπρίων θά καταλήξουν στήν Ἑνωση, παρ' ὅλο πού τοὺς ὑποστηρίζει, ἀποφεύγει ν' ἀναμίξει στήν ὅλη ὑπόθεση τήν Τουρκία. Ὅσον ἀφορᾷ τήν Ἀγγλία σκέπτεται διάφορους τρόπους ὥστε νά καθυστερήσει τήν ἀπομάκρυνσή της ἀπό τήν Μεγαλόνησο καί σχεδιάζει νά ἐπωφεληθεῖ ἀπό τò ἐνδιάφέρον πού ὅψιμα ἀρχίζει νά δείχνει ή Τουρκία σχετικά μέ τοὺς ὁμοεθνεῖς της στήν Κύπρο».

9. *Dikerdem, Mahmut*: «Ortadoguda devrim yillari — Bir Büyükelcinin Anilari» (Χρόνια ἐπανάστασης στή Μέση Ἀνατολή — Ἀναμνήσεις ἑνός πρεσβευτῆ), Istanbul 1977 σελ. 123.

10. Γιά τήν διάκριση τῶν «Ρωμηῶν» ἀπό τοὺς «Ἑλληνες» πού ἀκολουθοῦν οἱ Τούρκοι βλ. «Ἡ ἄλλη πλευρά» τόμος 1 σελίς 4κ'.

Ὁ Τούρκος πρεσβευτὴς σκιαγραφεῖ στὴ συνέχεια τὴν εἰκόνα ποὺ παρουσίαζε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας:

«...Ἔτσι, μέσα σ' αὐτὴ τὴν περίπλοκη κατάσταση, ἡ Κυβέρνηση Μεντερὲς ρίχτηκε στὸ Κυπριακό. Ἀλλὰ δὲν εἶχε γίνῃ μὴ διερεύνηση τοῦ ζητήματος σὲ βάθος. Κανεῖς δὲν γνώριζε καλὰ τὴν νομικὴ, τὴν πολιτικὴ, τὴν στρατιωτικὴ ὥς καὶ τὴν ἱστορικὴ καὶ ἐθνολογικὴ πλευρὰ τοῦ προβλήματος. Γνωρίζαμε ἀπλῶς καὶ μόνο ὅτι εἶχαμε καταλάβει τὴν Κύπρο τὸ 1570 ἐπὶ Σουλτάνου Σελὴμ τοῦ Β' ἀπὸ τοὺς Ἐνετούς, ὅτι τὸ 1878 εἶχαμε παραχωρήσει τὴν διοίκηση τῆς Μεγαλονήσου — ὑπὸ τὸν ὄρο τῆς προσωρινότητος — στὴν Ἀγγλία σὰν τίμημα τῆς κοινῆς ἄμυνας καὶ ὅτι τέλος μὲ τὴν Συνθήκη τῆς Λωζάννης εἶχαμε μεταβιβάσει κάθε κυριαρχικὸ δικαίωμά μας καὶ πάλι στοὺς Ἀγγλους... Τόσο μόνο. Ὡστόσο εἶχε ἐμφανιστεῖ μπροστά μας ἓνα μεγάλο καὶ περίπλοκο Κυπριακὸ ζήτημα...».

Ἡ ἐμπλοκὴ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως στὸ θέμα ἦταν, ὅπως θὰ δοῦμε μὲ ἄλλη εὐκαιρία, ἀποτέλεσμα ἑνὸς μεθοδευμένου κλίματος ποὺ καλλιέργησε ὁ Τουρκικὸς τύπος καὶ ὀρισμένες νεολαιίστικες ὁργανώσεις μὲ ἑναυσμα τὴν κινητοποίηση μερικῶν παραγόντων τῆς Τουρκόφωνης μειονότητος τῆς Κύπρου — ὅπως ἦταν ὁ Φαζίλ Κιουτσουκ καὶ ὁ Φαίς Καϊμακ — ποὺ προβάλλαν τὴν «ἀνησυχίαν» τῶν γιὰ μὴ ἐνδεχόμενη προσάρτηση τῆς Κύπρου μὲ τὴν Ἑλλάδα, γεγονὸς ποὺ ὅπως διαπίστωναν δὲν θ' ἀργοῦσε νὰ πραγματοποιηθεῖ.

Ἀναντίρρητα κανεῖς ἀπὸ τοὺς ἄμεσα ἐνδιαφερομένους Τουρκοκύπριους δὲν ἐπιθυμοῦσε τὴν ἐπέκταση τῆς Τουρκίας στὴν Κύπρο, ὅχι μόνο γιατί κατὰ παρόμοιο ἦταν ἀδιανόητο σὰν ἀκατόρθωτο καὶ ἐντελῶς ἐξωπραγματικὸ γιὰ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ἀλλὰ καὶ γιατί δὲν ἐξυπηρετοῦσε τὰ πραγματικὰ καὶ σὲ στενὴ ἔννοια συμφέροντά τους, δεδομένου ὅτι οἱ συνθήκες διαβίωσης τῶν Τουρκοκυπρίων ἦταν πολὺ καλύτερες ἀπὸ τῶν Τούρκων τῆς Τουρκίας. Εὗρισκαν λοιπὸν τὴν Βρεταννικὴ κατοχὴ, εὐ-

ἐμφάνιση
Τουρκίας
▽
○

νοϊκότερη λύση, ὅχι μόνο ἀπὸ τὴν ὑπαγωγή των σὲ Ἑλληνικὴ διακυβέρνηση, ἀλλὰ καὶ σὲ Τουρκικὴ.

Οἱ Βρεταννοὶ πάλι ἀνακάλυψαν καὶ ἀνάστυραν ἀπὸ τὴν ἀφάνεια, ἕναν ἀπροσδόκητο σύμμαχο, μὰ καὶ οἱ ἐπιδιώξεις τους ταυτίζονταν, τὸν ὁποῖο στὴν συνέχεια ἀνάδειξαν. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ ἡ κύρια θέση τῆς Τουρκίας σὰν υἱοθέτηση τῶν Τουρκοκυπριακῶν ἐπιδιώξεων, δὲν ἦταν ἄλλη ἀπὸ τὴν διατήρηση τῆς ξενικῆς, τῆς Βρεταννικῆς κατοχῆς.

Ἀν λάβει κανεῖς ὑπ' ὄψη τοῦ ὅτι ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ὁ Κυπριακὸς λαὸς εἶχε ἐξεγερθεῖ ἐνοπλῶς κατέναντι τῆς ἀποικιοκρατικῆς ἐξουσίας, εἶναι εὐκόλο νὰ κατανοήσῃ τὴν κινητήρια δύναμη τῶν Τουρκοκυπρίων, κυριότερα ἐκείνων ποὺ ἐμφανίστηκαν καὶ προβλήθηκαν σὰν ἡγέτες τῆς μειονότητος, ἀφ' οὗ ἦταν ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ ἀπὸ τὴν ἐπίσημα διατυπωμένες θέσεις παρακολούθημα καὶ στήριγμα τῆς ἀποικιοκρατίας.

Παράλληλα, κατανοεῖ κανεῖς καὶ τὴν πηγὴ ἐμπνεύσεως ἢ ὀρθότερα ἐνισχύσεως τῶν προσπαθειῶν τοῦ Τουρκικοῦ τύπου ποὺ μετέτρεψε τὸ θέμα — ἐντελῶς δευτερεύουσας σημασίας — ἔτσι, ὥστε νὰ δεσπόσει σὲ σύντομο διάστημα τῆς καθημερινῆς προβληματικῆς του. Βέβαια ὁ καθοριστικὸς τῆς ἐπιτυχημένης ἔκβασης παράγοντας αὐτῆς τῆς ὅχι ἀνιδιοτελοῦς, ὅπως πιστεύουμε, προσπάθειας τοῦ Τουρκικοῦ τύπου ἦταν ἡ συσχέτιση τῆς ἀντιμαχίας ποὺ ἔθετε τὸ πρόβλημα μὲ τὸ «Ἑλληνικὸ» στοιχεῖο. Ἀναμφίβολα, ὅπως ἄλλωστε συνέβη μὲ τὴν Ἑλληνο-τουρκικὴ σύγκρουση τοῦ 1920 στὴ Μικρασία, ἂν τὸ ἓνα στοιχεῖο τῆς ἀντιμαχίας εἶχε ἄλλη ἐθνολογικὴ σύνθεση, ἡ ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων θὰ ἦταν ἀπλῶς διαφορετικὴ¹¹.

Αὐτὸ καὶ μόνο φτάνει γιὰ νὰ καταδείξει τὴ δυναμικὴ τῆς

11. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ποὺ τονίζεται ἀπὸ Τούρκους συγγραφείς στηρίζεται ὅχι μονάχα στὰ γεγονότα ἀλλὰ καὶ στὴν διαπίστωση τοῦ Κεμάλ Ἀτατούρκ Πρβλ. *Aracioglu, Dogan*: «Millî Kurtulus tarihi» (Ἱστορία τῆς Ἐθνικῆς ἀπολύτρωσης) τόμ. 1, Istanbul 1974 σελ. 12 - 18.

ψυχολογικῆς διάστασης ποὺ δεσπόζει στὸ Κυπριακό, σὰν ἓνα τμῆμα τῆς οποιασδήποτε Ἑλληνοτουρκικῆς διαμάχης¹². Τὸ ἴδιο ἐξηγεῖ τὴν διέξοδο ποὺ βρῆκε ἡ Τουρκικὴ κοινωνία τὴν ἐποχὴ ἐκείνη — πραγματικὸ ἀδιέξοδο — στὴν ἀναζήτηση ἐκφραστικοῦ τύπου τῶν δομικῶν μεταλλαγῶν, δεδομένου ὅτι ἡ σχηματικὴ δημοκρατία ποὺ ἴσχυε, δὲν προσέφερε καὶ πολλὰ περιθώρια γιὰ συζήτηση πάνω σὲ βαθύτερα καὶ καίρια κοινωνικά, πολιτικά καὶ προπάντων οἰκονομικά θέματα.

Ἰσως καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἡ Κυβέρνηση Μεντερὲς νὰ τὸ υἱοθέτησε ἀμέσως καὶ νὰ πιάστηκε ἀπ' αὐτὸ σὰν σανίδα σωτηρίας, βρίσκοντάς το σὰν ἀψευγάδιαστο προκάλυμμα τῆς ὁλοένα αὐταρχικότερης ἐξουσίας της. Εἶναι σχεδὸν βέβαιο ὅτι καὶ ἡ ἴδια ἡ Κυβέρνηση Μεντερὲς δὲν εἶχε ὑπ' ὄψη της τίς προεκτάσεις ποὺ θὰ ἔπαιρνε ἡ ἀπόφασί της καὶ κυρίως τὸ πόσο εὐκόλα θὰ ἐπιτύγχαναν οἱ ἄλογες διεκδικήσεις της, τὸ τιμολόγιο τῶν ὁποίων θὰ ἐξοφλοῦσε ἡ Ἑλλάδα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κλιμακώσει ἡ Τουρκία τὴν ἐπιβολή της καὶ σὲ περιοχὲς ποὺ μόνο ὁ ρομαντισμὸς ἢ οἱ εὐσεβεῖς πόθοι συντηροῦσαν στὴν Τουρκικὴ συνείδηση, ὅπως λόγου χάρι εἶναι ὁ νησιωτικὸς χῶρος τοῦ Αἰγαίου.

Τὸ ἀνέτοιμο τῶν Τουρκικῶν ὑπηρεσιῶν ποὺ ὁμολογεῖ ὁ Ντικερντέμ ἀποδεικνύει αὐτὸ τὸν συλλογισμό μας. Νὰ τί λέγει ὁ ἴδιος συγγραφέας:

«Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὁ Μεντερὲς ἀνέθεσε στὸν Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ, ποὺ τὸν εἶχε ἀναδείξει βουλευτὴ στίς ἐκλογές τοῦ 1954 καὶ τὸν εἶχε προσλάβει σὰν ὑπουργὸ Προεδρίας, τὸν χειρισμὸ τοῦ Κυπριακοῦ ἀπὸ ὅλες του τίς πλευρές. Αὐτὴ ἦταν μιὰ πολὺ σωστὴ ἀπόφαση, δεδομένου ὅτι ἡ εἰκόνα ποὺ ἐμφάνιζε τότε τὸ Κυπριακὸ ἀπαιτοῦσε ἓναν ἀτρόμητο καὶ ἀλύγιστο διπλωμάτη σὰν τὸν Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ ὁ ὁποῖος διέθετε ὑψηλὴ ἐπάρκεια στὰ θέματα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἐνῶ ταυ-

12. Πρβλ. «Ἡ ἄλλη πλευρά» τόμ. 1 σελ. λζ'.

τόχρονα εἶχε τρομερὴ διαίσθηση καὶ ἄμεση ἀποφασιστικότητα»¹³.

Ἡ τελευταία αὐτὴ φράση ἀποδεικνύει κατὰ τρόπο ἀναμφισβήτητο τὴν τεχνοκρατικὴ ἀντίληψη σὲ προβλήματα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὴν ὁποία παραδοσιακὰ ἐμφορεῖται ἡ Ἀγκυρα.

Ὁ Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ σὰν πρώτη ἐνέργειά του συγκρότησε στὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν μιὰ εἰδικὴ ἐπιτροπὴ, ἡ ἀποστολὴ τῆς ὁποίας ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Ντικερντέμ :

«... ἦταν νὰ μελετήσῃ τὸ Κυπριακὸ ἀπὸ τίς διάφορες πλευρὲς ποὺ ἐμφάνιζε καὶ ταυτόχρονα νὰ καθορίσῃ τὴν ἀποψη τῆς Τουρκίας καὶ τὴν κυβερνητικὴ στάση. Ὁ Ζορλοῦ εἶχε θέσει δυὸ κύριες ἀρχές ποὺ θὰ ἀποτελοῦσαν τὴν βάση γιὰ τίς περαιτέρω ἐργασίες τῆς ἐπιτροπῆς : 1. Νὰ πείσουμε βάσει τεκμηρίων ὅτι ἐπάνω στὴν Κύπρο ἔχουμε δικαιώματα, τουλάχιστον ὅσα καὶ ἡ Ἑλλάς καὶ νὰ καταστήσουμε γνωστὸ τὸ προκείμενο στὴν παγκόσμια κοινὴ γνώμη. 2. Παρέχοντας κάθε εἶδους ἀναγκαῖα βοήθεια στοὺς Τουρκοκυπρίους, νὰ αὐξήσουμε τὴν δυνατότητα ἀντοχῆς των στίς πιέσεις».

Τὴν ἐπιτροπὴ ποὺ προεδρευόταν ἀπὸ τὸν Ζορλοῦ, ἀπάρτιζαν ὁ Ὑπαρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατηγὸς Ρουστοῦ Ἐρντελχούν, ὁ Γενικὸς Γραμματέας τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Μουχαρρέμ Νουρί Μπιργκί, ὁ πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας στὴν Ἀθήνα Σεττάρ Ἰκσέλ, ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Ὁρχάν Ἐράλπ καὶ ὁ Μαχμουτ Ντικερντέμ. Πρῶτὴ ἐνέργειά της ἦταν νὰ συντάξῃ μιὰ «Λευκὴ Βίβλο» ὅπου γινόταν ἐκθεση τῶν Τουρκικῶν ἀπόψεων καὶ ἡ ὁποία κυκλοφόρησε μέσω τῶν διπλωματικῶν ἀντιπροσωπειῶν τῆς Τουρκίας σ' ὅλο τὸν κόσμο. Ὁ ἴδιος συγγραφέας δίνει λεπτομέρειες : «Ὁ Γενικὸς Γραμματέας Μπιργκί ἐργάστηκε μερόνυχτα καὶ συγκέντρωσε τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ ἀπεδείκνυαν τοὺς στενοὺς ἱστορικοὺς, γεωγραφικοὺς, ἐθνολογικοὺς,

13. *Dikerdem* : ὅπ. παραπ. σελ. 125.

πολιτιστικούς και στρατιωτικούς δεσμούς της Κύπρου με την Τουρκία.

»Η "Λευκή Βίβλος" μεταφράστηκε στα "Αγγλικά και τα Γαλλικά και διανεμήθηκε στις αντιπροσωπείες της Τουρκίας στις διάφορες χώρες...»¹⁴.

14. *Dikerdem* : όπ. παραπ. σελ. 125. 'Ο Χικμέτ Μπλλ αναφέρει τα ακόλουθα πού επιβεβαιώνουν τὸ ἀνίδεο καὶ ἀπαράσκευο τῶν Τουρκικῶν ὀπηρεσιῶν : «Τότε (16 Αὐγούστου 1954) οἱ Ἕλληνες εἶχαν φέρεῖ πλέον τὸ Κυπριακὸ στὰ "Ἡνωμένα Ἔθνη". Πόσο δυσάρεστο εἶναι ὅτι παρ' ὅλο πὸν ὁ πρῶτο-πουργὸς Μεντερές εἶχε δηλώσει ὅτι: "Ἡ Κύπρος οὐδέποτε θὰ γίνεῖ Ἑλληνική, ἔχουν ληφθεῖ ἀπὸ μέρους τῆς Κυβερνήσεως ὅλα τὰ προβλεπόμενα μέτρα" δὲν ὑπῆρχε ἔστω καὶ ἡ παραμικρὴ προετοιμασία στὸ πεδίο αὐτὸ τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους (sic). Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Τουρκίας Σελήμ Σαρπὲρ ἀπὸ τοῦ βήματος τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν ἀναγκάστηκε νὰ διαβάσει σὰν τουρκικὴ θέσι λέξι πρὸς λέξι τὴν μπερσοῦρα με 16 ἄρθρα πὸν πρὶν μῆνες ἡ Ἐπιτροπὴ "ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκική" εἶχε προετοιμάσει καὶ τυπώσει σὲ μερικὲς γλώσσες. Μονάχα εἶχε ἀλλάξει μερικὲς λέξεις ἐκείνης τῆς μπερσοῦρας... Ἐμεῖς λέγαμε "οἱ Ῥωμηοὶ Κύπριοι", ὁ Σελήμ Σαρπὲρ ἔλεγε "Ἀβαντίνοι". Βλ. *Bil, Hikmet*: "Kibris olayı ve iç yüzü" (τὸ Κυπριακὸ καὶ τὰ ἐνδότερά του) βιβλιοπωλεῖο İtimat, İstanbul 1976 σελ. 105-6. 'Ο ἴδιος ὁ συγγραφέας ἀναφέρει τὴν ἱδρυση τῆς ὀργανώσεως "Ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκική" (1954) καὶ σὰν πρώτη ἐνέργειά της τὴν σύνταξη «...μῆς μπερσοῦρας πὸν ἀπεδείκνυε τὸ ὅτι ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκική. Τὴν μπερσοῦρα αὐτὴ τὴν τυπώσαμε στὰ Ἀγγλικά, Γαλλικά, Ἰσπανικά, Γερμανικά ἀκόμα καὶ Ἀραβικά καὶ τὴν ταχυδρομήσαμε σ' ὅλα τὰ κοινοβούλια τοῦ κόσμου, στὰ ὄργανα τοῦ τύπου τῶν, στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη, στὶς Πρεσβεῖες.

» Δὲν θὰ τὸ ξεχάσω, εἶχα ἀρχίσει ἤδη νὰ γράφω μὴ τέτοια μπερσοῦρα σὲ 16 ἄρθρα. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἡ Κύπρος δὲν ὑπῆρξε σὲ καμμιὰ περίοδο τῆς Ἱστορίας Ἑλληνική. Ἡ Κύπρος ἦταν γεωγραφικὰ ἓνα τμῆμα τῆς Ἀνατολίας. Τόσο πὸν τὰ νερά τῶν πηγῶν τοῦ Πενταδάκτυλου ἀπὸ πλευρᾶς χημικῶν συστατικῶν ἦταν τὰ ἴδια με τὰ συστατικὰ τῶν νερῶν πὸν ἀναβλύζουν ἀπὸ τὴ δική μας ὀροσειρὰ τοῦ Ταύρου (sic).

» Ἀκόμη καὶ ὁ Σουλτάνος Ἀμπντουλχαμίνι παρεχώρησε ὑπὸ τὸν ὄρο "τῆς παραμονῆς σὲ μῆς τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων" τὴν Μεγαλόνησο στοὺς Ἀγγλους οἱ ὁποῖοι μῆς εἶχαν ὑποσχεθεῖ βοήθεια γιὰ νὰ μπορέσουμε ν' ἀνακτήσουμε ἀπὸ τοὺς Ῥώσους τὸ Κάρς, τὸ Ἀρνταχαν καὶ τὸ Μπατούμ. Ἐὰν οἱ Ἀγγλοι θὰ ἐγκατέλειπαν τὸ νησί ὁπωσδήποτε οἱ πρῶτοι πὸν θὰ εἶχαν δικαιωματικὰ λόγους θὰ ἦταν οἱ Τοῦρκοι. Ὅταν ἡ Τουρκία ἐγκατέλειψε

Στὸ μεταξὺ ὅμως ἡ Τουρκικὴ κοινὴ γνώμη ἔχει στραφεῖ ἀποκλειστικὰ πρὸς τὸ Κυπριακὸ. Ὁ τύπος καθημερινὰ δημοσιεύει ἐμπρηστικὴ ἀρθρογραφία καὶ χαλκευμένες εἰδήσεις. Ἡ κίνητοποίηση τῶν ὀμάδων πίεσης εἶναι τέτοια πὸν «δικαιο-λογεῖ» τὴν χειρονομία τῆς Ἀγγλίας νὰ θεωρήσει «ἐνδιαφερό-

τὴν Μεγαλόνησο στὴν Ἀγγλικὴ διοίκηση ὁ τουρκικὸς πληθυσμὸς τῆς Κύπρου ἦταν ἴσους με τὸν Ῥωμαῖκο. Τοῦτο τὸ ἔχει σημειώσει στὸ βιβλίο του ἀκόμη καὶ ὁ τότε Ἀγγλος πρὸξενος. Ἀλλωστε δὲν ἔπρεπε νὰ λέγεται ὁ γηγενὴς λαὸς τοῦ νησιοῦ Ῥωμηοὶ (sic). Ἐκεῖνοι ἦταν ὀλωσδιόλου διαφορετικοὶ ἄνθρωποι πὸν εἶχαν κυρίως μεταναστεύσει (sic) σὲ διαφόρους περιόδους τῆς Ἱστορίας ἀπὸ τὴν Συρία, τὴν Ἀνατολία, τὴν Ἰταλία ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὶς ἀκτὲς τῆς Ἀφρικῆς. Τὴν ἐποχὴ τῶν Σταυροφορῶν ὅπως καὶ κατὰ τὴν Ἐνετοκρατία ἡ τὴν ἐποχὴ τῶν Λουζιανῶν στὴν Κύπρο κυριαρχοῦσε ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία. Μαζί με τοὺς Σταυροφόρους στρατιῶτες ἀπὸ ἰταλικά κράτη κατὰ καιροὺς ἦρθαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Κύπρο ναυτικοί, πειρατές, ἐμποροὶ καὶ κληρικοί. Ἀλλὰ νὰ πὸν ὅταν οἱ Τοῦρκοι κατὰκτησαν τὴν Κύπρο ἄφησαν ἐλεύθερες τὶς θρησκείες στὸ νησί. Ἡ Ὀρθόδοξη Ῥωμαῖκη Ἐκκλησία ἐπωφελοῦμενη μόνο ἀπὸ τὸ σεβασμὸ πὸν ἔδειχναν οἱ Τοῦρκοι σὲ ὅλες τὶς θρησκείες κατόρθωσε νὰ βρεῖ εὐκαιρία νὰ ἱδρυθεῖ καὶ νὰ ἐργαστεῖ ἐλεύθερα στὴν Κύπρο (sic). Ὅπως εἶναι γνωστὸ ἡ ρίζα τῆς Ὀρθοδοξίας στηρίζεται καὶ στὸν Βυζαντινὸ Ἐθνικισμό. Ὁ Βυζαντινὸς Ἐθνικισμὸς προχωρῶντας μετασχηματίστηκε στὸν Ῥωμαῖκο Ἐθνικισμό. Ἡ Ὀρθοδοξία στὴν Κύπρο κρατήθηκε με τὸν Ῥωμαῖκο Ἐθνικισμό, χάριν τῆς προστασίας τῆς Ἐκκλησίας. Παρ' ὅλο πὸν οἱ Χριστιανοὶ τῆς Κύπρου δὲν ἦταν ποτὲ Ῥωμαῖκης ρίζας, με τὶς προσπάθειες τῆς ὀρθοδοξίας μὴ μέρα θεώρησαν τὸν ἑαυτὸ τοὺς Ῥωμηὸ (sic)».

Μέχρι στιγμῆς ὁ ἀναγνώστης δὲν νομίζω ὅτι βρῆκε δικαιολογία τῆς τουρκικότητας τῆς Κύπρου. Πάντως, ἡ συνέχεια δίνει τὸ αἰτιολογικὸ καὶ ἀποκαλύπτει τὶς τουρκικὲς θέσεις ἀλλὰ καὶ προθέσεις ὀμες καὶ ἀπάνθρωπες :

«Ἡ Κύπρος καὶ ἀπὸ στρατηγικὴ ἄποψη ἀποτελεῖ ἓνα τμῆμα τῆς Τουρκίας. Ἡ Κύπρος παίξει μεγάλο ρόλο στὴν ἄμυνα τῆς Ἀνατολίας. Ἡ Τουρκία ὁπωσδήποτε δὲν θὰ ἤθελε νὰ βρεθεῖ σὲ ξένες, ἀλλὰ καὶ ἐχθρικές δυνάμεις ἡ Κύπρος ἡ ὁποία βρίσκεται μπροστὰ στὰ σημαντικὰ λιμάνια τῆς Τουρκίας, τῆς Μερσίνας καὶ τῆς Ἀλεξανδρέττας, πὸν ἀνοίγονται στὴν Μεσόγειο (sic), σὰν ἓνα πλωτὸ ἀεροπλανοφόρο. Πόσο μᾶλλον πὸν ἡ Κύπρος ἐνὸς εἶναι μόνο 40 μίλια κοντὰ στὶς τουρκικὲς ἀκτὲς, ἀπέχει ἀκριβῶς 1.100 χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα». Βλ. *Bil*, ὀπ. παραπ. 91 - 92.

μενο μέρος» στο Κυπριακό την Τουρκία. Ίδου τί γράφει ο ίδιος πάντοτε συγγραφέας :

† «Τότε ακριβώς η Άγγλική Κυβέρνηση πρότεινε στην Άγκυρα και την Αθήνα την σύγκληση μιάς τριμερούς διάσκεψης μεταξύ της Τουρκίας, της Αγγλίας και της Ελλάδος, στην οποία "θα εξετάζονταν όλα τα θέματα που ενδιαφέρουν την ασφάλεια της Ανατολικής Μεσογείου". Ο Ζορλού διαισθάνθηκε σέ τί απέβλεπε η πρόταση αυτή που γινόταν σέ αδόκητη στιγμή. Οί Άγγλοι είχαν αντιληφθεί ότι δεν θα μπορούσαν να κρατήσουν επί πολὺν τὴν διακυβέρνηση τῆς Κύπρου, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν μιά γιὰ νὰ κερδίσουν χρόνο καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη γιὰ νὰ ἀποσπάσουν ὀρισμένες παραχωρήσεις, θέλανε νὰ φέρουν τὴν Τουρκία καὶ τὴν Ελλάδα ἀντιμέτωπες. Ἀπὸ δικῆς μας πλευρᾶς πάλι, μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι εἴχαμε κληθεῖ σὲ μιά παρόμοια διάσκεψη, ἀποκτοῦσε ἡ Τουρκία τὸ δικαίωμα νὰ θεωρεῖται ἓνα ἀπὸ τὰ ἐνδιαφερόμενα μέρη» (γιὰ τὴν ἀκρίβεια: μέρος ποὺ ἔχει ἀποφασιστικὸ λόγο ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ ζητήματος). Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ «... ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση ἔσπευσε ἀμέσως νὰ ἀποδεχτεῖ τὴν πρόσκληση γιὰ τὴν τριμερῆ διάσκεψη...»¹⁵. Τοῦτο ἦταν ἐπόμενο.

Ὁ ἀμερόληπτος ὅμως μελετητής, κρίνοντας σήμερα ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν ἀπόσταση σχεδὸν ἑνὸς τετάρτου αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν λογικὴ ἀλληλουχία ποὺ ὀριοθετεῖ τὸ Κυπριακό, σὰν ἀρχικὸ αἶτημα καὶ σὰν ζήτημα ὅπως εἶχε τεθεῖ, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀπορεῖ γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ὁδήγησαν τὴν Ελλάδα «ὕστερα ἀπὸ λίγους δισταγμοὺς» νὰ δεχτεῖ νὰ συμμετάσχει σὲ μιά διάσκεψη τῆς ὁποίας ὁ σκοπὸς ἦταν προφανής. Γιατί νομιμοποίησε ἡ Ελλάδα τόσο ἐπιπόλαια, τόσο μωρὰ μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς τὴν Τουρκία σὰν ἰσότιμο διάδικο μέρος σὲ μιά διέ-νεξη ποὺ στὸ κάτω-κάτω τῆς γραφῆς ἐνδιέφερε τὴν πλειοψηφία τῶν κατοίκων τῆς Μεγαλονήσου; Ἄν ἐπρόκειτο γιὰ δυσχέρειες στὶς ὁποῖες εἶχε περιέλθει ἡ Ελλάδα δὲν ἦταν τὸ πιὸ λογικὸ εἶτε

15. *Dikerdem*, ὅπ. παραπ. σελ. 128.

νὰ προβεῖ στὶς «παραχωρήσεις» ποὺ ἐπιθυμοῦσε ἡ Μεγάλη Βρεταννία — καὶ ποὺ πολὺ ἀργότερα προσέφερε — εἶτε νὰ κερδίσει καὶ αὐτὴ χρόνο, μιά καὶ κατὰ τὴν Τουρκικὴ ἐκτίμηση ἡ τελικὴ ἤττα τῶν Βρεταννῶν στὴν Κύπρο δὲν θ' ἀργοῦσε πολὺ; Ποιά λογικὴ λοιπὸν συμπερασματικὴ κρίση ὑποτίμησε τόσο τὸν τουρκικὸ παράγοντα καὶ τόσο ἀμέριμνα συντέλεσε στὴν ἀπαρχὴ μιάς χιονοστιβάδας ποὺ ὁ ἐρχομὸς τῆς ἦταν ὀλοφάνερος;

Στὴν Αθήνα ὅταν ἔγινε ἡ προφορικὴ διακοίνωση τῆς προσκλήσεως ἀπὸ τὸν Ἄγγλο πρεσβευτὴ Σερ Τσάρλς Πήκ, ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἔλειπε στὸ Στρασβούργο, ὅπου συνεδρίαζε τὸ ΝΑΤΟ. Ὁ Παπάγος ψυχorraγοῦσε καὶ χρῆη πρᾶθυπουργοῦ ἀσκοῦσε ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Ὁ Στεφανόπουλος ἀπέρριψε ἀμέσως δίχως συζήτηση τὴν πρόσκληση, ἀποστέλλοντας σχετικὸ τηλεγράφημα στὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν. Τότε, ὁ Βασιλεὺς Παῦλος κάλεσε κατεπειγόντως τὸν Κανελλόπουλο, ποὺ εἶχε κι αὐτὸς ἀντιρρήσεις, μεσάνυχτα στὸ Τατόι γιὰ νὰ τὸν πείσει, ἐπισείοντας συμμαχικοὺς ἐκφοβισμοὺς, νὰ δεχτεῖ ἡ Ελλάδα τὴν συμμετοχὴ στὴν διάσκεψη. Πράγμα ποὺ ἔγινε παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ Στεφανόπουλου ποὺ ὑποχρεώθηκε νὰ ἀποστείλει δεῦτερο τηλεγράφημα ἀπὸ τὸ Παρίσι στὸ ὁποῖο ἀνασκεύαζε κάπως τὴν ἀρχικὴ του ἄρνηση.

Στὴν ἐπέμβαση λοιπὸν τοῦ θρόνου μπορεῖ κανεὶς νὰ βρεῖ ὄχι μόνο τὴν ὄθηση γιὰ τὸ πρῶτο δλέθριο ὀλίσθημα στὸν χειρισμὸ τοῦ Κυπριακοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀξιολόγηση τῆς στάσης τῶν διαφόρων πολιτικῶν μέσα στὴν τότε Κυβέρνηση, καὶ ἔξω ἀπ' αὐτήν¹⁶.

16. Ἡ ἀποδοχὴ ἀπὸ μέρους τῆς Ἑλλάδος τῆς προσκλήσεως Μάκ Μίλαν γιὰ τὴν συμμετοχὴ στὴν τριμερῆ, ἔγινε ὕστερα ἀπὸ σοβαροὺς δισταγμοὺς. Φαίνεται ὅτι τὸ θέμα εἶχε συζητηθεῖ στὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο, ἡ πλειοψηφία τῶν μελῶν τοῦ ὁποίου ἦταν τῆς γνώμης ὅτι ἡ Ελλάδα ἔπρεπε νὰ συμμετάσχει. Εἶναι πολὺ ἀξιοπρόσεκτο ὅτι ἐνῶ ὁ Στ. Στεφανόπουλος, ποὺ ἦταν τότε Ἀντιπρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως καὶ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερι-

Στήν "Αγκυρα όμως, μόλις επιδόθηκε ή πρόσκληση, τήν

κών, υπήρξε — μέχρι τέλους — άμφιταλαντευόμενος, ό Κ. Καραμανλής σάν "Υπουργός Δημοσίων Έργων ήταν άνάμεσα σ' εκείνους πού εδνοούσαν τήν μετάβαση στό Λονδίνο. Έχει επισημανθεί ότι έφ' όσον ό Πρωθυπουργός Στρατάρχης Παπάγος έπνεε τά λοιόθια, είχε άρχισει πρό πολλού ό άγώνας γιά τήν διαδοχή του και μέ γνώμονα όσα έπακολούθησαν, μπορεί νά άξιολογηθεί και ή στάση του Καραμανλή. Καί τοϋτο γιατί έχει άρκετά συζητηθεί και έχει όμόφωνα γίνει δεκτό ότι στίς προθέσεις και κατά συνέπειαν στίς διαβεβαιώσεις του πρός τούς διαφόρους παράγοντες, υπήρχε και ή ταχύτατη επίλυση κατά όποιονδήποτε τρόπο του Κυπριακού. Άλλά ή εξέλιξη των πραγμάτων άποδίδει στον Κ. Καραμανλή δυό προσωπικά όφελήματα άπό τήν συμμετοχή της Ελλάδος στην τριμερή διάσκεψη. Τό πρώτο αναφέρεται στην έξουδετέρωση του Στ. Στεφανόπουλου σάν αντίπαλου μιά και ή άποτυχία του στο Λονδίνο κατά κάποιο τρόπο ήταν εξασφαλισμένη. Τό δεύτερο σχετίζεται μέ τήν μεθοδολογία πού τελικά άκολούθησε ό Κ. Καραμανλής και πού αναφέρεται στην άπ' εϋθείας και μέ ίσους όρους συνεννόηση μέ τήν Τουρκία. Βλ. *Τεղεξή, Πανταζή*: «Διπλωματία και πολιτική του Κυπριακού», έκδ. Ράππα, Άθήνα 1971 σελ. 217 και συν. *Μπίτσιου, Δημήτρη*: «Κρίσιμες ώρες» έκδ. της «Έστίας» Άθήνα ά.χ. σελ. 26. *Λιαρδάτου, Σπύρου*: «Άπό τόν έμφύλιο στη Χούντα» τόμ. Β', έκδόσεις Παπαζήση, Άθήνα 1978 σελ. 308 και συν. *Τζελέπη, Ε. Ν.*: «Τό Κυπριακό και οι συνωμότες του» έκδ. Θεμέλιο, Άθήνα 1965 σελ. 42 και συν.

Άξιοσημείωτο είναι ότι ενώ ό Αρχιεπίσκοπος Μακάριος άπέρριπτε κάθε ιδέα περί συμμετοχής της Ελλάδος στη διάσκεψη, θεωρώντας τήν σάν παγίδα, οι πολιτικοί άρχηγοί της Άντιπολιτεύσεως, μέ μόνη εξαίρεση τόν Σάββα Παπαπολίτη (ΕΠΕΚ) πού έκρινε άπαράδεκτη τήν μέ ίσους όρους παρουσία της Τουρκίας, παρ' όλες τις άντιρρήσεις πού προέβαλαν, συζητούσαν τό θέμα της συμμετοχής (πρβλ. *Τεղεξή*: όπ. παραπ. σελ. 221).

Άν δεχτεί κανείς τόν ισχυρισμό του τότε άντ/δρου της Κυβερνήσεως Π. Κανελλόπουλου κατά τόν όποιο ή άπόρριψη της προτάσεως θα εξέθετε τήν Ελλάδα διεθνώς σάν αδιάλλακτη και θα συνέβαλε τήν έξαψη των παθών στην Τουρκία (μέ άποκορύφωμα τις γνωσιές δηλώσεις Μεντερές της 28 Αυγούστου) ήταν περισσότερο άπό βέβαιη ή στάση πού θα τηρούσε ή Άγκυρα στην διάσκεψη, ώστε γίνονταν πλέον όλοφάνερο τό παιγνίδι πού είχε στήσει ή Άγγλία, και δέν άποκαλύπτει τίποτε καινούργιο ή φράση του Eden κατά τήν όποία, πρόθεσή του ήταν νά καταστήσει γνωστό στον πολύ κόσμο τό «εϋρύτατο χάσμα πού έπικρατούσε μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας». (βλ. *Eden, Anthony*: «The Memoirs of Sir Anthony Eden: Full Circle» Cambridge, The Riverside Press 1960 σελ. 447). Έτσι, προβάλλει ή άναμε-

όποια υπέγραφε ό Μάκ Μίλλαν, ύπουργός των Έξωτερικών τότε της Μεγάλης Βρετανίας, οι έργασίες της ειδικής επιτροπής στην Άγκυρα έντατικοποιήθηκαν.

«Έμεϊς», συνεχίζει ό Ντικερντέμ, «όλες τις προετοιμασίες μας τις πυκνώσαμε άπόλυτα πάνω στο Κυπριακό. Άπό τήν άλλη πλευρά δημιουργήσαμε συνεχείς δεσμούς μέ τήν Τουρκοκυπριακή κοινότητα και διευκρινίσαμε τις άπόψεις και τά αιτήματά των (sic)¹⁷.

»Παράλληλα, όρίστηκε ή σύνθεση της Τουρκικής αντιπροσωπείας πού θα συμμετείχε στην διάσκεψη. Πρόεδρος ήταν ό ύπουργός Προεδρίας και άναπληρωτής ύπουργός των Έξωτερικών Φατίν Ρουστοϋ Ζορλου και μέλη: ό ύπουργός Έθνι-

νόμηνη άπάντηση της Ελλάδος πού δεοντικά έπιβαλλόταν, ώστε νά διέλυε τά άποτελέσματα της σύγυρης συνωμοσίας. Λογικά θα έπρεπε νά διατυπωθεί ως εξής ή ελληνική πρόταση:

Πρώτο: Έφ' όσον θα συζητείτο τό μέλλον των Κυπρίων και ή ίκανοποίηση του αιτήματός των γιά αυτοδιάθεση θα έπρεπε νά συμμετείχε και ή ήγηση του άπελευθερωτικού κινήματος των ιδίων των άγωνιζόμενων.

Δεύτερο: Έφ' όσον ή διάσκεψη συγκαλείτο έπίσημα γιά τήν συζήτηση της άμυνας της Άνατολικής Μεσογείου θα έπρεπε νά είχαν κληθεί όλες οι ενδιαφερόμενες χώρες της περιοχής όπως ή Συρία, ό Λίβανος και ή Αίγυπτος.

Τρίτο: Η παρουσία της Τουρκίας μόνο κάτω άπό τις παραπάνω προϋποθέσεις ήταν άποδεκτή, γιατί άπό τήν μιά θα έξοβελιζόταν ή προσπάθεια προβολής της χώρας αϋτής σάν ισότιμα ενδιαφερόμενης και άπό τήν άλλη οι άπόψεις της, όπως θα διατυπώνονταν, θα συντελούσαν στην πλήρη άπομόνωσή της πού πρόσδιδε διεθνείς διαστάσεις στο Κυπριακό.

Τό περίεργο είναι πώς ενώ μιά τέτοια άντιπρόταση, πού σαφώς διεθνοποιούσε τό Κυπριακό, είχε προβληθεί κατά κάποιο τρόπο άπό τόν Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, δέν θεωρήθηκε άπό κανέναν πολιτικό άρχηγό σάν άμετάθετος και άνυποχώρητος όρος γιά τήν ελληνική συμμετοχή στη διάσκεψη. Η πολιτική έπιλογή της αναλώσεως των προσπαθειών γιά επίλυση του θέματος σέ στενά πλαίσια συμμαχικών πλεγμάτων, σάν νά πρόκειται γιά οικογενειακή ύπόθεση έχει λοιπόν μιά προϊστορία πού άνατρέχει στα πρώτα χρόνια του Κυπριακού προβλήματος και πού άνατρέπει τήν πραγματική και όφειλομένη διεθνοποίησή του.

17. *Dikerdem*: όπ. παραπ. σελ. 126.

κῆς Ἀμυνας Ἐτχέμ Μεντερές (ξάδελφος τοῦ πρωθυπουργοῦ), ὁ Γενικός Γραμματέας τοῦ Τουρκικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν Μουχαρρέμ Νουρή Μπιργκί, ὁ Σουάτ Χαυρή Οδργκουπλοῦ (μετέπειτα πρωθυπουργός) ποὺ μόλις εἶχε μετατεθεῖ ἀπὸ τὴν πρεσβεία στὴν Βόννη, σὰν πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας στὸ Λονδίνο, ὁ Σεττάρ Ἰκσέλ, πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα, ὁ Ὁρχάν Ἐράλπ, Γενικὸς Διευθυντὴς τῆς διευθύνσεως Μέσης Ἀνατολῆς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ ὁ Μαχμουτ Ντικερντέμ. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς παραπάνω, τὴν ἀντιπροσωπεῖα συνόδευε μιὰ πολυπρόσωπη ομάδα ἀπὸ Τούρκους δημοσιογράφους μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Γενικὸ Διευθυντὴ τοῦ ἡμιεπίσημου Πρακτορείου "Ἀνατολία"¹⁸.

2. ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΕΠΕΡΧΟΜΕΝΗΣ ΘΥΕΛΛΑΣ

»Στὸ μεταξύ ἡ Τουρκικὴ Κοινὴ γνώμη συγκλονιζόταν ἀπὸ τὸ Κυπριακὸ ποὺ τὸ εἶχε μετατρέψει σὲ "Ἐθνικὸ ζήτημα". Ἀπὸ κάθε γωνιά τῆς χώρας, κυρίως ἀπὸ τὶς νεολαιιστικὲς οργανώσεις στέλνονταν τηλεγραφήματα στὴν Ἀγκυρὰ καὶ ζητοῦσαν νὰ πραγματοποιήσουν πορεῖες, νὰ διοργανώσουν συλλαλητή-

18. *Dikerdem* : ὅπ. παραπ. σελ. 126. Γιά τὴν τεράστια σημασία ποὺ εἶχε γιὰ τὴν Τούρκια ἡ διάσκεψη, βλ. *Gönlübol, Mehmet* κ. ἄ. «*Olaylara Türk dış politikası*» (Ἡ Τουρκικὴ ἑξωτερικὴ πολιτικὴ ἀπὸ τὰ γεγονότα), ἔκδ. ἀρ. 407 τῆς Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Παν. Ἀγκύρας, Ankara 1977 σελ. 352 καὶ συν. Οἱ συγγραφεῖς παρατηροῦν ὅτι ἡ διατύπωση τοῦ θέματος τῆς διασκέψεως ἦταν τέτοια ὥστε ἔμμεσα νὰ ὑπονοεῖται τὸ Κυπριακὸ. Τοῦτο ὀφειλόταν πιθανῶς στὸ νὰ ἐμποδίσαι τὴν ἄρνηση τῆς Ἑλλάδος νὰ ἀναγνωρίσει σὰν μέρος τῆς Κυπριακῆς διενέξεως τὴν Τουρκία. «Πράγματι, ἔναντι αὐτῆς τῆς στάσεως τῆς Ἑλλάδος, ἡ Τουρκία κατὰ τὴν πρώτην περίοδο τῶν χρόνων 1954 - 1957, ἐργάστηκε γιὰ νὰ ἐπιβάλλαι στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν παγκόσμια κοινὴ γνώμη τὴν ιδιότητά της σὰν ἐνδιαφερόμενο μέρος... Ἔτσι, ἤρθε τὴν διάσκεψη σὰν εὐκαιρία γιὰ νὰ ἐπιβάλλαι τὴν ιδιότητά της σὰν ἐνδιαφερόμενο μέρος καὶ γιὰ νὰ ἀναπτύξει τὶς ἀπόψεις της» ὅπ. παραπ. σελ. 353.

ρια». Κατὰ τὸν Ντικερντέμ: «Ὁ Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ ἀπέρριπτε ὅλες τὶς αἰτήσεις γιὰ δημόσιες συγκεντρώσεις. "Ὁχι, ἔλεγε, δὲν εἶναι ἡ ὥρα γιὰ συλλαλητήρια γιὰ τὴν Κύπρο". Δίχως νὰ ξεκαθαρίσει πλήρως ἡ ἐπίσημη ἀποψη τῆς Κυβερνήσεως οἱ συγκεντρώσεις στὶς πλατεῖες καὶ ἡ προβολὴ ἀνεύθυνων αἰτημάτων ἀντὶ ὀφελημάτων θὰ ἔφερνε ζημίαι. Ἀκόμη δὲν γνωρίζαμε, οὔτε τί ἰσχυρισμοὺς θὰ προέβαλαν στὴ διάσκεψη τοῦ Λονδίνου οἱ Ἀγγλοὶ, οὔτε καὶ ἡ σύμμαχός μας στὸ ΝΑΤΟ Ἑλλάδα... Τὸ νὰ βγαίναμε στοὺς δρόμους καὶ νὰ φωνάζαμε, νὰ θέταμε ἀκραῖα αἰτήματα, ὅλα αὐτὰ μπορούσαν νὰ ἐπесκίαζαν τὴν σοβαρότητα τῶν θέσεων ποὺ θὰ ὑποστηρίζαμε στὸ Λονδίνο (sic)...¹⁹

»Μολοντοῦτο δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ προλάβαι κανεὶς τὰ συλλαλητήρια ποὺ ὀργανώνονταν γιὰ τὴν Κύπρο. Οἱ μάζες τοῦ λαοῦ καὶ ἡ κοινὴ γνώμη εἶχαν ἐξαφθεῖ ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα μιᾶς μερίδας τύπου (sic). Ἐπὶ πλέον ἡ ἀντίδραση ὀρισμένων σωβινιστικῶν κύκλων στὴν ἐμφάνιση κατέναντί μας ἐνὸς παληοῦ ἐχθροῦ σὰν τὴν Ἑλλάδα, δυσχέραινε σὲ ὑπέρτατο βαθμὸ τὴν κυβέρνησι νὰ συμπεριφερθεῖ μετριοπαθῶς. Καὶ ὁ Ντικερντέμ συνεχίζει:

«Μερικοὶ ἥρωες τοῦ γλυκοῦ νεροῦ ρίχνοντας φτήνὰ συνθήματα ὅπως «Κύπρος ἢ Θάνατος», «Θέλουμε πόλεμο», «Τὸ πράσινο νησί δὲν γίνεται ἐρυθρό», (γιατί νὰ γίνεαι ἐρυθρό);

19. *Dikerdem* : ὅπ. παραπ. σελ. 127. Γιά τὰ ἐμπρηστικὰ δημοσιεύματα τοῦ Τουρκικοῦ τύπου βλ. *Armaoglu, Fahir* «*Kıbrıs Meselesi 1954 - 1959*». (Τὸ Κυπριακὸ πρόβλημα). Ἐκδ. Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν Πανεπιστημίου Ἀγκύρας, ἀρ. 156-138, Ankara 1963 καὶ Ἐκτακτον δελτίον ἀρ. 2 τῆς «Γενικῆς Διευθύνσεως τύπου, Διεύθυνσις, Ἐξωτερικοῦ τύπου» Τμ. Α. Ἰ μὲ τὸν τίτλο: «Χαρακτηριστικὰ δημοσιεύματα τοῦ Τουρκικοῦ τύπου πρὸ καὶ μετὰ τὰ γεγονότα τῆς 6 Σεπτεμβρίου 1955», πολυγραφημένο ἄ. χ. καὶ σὲ «Τὰ δραματικὰ ἐν Τουρκίᾳ γεγονότα τῆς 6ης καὶ 7ης Σεπτεμβρίου 1955», Σεπτέμβριος 1955 (πολυγραφημένα). Γιά τὴν συγχωρδία τοῦ Τουρκοκυπριακοῦ τύπου βλ. *Bilge, Suat* (Prof. Dr.): «*Le Conflit de Chypre et les Cypriotes Turcs*», ἔκδ. Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν Πανεπιστημίου Ἀγκύρας ἀριθμ. 134-116, Ankara 1961.

(sic)²⁰ από εκείνες τις μέρες έδειχναν ότι το Κυπριακό έγκυμονούσε αίματηρά γεγονότα».

Ο τουρκικός τύπος έχει ξεπεράσει κάθε προηγούμενο. Πιο πάνω αναφερθήκαμε σε χαλκευμένες ειδήσεις που μετέδιδε. Αναφέρω ένα χαρακτηριστικό γεγονός που θα έπρεπε να προβληματίσει σοβαρότατα τους τότε ιθύνοντες της Ελλάδος, τουλάχιστον για τις άμεσες προοπτικές. Μια είδηση που συγκλόνισε τον τύπο εκείνων των ημερών αναφερόταν στο ότι, «στις 28 Αυγούστου 1955 πρόκειται να πραγματοποιηθούν σφαγές (sic) των Τουρκοκυπρίων από τους Έλληνες της Μεγαλονήσου». Η είδηση αυτή, εκτός του ότι όπως θα δούμε παρακάτω αποδείχτηκε και σε έκτακτο Τουρκικό δικαστήριο, είχε σαν βάση της «άδριστες άνησυχίες» Τουρκοκυπριακών

20. Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά στοιχεία της χαλκευμένης πληροφορήσεως του τουρκικού κοινού είναι και η απόδοση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα των Κυπρίων σε «κομμουνιστική» υποκίνηση. Σχετικά πρέπει να σημειωθεί ότι το κλίμα που επικρατούσε τότε στην Τουρκία ήταν έντονα ψυχροπολεμικό, αλλά και να απομνησθεί ότι η παρόμοια κατεύθυνση των ειδήσεων είχε μακρότερο βεληκεές. Στόχος των ήταν ο συμμαχικός παράγοντας και μάλιστα ο Αμερικανικός. Άλλωστε αργότερα και μέχρι τέλους, μήπως το ισχυρότερο επιχείρημα δεν υπήρξε ότι η Κύπρος μπορούσε να μεταβληθεί σε «Κούβα της Μεσογείου» και ότι ο Μακάριος ήταν ένας νέος Κάστρο; Πρβλ. *Yalman, Ahmet Emin*: «Yunanliları ikaz» (νουθεσία στους Έλληνες) σε *Vatan* της 28 Ιανουαρίου 1955, *Cosar, Omer Sami*: «Kibrisa Yunanistandan gönderilen silahlar» (τα όπλα της Ελλάδας στην Κύπρο αποστέλλόμενα όπλα), σε *Cumhuriyet* της 27 Ιανουαρίου 1955. Αμφότερα τα άρθρα σχολιάζοντας την είδηση της αποκαλύψεως φορτίου όπλων κατευθυνόμενων από την Ελλάδα στην Κύπρο, συνδυάζουν τις ενέργειες της Εκκλησίας με την... κομμουνιστική δραστηριότητα που έχει σαν στόχο την εξέγερση των Κυπρίων. Πρβλ. δηλώσεις του προέδρου του Σωματείου «Η Κύπρος είναι Τουρκική» με άφορμή την κυκλοφορία ελληνικής «Λευκής Βίβλου». «Επειδή το Κυπριακό παρακινείται από τους έρυθρους και από την Εκκλησία, ή βίβλος αυτή πρέπει να ονομασθεί “έρυθρά βίβλος”», σε *Hürriyet* της 18 Αυγούστου 1955 και διακήρυξη του ίδιου σωματείου της 2 Απριλίου 1955 όπου αναφέρεται ότι «η πρωτοβουλία στην Κύπρο έχει περιέλθει όλο σχεδόν στα χέρια των “έρυθρων” και η Αθήνα συμμετέχει σ’ αυτό το αίματηρό κομμουνιστικό παιχνίδι», βλ. *Hürriyet* 2 Απριλίου 1955.

παραγόντων²¹. Ήταν όμως και αντικειμενικά εξεταζόμενη παράλογη: Γιατί στην Κύπρο οι Έλληνες της Μεγαλονήσου έδιναν αγώνα κατά της ξενικής και αποικιοκρατικής κατοχής, μάχονταν κατά των Βρετανών, δεν υπήρχε ούτε ύποψια αντιμαχίας των με την Τουρκοκυπριακή μειονότητα. Κατά συνέπεια ήταν άκρως

21. Στην επιστολή του Δρ. Φαζίλ Κιουτσούκ, από τους ήγέτες τότε των Τουρκοφώνων Κυπρίων, στον Χικμέτ Μπίλ, πρόεδρο του Σωματείου «Η Κύπρος είναι Τουρκική», αναφέρεται μεταξύ άλλων: «Η παράκλησή μου είναι να ειδοποιήσετε έγκαιρα όλα τα παραρτήματα (του Σωματείου) και να εξασφαλίσετε την κινητοποίησή τους. Τα συλλαλητήρια στην Μητέρα Πατρίδα θα είναι πολύ χρήσιμα. Γιατί αυτοί (έννοεί τους Κυπρίους) στις 28 Αυγούστου θα πραγματοποιήσουν γενική συγκέντρωση και είτε εκείνη την μέρα, είτε την ημέρα που θα λήγουν οι εργασίες της τριμερούς θα θελήσουν να έπιτεθούν εναντίον μας. Είναι γνωστό ότι εκείνοι είναι όπλισμένοι, ενώ εμείς δεν έχουμε τίποτε». Βλ. *Ayin Tarihi*, αρ. 267, Φεβρουάριος 1956, σελ. 241. Η επιστολή αυτή δεν είναι άμοιρη συσχέτισης του ζητήματος με την προσπάθεια της Αγγλίας να προβάλει τον τουρκικό παράγοντα και να εμφανίσει την υπόθεση σαν ελληνοτουρκική ρήξη, δεδομένου ότι: πρώτο: Η Τουρκία και οι Τουρκοκύπριοι όμοθυμα έπιθυμούσαν την διαιώνιση της Αγγλικής αποικιοκρατικής διακυβερνήσεως της Μεγαλονήσου. Δεύτερο: ότι ο Τουρκοκυπριακός παράγοντας είχε πρόσφατα τύχει σκανδαλώδους υποστήριξεως από τις Βρετανικές αρχές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι στις 23 Ιουλίου η διοίκηση των βακουφίων (άκίνητη περιουσία μουσουλμανικής κοινότητας) είχε παραχωρηθεί στους Τουρκοκύπριους βλ. *Zafer* 24 Ιουλίου 1955. Πρβλ. *Esmer, Ahmet Sükrü*: «Kibris Meselesinde yeni bir safha» (νέα όψη στο Κυπριακό πρόβλημα), σε *Halkçı*, 11 Ιανουαρίου 1955, όπου η τάχα απόδοση των βακουφίων της Κύπρου στους Τουρκοκύπριους προβάλλεται σαν πρώτος όρος στενής συνεργασίας Μεγάλης Βρετανίας και Τουρκίας στο Κυπριακό. Και τούτο γιατί «Η Αγγλία έχει ανάγκη των Τουρκοκυπρίων». Τρίτο: Γιατί από το κείμενο της επιστολής συνάγεται το συμπέρασμα ότι συνδέονται οι «πληροφορίες» με την τριμερή. Πρόκειται για χονδροειδέστατη προβοκατόρικη ενέργεια και είναι αξιο άπορίας πώς δεν κίνησε τις ύποψιες της ελληνικής αντιπροσωπείας που έτοιμάζε τις αποσκευές της για να αναχωρήσει στο Λονδίνο. Για τις αντιδράσεις στην Τουρκία με άφορμή την διάδοση των ειδήσεων περί επικείμενων σφαγών των Τουρκοκυπρίων βλ. *Armaoglu*: όπ. παρ. σελ. 128 και *Hürriyet* της 19, 20, 24 και 25 Αυγούστου 1955.

υποπτη και σε κάπου απέβλεπε. Στην είδηση αυτή οι τότε ομάδες πίεσης της Τουρκίας αντέδρασαν θορυβωδώς. Οι πρόεδροι των φοιτητικών συλλόγων προέβηκαν σε δηλώσεις «ιερής» αγανάκτησης. Η έκταση που δίνεται είναι τέτοια, ώστε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Τζελάλ Μπαγιάρ αναγκάζεται να καθησυχάσει επίσημη επιτροπή Τουρκοκυπρίων της Λεμεσού που τον επισκέπτεται, για να του εκφράσει μαζί με άλλα πολλά τους φόβους της²². Ένω στην Κύπρο κανένα νέφος δεν καλύπτει τον ορίζοντα των σχέσεων Ελλήνων και Τούρκων, όλα δείχνουν ότι εκβιαστικά επιχειρείται μια σκηνοθεσία, την οποία επιτείνει ή διακοίνωση που επιδίδει η Τουρκία προς τον πρεσβευτή της Μεγάλης Βρεταννίας στην Αγκυρα το βράδυ της 23ης Αυγούστου και με την οποία επιστὰ την προσοχή των Αγγλων αναφορικά με τους κινδύνους που διατρέχει η «ζωή και η περιουσία των Τουρκοκυπρίων», από τους Έλληνες²³.

Την επομένη, ο πρωθυπουργός Μεντερές στο έστιατόριο «Λιμάνι» της Πόλης παραθέτει δείπνο προς τιμή της Τουρκικής αντιπροσωπείας που πρόκειται να αναχωρήσει στο Λονδίνο για να λάβει μέρος στην τριμερή. Παρακάθονται υπουργοί, ορισμένοι βουλευτές, ιδιοκτήτες και αρχισυντάκτες εφημερίδων της Πόλης, της Αγκύρας και της Σμύρνης και ο Τούρκος πρωθυπουργός κατά την διάρκεια του γεύματος εκφωνεί βαρυσήμαντο λόγο, σε άκρως επιθετικό και ασυνήθιστα ανθελληνικό τόνο. Το άπωτερο νόημα της ομιλίας αυτής του Μεντερές — που οι κατευθυντήριες γραμμές της διέπουν έκτοτε αλώβη-

22. Βλ. *Hürriyet* 25 Αυγούστου 1955. Ο Μπαγιάρ δήλωσε: «Σας παρέχω διαβεβαιώσεις για τις 28 Αυγούστου. Οι Ρωμηοί δεν θα μπορέσουν να κάμουν τίποτε στους έκεϊ όμοφύλους μας και δεν υπάρχει ή δυνατότητα να πράξουν τί. Το θέμα αυτό έχει γίνει πλέον τόσο σημαντικό, ώστε επιβάλλεται να λυθεί με βάση ένα διεθνή κανόνα δικαίου. Η Τουρκία εδρίσκεται εις τις παραμονές της λήψεως πολύ σημαντικών και εδχάριστων αποφάσεων αναφορικά με το Κυπριακό (ή υπογράμμιση είναι δική μου).

23. Βλ. *Hürriyet*, 24 Αυγούστου 1955.

τες τις επίσημες Τουρκικές θέσεις αναφορικά με τις Έλληνοτουρκικές σχέσεις, ανεξάρτητα από τις κυβερνητικές ή και πολιτειακές μεταβολές — εμφανίζει μια ισχυρή και μεγάλη Τουρκία να απαγορεύει στην μικρή και «άτακτη» Ελλάδα²⁴, τους όρους της «φιλίας» και της με αυτήν «συμμαχίας». Αυτό λέγει με μια έκφραση το υπεροπτικό ύφος του Τούρκου πρωθυπουργού. Δηλαδή είναι η Ελλάδα μια σύμμαχη μὲν αλλά υποκειμένη στην βούληση της Τουρκίας, χώρα.

Ακόμα, ο Μεντερές επαναλαμβάνει τις περι ένδεχομένων σφαγών των Τουρκοκυπρίων ειδήσεις και δηλώνει ότι σε καμμία περίπτωση δεν πρόκειται να δεχτεί αλλαγή της ύφιστάμενης κατάστασης στην Κύπρο, δηλαδή την μεταβολή του Βρεταννικού αποικιοκρατικού καθεστώτος της Κύπρου²⁵.

† 24. Η στερεότυπη Τουρκική αντίληψη που σχετίζεται προς τον ελληνικό παράγοντα επιγραμματικά αναφέρεται στην διακήρυξη του Σωματείου «Η Κύπρος είναι Τουρκική» της 5 Απριλίου 1955 όπου αναφέρεται: «Θά θέλαμε να υπενθυμίσουμε στον μικρό μας γείτονα, την Ελλάδα, ότι τα παιδιά που είναι πολύ άτακτα, αν δεν νουθετηθούν αξίζουν το ξύλο. Άλλωστε η Ελλάδα δεν είναι ξένη προς το Τουρκικό ξύλο» (sic). Βλ. *Hürriyet*, 3 Απριλίου 1955.

† 25. Για το πλήρες κείμενο του πρωθυπουργικού λόγου βλ. *Ayin Tarihi*, αριθμ. 261, Αυγούστος 1955 σελ. 170 - 173 ως και σε *Zafer* 25 Αυγούστου 1955. Μεταξύ άλλων ο Μεντερές αναφέρει και τα εξής: «Μας προκαλεί δίκαιες ανησυχίες ή στάση, ή συμπεριφορά και οι λόγοι των υποκινητών του Κυπριακού. Παρ' όλο που ένα μέρος των ανησυχιών μας αυτών ανάγεται στο μέλλον, όσα κυκλοφορούν τώρα, κατά τα όποια είναι δυνατόν να προκληθούν τραγικά επεισόδια σήμερα-αύριο, αυτά είναι που αποτελούν τον πυρήνα των ανησυχιών μας. Δεν θέλουμε να δώσουμε καμμία πιθανότητα ότι θα συμβούν και δεν βλέπουμε δυνατότητα πραγματώσεώς των... Άλλά διαρκώς διακηρύσσουν (οι Έλληνες) με ύφος τρομοκράτου ότι η 28η Αυγούστου θά είναι ημέρα γενικής σφαγής για τους όμοφύλους μας της Κύπρου. Είμαστε βέβαιοι ότι ή βρεταννική κυβέρνηση στηριζόμενη πάνω στα νομικά δικάια της (sic) θά εκπληρώσει το καθήκον της, Ωστόσο, ό ερεθισμός του έκεϊ ρωμαίικου πληθυσμού, συνεπεία των από έτών συνεχιζομένων κινήσεων έχει φθάσει σ' ανώτατο βαθμό. Κατά συνέπεια, αιφνίδια ενέργεια, έγκληματική πρωτοβουλία είναι δυνατόν να προκαλέσουν αποτελέσματα των όποιων θά είναι αδύνατη ή αποτροπή και ή θεραπεία .. Η ενέργεια αυτή ενδέχεται

Ὁ Ντικερντέμ δὲν παραβρέθηκε στὸ γεῦμα, ἂν καὶ σὰν μέλος τῆς ἀντιπροσωπείας ἦταν προσκαλεσμένος. Ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, ὁ Ζορλοῦ τὸν κάλεσε στὸ ἀεροπλάνο τὸ ὁποῖο μετέφερε

νὰ εἶναι αἰφνίδια. Οἱ ἐπιτόπιες ἀρχές εἶναι δυνατόν νὰ εὑρεθοῦν ἀνέτοιμες... Δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἐπαναλάβω τὸ πόσο ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση φέρθηκε ψυχραῖμα καὶ φρόνιμα ἀναφορικὰ πρὸς τὸ Κυπριακὸ καὶ πόση ἐπέδειξε σημασία ὡς ἀκόμη καὶ σύσσωμο τὸ Τουρκικὸ Ἔθνος πάνω στὸ Κυπριακὸ καὶ τὴν Τουρκοελληνικὴ φιλία... Ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Κυπριακοῦ λέχθηκαν τοῦ κόσμου τὰ πράγματα. Ἐγινε πολὺς θόρυβος. Ὅσα ἔχω πεῖ μέχρι σήμερα, σὰν ὑπεύθυνος πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, δὲν ξεπερνοῦν τίς μερικὲς φράσεις. Ἡ διατήρηση τῆς ψυχραιμίας μας σ' αὐτὸ τὸ θέμα μέχρι αὐτοῦ τοῦ βαθμοῦ ἀποτελεῖ τὴν ἀπόδειξη τῆς σημασίας καὶ ἀξίας ποὺ δίδουμε στὴν Τουρκοελληνικὴ φιλία... Ἀκόμα, μπορῶ νὰ πῶ ὅτι αὐτὲς τίς δηλώσεις τίς κάμω γιὰ νὰ ἀποτρέψω τοὺς φίλους καὶ συμμάχους μας Ἕλληνες ἀπὸ ἓνα βασικὸ λάθος... Ἐμεῖς, ὅπως ἔγινε μέχρι σήμερα, ἔτσι καὶ ἀπὸ τώρα καὶ στὸ ἐξῆς δὲν θὰ παύσουμε ποτὲ νὰ ἀναλώσουμε τίς προσπάθειες ποὺ περνᾶν ἀπ' τὰ χέρια μας γιὰ νὰ ἀποτρέψουμε τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος τοῦ ὁποῖου ἐκτιμοῦμε πολὺ τίς ιδιότητες καὶ τίς ἱκανότητές του, νὰ ἀποδυθεῖ σὲ μιὰ περιπέτεια ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ ἀποβεῖ γι' αὐτὸ ὀλέθρια. Ἀλλὰ τοῦτο θέλω νὰ ἐκφράσω μὲ σαφήνεια, ὅτι αὐτὴ ἡ χώρα δὲν πρόκειται νὰ δεῖξει τὴν παραμικρὴ ἀνοχή ὡς πρὸς τὴν ἀλλαγὴ τοῦ καθεστώτος τῆς Κύπρου σὲ βάρος τῆς Τουρκίας... Ἡ ἀντιπροσωπεία μας ποὺ ἀναχωρεῖ αὐριο γιὰ τὸ Λονδίνο θὰ ἀναπτύξει καὶ θὰ ἐκφράσει ἀρκετὰ τίς ἀπόψεις καὶ τίς σκέψεις τῆς Κυβερνήσεως. Ἐγὼ τοῦτο θὰ πῶ μόνο: ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτοδιαθέσεως, στηριζομένη στὴν πληθυσμιακὴ πλειοψηφία, ὡς πρὸς τὴν ἱκανότητά της νὰ καθορίζει τὴν τύχη μιᾶς περιοχῆς δὲν ἐφαρμόζεται στὸν κόσμον καὶ μάλιστα ἔτσι τμηματικά. Μιὰ πατρίδα δὲν εἶναι ἓνα ὕλικο σὰν τὸ ὕφασμα ποὺ ἔχει μπροστὰ του ἓνας ράφτης γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ τὸ κόψει ἀπ' ὅπου θέλει (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο εἶναι σαφέστατη ἡ ἑξάντιση τοῦ Μεντερές σὲ ὅποια ἰδέα τῆς διχοτόμησης). Εἶναι ἓνα γεωμετρικὸ τμήμα ποὺ τὰ ὄριά του χαράζονται, μαζί μὲ τεχνικὲς πραγματικότητες, ἀπὸ τὴν κατεύθυνση τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ὡς πρὸς τοὺς γεωγραφικοὺς, οικονομικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς καὶ ἄλλους παράγοντες λαμβανομένους σὰν σύνολο.

Δηλαδή, κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ Μεντερές, ἡ Κύπρος δὲν διχοτομεῖται, ἀλλὰ ἀνήκει στὴν χώρα μὲ τὴν ὁποία συνδέεται μὲ ἱστορικοὺς, γεωγραφικοὺς, πολιτικοὺς, οικονομικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς παράγοντες. Δηλαδή τὴν Τουρκία...

τὴν ἀντιπροσωπεία ἀπὸ τὴν Ἀγκυρὰ στὴν Πόλη καὶ τοῦ ἀνέθεσε τὴν σύνταξη τοῦ κειμένου τῆς ἐναρκτήριας ὁμιλίας στὴν διάσκεψη. Ἦθελε νὰ εἶναι ἔτοιμο τὸ σχέδιο τῆς ὁμιλίας κατὰ τὴν ἀφίξη στὸ Λονδίνο. Ἔτσι, ὁ Τοῦρκος διπλωμάτης κλείστηκε στὸ ξενοδοχεῖο Πάρκ καὶ ἐπὶ εἰκοσιτέσσερις ὥρες συνέτασσε τὴν προσφώνηση. Τὴν ἐπομένη ὅταν διάβασε τὸ κείμενο τοῦ πρωθυπουργικοῦ λόγου στὴν ἐφημερίδα δυσφόρησε. Παρατηρεῖ γιὰ τὸν Μεντερές ὅτι «τοῦ ἔφυγε πολὺ ἡ δόση, στοὺς πηχιαίους τίτλους τῶν ἐφημερίδων ὑπῆρχαν ἐκφράσεις ὅπως "Τί ζητοῦσαν οἱ Ἕλληνες μπροστὰ στὸ Πόλατλι; (Μικρασία) — δὲν πῆραν μάθημα ἀπὸ τὴν Ἱστορία;—" Ἀν παραστρεῖ ἀνάγκη θὰ τοὺς ξαναδώσουμε τὸ μάθημά τους»». Καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο «ὑποδαύλιζε τὴν φωτιὰ τῆς ὁποίας ἀναφαινονταν οἱ πρῶτες σπίθες». «Οἱ λόγοι», συνεχίζει ὁ αὐτὸς συγγραφέας, «ἴσως νὰ συνταίριαζαν στὴν τεταμένη ἀτμόσφαιρα ἐκείνης τῆς μέρας, ἀλλὰ εἶχαν δυσχεράνει τὸ ἔργο τῆς ἀντιπροσωπείας μας, γιὰ τὴν εἰς τὸν ὅσον ἔχοντες τὸν Ἄγγλον (ἡ ὑπογράμμιση ἀνήκει σὲ μένα). Θὰ τὸ καταλαβαίναμε ὅταν φεάναμε στὸ Λονδίνο»²⁶. Καὶ παρακάτω ἐπεξηγεῖ:

«Ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνηση εἶχε ἐλπίζει νὰ ἀποκομίσει

Καὶ παρακάτω: «Τοῦτο ὅλοι πρέπει νὰ γνωρίζουν, ὅτι ἓνα μεγάλο τμήμα τῶν ἀκτῶν τῆς Τουρκίας πολιορκεῖται ἀπὸ ἀπειλητικὲς ἐξέδρες καὶ παρατηρήτρια ποὺ ἀνήκουν σὲ ἄλλή χώρα. Μόνο ἡ περιοχὴ τῆς Κύπρου σήμερα φαίνεται νὰ εἶναι σῶα (sic). Ὡς ἐκ τούτου, ἡ Κύπρος εἶναι συνέχεια τῆς Ἀνατολίας καὶ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ σημεῖα ἀσφαλείας της... Ἡ ἀντιπροσωπεία μας ποὺ θὰ μεταβεῖ στὸ Λονδίνο θὰ θέσει ἐλάχιστο ὄρο τὴ διατήρηση τοῦ σημερινοῦ καθεστώτος...» Πρβλ. *Armaoglu*, ὅπ. παραπ. σελ. 132 - 133, *Gönlübol* ὅπ. παραπ. σελ. 353 - 355.

Ἐνα ἐρώτημα προκαλεῖται αὐθόρμητα ἀπὸ τίς τελευταῖες φράσεις: Ἡ Τουρκία αἰσθάνεται ἀπειλουμένη ἀπὸ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου. Ἀλλὰ αὐτὰ ἀνήκουν σὲ «φίλη καὶ συμμαχικὴ χώρα», τὴν Ἑλλάδα, ὅπως εἶναι ἡ Ἀγγλία ποὺ κατέχει τὴν Κύπρο. Κατὰ συνέπεια, δὲν καθίσταται φανερό πόσο σχηματικὴ καὶ σαθρὴ εἶναι ἡ συμμαχία αὐτὴ ποὺ στηρίζεται στὴν ὑποψία καὶ στὸν φόβο;

26. *Dikerdem*: ὅπ. παραπ. σελ. 128.

οφέλη από το να μάς αντιπαραθέσει έναντι των Ελλήνων, αλλά με κανένα τρόπο δεν ήθελε να φθάσει μέχρι το σημείου να δημιουργηθεί εμπόλεμη κατάσταση μεταξύ δυο μελών του ΝΑΤΟ. Γιατί τότε η πρωτοβουλία θα ξέφευγε από τα χέρια της και θα οδηγούσε στην επέμβαση του ΝΑΤΟ — η γιά την ακρίβεια της Αμερικῆς — (ή υπογράμμιση είναι δική μου)». Το 1955 η Αγγλία αποσυρόταν από τη Μέση και την Έγγυς Ανατολή και τουτο άνησυχούσε την σύμμαχό της. Τουτο είχε συμβεί με την Ινδία και με το Πακιστάν. Και με την Αίγυπτο το ίδιο. Μολοντούτο, η Αγγλία — ιδίως όταν έχασε την Αίγυπτο — επιθυμούσε όπωςσδήποτε να διατηρήσει τις στρατιωτικές βάσεις της στην Κύπρο για ένα μακρό διάστημα (for a farseable future). Άλλωστε και ο Υπουργός των Εξωτερικών της Αγγλίας Χάρολντ Μάκ Μίλλαν υπέμνησε αυτό το σημείο με ευγένεια στις αντιπροσωπείες της Τουρκίας και της Ελλάδος με την έναρκτηρία του όμιλία της τριμερούς διασκέψεως που πραγματοποιήθηκε στο Λανκάστερ Χάουζ στις 29 Αιγούστου του 1955: 27 «Η Κύπρος ενεφάνιζε για την Αγγλία μεγάλη σημασία. Οί Έλληνες και οί Τουρκοί της νήσου όποιεσδήποτε να είναι οί έγγυς ή οί άπώτερες επιδιώξεις των πρέπει να γνωρίζουν τουτο πολυ καλά, ότι ή Κυβέρνηση της Α. Μ. δεν θα δεχόταν ποτέ να συζητήσει τις Βρεταννικές βάσεις του στρατού, του ναυτικού και της αεροπορίας που υπάρχουν στην Κύπρο».

Αξίζει όμως να δοϋμε τί δυσχέρειες αντιμετώπιζε ή Τουρκική αντιπροσωπεία. Ομολογει επί λέξει ο Ντικερντέμ: «Αν σκεφτεί κανείς λίγο θα καταλάβει κάτω από ποιές δύσκολες συνθήκες ή Τουρκία συμμετείχε στην διάσκεψη του Λονδίνου

27. Βλ. *Tripartite Conference on the Eastern Mediterranean and Cyprus*, her majesty's Stationary Office; London 1956, Cmd. 9594 σελ. 5-14. Ο Μάκ Μίλλαν δήλωσε τότε ότι ή διάσκεψη αυτή δεν έχει επίσημο χαρακτήρα.

το 1955: Απέναντί μας υπήρχε μιὰ Αγγλία της οποίας δεν ήταν γνωστές οί πραγματικές της προθέσεις, κοντά σ' αυτήν ήταν μιὰ Ελλάδα ή οποία φαινόταν συμπαθητική στην διεθνή κοινή γνώμη γιατί υπερασπιζόταν τον Ρωμαίικο λαό (τους Έλληνες) που είχε ξεγερωθεί ενάντια στην άποικιακή διοίκηση. Ένώ εμείς φαινόμασταν σαν να διεκδικούσαμε μερικά δικαιώματα από τα όποια είχαμε παραιτηθεί πριν τριάντα χρόνια με την συνθήκη της Λωζάννης (sic). Οί διάφορες χώρες του κόσμου δεν γνώριζαν τα ένδοτερα του Κυπριακού (sic), ή τα γνώριζαν όπως τους τα εμφάνιζε κατά τρόπο πολυ άποτελεσματικό ή σύντονη ελληνική προπαγάνδα. Άραγε γιατί οί Τουρκοί άρχισαν με μιὰς να ενδιαφέρονται για την Κύπρο, να προβάλλουν δικαιώματα πάνω στην Μεγαλόνησο; Εάν το θέμα ήταν ή προάσπιση των δικαιωμάτων της Τουρκικής καταγωγής μειονότητας (sic), υπήρχαν διάφοροι τρόποι για να επιτευχθεί κάτι παρόμοιο. Όπως αυτά τα δικαιώματα είχαν διαφυλαχθεί κάτω από την Αγγλική κυριαρχία, έτσι και στην περίπτωση που ή Κύπρος με την βούληση της πλειοψηφίας του λαού της θα ένωνόταν με την Ελλάδα ήταν δυνατό να δίνονταν έγγυήσεις για τα φυσικά δικαιώματα της Τουρκικής μειονότητας. Το πρόβλημα ήταν τόσο απλό.

»Ιδού, εμείς πήγαμε στο Λονδίνο για να ανατρέψουμε από θεμελίου αυτήν την σκοπιά και να χαλάσουμε το παιχνίδι που προωθούσαν πονηρά οί Έλληνες (sic)» 28.

3. Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΡΕΜΙΕΡΑ

Η άποψη της Τουρκίας, όπως υποστηρίχθηκε στην διάσκεψη του Λονδίνου το 1955 μπορεί να συνοψισθεί σε τρία σημεία:

1. Αντίθετα από τα υποστηριζόμενα από την Ελλάδα, ή Τουρκία είναι μιὰ χώρα που σχετίζεται κατά κύριο λόγο με την Κύπρο.

28. *Dikerdem*: όπ. παραπ. 129.

2. Δεν πρέπει να επέλθει αλλαγή στο καθεστώς της Κύπρου.
 3. Εάν μεταβληθεί το καθεστώς θα πρέπει η Μεγαλόνησος να επιστραφεί στην Τουρκία²⁹.

Η γραμμή που ακολούθησε η Τουρκική αντιπροσωπεία δεν ήταν άγνωστη και κατά συνέπεια δεν έπρεπε να ξενίσει την Ελλάδα (όπου όπως φαίνεται από τα όσα καταθέτουν οι Τούρκοι και που παραθέτουμε παρακάτω συνέβη): Έκτος από την όμιλία του Μεντερές της 24 Αυγούστου στην οποία ήδη αναφερθήκαμε, και ο αρχηγός της Τουρκικής Αντιπροσωπείας Φατίν Ρουστού Ζορλού πριν αναχωρήσει για το Λονδίνο, έπιβεβαίωσε ένα προς ένα τα σημεία του πρωθυπουργικού λόγου σε συνέντευξη που έδωσε προς τους αντιπροσώπους του Τύπου³⁰.

29. Πρβλ. *Gönlübol* όπ. παραπ. σελ. 356, *Armaoglu* όπ. παραπ. σελ. 155.

30. Είναι γεγονός ή συνολική και όμοφωνη επικρότηση της Τουρκικής κοινής γνώμης της πρωθυπουργικής όμιλίας. Βλ. *Armaoglu* όπ. παραπ. σελ. 134. Η όμιλία, όπως αποκαλύφθηκε στη συνεδρία της 13 Ιανουαρίου 1956 της Μεγάλης Έθνοσυνελεύσεως Τουρκίας, έγινε για να καταδείξει από την μιὰ την ύπαρξη πλήρους συμπαραστάσεως της Τουρκικής κοινής γνώμης στην Κυβέρνηση και από την άλλη την διευκόλυνση του έργου της αντιπροσωπείας στο Λονδίνο. Βλ. *Ayin Tarihi*, όρ. 266, Ιανουάριος 1956 σελ. 103. Άλλωστε, χρονικά συμπίπτουν και σχετικές δηλώσεις των αρχηγών των κομμάτων της αντιπολιτεύσεως που και αυτές έχουν σαν άφορμή τις παραπάνω «διαδόσεις» περί «επικειμένων σφαγών» στην Κύπρο. Χαρακτηριστικό πολύ είναι ότι ο αρχηγός του Ρ.Α.Κ. Ίσμέτ Ίνονου μεταξύ άλλων λέγει: «...Αυτές τις μέρες που η έξωτερική μας πολιτική ασχολείται με το Κυπριακό, είναι καθήκον μας να δείξουμε στον κόσμο ότι η ατμόσφαιρα της έσωτερικής μας πολιτικής κυριαρχείται από το Κυπριακό...» Βλ. *Ulus*, 26 Αυγούστου 1955. Για δηλώσεις του Άρχηγου του Ρεπουμπλικανικού Έθνικού Κόμματος, Όσμάν Μπολούκμπαση βλ. *Hürriyet* 25 Αυγούστου 1955. Ο ίδιος πολιτικός με ευκαιρία τον πρωθυπουργικό λόγο δηλώνει μεταξύ άλλων: «...Για μιὰ ακόμη φορά διευκρινίζουμε ότι την ευαισθησία μας σε πατριωτικά και έθνικά θέματα δεν επισκιάζουν οι διαμάχες της έσωτερικής πολιτικής...» βλ. *Hürriyet*, 26 Αυγούστου 1955. Και την επομένη μιλώντας στο συνέδριο του κόμματός του της υποδιοίκησης Πανόρμου λέγει: «Η αντιπολίτευση και η συμπολίτευση έχουν βγει μπροστά στον κόσμο ενιαίες, σαν δυο αδέρφια που είδαν το σπίτι τους να κινδυνεύει (sic). Έτσι, έδωσαν ένα παράδειγμα ότι σε έθνικά και πατριω-

Άλλα και στις 26 Αυγούστου στο αεροδρόμιο της Βρετανικής πρωτεύουσας επαναλάμβανε στους δημοσιογράφους τα ίδια πράγματα. Άνέφερε δηλαδή ότι σε περίπτωση μεταβολής του

τικά θέματα πάντοτε θα συμπλέουν. Αναμφίβολα ο αξιοτίμος Μεντερές εδρίσκεται σε θέση να γνωρίζει την ευαισθησία της αντιπολίτευσης πάνω σε Έθνικά και Πατριωτικά θέματα και το ότι αυτή πάντοτε (έπι τούτων) θα υποστηρίζει την κυβέρνηση». Βλ. *Hürriyet*, 27 Αυγούστου 1955. Παράλληλα ο Γενικός Γραμματέας του Ρ.Α.Κ., Κασίμ Γκιουλέκ δήλωνε στους δημοσιογράφους: «...Οί Κύπριοι αδελφοί μας δεν είναι μόνοι. Όλοι οί Τούρκοι ενδιαφέρονται από πολύ κοντά γι' αυτούς. Η ευαισθησία του Τουρκικού Έθνους στο Κυπριακό το εμφανίζει με ένότητα. Όσοι προαναγγέλλουν την 28 Αυγούστου σαν ήμερα σφαγής, υπενθυμίζουμε την 30 Αυγούστου πριν 33 χρόνια». Βλ. *Hürriyet*, 27 Αυγούστου 1955. Για δηλώσεις του προέδρου της Έθνικής Φοιτητικής Όμοσπονδίας Τουρκίας βλ. *Hürriyet* 26 Αυγούστου 1955, του Προέδρου της Ένώσεως Έργατικών Συνδικάτων Άγκύρας σε *Zafer* της 26 Αυγούστου 1955 και του Σωματείου Δημοσιογράφων Κ.πόλης σε *Zafer* 30 Αυγούστου 1955. Σχετική άρθρογραφία βλ. *Nermi, N.*: «Yel eken, Kasirga Bicer» (Ο σπείρων ανέμους, θερίζει θύελλες) σε *Yeni Istanbul* 26 Αυγούστου 1955, όπου μεταξύ άλλων αναφέρεται: «Αν η Ελλάδα σχεδιάζει να χρησιμοποιήσει ένα σωρό από όμογλώσσους της σαν επεκτατική βαθμίδα, σε μās πέφτει να λογαριαστούμε μαζί της όπως έγινε στις όχθες του Σαγγαρίου». Επίσης άρθρο του *Kaya, Sükrü*: «Samimi bir ihtar» (μιὰ ειλικρινής προειδοποίηση), σε *Hürriyet* της 26 Αυγούστου 1955, *Cosrar, Omer Sami* «Iste biz, iste onlar» (Ιδού έμείς, Ιδού αυτοί) σε *Cumhuriyet* της 28 Αυγούστου 1955, *Esmer, Ahmet Sükrü*: «Basbakanın Kıbrıs demeci» (Οί έπι του Κυπριακού πρωθυπουργικές δηλώσεις) σε *Ulus* 28 Αυγούστου 1955. Ειδικό σχόλιο του ραδιοφωνικού σταθμού Άγκύρας - Πόλης 28 Αυγούστου: «Η Κύπρος αποτελεί συνέχεια της Ανατολίας. Όπως είναι τουρκική ή Τουρκία, έτσι είναι και θα παραμείνει τουρκική και η Κύπρος». Βλ. *Armaoglu* όπ. παραπ. σελ. 139. Κύριο άρθρο της *Zafer* (όργανο του κυβερνώντος Δ. Κ.) της 25 Αυγούστου 1955 με τίτλο: «Kıbrıs Dâvasında Türkiye kararlıdır» (Η Τουρκία είναι αποφασισμένη στο Κυπριακό). Η ίδια έφημερίδα σε άρθρο της (29 Αυγούστου 1955) με τίτλο «Ne güzel birlik» (Τι όραία ένότητα) λέγει: «Το Κυπριακό έγινε για την Τουρκία έθνικό πρόβλημα... Όσοι άμφιβάλλουν άς ρίξουν με προσοχή τα βλέμματά των στην ένότητα που εμφανίζει το Τουρκικό Έθνος. Άς δουν αυτήν την ένότητα. Τι όραία, τί μεγαλόπρεπη, τί σημαντική ένότητα. Τότε θα μάθουν το μυστικό του μεγαλείου, της συντριπτικής δύναμης και της φοβερά ισχυρής θέλησής του...».

ισχύοντος αποικιακού καθεστώτος της Κύπρου, η Τουρκία δὲν ἦταν ἀπλῶς ἐνδιαφερόμενο, ἀλλὰ τὸ κυρίως ἐνδιαφερόμενο μέρος. Δὲν παρέλειπε νὰ θέσει θέμα τῶν θρυλουμένων ...σφαγῶν τῶν Τουρκοκυπρίων καὶ νὰ τονίσει διὰ ἀποτελεῖ μέγα σφάλμα νὰ ἐκληφθεῖ ἡ μέχρι τότε σιγή τῆς Τουρκίας σὰν ἔνδειξη ἀδιαφορίας³¹.

Ὁ Τούρκος ὑπουργὸς τὴν ἐπομένη (27 Αὐγούστου) ἐπανελάβε γιὰ τρίτη φορά τὰ παραπάνω σὲ ἄλλη συγκέντρωση τύπου ποὺ ὀργάνωσε ἡ Τουρκικὴ πρεσβεία στὸ Λονδίνο³², ἐνῶ σὲ ἰδιαίτερα συνέντευξη πρὸς τὸν ἀπεσταλμένο τῆς «Ζαφέρ» (ἐπίσημου ὀργάνου τοῦ κυβερνῶντος τότε τὴν Τουρκία «Δημοκρατικοῦ κόμματος»), ἐπέμενε στὴν ἐπιστροφή τῆς Κύπρου πρὸς τὴν παλαιά... ἰδιοκτήτριά της³³.

Ἀπὸ τίς δηλώσεις ποὺ ἀναφέραμε ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἀρθρογραφία τοῦ Τουρκικοῦ τύπου, ἦταν ἀνάγλυφες οἱ προθέσεις καὶ οἱ ἀπώτερες ἐπιδιώξεις τῶν Τούρκων. Εἶναι ἐκπληκτικὸ τὸ πόσο σύγχρονα φαίνονται αὐτὰ τὰ δημοσιεύματα στὸν μελετητή. Ἄν καὶ πέρασαν ἀπὸ τότε εἰκοσιτέσσερα χρόνια, νομίζει κανεὶς πὼς βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὶς μέρες μας. Διαπιστώνεται λοιπὸν μιὰ ἀμετακίνητη ἄποψη τῆς Τουρκίας γύρω ἀπὸ τίς Ἑλληνοτουρκικὲς σχέσεις, ἀφθαρτὴ ἐντελὼς καὶ σὲ ἀντιπαράθεσιν, μιὰ ἐξόφθαλμη ὀπισθοχώρησιν τῶν ἑλληνικῶν θέσεων. Γιὰ παράδειγμα μπορεῖ νὰ ἀναφέρουμε τὸ ἄρθρο τοῦ ἔγκυρου δημοσιογράφου Φαλίχ Ριφκὴ Ἀτάη στὴν «Ντουνγιά» τῆς 1ης Σεπτεμβρίου, ὃ ὁποῖος ἀφοῦ σημειώνει ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ ἀπέκτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν της ἀσχο-

ἐπιχειρήματα
Τούρκων

31. Βλ. ἐφημερίδα «Zafer» 27 Αὐγούστου 1955. Ἡ διπλωματικὴ τακτικὴ τῆς Τουρκίας (ἰδίως ὅταν διαπραγματευόταν ἀπὸ θέσιν ἰσχύος), πάντοτε ἦταν ἡ ἐπίθεσιν ὑπὸ τὴν μορφή τῆς ἀδιαλλαξίας, ἀφήνοντας τοὺς ἀντίπαλους σὲ ἄμυνα. Πρβλ. Σαργῆ, Νεοκλή: «Ποιοὶ παράγοντες κατευθύνουν τὴν τουρκικὴ ἀδιαλλαξία» σὲ Πολιτικὰ Θέματα τεύχ. 109, 14 Αὐγούστου 1976, σελ. 33.

32. «Zafer» 28 Αὐγούστου 1955.

33. «Zafer» 28 Αὐγούστου 1955.

λεῖται συνεχῶς μετὰ τὴν ἐπέκτασιν τῶν ἐδαφῶν της, τονίζει διὰ μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Κύπρου οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ (sic) θὰ στραφούσιν πρὸς τὰ ἐδάφη τῆς Ἀνατολίας» καὶ καταλήγει:

«Δεδομένης τῆς μελλοντικῆς ἀποδόσεως (τῆς Κύπρου) σὰν βάσεως στοὺς ἐχθροὺς τῆς Τουρκίας, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς προδοσία στὸ καθήκον μας, τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν λάβαμε ἀνὰ χεῖρας τὸ θέμα τοῦ συνδύου τῶν νήσων (ἡ ὑπογράμμισιν εἶναι δική μου) τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν γιὰ μᾶς τὸν ὑψιστὸ κίνδυνον»³⁴.

Ἡ συνεδρίασις τῆς 30ης Αὐγούστου ἀναλώθηκε στὴν ὁμιλία τοῦ Βρεττανικοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Χάρολντ Μάκ Μίλλαν. Ἀφοῦ διασαφήνισε ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ ἐπίσημη διάσκεψιν, ἀλλὰ ὅτι ἔχει ὀργανωθεῖ γιὰ νὰ ἐξευρεθεῖ κατὰ τὸν πλέον εἰλικρινῆ τρόπο μιὰ ἐποικοδομητικὴ λύσις ὥστε νὰ προσεγγίσουν οἱ διυστάμενες ἀπόψεις τριῶν χωρῶν ποὺ συνδέονται μετὰ συμμαχικοὺς δεσμούς, ἀναφορικὰ μετὰ τὸ Κυπριακὸ ζήτημα, συνέχισε μετὰ τὸ ἱστορικὸ καὶ τὴν φύσιν τοῦ Βρεττανικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν Μεγαλόνησο: «Ὅταν τὸ 1878 ἡ Ἀγγλία ἐγκαθίστατο στὴν Κύπρον, ἀναλάμβανε τὴν ἄμυνα τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ μέχρι σήμερα (δηλαδὴ τὸ 1955) δὲν ἔχει μεταβληθεῖ τίποτε, δεδομένου ὅτι ἡ Μεγάλῃ Βρετανία τελεῖ σὲ σχέσιν συμμαχίας μετὰ τὸ Ἰράκ μέσα στὰ πλαίσια τοῦ Συμφώνου τῆς Βαγδάτης ἀπὸ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1955 καὶ ἀπὸ τὸ 1948 μετὰ τὴν Ἰορδανία. Κατὰ συνέπειαν, ἡ Κύπρος κατέχει σημαντικὴ θέσιν στὴν ἄμυνα τῶν χωρῶν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Ἐκτὸς τούτου, μέσα στὰ πλαίσια τῆς στρατηγικῆς τοῦ ΝΑΤΟ, ἡ ἄμυνα τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ἔχει ἀνατεθεῖ στὴν Ἀγγλίαν, τῆς στρατηγικῆς αὐτῆς στηριζόμενης κατὰ κύριον λόγον πάλιν στὴν Κύπρον»³⁵.

34. Atay, Falih Rifki: «Bugünkü Londra Toplantısı» (Ἡ σημερινὴ συγκέντρωσις στὸ Λονδίνο) σὲ Dünya 29 Αὐγούστου 1955.

35. «Tripartite Conference on the Eastern Mediterranean and Cyprus», ὅπ. παραπ. σελ. 5-14.

Ο Βρεταννός υπουργός των Εξωτερικών στη συνέχεια ανέλυσε την Συνθήκη της Λωζάννης τόσο από πλευράς της Ελλάδος όσο και από πλευράς της Τουρκίας, και αφού τόνισε το γεγονός ότι η κυριαρχία πάνω στην Κύπρο ανήκει απόλυτα στη Μεγάλη Βρεταννία και εξέφρασε την βαθειά λύπη της Κυβερνήσεώς του για τις «τρομοκρατικές» πράξεις στην Μεγαλόνησο, κατέληξε προτείνοντας σύνταγμα αυτονομίας για την Κύπρο «που θα προβλέπει την προστασία των δικαιωμάτων όλων των ενδιαφερομένων μερών»³⁶.

Στις 31 Αυγούστου μίλησε ο Έλληνας Υπουργός των Εξωτερικών και αντιπρόεδρος της Κυβερνήσεως Στέφανος Στεφανόπουλος³⁷.

Οι απόψεις της Ελλάδος που διατυπώθηκαν στην διάσκεψη συνοψίζονται σε τρία σημεία:

1. Αναγνωρίζεται το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως στον Κυπριακό λαό, δηλαδή η δυνατότητα να αποφανθεί ο ίδιος περί του μέλλοντός του.

36. Οι συνταγματικές προτάσεις του Μάκ Μίλλαν ήταν άκρας υποπτες και αποσκοπούσαν στη διαίωνιση του αποικιοκρατικού συστήματος. Εκτός του ότι τα θέματα των εξωτερικών σχέσεων, άμυνας και δημοσίας ασφαλείας θα αναθέτονταν στον Βρεταννό Κυβερνήτη, η Βουλή προβλεπόταν με περιέργη σύνθεση, αίρετη πλειοψηφία και διορισμένη μειοψηφία. Εκτός αυτού, το κυριότερο, συγκροτείτο ειδική μόνιμη επιτροπή από αντιπροσώπους της Ελλάδος, της Αγγλίας και της Τουρκίας, με έδρα το Λονδίνο, που θα ήταν το «συντονιστικό συμβουλευτικό σώμα» το οποίο θα έθετε το σχέδιο σε εφαρμογή. Η προβολή της Τουρκίας σαν παράγοντα ανασχετικού της φυσιολογικής λύσεως του Κυπριακού είναι χαρακτηριστική. Πρβλ. Μπίτσιον, όπ. παραπ. σελ. 29. Τεργλεξή όπ. παραπ. σελ. 223.

Η Τουρκία, τότε ούτε να ακούσει ήθελε περί αυτονομίας, έστω και παρομοίας φύσεως. Ο ρόλος που υποδύοταν απαιτούσε παράλογη αδιαλλαξία. Πρβλ. κύριο άρθρο της «Yeni Istanbul», Nermi M.: «Londra Konferansinin mantik cikmazlari» (λογικά αδιέξοδα της διασκέψεως του Λονδίνου), 1 Σεπτεμβρίου 1955, όπου αναφέρει ότι «... η Κύπρος αποτελεί αδιάσπαστο τμήμα της τουρκικής πατρίδας. Και κάθε διευκόλυνση σε Έλληνες έθελοντες από μέρους της Αγγλίας (sic) θα θεωρηθεί προσβολή κατέναντι ήμών!!!».

37. Βλ. Tripartite Conference.....σελ. 114 - 119.

2. Η Μεγάλη Βρεταννία δύναται να κατέχει τις στρατιωτικές βάσεις της στην Κύπρο και μετά την αναγνώριση αυτού του δικαιώματος.

3. Θα ικανοποιηθούν όλα τα νόμιμα αιτήματα για την προάσπιση των δικαίων της Τουρκικής μειονότητας στην Κύπρο.

Ειδικότερα για την Τουρκική μειονότητα μπορούν να τεθούν υπό έγγυηση οι θρησκευτικές, εκπαιδευτικές και οικονομικές της ελευθερίες, σε ένα καθεστώς πλήρους ισότητας με την πλειονότητα. Επί πλέον, εάν η Τουρκία ήθελε, μπορούσε να γίνει δεκτό ένα ειδικό καθεστώς αναφορικά με τα θέματα της ιθαγένειας και της στρατιωτικής θητείας.

Ο καθηγητής Φαχρή Αρμάογλου συμπεραίνει ότι «όπως φαίνεται η Ελλάδα ήταν έτοιμη να προβεί σε περισσότερες παραχωρήσεις προς την Τουρκία απ' ό,τι η Αγγλία. Και τούτο αποδεικνύει ότι η Τουρκία αποτελούσε πραγματικά ένα μεγάλο εμπόδιο για την Ελλάδα και πίστευε ότι σε περίπτωση που θα το εξαφάνιζε θα ήταν σε θέση να επιλύσει το θέμα με την Αγγλία»³⁸.

Ο Φατίν Ρουστού Ζορλού μίλησε στην συνεδρία της 1ης Σεπτεμβρίου 1955. Η όμιλία του Τούρκου υπουργού είναι μακροσκελής και καταλαμβάνει κείμενο 28 σελίδων³⁹.

1. Η Κύπρος είναι σημαντική για την άμυνα και την ασφάλεια της Τουρκίας. Είναι αδιανόητος από μέρους της Τουρκίας σε περίπτωση πολέμου ο μη υπολογισμός της Μεγαλονήσου. Άλλωστε γι' αυτό το λόγο το 1878 έγινε η μεταβίβασή της στην Μεγάλη Βρεταννία⁴⁰.

38. Αρμαογλου, όπ. παραπ. σελ. 145.

39. Για το τουρκικό κείμενο της όμιλίας του Ζορλού βλ. Tripartite Conference.....σελ. 19-25 και «Ayin Tarihi», Σεπτέμβριος 1955 τεύχος 262, σελ. 164 - 171, για το αγγλικό όπ. παραπ. σελ. 19 - 25. Βλ. και Turkey and Cyprus, London, Turkish Embassy, Press Attache's office 1956 σελ. 50-51 και «Turkish Views on Cyprus», New York, Turkish Information Office (ά.χ.) σελ. 52 - 59. Το φυλλάδιο αναγράφει έσφαλμένα την ήμερομηνία της όμιλίας του Ζορλού 29 Αυγούστου.

40. Ayin Tarihi, Σεπ. αριθμ. 262, 1965, σελ. 164.

(2) Το Κυπριακό είναι ένα θέμα το οποίο ενδιαφέρει μόνο την Τουρκία και την Μεγάλη Βρετανία. Και τουτό γιατί οι διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάννης που αναφέρονται στην Κύπρο έχουν συναφθεί μόνο μεταξύ της Τουρκίας και της 'Αγγλίας (sic)⁴¹.

(3) Παρ' όλη την σαφήνεια των διατάξεων της Συνθήκης της Λωζάννης, ή αντίληψη κατά την οποία ή Κύπρος αποτελεί μιὰ νήσο της οποίας είναι δυνατή ή μεταβολή του καθεστώτος της, είναι εσφαλμένη, γιατί τουτό σημαίνει μεταβολή ολόκληρου του συστήματος το οποίο εγκαθιστά ή συνθήκη αυτή. Τούτου δοθέντος, δύνανται νά προκληθοὺν πολλαπλά αποτελέσματα και ή Τουρκία μπορεί νά προβεί σέ δικαίες διεκδικήσεις ή δέ 'Ελλάδα νά βγει τελικά ζημιωμένη (sic)⁴², (ή υπογράμμιση είναι δική μου). Γι' αυτό προτιμότερο είναι νά μήν τεθεί καν Κυπριακό ζήτημα.

(Η περίεργη αυτή άποψη είναι πολύ σημαντική, γιατί διατυπώνει πρώτη φορά την πάγια έκτοτε θέση της Τουρκίας περί «ισορροπίας που έχει εγκατασταθεί με την συνθήκη της Λωζάννης μεταξύ Τουρκίας και 'Ελλάδος». Κατ' αυτήν, εάν επί παραδείγματι ή 'Ελλάς αποκτούσε ένα όφελος (έδαφικό ή όχι) θα έπρεπε ανάλογο νά αποκτήσει και ή Τουρκία, για την μη διασάλευση της ισορροπίας. Το ανάλογο εδώ έχει σχέση με την διαπίστωση μιᾶς «μεγάλης» Τουρκίας και μιᾶς «μικρῆς» 'Ελλάδος!!)

(4) Η προβαλλόμενη υπό της 'Ελλάδος άποψη κατά την οποία ή Τουρκία με την Συνθήκη της Λωζάννης έχει παραιτηθεί όλων των επί της Κύπρου δικαιωμάτων της είναι έωλη. Γιατί ή Τουρκία δέν έχει ξεκόψει τελείως με τὰ έδάφη που αποχωρίστηκαν από την 'Οσμανική Αυτοκρατορία (sic). (Η υπογράμμιση

41. 'Οπ. παραπ. σελ. 164, 165-6.

42. 'Οπ. παραπ. σελ. 165.

άνηκει σέ μένα). Βέβαια με το άρθρο 16 της Συνθήκης της Λωζάννης το Νέο Τουρκικό Κράτος απέδεχθη νά μήν διεκδικήσει κανένα δικαίωμα πάνω στα έδάφη που αποχωρίστηκαν από την 'Οσμανική Αυτοκρατορία. Το άρθρο 16 διακηρύσσει ότι την τύχη των εδαφών που αποχωρίστησαν από την 'Οσμανική Αυτοκρατορία «καθόρισαν ή θα καθόριζαν ή θα καθορίσουν οι ενδιαφερόμενοι...». 'Αλλά στο σχέδιο του άρθρου αυτού, όπως το είχαν προτείνει οι Σύμμαχοι δέν υπάρχει αυτή ή έκφραση, αλλά ή ακόλουθη διατύπωση: «Η Τουρκία δέχεται και αναγνωρίζει την μελλοντική μεταβίβαση αυτών των εδαφών ή των νήσων, ή οποιαδήποτε άλλη είλημμένη ή μέλλουσα νά ληφθεί απόφαση αναφορικά με το καθεστώς αυτών των εδαφών». Η Τουρκική αντιπροσωπεία στη Λωζάννη δέν το αποδέχτηκε και πρότεινε: «Ζητείται από την Τουρκία νά αναγνωρίσει και νά αποδεχτεί τὰ αποφασισθησόμενα στο μέλλον. Αναμφίβολα ή Τουρκία δέν είναι δυνατόν νά υποσχεθεί αναγνώριση και αποδοχή μελλοντικών αποφάσεων και συμφωνιών των οποίων άγνοεί την φύση και το περιεχόμενο».

Τα άρθρα 30 και 31 της Συνθήκης της Λωζάννης — έκτος του άρθρου 16 — έχουν θεσπίσει ειδικό καθεστώς για την Κύπρο. Πράγματι, αντίθετα από τις γενικές διατυπώσεις του άρθρου 16, με το άρθρο 30 ή Τουρκία διευκρίνησε ότι παραχωρεί τὰ επί της Κύπρου κυριαρχικά της δικαιώματα μόνο στην Μεγάλη Βρετανία. Με το άρθρο 31 αναγνωρίστηκε στους λαούς που διαβιώνουν στη Μεγαλόνησο το δικαίωμα, σέ διάστημα διετίας από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, νά επιλέξουν μεταξύ της Τουρκικής και της Βρετανικής ιθαγένειας. Όταν μελετηθούν τὰ πρακτικά της διασκέψεως της Λωζάννης διαπιστώνεται ότι οι έκτεθείσες διατάξεις δέν έχουν τεθεί τυχαία, αλλά ύστερα από μακρές και επίπονες διαπραγματεύσεις. Κατά συνέπεια ή Τουρκία με τη συνθήκη της Λωζάννης δέν έχει αποκοπεί από την Κύπρο⁴³.

43. 'Οπ. παραπ. σελ. 165. Για την πλήρη αποξένωση της Τουρκίας από

5. Τα αίτια για τα όποια η Τουρκία έμμενει με σχολαστικότητα πάνω στην Κύπρο στηρίζονται σε ιστορικά, γεωγραφικά, εθνολογικά και στρατηγικά δεδομένα. Γεωγραφικά, γιατί απέχει μόνο 40 μίλια από τις ακτές της ενώ από την Ελλάδα απέχει 100 μίλια. Αποτελεί μια γεωγραφική συνέχεια της Ανατολίας και κατά την ιστορική ροή, οι πολιτισμοί που κυριάρχησαν της Μικρασίας με μια φυσική αποστολή κυριάρχησαν και επί της Κύπρου⁴⁴. Έτσι η Μεγαλόνησος επί τετρακόσια χρόνια ήταν κάτω από Τουρκική κυριαρχία, ενώ σε καμμία περίοδο της Ιστορίας η Κύπρος δεν βρέθηκε κάτω από ελληνική διοίκηση (sic)⁴⁵.

Εκτός των ανωτέρω και ο πληθυσμός της Κύπρου, μέχρι τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο κατά πλειοψηφία ήταν τουρκικός, ακόμη και σήμερα το 60 % των τίτλων ιδιοκτησίας των γαιών στην Κύπρο ανήκουν σε Τούρκους (sic). Από στρατηγικής απόψεως η Μεγαλόνησος εμφανίζει άκρα σπουδαιότητα για την Τουρκία. Η Κύπρος πρέπει να βρίσκεται στα χέρια της Τουρκίας, ή μιας χώρας σαν την Τουρκία (sic) που ενδιαφέρεται για την τύχη της πέριξ περιοχής. Τουτό είναι αναγκαίο, γιατί οι δυτικοί λιμένες της Τουρκίας μπορεί να εδρiscονται στα χέρια ενός πιθανού εχθρού, ή στην σφαίρα επιρροής του, τουτό σημαίνει ότι σε καιρό πολέμου η Τουρκία μπορεί να τροφοδοτηθεί μόνο από τον νότο. Κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο τουτό φάνηκε ολοκάθαρα⁴⁶. Εάν ο κύριος της Μεγα-

την Κύπρο, με την συνθήκη της Λωζάννης βλ. Belik, Mahmut: «Lozan», τόμ. 1, Istanbul 1932, σελ. 205, Karacan, Naci «Lozan Zaferi»². Έκδ. Milliyet, Istanbul 1974 σελ. 20. Πρβλ. άρθρο 19 σχεδίου συνθήκης και 20, 21 τελικού κειμένου σε «Lozan Baris Konferansi» (Συνθήκη Ειρήνης Λωζάννης), (Πρακτικά, ντοκουμέντα). Έκδοση Σχολής Πολιτικών Έπιστημών Πανεπιστημίου Αγκύρας, Μ. 1 τόμ. 1 βιβλ. 2 σελ. 58, και Μ. 2 τόμ. 2 σελ. 8, αντίστοιχα.

44. Όπ. παραπ., σελ. 166.

45. Dikerdem, όπ. παραπ., σελ. 130. Για το άνευ περιεχομένου και κωμικό συνάμα επιχείρημα βλ. «Η άλλη πλευρά» τόμ. 1 σελ. λη'.

46. Όπ. παραπ., σελ. 167.

λονήσου είναι ταυτόχρονα και ο κύριος των νησιών που βρίσκονται δυτικότερα, τότε η Τουρκία στην πράξη θα πολιορκείται. Καμμία χώρα δεν συνδέει το σύνολο της ασφαλείας της (sic) σε ένα και μόνο κράτος, όσο φίλο και σύμμαχο να είναι τουτό⁴⁷.

6. Αναφορικά με την αρχή της αυτοδιαθέσεως, δεν είναι μια αρχή ή όποια μπορεί να τύχει εφαρμογής παντού και πάντοτε. Κατά την εφαρμογή της αρχής αυτής παίζουν ρόλο πολύ σημαντικότεροι παράγοντες. Από την άλλη πλευρά οι νήσοι Ααλάντ παρ' όλο που οι κάτοικοί τους είναι Σουηδοί έχουν αποδοθεί στη Φινλανδία, ενώ παρ' όλο που η πλειοψηφία των κατοίκων της Δυτικής Θράκης είναι Τούρκοι, με την συνθήκη της Λωζάννης έχει παραχωρηθεί στην Ελλάδα. Μάλιστα κατά την διάσκεψη ειρήνης της Λωζάννης, ο Βενιζέλος είχε πει ότι η αρχή της αυτοδιαθέσεως δεν αποτελεί πάντοτε μια απαρέγκλιτη αρχή ή όποια προδικάζει την απόδοση μιας εδαφικής περιοχής σε δεδομένη χώρα⁴⁸.

7. Αναφορικά με την παροχή αυτονομίας: Πρίν προχωρήσουμε σε μια παρόμοια λύση θα πρέπει να εξασφαλιστεί ή τάξη και ή ασφάλεια (sic) ή όποια έχει διασαλευτεί με την υπονόμευσή της από την Έλληνική Κυβέρνηση και την Όρθόδοξη Έκκλησία. Στη συνέχεια, σ' ένα παρόμοιο καθεστώς θα πρέπει να εξασφαλιστεί το μέλλον των Τουρκοκυπρίων και να τεθεί υπό έγγυηση ή ζωή και ή περιουσία των⁴⁹.

8. Η τελική Τουρκική άποψη: Πρέπει το καθεστώς που διέπει την Κύπρο να διατηρηθεί. Δηλαδή ή Μεγάλη Βρετανία να μήν αποσυρθεί από την Μεγαλόνησο. Η Τουρκία ή όποια αγωνίστηκε έναντι της Ελλάδος για την απελευθέρωσή της, παραιτήθηκε των επί της Κύπρου κυριαρχικών δικαιωμάτων της

47. Όπ. παραπ., σελ. 168.

48. Όπ. παραπ., σελ. 168 - 169. Μια αποστοματική απάντηση θα ήταν, ένδεχομένως, ή Ίμβρος και ή Τένεδος και ή Ανατολική Θράκη.

49. Όπ. παραπ., σελ. 169 - 170. Έμφανίζεται καθαρά αντίθετος στο απελευθερωτικό κίνημα, σύμμαχος της άποικιοκρατίας. Πρβλ. Gönülbul, όπ. παραπ., σελ. 355 και συν.

μόνο υπὲρ τῆς Μεγάλης Βρεταννίας. Ἐὰν ἡ Ἀγγλία ἔχει τὴν πρόθεση νὰ παραιτηθεῖ τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ τὸ ὁποῖο ἀπέκτησε ἀπὸ τὴν Τουρκία, ἡ Κύπρος «θὰ ἐπανέλθει στὸν πραγματικὸ κύριό της»! (sic). Γιατὶ τὸ σύγχρονο διεθνὲς δίκαιο — ὅπως τὸ ἰδιωτικὸ δίκαιο — δὲν ἔχει ἀναγνωρίσει στὰ κράτη δικαίωμα ἀπόλυτης ἐξουσίας ἐπὶ τῶν ἐδαφικῶν περιοχῶν ποὺ ἐξουσιάζουν. Ἡ Ἀγγλία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μεταβιβάσει στὴν Ἑλλάδα ἓνα ἐδαφὸς ποὺ παρέλαβε ἀπὸ τὴν Τουρκία. Κατὰ συνέπεια «ἡ Τουρκία δὲν δέχεται οὔτε διάλογο μὲ τὴν Ἑλλάδα ἀναφορικὰ μὲ τὸ Κυπριακόν, γιατί αὐτὴ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὸ ζήτημα (sic)»⁵⁰.

Πρὶν ὁ ἀναγνώστης προβεῖ σὲ οποιαδήποτε ἀξιολογικὴ κρίση σχετικὴ μὲ τὶς ἀπόψεις ποὺ ὑποστήριζε ὁ Τοῦρκος ὑπουργὸς — καὶ ποὺ ἀποτελοῦν καὶ σήμερα τὸν πυρῆνα τῆς τουρκικῆς ἐπιχειρηματολογίας γιὰ τὸ πλέγμα τῶν ἐλληνοτουρκικῶν σχέσεων — καλὸ θὰ εἶναι νὰ δοῦμε τί λέγει ὁ Μαχμουτ Ντικερντέμ, ποὺ ὅπως εἴπαμε συμμετεῖχε στὴν Τουρκικὴ ἀντιπροσωπεία:

«...μπορεῖ βέβαια νὰ συζητηθεῖ ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως, ἀπὸ ἀπόψεως δικαίου, ὁ βαθμὸς τῆς σοβαρότητας τῆς παραπάνω θέσεως, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἥττωλη, ἀλλὰ τὸ σημαντικό δὲν θὰ εἶναι αὐτὸ. Τὸ σημαντικό εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ εἴχαμε (ἡ ὑπογράμμιση ἀνήκει σὲ μένα). Ἡ θέση τὴν ὁποία ἀναπτύξαμε τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ Αὐγούστου 1955 στὸ Λονδίνο εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ τὰ χάσει ἡ Ἑλλάδα, νὰ πανικοβληθεῖ καὶ ὕστερα ἀπὸ διάφορες ἀντιστάσεις ποὺ ἔκαμε, τὸ 1960 προσέγγισε σὲ συμβιβασμὸ μὲ τὴν Τουρκία. Ὁ θεμέλιος λίθος τῶν συμφωνιῶν τοῦ Λονδίνου καὶ τῆς Ζυρίχης τοῦ 1960 εἶχε τεθεῖ ἀπὸ μέρους τῆς Τουρκικῆς διπλωματίας τὸ 1955, στὴν διάσκεψη ποὺ συνήλθε στὸ Λανκάστερ Χάουζ»⁵¹.

50. Ὅπ. παραπ., σελ. 170. *Dikerdem*, ὅπ. παραπ., σελ. 130.

51. *Dikerdem*: ὅπ. παραπ., σελ. 131.

Ὁ ἴδιος συγγραφέας παρακάτω ἀναφέρει:

«Μόλις ὁ Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ ἀνέπτυξε τὶς Τουρκικὲς ἀπόψεις στὸ Λανκάστερ Χάουζ, ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Μὰκ Μίλλαν διέκοψε τὴν συνεδρίαση καὶ ὅταν οἱ σύνεδροι διαλύονταν ἦλθε κοντὰ στὸν Ζορλοῦ καὶ τὸν συνεχάρη λέγοντάς του: «ἔχετε θεμελιώσει σὲ στέρεη νομικὴ βάση τὴν ἀποψή σας» (sic). Ὅταν ἦλθε ἡ σειρά νὰ δοθεῖ ὁ λόγος στὴν Ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεία, ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Στεφανόπουλος φαινόταν ἐκνευρισμένος. Ἦταν φανερό ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ὑπολογίσει πὼς ἡ Τουρκία θὰ διεκδικοῦσε τὴν Κύπρο (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου)⁵²».

4. Η ΣΥΓΧΟΡΑΙΑ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

Ὁ τουρκικὸς τύπος στὸ σύνολό του τὴν ἐπομένη ἀκριβῶς, ἀφοῦ ἐπαινοῦσε σὰν «ἀριστοτεχνικόν» τὸν χειρισμὸ τοῦ θέματος ἀπὸ μέρους τοῦ Ζορλοῦ⁵³ δὲν παρέλειπε νὰ διευκρινίσει τὶς ἀπειλὲς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ποὺ εἶχαν διατυπωθεῖ κατὰ τὴν ὁμιλία τοῦ Τοῦρκου Ὑπουργοῦ. Χαρακτηριστικὰ εἶναι μερικὰ ἀποσπάσματα ποὺ εἶναι τόσο ἐπίκαιρα, ὥστε νομίζει κανεὶς ὅτι βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας τοῦτες τὶς τελευταῖες μέρες:

«Ὅποιοδήποτε πολιτικὸ δρόμο νὰ ἀκολουθήσει ἡ Ἑλλάδα, ἡ Κύπρος ἀποτελεῖ ἓνα τμῆμα τῆς Τουρκικῆς πατρίδας. Ὅταν μίλησε ὁ Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ στὴν διάσκεψη τοῦ Λονδίνου θὰ πρέπει οἱ Ἕλληνες νὰ διδάχτηκαν ἀρκετὰ πράγματα...

52. *Dikerdem*: ὅπ. παραπ., σελ. 131.

53. Βλ. *Cosar, Omer Sami*: «Kıbrıs Gurbet Hayatın sona erecek» (Κύπρος, ἡ ζωὴ σου στὴν ξενιτειὰ θὰ λήξει), σὲ *Cumhuriyet* 2 Σεπτ. 1955, *Us, Asım*, «Türk Tezi kuvvetlidir» (Ἡ τουρκικὴ θέση εἶναι ἰσχυρὴ) σὲ *Vakit* 4 Σεπτ. 1955, «Türk Tezi saheserdir» (Ἡ τουρκικὴ θέση εἶναι ἀριστοῦργημα) σὲ *Milliyet* 3 Σεπτεμβρίου 1955, *Yalçın, Hüseyin Cahit*: «Siyasî Kundakçılık» (Πολιτικοὶ ἐμπρηστές) σὲ *Ulus*, 4 Σεπτεμβρ. 1955.

Ἡ Ἑλλάδα πρέπει νὰ γνωρίζει, ὅτι ἀφοῦ παραβιάζει κατὰ κόρο τὴν συνθήκη τῆς Λωζάννης καὶ ἀφοῦ ἐποφθαλμιᾷ Τουρκικὰ ἐδάφη, γιὰ μᾶς δὲν ὑπάρχει μιὰ νῆσος, οὔτε Δωδεκάνησος. Ἐμεῖς τὴν ἀσφάλεια τῆς χώρας μας δὲν τὴν μετράμε μὲ ἀριθμούς, οὔτε μὲ χιλιόμετρα. Σὰν Ἔθνος, στὴν ἄμυνά μας δὲν στηριζόμεθα σὲ κανένα φίλο ἐμεῖς. Νὰ μᾶς κάνει τὸν φίλο, καὶ μαζί μὲ τὴν ἐκκλησία νὰ γίνεται ἐμπρηστής καὶ νὰ ἐπιδεικνύει ὀλοφάνερα ἐχθρότητα σὲ μᾶς, εἶναι κάτι ποὺ πρέπει ἡ Ἑλλάδα νὰ τὸ ἐπιλέξει ἀφοῦ τὸ σκεφτεῖ καλά. Ἐμεῖς ἔχουμε ἤδη ἀποφασίσει»⁵⁴.

Ὁ αὐτὸς ἀρθρογράφος ὕστερα ἀπὸ τρεῖς μέρες μεταξὺ ἄλλων ἔγραφε :

«Τὰ μάτια μας δὲν εἶναι στραμμένα στοὺς Ὀλύμπους, ἀλλὰ στὶς πραγματικότητες τῆς ἐποχῆς μας. Ἐν συντομία, εἴμαστε ἰσχυροί, τόσο ἰσχυροί ὥστε ὅποτε ἐπιθυμοῦμε μποροῦμε νὰ ὑψώσουμε τὴν Τουρκικὴ σημαία στὴν Κύπρον»⁵⁵.

Ὁ Καθηγητὴς Ἀχμέτ Σουκρού Ἐσμὲρ ἀφοῦ συγκρίνει τὶς θέσεις ποὺ διατύπωσαν ἀντίστοιχα ἡ Ἑλλάδα καὶ ἡ Τουρκία στὴν διάσκεψη σημειώνει :

«Ἀπέναντι τῆς Ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας ποὺ μετέβη στὸ Λονδίνο μὲ μιὰ ἐντελῶς ξωλὴ θεωρία ἡ ὁποία δὲν ἔχει ἐφαρμογὴ σὲ κανένα μέρος τοῦ κόσμου (ἐννοεῖ τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιαθέσεως) καὶ ποὺ τὴν ἔχει ἀπορρίψει καὶ γι' αὐτὴν ἀκόμη τὴν Δυτικὴ Θράκη, ἡ στηριζόμενη στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴν πραγματικότητα θέση τῆς Τουρκικῆς ἀντιπροσωπείας, ἐξηγεῖ τὸ ὅτι ἡ Τουρκία ἔχει μεταβεῖ στὴ διάσκεψη μὲ ἐποικοδομητικὴ νοοτροπία (sic) καὶ δείχνει τὴν κατεῦ-

54. *Nermi, M.*: «Türk Milleti böyle konusur iste» (ἰδοῦ, ἔτσι μιλεῖ τὸ Τουρκικὸ Ἔθνος) σὲ *Yeni Istanbul* 1955. Δὲν νομίζω ὅτι χρειάζεται ἰδιαίτερη προσοχὴ γιὰ νὰ διαπιστώσει κανεὶς ὅτι πρόκειται γιὰ παραλήρημα.

55. *Nermi, M.*: «Karar vermek bize düser» (σὲ μᾶς ἀπομένει ν' ἀποφασίσουμε) σὲ *Yeni Istanbul* 5 Σεπτεμβρίου 1955.

θυνση τοῦ δρόμου ποὺ θὰ ἀκολουθηθεῖ στὸ Κυπριακὸ (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου)⁵⁶.

Ποιά θὰ εἶναι αὐτὴ ἡ κατεῦθυνση, τὴν δίδει ὁ αὐτὸς καθηγητὴς τὴν ἐπομένη ἀπὸ τὴν ἴδια στήλη. Τὴν γνωρίζουμε σήμερα ὅλοι μας, γιὰ τὴν ζοῦμε :

«Μιὰ ὀλόκληρη ἱστορία ἡ Ἑλλάδα παίζει μὲ τὸ θέμα τῶν πληθυσμῶν σὰν ταχυδακτυλουργός. Διαιρῶντας τὶς χῶρες σὲ περιοχές, ἐξασφάλισε γιὰ τὸν ἑαυτὸς τῆς πλειοψηφία, καὶ ὅταν δὲν ἔπραξε τοῦτο, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ζήτημα τῆς Δυτικῆς Θράκης, ἦταν ἀντίθετη πρὸς τὸ δημοψήφισμα μὲ τὴν αὐτὴ ταχυδακτυλουργικὴ ἱκανότητα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι τοῦτη, ὅτι ὅλα τὰ νησιά, συμπεριλαμβανομένης τῆς Κύπρου, εἶναι τμήματα τῆς Ἀνατολίας. Ὅπως τοῦτο εἶναι ἓνα γεωγραφικὸ γεγονὸς ὀφθαλμοφανές, ἔτσι ἀποτελεῖ καὶ μιὰ πραγματικότητα ποὺ ἔχει ἀποδεχτεῖ καὶ ὁ Βενιζέλος. Δὲν εἶναι ἀποδεκτὸ, στηριζόμενοι σὲ μιὰ φούχτα πλειοψηφίας ρωμῶν, τὰ νησιά νὰ εἶναι ἀποχωρισμένα τῆς Ἀνατολίας. Συμπεριλαμβανομένης τῆς Κύπρου ὅλα τὰ νησιά πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν στὴν Τουρκία. Ἀπὸ τώρα καὶ στὸ ἐξῆς τὸ σύνθημά μας πρέπει νὰ εἶναι : Τὰ Νησιά κ' αἰ ἡ Ἀνατολία ἀποτελοῦν ἓνα σύνολο»⁵⁷» (Ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου).

Τὴν ἡμέρα ποὺ ὑπῆρχε κενὸ στὶς ἐργασίες τῆς διασκέψεως ὁ Ζορλοῦ, ὅπως ἀφηγεῖται ὁ Ντικερντέμ, κάλεσε τὴν Τουρκικὴ ἀντιπροσωπεία στὸ μέγαρο τῆς πρεσβείας καὶ ζήτησε τὴ γνώμη τῶν παρισταμένων πάνω σ' ἓνα σημεῖο. Λέγει συγκεκριμένα ὁ Τοῦρκος διπλωμάτης :

«Ἡ Τουρκία εἶχε ἐπιτύχει νὰ πείσει τουλάχιστον τὴν Ἀγγλία ὅτι στὸ Κυπριακὸ εἶχε ἀποφασιστικὸ λόγο. Ἀλλὰ οἱ ἀπόψεις τῶν τριῶν Κυβερνήσεων ποὺ εἶχαν συμμετάσχει στὴν

56. *Esmer, Ahmet Sükrü*: «Londra Konferansında» (Στὴν διάσκεψη τοῦ Λονδίνου) σὲ *Ulus* 3 Σεπτεμβρίου 1955.

57. *Esmer, Ahmet Sükrü*: «Adalar ve Anadolu bir bütündür» (Τὰ Νησιά καὶ ἡ Ἀνατολία εἶναι ἓνα σύνολο) σὲ *Ulus* 4 Σεπτεμβρίου 1955.

διάσκεψη είχαν τέτοια διάσταση μεταξύ τους ώστε, τὸ νὰ ἐπιχειρήσει κανεὶς νὰ ξεκινήσει διαπραγματεύσεις πάνω σ' αὐτὴ τὴ βάση ἦταν σὰ νὰ ἀποδεχόταν ἐξ ἀρχῆς τὴν διακοπὴ τῆς διασκέψεως στὴν μέση... Μολοντοῦτο, ἡ ἀτμόσφαιρα στὴν Τουρκία ἦταν τεταμένη. Ἐὰν ἡ διάσκεψη τοῦ Λονδίνου διαλυόταν δίχως νὰ ἔδινε κανένα ἀποτέλεσμα δὲν ἦταν βέβαιο ποιὲς ἐπιπτώσεις θὰ εἶχε τοῦτο τὸ γεγονός πάνω στὴν Τουρκικὴ κοινὴ γνώμη.

»Ἐναντι τούτου, δὲν ἔπρεπε μήπως σύμφωνα πρὸς τὸ συμφέρον μας νὰ προτείνουμε μιὰ πρόταση πενταετοῦς "moratorium", δηλαδὴ παγώματος τοῦ Κυπριακοῦ; Δηλαδή οἱ τρεῖς Κυβερνήσεις γιὰ ἓνα διάστημα πέντε ἐτῶν θὰ παραιτοῦντο ἀπὸ τὴν ἀξίωσή τους νὰ θεωρεῖται τὸ Κυπριακὸ θέμα διενέξεως, καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ δὲν θὰ διατύπωναν αἴτημα ποὺ θὰ εἶχε σὰν στόχο οἰαδήποτε μεταβολὴ τοῦ νομικοῦ καθεστώτος τῆς Κύπρου. Ὁ Ζορλοῦ ἤθελε νὰ γνωστοποιήσῃ αὐτὴ τὴν σκέψη του στὴν Ἀγκυρὰ καὶ νὰ λάβει τὴν ἔγκρισή τοῦ πρωθυπουργοῦ.

»Κανένα ἀπὸ τὰ μέλη τῆς ἀντιπροσωπείας δὲν ἀντιτάχθηκε στὴν σκέψη τοῦ Ζορλοῦ, γιατί καὶ ἐμεῖς εἶχαμε ἀντιληφθεῖ ὅτι ἡ Διάσκεψη τοῦ Λονδίνου θὰ συνεχιζόταν ὑπὸ τὴν μορφή "διαλόγου κωφῶν". Ὡστόσο, δὲν ἐλπίζαμε νὰ γινόταν ἀποδεκτὴ ἡ πρόταση τοῦ "moratorium" ἀπὸ μέρους τῆς Ἀγκύρας. Στὴν Τουρκία οἱ κεφαλὲς εἶχαν ἔξαφθεῖ γιὰ καλὰ. Κανεὶς δὲν εἶχε συναίσθηση καὶ πολὺ γιὰ τὸ ποῦ θὰ πῆγαινε τὸ πράγμα, ἀλλὰ πιστευόταν, ὅτι ἔπρεπε νὰ δοθεῖ ἓνα μάθημα σ' αὐτοὺς τοὺς Ἕλληνες (sic). Στὴν περίπτωση αὐτὴ μιὰ πρόταση περὶ moratorium μποροῦσε νὰ ἐκληφθεῖ σὰν ὀπισθοχώρηση στὴν στάση τῆς Τουρκίας καὶ νὰ μὴν ἱκανοποιῶσε τὴν κοινὴ γνώμη⁵⁸.

»Ἐτσι κι ἔγινε. Ὁ Μεντερές ἀπάντησε ἀρνητικὰ στὸ τηλεγράφημα τοῦ Ζορλοῦ. "Ἡ πρόταση γιὰ ἀναβολὴ στὸ Κυπριακὸ δὲν ἔπρεπε νὰ προερχόταν ἀπὸ μᾶς". Ἀλλωστε ὁ Ζορλοῦ ἤθελε

58. *Dikerdem*: ὅπ. παραπ., σελ. 131 - 132.

ἀπλῶς καὶ μόνο νὰ βολιδοσκοπήσῃ τὴν Ἀγκυρὰ. Κατάλαβε ὅτι ἡ Κυβέρνηση παρ' ὅτι δὲν ἀνάμενε τίποτε τὸ οὐσιαστικὸ ἀπὸ τὴν διάσκεψη τοῦ Λονδίνου, δὲν ἤθελε νὰ σημειώσῃ βῆμα πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἡ πιὸ σωστὴ λύση ἦταν ν' ἀρκεστοῦμε στὴν πρώτη ἐπιτυχία ποὺ σημειώσαμε στὴ διάσκεψη καὶ μὲ ἓνα ἀνακοινωθὲν τὸ ὅποιο "δὲν θὰ ἄγγιζε μήτε νερό, μήτε σαποῦνι" (τουρκικὴ ἔκφραση ποὺ σημαίνει: δίχως νὰ θίγεται ἡ οὐσία) νὰ ἀναχωροῦσαμε ἀπ' τὸ Λονδίνο. Ἐτσι, θὰ ἐπιστρέφαμε ἀσπροπρόσωποι καὶ θὰ κερδίζαμε χρόνο ὥστε νὰ παίξουμε τὰ χαρτιά μας στὰ Ἡνωμένα Ἐθνη, ὅπου, ὅπως εἶχαμε ἀντιληφθεῖ, ἡ Ἑλλάδα θὰ μετέφερε τὸ ζήτημα. Ἡ Γενικὴ Συνέλευση τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν θὰ ἀρχίζε ὕστερα ἀπὸ τρεῖς ἑβδομάδες⁵⁹.

5. ΤΟ ΑΠΡΟΣΔΟΚΗΤΟ ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΟ

Μέχρι στιγμῆς εἶδαμε τὴν Ἑλλάδα νὰ δέχεται μοιρολατρικά, σχεδὸν παθητικὰ τὴν θορυβώδη παρουσία τῆς Τουρκίας στὴ διάσκεψη τοῦ Λονδίνου καὶ κατὰ κάποιον τρόπο νὰ δέχεται τὴν νομιμοποίησή της στὴν διένεξη τοῦ Κυπριακοῦ σὰν διάδικο μέρος.

Δὲν θὰ ἐπανέλθω στὸ ἴδιο ἐρώτημα ποὺ ἔχει ἄλλωστε ἀπασχολήσει πολλοὺς, ἀν δηλαδή μποροῦσε νὰ ἀρνηθεῖ ἀπ' τὴν ἀρχὴ τὴν συμμετοχὴ της, ἔστω καὶ τὴν τελευταία στιγμὴ. Ἡ ἀσθένεια τοῦ Ἑλληνα πρωθυπουργοῦ ἦταν πειστικὴ πρόφαση ἢ ὄχι γιὰ τὴν μετάθεση τῆς ἡμερομηνίας; Καὶ ἀν τοῦτο δὲν εἶχε σημασία καὶ ὅλα εἶχαν προαποφασιστεῖ ἢ σχεδὸν προαποφασιστεῖ, δὲν προβλημάτισε ὁ λόγος τοῦ Μεντερές, στίς 24 Αὐγούστου, δὲν προκάλεσε σίγουρες ὑποψίες τὸ σχεδὸν

59. *Dikerdem*: ὅπ. παραπ., σελ. 132. Ἡ Ἑλλάδα πρὶν μεταβεῖ στὴν διάσκεψη τοῦ Λονδίνου ἤδη εἶχε καταθέσει στὰ Ἡνωμένα Ἐθνη στίς 25 Ἰουλίου 1955 προσφυγὴ μὲ ἀντικείμενο τὴν ἀναγνώριση τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ τοῦ δικαιώματος τῆς αὐτοδιαθέσεως ποὺ συζητήθηκε στὴ 10η περίοδο τῆς Γεν. Συνελεύσεως. Βλ. United Nations General Assembly, official Records, Annexes (X), 8. σ. 3, Document A/2920.

ιταμό υφος του; 'Ο έντεχνος θόρυβος στην Τουρκία δέν προδιέγραψε μήπως την περαιτέρω πορεία;⁶⁰.

Αυτές οι μελοδραματικές κραυγές για τις επικείμενες «σφαγές» τών Τουρκοκυπρίων πού έρχονταν από τις δυο όχθες του Βοσπόρου κάτι έπρεπε νά σημαίνουν. 'Αλλά και πάλι δέν φαίνεται νά αξιολογήθηκαν κατάλληλα από 'Ελληνικής πλευράς. Τό βήμα έγινε και ή διάσκεψη του Λονδίνου, όπως αναμενόταν άλλωστε, έβαινε δέ αδιέξοδο. 'Αλλά οι συγκυρίες έδωσαν μιá νέα, την τελευταία ευκαιρία στην 'Ελλάδα, απρόσμενη και ειρωνικά τραγική, νά κερδίσει ό,τι είχε χάσει απ' τό ολίσθημα της έσφαλμένης επιλογής της.

‘Ας παρακολουθήσουμε όμως, για νά βγάλουμε τά συμπεράσματά μας, την κατάσταση στην Τουρκική αντιπροσωπεία όπως την άφηγείται ό Τουρκος διπλωμάτης:

«...Όπωςδήποτε», σημειώνει αναφερόμενος στις εϋνοϊκές προοπτικές πού ανοίγονταν για την Τουρκική διπλωματία, «δέν περνούσε απ' την σκέψη μας ότι μέσα σέ μιá νύχτα όλοι αύτοι οι ύπολογισμοί μας θά έπεφταν στο κενό και ότι μās άνέμενε μιá τρομακτική έκπληξη. Τό βράδυ της 6ης Σεπτεμβρίου 1955 μετά τό πέρας της διάσκεψης, και κατά την συγκέντρωσή μας (δηλαδή της Τουρκικής αντιπροσωπείας) στο μέγαρο της πρεσβείας μας στο Λονδίνο, ό Φατίν Μπέης ζήτησε τηλεφωνική σύνδεση με την 'Αγκυρα για νά λάβει από τόν πρωθυπουργό Μεντερές οδηγίες σχετικά με τό κείμενο του “κοινοϋ ανακοινωθέντος” τό όποιο θά συζητιόταν την επομένη στο Λανκάστερ Χάουζ. Όταν συνδέθηκε τό τηλέφωνο της αίθουσας όπου συνεδριάζαμε, ήταν 6 απογευματινή ώρα Λονδίνου και 8 ώρα Τουρκίας. 'Ο Ζορλού είχε στην άλλη άκρη του σύρματος τόν Μεντερές, αλλά δέν τόν είχε άνεύρει στην 'Αγκυρα. 'Ο πρωθυπουργός μιλούσε από τόν σταθμό του Χαυντάρπασα (στην Χαλκηδόνα της Πόλης). Όταν άρχισε νά μιλεί με τόν Μεντε-

60. Βλ. Χρησιδή, Χρ.: «Κυπριακό και 'Ελληνοτουρκικά», 'Αθήνα 1967 σελ. 153.

ρές ό Ζορλού, παρατήρησα ότι άρχισε νά αλλάζει χρώμα (sic). Όταν ετοιμαζόταν νά διαβάσει τό σχέδιο του κοινοϋ ανακοινωθέντος στον πρωθυπουργό, εκείνος διέκοψε τόν Φατίν Μπέη, του έξιτόρησε τά γεγονότα τών επιθέσεων εναντίον της Ρωμαϊκής Μειονότητας της Πόλης, πού είχαν άρχισει, και προσθέτοντας ότι αναχωρεί για την 'Αγκυρα διέταξε αϋστηρά: “Τί ζητάτε πλέον στο Λονδίνο; 'Επιστρέψτε άμέσως”. 'Ο Μεντερές είπε ότι εκείνη την νύχτα θά επέστρεφε από την Σαπάντζα στην Πόλη»⁶¹.

‘Όπως έχει γίνει ήδη άντιληπτό πρόκειται για την εκδήλωση τών τραγικών γεγονότων της 6/7 Σεπτεμβρίου 1955. Και ό Ντικερντέμ συμπληρώνει:

«Λίγο μετά την τηλεφωνική επικοινωνία του Ζορλού με τόν Μεντερές άκούσαμε από τό BBC τό αίτιο τών γεγονότων πού διαδραματίστηκαν στην Πόλη: είχε έκραγει βόμβα στο γενέθλιο σπίτι του 'Ατατούρκ στην Θεσσαλονίκη. Μετά θά πληροφορούμεθα ότι ό κύριος υπεύθυνος για την έκρηξη της βόμβας, ή όρθότερα εκείνος πού πυροδότησε τό βαρέλι με τό μπαρούτι ήταν ή έκδοση της εφημερίδας της Πόλης “'Εξπρές”».

Θά παρακολουθήσουμε τώρα ό,τι είχε μεσολαβήσει από έναν πολϋ γνωστό τουρκο δημοσιογράφο, τόν 'Εμίν Καρακούς⁶².

«'Η ρίψη από μιá βόμβα στον κήπο του σπιτιου πού διέμενε ό 'Ατατούρκ στην Θεσσαλονίκη και στο εκεί προξενείο μας⁶³,

61. Dikerdem: όπ. παραπ., σελ. 133.

62. Για την περιγραφή τών γεγονότων πρβλ. Karakus, Emin: «40 yillik bir gazeteci gözü ile iste Ankara», (Με τό μάτι ενός δημοσιογράφου 40 χρόνων ιδού ή 'Αγκυρα), έκδοση Hürriyet, Istanbul 1977 σελ. 276. Πρβλ. Χρησιδή, όπ. παραπ., σελ. 156. Καλούμενου, Δημήτριου: «'Η σταύρωση του Χριστιανισμού—'Η ιστορική αλήθεια τών γεγονότων της 6/7 Σεπτεμβρίου 1955 εις την Κωνσταντινούπολιν», 'Αθήνα 1966, σελ. 23 - 31. «Τά δραματικά εν Τουρκία γεγονότα της 6ης και 7ης Σεπτεμβρίου 1955», πολυγραφημένη έκθεση ('Υπουργείο Προεδρίας Κυβερνήσεως), 'Αθήνα, Σεπτέμβριος 1955.

63. 'Η γενέθλια οικία του 'Ατατούρκ βρίσκεται στον κήπο του Τουρκικού Προξενείου. Οι βόμβες ήταν ένα καψίλιο δυναμίτης. 'Από την έκρη-

προκάλεσε μεγάλες αντιδράσεις στην Χώρα μας. Ο λαός με πρώτη την Ίσταμπούλ, την Άγκυρα και την Σμύρνη διαμαρ-

ξη έσπασαν μερικά τζάμια και οι ζημιές ήταν άσημαντες. Το γεγονός συνέβη την νύχτα της 5ης προς την 6η Σεπτεμβρίου. Μετά δεκατρείς ώρες, στις 13.30' μεταδόθηκε η είδηση από το ραδιοφωνικό δίκτυο της Τουρκίας αναφέροντας ότι το σπίτι που γεννήθηκε ο Άτατούρκ είχε υποστεί δυναμιτιστική επίθεση. Στις 16' κυκλοφόρησε σε δεύτερη έκδοση η έφημερίδα «Ίσταμπούλ Έξπρές» αναγγέλλοντας με τεράστιους τίτλους την καταστροφή του σπιτιού του Άτατούρκ. Σε μισή ώρα ομάδες κυρίως από νέους άρχισαν να κυκλοφορούν στις κεντρικές αρτηρίες της Πόλης κραυγάζοντας έμπρηστικά συνθήματα. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν μέλη του σωματείου «Η Κύπρος είναι Τουρκική». Στις 18.30' συγκροτήθηκε η «αυθόρμητη» διαδήλωση στην κεντρική πλατεία Ταξίμ της ευρωπαϊκής Πόλης στην οποία αναφέρονται οι μαρτυρίες. Οι αυτοσχέδιοι όμιλητές με πύρινους λόγους προετοίμασαν τον όχλο. Ένας άπ' αυτούς είπε: «Συνάδελφοι, υπάρχει ένας γενναίος πατριάρχης και αυτός ο άνθρωπος τείνει το χέρι του στον Μακάριο και τον χρησιμοποιεί στην πολιτική, στόχος μας λοιπόν είναι το Πατριαρχείο». Έτσι δημιουργήθηκε πορεία προς το Φανάρι και ένα μέρος κατευθύνθηκε προς το Έλληνικό Προξενείο. Ο όχλος άρχισε να κινείται με καταστροφικές διαθέσεις. Σε λίγο η διαδήλωση μετατρέπεται σε άπροκάλυπτη λεηλασία και ολοσχερή καταστροφή των ελληνικών καταστημάτων.

Σχεδόν ταυτόχρονα άρχισαν οι βιαιοπραγίες και στα άλλα σημεία της Πόλης, μέχρι τις πιο απομακρυσμένες γειτονιές. Παντού όπου διαβιούσαν Έλληνες. Οι έξαλλοι «διαδηλωτές» έξορμούσαν σε τρία κύματα. Οι έπι κεφαλής των πρώτων ομάδων είχαν καταλόγους βάσει των οποίων συνέτριβαν τις βιτρίνες και τις προσόψεις. Το δεύτερο κύμα τις άνοιγε ή προέβαινε σε διαρρήξεις. Το τρίτο λεηλατούσε. Φορητά αυτοκίνητα μετέφεραν τους «διαδηλωτές» από την Θράκη ή από την Ανατολία ένω χρησιμοποιήθηκαν γι' αυτό τον σκοπό τέσσερις χιλιάδες ταξί, όπως και φορητά βαποράκια που έκτελούσαν την συγκοινωνία του Βοσπόρου και των νησιών. Πίσω άπ' τα φορητά αυτά που μετέφεραν τις ομάδες κρούσης, έρχονταν άλλα φορτωμένα με καταστροφικά όργανα: άξίνες, λοστούς, φυάρια, δυναμίτιδα, βενζίνη. Έτσι σε πέντε άκριβώς ώρες όλόκληρη η Πόλη άπ' άκρου εις άκρο μετατράπηκε σε έρείπια. Και όλα αυτά όπως θα δούμε κάτω από την άνοχη των άστρνομικών άρχών.

Την ίδια ώρα που τα γεγονότα είχαν έπεκταθεί σ' όλη την Πόλη, ο Πρωθυπουργός Άντνάν Μεντερές, με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Τζελάλ Μπαγιάρ ξεκίνησαν από τα Φλώρια, στην ευρωπαϊκή άκτή της Πόλης και διασχίζοντας την παλιά Πόλη, πέρασαν την Γέφυρα του Γαλατά, διέσχισαν

τυρήθηκε γι' αυτό το γεγονός, κι' εκείνη την νύχτα προέβη σε διαδηλώσεις που κράτησαν ως το πρωί.

»Μετά τα γεγονότα υποστηρίχθηκε ότι η βόμβα δεν είχε ρι-

τόν Γαλατά, όπου είχαν ήδη άρχίσει τα έκτροπα και κατευθύνθηκαν στο Καμπάτας, όπου με φέrru διεπεραιώθηκαν στην Άσιατική όχθη του Χαυντάρπασα, για να πάρουν το τραίνο με σκοπό να μεταβούν στην Άγκυρα. Η ταχεία έφυγε στις 20.20' με καθυστέρηση ενός τετάρτου λόγω της τηλεφωνικής συνδιάλεξης του Μεντερές με τον Ζορλού στο Λονδίνο την οποία παρακολουθήσαμε πιο πάνω. Στο ύψος της Σαπάντζα, κοντά στην Νικομήδεια της Βιθυνίας, οι Μπαγιάρ και Μεντερές διέκοψαν το ταξίδι τους και όδικά έπέστρεψαν στην Πόλη. Ήταν 2.30' το πρωί. Τότε κήρυξαν στρατιωτικό νόμο και η άστυνομία και ο στρατός έπαινε την παθητική του στάση, ώστε οι συμμορίες των καταστροφών και των πλιατσικολόγων διαλύθηκαν. Στις 7 το πρωί άρθηκε ο στρατιωτικός νόμος, αλλά σημειώθηκαν νέα κρούσματα λεηλασιών και έτσι έπεβλήθη εκ νέου. Παράλληλα άρχισαν συλλήψεις διαφόρων ατόμων που κρατούσαν στα χέρια τους λάφυρα.

Σε 12 ώρες είχαν καταστραφεί και λεηλατηθεί, σύμφωνα με τα στοιχεία που συγγέντρωσαν οι Τουρκικές άρχές 1004 σπίτια, 4348 καταστήματα και έργαστήρια, 110 έστιατόρια και ζαχαροπλαστεία, 21 έργοστάσια, 11 κλινικές, 12 ξενοδοχεία, 18 φούρνοι, 27 φαρμακεία και φαρμακαποθήκες κ.ά. Από τις 83 έκκλησίες ζήτημα είναι αν σώθηκαν πέντε ή έξη. Οι ύπολοιπες καταστράφηκαν και πυρπολήθηκαν. Μαζί με τα ιερά σκεύη που βεβλήθηκαν και μετατράπηκαν σε σωρό από σιδηρικά, καταστράφηκαν άνωπολόγιστης άξίας εικόνες ή τοιχογραφίες και άλλα έργα τέχνης.

Κοντά στις έκκλησίες ή μανία του όχλου ξέσπασε και στα σχολεία, 26 από τα όποια υπέστησαν σοβαρότατες ζημιές, όπως και 5 έδρες συλλόγων και κοινοτήτων. Άκόμα και 2 νεκροταφεία υπέστησαν την μανία της οργανωμένης συμμορίας: Το Κεντρικό Νεκροταφείο του Σισλή και το Νεκροταφείο του Μπαλουκλή, όπου οι τάφοι άνοιχτηκαν, λείψανα συλήθηκαν — συμπεριλαμβανομένων και των Πατριαρχών — πετάχτηκαν, ένω τα όστεοφυλακεία παραδόθηκαν στην φωτιά.

Παράλληλα σημειώθηκαν κρούσματα βιασμών, που για ευνόητους λόγους δεν καταγράφηκαν όλα. Άκόμα, δυο μητροπολίτες και πολλοί ιερείς βασανίστηκαν και διαπομπεύθηκαν δημόσια. Παρ' όλα αυτά, τα ανθρώπινα θύματα ήταν λίγα. Ο σχεδόν αιώνόβιος μοναχός Χρύσανθος Μαντάς στην Ζωοδόχο Πηγή του Μπαλουκλή, κάηκε ζωντανός. Μιά γυναίκα σκοτώθηκε στον Άνω Βόσπορο. Δυο τρεις ήλικιωμένοι πέθαναν από τον φόβο τους και μερικοί τρελλάθηκαν. Έκατοντάδες από Έλληνες τραυματίστηκαν.

χτεί από τους Έλληνες, αλλά από ορισμένες μυστικές υπηρεσίες που ανήκουν στην Τουρκία, ώστε επιδιώχθηκε (μ' αυτό τον τρόπο) ή μεταστροφή της προσοχής (του κοινού) σε άλλα σημεία, (και τουτο) λόγω της κρίσεως στην εσωτερική πολιτική. Το Δημοκρατικό Κόμμα, βρισκόταν στα πρόθυρα της πλήρους χρεωκοπίας τόσο στην εσωτερική, όσο και στην εξωτερική πολιτική. Βρισκόταν σε κατάσταση που δεν ήξερε τί του γινότανε και είχε αφεθεί στην μοίρα του. Ποιό ήταν το ζήτημα της ημέρας; Η εξουσία του Δημοκρατικού Κόμματος προχωρούσε πάνω σ' αυτό αισθανόμενη την ανάγκη να "κάμει κάτι" για τα μάτια του λαού. Το Κυπριακό ήταν ένα από τα προβλήματα αυτού του είδους.

»Αυτή η Κυβέρνηση που δεν είχε εμπιστοσύνη στον εαυτό της, δεν είχε ποτέ την πρόθεση να χαλάσει τις σχέσεις "καλής γειτονίας" (;) με τους Έλληνες. Τα γεγονότα της 6-7 Σεπτεμβρίου σκηνοθετήθηκαν από αρμόδιους Κυβερνητικούς παράγοντες με σκοπό να ξεγελάσουν τον λαό και να αποδείξουν ότι δήθεν η Κυβέρνηση έδειχνε ενδιαφέρον για εθνικά προβλήματα, με αφορμή ορισμένες πρωτοβουλίες των Ρωμηών της Κύπρου.

Και ο Τουρκός συγγραφέας συνεχίζει:

«Έκείνες τις μέρες στο Λονδίνο διεξάγονταν συνομιλίες αναφορικά με το Κυπριακό. Στις συνομιλίες αυτές αισθάνθηκαν την ανάγκη λαϊκής υποστηρίξεως. Ο Φατίν Ρουστού Ζορλού που ήταν στο Λονδίνο, ήταν της ιδέας να οργανωθούν διαδηλώσεις στην Πόλη εναντίον των Ρωμηών. Κινητοποιήθηκαν οι οργανώσεις νεολαίας που πρόσκεινταν στην Κυβέρνηση, θα γίνον-

Στην Σμύρνη, όπου δεν έχει απομείνει όπως είναι γνωστό Έλληνική μειονότητα, οι επιθέσεις στράφηκαν στο εκεί Έλληνικό προξενείο και στην εκκλησία του, στο Έλληνικό περίπτερο της Διεθνούς Έκθεσης και στα σπίτια των Ελλήνων αξιωματικών που υπηρετούσαν στο κλιμάκιο του ΝΑΤΟ της Σμύρνης, όπου κακοποιήθηκαν και εξευτελίστηκαν από τον δόλο μερικοί. Βλ. *Χρηστίδη*: *οπ. παραπ. Λεπτομερή περιγραφή βλ. σε Sir, τεύχος 19 (19 Οκτωβ. 1960) σελ. 14-19.*

ταν επιθέσεις στους Ρωμηούς, θα προβαλλόταν ο ισχυρισμός ότι ο λαός έδειχνε ενδιαφέρον για το θέμα και θα ζητούντο παραχωρήσεις από την άλλη πλευρά. Αλλά τα γεγονότα δεν διαδραματίστηκαν καθόλου όπως τα ήθελε η Κυβέρνηση: ανάμεσα στους νέους που ο αριθμός τους ήταν πολύ περιορισμένος, εισχώρησε και λαός (ή υπογράμμιση είναι δική μου). Έτσι χάθηκε η άκρη του νήματος.

»Στις 6 Σεπτεμβρίου, μερικοί νέοι άρχισαν να συναθροίζονται με σκοπό να διαμαρτυρηθούν για το βομβιστικό γεγονός. Οι διαμαρτυρίες που άρχισαν με το σύνθημα "Η Κύπρος είναι Τουρκική και θα παραμείνει Τουρκική" με μιάς διαδόθηκαν σ' όλες τις λεωφόρους της Ίσταμπούλ. Οι μάζες που εισχώρησαν στους διαδηλωτές νέους ήταν ενδεικτικό σημείο ότι ανά πάσα στιγμή θα προκαλούσαν μεγάλα και θλιβερά γεγονότα.

»Οι νέοι αυτοί κρατώντας στα χέρια των σημαίες που άρπαξαν ξαφνικά, άρχισαν να προχωρούν πρώτα στη Λεωφόρο Άνεξαρτησίας, στην Ίσταμπούλ. Φτάσανε στην πλατεία Ταξίμ και στάθηκαν μπροστά στο Ήρώο της Δημοκρατίας. Έψαλαν τον Έθνικό Ύμνο και ύψωσαν την Τουρκική σημαία στο μνημείο. Ύστερα από λίγο ένας νέος σκαρφάλωσε στο μνημείο και είπε "να προχωρήσουμε όλοι μαζί". Έκαμε μια πύρινη όμιλία. Από εκεί προχώρησαν στο Σιράσελβιλέρ και από εκεί προς το Φιρούζαγα. Θέλησαν να πάνε προς το κτίριο του ελληνικού προξενείου που βρίσκεται εκεί. Αλλά επειδή φυλάσσονταν οι δυο άκρες του δρόμου δεν βρήκαν την δυνατότητα να μουν στο κτίριο. Έτσι το πλήθος επέστρεψε πίσω.

»Στα καταστήματα που βρίσκονταν πάνω στο δρόμο τους δώσανε την διαταγή (μπουγιουντί, sic) να υψώσουν σημαία και πάλι ήρθαν στην πλατεία Ταξίμ. Το πλήθος αυτό ενώθηκε με ένα άλλο, μεγάλο που έρχόταν από την κατεύθυνση του Γαλατά Σαράϊ. Μία τρομακτική θύελλα συγκινήσεως σαν ένα κύμα περιέβαλε την πλατεία και τις λεωφόρους. Από τις

ἄλλες συνοικίες τῆς πόλης κατέφθαναν εἰδήσεις κατὰ τις ὁποῖες οἱ συγκεντρώσεις εἶχαν ἀρχίσει καὶ σ' αὐτές.

»Σ' ὅλη τὴν πόλη, ἀπ' ἄκρου σ' ἄκρο, πραγματοποιοῦνταν πορεῖες κατὰ ὁμάδες διακοσίων ἕως τριακοσίων ἀτόμων. Τὰ πυκνὰ πλήθη ποὺ κινοῦνταν μὲ μεγάλο βουητὸ ἔψαλλαν στίς λεωφόρους θούρια, ἔσπαζαν τίς πόρτες καὶ τὰ παράθυρα τῶν καταστημάτων ποὺ δὲν συμμορφώνονταν στὴν διαταγὴ τῆς "ὕψωσης τῆς σημαίας".

»Τὰ γεγονότα ποὺ ἔλαβαν χώρα πρῶτα στὴν Λεωφόρο Ἀνεξαρτησίας μεταπήδησαν στὴν συνέχεια σὲ ἄλλους τόπους. Ἐσπαγαν ὅλους τοὺς ὑαλοπίνακες τῶν μαγαζιῶν καὶ τῶν καταστημάτων ποὺ βρίσκονταν στὸ Τεπέμπαση, Ταρλάμπαση, Μπαλὶκ παζάρι (ἰχθυαγορὰ) καὶ τὰ πίσω σοκάκια τοῦ Μπέγιουλου (Πέραν).

»Κατὰ τίς δέκα ἡ συγκίνηση καὶ ὁ ἐκνευρισμὸς τοῦ λαοῦ ἦταν ἀσυγκράτητος. Οἱ ἐπιθέσεις ποὺ ἄρχισαν στὴν Λεωφόρο Ἀνεξαρτησίας μὲ μιᾶς εἶχαν διαδοθεῖ σ' ὅλη τὴν Ἰσταμπούλ. Τὴν ὥρα αὐτὴ τὰ πλήθη ἄρχισαν νὰ περιέρχονται τίς λεωφόρους μὲ μηχανοκίνητα τροχοφόρα ἔχοντας φωτογραφίες τοῦ Ἀτατούρκ καὶ τουρκικὲς σημαῖες τίς ὁποῖες εἶχαν ἀρπάξει προηγουμένως ἀπὸ τὰ καταστήματα. "Ὅλα τὰ ὑπόλοιπα τροχοφόρα ἀναγκάστηκαν νὰ σταματήσουν ἐκεῖ ποὺ ἦσαν».

Καὶ ὁ Καρακοὺς συνεχίζει τὴν περιγραφή του :

«Ὅσο κυλοῦσαν οἱ ὄρες, τὰ γεγονότα ἄρχισαν νὰ παίρνουν μιὰ μορφή ποὺ πραγματικὰ ἔδινε τρόμο καὶ θλίψη. Μιὰ ὁμάδα ἀπὸ νέους ἦλθε μπροστὰ στὸ κτίριο ποὺ βρίσκεται ἡ ἐφημερίδα "Ἀπογευματινὴ" (ἐλληνόφωνη). Ἐδῶ, διαδραματίσθηκαν φρικιαστικὰ γεγονότα. Σὲ μιὰ στιγμή σπάσανε τίς πόρτες, τὰ παράθυρα ἔγιναν κομμάτια. Τὸ Νισάντας, Κουρτουλοὺς (Ταταῦλα), Φερίκιοϊ, ἡ λεωφόρος Δημοκρατίας τοῦ Σισλι γέμιζαν καὶ ξεχειλίζαν κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἄρχισαν νὰ πυρπολοῦνται οἰκοδομές, κυρίως τῶν μὴ Μουσουλμάνων συμπατριωτῶν. Στις 22.15' ἄρχισε πυρκαγὴ στὴν Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Τριάδας στὸ Ταξίμ. Ἐτσι, ἡ Λεωφόρος Ἀνεξαρτη-

σίας βρέθηκε ἀντιμέτωπη μὲ ἓνα μεγάλο κίνδυνο. Ἡ ἐγκαιρὴ ἐπέμβαση τῆς πυροσβεστικῆς ἐμπόδισε τὴν ἐπέκταση τῆς πυρκαγίδος στὰ ἄλλα κτίρια. Ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία τοῦ Κουρτουλοὺς ὑπέστη παρόμοια ἐπίθεση, κομματιάστηκαν οἱ πόρτες, τὰ τζάμια, τὰ πλαίσιά των. Εἶναι γεγονὸς ὅτι ὑπῆρξε ἐπίδραση μυστικῶν πρακτόρων σ' αὐτὲς τίς ἐναντίον τῶν ἐκκλησιῶν ἐπιθέσεις (sic). Μετὰ τὰ γεγονότα θὰ λεγόταν ὅτι "οἱ βάρβαροι Τοῦρκοι ἐπετέθηκαν ἀκόμη καὶ στοὺς τόπους λατρείας"⁶⁴».

Καὶ ὁ Τοῦρκος συγγραφέας συνεχίζει :

«Μετὰ τίς 10, δὲν ὑπῆρχε δυνατότητα πρόληψης τῶν θλιβερῶν γεγονότων. Ἡ μὴ ἐναντίωση τῆς ἀστυνομίας καὶ τῆς χωροφυλακῆς εἶχε ἀποχαλινώσει τὰ πλήθη. Τὸ σπίτι τοῦ Βαλῆ (ἀνώτερου νομάρχου) προστατεύεταν ἀπὸ χωροφύλακες καὶ ἀστυνομικοὺς (sic)... Μετὰ τίς 11 εἶχε καταστῆ πλέον ἀναγκαία ἡ ἐναντίωση στὸ πλῆθος. Μονάδες τεθωρακισμένων τῆς πρώτης Στρατιάς πορεύθηκαν τίς γέφυρες τοῦ Ἀτατούρκ καὶ τοῦ Γαλατᾶ καὶ κατευθύνθηκαν πρὸς τὸ Πέραν. Μονάδες τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ μὲ ἐφ' ὅπλου λόγχη κατέλαβαν τίς δυὸ ἄκρες τῶν γεφυρῶν καὶ ἐμπόδισαν τὴν μετάβαση πρὸς τὸ Πέραν καὶ τανάπαλι. Μερικὲς μονάδες ἄρχισαν τὸν καθαρισμὸ στὸ Πέραν καὶ τὴν πρώτη στιγμή συνελήφθησαν καὶ τέθηκαν ὑπὸ περιορισμὸ 500 ἄτομα. Κατὰ τὴν διαδρομὴ τῶν γεγονότων ἀπὸ τὸν λιθοβολισμὸ εἶχαν τραυματισθεῖ σὲ διάφορα σημεία 400 συμπατριῶτες. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐπέστρεψαν σπίτια τους, ἓνα μέρος ὅμως ἐπειδὴ ἦταν βαρεῖα τραυματισμένοι κομίσθηκαν σὲ νοσοκομεῖο».

Ὁ Καρακοὺς παραλείπει νὰ ἀναφέρει γιὰ τὰ ἀνθελληνικὰ γεγονότα στὴ Σμύρνη. Ἀντίθετα μνημονεύει τὰ γεγονότα στὴν Ἀγκυρὰ, ὅπου ἦταν ἀσήμαντα γιατί εἶναι γνωστὸ ὅτι δὲν ὑπάρχει στὴν Τουρκικὴ πρωτεύουσα ἐλληνικὸ στοίχειο. Ἴσως γιὰ τὴν ἐργαζόμεν ἐκεῖ σὰν ἀνταποκριτὴς τῆς ἐφημερίδας του.

«Ἐνῶ συνεχίζονταν αὐτὲς οἱ ἀκρότητες στὴν Ἰσταμπούλ,

64. Karakus: ὅπ. παραπ., σελ. 278.

έγιναν διαδηλώσεις και στην Άγκυρα. Έδω διαπιστώθηκε ότι ή αστυνομία επενέβηκε άμέσως και τραυματίσθηκαν τέσσερις αστυνομικοί και δυο αστυφύλακες. Κρατήθηκαν 460 άτομα... (sic).

»Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Τζελάλ Μπαγιάρ και ο Πρωθυπουργός Άντνάν Μεντερές είχαν πριν την έναρξη των έπεισοδιών στην Ίσταμπούλ αναχωρήσει για την Άγκυρα, αλλά άργότερα όταν κατάλαβαν ότι είχαν χάσει την άκρη του νήματος επέστρεψαν και πάλι σ' αυτή. Όταν περιήλθαν λίγο με το αυτοκίνητο τα κατεστραμμένα και πυρπολημένα, κατάλαβαν την τρομακτικότητα της ύποθέσεως⁶⁵».

Η παράθεση της περιγραφής, όπως θα έχει αντιληφθεί ο αναγνώστης έχει την πρόθεση να καταδείξει την όπτική γωνία ενός αντιπολιτευόμενου (;) την τότε Κυβέρνηση Τούρκου ως προς τα άνθελληνικά γεγονότα γενικότερα.

Το ίδιο μπορεί να ισχυριστούμε με τις κρίσεις που διατυπώνει ο Σεβκέτ Σουρεγιά Άϊντεμίρ, ο γνωστός λόγιος που σημάδεψε με την παρουσία του μια γενιά⁶⁶.

«...Άλλά ή πιό επικίνδυνη πιθανότητα ήταν να μεταβληθούν αυτά τα έκτροπα σε μια έφοδο κατέναντι των χριστιανών και κυρίως των Ρωμηών και τη σφαγή του συνόλου τούτων. Γιατί στην μέση υπήρχαν στρατός και αστυνομία, αλλά δεν υπήρχε διοίκηση, πειθαρχία και νόμος. Εκείνη την νύχτα

65. Karakus: όπ. παραπ., σελ. 279.

66. Aydemir, *Sevket Süreyya: «İkinci Adam»* (ό Δεύτερος "Άνθρωπος), τόμ. III, Βιβλιοπ. Remzi, Istanbul 1968 σελ. 187. 'Ο Άϊντεμίρ παρ' όλες τις τουρανιστικές του ρίζες υπήρξε από τους πρώτους υποτρόφους του Σοβιετικού Κράτους όπως ο Ναζίμ Χικμέτ, ο Βαλά Νουρεττίν κ. ά. που επστρέφοντας στην νεαρή Κεμαλική Τουρκία συνέβαλαν στην δυνάμωση του άριστερου κινήματος. Όταν ή προσπάθειά τους καταπνίγηκε βίαια, ο Άϊντεμίρ ύστερα από ταλαντεύσεις στράφηκε προς την κατεστημένη Κεμαλική ιδεολογία. Την πολιτική και ιδεολογική του περιπλάνηση άφηγείται ο ίδιος στο περίφημο έργο του «Ο Άνθρωπος που άναζητεί την κοίτη του». Βλ. Gökürk, *Halil İbrahim: «Sevket Süreyya Aydemir»*, Istanbul 1977, σελ. 136.

στην Ίσταμπούλ μπορούσε να γίνει το πάλν. Είναι πραγματικό θαύμα που δεν έγινε έτσι, και ή υπόθεση δεν μετατράπηκε σε μια αίματοστάλακτη ιερουργία (ή υπογράμμιση άνήκει σε μένα). Είναι ένας πολυ μεγάλος κίνδυνος που υπερπηδήθηκε. Αντίθετα άν γινόταν κάτι τέτοιο, θα παρέμενε άνεξίτηλη ή κηλίδα στο μέτωπο τούτης της χώρας. Άνάμεσα στις διεθνείς επιπλοκές που θα προκαλούσε, ή έξωτερική πολιτική της Τουρκίας ίσως να μην επανεύρισκε για χρόνια την ισορροπία της».

Και πάρα κάτω ο ίδιος συγγραφέας περιγράφει πώς παρ' όλο που κινητοποιήθηκε ο στρατός για την καταστολή των έπεισοδιών, παρέμεινε άπαθής.

«...Οί στρατιωτικές μονάδες, τα τεθωρακισμένα, ξεχύνονταν στους δρόμους. Άλλά όσοι είχαν τριγυρίσει τους δρόμους του Πέραν θυμούνται ότι τα τάνκς αυτά που είχαν βγει στη μέση χρησίμευαν σαν πλανόδια βήματα για τους διαδηλωτές αυτοσχέδιους όμιλητές. Τα πυροβόλα και το κυρίως μέρος του τάνκ, είχαν καλυφθεί από τα τόπια των πλουμιστών μεταξωτών. Έτσι είναι δυνατόν να φανταστεί κανείς πώς δήθεν προχωρούσαν μέσα σ' αυτή την περίεργη άτμόσφαιρα και κατάσταση, πάνω σε κύματα από ύφασματα και άντικείμενα που γέμιζαν τους δρόμους. Και οί διαδηλωτές ακατάπαυστα ώρύονταν: "ζήτω ο στρατός, ζήτω ο δοξασμένος στρατός!..."

»Και οί δοξασμένοι στρατιώτες μας, θέλοντας και μή, πάνω σ' αυτό το κινούμενο άτσάλινο σώμα, άνάμεσα σε βροχή από μεταξωτά, από λουλούδια, από γυναικεία παπούτσια, άκόμη σε σωρούς από άντικείμενα που δεν έρχονταν στον νοΰ, άγκαλιάζονταν και φιλιούνταν με όρισμένους ανθρώπους, κουρελήδες και άνεύθυνους...

»Αυτή είναι μια εικόνα, ή όποία πρώτ' άπ' όλα μās βάζει σε σκέψεις. Θέλοντας και μή σε κάνει να σκέπτεσαι ότι σ' αυτή την τεράστια πόλη, όταν από τα σπλάχνα της και προς όλες τις κατευθύνσεις πνεύσει ένας άνεμος άναρχίας, ποιές μπορεί να είναι οί πολλές πιθανότητες και ποιά άτομα από την

μιά στιγμή στην άλλη μπορούν να ξεπηδήσουν και να κυριαρχήσουν παντοῦ, ὥστε ἀναλογίζεσαι τὰ αἱματηρὰ γεγονότα ποὺ μπορούσαν νὰ συμβοῦν, τοὺς ποταμοὺς αἱμάτων ποὺ μπορούσαν νὰ χυθοῦν. Μάλιστα, ἀν' ἐκείνη τὴ νύχτα στὴν Ἰσταμποῦλ δὲν ἔγινε μιὰ σφαγή, τοῦτο ἀποτελεῖ ἀπλῶς μιὰ σύμπτωση. Τοῦτο δὲν ἔγινε γιατί μέσα σ' ἐκείνην τὴν ἀνακατωσοῦρα ἕνας ὁποιοσδήποτε ἐκτὸς ἑαυτοῦ σερσερῆς (ἀλήτης) δὲν πετάχτηκε πάνω σ' ἕνα τάνκ, ἢ δὲν ἐμφανίστηκε σ' ἕνα μπαλκόνι γιὰ νὰ ξεφωνίσει:

Ἀγαπητοὶ καὶ προσφιλεῖς πατριῶτες! Χτυπεῖστε (σφάξτε) τοὺς γκιαούρηδες! Ζήτω ἡ Κύπρος, ζήτω ὁ δοξασμένος στρατός! Καὶ ὁ Αἰντεμὶρ καταλήγει:

6. «ΝΥΧΤΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ»

«Ὅσοι σήμερα, ὕστερα ἀπὸ ἄρκετὰ χρόνια, καὶ βέβαια μὲ πλήρη ψυχραιμία, ἀναλογίζονται ἐκείνη τὴ νύχτα καὶ τὴν ἀτμόσφαιρά της, ζωντανεύουν στὸ μυαλό τους μέσα καὶ αὐτὴ τὴν αἱματοστάλακτη πιθανότητα, ἀλλὰ καὶ ὅλες τὶς πιθανὲς σκηνὲς ποὺ θὰ ἐκτυλίσσονταν μ' ἕνα νεῦμα. Naί, ἴσως ἐκείνη ἡ τεράστια πόλη στὴν ὁποία δὲν ὑπῆρχε καμμιά ἀπολύτως ἐγγύηση ἀσφαλείας καὶ πειθαρχίας, ἡ Ἰσταμποῦλ, λόγω τῶν προγραμματισμένων ἀπὸ ὀρισμένα ἄτομα ἐπεισοδίων τῶν ὁποίων δὲν εἶχε ὑπολογιστεῖ τὸ τέλος, μπορούσε νὰ ζήσει μιὰ πολὺ πιὸ αἱματηρὴ νύχτα, ἀπὸ τὴν νύκτα τοῦ Ἀγίου Βαρθολομαίου (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου)⁶⁷».

67. *Aydemir*: ὅπ. παραπ., σελ. 191 καὶ συν.

Κατὰ τὸν συγγραφέα ἡ ἀποσὸβηση τῆς πιθανότητας ὀφείλεται στὸ ὅτι ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς ἀρνήθηκε νὰ ἐφαρμόσει τὴν προφορικὴ ἐντολὴ ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὸν πρῶθυπουργὸ καὶ τὸν ὑπουργὸ Ἑσωτερικῶν καὶ νὰ διατάξει πῦρ, προφασιζόμενος ὅτι δὲν ἤθελε νὰ γίνῃ ἕνας νέος στρατηγὸς Μουσταφᾶ Μουγγαλαῆς, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπὶ Κυβερνήσεως τοῦ Λαϊκοῦ Ρ.Κόμματος πνίξει κυριολεκτικὰ στὸ αἷμα τὶς Κουρδικὲς ἐξεγέρσεις χρησιμοποιοῦντας «ἄεκνομα μέσων» καὶ ὅταν ἦλθε στὴν ἐξουσία τὸ Δημοκρατικὸ Κόμμα καταδι-

Ὁ Ἀχμέτ Ἐμὶν Γιαλμάν, ἕνας ἀπὸ τοὺς παγκοσμίως γνωστοὺς Τούρκους δημοσιογράφους, ἐξ ἄλλου, στὰ ἀπομνημονεύματά του ἀναφέρεται καὶ αὐτὸς στὰ γεγονότα συνδέοντάς τα μὲ τὸ Κυπριακό. Οἱ ἀναμνήσεις καὶ κρίσεις τοῦ κορυφαίου Τούρκου δημοσιογράφου εἶναι σημαντικές, δεδομένου ὅτι εἶχε συνοδεύσει τὴν Τουρκικὴ ἀντιπροσωπεῖα στὸ Λονδίνο, ἀλλὰ καὶ γιατί ἦταν ἀντιπρόεδρος τοῦ Σωματείου «ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκική». Σημειώνει λοιπὸν ὁ Γιαλμάν:

«Στὸ μεταξὺ τὸ Κυπριακὸ εἶχε κορώσει στὸ ἑπακρο. Τὰ κόμματα ἔλεγαν ὅτι σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση συμφωνοῦσαν, ἀλλὰ ἡ συμφωνία τους ἔμενε στὰ λόγια, δὲν κατέστελνε τὴν ἐσωτερικὴ ἀντιμαχία⁶⁸.

»Γιὰ πολλὰ χρόνια τὸ Κυπριακὸ κρατήθηκε στὸ προσκήνιο τῆς Τουρκίας. Ἐνα διάστημα ἡ ἐφημερίδα «Χουριγέτ» τὸ παρέλαβε μὲ ἡφαιστειώδη τρόπο καὶ (ἀπ' αὐτὴν) ξεκίνησε ἡ πυρκαγιά. Στὴν συνέχεια κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν συνεχῶν δημοσιευμάτων ἡ Ἑθνικὴ Φοιτητικὴ Ἑνωση τὸ υἱοθέτησε, καὶ μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ συνεργάτου τῆς «Χουριγέτ» Χικμέτ Μπὶλ ἰδρύθηκε τὸ σωματεῖο «ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκική». Ἐμένα μὲ πῆραν στὸ σωματεῖο γιὰ νὰ ἐκπροσωπῶ τὸν τύπον.

Ὁ Γιαλμάν ἀναφερόμενος στὴν διάσκεψη τοῦ Λονδίνου παρατηρεῖ. «...Στὶς συνομιλίες ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ ἡ Τουρκία ἐπέτυχε πλήρως. Ἐπέβαλε ὅλες τὶς ἀπόψεις της στοὺς Ἀγγλους. Ὁ Φατὶν Ζορλοῦ ἦταν πολὺ ἱκανοποιημένος καὶ μετέφερε τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐπιτυχίας πλήρως στὴν Ἀγκυρα.

κάστηκε σὲ ἰσόβια, γλυτώνοντας τὴν θανατικὴ καταδίκη λόγω τῆς προχωρημένης τοῦ ἡλικίας. *Aydemir*: ὅπ. παραπ., σελ. 191. Ἐσφαλμένως ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ στρατηγοῦ Νουρεττὶν Ἀκνὸζ, πρόκειται περὶ τοῦ τότε Διοικητῆ τῆς Δευτέρας Στρατιᾶς Στρατηγοῦ Βεντάτ Γκαράν ποὺ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἄλλωστε ἐπαύθηκε ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες. Πρβλ. *Karakus*, ὅπ. παραπ., σελ. 278.

68. *Yalman, Ahmet Emin*: «Yakin Tarihte gördüklerim ve geçirdiklerim» (Ὅσα εἶδα καὶ πέρασα στὴν ἐγγὺς ἱστορία), τόμ. IV (1945 - 1970), İstanbul (1972) σελ. 324.

»Πράγματι είχε εργαστεί καλά στο Λονδίνο, είχε αλλάξει ή ατμόσφαιρα.

»Τότε ξαφνικά ξέσπασεν ή καταιγίδα της 6-7 Σεπτεμβρίου. «Ο λαός στην Ίσταμπούλ ύστερα από οργανωμένες διαδηλώσεις και προκλήσεις ξενόστη (sic). «Η είδηση σε ειδική έκδοση της εφημερίδας "Εξπρές" περί βομβιστικής ενέργειας στο σπίτι του Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη και στο εκεί Τουρκικό Προξενείο τον έβγαλε εκτός εαυτού.»

Και παρακάτω: «Στις 6-7 Σεπτεμβρίου, μέσα σε μιὰ νύχτα καταστράφηκε έμπορεύμα που είχε εισαχθεί απ' το έξωτερικό αξίας έξι ήντα εκατομμυρίων λιρών εκείνης της εποχής. Στη Λεωφόρο του Πέραν τὰ διάφορα αντικείμενα και τὰ υφάσματα σχημάτισαν σωρούς, ύψους μερικῶν μέτρων. Έγιναν επιθέσεις σε Ρωμαίικες εκκλησίες και σε νεκροταφεία, έκοψαν τὰ γένεια τῶν ιερών, έπετέθησαν στα σπίτια, κατέστρεψαν Ρωμαίικα σχολεία, πράγματα που σ' αὐτή την χώρα δέν είχαν ξαναγίνει από αιώνες»⁶⁹.

«Αναφέραμε και παραπάνω ότι δέν είναι άσχετα τὰ γεγονότα αὐτά πρὸς την θεματολογία του παρόντος μελετήματος. Ωστόσο, από την Τουρκική πλευρά, ή σύνδεση του Κυπριακού με τὰ γεγονότα της 6-7 Σεπτεμβρίου έχει αποδεικτική ισχύ άναφορικά με την συσχέτιση του όλου προβλήματος όπως έμφανίσθηκε και λειτουργήσε στην έσωτερική πολιτική, σε κρίσιμη καμπή μετασηματισμού της τουρκικής κοινωνίας.

Έτσι, πολυσήμαντα είναι τὰ γεγονότα αὐτά και για την κοινωνία αλλά και για την νεώτερη πολιτική ιστορία της χώρας.

«Ο Γιαλμάν σημειώνει με εὐστοχία:

«Για τούς αντικειμενικούς παρατηρητές του πολιτικού δράματος της Τουρκίας, τὰ γεγονότα της 6-7 Σεπτεμβρίου άποτελοῦν την άπαρχή της μη δυνατότητας εκπλήρωσης από μέρους του Δημοκρατικού Κόμματος της μεγάλης παρακαταθήκης,

69. Yalman: όπ. παραπ., σελ. 326.

ή όποία του δόθηκε και με τις καλύτερες προθέσεις από μέρους του λαού και της όλοσχερούς του καταβαθρώσεως⁷⁰».

Πραγματικά, οι έσωκομματικές διαμάχες και ή ένταση στις σχέσεις του κυβερνώντος Κόμματος με την αντιπολίτευση, ούσιαστικά άρχίζουν το φθινόπωρο του 1955 και λήγουν το Μάιο του 1960 με το στρατιωτικό κίνημα που επισφράγισε μιὰ νέα εποχή.

Ανεκτίμητη άξία, κατά συνέπεια, έχουν οι παρατηρήσεις του Αχμέτ Χαμντί Μπασάρ, που ύπηρεξε ένας από τούς ιδρυτές του «Δημοκρατικού Κόμματος» και ό όποιος διαφώνησε άργότερα με τόν Μεντερές, μη διστάζοντας να παραιτηθεί όχι μόνο από το κόμμα του, αλλά και από την βουλευτική του ιδιότητα:

«Ήδη από την πρώτη μέρα», γράφει ό Μπασάρ, «είχε γίνει φανερό ότι τὰ γεγονότα της 6-7 Σεπτεμβρίου οργανώθηκαν από μέρους τῶν κυβερνώντων. Μόνο που δέν είχαν σκεφθεί ότι τὰ άποτελέσματα των μπορούσαν να είναι τόσο τρομερά. Σε τί άπέβλεπε ή έξαψη του λαού που προκάλεσαν έντεχνα, προφασιζόμενοι το Κυπριακό; Μήν επιμένοντας επί τούτου, άπ' τὰ στασιαστικά και μόνο γεγονότα καταδεικνύεται ότι χρησίμευσε στην ενίσχυση της έξουσίας του Μεντερές και στην έπιβουλή της δικτατορίας του με την λήψη βίαιων μέτρων, στον τομέα της έσωτερικής πολιτικής»⁷¹.

Αναφορικά με την κοινωνική διάσταση τῶν γεγονότων

70. Yalman: όπ. παραπ., σελ. 327. «Ο Ίνονου σχεδόν προφητικά σε άρθρο του στην *Ulus* (16 Σεπτεμβρίου 1955) έγραφε σχετικά: Κατά την γνώμη μου με τὰ γεγονότα της 6/7 Σεπτεμβρίου έχουμε εισέλθει σε τόσο σπουδαία φάση της έσωτερικής και έξωτερικής μας πολιτικής, ώστε έμεις δέν έχουμε κατανοήσει πλήρως της άνακατατάξεις που έχουν επιφέρει τὰ γεγονότα αὐτά. Και στο μέλλον επί μακρό διάστημα θα ύποστοῦμε τις άρνητικές επιπτώσεις αὐτής της άνακατατάξεως Βλ. Çetin İmtilhan (σκληρή δοκιμασία) όπ. παραπ.

71. Basar, Ahmet Hamdi: «Yasadigimiz Devrin icyüzü» (τὰ παρασκήνια της εποχής που ζούμε), İstanbul 1960, σελ. 90.

μπορούμε να επισημάνουμε μαζί με τον καθηγητή Ἀρμάογλου⁷² συνθήκες ἐκτόνωσης μιάς ὀλόκληρης κοινωνίας πὺ φορτί-
στηκε μεθοδευμένα ἀπὸ συγκεκριμένη θεώρηση τῶν ἐξωτερικῶν
σχέσεων τῆς χώρας μεταθέοντας σ' αὐτὴ τὸ ἄχθος τῶν συνθη-
κῶν τῶν ἐσωτερικῶν οἰκονομικῶν σχέσεων. Καὶ ἡ συσκοτι-
σμένη κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο συνείδηση μετάθεσε τὸν στόχο καὶ
τοὺς ἀγῶνες τῆς ἀπὸ τὸ κοινωνικοοικονομικὸ στὸ ἐθνικὸ καὶ
ἀπὸ ἐκεῖ στὸ φυλετικὸ ἐπίπεδο⁷³.

Θὰ ἔπρεπε νὰ προστεθεῖ καὶ τὸ πολιτισμικὸ συγκεκριμένο
ὅπως τὸ παραδίδει ἡ προοπτικὴ τοῦ ἀπὸ τὸ παρελθὸν στὸ μέλ-
λον, δεδομένου ὅτι τὰ κοινωνικὰ κινήματα στὴν τουρκικὴ ἱστο-
ρία εἶναι σχεδὸν πάντα συνυφασμένα μετὰ λεηλασίες καὶ κατα-
στροφές⁷⁴, δίχως βέβαια τοῦτο νὰ σημαίνει ὅτι ἀποτελεῖ ἰδιό-
τυπο καὶ ἀποκλειστικὸ προνόμιό της. Εἶναι συνηθισμένο τὸ
φαινόμενο τῶν βιαιοπραγιῶν σὲ πολλὰς κοινωνίες καὶ ὁριοθε-
τεῖται τόσο ἀπὸ τὸ πολιτισμικὸ ἐπίπεδο ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ
μέγεθος τῆς καταπίεσης.

Στὴν προκειμένη ὁμως περίπτωσις ἡ ἐκτόνωσις εἶναι τόσο
ἀξιοπρόσεκτη, ὥστε νὰ καθίσταται εὐχερὴς ἡ παραλληλία
ἀνάμεσα στὸ ψυχικὸ ὑπόβαθρο τῶν γεγονότων πὺ ἀναφερό-

72. Armaoglu: ὅπ. παραπ. σελ. 156. Οἱ ἀσυνήθιστος δξύτητας δηλώ-
σεις τοῦ Μεντερὲς ἀπετέλεσαν ὅπως θὰ διαπιστώσει ὁ ἀναγνώστης στοιχεῖο
ἐνοχῆς τοῦ στὰ γεγονότα τῆς 6/7 Σεπτεμβρίου 1955. Βλ. στὸ παρόν, παρα-
κάτω σελίδες.

73. Πρβλ. Σαργῆ, Νεοκλή: «Παραδόσεις πολιτικῆς ψυχολογίας», Ἀθή-
ναι 1975, σελ. 103.

74. Παραδείγματα ὑπάρχουν πολλὰ ἐνδεικτικά. (Πρβλ. λαϊκὰ κινήματα
τοῦ Μπαμπὰ Ἰσχάκ - 13ος αἰώνας) ὅπου λεηλατήθηκε ἡ Σεβάστεια, σέ:
Yetkin, Çetin: «Etnik ve toplumsal yönleriyle türk halk hareketleri ve
devrimler» (τὰ τουρκικὰ λαϊκὰ κινήματα καὶ οἱ ἐπαναστάσεις μετὰ τὴν ἐθνο-
λογικὴν καὶ κοινωνικὴν τῶν πλευρῶν), ἐκδ. May, Istanbul 1974 σελ. 86,
τοῦ Τρελλοῦ Χασάν (16ος αἰώνας) ὅπ. παραπ., σελ. 227, τοῦ Καρὰ Χαὺν-
τάρογλου (17ος αἰώνας) ὅπ. παραπ., σελ. 241 κ. ἄ. Πρόσφατο παράδειγμα
εἶναι ἡ λεηλασία τῶν καταστημάτων στὴν Σεβάστεια καὶ Μαρὰς τὰ τε-
λευταῖα δυὸ χρόνια.

μαστε καὶ στὸ μύχιο κρηπίδωμα τῶν ἀντιδράσεων τοῦ Τουρ-
κικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν εἰσβολὴ στὴν Κύπρον τὸν Ἰούλιο-Αὐγου-
στο 1974. Ἴσως νὰ ἐμφανίζεται μετὰ κάποια διαφορὰ στὴν τυπικὴ
ἐκδήλωσις, ἀλλὰ εἶναι κοινὲς οἱ ρίζες στὰ πλέγματα, στὴν γι-
γάντια δομικὴ μεταλλαγή μιάς καταπιεσμένης καὶ ὡς ἐκ τούτου
κατωτερικῆς ἐθνικῆς ὀλότητος. Σὲ ἀμφοτέρους ὁμως τὶς περι-
πτώσεις ὑπῆρξε ἐντεχνη ἡ διοχέτευσις τοῦ ψυχικοῦ δυναμικοῦ
τῆς κοινωνίας πρὸς ἓνα συγκεκριμένο τομέα ἀπὸ τοὺς ὑπεύθυ-
νους φορεῖς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Εἰδικότερα, τὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου εἶναι τὸ ἄμεσο
ἀποτέλεσμα ὅχι μόνο τῆς ἐνδημικῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνι-
κῆς γενικότερας καχεξίας, ἀλλὰ καὶ τῆς μεθοδευμένης ἀπὸ τὰ
μαζικὰ μέσα ἐνημερώσεως, τερατόλογος μυθολογίας πὺ ἀνα-
σύροντας στὴν ἐπιφάνεια ἐθνικὰ στερεότυπα τὰ κινητοποίησε
καὶ τὰ κατέστησε ἐνεργά, ἐξαπολύοντας ἔτσι ἀνεξέλεγκτη καὶ
τρομακτικὰ καταστροφικὴ δύναμη.

Ὁ καθηγητὴς Ἀρμάογλου, ὁ ὁποῖος ἀνήκει στὴν συντη-
ρητικὴ πολιτικὴ παράταξι τῆς χώρας τοῦ (πρόσφατα ἔ-
χει προσχωρήσει στὸ κόμμα τῆς Δικαιοσύνης), θεώρησε ὑ-
πεύθυνη γιὰ τὸ ἀνθελληνικὸ κλίμα πὺ εἶχε καλλιεργη-
θεῖ στὴν Τουρκία ἀπὸ τὸν ντόπιον τύπον, τὴν... Ἑλλάδα καὶ
τοὺς Ἑλληνοκυπρίους «πὺ ἐπὶ χρόνια ἐξερέθιζαν στὴν Κύ-
προν (sic), τὶς τρομοκρατικὰς ἐνέργειες πὺ κατευθύνονταν ἐναν-
τίον καὶ τῶν Τούρκων τῆς Κύπρου (sic), καὶ τὴν συνεχῆ ἐχθρικὴ
κατὰ τῆς Τουρκίας στάσις τοῦ Ἑλληνικοῦ τύπου»⁷⁵. Κατὰ τὸν
καθηγητὴ, ὅλα αὐτὰ εἶχαν σάν αἷτιον τὴν ἔκρηξι τῆς ἀπὸ χρό-

75. Πραγματικὰ πρόκειται περὶ αἰσωπειοῦ μύθου. Ὁ ἀμέτοχος τρίτος
ὅταν μελετήσῃ τὰ δημοσιεύματα τοῦ τουρκικοῦ τύπου θὰ διαπιστώσει τὸ
ὑψος καὶ τὶς ἐκφράσεις πὺ χρησιμοποιοῦνται ἀναφορικὰ μετὰ τὴν Ἑλλάδα
ὥστε τὰ σχόλια περιττεύουν. Πρβλ. Χρηστίδης, ὅπ. παραπ. σελ. 145 καὶ συν.
Τὸ ἀξιοπρόσεκτο ὁμως εἶναι ὅτι σάν ἐχθρικὴ στάσις γιὰ τὴν Τουρκία
θεωρεῖται ἡ ἀσφαλὴς ἐπιδίωξις τῆς ἀποτίναξης τοῦ βρετανικοῦ ἀποικιο-
κρατικοῦ ζυγοῦ τῶν Κυπρίων!!

για σώρευσης τῶν ἀντιδράσεων τῆς κοινῆς γνώμης»⁷⁶. Καὶ ὁ Ἀρμάογλου διαπιστώνει: «Ἐὰν κατὰ τὴν σώρευση ἐπὶ χρόνια, δλων αὐτῶν τῶν ἀντιδράσεων, ἡ Τουρκικὴ κοινὴ γνώμη εἶχε "ποτιστεῖ" ἀπὸ μέρους τῆς Κυβερνήσεως μὲ μιὰ ἱκανοποιητικὴ καθοδήγηση πρὸς μιὰ συγκεκριμένη κατεύθυνση, νομίζουμε ὅτι οὔτε θὰ εἶχαμε ἀλλεπάλληλες σωρεύσεις ἀντιδράσεων, οὔτε θὰ γινόμεσθε μάρτυρες μιᾶς παρόμοιας ἐκρηξης». Ἀλλὰ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ πρόβλημα ποὺ συνθέτει τὴν ἐνοχλή τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως. Γιατὶ ἐνῶ μπορούσε, (νὰ μὴν λησμονοῦμε ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη στὴν Τουρκία ἴσχυε μιὰ ἐντελῶς σχηματικὴ δημοκρατία) δὲν εἶχε τροχοπεδήσει τὸν, ἐντελῶς ἀνεξέλεγκτο στὸν τομέα αὐτό, τύπο. Ἀντίθετα, γιὰ λόγους ποὺ θὰ ἐκθέσουμε στὸν ἐπόμενο τόμο τοῦ παρόντος ἔργου, ὄχι μόνον ἀνέχτηκε, ἀλλὰ καὶ ὑπέθαλψε τὶς ἀνθελληνικὲς ἐκδηλώσεις. Ἀλλωστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀρμάογλου σημειώνει:

7. Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΥΠΕΡΑΚΟΝΤΙΖΕΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ

«Μιὰ Κυβέρνηση ποὺ ἐπὶ χρόνια ἐσίγησε καὶ γιὰ νὰ μὴν στενοχωρήσει τὴν Ἑλλάδα, ποὺ ἐπέδειξε κάθε εἶδους ἡπιότητα, ὅστερα ἀπὸ τὶς 24 Αὐγούστου ἀπὸ ἄποψη ἀντιδράσεων, ἔχει ξεπεράσει καὶ τὴν Τουρ-

76. Armaoglu: ὅπ. παραπ., σελ. 156. Πρόκειται περὶ κακοθεσίας. Ἐπὶ χρόνια οἱ Ἕλληνες τῆς Κύπρου διαβίωναν εἰρηνικά μὲ τοὺς Τουρκόφωνους δεδομένου ὅτι ἀναφερόμαστε στὴν πρὶν τὸ 1954 περίοδο. Καμμιά ἀξιοσημείωτη προστριβὴ δὲν ὑπῆρχε, τουλάχιστον ἀπὸ ἕναν αἰῶνα. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὅταν οἱ Κύπριοι ἄρχισαν τὸν ἀπελευθερωτικὸ τῶν ἀγῶνα, οἱ Βρετανοὶ ἐνίσχυσαν τὶς ἀστυνομικὲς δυνάμεις μὲ ἀθρόες προσλήψεις Τουρκοφῶνων — ἐπειδὴ ἀκριβῶς οἱ Τουρκόφωνοι ἐπιθυμοῦσαν τὴν διαιώνιση τῆς ἀποικιοκρατικῆς διακυβερνήσεως. Κατὰ συνέπεια τοῦ λοιποῦ κάθε ἐπίθεση σὲ ὄργανα τῆς ἀποικιοκρατίας, ὅπως ἦταν οἱ ἀστυνομικοί, ἐρμηνεύτηκε σάν... ἐπίθεση κατὰ τῶν Τούρκων, συντελῶντας ἔτσι στὴν ἐδρύτερη ρήξη ἀνάμεσα στοὺς Κυπρίους καὶ τοὺς Τουρκόφωνους τῆς Μεγαλονήσου. Τοῦτο εἶναι διδακτικὸ ἀπὸ πολλὰς πλευρὲς.

κικὴ κοινὴ γνώμη (ἡ ὑπογράμμιση ἀνήκει σὲ μένα)⁷⁷.

Ἐνα σημεῖο ἀπὸ τὶς παρατηρήσεις τοῦ Καθηγητῆ εἶναι πολὺ ἀποκαλυπτικὸ γιὰ τὸν κατέναντι τῶν Ἑλλήνων συναισθηματικὸ κόσμο τῶν Τούρκων καὶ διαλύει τυχόν αὐταπάτες: «Γιὰ μιὰ παρόμοια συμπεριφορὰ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως πιστεύουμε ὅτι ἕνας σημαντικὸς παράγοντας ἦταν τὸ ἄμετρο (sic) τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἡ Ἑλλάς, μὲ τὸ λαὸ καὶ τὴν Κυβέρνησή της καὶ τοὺς Ἑλληνοκύπριους ἔκαμε ὅ,τι μπορούσε γιὰ νὰ δημιουργήσῃ στὴν Τουρκία μιὰ ἐχθρότητα ἐναντίον της. Σ' αὐτὸ τὸ ἐχθρικὸ συναίσθημα ὅταν προστέθηκε ἀπὸ τὶς 24 Αὐγούστου καὶ ἡ Κυβέρνηση, ἦταν φυσικὸ ἐπακόλουθο νὰ ἠλεκτρισθεῖ καὶ ἐνταθεῖ περαιτέρω ἡ ἀτμόσφαιρα».

Θὰ πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ πιστέψουμε στὴν εἰλικρίνεια τῆς παραπάνω φράσεως. Ἀλλὰ πράττοντας κάτι παρόμοιο θὰ πρέπει νὰ ὀδηγηθοῦμε σὲ πολὺ μελαγχολικὰ συμπεράσματα ἀναφορικὰ μὲ τὴν δυνατότητα ἀναφορᾶς καὶ στὸ μέλλον σὲ μιὰ «Ἑλληνο-τουρκικὴ» φιλία. Γιατὶ ἡ συλλογιστικὴ ἀποδεικνύει τοῦτο τὸ ἐξωφρενικὸ: Ἐκεῖνο ποὺ ἔπραξε ἡ «Ἑλλάς μὲ τὸν λαό, τὴν Κυβέρνησή της καὶ τοὺς Ἑλληνοκύπριους» δημιουργῶντας μιὰ ἐχθρότητα στὴν Τουρκία, ἦταν νὰ ζητήσῃ τὸν τερματισμὸ τοῦ Βρετανικοῦ ἀποικιακοῦ καθεστώτος στὴν Κύπρο καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ δικαιώματος τῆς αὐτοδιαθέσεως τῶν κατοίκων τῆς Μεγαλονήσου ποὺ στὴν συντριπτικὴ τῶν πλειοψηφία ἦταν Ἕλληνες. Ἔστω, ἦταν νὰ ζητήσῃ τὴν ἔνωση τῆς Κύπρου μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ ποιά ἦταν ἡ τουρκικὴ ἄποψη; Νὰ παραμείνει ἀπαρασάλευτο τὸ ἀποικιακὸ καθεστῶς στὴν Κύπρο. Τοῦτο σημαίνει ὅτι, γιὰ τὴν Τουρκία, προτιμότερο ἦταν ἡ Κύπρος νὰ παραμείνει Βρετανικὴ ἀποικία παρά νὰ περιερχόταν στὰ χέρια τῆς πλειοψηφίας τῶν κατοίκων της, δηλαδὴ νὰ γίνῃ Ἑλληνική!! Ἐὰν τοῦτο δὲν προδίδει

77. Armaoglu: ὅπ. παραπ. σελ. 156 πρβλ. Oral, Fuat Süreyya: «Türk basin Tarihi, β. 2—1919-1965 dönemi». (Ἱστορία τουρκικοῦ τύπου περίοδος 1919 - 1965) ἀ.χ. σελ. 185.

πλέγμα ασίγαστου φθόνου, μίσους και κακότητας, τότε τί σημαίνει; Ποιά άλλη έρμηνεία μπορεί να δώσει ένας οδδέτερος μελετητής του ζητήματος⁷⁸;

Και να γιατί επαναλαμβάνουμε ότι το σφάλμα της 'Ελλάδος υπήρξε μοιραίο: Γιατί κατά την ανακίνηση και τον χειρισμό του Κυπριακού είτε πίστεψε, είτε θέλησε να πιστέψει, ότι ή 'Ελληνοτουρκική φιλία ήταν δεδομένη. Ίσως θεώρησε ότι ή «φιλία» αυτή ήταν ανεξάρτητη της μεταβλητής των διεθνών συγκυριών, που στην χειρότερη περίπτωση τις έκρινε ευνοϊκές για την ίδια. Ίσως, τέλος, να έδωσε ένα διαφορετικό περιεχόμενο στην «φιλία», έρμηνεύοντάς την άριστοτελικά, σαν δεσμό δικαίου μάλλον παρά σαν σχέση δίχως κύρωση, δίχως πρακτικό καταναγκασμό. Σε κάθε περίπτωση όμως επέδειξε ασύγγνωστη έπιπολαιότητα. Γιατί αγνόησε την «άλλη πλευρά», έτσι που υπήρξε έκδηλη ή ανεπάρκειά της στον σχεδιασμό και στην άνιση πολιτική με την άνιση ένταση που ακολούθησε. Και που συνεχίζει από τότε με πείσμα να ακολουθεί.

78. Το αυτό συμπέρασμα εξάγεται προκειμένου περί της Μικρασιατικής έκστρατείας *πρβλ. Aracioglu: όπ. παρ., σελ. 32.* «Δεν υπάρχει αντίσταση κατέναντι των ισχυρών ιμπεριαλιστικών κρατών μόνο κατέναντι των Ρωμηών και των 'Αρμενίων. 'Ο μέγας βεζύρης Φερίτ πασάς (ο γαμβρός του Σουλτάνου) λέγει: "Αν είχε έξουσιοδοτηθεί ένα αγαπητό μεγάλο κράτος να καταλάβει τη Σμύρνη και τον περίξ νομό, τότε όλα θα ήταν διαφορετικά"». *Βλ. Bayar, Celâl, «Ben de yazdim» (Κι' εγώ τα έγραψα), άπομνημονεύματα, τόμος VII, Istanbul 1972, σελ. 1817.* Χαρακτηριστική μία φράση Τούρκου αξιωματικού πρὸς τοὺς 'Αγγλους: «'Εμεῖς εἴμαστε ένα μεγάλο έθνος... το πολύ μπορεί να παραμείνουμε κάτω από την έξουσία ενός μεγάλου κράτους, δεν μπορούμε να άντέξουμε αυτό που κάμετε» (από την έκθεση της 20 Μαΐου 1919 που απέστειλε ο Calthrope την 12 'Ιουνίου 1919 στο Λονδίνο). Και ο πρόεδρος του ('Αντιστασιακού) Συνεδρίου 'Αλάσεχir, Χατζίμ Μουχιττίν στις 21 Αδγούστου 1919 τονίζει: «'Εάν ή κατοχή αυτή (της 'Ιωνίας) πραγματοποιείτο από τοὺς 'Αγγλους, τοὺς Γάλλους ή τοὺς 'Αμερικανούς, κανείς δεν θα έβγαζε μιλιὰ... αλλά όπωσδήποτε να μην βρεθοὺν μπροστά μας οἱ 'Ελληνες...». *Μ. Çarikli, Hacım Muhittin: «Balikesir ve Alasehir Kongreleri» (Συνέδρια Μπαλίκεσιρ και 'Αλάσεχir) έκδ. 'Ινστιτούτου Τουρκικής Μεταπολίτευσης, Ankara 1967, σελ. 170.*

Σεπτέμβριος 1955

1. ΤΑ «ΜΕΤΡΗΜΕΝΑ» ΚΑΙ ΤΑ «ΑΠΡΟΣΜΕΤΡΗΤΑ»

Το καλά οργανωμένο των βιαιοπραγιών και ο τρόπος έκτελέσεώς των, αποτελούν δυο σχετικά άλλα και ανεξάρτητα συνάμα θέματα. Το ένα είναι το πολιτικό και το άλλο το κοινωνικό. 'Αναφορικά με το πρώτο μπορεί κανείς να αναζητήσει τις ευθύνες στην κυβέρνηση, που είχε την έμπνευση των άνθελληνικών έπεισοδίων και που έπεξεργάστηκε τον σχεδιασμό τους με την άδρανοποίηση ή και σε πολλές περιπτώσεις κινητοποίηση του κρατικού μηχανισμού.

'Από την άλλη πλευρά όμως το ενδιαφέρον είναι ότι ή ανταπόκριση του πλήθους ξεπέρασε όπως φαίνεται και αυτές ακόμη τις προσδοκίες των οργανωτών των βανδαλισμών. Γράφει σχετικά ο καθηγητής 'Αρμάογλου: «Κατά γενική όμολογία επρόκειτο για ένα μετρημένο κίνημα που είχε καταστρωθεί (sic) με πατριωτικά αισθήματα και που είχε μετατραπεί από τις ενέργειες και τις παροτρύνσεις κομμουνιστικών στοιχείων σε ένα κίνημα λεηλασίας και καταστροφής. Δεν υπάρχει δυνατότητα να μη συμμερισθοὺμε τον (κομμουνιστικό) ρόλο σ' αυτή την υπόθεση»⁷⁹.

'Ο αναγνώστης στη συνέχεια θα έχει την ευκαιρία να διαπιστώσει τις έναγώνιες προσπάθειες που καταβλήθηκαν από την έπίσημη (άλλα και ανεπίσημη) Τουρκική πλευρά για να αποδοθοὺν τὰ γεγονότα σε «κομμουνιστικό δάκτυλο». 'Ανεξάρτητα από την γνωστή και ξεπερασμένη πιά συνταγή που μετέρχονται οἱ κατεστημένες δυνάμεις μιάς κοινωνίας σύμφωνα με την όποια αποδιοπομπαίος τράγος είναι αντίπαλη ρίζοσπα-

79. *Armaoglu: όπ. παραπ. σελ. 155.*

στική και επαναστατική ιδεολογία ικανή να αποτελέσει απειλή για την παντοδυναμία τους, ώστε να φορτώσουν σ' αυτή τα δικά τους ανομήματα, στην προκειμένη περίπτωση ή επίκληση του «κομμουνισμού» σαν από μηχανής θεού, αποτελεί μια άθελγη αλλά ξμμεση όμολογία τών κοινωνικών αίτημάτων που εξέφρασαν τὰ γεγονότα τής 6-7 Σεπτεμβρίου⁸⁰.

Σύμφυτο όμως προς τόν κοινωνικό χαρακτήρα τών όσων έλαβαν χώρα δέν είναι μήπως και τó πολιτισμικό περίγραμμα; Ή καταστροφική μανία όπως γράφτηκε έλληνικών περιουσιακών στοιχείων, ή βεβήλωση τών τόπων λατρείας τους, ή σύλληψη νεκροταφείων άποδεικνύει ότι ό έρεθισμός δέν είχε συνάφεια προς τó Κυπριακό ή τις πολιτικές εξελίξεις αναφορικά με τις σχέσεις τής Τουρκίας προς τήν Ελλάδα, αλλά προς τήν ουσία τών σχέσεων αυτών. Έτσι όμως άποδεικνύεται ότι ή συλλογική επιθετικότητα, προΐόν παρατεταμένης άποστήρησης, κατευθύνεται στην διέξοδο τής εθνικής άντιμαχίας, παρακάμπτοντας οποιαδήποτε ταξική άυτοσυνείδηση. Αλλά και επί πλέον, φέρνει στην επιφάνεια κάτι τó περισσότερο μύχιο και ίσως κάτι τó πιο σφαιρικό: τὰ άξεπέραστα κατά πως φαίνονται πλέγματα τής Τουρκικής κοινωνίας κατέναντι τού τρόπου ζωής, τού πολιτισμικού συγκειμένου τών Έλλήνων με άφετηρία τήν οικονομική ύπεροχή και τήν εθιμική τους. Δηλαδή κάτι που έμπεριέχει άμφιθυμική έλξη και άπωση συνάμα.

Σημειώνουμε όλα αυτά για να επισημάνουμε ότι ό άφορισμός κατά τόν όποιο στην προκειμένη περίπτωση ή ταξική άντιμαχία έχει όποκατασταθεί από μια εθνική διαμάχη, δέν άποδίδει τήν πᾶσα αλήθεια. Πιο άπλά, ύπάρχει σ' αυτόν πολύ μεγάλη δόση αλήθειας, αλλά και κάτι επί πλέον: ή βεβαρυμένη κληρονομικότητα που συνεπάγεται τó πολιτισμικό χάσμα, τó όποιο μεταφέρεται από αιώνες με τήν επιβαλλόμενη και διατηρού-

80. Πρβλ. Γιερέν, Ντανιέλ: «Η Φαιά Πανούκλα», — Μελέτες πάνω στον φασισμό, μτφρ. Μπάμπη Λυκούδη, έκδ. «Κείμενα» Αθήνα 1971, σελ. 23 και συν.

μενη άπόσταση στην κοινωνική συναλλαγή τών δυό κοινωνιών που συμβιώνουν αλλά δέν έπικοινωνούν. Κάτι κοινό σε Τούρκους, αλλά και Έλληνες...

Έτσι, ή «κομμουνιστική» σκευωρία που άναίσχυντα άνακαλύφθηκε σαν σωσίβιο από τήν Κυβέρνηση Μεντερές είναι σαν φραστικό σχήμα πολυσήμαντα άποκαλυπτικό. Προδίδει τούς πραγματικούς ένόχους. Άν άνατρέξει κανείς στις Τουρκικές έφημερίδες τών ήμερών εκείνων, θά διαπιστώσει ότι τó σύνολό τους σχεδόν άποδίδει τὰ γεγονότα σε «κομμουνιστικό» δάκτυλο. Πολλές φορές όμως ό τόνος ξεφεύγει και από τὰ όρια τής σοβαρότητας...

Η «Μιλλιγιέτ» για παράδειγμα εύρισκε ότι όχι μόνο τὰ γεγονότα τής 6-7 Σεπτεμβρίου, αλλά και ή διασάλευση τών έλληνοτουρκικών σχέσεων και ή όξυνση τού Κυπριακού είναι κομμουνιστικό έργο! Και συνέχιζε:

«Οί κομμουνιστές με τó όπλο, τού όποίου τήν κάννη έχουν έστραμμένη στην άτομική ιδιοκτησία, τó κεφάλαιο και τούς ναούς, χρησιμοποίησαν τήν εθνική συγκίνηση που προήλθε από τó Κυπριακό σαν έκρηκτική ύλη. Έκείνοι που ύπονόμεισαν, προκάλεσαν και όργάνωσαν τήν συγκίνηση και τις ενέργειες που συνδέονται άρρηκτα με τήν Κύπρο, τήν Αθήνα, τήν Θεσσαλονίκη και τήν Πόλη είναι τὰ ίδια πρόσωπα. Έχουν καθοδηγηθεί βάσει ενός και μόνον σχεδίου, από ένα και τó αυτό κέντρο»⁸¹.

Η «Ζαφέρ» επίσης όργανο τού κόμματος που κυβερνούσε, σε κύριο άρθρο της ανέφερε:

«Δυστυχώς μια προμελετημένη και προσχεδιασμένη κομμουνιστική δραστηριότητα ηδρε τήν εύκαιρία να έπωφεληθεί από τήν κατάρρευση τής σοβαρότητας και τής ύπομονής μας που είχε συντελεσθεί ήδη από τήν ήμέρα που παρουσιάστηκε τó Κυπριακό πρόβλημα. Και τὰ εθγενικά αίσθήματά μας (sic)

81. «Bugün degilse, hiç bir gün» (Άν δέν είναι σήμερα, ποτέ) σε Milliyet 11 Σεπτεμβρίου 1955.

ἐπαναστάτησάν λόγω τῆς ἐπιθέσεως ἢ ὁποῖα κατευθυνόταν κατὰ τοῦ πλέον προσφιλοῦς μας συντρόφου, ἔτσι ὥστε, μετέστρεψε πρὸς ἐντελῶς διαφορετικὴ κατεύθυνση ἓνα λαϊκὸ καὶ νεολαιίστικο κίνημα ποὺ στὴν πραγματικότητα ἦταν μιὰ ἀθῶα (sic) διαμαρτυρία... Ὅλοι μας πρέπει νὰ συνδράμουμε τὴν Κυβέρνησή μας διὰ νὰ ἀνακαλύψει τὶς κομμουνιστικὲς φωλιῆς καὶ τὰ κέντρα ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχεται ἡ ἀναταραχὴ καὶ ἡ ὑποκίνηση»⁸².

Ἡ ἴδια ἐφημερίδα, τὴν ἐπομένη καὶ πάλι σὲ κύριο ἄρθρο ἐπέμενε ὅτι τὰ γεγονότα εἶναι «κομμουνιστικῆς ἐμπνεύσεως καὶ ὀργανώσεως... ἡμεῖς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθοῦμε ποσῶς αἵτιοι καὶ ὑπεύθυνοι (sic). Γιατὶ εἴμεθα πασιφανῶς μόνο τὰ θύματα» (sic)⁸³.

Ὁ Ὁμέρ Σαμί Τζοσάρ, ἐξ ἄλλου, στὴν «Τζουμχουριγιέτ», ἰσχυρίζοταν ὅτι :

«Εἶναι δυνατόν νὰ διαπιστώσουμε κατὰ τρόπο σαφῆ τὸν κομμουνιστικὸ δάκτυλο στὴν ἐμφάνιση τῶν ἀτυχῶν γεγονότων, σὲ μιὰ περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ἡ Κυβέρνηση ἐπεμβαίνει ἀποτελεσματικὰ καὶ προασπίζει τοὺς Τουρκικοὺς πόθους, ὀδηγώντας μάλιστα τὸν ἀγῶνα τῆς στὸν στόχο του. Οἱ προβοκατόρικες ὁμάδες ποὺ ἐξήγειραν τὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ, ἐκινήθηκαν κατὰ τρόπο ποὺ ζημίωσε τὸ Τουρκικὸ ἔθνος καὶ τὶς ὑποθέσεις του καὶ παρέσυραν πρὸς μιὰ τέτοια κατεύθυνση τὶς ἐκδηλώσεις του»⁸⁴.

Ἡ «Τζουμχουριγιέτ» σὲ ἀνυπόγραφο ἄρθρο τῆς, ἀποδέχεται τὸν κομμουνιστικὸ ρόλο ἀλλὰ κατηγορεῖ τὴν Κυβέρνηση ποὺ ἐπέδειξε ἀσύγγνωστη ἀμέλεια καὶ δὲν ἔλαβε τὰ στοιχειώδη προληπτικὰ ἢ κατασταλτικὰ μέτρα.

82. «Hükümetin tedbirleri» (τὰ Κυβερνητικὰ μέτρα) σὲ «Zafer», 8 Σεπτεμβρίου 1955.

83. «Zararın bilâncosu» (ὁ ἀπολογισμὸς τῶν ζημιῶν) σὲ «Zafer», 9 Σεπτεμβρίου 1955.

84. Cösar, Omer Sami: «Kıbrıs için» (Γιὰ τὴν Κύπρο) σὲ «Cumhuriyet» τῆς 8 Σεπτεμβρίου 1955.

«Πρῶτα ἀπ' ὅλα πρέπει νὰ διαχωρίσουμε τὰ δυσάρεστα γεγονότα ἐκείνης τῆς νύχτας ἀπὸ τὸ Κυπριακὸ. Βεβαίως ἦταν ἐντελῶς διαφορετικὴ ἡ πρόθεση ποὺ μὲ τὸ κάλυμμα τοῦ Κυπριακοῦ προσπάθησε νὰ μετατρέψει μιὰ τεράστια πόλη ἀπ' ἄκρου σὲ ἄκρο σὲ ἐρείπια. Ὁ σκοπὸς τοῦ νὰ κάμει ἐχθρὸ τὸν Μουσουλμάνο Τοῦρκο μὲ τὸν Ρωμῆο Τοῦρκο, τὸν φτωχὸ μὲ τὸν πλούσιο καὶ τέλος στὸ πεδίο τῆς πολιτικῆς τὴν Τουρκία μὲ τὴν Ἑλλάδα, εἶναι πράγματα ποὺ ἐπιθυμοῦν οἱ πράκτορες τῶν Ρώσων (sic). Καὶ τὸ ἐπέτυχαν μάλιστα μὲ μιὰ ἀξιοθαύμαστη εὐκολία, μὲ ἄνεση, μὲ βασιβουζουκισμό (sic)...»⁸⁵

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Μπουλέντ Ἐτζεβίτ, ὁ ὁποῖος τότε ἦταν ἀρθρογράφος τῆς «Οὐλοῦς», ἐπίσημου ὀργάνου τοῦ Λαϊκοῦ Ρεπουμπλικανικοῦ Κόμματος, βλέπει τὰ γεγονότα σὰν ὀργανωμένα ἀπὸ κομμουνιστές, ἀλλὰ εἶναι ἀμφιλεγόμενος γιατί τηρεῖ μιὰ κάπως διαφορετικὴ στάση. Σὲ ἓνα ἄρθρο του ἐκείνων τῶν ἡμερῶν γράφει μεταξὺ ἄλλων :

«Μπορεῖ νὰ ἔχουμε σὰν ἔθνος δίκηο σ' ἓναν ἀγῶνα. Ἀλλὰ δὲν μπορούμε νὰ σᾶς βλέπουμε νὰ δείχνετε ὅτι βρίσκεστε ἐν δικαίῳ κάτω ἀπὸ ὁποιαδήποτε κατάσταση καὶ συνθήκη καταστρέφοντας τὸ προξενεῖο μιᾶς ξένης χώρας καὶ τοὺς ναοὺς ἀνθρώπων διαφορετικοῦ θρησκευματος ἢ προσβάλλοντας τὰ δίκαια ποὺ ἔχουν τεθεῖ κάτω ἀπὸ τὴν ἐγγύηση τοῦ ἴδιου τοῦ Συντάγματός μας, Τούρκων πολιτῶν διαφορετικοῦ θρησκευματος ἢ φυλῆς, διασαλεύοντας ἔτσι τὴν ἀσφάλειά των ἐπὶ τῶν ἑδαφῶν τῆς Τουρκίας»⁸⁶.

Ὁ ἴδιος ὁ Ἐτζεβίτ σὲ ἄλλο ἄρθρο του ἐξετάζει τὸ ἐνδεχόμενο κομμουνιστικῆς συνωμοσίας, δεδομένου ὅτι διαπιστώνει τὸν ὀργανωμένο χαρακτήρα τῶν ἀνθελληνικῶν διωγμῶν :

«... Ἀλλωστε, οἱ τελευταῖες διαδηλώσεις τῆς Πόλης καὶ τῆς Σμύρνης, ἂν πράγματι ἔχουν ὀργανωθεῖ ἀπὸ τοὺς κομμουνιστές,

85. «Gafil avlamak» (ἀφέλεια) σὲ Cumhuriyet 10 Σεπτεμβρίου 1955.

86. Ecevit, Bülent: «Fatih, bizi affet» (Πορθητὴ, συγχώρεσέ μας) σὲ Ulus 9 Σεπτεμβρίου 1955.

ἀποτελοῦν τεκμήριο γιὰ τὸ ὅτι οἱ κομμουνιστὲς στὴ χώρα μας ἔχουν βρεῖ τόσες πολλὲς εὐκαιρίες γιὰ παράνομη δραστηριότητα...»⁸⁷.

Βέβαια ἡ εἰρωνεία τοῦ ἀρθρογράφου στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι πρόδηλη. Ταυτόχρονα ὅμως εἶναι φανερὴ ἡ προσπάθειά του νὰ ἐκθέσει τὴν Κυβέρνηση Μεντερὲς ποὺ ἀντιπολιτεύεται, στὰ μάτια τῶν Ἀμερικανῶν κυρίως, κατηγορῶντας τὴν ὅτι δὲν λαμβάνει ἀποτελεσματικὰ μέτρα γιὰ τὴν πάταξη τοῦ Κομμουνιστικοῦ κινδύνου...

Ἄς ἀφήσουμε ὅμως γιὰ ἀργότερα τὴν ἀπόπειρα ἀποδόσεως τῆς εὐθύνης γιὰ τὰ ἀνθελληνικὰ γεγονότα στὴν Τουρκικὴ ἀριστερὰ καὶ ἄς δοῦμε πῶς περιγράφει ὁ Ντικερντέμ τὶς διαπραγματεύσεις ποὺ συνεχίζονταν στὸ Λονδίνο παρὰ τὴν μεσολάβηση τῶν ἀγριοτήτων στὴν Πόλη. Νὰ λοιπὸν τί ἔλαβε χώρα ἀκριβῶς τὴν ἐπομένη :

«Ὅταν συνήλθαμε τὸ πρωὶ τῆς 7ης Σεπτεμβρίου στὸ Λανκαστερ Χάουζ με τοὺς Ἀγγλους καὶ τοὺς Ἕλληνες, ὁ Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ ζήτησε ἐκτὸς ἡμερησίας διατάξεως τὸν λόγο καὶ με μιὰ φωνὴ γεμάτη συγκίνηση εἶπε τὰ ἀκόλουθα : “Πρέπει νὰ ἐκφράσω τὴν βαθειά μου ἀποστροφή καὶ λύπη ταυτόχρονα, γιατί ἐνῶ ἐμεῖς βρισκόμαστε συγκεντρωμένοι καὶ ἀναζητοῦμε μιὰ εἰρηνικὴ λύση γιὰ τὸ Κυπριακό, ὑπέστη βομβικὴ ἐπίθεση ἡ γενέθλια οἰκία τοῦ ἱδρυτῆ τῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας, τοῦ Μεγάλου Ἀτατούρκ, ποὺ βρίσκεται στὴν Ἑλλάδα. Αὐτὴ εἶναι μιὰ ἄκρως προκλητικὴ ἐνέργεια καὶ κάτω ἀπ’ αὐτὲς τὶς συνθήκες ἡ Τουρκικὴ Ἀντιπροσωπεῖα δὲν βρίσκει κανένα ὄφελος στὴν συνέχεια τῆς Διασκέψεως” (sic)»⁸⁸.

Ὁ ἀναγνώστης ἴσως μένει κατάπληκτος γιὰ τὸ θράσος τοῦ Τούρκου ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, ποὺ ἀπὸ κατηγορούμενος βγαίνει τιμητής. Μπορεῖ ὅμως νὰ τὸ ἀποδώσει κανεὶς σὲ ἕναν

87. *Ecevit, Bülent*: «6 Eylül neden oldu» (Γιατί ἐγινε ἡ 6 Σεπτεμβρίου), σὲ *Ulus* 12 Σεπτεμβρίου 1955.

88. *Dikerdem*: ὅπ. παραπ., σελ. 133.

ἀπελπισμένο χειρισμὸ μετὰ τὸν ὁποῖο (μετὰ τὴν αἰφνίδια δηλαδὴ ἐπίθεση) νὰ προσπαθεῖ νὰ μειώσῃ τὴν ἔνταση, ἢ τὴν ἐντύπωση τῆς ἀναμενόμενης ἐπιθέσεως ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρά. Ἀλλὰ ἡ συνέχεια, ὅπως τὴν ἀφηγεῖται ὁ συγγραφέας εἶναι ἀνεπανάληπτη καὶ ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς ἕνα ἀπὸ τὰ μελανότερα στίγματα γιὰ τὴν ἑλληνικὴ διπλωματία :

«Οἱ λόγοι αὐτοὶ προκάλεσαν κατάπληξη στὸν πρόεδρο τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας (sic). Εἶναι κάτι σὰν ἀπίστευτο, ὅμως ἡ ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεῖα φαινόταν νὰ μὴν εἶχε πάρει εἶδηση (γιὰ τὴν ἀκρίβεια : δὲν εἶχε πάρει χαμπάρι) γιὰ τὰ γεγονότα ποὺ εἶχαν διαδραματισθεῖ στὴν Πόλη. Ἀλλωστε, ὁ Ἕλληνας ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Σ. Στεφανόπουλος, ἔδωσε ἀκριβῶς τὴν ἀκόλουθη ἀπάντηση στὴν ἐκτὸς ἡμερησίας διατάξεως ὁμιλία τοῦ Ζορλοῦ: “Ἡ ἀντιπροσωπεῖα μας δὲν ἔχει λάβει καμμία ἐπίσημη πληροφορία ἀναφορικὰ μετὰ τὴν βομβιστικὴ ἐνέργεια τὴν ὁποία ἐξέθεσε ὁ ἀξιώτιμος πρόεδρος τῆς Τουρκικῆς Ἀντιπροσωπείας. Μολοντοῦτο, θέλω νὰ διευκρινίσω ἐμφαντικὰ ἀπὸ τοῦδε τοῦτο, ὅτι δηλαδή, ἐὰν ὄντως ἔχει λάβει χώρα ἕνα παρόμοιο γεγονός, πρόκειται ἀναμφίβολα περὶ μιᾶς ἐγκληματικῆς ἐνεργείας ἀνευθύνων ἀτόμων ποὺ οὐδεμία σχέση ἔχουν μετὰ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση. Ἐξ ὀνόματος τῆς Κυβερνήσεώς μου ἐκφράζω ἐπισήμως τὴν θλίψη μου”»⁸⁹.

Ὁ Μπίτσιος ποὺ εἶχε λάβει καὶ αὐτὸς μέρος στὴν διάσκεψη σὰν μέλος τῆς Ἑλληνικῆς Ἀντιπροσωπείας ἀποσιωπᾷ ἐντελῶς αὐτὴ τὴν τόσο σημαντικὴ λεπτομέρεια. Νομίζουμε ὅτι ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς σοβαρότητας ὁ ἰσχυρισμὸς ποὺ προβλήθηκε ἀργότερα γιὰ τὴν μὴ ἔγκαιρη πληροφόρηση τῆς κεντρικῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου καὶ ἰδίως τοῦ ἀντιπροέδρου τῆς Κυβερνήσεως Παναγιώτη Κανελλόπουλου, ποὺ ἀναπλήρωνε, τότε, τὸν ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν, γιὰ ὅσα εἶχαν μεσολαβήσει, δεδομένου ὅτι οἱ ἀνθελληνικὲς ἐκδηλώσεις τῆς Πόλης ἦταν εἶδηση ποὺ εἶχαν μεταδώσει ὅλα τὰ ξένα εἰδησεογραφικὰ πρα-

89. *Dikerdem*: ὅπ. παραπ., σελ. 134.

κτορεῖα⁹⁰. Καὶ ἡ μομφὴ βέβαια δὲν ἀνήκει τόσο στὸν ἴδιο τὸν Στεφανόπουλο, ὅσο στίς ὑπηρεσίες τοῦ Ὑπουργείου του καὶ στὴν Κυβέρνηση, γενικότερα. Ἡ παρακάτω, ἐξ ἄλλου δολογία τοῦ Τούρκου διπλωμάτη ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναπάντευχη γι' αὐτοὺς ἀπάντηση τοῦ Ἑλληνα ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν, ὁ ὁποῖος ἀντὶ νὰ ἀποστομώσει τὴν Τουρκικὴ ἀντιπροσωπεία, ζητοῦσε... συγγνώμη, δίνει τὸ μέτρο τῆς χαμένης — γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ πλευρὰ — εὐκαιρίας :

«Κοιταχτήκαμε — γράφει ὁ Ντικερντέμ —. Ἀπὸ τὴν καταιγίδα ποὺ ἄν α ν α μ έ ν α μ ε (ἡ ὑπογράμμιση ἀνήκει σὲ μένα) εἴχαμε γλυτώσει πολὺ φτηνά».⁹¹

2. ΤΟ ΠΑΥΣΗΘΟΝ ΤΩΝ «ΣΚΟΤΕΙΝΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ»

Καὶ ὁ Τούρκος διπλωμάτης συνεχίζει :

«Μετὰ τὴν ὁμιλία τοῦ προέδρου τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας, ὁ πρόεδρος τῆς Διασκέψεως Μὰκ Μίλλαν ἐκλείσει τὴν

90. *Μπίτσιος Δημήτρης*: «Κρίσιμες Ὥρες», ἐκδ. τῆς «Ἑστίας», Ἀθήνα, α.χ. (1975), σελ. 30.

91. Βλ. *Τερλεξή*, ὅπ. παραπ., σελ. 228. Κατ' αὐτόν, ὁ Π. Κανελλόπουλος «ἐσπευσμένως ἀπέστειλε τηλεγράφημα λεπτομερὲς πρὸς τὸν Στεφανόπουλο λίγες ὥρες μετὰ τὰ γεγονότα. Τὸ τηλεγράφημα ἐφθασε στὴν Ἑλληνικὴ Πρεσβεΐα τοῦ Λονδίνου στίς 6 τὸ πρωῒ καὶ παρεδόθη στὸν Στεφανόπουλο μαζί μὲ ἄλλα ἐγγράφα.... Ἡ διάσκεψη ἄρχισε στίς 10.... Ὁ Στεφανόπουλος μετέβη δηλαδὴ τέσσερις ὥρες μετὰ τὴν ἀφίξη τοῦ τηλεγραφήματος, χωρὶς ὅμως νὰ γνωρίζει τὰ γεγονότα. Δὲν εἶχε ἰδέα γιὰ τὸ τηλεγράφημα, τὸ ὁποῖο ἐδιάβασε μόνο μετὰ τὸ τέλος τῆς διασκέψεως». Πρβλ. «*Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς*» σὲ συνεδρίαση 25 Φεβρουαρίου 1959, σελ. 324-325. Ὁ Σπύρος Μερκούρης, ποὺ ἦταν μέλος τῆς Ἑλληνικῆς Ἀντιπροσωπείας, ἐπιβεβαίωσε τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Στεφανόπουλος δὲν ἦταν κάτοχος τοῦ περιεχομένου τοῦ τηλεγραφήματος καὶ δὲν εἶχε γνῶση τῶν συμβάντων. Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς: σὲ συνεδρίαση 28 Φεβρουαρίου 1959, σελ. 417. Ὁ Στεφανόπουλος ἀπὸ τὴν πλευρὰ του ἰσχυρίσθηκε ὅτι, ἀπὸ τίς ἀνακρίσεις ποὺ ἐνεργήθησαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη διαπιστώθηκε ὅτι τὸ τηλεγράφημα στάλθηκε πράγματι ἔγκαιρα, ἀλλὰ «ἀνοικτὸ» καὶ ὄχι «κρυπτογραφημένο» — ὅπως διατεινόταν ὁ Π. Κανελλόπουλος, γι' αὐτὸ οὔτε ἡ πρεσβεΐα, οὔτε ἀρμόδιος ὑπάλληλος ὑπέδειξε στὸν Στεφανόπουλο νὰ τὸ διαβάσει. Βλ. «*Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς*», σὲ συνεδρίαση 26 Φεβρουαρίου 1959, σελ. 325. Πρβλ. *Χρηστίδη* ὅπ. παραπ., σελ. 161.

συνεδρίαση γνωστοποιῶντας ὅτι ἡ τελευταία συγκέντρωση θὰ πραγματοποιεῖτο τὴν ἐπομένη τὸ πρωῒ — 8 Σεπτεμβρίου — καὶ ὥρα 10.

Ἡ ἀνησυχία ὅμως ἦταν σφοδρότατη στὴν Τουρκικὴ ἀντιπροσωπεΐα, ἔτσι :

«... Ὁ Ζορλοῦ, πῆγε στὴν πρεσβεΐα μας καὶ ἀποφάσισε νὰ διανυκτερεύσει ἐκεῖ, ἀπ' ὅπου καὶ νὰ παρακολουθήσει, κατὰ τὸ δυνατό, τὴν κατάσταση στὴν Πόλη».

Ὁ ἴδιος πάντα συγγραφέας μᾶς πληροφορεῖ ὅτι : «μαζί μὲ ἓνα — δυὸ συναδέλφους μου ἔμεινα καὶ ἐγὼ κοντὰ του. Ταυτόχρονα βαλθήκαμε νὰ κλείσουμε γιὰ τὴν ἀντιπροσωπεΐα θέσεις στὸ πρῶτο ἀεροπλάνο ποὺ ἔφευγε γιὰ τὴν Πόλη γιατί οἱ θέσεις ποὺ εἴχαμε κρατήσει προηγουμένως ἦταν γιὰ τίς 10 τοῦ μηνός⁹². Εἶχε χάσει γιὰ μᾶς τὴν σημασία τῆς πλέον ἢ συνεδρίαση τῆς ἐπομένης στὸ Λανκάστερ Χάουζ. Θέλαμε νὰ μάθουμε μιὰ ὥρα ἀρχήτερα τὰ ὅσα συνέβαιναν στὴν πατρίδα. Ἀφοῦ κλείσαμε μὲ δυσκολία θέσεις γιὰ τὸ ἀεροπλάνο, ἐπιστρέψαμε στὴν πρεσβεΐα καὶ προσπαθήσαμε νὰ ἐπικοινωνήσουμε τηλεφωνικῶς μὲ τὴν Πόλη, ἀλλὰ οἱ γραμμὲς ἦταν κομμένες»⁹³. «...Στίς δυὸ τὴν νύχτα χτύπησε τὸ τηλέφωνο τῆς πρεσβεΐας. Ὁ ὑπουργὸς προεδρίας Μουκερρέμ Σαρὸλ ἀπὸ τὴν Πόλη ζητοῦσε τὸν Ζορλοῦ. Ὁ Σαρὸλ, ἀφοῦ ἀνέπτυξε τὴν φρικιαστικὴ (sic) κατάσταση στὴν Πόλη, εἶπε ὅτι ἡ Κυβέρνηση ἐτοιμαζόταν νὰ ἐκδώσει ἓνα ἀνακοινωθὲν μὲ τὸ ὁποῖο ὅλη ἡ εὐθύνῃ τῶν γεγονότων τῆς Πόλης θὰ φορτωνόταν (sic) στίς “ἐρυθρὲς καὶ μαῦρες δυνάμεις”. Παρακολουθοῦσα τὴν συνδιάλεξη ἀπὸ τὴ δεύτερη συσκευή ποὺ βρισκόταν στὸ δωμάτιο. Ὁ Φατὶν Μπέης ἀμέσως ἀντέδρασε : “Ἡ ἀπόδοση τῶν γεγονότων στίς “ἐρυθρὲς καὶ μαῦρες δυνάμεις” θὰ ἦταν ποὺ μπούμεραγκ, ἓνα ὅπλο ποὺ θὰ στρεφόταν ἐναντίον μας. Θὰ διακηρύτταμε δηλαδὴ στὴν παγκόσμια κοινὴ γνώμη ὅτι ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση ἔμεινε ἀνίσχυρη

92. *Dikerdem*: ὅπ. παραπ., σελ. 134.

93. *Dikerdem*: ὅπ. παραπ., σελ. 135.

μπροστά στις ἐρυθρές καὶ μαύρες δυνάμεις; Καὶ ἐπὶ πλέον, μὲ ἓνα παρόμοιο ἀνακοινωθὲν ἢ Κυβέρνηση θὰ ἀπεκδυόταν μήπως τῆς εὐθύνης;” Ὁ Ζορλοῦ ἀφοῦ τὰ εἶπε ὅλα αὐτὰ φωνάζοντας μὲ ὄλη του τὴ δύναμη, κατέληξε λέγοντας στὸν Σαρὸλ : “Γνωρίσατε στὸν πρωθυπουργὸ ὅτι τὸν ἐκλιπαρῶ νὰ μὴν ἐκδοθεῖ κανένα ἐπίσημο ἀνακοινωθὲν, μέχρις ὅτου ἐπιστρέψω, ἄλλωστε αὐριο τὸ βράδυ θὰ εἴμαστε στὴν Πόλη”. Καὶ ἐκλείσει τὸ τηλέφωνο»⁹⁴.

Καὶ ὁ Τοῦρκος διπλωμάτης συνεχίζει, δίδοντας ταυτόχρονα τὸ μέτρο τῆς ἀνησυχίας καὶ τοῦ πανικοῦ ποὺ εἶχε καταλάβει τὴν ἀντιπροσωπεΐα του :

«Ἀφοῦ προῦπαντήσαμε τὸ πρωὶ τῆς 8 Σεπτεμβρίου μὲ ἄγρυπνα μάτια, ἀποστείλαμε τὶς ἀποσκευές μας κατ’ εὐθείαν στὸ ἀεροδρόμιο καὶ μεταβήκαμε στὸ Λανκάστερ Χάουζ γιὰ νὰ παρευρεθοῦμε στὴν τελευταία συνεδρίαση τῆς διασκέψεως τοῦ Λονδίνου. Τὸ ἀεροπλάνο μας θὰ ἀπογειωνόταν στίς 12. Στίς 10, μόλις ἄρχισε ἡ συνεδρίαση, ὁ Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπεΐας ζήτησε τὸν λόγο ἐκτὸς ἡμερησίας διατάξεως.

»Ἐπειδὴ εἶχε ἀντιληφθεῖ ἄργά ὅτι εἶχε ξεγελαστῆ (γιὰ τὴν ἀκρίβεια : (εἶχε παραγκωνιστῆ) τὴν προτεραία ἀπὸ τὸν Ζορλοῦ φαίνονταν παθιασμένος καὶ ὀργισμένος. Ἀφοῦ ὑποτίμησε τὴν σημασία τῆς βομβιστικῆς ἐνέργειας στὴν Θεσσαλονίκη ἐξιστόρησε μὲ δραματικὲς ἐκφράσεις τὰ ὅσα ἔλαβαν χώρα τὴν νύκτα 6-7 Σεπτεμβρίου στὴν Πόλη καὶ κατέδειξε τὴν εὐθύνη τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως γιὰ τὰ γεγονότα.

»Ὁ Ζορλοῦ ἤδη ἀνέμενε αὐτὴ τὴν ἐκρηξὴ τῶν Ἑλλήνων. Μὲ ἓνα ἤρεμο καὶ περίλυπο ὕφος, ἐπανέλαβε ὅσα ἀκριβῶς εἶχε πεῖ πρὶν μιὰ μέρα ὁ Ἑλληνας ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἀναφορικὰ μὲ τὸ ἐπεισόδιο τῆς βόμβας τῆς Θεσσαλονίκης : “Ἡ ἀντιπροσωπεΐα μας στερεῖται ἰδιαιτέρων εἰδήσεων ὡς πρὸς τὰ γεγονότα, ἀλλὰ διαβεβαιῶ τὴν Ἑλληνικὴ Ἀντιπροσωπεΐα ὅτι ἐὰν πράγματι τὰ γεγονότα ποὺ ἀναφέρουν ἔχουν λάβει χώρα, τοῦτο θὰ εἶναι ἔργο ἀνευθύνων ἀτόμων. Ἐξ ὀνόματος τῆς

94. *Dikerdem*: ὅπ. παραπ., σελ. 135.

Κυβερνήσεώς μου ἐκφράζω ἐκ βαθέων τὴν λύπη μου” (sic)⁹⁵. Ἡ εὐκαιρία εἶχε χαθεῖ πιά γιὰ τὴν Ἑλλάδα».

Καὶ ὁ Ντικερντέμ συνεχίζει : «Ἀπὸ τὸ Λανκάστερ Χάουζ μεταβήκαμε κατ’ εὐθείαν στὸ ἀεροδρόμιο. Τὸ ἀεροπλάνο μας θὰ πετοῦσε στὴν Πόλη μέσω Βελγίου καὶ Γερμανίας. Καθ’ ὁδόν, στίς δυὸ πόλεις, εἶδαμε τὶς μεγάλες ἐπικεφαλίδες τῶν ἐφημερίδων ποὺ μὲ τεράστιους τίτλους μετέδιδαν τὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου. Ὁ Φατὶν Μπέης (Ζορλοῦ) κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ ἦταν πολὺ θλιμμένος καὶ σιωπηλός⁹⁶. Σὲ μιὰ στιγμὴ πῆγα κοντά του καὶ θέλησα νὰ τὸν παρηγορήσω. Μοῦ εἶπε : “Ὅλοι οἱ μόχθοι μας, ἡ ἐπιτυχία ποὺ εἴχαμε στὸ Λονδίνο, ἐξαφανίστηκαν καὶ πᾶνε μέσα σὲ μιὰ νύχτα”».

Παρακάτω, ὁ ἴδιος συγγραφέας δίνει τὴν ἀκόλουθη στιχομυθία του μὲ τὸν Ἑτχέμ Μεντερές, ποὺ ὅπως θὰ θυμᾶται ὁ ἀναγνώστης συμμετεῖχε στὴν Τουρκικὴ ἀντιπροσωπεΐα. Λαμβάνει χώρα κατὰ τὴν πτήση τοῦ ἀεροπλάνου πρὸς τὸν δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς.

«Μόλις πλησίαζε τὸ ἀεροπλάνο μας στὴν Πόλη ὁ ὑπουργὸς Ἑθνικῆς Ἀμύνης Ἑτχέμ Μεντερές κάθησε στὸ διπλάνο μου κάθισμα. Καὶ ἐκεῖνος φαίνονταν ἀνήσυχος, ἡ ὑπόθεση εἶχε στραφεῖ ἐναντίον μας. Τοῦ διάβασα τὰ πρῶτα σχόλια τῶν Γερμανικῶν καὶ Βελγικῶν ἐφημερίδων. Μὲ ρώτησε : “Πῶς νομίζετε ὅτι μποροῦμε νὰ γλυτώσουμε ἀπὸ αὐτὴ τὴν κακὴ κατάσταση;” Τοῦ εἶπα ὅτι δὲν μπορῶ νὰ σκεφτῶ τίποτα ἂν δὲν ἐπιστρέψω στὴν πατρίδα νὰ μάθω τὴν πραγματικὴ κατάσταση. Κούνησε τὸ κεφάλι του : “Κατ’ ἐμέ, - εἶπε - ἡ μοναδικὴ λύση εἶναι νὰ τὰ φορτώσουμε ὅλα αὐτὰ πάνω στοὺς κομμουνιστὲς (sic) καὶ νὰ κρεμάσουμε μερικοὺς ἀπ’ αὐτοὺς πάνω ἀπ’ τὴν Γέφυρα” (τοῦ Γαλατᾶ)».

Καὶ ὁ συγγραφέας καταλήγει :

«Θυμᾶμαι τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Ἑτχέμ Μεντερές τὸν ὁποῖο

95. *Dikerdem*: ὅπ. παραπ., σελ. 135. Πρβλ. *Μπίτσιο*, ὅπ. παραπ., σ. 32.

96. *Dikerdem*: ὅπ. παραπ., σελ. 136.

γνώριζα σὰν ἄνθρωπο ἀξιοπρεπή καὶ σοβαρό, καὶ ἀκόμη μοῦ σηκώνονται οἱ τρίχες»⁹⁷.

3. Η ΧΑΜΕΝΗ ΕΥΚΑΙΡΙΑ...

Ἡ ταραχὴ ποὺ κατέλαβε τὴν Τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν ἦταν ἀδικοιολόγητη. Παγκόσμια ἦταν ἡ κατακραυγὴ. Τὰ δημοσιεύματα τοῦ διεθνοῦς τύπου ἀπέδιδαν τὶς διαστάσεις τῆς τραγωδίας. Καυστικά σχόλια, ἀνταποκρίσεις διανθισμένες μὲ κάθε ἄλλο παρὰ κολακευτικὰς κρίσεις γιὰ τὴν Τουρκίαν⁹⁸. Θὰ πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι ἡ ἐπενέργεια σὰν ἓνα πολιτικὸ μπου-μεραγκ τῶν γεγονότων τῆς 6 Σεπτεμβρίου ἦταν πολὺ ὀδυνηρότερη γιὰ τοὺς Τούρκους γενικά, καθ' ὅσο εἶναι γνωστὴ ἡ ἐναγώνια προσπάθεια ποὺ καταβάλλουν μὲ σκοπὸ νὰ ἀποδείξουν ὅτι πραγματικὰ ἀνήκουν «στὴν Δύση» ποὺ γι' αὐτοὺς σημαίνει πολιτισμένος κόσμος καὶ κατὰ συνέπεια ὅτι ὁ «ἐκσυγχρονισμός» τοὺς εἶναι πλήρης, τόσο πολιτικὸς ὅσο καὶ πολιτιστικὸς. Ἐπὶ πλέον ἡ ὅποια ἀντίδρασις δημιουργεῖ τέτοια πλέγματα στὸ συγκεκριμένο θέμα, ὥστε ἡ ὀργὴ σ' αὐτοὺς συνυπάρχει μὲ τὴν ἀπόγνωσις.

Ὁ συγγραφέας στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ διευκρινήσῃ ὅτι, παρ' ὅλη τὴν καταγωγὴ καὶ τὶς ἐφηβικὰς του μνημὲς δὲν καταλαμβάνεται ἀπὸ ἄλογες συναισθηματικὰς κρίσεις ποὺ πολ-λὰς φορὲς ὑπάρχει κίνδυνος νὰ εἶναι καὶ ἐπιζήμιες, ὅταν μάλι-στα ἐκφυλίζονται σὲ ἀνεξέλεγκτη σωβινιστικὴ ὕστερία. Ἄλ-λωστε, κάτι τέτοιο θὰ ἦταν ἀσυγχώρητο γιὰ τὸ πνεῦμα μὲ τὸ ὁποῖο εἶναι γραμμένο τὸ ἔργο του, χειραφετημένο κατὰ τὸ δυνατόν ἀπὸ τὴν δεσποτεία τῆς ὑποκειμενικότητος. Ὡστόσο, ἐπισημαίνει τὴν ἀδυναμία τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐκμεταλλευτεῖ

97. *Dikerdem*: ὅπ. παραπ., σελ. 137.

98. «Δημοσιεύματα ξένου τύπου περὶ τῶν βανδαλισμῶν Κων/πόλεως καὶ Σμύρνης τῆς 6ης Σεπτ. 1955», πολυγρ. ἑκτακτο δελτίο ὑπ' ἀριθ. 1 Ὑπουργείου Προεδρίας Κυβερνήσεως, Γεν. Διεύθυνσις Ἐξωτερικοῦ τύπου, Ἀθήνα, Νοέμβριος 1955.

τὰ γεγονότα. Βέβαια, δηλώσεις ἔγιναν τότε ἀπὸ σύσσωμο τὸν πολιτικὸν κόσμον τῆς χώρας, ἀνακοινωθέντα ἐκδόθηκαν καὶ ψηφίσματα διαμαρτυρίας. Ὁ τύπος στηλίτευσε ὅσο μπο-ροῦσε πρὸς ἔντονα τὰ ἐπεισόδια⁹⁹. Ὅλα αὐτὰ ὅμως εἶχαν γιὰ κατεύθυνση τὴν ἐσωτερικὴν κατανάλωσιν μᾶλλον καὶ διήρ-κεσαν πολὺ σύντομα. Καμμὴ σοβαρὴ ἐνέργεια δὲν ἔγινε γιὰ διεθνὴ προβολή, ὅπως προσφυγὲς σὲ ὀργανισμοὺς κ.ἄ.. Ὅποια δημοσιότητα δόθηκε στὸ ἐξωτερικὸ ὀφείλεται σὲ ἰδιωτικὴ κατὰ κύριο λόγο πρωτοβουλία τῶν Ἑλλήνων τῆς διασποράς. Τὸ ἐπίσημο ἑλληνικὸν κράτος δίστασε συστηματικὰ νὰ προχω-ρήσῃ δίδοντας ὀδισιαστικὴν διάστασιν στὸ θέμα.

Γιὰ παράδειγμα καμμὴ ἐκδοσις διαφωτιστικὴ δὲν ἐπιχειρή-θηκε. Ἡ μᾶλλον — καὶ αὐτὸ καὶ μόνο ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν τῶν ἰσχυρισμῶν ποὺ διατυπώνονται ἐδῶ — ὑπῆρξε ἓνα τεῦχος στὰ ἀγγλικά, ποὺ συνέταξε ὁ ἀείμνηστος πρέσβυς Α. Πάλλης καὶ ποὺ καὶ αὐτὸ φέρει σὰν ἐκδότὴ τὴν «Ἑνωσις Συντακτῶν Ἡμερησίων Ἀθηναϊκῶν Ἐφημερίδων» τὸ ὁποῖο κανονικὰ ἔπρεπε νὰ κυ-κλοφορήσῃ τὸ 1956. Λέμε «ἔπρεπε» γιατί, ὅπως πληροφορεῖ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας τοῦ «δὲν ἐδημοσιεύθη (δηλαδὴ δὲν κυκλο-φόρησε) κατόπιν ἐντολῆς τῆς Κυβερνήσεως Καραμανλῆ»¹⁰⁰.

Ἀντίθετα, οἱ Τοῦρκοι σὲ κάθε εὐκαιρία πρόβαλαν πρὸς ἀπο-τελεσματικὰ ἀντίστοιχα¹⁰¹ — τὶς περισσότερες φορὲς πρὸς ἀσκή-

99. *Χρηστίδη*: ὅπ. παραπ., σελ. 158. *Λιναρδάτου*: ὅπ. παραπ. σελ. 339 «Τὰ δραματικὰ ἐν Τουρκίᾳ..... κλπ.», σελ. 15, 16.

100. Βλ. ἐξώφυλλο «The anti-Greek riots of September 6-7 1955 at Con-stantinople and Smyrna» (published by the Journalists' union of the Athens Daily Newspaper), Ἀθήνα 1956. Βλ. φωτοτυπία τῆς πρώτης σελίδας μὲ ἰδιό-χειρη σημείωσιν τοῦ συγγραφέα Α. Πάλλη σὲ παράρτημα τοῦ παρόντος (Β' τόμος, Βιβλίον 3).

101. Γιὰ μικρὸν παράδειγμα βλ. *Törel, Sedat*: «The massacre of turks on Christmas day», Ankara 1964 ποὺ κυκλοφόρησε κυρίως μέσω τῶν γραφείων τύπου τῶν πρεσβειῶν τῆς Τουρκίας.

130

μάντα — γεγονότα που στρέφονταν και στρέφονται κατέναντι της Ελλάδας¹⁰².

Με άλλη έκφραση ένα γενικό συμπέρασμα είναι ότι η σύγκριση προς την Ελλάδα ή επίσημη Τουρκία δείχνει περισσότερη έτοιμότητα ως προς την προβολή των θέσεων της απ' ό,τι ή επίσημη Ελλάδα.

Για το προκείμενο όμως, δεν πιστεύουμε την άποψη που μπορεί να προβληθεί από μέρους της Αθήνας κατά την οποία για παρόμοια στάση επιδιώκεται ύφεση στο μεταξύ των δύο χωρών κλίμα¹⁰³.

Αναντίρρητα κάτι τέτοιο είναι κάτι περισσότερο από εύ-

102. Πρβλ. «West Thrac Turks, How the West Thrac Moslem Turks are annihilated» έκδ. 1979.

103. Η πάγια υποτονική στάση που τήρησε η Ελλάδα πάνω στο θέμα αυτό δικαιολογείται με την ακόλουθη έκφραση: «Η Κυβέρνηση δεν πιστεύει ότι η έξαψη των παθών μπορεί να ωφελήσει την ομογένεια της Κωνσταντινούπολης και πιστεύει πως η πολιτική που ακολουθεί θα αποδώσει τελικά καρπός». Βλ. τελευταία § σε απάντηση προς την Βουλή του δημογράφου Άνδ. Ζαΐμη σε σχετική έρώτηση των βουλευτών Ν. Βενιζέλου και Κ. Μπαντουβά (έγγραφο υπ' αριθμ. Γ49-316 της 27 Αυγούστου 1979). Παρατηρείται η έσχατολογική θεώρηση των πραγμάτων γιατί οι μόνοι καρποί που απέδωσε ή μέχρι τώρα στάση της Ελλάδος ήταν η ολοκληρωτική εξαφάνιση του Έλ-λινισμού της Τουρκίας. Έτσι και το μόνο σχόλιο που μπορεί σχετικά να διατυπωθεί είναι ότι ο παράγοντας «άντιμετώπιση» αναφέρεται περισσότερο στην μεταφυσική και ολιγότερο στην ρεαλιστική άσκηση υπεύθυνης εξωτερικής πολιτικής. Αντίθετα, η τουρκική θέση υποστήριζε ότι η Ελλάδα είχε εκμεταλλευτεί υπερβολικά (sic) τα γεγονότα για να δυσφημήσει την Τουρκία. Ένδεικτικά αναφέρουμε ότι ο Ίσμετ Ίνονου, σάν αρχηγός αντιπολίτευσης, άγορεύοντας πάνω στο κυβερνητικό πρόγραμμα από το βήμα της Μ.Ε.Τ. (16 Δεκεμβρίου 1955) είπε μεταξύ άλλων: «Η Ελλάδα μεγαλοποιεί τα γεγονότα και έτσι στρέφεται εναντίον μας κατά τρόπο έξεζητημένο». Βλ. Armaoglu, όπ. παραπ., σελ. 356. Η Αθηναϊκή έφημερίδα «Έστία» σε κύριο άρθρο της (άρ. φ. 22453) με τον τίτλο «Συνθηκολόγησις... όπως-όπως» αναφέρεται ως εξής στο προηγούμενο θέμα: «...Έθνικόν εγκλημα είναι ότι ή «Μαύρη Βίβλος» δέν έξεδόθη ούτε εκδίδεται υπό της έθελού-δούλου Έλληνικής Κυβερνήσεως».

κταίο και ανταποκρίνεται στους δραματισμούς του συγγραφέα. Γιατί ή κλιμάκωση της άμοιβαίας πολεμικής δέν έξυπηρετεί κανένα σκοπό. Έφ' όσον όμως διεξάγεται ένας πολύ-πλευρος διπλωματικός άγώνας, φρονούμε ότι άποτελεί άσύγνωστη άμέλεια ή τήρηση παθητικής στάσης, την στιγμή μάλιστα που ή άλλη πλευρά προχωρεί άκάθεκτη. Είναι πρόδηλο ότι άν ο παίκτης άμελήσει να προβεί στην κατάλληλη κίνηση, να παίξει δηλαδή ένα χαρτί που έχει, είναι έπόμενο να χάσει το παιχνίδι.

Στην προκειμένη περίπτωση ένα λάθος, ή συμμετοχή της Ελλάδος στην τριμερή του Λονδίνου με συνέπεια την άναγνώριση της Τουρκίας σάν ισότιμου μέρους στη διένεξη του Κυπριακού, μπορούσε να έξαλειφθεί με το λάθος που διέπραξε ή Τουρκία οργανώνοντας τα άνθελληνικά γεγονότα. Τί πιο λογικό από την μόνιμη άρνηση του λοιπού, με πρόφαση άκριβώς αυτά τα γεγονότα, την διαπραγμάτευση του συγκεκριμένου θέματος με την Τουρκία. Τί πιο λογικό για την Ελλάδα άναθεωρώντας τάχιστα την θέση της, είτε να επέμενε στην διεθνοποίηση του Κυπριακού, είτε να προσέγγιζε σε κάποιο ίκανοποιητικό για τους Κυπρίους συμβιβασμό την Μεγάλη Βρεταννία, παρακάμπτοντας επικίνδυνους σκόπελους που είχαν πλέον άναφανεί στον όρίζοντα μια και οι δυνατότητες δέν έλειψαν¹⁰⁴.

Ποιά θέση υποστήριξε ή Τουρκία στο Λονδίνο; Την είχε διατυπώσει πρώτος πριν ένα μήνα ο Καθηγητής Άχμέτ Σουκρού Έσμέρ, από τις στήλες της «Οδλούς»¹⁰⁵.

«Η Τουρκία», έγραψε, «μέχρι σήμερα έχει λάβει άρνητική θέση στο Κυπριακό. Αυτό είναι καλό, αλλά τί θα γίνει όταν

104. Σάν παράδειγμα μπορούν ν' άναφερθούν οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου - Χάρτινγκ το 1956. Βλ. Τερλεξή: όπ. παραπ., σελ. 238, Xydis: όπ. παραπ., σελ. 191, «Cyprus, Correspondence Exchanged between the Governor and Makarius, Cmd. 970, H.M. Stationery Office, March, 1956. Λεοντίου, Ίεροδιακόνου: «Πορεία προς την χρεωκοπία», έκδ. Παπαζήση, Άθήνα 1975, σελ. 155 και συν.

105. Esmer Ahmet Sükrü: «Kibris Konferansı» (Η Διάσκεψη της Κύπρου), σε Ulus 24 Ιουλίου 1955.

ή Ἀγγλία θὰ στέρξει στὴν ἀλλαγὴ τοῦ καθεστώτος τῆς Μεγαλονήσου; Δὲν ἔχει προταθεῖ μιὰ συγκεκριμένη τουρκικὴ θέση. Εἶναι περίεργο ὅτι τὸ καθῆκον γιὰ μιὰ τέτοια πρόταση πρὸς πολλὸ ἀπὸ τὴν Τουρκία, τὸ ἐπετέλεσε ἡ ἴδια ἡ Ἀγγλία... (sic)

»Ἐφ' ὅσον οἱ Ἕλληνες φίλοι μας τὸ βλέπουν νόμιμο, ποιὸ νομικὸ κώλυμα ὑπάρχει, ἀπορριπτομένης τῆς Ἐνώσεως, στὴν ἐπιστροφή στὸ παλαιὸ καθεστῶς; (δηλαδὴ ἐκεῖνο ποὺ ἴσχυε πρὶν τὴν ἀγγλικὴ κατοχὴ.) Ἡ Τουρκία μπορεῖ νὰ κυβερνήσει τὴν Κύπρο; Ἄς μὴν ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ ἀμφιβολία οὐδενὸς γιὰ κάτι τέτοιο. Ἴδου πῶς οἱ Ρωμηοὶ τῆς Πόλης ζοῦνε ἄνετα καὶ εὐτυχισμένα. Οἱ διαμαρτυρίες τῶν Ρωμηῶν τῆς Κύπρου προέρχονται ἀπὸ τὸ ὅτι ζοῦν κάτω ἀπὸ ἀποικιακὸ καθεστῶς. Ἄν μεταβιβαστοῦν (sic) στὴν Τουρκία, θὰ καταστοῦν τιμημένοι πολῖτες, καὶ θὰ ἀπολαμβάνουν ἴσα πολιτικὰ δικαιώματα μὲ τοὺς λοιποὺς Τούρκους πολῖτες» (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου).

Νὰ γιατί κονιορτοποιήθηκε ἀπὸ μόνη τῆς ἡ τουρκικὴ ἀποψη σὲ μιὰ καὶ μόνη νύχτα. Δίκαια λοιπὸν ὁ Ζορλοῦ ἀναχωροῦσε ἀπὸ τὸ Λονδίνο ἀπελπισμένος.

Τὸ ἐρώτημα, κατὰ συνέπεια, ἀναφέρεται στὴν ἐφεκτικότητα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως στὴν πρόθεσή της νὰ μὴν δώσει συνέχεια. Ἡ ἐρμηνεία τῆς στάσης της αὐτῆς δὲν εἶναι καὶ πολὺ δύσκολη. Ταυτόσημα ἦταν τὰ μηνύματα ποὺ ἀπηύθυνε μετὰ τὰ γεγονότα ὁ Ἀμερικανὸς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Τζὼν Φόστερ Ντάλλες στὸν Ἕλληνα καὶ Τοῦρκο πρωθυπουργό. Συντεταγμένα ἀμφοτέρω, σὲ αὐστηρὸ ὕφος, ἀποτελοῦσαν στὴν πραγματικότητα καὶ μὲ τὴν ἐπιεικέστερη ἔκφραση, ἐντολὴ πατέρα στὰ παιδιὰ του ποὺ εἶχαν ἀτακτήσει. Τὸ κείμενο αὐτὸ εἶναι πάντα ἐπίκαιρο, γιατί φαίνεται νὰ παραμένει ἀναλλοίωτη ἀπὸ τότε ἡ ἐκτίμηση τῶν Η.Π.Α. τοῦ ἀντικειμένου μᾶς ὁποιασδήποτε Ἑλληνοτουρκικῆς διαφορᾶς:

«Οἱ Η.Π.Α. ἀπὸ τὸ 1947, κατέβαλαν πολὺ σημαντικὴ προσπάθεια», ἔγραφε ὁ Ἀμερικανὸς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν

πρὸς τὸν Τοῦρκο πρωθυπουργό, «μὲ σκοπὸ νὰ βοηθήσουν τὴν Τουρκία καὶ τὴν Ἑλλάδα νὰ διατηρήσουν τὴν ἐλευθερία τους καὶ νὰ ἐπιτύχουν μεγαλύτερη κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη. Ἐμεῖς δώσαμε αὐτῇ τὴν βοήθεια καὶ τὴν συνεχίζουμε, πιστεύοντας στὴν μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἑλλάδος συνεργασία, ὥστε αὐτὲς νὰ ἀποτελοῦν σὲ εὐπαθεῖ περιοχὴ ἓνα τεῖχος γιὰ τὸν ἐλεύθερο κόσμο. Σὲ περίπτωσιν ποὺ τὸ τεῖχος αὐτὸ ἐξασθενήσει ὕλικά, οἱ συνέπειες μπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ σοβαρές. Ἔτσι, σὰς παρακαλῶ, μὲ ἐμμονὴ καὶ σπουδαιότητα, ὅπως ἀναλώσετε κάθε προσπάθεια πρὸς ἀποφυγὴ ὁποιασδήποτε ζημίας ποὺ θὰ προκαλοῦσαν οἱ ὑπάρχουσες μεταξὺ σας διαφορᾶς στὴν δραστηριότητα τῶν σχέσεών σας»¹⁰⁶.

Ἄν λοιπὸν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση δὲν ἐπέμεινε στὰ γεγονότα τῆς 6ης Σεπτεμβρίου, ἂν σήμερα, ὕστερα ἀπὸ εἰκοσιπέντε σχεδὸν χρόνια, συνεχίζει νὰ ἀποσιωπᾷ σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο ὅπως εἶναι τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, τὸ θέμα τῶν «παραβιάσεων τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου» στὴν Κύπρο ἢ νὰ κωφεύει στὸ θέμα τῶν ἀγνοουμένων καὶ νὰ δείχνει μὲ κάθε εὐκαιρία «διαλλακτικότητα» ποὺ ἀναμφίβολα ἀποτελεῖ ἀντικείμενο παρεξήγησης, αὐτὸ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ὀφείλεται στὴν μονόπλευρη ἐρμηνεία τῶν ὁδηγίων ποὺ ἐκφράζει ὁποιοδήποτε παρόμοιο μῆνυμα.

Βέβαια, στὴν ἐκκλήση τοῦ Ντάλλες ὁ Μεντερὲς ἔσπευσε νὰ ἀπαντήσει μὲ ὕφος πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ τῆς ὁμιλίας του τῆς 24 Αὐγούστου. Παρέσχε διαβεβαιώσεις γιὰ τὴν προσήλωσή του στὴ φιλία μὲ τὴν Ἑλλάδα σὲ θέματα κοινῆς ἁμυνας, μολοντοῦτο, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἀρμάογλου, δὲν ἔλλαξε τίποτε στὴν τουρκικὴ θέση ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ¹⁰⁷.

106. Βλ. *Günlübol*: ὅπ. παραπ., σελ. 360. Πρβλ. *Λιναρδάτου*: ὅπ. παραπ., σελ. 353 καὶ συν. 358.

107. *Armaoglu*: ὅπ. παραπ., σελ. 172. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι εἶχε ἀναφανεῖ μιὰ ἀπαρχὴ σθεναρῆς στάσεως τῆς Ἑλλάδος. Ὁ πρωθυπουργὸς Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς σὲ δηλώσεις του στὶς 17 Δεκεμβρίου πρόβαλε τοὺς ἀκόλουθους ὅρους γιὰ τὴν βελτίωση τῶν ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων: α) Πλήρης

φάρμακο για υπερατλαντικό πονοκέφαλο¹⁰⁸, ανεξάρτητα του ψυχροπολεμικού κλίματος.

νον», όπου εμφανίζεται η κυβερνητική παράταξη πολύ μετριοπαθής. Πού οφείλεται όμως η γενίκευση της ελληνοτουρκικής ρήξεως με την προβολή άλλων ζητημάτων από μέρους της Τουρκίας; Την εξήγηση δίνει ο Καθηγητής Ἀρμάογλου: «Ἀν πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὴν ἀπαρχὴ μιᾶς τέτοιας ἐξέλιξης, τότε δίχως ἄλλο θὰ πρέπει νὰ τὴν ἀνεύρουμε στὰ αἰτήματα τοῦ Ἑλληνα πρωθυπουργοῦ ποὺ πρόβαλε στὶς 17 Δεκεμβρίου 1955. Ἡ Ἑλλάδα, προκρίνοντας γιὰ τὸν ἑαυτὸ της τὸν ρόλο τοῦ προστάτη τῶν Ρωμηῶν τῆς Ἰσταμπούλ, κατάφερε ἓνα βαρὺ πλῆγμα στὶς ελληνοτουρκικὲς σχέσεις (sic) καὶ ἐγινε ἀφορμὴ νὰ ἐρθουν στὴν ἐπιφάνεια στὴν Τουρκία ἀρκετὰ μελανά σημεῖα τὰ ὁποῖα φαίνονταν μέχρι σήμερα "ἐν ὕπνῳσαι"». *Armaoglu*, ὅπ. παραπ., σελ. 199. Ὁ αὐτὸς συγγραφέας ἀναφερόμενος στὴν περικοπὴ τῆς ἀγόρευσης τοῦ Κ.Καραμανλῆ στὴν Ἑλληνικὴ Βουλὴ (5 Ἀπριλίου 1956) ποὺ ἀναφέρεται στὶς ελληνοτουρκικὲς σχέσεις, σχολιάζει: «...φαίνεται ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἤλπισε ὅτι ἡ Τουρκία, φοβουμένη ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς 6/7 Σεπτεμβρίου, θὰ ἐγκατέλειπε τὸ Κυπριακὸ, ἀλλὰ ὅταν δὲν πραγματοποιήθηκε αὐτὸ, ἔχασε τὶς ἐλπίδες της. Ἡ Ἑλλάδα πλέον εἶχε μετατρέψει τὸ Κυπριακὸ σὲ λυθία λίθο τῶν ελληνοτουρκικῶν σχέσεων, κρίνοντας τὸ Κυπριακὸ μέσα στὰ ἴδια πλαίσια τούτων. Ἡ Τουρκία ὁμως ἔκαμε τὸ ἀντίθετο, προσπαθώντας νὰ ἐκλάβει τὸ Κυπριακὸ καὶ τὶς ελληνοτουρκικὲς σχέσεις ποὺ βασίζονταν στὴν Βαλκαν. Συμμαχία σὲ διαφορετικὰ πλαίσια. Στὴν συνέχεια ὅταν ἐνῶθη-
καν τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα ἡ Τουρκία τοποθετοῦσε σὲ πρῶτο πλάνο τὴν φιλία μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν συμμαχία καὶ ἐπιζητοῦσε σὲ δεῦτερο πλάνο τὴν ἐπίλυση τοῦ Κυπριακοῦ μέσα στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς φιλίας καὶ τῆς συμμαχίας. Ἡ Ἑλλάδα, ἀντίθετα, ἐλάμβανε τὰ δύο θέματα μαζί καὶ ἔδιδε στὸ Κυπριακὸ, προτεραιότητα καὶ μεγαλύτερη σημασία σὲ σχέση πρὸς τὶς σχέσεις της μὲ τὴν Τουρκία. Ἀκριβῶς ἐξ αὐτῆς τῆς διαφορᾶς στὴν σύλληψη τοῦ θέματος τὸ 1956 διατηρήθηκε μιὰ ἀπόσταση μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας». *Armaoglu*, ὅπ. παραπ., σελ. 202. Τὸ συμπέρασμα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀνάλυση τοῦ Τούρκου συγγραφέα εἶναι προφανές: ὅτι γιὰ χάρη τῆς συμμαχίας μιὰ ἀπ' τὶς δυὸ χῶρες ἔπρεπε νὰ θυσιάσει τὸ Κυπριακὸ ἢ νὰ λυθεῖ τὸ Κυπριακὸ στὰ πλαίσια ἀκριβῶς τῆς συμμαχίας, ποὺ σημαίνει ἓνα καὶ τὸ αὐτό. Μία παρόμοια συμπερασματικὴ κρίση δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ἀπογοητευτικὴ γιὰ τὴν φύση τῆς εὐλικρινείας τῆς «φιλίας» καὶ τῆς «συμμαχίας», ἀπὸ ὁποιαδήποτε πλευρὰ καὶ ἂν ἤθελε ἐξεταστεῖ

108. Για το κείμενο της άπαντήσεως του Τούρκου πρωθυπουργού βλ. *Ayin Tarihi*, τεύχος 262, Σεπτέμβριος 1955, σελ. 78-79. Για το κείμενο του μηνύματος προς τον Τούρκο πρωθυπουργό βλ. *Ayin Tarihi* όπ. παραπ., σελ. 79-81.

Ὅπως συνήθως συμβαίνει σὲ κάθε διατάραξη τῶν σχέσεων μὲ τὴν Ἑλλάδα¹⁰⁹, ἔτσι καὶ στὴν προκείμενη περίπτωση, μὲ

109. Ἡ ἀπόδοση στοὺς «κομμουνιστὲς» ὁποιοῦδήποτε γεγονότος ποὺ διατάρασσε τὴν «ἐλληνοτουρκικὴ» φιλία ἦταν ἀνεκὰθεν προσφιλὴς λύση. Σὰν παράδειγμα ἀναφέρουμε τὰ γεγονότα ποὺ διαδραματίστηκαν στὴν Ἀθήνα (Μάιος 1949) -ὅταν στὸ Στάδιο, οἱ Ἕλληνες θεατὲς χειροκρότησαν τοὺς Ἰταλοὺς παίχτες καὶ τοὺς σήκωσαν ἀπὸ τοὺς ὤμους τῶν σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς Τούρκους τοὺς ὁποίους ἀπεδοκίμασαν. Γιὰ τὸ περιστάτικὸ αὐτὸ χολάθηκαν οἱ Τούρκοι καὶ ὁ Τουρκικὸς Τύπος ἀφιέρωσε ἄρκετὰ ἄρθρα ποὺ καυτηρίαζαν τὴν ἀγνώμωνσὴν τῶν Ἑλλήνων» οἱ ὁποῖοι ἀντὶ τῆς ὑποστηρίξεως τοὺς φίλους τῶν Τούρκων συντάχτηκαν μὲ τοὺς Ἰταλοὺς ποὺ σχετικὰ πρόσφατη ἦταν ἡ ἐπιδρομὴ τους κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐνα πολὺ ἐνδιαφέρον ἀρθρο πᾶνω στὸ προκείμενο θέμα δημοσιεύτηκε στὴν «Ὀυλὸς» στίς 25 Μαρτίου 1949. Ὁ συντάκτης του, γνωστὸς δημοσιογράφος καὶ ἱστορικὸς Ὀυλὸς Ἰγντεμὶρ γράφει μεταξὺ ἄλλων: «Διαβάσαμε μὲ πόνο τὸ δυσάρεστο γεγονός ποὺ ἔλαβε χώρα στὸ Στάδιο τῶν Ἀθηνῶν. Εἶναι πολὺ πιθανὸν τὸ γεγονός αὐτὸ, ποὺ δὲν ἔχει σχέση πρὸς τὸ κυρίως Ἑλληνικὸ ἔθνος, νὰ τὸ ἔχουν ὀργανώσει μερικοὶ πλιατσικολόγοι ἀλήτες ἢ μὲ σκοπὸ νὰ διαταράξουν τὴν Τουρκοελληνικὴ φιλία, οἱ κομμουνιστὲς. Τὸ περίεργο σημεῖο τοῦ γεγονότος εἶναι ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ προσέβαλαν τοὺς Τούρκους ἀθλητὲς σήκωσαν στοὺς ὤμους τῶν τοὺς Ἰταλοὺς ἀθλητὲς καὶ τοὺς ἐνεθάρρυναν. Αὐτοὶ οἱ κύριοι φαίνεται ὅτι λησμόνησαν τὴν πρόσφατη ἱστορία. Ἄν τὸ κάμανε αὐτὸ σκεπτόμενοι τὴν πικρὴ θύμηση τῆς Μικρασιατικῆς ἥττας, γνωρίζουνε πολὺ καλά ὅτι οἱ αἵτιοι τῆς ἥττας αὐτῆς εἶναι οἱ πολιτικοὶ ποὺ ἔσυραν τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος σὲ μιὰ ἀτέλειωτη περιπέτεια, τοὺς ὁποίους (πολιτικοὺς) οἱ Ἕλληνες ἐν καιρῷ ἐπετίμησαν καὶ τιμώρησαν. Ὁ ρόλος τοῦ Τουρκικοῦ ἔθνους στὴν προκείμενη περίπτωση συνίσταται στὴν ἄμυνά του. Τόσο ποὺ, ἐμεῖς μετὰ ἀπ' αὐτὴ τὴν μεγάλη νίκη δίχως καθόλου νὰ υπερηφανευτοῦμε στίς μέρες ποὺ ἀκολούθησαν τὴν Λωζάννη ἀπλώσαμε τὸ χέρι μας στὸ γειτονικὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος καὶ ὑποδεχτήκαμε μὲ θερμὴ ἀγάπη τὸν Βενιζέλο στὴν Ἀγκυρά. Μετὰ ἀπ' αὐτὸ στὰ εἴκοσι συναπτὰ ἔτη ποὺ πέρασαν ἀπὸ τότε, δημιουργήθηκε ἀνάμεσά μας μιὰ φιλία ποὺ ὑπῆρξε ὑπόδειγμα γιὰ ὅλο τὸν κόσμον.

»Ὅταν, κατὰ τὸν δεύτερο Παγκόσμιον Πόλεμον, τὸ ἡρωικὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος ὑπέστη τὴν ἀδικὴ ἐπίθεση τῶν Ἰταλῶν, τὸ Τουρκικὸ ἔθνος λυπήθηκε σὰν νὰ ὑπέστη τὸ ἴδιον τὴν ἐπίθεση καὶ δὲν παρέλειψε νὰ παράσχει στὸ ἑλληνικὸ ἔθνος ὅποια βοήθεια περνοῦσε ἀπ' τὸ χέρι του. Ἔτσι ποὺ σὲ καιροὺς ποὺ εἴχαμε ἀπόλυτη ἀνάγκη δώσαμε βοήθεια ὀπλῶν καὶ πυρομαχικῶν κόνοντας ἀπ' τὸ φαγητὸ τῶν παιδιῶν μας στείλαμε βοήθεια τροφίμων. Γνωρί-

χαλκευμένες εἰδήσεις¹¹⁰, ἢ μὲ αὐθαίρετα διοικητικὰ μέτρα ἔγινε ἀπόπειρα νὰ κατασκευαστοῦν ἔνοχοι, ποὺ λόγῳ φρονημάτων ἦταν ἐπικίνδυνοι γιὰ τὸ καθεστῶς.

Βλέποντας πολὺπλευρα τὰ γεγονότα τῆς 6ης Σεπτεμβρίου εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴν σταθοῦμε καὶ σὲ μιὰ διαφορετικὴ πλευρά. Αὐτὴ ποὺ ἔζησαν οἱ ἴδιοι οἱ Τούρκοι. Ἄς δοῦμε λοιπὸν πᾶς ἀφηγεῖται τὴν προσωπικὴ περιπέτειά του ἕνας ἀπὸ τοὺς πρῶ γνωστοὺς Τούρκους συγγραφεῖς, ὁ Χασὰν Ἰζζεττὶν Ντιναμό,

ζομε μὲ ποιά εὐγνωμοσύνη ὑποδέχθηκε ὁ λαὸς τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ τὰ καράβια ποὺ μετέφεραν ἐφόδια τῆς Ἐρυθρᾶς Ἡμισελήνου. Λέγοντας αὐτὸ ζητᾶμε συγγνώμην ἀπὸ τὸ εὐγενικὸ ἑλληνικὸ ἔθνος. Τὸ τουρκικὸ ἔθνος αἰσθάνεται ντροπὴ μιλῶντας γιὰ τὴν καλωσύνη ποὺ ἔκαμε. Εἴμαστε βέβαιοι ὅτι οἱ πραγματικοὶ Ἕλληνες δὲν λησμόνησαν αὐτὲς τίς μέρες. Ἀναφερόμαστε στοὺς κακόμοιρους ποὺ δημιούργησαν ἐπείσοδια στὸ Στάδιο τῆς Ἀθήνας καὶ ποὺ δὲν ἀνήκουν στὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος...». Καὶ καταλήγει ἐπαναλαμβάνοντας: «Ἐμεῖς πιστεύουμε: Αὐτὰ τὰ ἐπείσοδια δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ πρόκληση μερικῶν ἀλητῶν καὶ ἴσως κομμουνιστῶν. Βλ. *Igdemir, Ulug* «Yunan milletini tenzih ederiz» (Συγχωροῦμε τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος) σὲ *Ulus* 25 Μαΐου 1949, Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ «Yillarin icinden» (μέσα ἀπ' τοὺς χρόνους), ἔκδοση Ἰδρύματος Τουρκικῆς Ἱστορίας, Ankara 1976 σελ. 163.

110. Ἐνα μικρὸ παράδειγμα γιὰ τὴν χάλκευση τῶν εἰδήσεων ἀπὸ τὸν Τουρκικὸ Τύπο εἶναι καὶ τὸ ἀκόλουθο: Στὸ φύλλο τῆς 27 Δεκεμβρίου 1955 τῆς τουρκόφωνης ἐφημερίδας τῆς Λευκωσίας «Χιούρ Σόζ» μεταδίδεται εἰδησιὴ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα δίνοντας πηγὴ τῶν πληροφοριῶν τῆς τὴν ἐφημερίδα «Βραδυνή». Κατὰ τὴν ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα, τὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου ἔχει προετοιμάσει ἕνα κλιμάκιο τοῦ Κ.Κ.Ε. τὸ ὁποῖο ἀνακαλύφθηκε στὴν Ἑλλάδα (sic). Ἡ ἐφημερίδα «Χιούρ Σόζ» παραπέμποντας στὴν «Βραδυνή» γράφει μεταξὺ ἄλλων ὅτι στὸ ἀρχειο τοῦ κλιμακίου ἀνακαλύφθηκαν ἔγγραφα σύμφωνα πρὸς τὰ ὁποῖα «ἐπικεφαλῆς τῶν συμμοριῶν ποὺ μάχονται στὴν Κύπρον τοὺς Βρεταννοὺς ἐδρίσκονται κομμουνιστὲς ἡγέτες οἱ ὁποῖοι καὶ ἱδρυσαν τίς ὁργανώσεις αὐτές» καὶ «ὁ ὀπλισμὸς τῶν συμμοριῶν ἔρχεται στὴν Κύπρον ἀπὸ τὴν Ρωσία μέσω Συρίας» καὶ ὅτι «τὰ γεγονότα τῆς 6ης Σεπτεμβρίου ἔχουν ὁργανωθεῖ ἀπὸ αὐτὸ τὸ κλιμάκιο τοῦ Κ.Κ.Ε. σὲ συνεργασία μὲ κομμουνιστὲς πράκτορες ποὺ βρίσκονται στὴν Τουρκία» κλπ.

Εἶναι περιττὸ νὰ προσθέσουμε ὅτι στὴν «Βραδυνή» δὲν ἀναφέρεται ἀπολύτως τίποτε σχετικὸ. Ὑπάρχει μόνον εἰδησιογραφία ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη ἀπὸ ὄργανα τῆς Ἀσφάλειας στὴν Ἀθήνα (στὶς Τζιτζιφιές) ἀσυρμάτου καὶ παρανόμου τυπογραφείου τοῦ Κ. Κ. Ε., καὶ τὴν σύλληψη μερικῶν

πού το όνομά του συνδέεται με το άριστερό κίνημα της Τουρκίας¹¹¹.

Ο Ντιναμό στο έργο του «Η θύελλα της 6-7 Σεπτεμβρίου» περιγράφει τις τραγικές εκείνες μέρες από μια διαφορετική σκοπιά. Με το γλαφυρό και σε πολλά σημεία πικρόχολο ύφος του, αποτελεί, μιά και πρόκειται για προσωπικές αναμνήσεις, πολύτιμη και ζωντανή μαρτυρία που αποδίδει την πρακτική ενέργειας μιās όρισμένης πολιτικής παράταξης όταν κυβερνά άπολυταρχικά.

4. ΘΥΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΛΗ ΠΛΕΥΡΑ

Η ιστορία άρχίζει την νύχτα της 8ης Σεπτεμβρίου, λίγες ώρες μετά την άφιξη της Τουρκικής αντιπροσωπείας από το Λονδίνο, όταν δυο άνδρες του πρώτου τμήματος της άσφαλείας (Πολιτικών ύποθέσεων) συλλαμβάνουν τον τουρκο συγγραφέα στο σπίτι του, στα δυτικά προάστια της Πόλης και τον αναγκάζουν να τους άκολουθήσει.

«...βγαίνοντας από την πόρτα μαζί με τους άστυνομικούς είπα της γυναίκας μου :

“Πέσαμε θύματα της κακότητας του Μακαρίου, θα έπιστρέψω όπωσδήποτε. Μήν άνησυχείτε”.

»Τήν νύχτα της έκτης προς την έβδομη Σεπτεμβρίου, δυο μικροκέφαλοι Τουρκοί ήγέτες, τάχατες για να έντυπωσιάσουν την Έλλάδα και τον παπά Μακάριο ρήμαξαν και έκαψαν με

στελεχών του Κόμματος άσχετων έντελώς προς το προκείμενο θέμα. Βλ. «Βραδυνή» 22 και 23 Δεκεμβρίου 1955. Όλα τα ύπόλοιπα είναι μυθεύματα των Τουρκοκυπριακών έφημερίδων της χειρότερης μορφής όπως και ή πληροφορία ότι μεταξύ των συλληφθέντων ύπάρχουν άξιωματικοί (sic), δάσκαλοι και ίερείς (sic). Άξίζει, πάντως, να σημειωθεί ότι ό Τουρκικός Τύπος άναδημοσίευσε την είδηση όπως άκριβώς την παρουσίασε ή τουρκόφωνη έφημερίδα της Κύπρου, ώστε να άποτελέσει πηγή ή όποια ένισχύει τις άπόψεις του καθηγητή Άρμάογλου. Βλ. *Armaoglu*: όπ. παρ. σελ. 155 - 6 σε ύποσημείωση.

111. *Dinamo*, *Hasan Izzettin*: «6/7 Eylül Kasırgası» (Η θύελλα της 6/7 Σεπτεμβρίου), May Yayınevi, İstanbul 1972.

χιλιάδες όργανωμένα κομματικά στελέχη τις χριστιανικές συνοικίες της Ίσταμπούλ. Τώρα, κατά πώς φαίνονταν τα πράγματα, άναζητούσαν φταίχτες για να τους ρίξουν στού λιονταριού το στόμα. Το παιγνίδι αυτό, τόσο για μās όσο και γι' αυτούς, έκρυβε κινδύνους που δέν μπορούσε κανείς να τους ύποτιμήσει».

Παρακάτω ό Ντιναμό μεταφέρει ό,τι του είπε ό άστυνόμος (κομισέρης) που τον συνόδευε :

«Χασάν μπέη, γνωρίζουμε ότι είστε έντελώς άθώος. Και έμείς δοϋλοι είμαστε, έκτελοϋμε έντολές. Ό Άλλάχ να δώσει και ή κατάσταση να είναι όπως έμείς γνωρίζουμε, έτσι γρήγορα να έπιστρέψετε στη φωλιά σας»¹¹².

Και ό γνωστός Τουρκος συγγραφέας, συνεχίζει με την άκόλουθη περιγραφή :

«Όταν κατεβήκαμε από το τραίνο, στόν σιδηροδρομικό σταθμό του Σιρκετζί και καθώς προχωρούσαμε προς την Διεύθυνση της Άστυνομίας το στόμα μου έμεινε άνοιχτό έναν πήχυ από τη σαστιμάρα. Όλες οι οίκοδομές που βρίσκονταν έναντι στο σταθμό ήταν σαν να είχαν ύποστει βομβαρδισμό. Η γής είχε καλυφθεί από θρύψαλα γυαλιών και τεμαχισμένα άντικείμενα. Τα σκοτεινά παράθυρα των άδειων οίκοδομών σαν να μās κοίταζαν με τα τεράστια νεκρά μάτια των με ένα παγωμένο φόβο. Οι άστυνομικοί βλέποντας την μεγάλη σαστιμάρα μου μου είπαν : “Αυτό δέν είναι τίποτε, Χασάν μπέη, έσύ πρέπει να δείς κυρίως το Πέραν”. Τότε κατάλαβα κάτω από ποιά φοβερή κατηγορία ήθελαν να μās θέσουν. Κι' έτσι άποχαιρέτησα την έλπίδα μου να έπιστρέψω στο σπίτι μου σε μιá ώρα».

Στο κτίριο που στεγάζεται ή Άσφάλεια ό Ντιναμό θα συναντήσει πολλές γνώριμες του φυσιογνωμίες. Παλιούς του συντρόφους, που έχουν κι' αυτοί συλληφθεί για τον ίδιο λόγο. Άργότερα, τους έπιβιβάζουν σ' ένα λεωφορείο του Δήμου και τους μεταφέρουν σε άγνωστη κατεύθυνση :

«Πέρασαμε την γέφυρα του Γαλατά, το Καράκιοι, την λεω-

112. *Dinamo*: όπ. παρ., σελ. 9.

φόρο Μπανκαλάρ, τὸ Τεπέμπαση καὶ βρεθήκαμε στὴ λεωφόρο Ἀνεξαρτησίας (Μεγάλη ὁδὸς τοῦ Πέραν). Ὅταν κοίταζα ἀπὸ τὰ τζάμια τοῦ λεωφορείου παρ' ὀλίγο νὰ καταπιῶ τὴ γλώσσα μου ἀπὸ τὴν σαστισμάρα. Ἐκείνη ἡ πανέμορφη λεωφόρος ποὺ ἔκρυβε πλοῦτο δισεκατομμυρίων λιρῶν ἔμοιαζε πραγματικὰ σὰν ἔρείπιο μιᾶς πόλης ποὺ εἶχε βγεῖ ἀπὸ τὸν Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο. Σὲ καμμιά οἰκοδομὴ δὲν ὑπῆρχε τίποτε ποὺ νὰ λέγεται γυαλί. Ἡ παλιὰ φωτεινὴ, ζωντανὴ λεωφόρος, εἶχε πάρει πέρα ὡς πέρα μιὰ μορφὴ δίχως φῶτα, ἄφωνα, ἐγκαταλειμμένη καὶ ἔρημη ἀπὸ ἀνθρώπους. Τὸ λεωφορεῖο προχωροῦσε σκαρφαλώνοντας σὲ λοφίσκους ἀπὸ ράκη, θρύψαλα γυαλιοῦ, σπασμένα ἀντικείμενα ἀδηλῆς προέλευσης. Γι' αὐτὸ τὸν λόγο κάθε τόσο ἔγερνε πότε δεξιά, πότε ἀριστερὰ καὶ ταρακουνιότανε γιὰ καλά. Μόνο σὲ μερικὲς γωνίες ἔφεγγαν δυὸ - τρεῖς λάμπες, ὅλα τὰ σπίτια, οἱ ἐνδιάμεσοι δρόμοι βρίσκονταν θαμένοι στὸ σκοτάδι. Σκέφτηκα ὅτι ἂν ἐμεῖς εἴμαστε οἱ κακοῦργοι ποὺ ἔφεραν τὴν πόλιν σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, ἀλλοίμονο σὲ μᾶς. Πάει νὰ πῇ ὅτι οἱ θεοὶ εἶχαν γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ διψάσει, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ἤθελαν νὰ πιοῦν αἷμα. Καὶ βέβαια αὐτὸ τὸ αἷμα θὰ ἦταν μονάχα αἷμα ἀθῶων»¹¹³.

Οἱ κρατούμενοι ὁδηγήθηκαν στὸ Φρουραρχεῖο, στὸν περιώνυμο στρατώνα «Χαρμπιγιέ».

«Τότε», συνεχίζει ὁ Ντιναμό, «ἀντιλήφθηκα σὲ ποιά τρομαχτικὴ σκηνοθεσία παίρναμε μέρος. Οἱ ἄκριτοι πολῖτες ποὺ εἶχαν ἀναδεχθεῖ μιὰ φοβερὴ εὐθύνη γκρεμίζοντας τὴν Πόλιν, περισυνέλεξαν ἀπὸ τὸν δρόμο, τυχαῖα, ὑποψήφιους ἐνοχους καὶ τοὺς παρέδιδαν σὲ μιὰ ὁμάδα παθιασμένων ἀξιωματικῶν ποὺ τοὺς χρησιμοποιοῦσαν σὰν δεσμοφύλακες. Τώρα σὲ μᾶς ἀπόμεινε νὰ ξεκαθαρίσουμε τὶς πέτρες τοῦ ρυζιοῦ»¹¹⁴.

Οἱ συνθήκες στὰ δεσμοτήρια εἶναι ἀπάνθρωπες. Τὰ ὑπόγεια σκοτεινὰ κελιά, ὑγρὰ, πανάθλια μὲ τὴν ἀποπνικτικὴ ἀτμόσφαι-

ρα ποὺ ἐπιτείνει ἓνας ὀχετὸς μὲ ἀναθυμιάσεις καὶ ἀκαθαρσίες, δὲν ἔχουν κανένα σκεῦος, κανένα ἐπιπλο. Οἱ κρατούμενοι εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ κοιμούνται πάνω στὸ τσιμεντένιο δάπεδο. Ἀργότερα θὰ προμηθευτοῦν ἓνα λεπτὸ χαρτόνι ποὺ θὰ τὸ χρησιμοποιήσουν γιὰ στρῶμα.

«Εἶχαμε συλληφθεῖ», παρατηρεῖ ὁ Τοῦρκος συγγραφέας, «κάτω ἀπὸ ἄγνωστες συνθήκες. Γι' αὐτὸ τὰ δευτερόλεπτα κυλοῦσαν ἀργὰ-ἀργὰ σὰν ὁλόκληρα χρόνια. Ὅλοι μας, ἂν καὶ βρίσκαμε σὰν αἴτιο τῆς σύλληψής μας τὴν Κύπρο, τὸν παπὰ Μακάριο καὶ τὴν καταστροφὴ τῆς Πόλης μὲ τὰ “μαραφέτια” τοῦ Μπαγιάρ καὶ τοῦ Μεντερές, δὲν μπορούσαμε νὰ προδικάσουμε τὸ κακὸ ποὺ μπορούσαν νὰ μᾶς φέρουν στὸ κεφάλι μας ὅλα αὐτά. Γι' αὐτὸ οἱ μαῦρες ὑποθέσεις τῶν “ἴσως” μᾶς τύλιγαν σὰν πνιγερὸς καπνὸς ἀπὸ θειάφι. Μᾶς πλάκωναν...»¹¹⁵

Ἄς παρακολουθήσουμε ὅμως πῶς περιγράφει τὸ προσκλητήριο τῶν κρατουμένων :

«Ἐδῶ παρ' ὅλο ποὺ ἦταν ὑπόγειο, ἐπειδὴ οἱ ἐξωτερικὲς πόρτες παρέμεναν ἀνοιχτές, ἔμπαινε τουλάχιστον λίγος ἀέρας. Ὅσο πλησίαζα τὴν πόρτα ἀνάσαινα βαθειά. Τότε ἤρθε ὁ διευθυντὴς τῶν φυλακῶν. Ἦταν ἓνας γιγαντόσωμος ταγματάρχης, μὲ πλατειοὺς ὄμους, μελαχροινός, μὲ μαλακὴ τὴν ἐμφάνιση. Ἀμέσως ὅλοι οἱ συνάδελφοι συγκρατούμενοι μαζεύτηκαν γύρω του καὶ ἄρχισαν νὰ τὸν ρωτᾶνε γιατί τοὺς φέρανε ἐκεῖ. Ὁ διευθυντὴς ἀφοῦ μᾶς σταμάτησε, εἶπε ὅτι δὲν γνώριζε τίποτε σχετικὸ καὶ ἔτσι δὲν ἔπρεπε νὰ τὸν ρωτᾶνε. Μετὰ ἀναζητῶντας μὲ τὰ μάτια του κάποιον ἀνάμεσά μας, ρώτησε :

“Ὁ Μεχμέτ Νουσρέτ ποῦ εἶναι;” Κανείς μας δὲν γνώριζε κανένα μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα. Κοιταχτήκαμε. Τότε, ἓνας κοντόσωμος ἄνθρωπος, μὲ τεράστιο κεφάλι, μελαχροινός, διέσχισε τὸ πλῆθος καὶ πλησίασε τὸν ταγματάρχη ποὺ βρισκόταν στὸ κέντρο τοῦ κύκλου. Ἀμέσως, ἀπὸ τὸ στόμα μερικῶν ἀκούστηκε τὸ ὄνομα, “Ὁ Ἀζίζ Νεσίν”¹¹⁶.

113. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 11.

114. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 14.

115. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 14.

116. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 18.

»Μέχρι εκείνη την στιγμή δεν τον γνώριζα κατὰ πρόσωπο. Για πρώτη φορά τον είδα εκεί. 'Ο διευθυντής βάζοντας τὸ δεξί του χέρι στὸν ὄμο του 'Αζίζ Νεσίν εἶπε ὅτι ἦταν συμμαθητὲς στὴ Σχολὴ Εὐελπίδων. 'Ο ταγματάρχης συνεχῶς τὸν ἀποκαλοῦσε Μεχμέτ Νουσερέτ¹¹⁷. Τὸ θλιμμένο, στενοχωρημένο πρόσωπο

117. 'Ο 'Αζίζ Νεσίν, εὐθυμογράφος μὲ παγκόσμια ἀναγνώριση, στὴν αὐτοβιογραφία του (ποὺ φθάνει μέχρι τὰ ἐφηβικά του χρόνια) ἀναφέρεται στὴν πρώτη ἐπαφὴ του μὲ κομμουνιστὲς. Τοῦτο ἔγινε τὸ 1931 ὅταν ὁ συγγραφέας ἦταν δεκαῆξι χρόνων καὶ σπουδαστὴς τῆς ὀγδοῦς τάξης τῆς Στρατιωτικῆς Σχολῆς. Σημειώνει χαρακτηριστικά: «Μερικὰ εἰκονογραφημένα περιοδικὰ τοῦ κόσμου μας δημοσιεύουν εἰκόνες τῶν ἀνθρώπων τοῦ "Ἀρη" ποὺ κατὰ τὸ μισὸ μοιάζουν ἢ δὲν μοιάζουν καθόλου μὲ ἀνθρώπους. Μέχρι πρὶν εἰκοσιπέντε χρόνια, πολλοὶ νομίζανε ὅτι οἱ κομμουνιστὲς ἦταν πολὺ πὶδ διαφορετικά, περίεργα ὄντα καὶ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους ποὺ κατέβηκαν ἀπ' τὸν "Ἀρη".

» 'Όταν ἡ Κυβέρνηση τοῦ Δ. Κ. τὸν Σεπτέμβρη τοῦ 1955 ὀργάνωσε στὴν Πόλη ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστω διαδηλώσεις στοὺς δρόμους μὲ ἀφορμὴ τὸ Κυπριακὸ, καὶ ὅταν, χάνοντας τὸν ἐλεγχὸ τῶν διαδηλώσεων αὐτῶν, ἐξέφυγαν σὲ κατεῖθυση ποὺ δὲν ἐπιθυμοῦσε, ὥστε τὴν νύκτα τῆς 6/7 Σεπτεμβρίου ἡ Πόλη κἀκε καὶ γκρεμίστηκε καὶ οἱ ζημιὲς ξεπέρασαν τὸ δισεκατομμύριο, τότε ἡ Κυβέρνηση αὐτὴ τὰ ἔχασε καὶ ξεσηκώθηκε νὰ σκαρώσει φταίχτη γι' αὐτὸ τὸ ἀδίκημα. Στὸ τέλος ἐπειδὴ κανεὶς δὲν ἀναλάμβανε τὴν προστασία τῶν κομμουνιστῶν, ἔρριξε τὴν εὐθύνη πάνω σὲ ἐξήντα ἀριστεροὺς ποὺ κατὰ τύχη συνέλαβε ἀπ' ἐδῶ κι' ἀπ' ἐκεῖ. 'Ετσι, τοὺς ἐξήντα αὐτοὺς ἀριστεροὺς, ποὺ δὲν εἶχαν ἰδέα γι' αὐτὴ τὴν καταστροφὴ, τοὺς ἐκλείσε ἓνα πρὸς ἓνα σὲ κελλιά τῶν στρατιωτικῶν φυλακῶν τοῦ Χαρμιγιέ. Τότε ἤμουν καὶ ἐγὼ ἓνας ἀπὸ τοὺς δῆθεν κατηγορούμενους ποὺ κλείστηκαν σὲ μοναχικὸ κελλί μὲ τὴν κατηγορία ὅτι ἐκάψαμε καὶ ρημάξαμε τὴν Πόλη. 'Ο Στρατηγὸς ποὺ ἦταν διοικητὴς, ἀγνοώντας τὸ παιγνίδι ποὺ ἔπαιζαν οἱ πολιτικοὶ ποὺ ἀσκοῦσαν τὴν ἐξουσία, ἤρθε νὰ ἐπισκεφθεῖ στὰ κελλιά τους τοὺς ἀνθρώπους ποὺ, ὅπως νόμιζε, πραγματικὰ ἦταν κομμουνιστὲς καὶ πραγματικὰ εἶχαν ρημάξει τὴν Πόλη. (Μετὰ τὴς 27 Μαΐου 1960 αὐτὸς ὁ στρατηγὸς σὰν ὑπεύθυνος τῶν γεγονότων τῆς 'Αγκύρας — ὅταν ὁ στρατὸς ἀνοίξε πύρ σὲ φοιτητὲς δικάστηκε μὲ τοὺς κατηγορούμενους τῆς Πλάτης καὶ καταδικάστηκε). 'Ανοίγαν τὶς πόρτες μὲ τοὺς σιδερένιους σύρτες, ἀπ' ἐξῶ, καὶ ὁ στρατηγὸς στεκόταν στὸ ἔμπα τῶν κελλιῶν καὶ χάριζε γιὰ πολλὴ ὥρα κάθε ἀριστερὸ σὰν ἓνα φαινόμενο ξεχωριστό, σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ κανένα ὄν ἀπὸ τὸν "Ἀρη" — ναί, ἀκριβῶς ἔτσι —. Στὶς λεπτὲς καὶ γεμάτες ἀπορίες

τοῦ 'Αζίζ Νεσίν οὔτε ποὺ ἄλλαξε μὲ αὐτὴ τὴν ἐκδήλωση φιλίας. 'Υστερα ὁ μελαχροινὸς λοχαγὸς ποὺ ἦταν ὑποδιευθυντὴς, διάβασε τὸν κατάλογο τῶν κρατουμένων. Φώναξε τὸ ὄνομα τοῦ Σεμπατί Σελίμογλου. Εἶδαμε, ὅτι δὲν ἦταν μεταξύ μας. Στὴ συνέχεια φώναξε τὸ ὄνομα τοῦ 'Ισμὲτ Σελίμογλου. 'Ηταν ἐδῶ. Δηλαδή σὰ νὰ λέμε, θέλησαν νὰ σύρουν ἐδῶ καὶ πατέρα μαζί καὶ γιὸ, καὶ ἡ ἀστυνομία κατὰ λάθος λησμόνησε τὸν ἓνα ἀπ' τοὺς δύο. Οἱ συνάδελφοι ποὺ ἀντιλήφθηκαν τὴν κατάσταση πετάχτηκαν, λέγοντας: "Ἐφέντη μου, τὸ ἄλλο ὄνομα ἔχει γραφεῖ λάθος. 'Ο μηχανικὸς 'Ισμὲτ εἶναι ἐδῶ. Δὲν ὑπάρχει μὲ τὸ ἄλλο ὄνομα, εἶναι λάθος ἄνθρωπος".

»'Ο διευθυντὴς, στράφηκε στὸν λοχαγό, εἶπε:

"Σβῆσε τὸν Σεμπατί Σελίμογλου".

»Κατὰ τὸ τέλος τοῦ καταλόγου διαβάστηκε ἓνα ὄνομα, τοῦ Ταχσίν Γκιουζέλφιμπε.

»'Ενας συνάδελφος ἀπὸ τοὺς παλινοὺς ἐπαναστάτες, εἶπε:

"Πᾶνε δύο χρόνια ποὺ πέθανε αὐτὸς ὁ ἐργάτης, ὅπου νᾶναι θὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τὸ μνήμα νὰ τὸν πετάξουνε στὴν φυλακὴ, γιὰτὶ λέει ρήμαξε τὴν Πόλη..."

»'Ο Ταγματάρχης διάβασε τὸ ὄνομα κάποιου, ποὺ δὲν ξανάκουσα μετὰ. 'Ενας ποὺ τὸν γνώριζε εἶπε: "Βρὲ αὐτὸς ὁ φίλος δέκα χρόνια τώρα ζεῖ στὴν 'Ανατολία. Δὲν ἦλθε καθόλου στὴν

ματιὲς του διάβαζε κανεὶς τὸ ἐρώτημα, σὰ νᾶλεγε: «τί εἶδους ὑπάρξεις εἶναι αὐτοὶ οἱ ἀριστεροί»;

Καὶ ὁ Νεσίν συμπεραίνει: «'Αφοῦ αὐτὰ συνέβαιναν πρὶν εἰκοσι χρόνια, τότε σκεφεῖτε πῶς θάταν πρὶν σαρανταπέντε χρόνια». Βλ. *Nesin Aziz*: «Böyle gelmiş, böyle gitmez» ('Ὡς ἐδῶ καὶ μὴ παρέκει), Τόμος 2: «Yolumun başı» ('Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνηφορίας) (Βιογραφία), ἐκδ. Tekin, Istanbul 1977, σελ. 488-9. Περιγραφὴ δικάσιμου τῆς ὑπόθεσης τῶν γεγονότων τῆς 6/7 Σεπτεμβρίου στὸ «'Υπέρτατο Δικαστήριον» ἀπὸ τὸν Νεσίν βλ. σὲ *Sözleri*, ἀρ. 1 σελ. 19. Μιὰ φράση τοῦ συγγραφέα εἶναι ἀξιοπρόσεκτη: «Μόνο ἡ τραγωδία τῆς 6/7 Σεπτεμβρίου ἀπὸ μόνη της δείχνει ἐλλειψὴ ἀγάπης γιὰ τὸν ἄνθρωπο (ἀπὸ τοὺς ὀργανωτὲς της, τὴν τότε Κυβέρνηση)».

Πόλη". Ὁ ταγματάρχης ἔσβησε καὶ ἐκείνου τὸ ὄνομα ἀπ' τὸν κατάλογο¹¹⁸.

»Πάνω σ' αὐτὴν τὴν φράση ὅλοι γέλασαν, ἀλλὰ αὐτὸ ἦταν κλαυσίγελως, ὄχι γέλιο. Τότε καταλάβαμε ὅτι τὸν κατάλογο τὸν εἶχε συντάξει ὁ στρατηγὸς Σεβκί Μουτλουγκίλ, τῆς στρατιωτικῆς δικαιοσύνης. Πρὶν ἀπ' αὐτὴ τὴν σύλληψή μας, ὅταν εἶχαμε συλληφθεῖ ἐδῶ καὶ δέκα χρόνια εἶχαμε ἄρκετὰ ἰδρῶσει κάτω ἀπὸ τὴν δικαστικὴν τοῦ αὐταρχικότητά ποὺ προερχόταν ἀπὸ ναζιστικὲς ἀρχὲς καὶ εἶχαμε ὅλοι ὑποφέρει».

(Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ ἀπόστρατος αὐτὸς στρατηγὸς ἀργότερα προσχώρησε στὸ κόμμα τοῦ Τουρκές).

»Ἄν δὲν ὑπολογιστεῖ ὁ Σεμπατὶ Σελίμογλου καὶ ὁ Γκιουζέλφλιμπε καὶ ὁ φίλος ἐργάτης ποὺ πέθανε δίχως νὰ δώσει τ' ὄνομά του καὶ ἐκεῖνος ποὺ ζοῦσε στὴν Ἀνατολία, ὁ ἀριθμὸς ἐκείνων ποὺ ἔκαναν καὶ ρήμαξαν τὴν Πόλη ἦταν πενήντα»¹¹⁹.

5. «ΕΝΤΟΛΟΔΟΧΟΙ ΤΗΣ ΜΟΣΧΑΣ»!

Καὶ στὴ συνέχεια :

«Ἐτσι πέρασαν μερικὲς ἀκόμη μέρες. Ἐνῶ συνεχιζόταν μιὰ ὑποχθόνια σιγὴ ποὺ ἔμοιαζε νὰ ἐγκυμονεῖ τίς χειρότερες ἐνδείξεις, μιὰ μέρα ἀκούσαμε ἕνα σωρὸ ἀπὸ βήματα καὶ ὀμιλίες στὸν διάδρομο. Κατὰ σειρὰ οἱ πόρτες τῶν κελλιῶν ἀνοιγόκλειναν καὶ ἀπὸ κάποιους ἀπευθύνονταν στοὺς φυλακισμένους ὁρισμένες ἐρωτήσεις¹²⁰.

»Στὸ μεταξὺ τὰ βήματα πλησίασαν τὴν πόρτα τοῦ δικοῦ μας κελλιοῦ. Ἐνας δεσμοφύλακας ἀνοίξε τὴν πόρτα. Ὅταν τέντωσα τὸ κεφάλι μου νὰ κοιτάξω, εἶδα ὅτι ὅλες οἱ πόρτες τῶν κελλιῶν, πρὶν ἀπ' τὸ δικό μας εἶχαν ἀνοίξει. Ὅλοι οἱ φυλακισμένοι εἶχαν στηθεῖ μπροστὰ στὴν πόρτα καὶ ἔβλεπαν μὲ περιέργεια

118. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 19.

119. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 20.

120. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 25.

ἐκείνους ποὺ ρωτοῦσαν. Τοῦτοι ἦταν μερικοὶ ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ δικαστὲς ποὺ ἀργότερα, στὸ ζυγὸ τῆς ἐξουσίας, θὰ ἐργάζονταν σὰν δῆμιοι ἔχοντας ἐπικεφαλῆς τὸν στρατηγὸ Ναιμίκ Ἀργκούτς, ποὺ εἶχε τὸ πάθος πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ τὴν ἐξυπνάδα του, ἕναν ἄνθρωπο τέρας. Ἦταν ὀρεξάτοι σὰν ὑπηρέτες, οἱ φασίστες δῆμιοι. Σὲ ὅλους ἀπηύθυναν τίς ἴδιες ἐρωτήσεις καὶ προσπερνοῦσαν ἀφοῦ κάγχαζαν, ρωτῶντας θυμωμένα τοὺς φυλακισμένους ἢ σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἄτομα, γιὰ τῶν ὁποίων τὴν ἐνοχὴ ἐκ τῶν προτέρων ἦταν βέβαιοι. Σὲ ὅσους παραπονοῦνταν λέγοντας "γιατί μᾶς κλείσατε ἐδῶ", καὶ πάλι καγχάζοντας ἀποκρίνονταν "ἔσεῖς γνωρίζετε τὸ γιατί".

»Μήπως οἱ στρατιωτικοὶ αὐτοὶ ποὺ ὁπωσδήποτε γλύφουν λίγο μελάνι (sic) δὲν γνώριζαν τὴν περιπέτεια τῆς Πόλης ποὺ ρημάχτηκε μπρὸς στὰ μάτια ὅλων ἀπὸ γνωστὰ ἄτομα καὶ γιὰ γνωστοὺς σκοποὺς, ἢ μήπως γνωρίζοντας τὴν κατηγορία αὐτὴ σὰν τοὺς ἄλλους δυὸ μικροκέφαλους ἤθελαν νὰ τὴν χρησιμοποιήσουν σὰν μιὰ τακτικὴ ἀπολύτρωσης; Ἄν ἦταν ἔτσι, καὶ τοῦτοι στὸν βαθμὸ τῶν ἄλλων ἦταν ἄθλιοι καὶ ἀηδιαστικοί. Ἐτσι ἀκριβῶς, ποδοπατῶντας τὴν στρατιωτικὴν τὴν τιμὴ καὶ σὲ γνώση τοὺς ἀναδέχονταν τὴν ντροπὴ τῶν ἄλλων. Ἐγώ, περίμενα μὲ αὐτὲς τίς σκέψεις ποὺ μὲ γέμιζαν ἀηδία, ἀναστατωμένος μὲ ὅλη μου τὴν ὑπαρξὴ σὰν ἕνας σκαντζόχοιρος μὲ ἀνασηκωμένες τίς βελόνες του. Ἐτσι, οἱ ἐρίφηδες (sic) φτάσανε στὴν πόρτα τοῦ κελλιοῦ μου. Ρώτησαν τὸ ὀνοματεπώνυμό μου, καί, ποιὸς ξέρει σὲ τί θὰ τοὺς χρησίμευε, ποιὲς γλώσσες γνώριζα. Τοὺς εἶπα ὅτι γνώριζα Γαλλικά, Ἀγγλικά, Γερμανικά. Αὐτὸ δὲν τοὺς ἐνδιέφερε καθόλου. Μὲ ρώτησαν "Καλά, δὲν γνωρίζεις Ρωσικά;".

»Καὶ αὐτὴ τὴν ἐρώτησιν τὴν ρώτησε μὲ τίς βλακώδεις, τίς ἐχθρικές, τίς ἀδρὲς γραμμὰς τοῦ προσώπου τοῦ ὁ Στρατηγὸς Ναιμίκ Ἀργκιούτς. Αὐτὴ ἦταν πραγματικὰ μιὰ ἀηδιαστικὴ ἐρώτησις. Ὁ ἐρίφης (sic) σὰ νὰ μᾶς ἔλεγε ὅτι ἐμεῖς ρημάξαμε τὴν Πόλη παίρνοντας ἐντολὴ ἀπὸ τοὺς Ρώσους. Σὰν νὰ ἔφτυνα κατὰμουτρα εἶπα "ὄχι" τοῦ στρατηγοῦ. Τότε κατάλαβα μὲ ποιὸ ἀπαίσιο, μὲ ποιὸ μπιστάρδικο τρόπο ἤθελαν νὰ μᾶς ἐνοχοποιή-

σουν. Γιατί νά πῶ ψέματα; Φοβήθηκα. Θέλανε νά μᾶς ἐμφανίσουν σάν ἄτομα πού παίρνοντας ἀπὸ ἔξω ἐντολὲς ξεσηκώσαμε τὰ πλήθη καὶ ρημάξαμε τὴν Πόλη. Ἦταν πολὺ ἀηδιαστική ἡ ματιὰ πού μᾶς ἔριχνε ὁ στρατηγὸς Ἀργκιούτς καὶ οἱ ἄλλοι ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ δικαστὲς. Τὸ πρόσωπό τους δὲν εἶχε κατέναντί μας καθόλου μίσος ἢ ἀηδία. Στὰ μάτια τους πού γυάλιζαν, φαινόταν ἡ ἀπλήρωτη χαρά, τὸ πάθος ἐνὸς ἰσχυροῦ σαρκοβόρου ζώου, πού τὸ αἰσθάνεται ὅταν βλέπει ἕνα μεγάλο θήραμα πού θὰ τοῦ φέρεи μεγάλη τύχη. Ἄν κατόρθωναν νά μᾶς ἐνοχοποιήσουν ἦταν φανερό ὅτι ὑπολόγιζαν νά βγάλουν πλούσια συγκομιδὴ ἀπ' τὴν ράχη μας. Φαινόταν ὅτι μᾶς ἔκριναν προκαταβολικὰ ἐνόχους, ἀλλὰ ἔκαμαν ὑποθέσεις πού θὰ ἐξασφάλιζαν τὴν ἐνοχὴ μας ἀνάμεσα σὲ ἄρθρα νόμων. Ἡ κατάσταση τούτων τῶν ἀνθρώπων πού ἀπὸ πλευρᾶς κουλτούρας βρίσκονταν στὸν πάτο τῶν ποδιῶν μας, νά μᾶς βλέπουν σάν σφαχτάρια καὶ νά φτιάχνουν μὲ μᾶς ὑποθέσεις, εἶναι μιὰ δραματικὴ σκηνὴ πού θὰ τὴν θυμᾶμαι μὲ ἀηδία ὅσο ζῶ. Αὐτοὶ οἱ γυιοὶ τῶν ἐρίφηδων (sic) ἀφήνοντας ὀλωσδιόλου κατὰ μέρος τὴν πιθανότητα ὅτι μπορούσαμε νά εἴμαστε καὶ ἄθωοι, ἔψαχναν νά βροῦν στοιχεῖα ὁπωσδήποτε γιὰ νά μᾶς καταδικάσουν.

»Ὁ Στρατηγὸς Ναμίκ Ἀργκιούτς πού ἀργότερα θὰ ἔφθανε μέχρι τοῦ βαθμοῦ νά διατάξει πῦρ ἐνάντια στοὺς φοιτητὲς τῆς Ἀγκυρας καὶ ἔτσι θὰ ἔβρισκε τὸν μπελά του (sic), ἀφοῦ μάζεψε τὴν συμμορία τῶν βοηθῶν του μὲ τὴν ἀντίληψη δημίου, ἔφυγε. Ἐξῶσαν λοιπὸν ὅλους τοὺς φυλακισμένους μαῦρα φίδια. Ὅλοι τώρα ἔκαναν στὸ κίτρινο σκοτάδι τῶν εἰκοσιπέντε κεριῶν, μαῦρες σκέψεις. Κι' ἐγὼ ξαπλώνοντας πάνω στὸ λεπτό, χαρτονένιο στρῶμα τῶν ἐξῆντα γροσιῶν ἄφησα τὸν ἑαυτὸ μου στὸν γκρεμὸ τῶν ἰδίων μαῦρων σκέψεων».

Καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο ὁ Ντιναμὸ ἐξιστορεῖ τὴν ἐπίσκεψη τῆς γυναίκας του, ὕστερα ἀπὸ μέρες.

«...Ἐβλεπα τὸ πρόσωπο τῆς γυναίκας μου πού εἶχε γίνει πιδ μελαχροινὸ ἀπὸ τὴν θλίψη. Στὸ πρόσωπο αὐτὸ πού εἶχε

μικρύνει σὰν κουτάλι, οἱ ἔγνοιες εἶχαν κεντήσει δαντέλες...»—Εἶσαι καλά;

»—Εἶμαι καλά. Ὅπως βλέπεις, ἀκόμα εἴμαστε σῶοι.

»—Τὴν ἐπομένη πού σὲ πῆραν, πῆγα στὴν Διεύθυνση τῆς Ἀσφάλειας, ρώτησα γιὰ σένα. Ἐμεῖς δὲν γνωρίζαμε ἄνθρωπο μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα, μοῦ ἀποκρίθηκαν. Δὲν ἦρθε ἄνθρωπος μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα στὴν διεύθυνσή μας. Ἐπέστρεψα σπίτι, ἀναρωτιόμουν αὐτὸ πικρὰ ἂν σ' εἶχαν σκοτώσει. Ὅπωςδήποτε οἱ ἀστυνομικοὶ τὴν νύχτα σὲ πῆγαν κάπου καὶ σὲ σκότωσαν. Ἔτσι σκέφτηκα. Συνάντησα γνωστοὺς στὴν Διεύθυνση τῆς Ἀστυνομίας πού ἀναζητοῦσαν τοὺς ἄντρες, τοὺς ἀδελφούς των. Καὶ σ' αὐτοὺς λεγόταν ὅ,τι καὶ σὲ μένα. Ἀλλὰ ἐγὼ δὲν δέιλιασα καὶ κάθε μέρα τοῦ Θεοῦ, ἀποτεινόμενους στὴν Ἀσφάλεια: Τοὺς ἔπρηξα τὸ κεφάλι γιὰ νά καταλάβω ποῦ ἦσουν. Στὸ τέλος, σήμερα δεήσανε νά μοῦ δώσουνε ραντεβοῦ στὶς φυλακὲς τοῦ Χαρμπιγιέ. Ἦρθα, δόξα σοι πού σὲ βρῆκα σῶο καὶ ἀβλαβῆ. Νά σοῦ φέρω τὸ στρῶμα σου. Ἐχετε στρῶμα;

»—Δὲν ἔχουμε στρῶμα. Πλαγιάζουμε πάνω στὸ τσιμέντο. Φέρε καὶ τὴν ξυριστική μου μηχανή. Ἴσως μελλοντικὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νά ξυριστοῦμε. Τί τρῶτε; Εἶχατε πολὺ λίγα πράγματα. Ἡ Ἰσικ πῶς εἶναι; Πηγαίνει σχολεῖο;».

»—Δὲν ἔχουμε καθόλου χρήματα. Μιὰ καλὴ οἰκογένεια ἀπὸ τοὺς γείτονες μᾶς δάνεισε μερικὲς λίρες. Γιὰ τὴν ὥρα μ' αὐτὲς προσπαθοῦμε νά πορευθοῦμε»¹²¹.

Καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο:

«—Ἡ μητέρα μου μᾶς ἐγκατέλειψε. Ἐγὼ τώρα τί νά κάμω μ' ἕνα μικρὸ παιδί σὲ κεῖνο τὸ βουνό; Οἱ διπλανοὶ μας γιὰ νά μᾶς πάρουν τὸ σπίτι, τὰ βράδυα, τὸ πετροβολοῦν καὶ χτυπᾶνε τὶς πόρτες.

»—Ἡ Μουνιρὲ μὲ ἀπειλεῖ ὅτι θὰ μοῦ στείλει χουβαρντάδες τὶς νύχτες.

121. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 29.

»—Πήγαινε στο Πρώτο Τμήμα που άνοιξε αυτούς τους μελάδες στο κεφάλι μας να διαμαρτυρηθείς. Άν χρειαστεί να αποτανθείς και στην στρατιωτική διοίκηση. Μας έκλεισαν εδώ για να ρίξουν τις γυναίκες μας στα πορνεία;

»—Δυό μέρες πριν ήρθε ο κομισέρης που σε συνέλαβε και άλλοι αστυνομικοί και αξιωματικοί. Όταν έσπασαν άπροειδοποίητα την πόρτα με τους ώμους των και μπήκαν μέσα φοβηθήκαμε πολύ με το παιδί. Τρέμανε τα χείλη μας. Όλα τα βιβλία σου τα έκαμαν κόσκινο. Πήρανε μαζί τους τα ξενόγλωσσα βιβλία και ένα σωρό από γραφτά σου»¹²².

Άργότερα, επιτρέπεται στους κρατούμενους να διαβάζουν έφημερίδες. Παράλληλα αρχίζουν συλλήψεις, όπως θα δούμε στη συνέχεια, των μελών του σωματείου «Η Κύπρος είναι Τουρκική».

Ο Ντιναμό σημειώνει :

«Η πρώτη προσπάθειά μας ήταν να κατορθώσουμε να αποκτήσουμε έφημερίδες. Πάντως, οί άτιμοι που έξω παριστούν το κράτος και την κυβέρνηση έπειδή ιδρώνουν φοβερά κάτω από την κατακραυγή της Παγκόσμιας κοινής γνώμης, δεν γνωρίζουν πώς να παίξουν μαζί μας. Τώρα έχουν φέρει κι' έχουν κλείσει στις φυλακές του Χαρμπιγιέ τον πρόεδρο και όλα τα μέλη του σωματείου «Η Κύπρος είναι Τουρκική» που πριν ρημαχτεί ή Πόλη τους χρησιμοποιούσαν έναντι του Ένωτικού παπά Μακάριου και της Ελλάδος. Η Κυβέρνηση, οί δεσποτικοί άνθρωποι που είχαν στα χέρια τους την κρατική ισχύ, για να γλυτώσουν τα τομάρια τους από το τρομακτικό έγκλημα που διέπραξαν, δεν δίσταζαν να ρίξουν στο στόμα του λύκου και τους πιο έμπιστους φίλους τους. Μ' αυτό τον τρόπο θέλησαν να δείξουν ότι την Πόλη ρήμαξαν και έκαψαν οί κομμουνιστές μαζί με το Σωματείο «Η Κύπρος είναι Τουρκική».

122. *Dinamo*: όπ. παραπ., σελ. 31.

6. «ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΟΡΓΑΝΩΤΕΣ ΤΩΝ ΑΝΘΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΩΓΜΩΝ»

»Μολοντούτο ή κατευθυνόμενη καταστροφή είχε διαδραματισθεί μπροστά στα μάτια των Εύρωπαίων δημοσιογράφων, των ξένων ανταποκριτών. Το βράδυ που οί έφιπποι αστυνομικοί είχαν στηθεί ακίνητοι σαν όρειχάλκινα αγάλματα, όπωςσδήποτε θα είχε κάποιο νόημα το γεγονός ότι παρέμειναν άπαθείς όταν λιθοβολούνταν τα τζάμια του (Ξενοδοχείου) Πέρα Παλάς, σαν να τα έριχναν μια φούχτα από στραγάλια. Ταυτόχρονα οί σημειώσεις που πάρθηκαν, οί φωτογραφίες και οί κινηματογραφικές ταινίες ήδη από ίκανό χρόνο είχαν δώσει στις Εύρωπαϊκές πρωτεύουσες την πιο όρθή έρμηνεία. Οί δικοί μας οί πλιατσικολόγοι του Κράτους και της Κυβέρνησης με το κεφάλι σαν πορτοκάλι, άκόμη προσπαθούσαν να μπήξουν την λόγχη στο σακί. Ήτανε από μονάχο του ένα άριστούργημα το γεγονός ότι πετούσαν στην φωτιά το σωματείο «Η Κύπρος είναι Τουρκική» για να γλυτώσουν τον έαυτό τους. Μάλιστα, τί μελεάς έμελε να έπεφτε στο κεφάλι ενός Ρωμηού συμπατριώτη που έτσι κι' άλλοιώς μπήκε σ' αυτό το σωματείο που ίδρυσαν οί ίδιοι. Να δείτε που θα έλεγαν, ότι τις Ρωμαίικες γειτονιές της Πόλης τις ρήμαξε τούτος ό άπιστος (sic)¹²³.

»Θά έρχόταν μια μέρα που, αυτός ό άτυχος συμπατριώτης που ήταν ένα πολύ γνωστό στέλεχος του Δημοκρατικού Κόμματος (όπαδός του Μεντερές) θα προβαλλόταν σαν να ήταν ό μοναδικός (sic) δήςεν εκπρόσωπος των δυνάμεων δολιοφθοράς που ρήμαξαν την Πόλη»¹²⁴.

Ο ίδιος συγγραφέας δίνει σε άλλο σημείο του βιβλίου του τις παρακάτω πληροφορίες γι' αυτό το σπαρταριστό έπεισόδιο:

«Η μηχανή της άδικίας από στρατιωτικούς και πολίτες που κατάλαβε ότι το λιοντάρι δεν χορταίνει από τις δικές μας

123. Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 264.

124. *Dinamo*: όπ. παραπ., σελ. 116.

μόνο τις σάρκες, ρίχτηκε στους ιδεολόγους (sic) του Συλλόγου "ή Κύπρος είναι Τουρκική" που ανάμεσά τους βρισκόταν και ο "Ορχάν Μπιργκίτ"¹²⁵ και που κρατείτο στο Χαρμπιγιέ αλλά κάτω από καλύτερες συνθήκες από ό,τι εμείς.

»Έγινε προσπάθεια να δημιουργηθεί ή έντύπωση ότι την πόλη την ρήμαξαν οι ιδρυτές τούτου του σωματείου. Ο Ρωμηός συμπατριώτης, που όπως νομίζω μπήκε στο σωματείο για μιὰ βλακώδη επίδειξη και μόνο, σύρθηκε ανελέητα από ανάκριση σε ανάκριση. "Αν σ' αυτόν βρίσκανε κάτι το ύποπτο θα αποδείκνυαν ότι τις Ρωμαίικες και τις χριστιανικές συνοικίες της Πόλης τις είχαν ρημάξει πάλι οι ίδιοι οι Ρωμηοί, δηλαδή οι αντίθετοι στο Μακάριο Ρωμηοί (sic)." Αν αυτού του ανθρώπακου του βρίσκανε μιὰ φορά ένα ευαίσθητο σημείο, θα τον χρησιμοποιούσαν σαν το ρυμουλκό και θα τοῦ κολλούσαν από πίσω άλλους να τους σύρει για να βγοῦν έτσι οι ίδιοι από τὸ ἀδιέξοδο (sic). Εἶχαν κορώσει τόσο πολὺ (οἱ ποδιές των) ὥστε ἔψαχναν κάτι για να σβήσουν τὴν φωτιά που τους ἔκαιε¹²⁶».

Στὸ μεταξύ οἱ κρατούμενοι πληροφοροῦνται ἀπὸ τις ἡφμερίδες ὅτι ἡ κυβέρνησις βρίσκεται σὲ δύσκολη θέση :

«Τὸ χάλι τῶν ἐπικεφαλῆς τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος ἦταν φοβερό. Στις ἀντιπολιτευόμενες ἡφμερίδες καὶ στὰ περιδικὰ γράφονταν πολὺ πικρὰ λόγια γι' αὐτοὺς, κρίσεις καὶ κατακρίσεις. Ἀρχισαν μαζὶ μὲ τὸν ἐγγώριο τύπο νὰ φτάνουν στὰ χέρια μας καὶ περιοδικὰ πὺ μετέδιδαν ἐνδιαφέρουσες εἰδήσεις ἀπὸ τὸν τύπο τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἐπὶ παραδείγματι τὸ περιοδικὸ Time ἐλέγχοντας τὴν ἀσυντόνιστη οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοῦ Μεντερὲς στραπατσάρεϊ ἀρκετὰ τὸν πρωθυπουργό, λέγοντας ὅτι ὁ Μεντερὲς "ἀρέσκειται νὰ περιφέρεται στὸ χεῖλος τοῦ γκρε-

125. Στέλεχος τοῦ Ρ.Α. Κόμματος καὶ συνεργάτης τοῦ Ἐτζεβίτ. Ὑπουργὸς Τουρισμοῦ καὶ Προπαγάνδας, ἐκπρόσωπος τύπου στὴν Κυβέρνησις τοῦ 1974 Βλ. Α' τόμο σελ. 482 τοῦ παρόντος.

126. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 61.

μοῦ", ἐπισημαίνοντας ἔτσι τοὺς κίνδυνους ἀπὸ τὴν ἀσυνάρτητη πολιτικὴ τῆς Κυβερνήσεως.

»Ο περίφημος καὶ δοξασμένος Μεντερὲς ὅπως μέσα στὴν χώρα, ἔτσι καὶ στὸ ἐξωτερικὸ, κόντευε νὰ σπάσει καὶ νὰ σωριαστεῖ χάμω... ὅμοια μὲ ἓνα γέρικο κυπαρίσσι, μπροστὰ στίς θύελλες. Ο θρύλος τοῦ Μεντερὲς, ὅχι μονάχα ἀπὸ ὀλόκληρη τὴν Τουρκία, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν παγκόσμια κοινὴ γνώμη δεχόταν τὸ πρῶτο ἀνελέητο χτύπημα¹²⁷.

Κάποτε ὁ παλαίμαχος δημοσιογράφος Χουσεῖν Ἀβνὶ Σαντά, κατορθώνει νὰ πληροφορήσει τοὺς κρατούμενους ὅτι ἡ ἐθνικὴ Ἀσφάλεια ἄρχισε «νὰ μὴ βρίσκει ὀρθὴ τὴν κράτησις σὰν κυρίως υπεύθυνων τῶν κομμουνιστῶν... Φαινόταν πλέον μὲ γυμνὸ ὄφθαλμό, ὅτι πλησίαζε ἡ ἡττα τοῦ Μεντερὲς καὶ τοῦ Μπαγιάρ¹²⁸.

Γιὰ τοὺς κρατούμενους τὸ αἰσιόδοξο αὐτὸ κλίμα ἤρθε νὰ διαλύσει μιὰ «πολὺ σημαντικὴ, ἐπικίνδυνη εἰδησις» πὺ μεταβίβασε ὁ γνωστὸς Τούρκος χρονογράφος καὶ δημοσιογράφος Βαλὰ Νουρεττίν¹²⁹ στὸν ἐπίσης γνωστὸ συγγραφέα Κεμάλ Ταχέρ πὺ ἦταν κι' αὐτὸς κρατούμενος. Ο Βαλὰ Νουρεττίν ἐκεῖνο τὸ καιρὸ ἦταν χρονογράφος τῆς «Σὰν Χαβαντίς», ὄργανου τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος. Ὡς ἐκ τούτου εἶχε πλη-

127. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 36.

128. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 37.

129. Ο Βαλὰ Νουρεττίν (Vâ-Nû) εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ γνωστοὺς Τούρκους δημοσιογράφους καὶ χρονογράφους (1901-1967). Τὸ 1921 ὅταν ἦταν καθηγητὴς Φιλολογίας στὸ Γυμνάσιο τοῦ Μπολου, στάλθηκε ὑπότροφος τῆς κυβέρνησεως τῶν Σοβιετ στὴ Μόσχα μαζὶ μὲ τὸν Ναζὶμ Χικμέτ καὶ τὸν Σιβκέτ Σουρρεγιὰ Ἀϊντεμίρ. Ἀποφοίτησε ἀπὸ τὸ «Πανεπιστήμιο τῆς Ἀνατολῆς» (1925) καὶ γιὰ ἓνα χρόνο ἔμεινε στὸ ἴδιο ἐπιστημονικὸς βοηθός. Τὸ 1926 ἐπέστρεψε στὴν Τουρκία ὅπου συνεργάστηκε μὲ τις περισσότερες μεγάλες ἡφμερίδες. Διέπρεψε σὲ ὅλα τὰ εἶδη: στὸ χρονογράφημα, στὴν κριτικὴ, πολιτικὴ ἀρθρογραφία, στὰ ἄρθρα γιὰ τὴν τέχνη, τὸ θέατρο καὶ τὴν λογοτεχνία. Ἐχει γράψει ἀρκετὰ μυθιστορήματα καὶ ραδιοφωνικὰ σκέτς. Εἶναι σημαντικὸ τὸ ἔργο του πὺ ἀναφέρεται στίς ἀναμνήσεις του ἀπὸ τὸν Ναζὶμ Χικμέτ.

σιάσει τὸν στρατιωτικὸ διιοικητὴ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς Νουρεττίν Ἀκνὸς καὶ τὸν εἶχε ρωτήσῃ τί θὰ ἔκαμαν μὲ τὰ πενήντα δυὸ ἄτομα ποὺ ἦταν κρατούμενοι. Ὁ Ἀκνὸς, μὲ μεγάλη ψυχραιμία τοῦ εἶχε δώσει τὴν ἀκόλουθη ἀπάντησι :

«Τοῦτοι οἱ ἐρίφηδες (sic) ρήμαξαν τὴν Πόλη. Θὰ τοὺς δώσω τὴν ποινὴ ποὺ τοὺς ἀξίζει. Θὰ κρεμάσω δέκα-δεκαπέντε ἀπὸ δαύτους, καὶ τοὺς ὑπόλοιπους θὰ τοὺς σαπίσω στὴ φυλακὴ μὲ εἴκοσι, τριάντα χρόνια τὸν καθέναν»¹³⁰.

Καὶ ὁ Ντιναμὸ διευκρινίζει :

«Αὐτὴ ἡ εἵδησι πύκνωσε σὰν ἓνα πνιγερὸ σκοτάδι, κατράμι, καπνὸ ἀπὸ κάρβουνο, στὸν ἤδη σκοτεινιασμένο κόσμον μας ποὺ μόλις εἶχε ἀρχίσει νὰ φωτίζεται σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὰ φῶτα τῆς αἰσιοδοξίας. Ὅλοι μας ἀρχίσαμε νὰ σκεπτόμαστε ἀπαισιοδοξία. Οἱ ἐρίφηδες (sic) προκειμένου νὰ σώσουν τίς ψυχές τους, μποροῦσαν νὰ κρεμάσουνε καὶ τοὺς ἰδίους τοὺς πατεράδες τους (sic)».

Καὶ παρακάτω :

«Αὐτὲς τίς μέρες ὅλος ὁ λαὸς τῆς Πόλης ἦταν ἀνήσυχος στὸν υπέρτατο βαθμό. Τὰ ψειριασμένα κελλιά τοῦ στρατώνα τοῦ Σελιμιγιέ καὶ τοῦ Στρατώνα τοῦ Νταβούτπασα ἦταν γεμάτα ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ εἶχαν μαζέψει στὴν τύχη, ἀπ' τοὺς δρόμους. Κάθε μέρα τοῦ θεοῦ, χιλιάδες ἄτομα πετάγονταν ἐδῶ, σὰν παληὰ σακιά καὶ ἀπολύονταν, ἀφοῦ (πρῶτα) ἴδρῳναν μπροστὰ στοὺς ἀνακριτές, ἐνῶ τὴ θέσιν τους ἐπαιρναν ἄλλοι ποὺ τοὺς μάζευαν καὶ αὐτοὺς ἀπ' τὰ σπίτια καὶ ἀπὸ τοὺς δρόμους. Ἔτσι, μὲ τὴν δημιουργία μιᾶς πλούσιας τροχαίας τῶν φυλακῶν, ἀναζητοῦσαν δῆθεν ἐκείνους ποὺ ἔκρυβαν τὸ πτώμα τῆς δικαιοσύνης ἢ ὁποῖα εἶχε καταπατηθεῖ στὸ δρόμο. Ταυτόχρονα ὅσοι ρήμαξαν καὶ ἔκαψαν τὴν Πόλη σκόπιμα, γελοῦσαν κάτω ἀπ' τὰ μουστάκια τους καὶ κοροϊδεύαν ἀπ' τίς γωνιές τους αὐτὴ τὴν ἄστοχη κωμικοτραγικὴ ἐπίδειξη. Παληές, περιώνυμες συνοικίες τῆς Πόλης ὅπως τὸ Κασίμπασα, τὸ Ὀρτάκιοϊ, τὸ Μπεςάκτασι, τὸ Σκούταρι καὶ οἱ

130. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 38.

περιοχὲς τῶν παραπηγμάτων τρομοκρατοῦνται μὲ ἐφόδους καὶ ἔρευνες μέρα καὶ νύχτα ἀπὸ ἀμέτρητες ομάδες ἀστυνομικῶν ποὺ ἀναζητοῦσαν δῆθεν τὰ πράγματα ποὺ εἶχαν λεηλατηθεῖ ἀπὸ τίς μειονότητες. Ἀπ' ἐδῶ ὅ,τι δὲν συνταίριαζαν στὸν λαὸ τῆς περιοχῆς, στοὺς ἄνδρες καὶ στίς γυναῖκες, τὸ ἐπαιρναν μαζί μὲ τοὺς ἰδιοκτῆτες καὶ ἔφευγαν. Καινούργια παπούτσια, καινούργια ροῦχα, καινούργια φράγκικα πουκάμισα, νέα φορέματα ἀκολουθοῦσαν τὴν ἴδια τύχη. Ὡστόσο, αὐτὴ ἡ τροχαία ποὺ δούλευε ἀσταμάτητα ἀνάμεσα στίς λαϊκὲς συνοικίες καὶ στίς ἀποθήκες τῶν κρατουμένων, δὲν ξεγελοῦσε κανένα. Κοντὰ σ' αὐτὲς τίς ἐφόδους ποὺ τυχαῖα γίνονταν στὰ λαϊκὰ σπίτια, δὲν λησμονοῦσαν καὶ τὰ δικά μας σπίτια. Σ' ὅλα τὰ σπίτια τῶν κρατουμένων συναδέλφων μου ἐγίνε γιὰ τελευταία φορὰ μιὰ νυχτερινὴ ἐφοδος ὅπωςδῆποτε, καὶ ἀναζητήθηκε τότε ἀφοῦ ἐγίναν ὅλα πάλι ἄνω-κάτω, κάτι ὁτιδήποτε τὸ ἐνοχοποιητικὸ. Ἡ ὁμάδα ἀπὸ τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ τοὺς πολίτες ποὺ ἔσπασε τὴν πόρτα τοῦ δικοῦ μας καλυβιοῦ γιὰ δευτέρη φορὰ, ἀποσύρθηκε ξηλώνοντας ἀκόμα καὶ τὰ στρώματα καὶ τὰ παπλώματα, ἀφοῦ ἔκαμε δηλαδὴ στὸ σπίτι ζημιὲς βομβαρδισμοῦ. Ὁ Μεντερὲς μὲ τὸν Μπαγιάρ εἶχαν δώσει πολὺ ἐντονες ὁδηγίες ὥστε νὰ βρεθοῦν ὅπωςδῆποτε ὁρισμένα πράγματα στὰ σπίτια τῶν κρατουμένων. Στὰ σπίτια τῶν διανοουμένων κρατουμένων ἀναζητοῦσαν τίς ἐντολὲς γιὰ δολιοφθορὰ ποὺ εἶχαν σταλεῖ ἀπὸ τὴν Μόσχα, στὰ σπίτια τῶν ἐργατῶν συναδέλφων τὰ πράγματα ποὺ εἶχαν λεηλατηθεῖ. Μποροῦσαν νὰ θεωρήσουν ὅτι κάτι εἶχαν βρεῖ, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ἀσυνταίριαστα πράγματα παρμένα ἀπὸ τὰ ἀπορίμματα δὲν μποροῦσαν δυστυχῶς νὰ γλυτώσουν τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ κράτους καὶ τῆς κυβερνήσεως ποὺ εἶχαν λερώσει πράγματα μεγαλύτερα ἀπὸ τὸ μπόϊ τους»¹³¹.

Ὁ Ντιναμὸ ἀναφέρει τὴν περίπτωσιν κάποιου ἀριστεροῦ πωλητῆ μεταχειρισμένων παπουτσιῶν στὴν ἀγορὰ τοῦ Ταχτάκαλε, τοῦ Τζόγκα Ἀλή τὸν ὁποῖον ἰσχυρίζεται ὅτι τὸν συνέλαβαν

131. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 40.

καὶ τὸν ὁδήγησαν στὰ κρατητήρια τοῦ Χαρμπιγιέ γιατί «τοῦ βρῆκαν ἐφτὰ ζευγάρια παληὰ παπούτσια». Ὁ Τοῦρκος συγγραφέας μεταφέρει τὶς σκέψεις τοῦ λαϊκοῦ αὐτοῦ τύπου. Ἐπειδὴ ὄχι μόνο ἀποδίδουν τὴν τουρκικὴ νοοτροπία στὶς πηγές της ἀλλὰ ἀποκαλύπτουν ταυτόχρονα τὶς διαστάσεις τῶν ἀνθελληνικῶν γεγονότων στὴν πράξη, τὶς μεταφέρω αὐτούσιες:

«Ὁ Τσόγκα παραπονιόταν: Βρέ, ἔλεγε, ἂν ὁ Μπαγιάρ κι' ὁ Μεντερές γιὰ νὰ γλυτώσουνε τὸν κῶλο τους (sic) μείνανε στὰ ἐπτὰ ζεύγη καληοπάπουτσα ποὺ πῆραν ἀπὸ μένα, τότε σημαίνει ὅτι ἡ Τουρκία χάθηκε. Ἐγὼ νὰ βρισκόμουνα τώρα ἔξω, παρ' ὅλο ποὺ εἶμαι ἀδέκαρος, τοὺς εὑρίσκα ἐκατὸ τέτοια πατούμενα μὲ πίστωση. Ἄν τὸν πόνο μερικῶν δισεκατομμυρίων ποὺ ἔξανέμισαν στὸ Πέραν τὸν συγκρίνουν μὲ τὰ ἐπτὰ ζευγάρια τῶν μεταχειρισμένων παπουτσιῶν μου, θὰ τοὺς πῶ μπράβο. Ἦτανε λοιπὸν ἀφάνταστα βλάκες οἱ ἐρίφηδες. Εἶναι πολὺ ἄτιμη, πολὺ ποταπὴ δουλειὰ νὰ ρίξουν στὴν φωτιὰ μερικοὺς σὰν καὶ μᾶς φτωχοὺς ἐργάτες γιὰ νὰ σκεπᾶσουν τὰ τεράστια ἐγκλήματα ποὺ οἱ ἴδιοι βρώμισαν. Τὶς νύχτες οἱ ὁμάδες ποὺ γυρνοῦσαν μὲ τὸ τζῖπ τὴ γειτονιά, παραβίαζαν πολλὲς πόρτες, καὶ ἔτσι ποὺ τὶς ἔσπαγαν κάμνοντας τέτοιες ἐφόδους, τῶν παιδιῶν ἔσκασαν τὰ χεῖλη ἀπὸ τὸν φόβο! Ἐκαμαν ἄνω-κάτω κάθε γωνιὰ τῶν σπιτιῶν. Στὴν γειτονιά ὅποιος τὸ εἶδε, νομίζει ὅτι ἐκείνη τὴν νύχτα ἀνάμεσα στοὺς παράφρονες τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος ποὺ ἔσπασαν καὶ ρήμαξαν τὴν Πόλη καὶ τὴν πλιατσικολόγησαν ἤμασταν καὶ ἐμεῖς. Ὡστόσο, ἐκείνη τὴν νύχτα ὅλοι μας κοιμόμασταν στὰ σπῖτια μας ἀνάμεσα στὰ παιδιὰ μας, εἴτε πάλι ξεκουραζόμασταν. Ἀναφορικὰ μὲ τὶς εἰδήσεις τῆς καταστροφῆς: τῆς Πόλης, τὶς μάθαμε ἀπὸ τὶς περιγραφές ποὺ μᾶς ἔκαμαν οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος, κοκορευόμενοι γιὰ ὅσα ἔπραξαν ἐκείνη τὴ νύχτα¹³².

»Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος κάθε συνοικίας, κατὰ ὁμάδες πῆγαν στὸ

132. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 43.

Πέραν, στὰ Ψωμαθιά, στὸ Γεντὴ Κουλέ, στὴν Χάλκη, στὴν Πρίγκηπο καὶ ἄρχισαν νὰ ἐφαρμόζουν τὰ σχέδια ποὺ εἶχαν καταστρωθεῖ ἀπὸ τὸ πρῶι. Ἐξιστοροῦσαν φωναχτὰ σ' ὅλη τὴν γειτονιά πῶς βίασαν στὰ διάφορα σπῖτια τὶς Ρωμηοπούλες, πῶς ἔκαμαν περιτομὴ σ' ἕνα ἱερέα (ἡ ὑπογράμμιση ἀνήκει σὲ μένα). Καὶ σὰν νὰ μὴν ἦταν ἐκεῖνα τὰ στελέχη τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος ποὺ τὰ ἔκαμαν, τώρα ποὺ φάνηκε ὅτι ἡ ὑπόθεση ἦταν ἐγκλημα, τοὺς ἄφησαν κατὰ μέρος καὶ προσπαθοῦν νὰ ἐνοχοποιήσουν τὰ καληοπάπουτσα μερικῶν σοσιαλιστῶν ἐργατῶν¹³³.

Οἱ μέρες καὶ οἱ ἐβδομάδες περνοῦν σχεδὸν μονότονα. Ἐνα ποντίκι συντροφεύει τὸν συγγραφέα σὲ στιγμὲς ἀπελπισίας, γιὰ νὰ ἐξαφανιστεῖ σύντομα ἀπὸ μιὰ νεροποντὴ ποὺ ξέσπασε, στὸν ὁχετὸ ποὺ περνᾷ κάτω ἀπ' τὸ κελλί... Συζητήσεις καὶ σχόλια ποὺ ἀναφέρονται στὸ διωγμένο ἀριστερὸ κίνημα, ὥρες κοινωνικῆς κριτικῆς ἢ μελέτης. Γιὰ μερικοὺς, ὥρες συγγραφῆς, ὅπως γιὰ τὸν πεζογράφο Κεμάλ Ταχέρ καὶ τὸν εὐθυμογράφο Ἀζίζ Νεσίν, ποὺ τότε ἔγραψε τὸ γνωστὸ διήγημά του «Χαμυντὴς ὁ Ἐλέφας» τὸ ὁποῖο καὶ ἀξιώθηκε τὸ πρῶτο παγκόσμιο βραβεῖο εὐθυμογραφήματος στὴν Ἰταλία.

Ἄλλοι πάλι ὅπως ὁ Ἀρσλάν Καϊνάρνταγ, ὁ φωτισμένος φιλόλογος, ποὺ ἀργότερα ἔγινε ἰδιοκτήτης ἐνὸς ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ βιβλιοπωλεῖα στὴν παληὰ Πόλη, ἀπλῶς αἰσιοδοξοῦσαν. Κι' ὅμως ἡ ἀποφυλάκιση ἀργοῦσε νὰ ἔρθει. Στὸ μεταξὺ «...ἡ ἀντιπολίτευση τοῦ Ἰσμέτ Πασᾶ σήκωσε κεφάλι ἐνσυνείδητα, ἔβαλε τὸ δάχτυλο στὸν τύπο τῶν ἡλῶν, ἐκεῖ ὅπου ὁ λαὸς πονοῦσε. Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Βουλὴ βρυχήθηκε δίκαια. Οἱ συνάδελφοι μὲ γράμμα ποὺ τοῦ διαβίβασαν, τοῦ γνῶριζαν ὅτι εἶναι ἐγκλειστοὶ ἄδικα. Ὁ Ἰσμέτ πασᾶς, ἀξιολογώντας τὸ γράμμα αὐτὸ ζήτησε τὴν ἀπόλυση ὅλων ὧσων ἀνάιτια εἶχαν ἐγκλειστεῖ. Ἡ Ἐθνικὴ Ἀσφάλεια πάλι ἦταν ντροπιασμένη γιατί εἶχε ἀγνοηθεῖ

133. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 43.

ή άποψή της, έτσι, τόν υποστήριζε. 'Η πρωτοβουλία του 'Ισμέτ πασά ήταν πράγματι γενναία»¹³⁴.

7. 'Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ

'Η διαπίστωση αυτή έχει μιá ούσιαστική έπίπτωση ή όποία διαφεύγει τής προσοχής των έρευνητών τής νεώτερης κοινωνικής και πολιτικής ιστορίας τής Τουρκίας. Είτε σάν προάγγελος

134. 'Ο 'Ισμέτ 'Ινονου, σάν άρχηγός τής αξιωματικής αντιπολιτεύσεως, από την πρώτη στιγμή τοποθέτησε τά γεγονότα στις όρθές διαστάσεις του κοινωνικού και πολιτικού μετασχηματισμού τής Τουρκίας. Πρόθεσή του ήταν ή συνένωση των αντιπολιτευομένων τόν Μεντερές πολιτικών δυνάμεων — πολλές άπ' αυτές, όπως έδειξαν οι έπόμενοι μήνες των γεγονότων βρίσκονταν μέσα στην ίδια την Κυβερνητική παράταξη με στόχο την εγκαθίδρυση λειτουργικά άψευγάδιαστου πλουραλιστικού δημοκρατικού πολιτικού βίου. Συγκεκριμένα, ό 'Ινονου πραγματοποίησε τρεις άγορεύσεις από του βήματος τής Μ. Ε. Τ. (12 και 13 Σεπτεμβρίου και 16 Δεκεμβρίου 1955). Πρβλ. «*Sin*» τής 20 'Οκτωβρίου 1960, σελ. 20 Στην άγόρευσή του τής 13 Σεπτεμβρίου μεταξύ άλλων είπε: «'Η πολύ θλιβερή πλευρά των γεγονότων τής 6/7 Σεπτεμβρίου είναι ότι οι έπιτιθέμενοι εμφανίστηκαν ότι διέπραξαν ό,τι διέπραξαν όχι σάν άνθρωποι που ήταν έκτός έαυτού, σε μιá ψυχολογική κατάσταση άκαταλόγιστου, αλλά με άνεση και εύκολία, άκριβώς άνεμπόδιστα. Λέγεται ότι οι ύλικές ζημιές των συμπατριωτών μας εύρίσκονται σε μεγάλη κλίμακα. Τό έθνος μας άπώλεσε σημαντικό μέρος του έθνικού του πλούτου. Κοντά στον χαμένο πλούτο του τό έθνος μας θά ύποβληθεί σε πρόσθετες θυσίες ύπό μορφήν άποζημιώσεων και έπανορθώσεων.

» 'Αξιότιμοι Συνάδελφοι,

» Οι κυρίως ήθικες άπώλειές μας από τά γεγονότα είναι πολύ βαρείες. Πέρασαμε ισχυρό κλονισμό σε έννοιες όπως τό άπαραβίαστο των δικαιωμάτων του πολίτη, ή νομική προστασία, τό Κράτος Δικαίου. Αυτές οι ένέργειες αποτελούν άπόπειρες κηλιδώσεως του Τουρκικού 'Εθνους στην οικογένεια του πολιτισμού. 'Υπέστημεν, από κάθε πλευρά, μιá έθνική συμφορά. Τις επιθέσεις αυτές άπορρίπτει και καταδικάζει πέρα ως πέρα τό μεγάλο, φιλεύσπλαγχο και άθώο έθνος μας. 'Η Μεγάλη 'Εθνοσυνέλευση Τουρκίας δέν θ' άνεχτεί ποσώς αυτές τις επιθέσεις.....»

Στην άγόρευσή του τής 16 Δεκεμβρίου μεταξύ άλλων είπε: «'Επαναλαμβάνω τά θέματα για τά όποία διαμαρτύρομαι. 'Η Κυβέρνηση δέν πληροφορεί την Βουλή. Δέν αφήνετε τις έφημερίδες νά γράφουν. Βιβλία δέν έρχον-

του κοινωνικού μετασχηματισμού που κάλπαζε, είτε σάν έπαγωγο ανασύνταξης των πολιτικών δυνάμεων και τής αλλαγής περιεχομένου στην ιδεολογία των πολιτικών κομμάτων, ή 6-7 Σεπτεμβρίου αποτελεί αναμφίβολα όρόσημο.

ται, έφημερίδες δέν έρχονται (προφανώς από τό έξωτερικό), από που νά μάθουμε; Διαμαρτυρόμαστε γιατί δέν μπορούμε νά πληροφορηθούμε.

» Διαμαρτυρόμαστε από την προκλητική, τυχοδιωκτική πολιτική και από τις μεθόδους της. 'Ιδού, νά σας δώσω ένα παράδειγμα. Μιλώ ξεκάθαρα. Στις 24 Αυγούστου μιλās σάν νά πρόκειται νά κηρύξεις πόλεμο στην 'Ελλάδα, δέν σηκώνεις μύγα στο σπαθί σου (χειροκροτήματα από την πτέρυγα τής αντιπολιτεύσεως). Στις 15 Σεπτεμβρίου λές «κόβω την γλώσσα όποιου μιλήσει εναντίον τής 'Ελλάδος». Μετά άπ' αυτό κάνεις εκείνο τό θλιβερό γεγονός στην Σμύρνη (δηλαδή την έπαρση τής ελληνικής σημαίας σε χειρονομία άποκαταστάσεως). 'Ιδού, αυτό είναι τυχοδιωκτισμός. ('Από την Κυβερνητική παράταξη φωνές: Δέν είναι Πασά, δέν είναι)..... 'Επί του Στρατιωτικού Νόμου θά σας παρακαλέσω, κ. συνάδελφοι, νά ακούσετε με προσοχή όσα έχουμε νά σας πούμε. Είναι ικανά νά προσελκύσουν την προσοχή σας. 'Η στενοχώρια είναι μεγάλη. Χιλιάδες άνθρωποι στερούνται τους όρους του ανθρώπισμού και του δικαίου

» Σήμερα πήρα ένα τηλεγράφημα.... Οι μητέρες, οι οικογένειες εύρίσκονται μέσα στην στενοχώρια, στην άπόγνωση. Τό τηλεγράφημα αυτό φέρει την ύπογραφή του Χικμέτ Μπίλ, του 'Ορχάν Μπιργκίτ και όκτώ άλλων συνάδελφων τους. Λέγουν: Βρισκόμαστε τέσσερις μήνες τώρα στην φυλακή, εμφανίστε μας μπροστά στο δικαστήριο. 'Υπάρχει πιό άθώο αίτημα από αυτό εδώ;..... Ουδέποτε δεχόμαστε νά μη έκτεθούν οι άλήθειες των γεγονότων τής 6 - 7 Σεπτεμβρίου. Μπορεί νά εύρεθούν υπεύθυνοι από την Κυβέρνηση. Με την εύθύνη τούτων δέν πρέπει νά λερωθεί τό Δημοκρατικό Κόμμα (Θόρυβοι - φωνές: Μην άσχολείσαι με τό Κόμμα μας). Αυτό είναι έθνικός θεσμός. Δέν πρέπει νά λερώσει την Μ.Ε.Τ. 'Όσοι έσφαλαν σ' αυτά τά γεγονότα άποσύρονται. Παραπέμπονται στα δικαστήρια. 'Αλλά τό έθνος δέν είναι δυνατόν νά καταδικαστεί (Χειροκροτήματα από την πτέρυγα τής αντιπολιτεύσεως).

» 'Αξιότιμοι συνάδελφοι. 'Η εύθύνη των γεγονότων τής 6 - 7 Σεπτεμβρίου δέν είναι υπόθεση ή όποία μπορεί νά λησμονηθεί και νά μὴν έπιμένει κανείς επ' αυτής. 'Η Κυβέρνηση δέν κατόρθωσε νά προστατεύσει την ασφάλεια των πολιτών και των εγκατεστημένων στην χώρα ξένων. Κατά τις δηλώσεις τους (των κυβερνώντων) είχανε πληροφορίες περί των γεγονότων πριν έκδηλωθούν. Δέν αναφέρωμι σε κουτσομπολιά. Δέν έχουν όρια όσα λέγονται. Καί δέν αιτιώμεθα τίποτε νέο. 'Αλλά είμαι ύποχρεωμένος νά μεταφέρω τις διαδόσεις όπως έχουν...». Βλ. *Kim*, άρ. 120, σελ. 7.

Ἡ παραπάνω ὁμολογία τοῦ Χασάν Ἰζζεττίν Ντιναμό, ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ διώχτηκε κατὰ τὸν πλέον ἀνελέητο τρόπο γιὰ τὰ φρονήματά του ἀπὸ τὸ καθεστῶς Ἰνονου ἀποτελεῖ ἔνδειξη γιὰ τὴν διαφοροποίηση στὴν στρατογραφειοκρατικὴ ἀστοκρατία ποὺ ἐκπροσωποῦσε τὸ Λαϊκὸ Ρεπουμπλικανικὸ Κόμμα καὶ τὴν μετατόπισή του ἀπὸ τὴν δεξιὰ καὶ πέρα ἀπὸ τὸ κέντρο. Ἔτσι ἐρμηνεύεται καὶ ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀντιπολιτεύσεως στὸν Μεντερές, τὰ δύσκολα χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν, τὸ κίνημα τῆς 27 Μαΐου 1960 καὶ οἱ μετέπειτα ἐξελίξεις. Μὲ ἄλλη ἔκφραση, τὰ γεγονότα ἀποτελέσαν ἕναν ἀπὸ τοὺς καταλύτες ποὺ ἔφεραν στὴν ἐπιφάνεια τὴν ὀγκούμενη λαϊκὴ δυσἀρέσκεια ποὺ ἐντάθηκε ἀπὸ τὴν ἐγκληματικὴ μωρία καὶ τὸν ἀδέξιο χειρισμὸ τῆς κυβερνήσεως Μεντερές. Συσπείρωσαν καὶ χαλύβδωσαν τὴν δημοκρατικὴ παράταξη ἐναντίον της. Τὸ Κυπριακὸ στὸ ὁποῖο ἀγκιστρῶθηκε γιὰ νὰ μεταθέσει σ' αὐτὸ καὶ μ' αὐτὸ νὰ ἐκφράσει τὸν κοινωνικὸ προβληματισμὸ τῶν Τούρκων, ἀπέβηκε τελικὰ μοιραῖο, ἢ δὲν κατόρθωσε — ὅπως συμβαίνει σχεδὸν πάντοτε νὰ ἀποφύγει τὸ μοιραῖο.

Κατ' ἀναλογία σκεπτόμαστε ἂν ἡ περίπτωση αὐτὴ δὲν θὰ πρέπει νὰ φρονιματίζει καὶ τὸν χθεσινὸ πρωθυπουργὸ τῆς Τουρκίας, μιὰ κι' ὁ ἴδιος πέντε χρόνια πρὶν, σὲ ἀνάλογη πρὸς τὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου, πολιτικὴ ἐπιλογή, τόλμησε τὴν εἰσβολὴ στὴν Κύπρο. Καὶ ἡ ἐξέλιξη ἀπὸ τότε τῶν πραγμάτων φανερώνει, ὅτι στὸν ἐσωτερικὸ χῶρο της ἡ Τουρκία, ἀκάθεκτη ξεπερνᾷ τὰ τεχνητὰ φράγματα ποὺ ἀποπροσανατολίζουν τὸ λαὸ της καὶ ὁδεύει στὴν ἀναζήτηση ριζικῶν ἢ καὶ ριζοσπαστικῶν λύσεων τοῦ κατὰ βάσιν κοινωνικοῦ της προβλήματος.

Ἄς ἐπιστρέψουμε ὅμως στὶς ἀναμνήσεις τοῦ Ντιναμό. Θὰ παραθέσουμε ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ στοχασμοὺς καὶ κρίσεις τοῦ συγγραφέα ποὺ ἀναφέρονται στὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Τουρκίας τῶν ἡμερῶν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν θεώρησή του ἀναφορικὰ μὲ τίς μὴ μουσουλμανικὲς μειονότητες τῆς πόλης. Ἐπαυλαμβάνουμε ὅτι οἱ ἀπόψεις αὐτὲς ἀνήκουν σ' ἕναν φωτισμένο

καὶ προοδευτικὸ Τούρκο, ἕναν δοκιμασμένο, παλαίμαχο ἀγωνιστὴ τῆς Τουρκικῆς Ἀριστερᾶς. Οἱ γενικότερες κρίσεις θὰ εἶναι τοῦ ἀναγνώστη.

«Οἱ δράκοι ποὺ μᾶς εἶχαν κλείσει στὴν σπηλιά τους γιὰ νὰ μᾶς φᾶνε, ἐπειδὴ εἶχανε πιαστεῖ σ' ἕναν ἀγῶνα ζωῆς καὶ θανάτου μὲ ἄλλους δράκους, μᾶς ξεχάσανε κι' εἶχανε φύγει. Καὶ ἡ κράτησή μας βρισκόταν τώρα σὲ νεκρὸ σημεῖο... Σ' αὐτὸ τὸ νεκρὸ σημεῖο ὅμως δὲν μᾶς ἔβλεπε κανεὶς, ἀλλὰ καὶ δὲν ἔπεφτε πάνω μας καὶ καμμιά ἀδέσποτη ἢ σκόπιμα ριγμένη σφαῖρα. Ἄν ρωτᾶτε γιὰ τὸ καράβι τῆς Δικαιοσύνης, αὐτὸ εἶχε πρὸ πολλοῦ ναυαγήσει. Ἡμασταν σὲ ἀφάνταστο βαθμὸ ἀπελπισμένοι, μέσα σὲ σταχτιᾶς μέρες εἶχαμε χάσει ὅλο τὸ χρῶμα μας, τὸν ἀνθὸ μας. Ἦταν πραγματικὰ ἀποκαρδιωτικὸ τὸ γεγονὸς τῆς κατάληψης τῆς διακυβερνήσεως τοῦ κυβερνητικοῦ σκάφους ἀπὸ ἄτομα λιγότερο ἐξυπνα καὶ λιγότερο μορφωμένα ἀπὸ μᾶς ποὺ ἔσερναν καὶ τὴν Τουρκία καὶ μᾶς σὲ ξέρες καὶ σὲ βράχια. Κανένας ἄνθρωπος στηριζόμενος στὶς ψήφους τοῦ πλήθους δὲν θεωρεῖτο ὅτι κατεῖχε ἐπ' αὐτὸ τὸ θῶκο. Γιατὶ ἦταν ἕνας ἀπὸ τὰ πλήθη τῶν ἀμόρφωτων καὶ ἀδαῶν, ἦταν ἕνας ἀπὸ τὰ τριάντα ἑκατομμύρια (sic). Οἱ δράκοι ἔρχονται στὴν ἐξουσία κάθε φορὰ γιὰ νὰ φᾶνε μερικοὺς ἀπὸ τοῦτο τὸ πλῆθος¹³⁵. Ἡ θυσία μερικῶν διανοούμενων μὲ ἀριστερὰ φρονήματα σὰν καὶ μᾶς, ποὺ θὰ ἐξάγνιζε τὰ διαπραχθέντα εἰδικὰ ἐγκλήματα, ἦταν ἕνα κακὸ ποὺ θὰ μπορούσε ν' ἀνοίξει ἐπικίνδυνη ρωγμὴ στὸ ἄτυχο καράβι τῆς Τουρκίας, τὸ ὁποῖο ἔπλεε στὸν ὠκεανόν».

Καὶ ὁ Ντιναμό συνεχίζει ἔτσι :

«Ἐξω στοιβάζονταν ἀκόμα στοὺς στρατῶνες τοῦ Σελιμιγέ καὶ τοῦ Νταβούτπασα τὰ πλήθη ἐκεῖνα τοῦ φτωχοῦ λαοῦ ποὺ τὰ εἶχανε προβάλει σὰν πλιατσικολόγους· ἔτσι μὲ ἕνα ταπεινὸ καὶ χοντροειδῆ τρόπο γινόταν προσπάθεια νὰ παρασχεθεῖ ἀσφάλεια στὶς μειονότητες ποὺ τῆς εἶχανε σπάσει τὰ καταστήματά της, ἀλλὰ καὶ ποὺ τὴν κρατοῦσαν μέσα σὲ κλίμα φόβου

135. *Dinamo*: ὁπ. παραπ., σελ. 63.

καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ ἐξαπατηθεῖ ἡ παγκόσμια κοινὴ γνώμη.

»Ἐκεῖνες τὶς μέρες ὑπῆρχε μιὰ ἐπιδεικτικὴ παράδοση (sic) ἀπὸ μέρους Μεντερές, τῆς Κλειστῆς Ἀγορᾶς ποὺ εἶχε ἀναστηλωθεῖ ἀπὸ μιὰ φωτιά ποὺ τὴν εἶχε κάνει στάχτη, στοὺς μειονοτικούς μικροέμπορους, ποὺ ἄξιζε τὸν κόπο νὰ τὴν δεῖτε (sic)¹³⁶. Ἐμεῖς, τὴν εἶδαμε ἀπὸ φωτογραφίες τῶν ἐφημερίδων καὶ ἀηδιάσαμε ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ μικροπολιτικῶν. Ναί, ἦταν ἀηδιαστικοί. Φαίνονταν ἀνάμεσα στοὺς μειονοτικούς μικροέμπορους καλοπροαίρετοι, συγκατανευτικοί, φοβισμένοι, μὲ κατεβασμένο στὸ μηδὲν τὸ ἠθικὸ τους. Ἐκεῖνοι νόμιζαν ὅτι οἱ πραγματίες ποὺ ἔκαψαν καὶ ρήμαξαν καὶ πέταξαν ἦταν πραγματίες τῶν μειονοτικῶν. Στὴν πραγματικότητά ἐκεῖνες ἦταν δικές μας πραγματίες. Μερικοὺς μῆνες μετὰ τὸ κλείσιμο τῆς ὑπόθεσης, οἱ μειονοτικοὶ μικροέμποροι θὰ μᾶς παλούκωναν (sic) κατὰ τέτοιο τρόπο (δηλαδὴ θὰ αἰσχροκερδοῦσαν σὲ βάρος μας) καὶ μὲ τὴν μαύρη ἀγορὰ θὰ ἔβγαζαν τὰ χαμένα τους, ἀλλὰ ταυτόχρονα αὐτὴ τὴν φορὰ θὰ ἔκαμαν στάχτη καὶ θὰ μετέτρεπαν σὲ πυρπολημένη γῆ τὶς δικές μας μικρὲς οἰκονομίες (sic)¹³⁷».

Ὁ Τοῦρκος συγγραφέας περιγράφει καὶ σχολιάζει κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο τὴν κράτησή του:

«Μιὰ μέρα κάλεσαν ξαφνικὰ μερικοὺς συναδέλφους μας καὶ ἀφοῦ τοὺς ἀνέκριναν γιὰ ἓνα πεντάλεπτο τοὺς φόρτωσαν τὰ στρώματά τους στὸν ὄμο καὶ τοὺς ἔστειλαν σπίτια τους. Πάει νὰ πεῖ ὅτι τὰ δόντια τῶν τεράτων τῆς λιθίνης ἐποχῆς εἶχαν ξεπεραστεῖ, δὲν διαπερνοῦσαν τὶς σάρκες μας. Ρώτησαν κάποιους καννίβαλους ποιοῦ ἀνθρώπινου κρέας εἶναι γλυκύτερο καὶ ἐκεῖνοι ἀπάντησαν ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἡλικιωμένους ναυτικούς, οἱ σάρκες τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἶναι γλυκές. Πάει νὰ πεῖ ὅτι οἱ σάρκες μας ἔμοιαζαν μὲ τὶς σάρκες τῶν ἡλικιωμένων

136. Ἀνακριβὴς ἡ πληροφορία. Ἡ κλειστὴ ἀγορὰ σὲ πλειονότητα εἶχε τουρκικὴς ἰδιοκτησίας καταστήματα. Ἡ πυρκαγιά ποὺ ἀναφέρεται στὸ κείμενο δὲν εἶχε σχέση μὲ τὰ γεγονότα.

137. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 65.

ναυτικῶν. Ἄν καὶ φαίνονταν πὼς ὁ δράκος τῆς ἀδικίας δὲν ἱκανοποιοῦνταν ἀπὸ τὶς σάρκες μας, ὥστόσο διακρίνονταν γιὰ καλὰ σὰν ἀπώτερα αἷτια, οἱ τεφρόχροες σιλουέττες πολὺ διαφορετικῶν ντόπιων καὶ ξένων ἐπιρροῶν. Τὴν νύχτα ποὺ τοποθετήσαμε στὸ κατάστρωμα τοῦ караβιоῦ τῆς σωτηρίας τοὺς πρώτους ταξιδιώτες μας, φωνάζαμε καὶ τσιρίζαμε πρὸς τιμὴ τῆς ἡττας τῆς τυραννίας. Ὁ Ἀζίζ Νεσίν, γιὰ μιὰ στιγμή τόσο πολὺ ἐνθουσιάστηκε ὥστε τύλιξε τὸ πανταλόνι του, καὶ χτυπώντας τὰ χέρια καὶ τινάζοντας τὸ στομάχι του χόρεψε τὸν χορὸ τῆς κοιλιᾶς¹³⁸.

»Ὡστόσο, ὅσοι μᾶς μάζεψαν σὲ δυὸ ὥρες καὶ μᾶς γέμισαν ἐδώπερα, συνέχιζαν σὲ βάρος μας τὸ παίξιμο μιᾶς κωμωδίας ποὺ θὰ ἐξασφάλιζε τὴν ἐμφάνιση τῆς ὅλης ὑπόθεσης σὰν διαδικασία ἀπονομῆς δικαιοσύνης. Ἔτσι, ἀπέλυαν κάθε μέρα δυὸ-τρεῖς ἀπὸ μᾶς ἀφοῦ προηγούμενα μᾶς ἀνέκριναν. Πάει νὰ πεῖ ὅτι εὕρισκαν ἐπιλήψιμη τὴν μαζικὴ ἀπόλυσή μας. Σὰ νὰ ἔλεγαν ὅτι: τοῦτοι ἐδῶ οἱ ἐρίφηδες ποὺ χώσαμε μέσα δὲν εἶναι ὅπως νομίζετε ὁλωσδιόλου ἄθωοι, ἔχουν ἐγκληματίσει κατὰ τέτοιο ἐντεχνο τρόπο ὥστε δὲν μᾶς ἔδωσαν στοιχεῖα ἱκανὰ νὰ στηρίξουμε σὲ βάρος τους κατηγορία. Ἐκεῖνοι φεύγουν, ἀλλὰ θὰ συναποκομίσουν καὶ τὴν ἐνοχή τους. Ἐσεῖς ὅλοι σας, πλανᾶστε πλάνη οἰκτρή, ἂν νομίζετε ὅτι σὲ τοῦτη τὴν ὑπόθεση εἶναι ἐνοχοὶ ὁ Μπαγιάρ μὲ τὸν Μεντερές. Ἐμεῖς, ἀπλούςτατα, γιὰ ἐπίδειξη καὶ ἐκφοβισμό θελήσαμε νὰ σπάσουμε τὰ τζάμια μερικῶν Ρωμαϊκῶν μαγαζιῶν τοῦ Πέραν. Ἀλλὰ δὲν ξέραμε ὅτι οἱ παράνομοι μηχανισμοὶ τῶν ἀριστερῶν θὰ πληροφοροῦνταν τὶς ἐντολές μας καὶ ἀφοῦ ἀναμιγνύονταν μὲ τὰ πλήθη τῶν ὀργανωμένων ὁπαδῶν τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος θὰ δημιουργοῦσαν μιὰ φοβερὴ νύχτα ἐπανάστασης!.

Καὶ ὁ Ντιναμό συνέχισε μὲ σαρκασμὸ καὶ εἰρωνεία τὴν ἀπολογία αὐτὴ τῆς Κυβέρνησης Μεντερές: «Ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ καταλάβαιναν τὴν πλάνη τους ὅσοι ἰσχυρίστηκαν ὅτι τὰ ζεύγη

138. *Dinamo*: ὅπ. παραπ., σελ. 83.

πολυκατοικιών που έχτισαν ο καϊμακάμης (υποδιοικητής) του Μπεςίκτασι και ο κομισέρης (αστυνομικός διευθυντής) του Μπεςίκτασι με τον ιδρώτα του προσώπου τους, προέρχονταν από λαφυραγωγία. Κανένas πρόεδρος των Νομαρχιακών επιτροπών, επιτροπών υποδιοίκησης, περιφερειακών επιτροπών και τοπικών επιτροπών βάσης του Δημοκρατικού Κόμματος με τους υπό τις διαταγές του μάγκες δεν σούφρωσε από τα καταστήματα, τα σπίτια ιδιωτών, και τα χρυσοχοεία χρήματα, χρυσό και κοσμήματα. Όπως ισχυρίζονται οι συκοφάντες, κανένas υπεύθυνος για την ασφάλεια ή υπεύθυνος του Δημοκρατικού Κόμματος, έπωφελούμενος από την έντολη που του δόθηκε, δεν κατέστρωσε για εκείνη την νύχτα ένα ειδικό σχέδιο ληστείας. Αυτό το σχέδιο το πληροφορήθηκαν μόνο οι κομμουνιστές και το εκμεταλλεύτηκαν στέλνοντας όλες τις οργανώσεις των εργατών στις περιοχές που λεηλατήθηκαν και έκαμαν πλούσια σε μια νύχτα τα κατώτερα ανθρώπινα πλήθη που καλούνται εργατική τάξη¹³⁹. Αλλά τί τα θέλετε, οι επανειλημμένες έφοδοι στα σπίτια όλων των παλιών αγωνιστών της άριστερής δεν αποκάλυψαν τους λεηλατηθέντες θησαυρούς. Μάλιστα ο ισχυρισμός ότι ορισμένοι από τους άρμοδιους διοικητές της στρατιωτικής διοίκησης που συμμαχώντας με τους σεσημασμένους κακοποιούς πλούτισαν, είναι από μόνος του ένας μύθος, και αν θέλετε, μια προδοσία. Οι υπεύθυνοι της εφαρμογής του στρατιωτικού νόμου σε καμιά περίπτωση δεν τέθηκαν κάτω από τις εντολές του Δημοκρατικού Κόμματος, αλλά επιτελούν το πατροπαράδοτο ύψηλο καθήκον του Τουρκικού στρατού ενάντια στα επιζήμια ρεύματα, στις ενάντια προς τα έθνικά συμφέροντα καταστάσεις. Μάλιστα ο ισχυρισμός ότι η πλεονεξία τους τους οδήγησε να χαρατσώσουν τους πλιατσικολόγους ληστές, είναι σκέτη ύβρη κατέναντι του Τουρκικού στρατού. Το γεγονός ότι φιλοξενήθηκαν οι Χασάν από το Όφ (του Πόντου), οι άδελφοί Χουσεΐν και ο Τζαφέρ ο Άράπης στα

139 *Dinamo*: όπ. παραπ., σελ. 84.

κάτεργα του Χαρμπιγιέ, στα κελιά πουχαν κλειστεί οι κομμουνιστές δεν ήταν απόδειξη των διαδόσεων ότι οι διοικητές έπαιρναν μερτικό από το πλιατσικό τους... Οι διαδόσεις σ' αυτό το θέμα είναι "έν τφ συνόλω των" ψεύδος, και αποτελούν φριχτή συκοφαντία).

Και ο Τουρκος συγγραφέας συμπληρώνει:

«Αφουγκραζόμουν με τ' αὐτιά της συνείδησής μου αυτές τις χαμένες φωνές που δεν έρχονταν από μακριά και τραβούσα με το σχοινί την μέρα και την στιγμή που θα υποδυόμουν τον μικρό ρόλο του κομπάρσου στην κωμωδία της ανάκρισης. Ταυτόχρονα, τις άδειες ώρες που έλπιδοφόρες άνθιζαν, τις περνούσα διαβάζοντας βιβλία¹⁴⁰».

8. Ο ΠΡΟΔΟΜΕΝΟΣ ΣΥΝΕΝΟΧΟΣ

Τώρα θα παρακολουθήσουμε μιάν άλλη διαφορετική από την προηγούμενη άποψη. Είναι οι προσωπικές μαρτυρίες του Χικμέτ Μπίλ, ενός από τους πιο φανατικούς μισέλληνες συγγραφείς που δεν ανήκει βέβαια σε άριστερη πολιτική παράταξη (και τουτο μάς καθιστά έφεκτικούς, δεδομένου ότι όπως θα διαπιστώσει ο αναγνώστης ο Μπίλ φαίνεται προσανατολισμένος προς το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα, που σήμερα προβάλλεται επίμονα σαν Κόμμα της Δημοκρατικής Άριστερής!). Πάντως, ο Μπίλ ήταν, όπως τονίσαμε και με άλλη ευκαιρία¹⁴¹, ένα από τα ελάχιστα πρόσωπα που δημιούργησαν και επέβαλαν το Κυπριακό σαν πρόβλημα πολιτικής προτεραιότητας στην Τουρκία υπό την ιδιότητα του προέδρου του Σωματείου «ή Κύπρος είναι Τουρκική». Θεωρήθηκε τότε ότι είχε άμεσα αναμιχθεί στην όλη προετοιμασία και οργάνωση των ανθελληνικών γεγονότων και μαζί με άλλα μέλη της οργανώσεώς του, όπως ήδη σημειώθηκε πιο πάνω, είχε συλληφθεί. Η μαρτυρία

140. *Dinamo*: όπ. παραπ., σελ. 85.

141. Βλ. Α' τόμο του παρόντος έργου, σελ. 484.

του είναι πολύτιμη, όχι μόνο γιατί αποτελεί απόδειξη του βαθμού ένοχής της Κυβέρνησης Μεντερές, αλλά και γιατί αξιολογεί από μόνη της τον χειρισμό των έξωτερικών υποθέσεων στην Τουρκία.

«Ο Μπίλ αρχίζει τις αναμνήσεις του με την επιστροφή του από το Λονδίνο όπου είχε μεταβεί για να προβάλλει (στον τύπο και στο Βρεταννικό ραδιόφωνο) τις Τουρκικές θέσεις. Η χρονολογία πάντως της μεταβάσεώς του συμπίπτει με τις παραμονές της συγκλήσεως της τριμερούς διασκέψεως και τουτο είναι πολύ ένδεικτικό. Άς δούμε όμως τί λέγει ο ίδιος :

«Όταν επέστρεφα από το Λονδίνο στην Πόλη, ο Φατίν Ρουστού Ζορλού είχε μεταβεί στην Άγγλία για να λάβει μέρος στην διάσκεψη.

»Την επομένη της επιστροφής μου στην Πόλη, επέστρεφε στην χώρα του ο τότε Γάλλος πρωθυπουργός από το επίσημο ταξίδι του στην πατρίδα μας. Μεταξύ εκείνων που τον κατευόδωναν στο μπουράγιο του Γαλατά ήταν και ο διευθυντής του ιδιαιτέρου γραφείου του Μεντερές, Μουζαφέρ Έρσου (σκοτώθηκε στο γνωστό αεροπορικό ταξίδι του Λονδίνου το 1959 πριν την υπογραφή της γνωστής συμφωνίας ανάμεσα στην Ελλάδα και την Μεγάλη Βρεταννία). Μιλήσαμε. Την επομένη μου τηλεφώνησε σπίτι και μου γνώρισε ότι ο Πρωθυπουργός με προσκαλούσε στα εγκαίνια του δικαστικού Μεγάρου της Πόλης¹⁴².

»Ήμουν βέβαια δικηγόρος. Ήταν λοιπόν φυσικό να παρευρεθώ στα εγκαίνια του νέου δικαστικού Μεγάρου, αλλά αυτό δεν μπορούσε να είναι το μοναδικό αίτιο. Σκέφτηκα ότι ο πρωθυπουργός θα έχει κάτι να μου πει.

»Εκείνη ή ημέρα ήταν ή 5 Σεπτεμβρίου 1955.

»Πήγα στα εγκαίνια. Ήταν 11.50 το πρωί. Έκφωνήθηκαν λόγοι. Έγινε ή επίσκεψη του κτιρίου. Εγώ στεκόμουν σε μιά γωνιά. Με τον Μεντερές χαιρετηθήκαμε από μακριά. Η τελετή

142. *Bil, Hikmet*: «Kıbrıs olayı ve içyüzü» (Το γεγονός της Κύπρου και τα ένδοτά του). Βιβλιοπωλείο İtimat, İstanbul 1976, σελ. 107.

τελείωσε, ο Μεντερές είχε επιβιβαστεί στο αυτοκίνητό του. Δίπλα του είχε καθήσει ο τότε υπουργός Δικαιοσύνης Σεβκί Τσιτσέκνταγ. Ο Μεντερές είπε του Τσιτσέκνταγ κάτι, εκείνος κατέβηκε από το άμαξι. Ο Μεντερές φώναξε τότε τον υπασπιστή του. Ο υπασπιστής τρέχοντας ήρθε σε μένα και με προσκάλεσε στο άμαξι του πρωθυπουργού. Κάθησα δίπλα στον πρωθυπουργό. Το αυτοκίνητο είχε ξεκινήσει προς το Ντιβάνγιολου. Οί πολίτες έριχναν από το ανοιχτό παράθυρο του άμαξιού αιτήσεις. Ήταν έθιμο! Πρώτη φορά το άπαντούσα. Έσκυψα να πάρω μερικές. Ο Μεντερές ενώ με το ένα του χέρι χαιρετούσε τον λαό, μου είπε :

»— Μην ένοχλείστε...

»Υστερα, όταν το άμαξι προχωρούσε προς το Ντιβάνγιολου μου είπε :

»— Έγώ πηγαίνω στα Φλώρια. Αν θέλετε να φάμε μαζί.

»Μετά με ρώτησε, τί τρέχει στην Κύπρο. Του εξήγησα την κατάσταση στην Κύπρο. Του είπα ότι υπάρχει έντονη ή ανάγκη για όπλα.

»Απάντησε :

»— Δεν μπορώ να δώσω όπλα... Αν τα όπλα του εργοστασίου μας του Κιρίκκαλε μιά μέρα πέσουν στα χέρια της άλλης πλευράς θα βρεθούμε σε δύσκολη θέση στα Ήνωμένα Έθνη...

»Όταν του απάντησα :

»— Δεν έχουν χρήματα. Και να έχουν τελοῦν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν Βρεταννῶν (ή υπόγραμμιση είναι δική μου). Διαφορετικά στην Κύπρο υπάρχουν όπλα όσα θέλετε. Εμείς σαν σωματείο συγκεντρώσαμε μέχρι τώρα εκατό χιλιάδες λίρες...

μου είπε :

»— Τότε αυτά τα χρήματα να τα δώσετε στον υπουργό οικονομικών Χασάν Πλατκάν να τα διοχετεύσει στην Κύπρο.

»Και πρόσθεσε ότι την επομένη υπό την πρωθυπουργική του ιδιότητα θα έστελνε στο σωματείο μας την συνδρομή του από

πέντε χιλιάδες (πραγματικά ή έπιταγή της Τραπεζίης Έγγυήσεων Τουρκίας, ήρθε την έπομένη).

»Ο Μεντερές με ρώτησε πώς ήυρα τις δηλώσεις του στο έστιατόριο Λιμάνι ποδχε κάμει στις 24 Αύγουστου. “Πολύ καλές” είπα. “Πλέον ή υπόθεση έγινε υπόθεση του κράτους” και πρόσθεσα: “αν θέλετε διαλύουμε τὸ σωματείο”. Αντέδρασε¹⁴³.

»Μετά ὁ πρωθυπουργός έφερε την συζήτηση στὸν Φατίν Ρουστού πὸν βρισκόταν στὴν τριμερῆ διάσκεψη τοῦ Λονδίνου.

»—“Ο Φατίν γράφει ὅτι οἱ Έλληνες μέρδεσαν τις καρέκλες τους μπαίνοντας στὴν αἴθουσα τῆς διασκέψεως. Πρέπει νά φανοῦμε ισχυροί.

»Καὶ πρόσθεσε :

»—“Ήρθε ένα νέο κρυπτογράφημα, ἀπὸ τὸν Φατίν. Λέγει ὅτι βρίσκεται σὲ ἀδύναμη θέση. Παραπονεῖται ὅτι πρέπει νά εἶναι σὲ θέση νά πείσει ὅτι δὲν μπορεῖ νά συγκρατήσει τὴν Τουρκικὴ κοινὴ γνώμη. Θέλει νά εἵμαστε πιὸ δραστήριοι, πιὸ ενεργητικοί¹⁴⁴».

Καὶ ὁ Μπίλ συνεχίζει :

«Γιατί νά σᾶς πῶ ψέμματα, στὸν νοῦ μου, με τὴν έκφραση “πιὸ δραστήριοι” ήρθε μιὰ πολιτικὴ παράσταση τοῦ Τουρκικοῦ κράτους, δηλαδή ὅτι θὰ επέδιδε μιὰ διακοίνωση ή μιὰ παρόμοια πρωτοβουλία. Ἀλλωστε ἐπ’ αὐτοῦ δὲν ἐπιμείναμε πάρα πάνω. Ο Μεντερές μου εἶπε ὅτι στὴν Ἀθήνα εἶχαν ἐκδώσει “Λευκὴ Βίβλο” ἀλλὰ τὴν εἶχαν ἀποσύρει ἀμέσως (sic)¹⁴⁵. Οἱ δικές μας

143. Bil: ὅπ. παραπ., σελ. 110.

144. Bil: ὅπ. παραπ., σελ. 111.

145. Κατὰ πᾶσα πιθανότητα πρόκειται γιὰ τὴν ἀκόλουθη έκδοση: «La question de Chypre» (Réponse aux arguments avancés par la délégation Britannique au cours de la neuvième session de l'assemblée générale des nations unies), έκδοση τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, Ἀθήνα 1954. Ἀποτελεῖ κακόβουλο ψεύδος ὁ ισχυρισμός τοῦ Τούρκου συγγραφέα ὅτι στὸ κείμενο τῆς έκδοσης τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν ἀναφέρεται ὅτι μετὰ τὴν Κύπρο ή Ἑλλάδα θὰ διεκδικήσει τὴν Ἱμβρο καὶ Τένεδο. Στὴν σελίδα 10 δημοσιεύεται ή ἀπὸ 8/21 Φεβρουαρίου 1954 ἀπάντηση τῆς Ἑλλάδος σὲ

(δηλαδή οἱ Τουρκικὲς) δπηρεσίες Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας εἶχαν βάλει στὸ χέρι (sic) ένα ἀντίτυπο. Στὸ βιβλίο αὐτὸ ὑπάρχει ένα πολὺ ἐνδιαφέρον τμήμα. Μοῦ διευκρίνισε ὅτι μετὰ τὴν Κύπρο ή Ἀθήνα θὰ διεκδικήσει τὴν Ἱμβρο καὶ τὴν Τένεδο (sic). “Θὰ σᾶς στείλω αὔριο τὸ βιβλίο” μοῦ εἶπε, καὶ πράγματι τὸ ἀπέστειλε.

»Ἐξέφρασα τις ἀνησυχίες μου ἀναφορικὰ με τὴν ἀποτυχία τῆς διάσκεψης τοῦ Λονδίνου. Ο πρωθυπουργός Μεντερές μοῦ ἀπάντησε :

»—“Οχι... ὀχι... Ἡ διάσκεψη εἶτε θὰ ἀναγνωρίσει τὸ δίκαιό μας, ... εἶτε θὰ ἀναγκαστεῖ νά διαλυθεῖ...

»Δὲν ἔμεινα γιὰ φαγητὸ στὰ Φλώρια. Τὸ ἴδιο ἀμάξι με έφερε πίσω».

«Ἀπ’ ὅ,τι ἀποκαλύφθηκε ἀργότερα», σημειώνει ὁ Μπίλ, «τὰ περίφημα γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου εἶχαν ὀργανωθεῖ στὸ περίπτερο τῶν “Φλωριῶν”, τὸ βράδυ πὸν ἔκείνο τὸ αὐτοκίνητο μ’ ᾤφησε στὸ σπίτι (ή μετάφραση εἶναι πιστή, γιὰ νά ἀποδοθεῖ ἐνδεχόμενο Lapsus πὸν ἔχει σχέση με τὸ “στ’ αὐτοκίνητο μέσα”). Ο Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας Μπαγιαρ ήταν στὴν Πόλη. Ἐμεινε στὰ Φλώρια. Καὶ ὁ Μεντερές ήταν στὰ Φλώρια. Ο ὑπουργός τῶν Ἐσωτερικῶν Δρ. Ναμὶκ Γκεντίκ, ὁ Γενικὸς Διευθυντῆς Ἀσφαλείας Ἐτχέμ Γετκινέρ, με ἄλλα λόγια ὅλοι οἱ ἀρμόδιοι εἶχανε συγκεντρωθεῖ ἐκεῖνο τὸ βράδυ στὰ Φλώρια¹⁴⁶.

»Ο Φατίν Ρουστού Ζορλοῦ ζήτησε νά φανεῖ ή Τουρκία περισσότερο “δραστήρια”. Ὅπωςδήποτε κάτι ἔπρεπε νά γίνε. Ήταν πραγματικὰ σημαντικὴ ή παρατήρηση πὸν ἔκαμα στὸν πρωθυπουργὸ μέσα στὸ αὐτοκίνητο ἀναφορικὰ πρὸς τὴν πιθανότητα ἐπιτυχίας τῆς Τουρκίας στὴ διάσκεψη. Ἀναμφίβολα τοῦτο τὸ γνώριζε καὶ ή Κυβέρνηση. Ἀλλωστε ὁ Μεντερές

διακοίνωση τῶν Δυνάμεων, ὅπου ἐκφράζεται ή θλίψη γιὰ τὴν ἐξαίρεση τῆς Ἱμβρου τῆς Τενέδου καὶ τοῦ Καστελλορίζου ἀπὸ τὴν ἐνωσή τους, παρ’ ὅλο πὸν ἔχουν τὰ αὐτὰ δικαιώματα με τὰ λοιπὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου πὸν περιέρχονταν στὴν Ἑλλάδα!

146. Bil: ὅπ. παραπ., σελ. 111.

είχε πεί ότι σέ αντίθετη περίπτωση ή διάσκεψη θά βρισκόταν στην ανάγκη νά διαλυθεῖν).

Καί ὁ Μπίλ συνεχίζει :

«Έτσι φαίνεται ότι ἐκεῖνο τὸ βράδυ, τὸ βράδυ τῆς 5 Σεπτεμβρίου στὰ Φλώρια, ὁ Μπαγιάρ, ὁ Μεντερές καί ὁ Δρ. Ναμίκ Γκεντίκ ὀργάνωσαν τὴν ἀκόλουθη συνωμοσία¹⁴⁷:

»Ἡ τριμερὴς διάσκεψη τοῦ Λονδίνου θά πρέπει νά καταλήξει πρὸς ὄφελος τῆς Τουρκίας ἢ θά πρέπει νά τορπιλιστεῖ (sic), δηλαδή νά διαλυθεῖ. Ἐφ' ὅσον ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν θέλει νά εἴμαστε περισσότερο δραστήριοι, οἱ τρεῖς μεγάλοι ἀρμόδιοι τῆς ἐποχῆς σκέφτηκαν ὅτι θά πρέπει πρῶτ' ἀπ' ὅλα, γιὰ νά βρεθεῖ σέ δύσκολη θέση ἡ Ἀθήνα, νά ἐκραγεῖ μιὰ βόμβα στὸν κήπο τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Ἀτατούρκ, στὴν Θεσσαλονίκη (αὐτὸς ὁ κήπος εἶναι κολλητὸς (sic) μὲ τὸ κτίριο τοῦ προξενείου). Στὴ συνέχεια στὴν Πόλη, μέσα στὴν ἄλλωστε πολὺ τεταμένη ἀτμόσφαιρα, νά γίνει μιὰ διαδήλωση ποὺ θά ἔχει ἐκφοβιστικὸ χαρακτήρα καί πρέπει νά σπᾶσουν τὰ τζάμια ἀπὸ ὀρισμένα Ρωμαῖκα καταστήματα. Καί γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἔλαβαν τὰ προσήκοντα μέτρα¹⁴⁸. Σύμφωνα μὲ τὰ μέτρα ποὺ πάρθηκαν, θά ξεκινοῦσαν τὶς διαδηλώσεις ὀρισμένα ἀπὸ τὰ ἐμπιστα ὀργανωμένα στελέχη τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος. Σὲ τοῦτο, οἱ ἐπίσημες ἀρχές θά ἐκλείναν ἀρκούντως τὰ μάτια (sic) (ἡ ὑπογράμμιση ἀνήκει σὲ μένα).

»Τὴν 6η Σεπτεμβρίου ἐνῶ ὁ Μπαγιάρ μαζί μὲ τὸν Μεντερές ἐγευματίζαν στὸ διάσημο (sic) ἐστιατόριο τοῦ Ἀμπτουλλάχ Ἐφέντη τοὺς πληροφορήσαν τηλεφωνικῶς ὅτι στὸ σπίτι τοῦ Ἀτατούρκ, στὴ Θεσσαλονίκη εἶχε ἐκραγεῖ μιὰ βόμβα. Ὁ Μεντερές διέταξε ὅπως ἡ εἶδηση αὐτὴ μεταδοθεῖ ἀμέσως ἀπὸ τοὺς ραδιοφωνικοὺς σταθμοὺς τῆς Πόλης, τῆς Ἀγκύρας καί τῆς Σμύρνης».

147. *Bil*: ὅπ. παραπ., σελ. 111.

148. *Bil*: ὅπ. παραπ., σελ. 111.

9. Η ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΜΠΙΡΗΣΤΗ

Καί ὁ Μπίλ συμπεραίνει :

«Ἄν δεῖ κανεῖς ἀντικειμενικὰ τὸ πρᾶγμα, μιὰ παρόμοια εἶδηση ἐκεῖνες τὶς μέρες θά εἶχε ἐπὶ τῆς Τουρκικῆς Κοινῆς γνώμης ἀπήχηση πολὺ περισσότερη ἀπ' ὅ,τι μιὰ πραγματικὴ βόμβα. Γιατὶ στὸν τύπο συνεχῶς καί μ' ἐπίταση γραφόταν ὅτι τὸ Ρωμαῖκο (sic) Πατριαρχεῖο τῆς Πόλης καί οἱ πλούσιοι Ρωμηοὶ διενεργοῦσαν ἔρανο μὲ σκοπὸ νά ἀποστείλουν στοὺς Ρωμηοὺς τῆς Κύπρου χρηματικὴ ἐνίσχυση».

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὑπενθυμίζεται στὸν ἀναγνώστη ὅτι τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ τὰ ἀσυνάρτητα καί χαλκευμένα δημοσιεύματα εἶχαν σὰν πηγὴ ἔμπνευσης τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα, τὸν Χικμέτ Μπίλ ὁ ὁποῖος συνεχίζει ἔτσι νά ἀπαριθμεῖ, ἴσως καί ἄθελά του, τοὺς προκατασκευασμένους κρίκους μιᾶς ἐντεχνα κατασκευασμένης ἀλυσίδας γεγονότων, ποὺ ἄλλωστε ἔχουν ἤδη ἐπισημανθεῖ: «Καί ὁ Πρωθυπουργὸς Μεντερές στὶς 24 Αὐγούστου εἶχε πραγματοποιήσει μιὰ μεγάλη συγκέντρωση τύπου στὸ ἐστιατόριο "Λιμάνι" τῆς Πόλης καί εἶχε μιλήσει σὲ πολὺ ἐντονο ὄφος¹⁴⁹.

»Πάλι εἶχε διαδοθεῖ ἡ εἶδηση ὅτι στὶς 28 Αὐγούστου οἱ Ρωμηοὶ τῆς Κύπρου θά ἐσφαζαν τοὺς Τούρκους τῆς νήσου¹⁵⁰.

Ἡ Τουρκικὴ κοινὴ γνώμη βρισκόταν σὲ μιὰ ἐνταση καί ἦταν ἐτοιμὴ ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή νά ἐκραγεῖ.

«Ἰδοὺ, ὅταν κατὰ τὸ μεσημέρι τῆς 6ης Σεπτεμβρίου οἱ ραδιοφωνικοὶ σταθμοὶ μετέδωσαν ὅτι τὸ σπίτι τοῦ Ἀτατούρκ εἶχε βομβαρδιστεῖ, ὥς καί ὀρισμένοι δημόσιοι ὑπάλληλοι (sic) ἐγκατέλειψαν τὰ γραφεῖα τους. Μάλιστα ὅταν κατὰ τὸ ἀπόγευμα ἡ ἐφημερίδα "Ἐξπρές" διένεμε τὴν δευτέρη ἐκδοσὴ τῆς στοὺς δρόμους τῆς Πόλης μὲ τεράστιο (sic) τίτλο ποὺ ἔλεγε ὅτι "ἐξεργάγη βόμβα στὸ σπίτι τοῦ Ἀτατούρκ", θά προκα-

149. *Bil*: ὅπ. παραπ., σελ. 112.

150. Τὴν εἶδηση αὐτὴ διέδωσε ὁ ἴδιος ὁ Μπίλ, βλ. *Armaoglu*: ὅπ. παραπ., σελ. 130. Πρβλ. *Hürriyet*: 24 Αὐγούστου 1955.

λοῦσε κατάπληξη ἂν δὲν ἐκτονώνονταν μὲ μιᾶς (sic) τὰ νεῦρα τοῦ κόσμου ποὺ τόσο εἶχαν ταραχθεῖ.

»Ἐνῶ οἱ ἐφημεριδοπῶλες στοὺς δρόμους πουλοῦσαν ἐφημερίδες ποὺ γίνονταν ἀνάρπαστες, μάλιστα καὶ ἐνῶ ἐδῶ κι' ἐκεῖ σπάζανε τὶς βιτρίνες μερικῶν καταστημάτων, ὁ Μπαγιάρ μὲ τὸν Μεντερὲς περνώντας ἀπ' τὴν πλατεία Ταξιμ πῆγαν στὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ τοῦ Χαϋντάρπασα, γιὰ νὰ ἀναχωρήσουνε πρὸς τὴν Ἀγκυρά. Στὸ σταθμὸ ὁ Μεντερὲς εἶχε τηλεφωνικὴ συνομιλία μὲ τὸν Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ ποὺ τὸν εἶχε καλέσει ἀπὸ τὸ Λονδίνο καὶ ὅπωςδήποτε θὰ τὸν ἐνημέρωσε γύρω ἀπὸ τὰ συμβαίνοντα. Ἀλλὰ τί τὰ θέλετε (sic), οἱ ὀργανωμένες διαδηλώσεις ποὺ εἶχαν ὑπολογισθεῖ περιορισμένες, πῆραν τρομερὴ ἑκταση... Μὲ μιὰ ἄλλη ἔκφραση εἶχαν κάνει λογαριασμὸ δίχως τὸν ξενοδόχο (sic)! Σὲ συντομώτατο χρονικὸ διάστημα καταστράφηκαν ὅλα τὰ καταστήματα τοῦ Πέραν καὶ ἡ κατάσταση εἶχε ξεφύγει ἀπὸ τὸν ἐλεγχὸ τοῦ Κράτους (sic)»¹⁵¹.

Ὁ Μπιλ ἐπανέρχεται στὴν ἀφήγησή του στὴν ροὴ τῶν γεγονότων:

«Ἐκεῖνο τὸ βράδυ εἶχα ἐπιστρέψει νωρὶς στὸ σπίτι ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα... Εἶχα πάρει τὸ μπάνιο μου. Οἱ συνάδελφοί μου ποὺ μοῦ τηλεφώνησαν ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα μὲ πληροφόρησαν ὅτι καταστρέφονται οἱ βιτρίνες ὀρισμένων καταστημάτων στὸ Κουρτουλοῦς (τὰ παλῆα Ταταῦλα) καὶ στὸ Πέραν. Ἀπὸ τὰ μετέπειτα τηλεφωνήματα ἔμαθα ὅτι τὰ γεγονότα εἶχαν ἐπεκταθεῖ προστιθέμενα τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, σὰν ἄλυσίδα. Οἱ συνάδελφοί μου ἀπὸ τὸ Σωματεῖο εἶχαν ἔρθει στὸ σπίτι.

»Τὰ μαλλιά μου ἦταν ἀκόμη μούσκεμα ὅταν κατορθώσαμε νὰ πᾶμε μὲ αὐτοκίνητο μέχρι τὸ Τεπέκπασι. Γύρω ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖο "Πέρα Παλλάς" ἓνα ἐνθουσιῶδες πλῆθος ὁρμοῦσε στὰ ρολὰ τῶν καταστημάτων φωνάζοντας: "Ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκική". Ἐπιστρέψαμε, ἦλθαμε στὴν Νομαρχία. Νομάρχης (Βαλῆς) ἦταν ὁ Δρ. Φαχρεττὶν Γκιόκῆ. Τὰ εἶχε χαμένα. Πη-

151. Bil: ὁπ. παραπ., σελ. 113.

γαινοερχόταν στὸ δωμάτιο. Καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν Δρ. Ναμὶκ Γκεντίκ σὲ μιὰ γωνιά συνομιλοῦσε φωνάζοντας στὸ τηλέφωνο, μὲ τὸν συνάδελφό του ὑπουργὸ Δρα Σαρὸλ ποὺ ἦταν στὴν Ἀγκυρά. Ἔλεγε:

»—Ὁ κόσμος ἔχει ἐνθουσιαστεῖ. Ἡ Πόλη ἰσοπεδώνεται (sic). Δὲν μποροῦμε νὰ τοὺς παρεμποδίσουμε. Δὲν εἶναι ὅπως τὰ ξέρετε...»

Ὁ Μπιλ διευκρινίζει ὅτι:

«...ἡ κύρια αἰτία τῆς μετάβασης τόσο ἐμένα ὅσο καὶ τῶν συναδέλφων μου στὴν Νομαρχία ἦταν τὰ ἀνακοινωθέντα ποὺ ἀκούσαμε ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο τοῦ ταξι καὶ τὰ ὁποῖα καλοῦσαν σὲ ἡρεμία τὸν λαὸ (sic). Εἶχαμε σκεφτεῖ νὰ ἐκδώσουμε ὡς Σωματεῖο "Ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκική" μιὰ ἀνακοίνωση μὲ τὴν ὁποία νὰ διακηρύτταμε ὅτι, σὲ καμμιά περίπτωση δὲν ἐγκρίναμε παρόμοιες ἐκδηλώσεις. Ἀλλωστε, ἀφοῦ ὁ ἐνθουσιῶδης λαὸς ξεφωνίζει στοὺς δρόμους "Ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκική" ἦταν λογικὸ νὰ νομισθεῖ ὅτι ἀνάμεσα στὸ πλῆθος ὑπῆρχαν καὶ μέλη τοῦ σωματείου μας.

»Τόλμησα νὰ πῶ κάτι στὸν Δρα Φαχρεττὶν Κερίμ Γκιόκῆ ποὺ πηγαινοερχόταν.

»—Τουλάχιστον δὲν κλείνετε τὴν Γέφυρα τοῦ Γαλατᾶ; Ὁ κόσμος διακινεῖται στὸ Πέραν ἀπὸ τὴν παλῆα Πόλη μέσω αὐτῆς τῆς γέφυρας.

»Καὶ μοῦ ἀπάντησε ἀπότομα:

»—Καὶ ἡ πυροσβεστικὴ, ἡ ἀστυνομία ἀπὸ ποῦ θὰ μεταβεῖ στὴν περιοχὴ τοῦ Πέραν;

»Ἦταν φανερό ὅτι ὅλοι τᾶχανε χαμένα. Κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες δὲν θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ ἀκούσουν τὴν πρότασή μας» (δηλαδὴ δὲν ἔκαμε τὴν πρόταση γιὰ τὴν ὁποία ὑποτίθεται εἶχε μεταβεῖ στὴν Νομαρχία!). Καὶ ὁ Μπιλ συνεχίζει τὴν ἀφήγησή του:

«Νὰ ποιά ἦταν ἡ κατάσταση ὅταν ἀναχωροῦσα μὲ τοὺς συναδέλφους μου ἀπὸ τὴν Νομαρχία: προσπαθοῦσαν τηλε-

φωνικά νά ἀνακοινώσουν τήν κατάσταση στόν Πρωθυπουργό πού ἤδη βρισκόταν καθ' ὁδόν».

Καί ὁ Μπίλ παρακάτω ἐκφράζει τή γνώμη του:

«Οἱ παθιασμένοι πολιτικάντηδες μόλις ἀντιμετώπισαν τὸ ἔθνικὸ πρόβλημα (τὸ Κυπριακὸ) ἀπαράσκευοι ὅπως ἦταν, στριμώχτηκαν καὶ κατέφυγαν σὲ τερτίπια τῶν κομιτατζήδων τῶν Βαλκανίων (ἐννοεῖ προφανῶς τὸν Μπαγιάρ πού ὑπῆρξε μέλος τοῦ κομιτάτου “Ἐνωσις καὶ Πρόοδος”). Τώρα φαίνεται ὅτι εἶχαν καταρρακώσει ὁλοσχερῶς τὸν πατριωτισμὸ στὰ χέρια τῶν πλιατσικολόγων, τῶν ἀνθρώπων μὲ κακὴ πρόθεση καὶ εἶχαν ἐναποθέσει στὸ μέτωπο τοῦ Τουρκικοῦ λαοῦ μιὰ πολὺ κακὴ σφραγίδα (ἐννοεῖ στίγμα).

»Νὰ δοῦμε πῶς θὰ ἔβγαιναν μέσα ἀπὸ αὐτὸν τὸν κυκεῶνα. Θὰ ἔπρεπε νά ἡῶραν ἀπάντηση σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση γιατί στίς 10 τῆ νύχτα, ἓνας ἀστυνομικὸς ἦρθε στὸ σπίτι μου καὶ μοῦ εἶπε ὅτι μὲ καλοῦσε ὁ Νομάρχης στὸ μέγαρο τῆς Νομαρχίας. Κατάλαβα (sic). Εἶχαν βρεῖ τώρα ἓναν ἐνοχο γιὰ τὸ ἐγκλημα. Καὶ αὐτοὶ ἡμασταν ἐγὼ καὶ οἱ φίλοι μου¹⁵².

152. *Bil*: ὅπ. παραπ., σελ. 114. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτα τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ Γιαλμάν, πού ὑπῆρξε ἀντιπρόεδρος τοῦ Σωματείου καὶ δίνουν τὸ μέτρο τῆς ἐνοχῆς τῆς ὀργάνωσης καὶ τῆς συννενοχῆς μὲ αὐτὴν τῆς Κυβερνήσεως Μεντερές: «Εἶχε καθιερωθεῖ στὴν Ὀσμανικὴ Ἱστορία μιὰ συνήθεια, ἐάν σημειωνόταν μιὰ ἡττα σ' ἓνα πόλεμο ἢ σὲ περίπτωσι μὴς ἄλλης κακῆς καταστάσεως, ἐπιλεγόταν τὸ κεφάλι ἐνὸς βεζύρη ἢ ἐνὸς στρατιωτικοῦ ἡγέτη τὸ ὁποῖο κοβόταν, ὥστε νά ξεπληρωθεῖ μὲ αὐτὸ τὸ κακὸ καὶ νά ξεγελαστεῖ ὁ λαός· ἔτσι ἡ ὑπόθεση τακτοποιεῖτο καὶ θεωρεῖτο ὅτι εἶχε λήξει.

» Στὴν καταστροφή τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου ἀκολουθήθηκε ἡ ἴδια μέθοδος. Ἐφ' ὅσον ὑπῆρχαν στὴν μέση ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Κράτους, ὁ πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, ἓνα σωρὸ ἀπὸ ἀνθρώπους τῆς διοίκησης καὶ τῆς ἀσφαλείας, ἐπέλεγε σὰν φταίχτης τὸ σωματεῖο “Kıbrıs Türkleriindir” (Ἡ Κύπρος εἶναι τῶν Τούρκων, sic). Περισυνελέγησαν ὅλοι οἱ ἰθύνοντες τοῦ Σωματείου, ἀκόμη καὶ ἐκεῖνοι οἱ ἀντιπρόσωποι καὶ ἀνταποκριταὶ πού βρισκόνταν στὴν Ἀνατολία καὶ πού δὲν εἶχαν καμμιά σχέση μὲ τίς ἀποφάσεις καὶ τίς κινήσεις τῆς Κεντρικῆς Διοικήσεως καὶ κρατήθηκαν κάτω ἀπὸ τίς πιὸ κακὲς συνθήκες, σ' ἓνα κρῦο κελλί τῆς σχολῆς Εὐελπίδων. Ὑπέ-

»Θὰ ἔλεγαν: “Ὅλα αὐτὰ τὰ διέπραξε τὸ Σωματεῖο” “Ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκική”. Ἀλλωστε, δὲν εἶχα γελαστεῖ. Τὸ τζιπ στὸ ὁποῖο ἐπιβιβάστηκα γιὰ νά μὲ μεταφέρει στὴ Νομαρχία μὲ πῆγε στὴν Διεύθυνση τῆς Ἀστυνομίας. Ἐκεῖ ἦταν καὶ ὁ συνάδελφός μου, δημοσιογράφος Ὁρχάν Μπιργκίτ, μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Σωματείου μας.

»Ἐκεῖνος θὰ ἔπρεπε νά εἶχε μεταφερθεῖ πρὶν ἀπὸ μένα. Μᾶς εἶχανε κλείσει στὸ ἴδιο δωμάτιο. Ὑστερα ἀπὸ λίγο ἔφεραν τὸν ἰδιοκτήτη τῆς ἐφημερίδας “Ἐξπρές” Μιτχάτ Περὶν καὶ τὸν ἔκλεισαν σὲ ἄλλο δωμάτιο. Ὁ Περὶν ἦταν στέλεχος τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος. Μετὰ ἔγινε βουλευτὴς τοῦ ἰδίου Κόμματος. Ἐκεῖνον δὲν τὸν καθυστέρησαν πολὺ. Ἀπ' ὅ,τι ξμαθα ἐκ τῶν ὑστέρων ἐνημέρωσαν τὸν Μεντερές ἀναφορικὰ πρὸς τὴν κατάστασι, στὴν Σαπάντζα. Ὁ Μπαγιάρ μὲ τὸν Μεντερές καὶ ὁ Κιοπρουλοῦ μαζί, (τότε ἦταν ὑπουργὸς Προεδρίας) ἐπέστρεψαν στὴν Πόλη. Καθ' ὁδὸν κηρύχτηκε στρατιωτικὸς νόμος στὴν Πόλη. Μετὰ τὸ ἔκριναν ἄτοπο καὶ ἦραν τὸν στρατιωτικὸ νόμο. Ὁ Μεντερές ὅταν ἐπέστρεψε καὶ εἶδε τὴν κατάστασι τῆς Πόλης ἀπεφάσισε ἐκ νέου νά κηρύξει στρατιωτικὸ νόμο. Κατὰ τὸ πρῶν ὁ διευθυντὴς τοῦ Ἰδιαίτερου Γραφείου τοῦ

στησαν βαρεῖς ἐξευτελισμούς.... Τότε μέσα στὴν ἀνακατωσούρα, κατὰ τὴν ἐπιστροφή μου ἀπὸ τὸ Λονδίνο ὑπῆρχε ἐνδεχόμενο νά λησμονηθεῖ ὅτι βρισκόμουν στὸ ἐξωτερικὸ (ὅταν ἔλαβαν χώραν τὰ γεγονότα) καὶ νά ριχτῶ στίς φυλακὲς σὰν ἀντιπρόεδρος τοῦ Σωματείου “Ἡ Κύπρος εἶναι τουρκική”. Ἡ γυναίκα μου φάνηκε προνοητικὴ: Τηλεφώνησε στὸν πρωθυπουργὸ τὴν μέρα καὶ τὴν πτήση μὲ τὴν ὁποία ἐπέστρεφα. Ὁ Ἀντνάν Μεντερές, φέρθηκε εὐγενής, καὶ ἀπέστειλε ἓναν ὑπάσπιστή του στὸ ἀεροδρόμιο. Ὁ ὑπάσπιστής μ' ἓνα αὐτοκίνητο τῆς Πρωθυπουργίας μὲ παρέλαβε καὶ μὲ γλύτωσε ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἀστυνομικῶν πού στοὺς δρόμους σὲ κάθε βῆμα ζητοῦσαν τίς ταυτότητες (sic) καὶ μ' ἄφησε ὡς τὸ σπίτι». *Yalman*: ὅπ. παραπ., σελ. 326. Γιὰ τὸ ἱστορικὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Σωματείου «Ἡ Κύπρος εἶναι τουρκική» καὶ τίς ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν σύλληψη καὶ κράτησι τοῦ Γενικοῦ Γραμματέα τοῦ σωματείου Κιαμίλ Ὀνάλ βλ. σὲ «*Sir*», σελ. 22 καὶ συν., ὅπ. παραπ.

Πρωθυπουργού με ένα άμαξι ήρθε και παρέλαβε από την Διεύθυνση της Αστυνομίας τον Μιτχάτ Περίν¹⁵³.

»Ένα πλήθος από αστυνομικούς με πολιτική περιβολή και με περίστροφο στη μέση μās πήραν ένα-ένα δήθεν τις καταθέσεις μας. Στην πραγματικότητα αν θέλετε, ο ένας υπαγόρευε ο άλλος έγραφε στη μηχανή. Ύστερα, έλεγαν σε μās :

»— Άντε, υπόγραψε...

»Τότε σκέφθηκα και υπέγραψα με το άριστερό μου χέρι. Τουλάχιστον θα έλεγα αργότερα, αν αξιωνόμουν να εμφανιστώ μπροστά σ' ένα δίκαιο δικαστήριο :

»— Αυτή η υπογραφή έχει τεθεί με το άριστερό χέρι. Ωστόσο εγώ δεν είμαι άριστερόχειρας. Τοῦτο αποδεικνύει ότι η κατάθεση αυτή δεν ανήκει σε μένα».

Και ο Μπίλ παρακάτω αφηγείται τα ακόλουθα :

«Έκαμαν έφοδο στην έδρα του Σωματείου και ό,τι βρήκαν το έβαλαν σε σάκκους και το μετέφεραν στην Διεύθυνση (της Αστυνομίας). Είχαν συλλάβει μαζί με την Κεντρική Διοικούσα Έπιτροπή και τους προέδρους των υποδιοικήσεων. Ανάμεσά τους υπήρχαν τέτοια άτομα που είχαν έρθει ακόμα και από την Σηλυβρία. Δεν είχαν ιδέα για ό,τι συνέβαινε στην Πόλη (sic). Μάλιστα ο ένας ήταν ήλικιωμένος. Τόν συνέλαβαν όταν έκαμε ναμάζι στο τζαμί (δηλαδή προσευχόταν) και τόν έσυραν εκεί(sic).

»Με ένα λεωφορείο του δήμου μās μετέφεραν στις στρατιωτικές φυλακές του Χαρμπιγιέ. Μοῦ πέρασαν χειροπέδες και με στρίμωξαν (sic) σ' ένα μπουντρούμι. Στο ταβάνι έφεγγε μια τυφλή λάμπα. Δεν είχε παράθυρο. Δεν ήξερα αν ήταν μέρα ή νύχτα. Ακόμα και στην τουαλέττα με πήγαιναν σιδηροδέσμιο άνδρες με έφ' όπλου λόγχη. Με είχαν στην απομόνωση. Έκει κρατήθηκα ακριβώς 27 μέρες δίχως να έχει έκδοθεί σε βάρος μου ένταλμα συλλήψεως. Έπειδή δεν ήμουν νόμιμα κρατού-

153. Bil: όπ. παραπ., σελ. 115.

μενος, ο διευθυντής δεν μοῦ έδινε ούτε συσσίτιο (sic). Δεν υπήρχε στρώμα. Πλάγιαζα πάνω στις πέτρες».

Η συνέχεια της αφηγήσεως όμως είναι κάπως αντιφατική και πολύ αποκαλυπτική.

10. ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΙ

«Ήταν μιὰ από εκείνες τις νύχτες», λέγει ο Μπίλ. «Αφουγκράστηκα έναν ήχο μπροστά στην σιδερένια πόρτα του κελλιοῦ μου. Έρχονταν φωνές από την πόρτα. Ο Στρατιωτικός Διοικητής Στρατηγός Ακνός έκαμε επιθεώρηση. Στάθηκε μπροστά στον φαντάρο που στεκόταν με το όπλο στο χέρι. Τόν ακολουθοῦσαν ένα σωρό από αξιωματικούς¹⁵⁴.

»Ρώτησε τόν Μεχμετάκο (φαντάρο):

»— Ποιός είναι αυτός που είναι μέσα;

»— Φυλακισμένος!

»— Γιατί κατηγορείται;

»— Είπε ότι η Κύπρος είναι Τουρκική, Πασά μου...»

Ο Μπίλ συνεχίζει :

«Δεν θυμάμαι τώρα, αν όταν άκουσα αυτή την απάντηση μοῦ ήρθαν δάκρυα ή γέλια. Πόσο ντροπιαστική ήταν η απάντηση του Μεχμετάκου (sic).

»— Κι' αν το σκάσει τί θα κάνεις;

»— Θα τοῦ ρίξω.

»— Πόσες σφαίρες έχεις;

»— Καμμία... (sic)».

Αναμφίβολα το μόνο ίσως σημείο που θα συμφωνήσουν οι αναγνώστες του Μπίλ είναι η παρακάτω κρίση του :

«Νά λοιπόν που σ' αυτήν την απάντηση άθελά μου γέλασα πολύ. Δεν το ξεχνώ καθόλου. Όταν το θυμάμαι πάντα γελάω...».

Και ο Μπίλ συνεχίζει με κάποιον αποκαλυπτικό στόμφο :

154. Bil: όπ. παραπ., σελ. 116.

«Τώρα σκέφτομαι ότι εμείς από εκείνες τις μέρες ετοιμάζαμε το πλατὺ ἐπιτελεῖο τῆς μελλοντικῆς μεγάλης νίκης μας... Ἔτσι εἶναι... Στὸ διπλανό μου κελλί ἐνῶ ἦταν ἐγκλειστος ὁ συνάδελφός μου Ὁρχάν Μπιργκίτ ὑπουργὸς στὴν Κυβέρνηση Ἐτζεβίτ πὺν μιὰ μέρα θὰ ἐπαιρνε τὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν ἀπόβαση στὴν Κύπρο¹⁵⁵, μπροστὰ στὴν πόρτα μας φύλαγε φρουρὸς ὁ Μεχμετάκος πὺν θὰ ἐμπηγε τὴν Τουρκικὴ σημαία στὴν θυγατέρα πατρίδα. Στὶς ἐπόμενες μέρες ὁ στρατιωτικὸς ἐπίτροπος πὺν εἶπε ὅτι “εἶναι ἀθῶοι τοῦτοι” θὰ προσπαθοῦσε νὰ μᾶς ἀποφυλακίσαι· ἦταν ὁ τότε Πλωτάρχης τοῦ Δικαστικοῦ, ὁ μετέπειτα Ναύαρχος Φαχρή Τσόκερ — σήμερα Νομικὸς Σύμβουλος τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας μας, ἀξιοτίμου Κορουτούρκ —. Στὶς ἰδιαίτερες συνομιλίες τοῦ μᾶς ἔλεγε: “Μὴ στενοχωριέστε ψυχὴ μου, ἐσεῖς δὲν ἔχετε κανένα κρίμα. Δὲν διαπράξατε κανένα ἀδίκημα. Εἶναι ἐγκλημα νὰ ζητᾶτε τὴν προσάρτηση μιᾶς θυγατέρας πατρίδας, στὴν μητέρα πατρίδα;”

»Ὁ Τουράν Γκιουνές — ἦταν μερικὲς τάξεις νεώτερος ἀπὸ μένα στὸ Γαλατὰ Σαράϊ — ἐπὶ μῆνες, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς δίκης μου, προστρέχοντας σὲ βοήθειά μου, μοῦ ἔλεγε.

»— Βρὲ μεγάλε μου ἀδελφέ, ὅπωςδήποτε μιὰ μέρα ἡ νίκη θὰ εἶναι δική μας.

»Ποῦ νὰ ξέρω τότε ὅτι μιὰ μέρα θὰ ἦταν ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν στὴν Κυβέρνηση Ἐτζεβίτ...»¹⁵⁶.

Πιὸ κάτω ὁ Τοῦρκος δημοσιογράφος ἐξομολογεῖται :

«Μὲ τὸν καιρὸ ἡ πειθαρχία τῆς φυλακῆς χαλάρωσε ἀπὸ μόνη της. Μέρα-νύχτα πλέον οἱ στρατοδίκες, οἱ ἐπιτελικοὶ ἀξιωματικοί, ὅλοι συγκεντρωνόμαστε στὸ δικό μας κελλί. Ἐνας Κύπριος ταγματάρχης, κτηνίατρος, μοῦ εἶχε φέρει τὸ φορητό του κρεβάτι. Ἐνας ἄλλος ἀξιωματικὸς μοῦ εἶχε δώσει τὸ ραδιόφωνό του. Παραγγεῖλαμε στοὺς φαντάρους καὶ μᾶς ἔφεραν ἀπὸ τὰ ἐστιατόρια κεμπάπια καὶ ἔτσι χορταίναμε. Ἐξω ἴσχυε ὁ

155. Bil: ὅπ. παραπ., σελ. 117. Πρβλ. Α' τόμο τοῦ παρόντος, σελ. 482.

156. Bil: ὅπ. παραπ., σελ. 117.

στρατιωτικὸς νόμος. Κανεῖς δὲν ἐπιανε στὸ στόμα τοῦ τὴν Κύπρο. Μ' ἓνα νόμο πὺν εἶχε ψηφιστεῖ ταχύτατα, τὸ κράτος εἶχε ἀποφασίσει ν' ἀποζημιώσει τοὺς Ρωμηοὺς καταστηματαρχες γιὰ τὶς ζημιές των, μὲ ἀνώτατο ὄριο 60.000 λίρες (Τουρκίας). Καταβλήθηκαν ἀπὸ τὸν τουρκικὸ προϋπολογισμό ἀκριβῶς 27.014.479 λίρες σὰν ἀποζημίωση καὶ ἔτσι τὰ Ρωμαίικα καταστήματα καὶ σπίτια ἐπισκευάστηκαν καὶ ἀνοικοδομήθηκαν κατὰ ἓνα τρόπο καλῦτερο ἀπὸ ὅ,τι ἦταν πρὶν (sic). Στὶς 6-7 Σεπτεμβρίου οἱ νέοι στὴ Σμύρνη εἶχαν ὑποστείλει (sic) τὴν σημαία τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου¹⁵⁸. Ὁ ὑπουργὸς τοῦ Μεντερὲς Τσαβούσογλου ὕψωσε σὲ τελετὴ στὴ Σμύρνη τὴν Ἑλληνικὴ σημαία στὴ θέσῃ της, τάχατες γιὰ νὰ πάρει τὴν καρδιά (sic) τῶν Ἑλλήνων. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ ἡ Κυβέρνηση εἶχε πιστέψει ὅτι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ ἔσβηνε τὴν μελανὴ κηλίδα πὺν εἶχε ἐναποθεθεῖ στὸ μέτωπο τοῦ ἔθνους. Ἀντίθετα ἐμεῖς μέσα (στὴ φυλακὴ) μὲ τοὺς φίλους μας ἀξιωματικὸς μέναμε μέχρι τὸ πρωῒ καὶ συζητούσαμε ἄνετα τὴν ὑπόθεσή μας σὲ ὅλο της τὸ εἶδος. Μάλιστα πέφτανε στὰ χέρια μας ἀκόμη καὶ Ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες πὺν ἔρχονταν στὴ στρατιωτικὴ διοίκηση (sic). Ὡστόσο ἡ κατάσταση συνεχῶς ξεκαθάριζε γιὰ μᾶς. Μοῦ κοινοποιήθηκε ἓνα κατηγορητήριό σύμφωνα πρὸς τὸ ὁποῖο ζητοῦσαν γιὰ μένα τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου γιὰ τὸ ἐγκλημα ἐσχάτης προδοσίας πὺν εἶχα διαπράξει, ἀλλὰ στὴν Ἐθνοσυνέλευση ἡ ἀντιπολίτευση ἔλεγε στὸν Μεντερές.

»— Ἐσὺ εἶσαι ὁ ἐνοχος.

»Καὶ ὁ Μεντερὲς ἀπαντοῦσε :

»— Ψυχὴ μου (sic) οἱ κατηγορούμενοι εἶναι μέσα, ὡς λήξουν

157. Bil: ὅπ. παραπ., σελ. 119.

158. Bil: ὅπ. παραπ., σελ. 119. Ὁ Γιαλμάν σημειώνει: «Γιὰ τὰ ἔκτροπα τῆς Ἰσταμποῦλ δὲν ἀναζητήθηκε ἄλλος ὑπαίτιος, σὲ ἀντίθεση πρὸς κάτι μικρότητες, ὅπως ἡ ἐπαρση τῆς ἑλληνικῆς σημαίας στὴν Σμύρνη ἀπὸ ἓναν ὑπουργό, μὲ σκοπὸ νὰ παρηγορήσει τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ καταβληθοῦν θέλοντας καὶ μὴ ἀποζημιώσεις στὰ Ρωμαίικα σχολεῖα πὺν εἶχαν γκρεμιστεῖ». Yalman: ὅπ. παραπ., σελ. 326.

οί ανακρίσεις και τότε θα αποδειχτεί ποιός είναι ο ένοχος...

»Από αυτή την απάντηση είχαμε κατανοήσει σιγά-σιγά τον λόγο της κράτησής μας.

»Αλλωστε, στην συνεδρίαση της κοινοβουλευτικής ομάδας του Δημοκρατικού Κόμματος ή δήλωση του Φουάτ Κιοπρουλού κατά την οποία «ή κυβέρνηση είχε γνώση ότι θα συνέβαινε το γεγονός» είχε οδηγήσει και μās όπως βέβαια και όλους να κατανοήσουμε ποιός ήταν ο πραγματικός ένοχος (sic).

»Στό μεταξύ στη φυλακή όπως άρκετοί φίλοι, έτσι ήρθε να μās επισκεφτεί και ο Δρ. Φαζίλ Κιουτσούκ. Οί Κύπριοι όμογε-νεείς είχανε δώσει το όνομά μου σ' ένα δρόμο της Κύπρου... Έκείνη την στιγμή είχα λησμονήσει όσα τράβηξα (sic) και δεν μπορώ να εκφράσω την χαρά μου. Σε λίγους θνητούς μπορεί να λάχει τουτό. Γι' αυτό αισθάνομαι ακόμη υπόχρεος έναντι των Κυπρίων όμογενών μου (sic)»¹⁵⁹.

Και ο Μπίλ συνεχίζει την αφήγησή του :

«Με κράτησαν κοντά πέντε μήνες στις φυλακές του Χαρμπιγιέ. Η Κυβέρνηση έπεσε και ξανασχηματίστηκε και πάλι¹⁶⁰. Ένα βράδυ, αφού ο Μεντερές πίστεψε ότι είχε αποκαταστήσει το κύρος του, άφέθηκα ελεύθερος. Η άκροαματική διαδικασία της υπόθεσής μου θα συνεχιζόταν πλέον όσο θα ήμουν άποφυλακισμένος. Ο φάκελλός μου διαβιβάστηκε από το στρατοδικείο στο κακουργοδικείο. Καθυστέρησε μήνες και στο τέλος το κακουργοδικείο, σύμφωνα άλλωστε προς το αίτημα της κατηγορούσας άρχης, αποφάνθηκε για την άθωότητα όλων μας, ώστε ή απόφαση κατέστη τελεσίδικη»¹⁶¹.

159. *Bil*: όπ. παραπ., σελ. 120.

160. *Tezir, Erdogan* (Ύφηγ. Δρ.): «Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler» (Τό νομικό καθεστώς των κομμάτων και τὰ κόμματα στην Τουρκία), έκδ. Gerçek, İstanbul 1976, σελ. 269.

161. *Bil*: όπ. παραπ., σελ. 121.

11. Η ΕΠΙΒΡΑΒΕΥΣΗ

Η αφήγηση του Χικμέτ Μπίλ θα ήταν άτελής, αν δεν παραθέταμε και την εξέλιξη της σταδιοδρομίας του όπως ακριβώς την εξιστορεί. Έτσι, και ο πλέον άδαής και άσχετος με την υπόθεση θα είναι σε θέση να κρίνει τον βαθμό ένοχής (όχι τόσο του τούρκου δημοσιογράφου αλλά της τουρκικής Κυβέρνησης) για τὰ γεγονότα της 6-7 Σεπτεμβρίου :

«Τό Λαϊκό Κόμμα», συνεχίζει ο Μπίλ, «με είχε υποδείξει στις (βουλευτικές) εκλογές του 1954 ανεξάρτητο υποψήφιο στους νομούς Μπολου και Μαγνησίας. Όστόσο, επειδή κατά την εποχή εκείνη δεν ίσχυε ή αναλογική παρ' όλο που είχα σε άμφοτερούς τους νομούς λάβει πάνω από σαράντα χιλιάδες ψήφους, δεν μπόρεσα να εκλεγώ.

»Μόλις βγήκα έξω, ήρθε σε μένα ο πρόεδρος της νομαρχιακής επιτροπής Σμύρνης του Λαϊκού Κόμματος Δρ. Λεμπιτ Γιούρτογλου (ό μετέπειτα ύπουργός "υποθέσεων των χωρίων"). Μοϋ είπε ότι ήθελαν να με υποδείξουν στις προσεχείς εκλογές υποψήφιο στην Σμύρνη, έναντι των Δημοκρατικών που είχαν ύψώσει στην Σμύρνη την Έλληνική σημαία (sic)¹⁶².

»Τό σώματεϊο (Η Κύπρος είναι Τουρκική) είχε διαλυθεί.

»Είχαν κλείσει για δέκα μέρες την εφημερίδα "Χουρριγιέτ" μαζί με άλλες πολλές. Πλέον ούδεις γινότανε λόγος περί Κύπρου στην Τουρκία. Κι' εγώ δεν μπορούσα να γράψω. Για να μην μένω με άδεια χέρια δικηγορούσα. Μόνο που συνέχιζα να παρίσταμαι στις μηνύσεις που κατά καιρούς είχαν ύποβληθεί έναντίον μου και που έσερναν ακόμη.

162. Στις εκλογές του 1957 τὰ κόμματα της αντιπολίτευσης δεν έκμεταλλεύτηκαν πολιτικά τὸ Κυπριακό. Περισσότερο για ψυχολογικούς λόγους επέκριναν την Κυβέρνηση Μεντερές που αναγκάστηκε να προβεί στην έπαρση της Έλληνικής σημαίας στην Σμύρνη. Βλ. *Armaoglu*: όπ. παραπ. σελ. 378-379. Σχετικές δηλώσεις του Βουλευτή του Κόμματος της Έλευθερίας Χασάν Καλκάλ, σε *Hürriyet* 22 Οκτωβρίου 1957 και του Προέδρου του Ρ.Α.Κ. Ίσμέτ Ίνονού σε *Ulus* 14 Οκτωβρίου 1957.

»Ήταν ακριβώς εκείνες οι μέρες...

»Και πάλι ο διευθυντής του ιδιαιτέρου γραφείου του πρωθυπουργού με ζήτησε τηλεφωνικώς στο σπίτι μου και μου είπε ότι ο Μεντερές θα με περίμενε την επομένη μέρα στη Νομαρχία :

»Γιατί να σās πō ψέμματα... σκέφτηκα ότι θα μου ζητούσαν να ανοίξω και πάλι το σωματείο και να συνεχίσω την δραστηριότητά του. Έτοιμάζα, λοιπόν, αμέτρητες προφάσεις για να τον πείσω ότι δεν παρίστατο πια ανάγκη για κάτι τέτοιο. Θα έλεγα : ποιά ή ανάγκη για σωματείο αφού ή υπόθεση έχει περάσει από τον λαό στα χέρια του Κράτους ;

»Μπαίνοντας στο γραφείο που είχε παραχωρηθεί στη Νομαρχία για τον πρωθυπουργό, βγαίνει ο Νομάρχης Δρ. Φαχρεττίν Κερίμ Γκιόκάν. Έσκυψε στο αἰτί μου και θυμάμαι ότι μούπε :

»— Δέξου το και θάσαι χαϊρλίδικο για σένα...

»Όχι ψυχή μου, δεν θα δεχόμουν τίποτε. Το σωματείο είχε πια επιτελέσει την αποστολή του.

»Ο Μεντερές με δέχτηκε με γελαστό πρόσωπο. Μολοντούτο εἰγὼ δεν εἶχα ἀκόμη λησμονήσει ὅσα εἶχα τραβήξει. Σὲ μιὰ ἀλλή πολυθρόνα καθόταν ὁ ὑπουργὸς Ἑσωτερικῶν Δρ. Ναμίκ Γκεντίκ (στὸ κίνημα τῆς 27 Μαΐου 1960 αὐτοκτόνησε, ἀφοῦ ρίχτηκε ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ δωματίου τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων ὅπου κρατοῦνταν).

»Ο πρωθυπουργὸς μου εἶπε :

»— Ἄν εἶσαι εἰλικρινὴς στὸν ἀγῶνα σου, πρέπει νὰ τὸ δεχτεῖς. Δὲς στὰ Ἑνωμένα Ἕθνη, ἀκόμη καὶ τὰ Ἀραβικὰ κράτη, ἀναφορικὰ μὲ τὸ Κυπριακὸ σήκωσαν ἐνάντια σὲ μᾶς τὰ χέρια τους. Γι' αὐτὸ κι' ἀνοίγουμε στὴν Βηρυττὸ ἓνα Γραφεῖο Τύπου· θέλω νὰ πᾶτε ἐκεῖ καὶ νὰ ἐργασεῖτε γιὰ τὴν εὐδὼση τοῦ ἀγῶνα σας.

»Τοῦ εἶπα ὅτι στὴν φυλακὴ εἶχα τραβήξει πολλὰ καὶ εἶχα προβλήματα μὲ τὴν ὑγεία μου.

»Μοῦ εἶπε :

»— Σάμπως ἐγὼ λίγα τράβηξα;

»Καὶ συνέχισε, ἀφοῦ ἔφερε τὰ δύο του χέρια στὸ λαιμὸ του :

»— Ἄν εὕρισκαν τὴν εὐκαιρίαν θὰ μὲ κρεμοῦσαν. Δείχνοντας τὸν ὑπουργὸ Ἑσωτερικῶν πρόσθεσε.

»— Κι' αὐτὸς εἶναι ὑπουργὸς παίρνοντας "ἀκτεντρόν". Θὰ εἶναι πολὺ καλὸ γιὰ σένα. Ἄλλωστε δὲς, τὸ κεφάλι σου βρίσκεται σὲ μπελάδες μὲ τόσες δίκες. Δὲν εἶναι κρίμα; Ἐχεις μητέρα, ἔχεις ἀδελφὸ...

»Μοῦ ἔδειχνε κάτω ἀπὸ τὴν κάπα του ρόπαλο. Ἦθελε νὰ πεῖ ὅτι ἀπὸ μιὰ ἀπὸ τὶς δίκες αὐτὲς θὰ μῶ πάλι μέσα. Ἄν μάλιστα εἶχε ἀποφασίσει γιὰ πρόωρες ἐκλογές, δὲν θᾶθελε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ νὰ εἶμαι ὑποψήφιος ἀπὸ τὸ ἀντίπαλο κόμμα.

»Βρισκόμουν σὲ ἀδιέξοδο. Σὲ μερικὲς στιγμὲς πέρασαν τοῦτα ἀπ' τὸν νοῦ μου: Τώρα ἐγὼ εἶμαι δικηγόρος, ἤμουν δημοσιογράφος. Γιὰ νὰ διοριστῶ Ἀκόλουθος Τύπου στὴν Βηρυττὸ ἦταν ἀναγκαῖες πολλὲς διατυπώσεις. Θὰ μὲ διορίσει ἓνας ὑπουργὸς καὶ εἴκοσι ὑπουργοὶ θὰ ὑπογράψουν τὸ διάταγμα. Θὰ ὑπογραφεῖ ἀπὸ τὸν Πρωθυπουργὸ καὶ τὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας καὶ στὴν συνέχεια θὰ δημοσιευτεῖ στὴν "ἐπίσημη ἐφημερίδα"¹⁶³. Σκέφτηκα ὅτι ὅλα αὐτὰ παίρνουν πολὺ χρόνο. Ὡς τότε, ποιὸς ζεῖ καὶ ποιὸς πεθαίνει.

»Κατέβασα τὸ κεφάλι.

»— Καλὰ, θὰ τὸ σκεφτῶ.

»Μοῦ εἶπε :

»— Ὅχι, δὲν γίνεται... Πὲς ναί...

»Ὑστερα σηκώθηκε, μοῦ χᾶιδεψε τοὺς ὤμους. Ἀπὸ μέσα μου ἐξακολουθοῦσα νὰ λέγω ὅτι εἶναι πολὺ δύσκολο πράγμα, ἀλλὰ κουνοῦσα τὸ κεφάλι σὰν ν' ἀποδεχόμουν τὴν πρόταση.

»Ὅταν ἐβγαίνα ἀπὸ τὸ γραφεῖο ἀκόμη ἀντηχοῦσαν στ' αὐτιά μου οἱ λόγοι τοῦ νομάρχου Γκιόκάν.

»— Θάσαι καλὸ γιὰ σένα.

»Τώρα καταλάβαινα πολὺ καλὰ τὴν σημασία ἐκείνων τῶν λόγων. Ἐπιστρέφοντας στὸ γραφεῖο μου λογάριζα ὅτι ἂν θὰ

163. Βιλ: ὅπ. παραπ., σελ. 124.

προκηρύσσονταν πρόωρες εκλογές δεν θα πρόφτανε να ολοκληρωθεί ή όλη διαδικασία.

»Δέν είχε περάσει μιὰ εβδομάδα από τότε. Μιὰ νύχτα ο Γενικός Διευθυντής τών Διαταγμάτων τής Πρωθυπουργίας μου γνωστοποίησε ότι είχε γίνει ο διορισμός μου και ότι τήν επομένη έπρεπε να αποτανθώ άμέσως στο Γενικό Διευθυντή Τόπου και Έκδόσεων Δρα Χαλήμ Άλγιότ.

»Πάει να πεί ότι είχαν συλλέξει τις υπογραφές με μοτοσυκλέτα (sic). Είχα υπάγει με τó αυτοκίνητό μου στην Άγκυρα. Μου είπαν ότι για να εισπράξω τόν πρώτο μου μισθό έπρεπε να βρίσκομαι ύστερα από πέντε μέρες στην Βηρυττό.

»Ο Κασήμ Γκιουλέκ τήν εποχή εκείνη ήταν Γενικός Γραμματέας του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος. Τόν ηδρα και μου είπε να είμαι έτοιμος για τις πρόωρες εκλογές. Του είπα ότι ο Μεντερές με διόρισε στη Βηρυττό και φεύγω.

»Έμεινε έμβρόντητος.

»— Είναι αδύνατον, είπε...

»Παρέδωσα τó γραφείο και τις δικογραφίες μου σ' ένα φίλο πρόσφατα συνταξιούχο δικαστή που άρχισε να δικηγорεί και με τήν ψυχή στο στόμα πήγα στη Βηρυττό»¹⁶⁴.

»Η παράθεση τών παραπάνω μαρτυριών θα ήταν άτελής άν δεν τήν συμπληρώναμε με τήν συνέχεια τής αφήγησης τών άναμνήσεων του Ντικερντέμ που σχετίζεται με τó Κυπριακό¹⁶⁵.

«Στις 8 Σεπτεμβρίου τó βράδυ, ώρα 8.30 άφιχθήκαμε στο Γιεσιλκιόι (Άγιος Στέφανος). Στο αεροδρόμιο υποδέχτηκε τήν αντιπροσωπεία μας ο Πρωθυπουργός Μεντερές που δίχως να δει κανέναν από μās πήρε μαζί του τόν Ζορλου και τόν Έτχέμ Μεντερές, έπιβιβάστηκε στο αυτοκίνητό του και άπομακρύνθηκε. Στην Ίσταμπούλ ίσχυε στρατιωτικός νόμος και άπαγόρευση τής κυκλοφορίας τήν νύχτα. Έπειδή δεν κατορθώσαμε να βρούμε μέσο για να πάμε στην πόλη, περάσαμε τήν νύχτα μας στο

164. Bil: όπ. παραπ., σελ. 125.

165. Dikerdem: όπ. παραπ., σελ. 157.

Γιεσιλκιόι. Σάν έπέστρεψα με τήν πτήση τής επόμενης μέρας στην Άγκυρα, ηδρα τόν Φατίβ Μπέη στο Έπουργείο νάχει βυθιστεί και πάλι στο Κυπριακό. Ένώ ή Κυβέρνηση λογοδοτούσε στην Βουλή για τά γεγονότα τής 6-7 Σεπτεμβρίου¹⁶⁶, ο Ζορλου έπειδή είχε διαισθανθεί ότι οι Έλληνες έπωφελούμενοι από τó κλίμα που είχε δημιουργηθεί εναντίον μας θα έφερναν τó θέμα άμέσως στα Ένωμένα Έθνη, είχε αποδυθεί σε σύντονη προεργασία¹⁶⁷. Έκείνες τις μέρες ο διεθνής τύπος έσερνε τά έξ άμάξης στην Τουρκία¹⁶⁸. Οι Έλληνικής καταγωγής πλούσιοι Άμερικανοί, στην Νέα Υόρκη όπου θα συγκαλείτο ή Γενική Συνέλευση τών Ένωμένων Έθνών, ξεοδεύοντας πολλά χρήματα προσπαθούσαν να γνωρίσουν στόν κόσμο περι τής “βαρβαρότητας” τών Τούρκων¹⁶⁹. Φωτογραφίες που άπεικόνιζαν τά γεγονότα τής 6-7 Σεπτεμβρίου δημοσιεύονταν στις σελίδες έφημερίδων άγορασμένες με Έλληνικούς παράδες (sic)».

Και ο Ντικερντέμ συνεχίζει :

«Τέλος Σεπτεμβρίου του 1955 ο Ζορλου με έστειλε στην Νέα Υόρκη, σάν βοηθό στην Μόνιμη Άντιπροσωπεία μας

166. Πρβλ. κατωτέρω.

167. Dikerdem: όπ. παραπ. σελ. 158.

168. Πρβλ. «Δημοσιεύματα ξένου τύπου.....», όπ. παραπ.

169. Οι Τούρκοι συγγραφείς και οι πολιτικοί δίνουν πολύ μεγάλη σημασία στόν έλληνοαμερικανικό παράγοντα, προφανώς ως προς τήν επιρροή που έχει πάνω στην διαμόρφωση τής κοινής γνώμης στις Η.Π.Α. και τόν άντιμετωπίζουν σχεδόν με δέος. Πρβλ. συνέντευξη του Κιαμουράν Ίνάν, προέδρου τότε τής επί τών Έξωτερικών Έπιτροπής τής Γερουσίας, προς τόν γράφοντα σε «Έλευθεροτυπία» 11 Σεπτεμβρίου 1976. Τó κείμενο τής συνεντεύξεως αττής παρατίθεται στο παράρτημα του Δεύτερου Τόμου (βιβλίο 3^ο) του παρόντος έργου. Πρβλ. Μνημόνιο του δημάρχου τής Νέας Υόρκης με ευκαιρία τά γεγονότα τής 6-7 Σεπτεμβρίου, άποτέλεσμα κατά πάσαν βεβαιότητα του έλληνοαμερικανικού παράγοντα. Βλ. Σαργή, Ν.: «Οί κατατρεγμοί τών Έλλήνων στην Τουρκία», σε «Άπειλή νέου άκρωτηριασμού του Έλληνικού Έθνους», Έκδοση Έπιτροπής για τήν Έθνική άκεραιότητα και επιβίωση, άρ. 1. Αθήνα 1978, σελ. 66.

παρά τὰ Ἠνωμένα Ἔθνη, γιὰ τὴν περίπτωση πού τὸ Κυπριακὸ θὰ ἐγγραφόταν στὴν ἡμερήσια διάταξη τῆς ἐτήσιας Γενικῆς Συνέλευσης πού θὰ συνερχόταν τότε. Μόνιμος Ἀντιπρόσωπός μας στὰ Ἠνωμένα Ἔθνη ἦταν τότε ὁ Σελὴμ Σαρπὲρ καὶ βοηθός του ὁ Τουργκούτ Μενεμεντζιογλου. Ἀμφότεροι τελοῦσαν κάτω ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴ ἐπίδραση πού εἶχαν ἀσκήσει τὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου στὴν Ἀμερικὴ. Σκεπτόντανε καὶ πολὺ δίκαια ὅτι στὴν περίπτωση πού τὸ Κυπριακὸ θὰ συζητεῖτο στὴν Γενικὴ Συνέλευση, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐμποδιστεῖ ἡ ἐκδοση μιᾶς ἀποφάσεως ἐναντίον μας».

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Τοῦρκος διπλωμάτης καταλήγει μὲ τὴν παρατήρηση :

«... Ἀλλὰ δὲν θὰ ἤθελαν φαίνεται νὰ φτάσει ἡ ἔνταση μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Τουρκίας στὸ ἔσχατο σημεῖο, γιατί τὸ Κυπριακὸ δὲν ἐγγράφηκε ἐκεῖνη τὴν χρονιά στὴν ἡμερήσια διάταξη τῆς Γενικῆς Συνέλευσης τοῦ Ο.Η.Ε. Γιὰ μᾶς αὐτὸ ἦταν μιὰ μεγάλη τύχη¹⁷⁰ (ἡ ὑπογράμμιση ἀνήκει σὲ μένα)».

Ἔτσι, ἐπιγραμματικὰ καὶ σχεδὸν ὡμὰ ἐκφράζεται ἡ στάση τῶν δυνάμεων πού ὄντας κυρίαρχοι τότε στὴν Γενικὴ Συνέλευση ἀπέδρασαν ἀπὸ τὴν συζήτηση τοῦ θέματος σ' αὐτήν¹⁷¹. Ταυτόχρονα ὅμως προβάλλει καὶ ἡ αἰτιολογία τῆς ἀναθάρρησης (θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πεῖ: ἀποθράσυνσης) τῆς Τουρκίας πού ὕστερα ἀπὸ σύντομη ταλάντευση καὶ δισταγμούς, ἐπανῆλθε δριμύτερη τοὺς ἐπόμενους μῆνες, πρᾶγμα πού ὑποσημειώναμε μόλις πρὸ ὀλίγου.

Ἡ βούληση τῆς ἀποφυγῆς μιᾶς Ἑλληνοτουρκικῆς ρήξης» λόγω τῆς προελεύσεώς της, ὑπῆρξε ἀκριβῶς ἡ κοινὴ παντοτινὴ πηγὴ τῆς Ἑλληνικῆς ὑποχωρητικότητος καὶ τῆς Τουρκικῆς ἀδιαλλαξίας. Καὶ τοῦτο στὸ μέτρο τῆς ἐξαρτήσεως τῆς

ἐλληνικῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὰ κέντρα τῆς ἀναφερόμενης βούλησης ἢ ὁποῖα ἐμπεριείχε ταυτόχρονα καὶ τὴν ἔννοια τῆς εὐνοίας πρὸς τὴν Τουρκία. Γιατὶ ὅπως στὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου, θύτες καὶ θύματα ἀντιμετωπίστηκαν ἰσότιμα ἀπ' αὐτήν, ἔτσι καὶ στὸ Κυπριακὸ ὁ Τουρκικὸς παράγοντας θεωρήθηκε ἰσότιμος πρὸς τὸν Ἑλληνικό.

Ἄν τὸ πνεῦμα πού ἐξισώνει τὴν πλειοψηφία τοῦ 80 % τῶν γηγενῶν κατοίκων μιᾶς χώρας μὲ τὸ 18 % τῶν ἀποίκων της παραβιάζει τὴν δίκαιη καὶ μαθηματικὴ κρίση, τοῦτο εἶναι θέμα πραγματικὸ καὶ ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν ἐξυπηρέτηση ὁποιασδήποτε σκοπιμότητας.

Ἀλλὰ τὸ παράδοξο μιᾶς τέτοιας λογικῆς εἶναι ὅτι, προκειμένου περὶ τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς διαφωνίας, στὸ εὐρύτερο πλαίσιο ἐφαρμόζεται καὶ ἀντίστροφα. Γιατὶ ἡ ἄποψη πού κυριαρχεῖ στὴν Τουρκία στηρίζεται στὸ γεγονὸς ὅτι ἡ μικρότερη Ἑλλάδα πρέπει νὰ πειθαρχεῖ στὴν μεγαλύτερη Τουρκία.

Ἡ αὐθαίρεσις ὅμως τῶν δύο αὐτῶν μέτρων καὶ σταθμῶν ἐκτείνει τὶς ρίζες της στὴν ἀπόλυτη ἰσχὺ. Μιὰ ἔννοια πού σφραγίζει, ὅπως θὰ διαπιστώσει — πιστεύω κάπως μελαγχολικὰ — ὁ καλοπροαίρετος ἀναγνώστης τὶς ἐξελίξεις τῶν γεγονότων πού ἀναπτύσσονται σὲ τοῦτο τὸ ἔργο.

170. *Dikerdem*: ὅπ. παραπ., σελ. 138.

171. *Xydis, Stephen, G.*: «Cyprus-Conflict and Conciliation 1954 - 1958», The Ohio State University Press, Colombus, Ohio. 1967, σελ. 158. Οἱ δυνάμεις αὐτὲς εἶναι οἱ Η.Π.Α. καὶ οἱ σύμμαχοί της χῶρες.

Ὀκτώβριος 1960

1. ΕΝΑ ΝΗΣΙ ΣΤΗΝ ΠΡΟΠΟΝΤΙΑ...

Τὸ περιπολικὸ τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ¹⁷² ποὺ εἶναι ἀραγμένο στὴν προκυμαία τοῦ Ντολμάμπαχτσε ταρακουνιέται ἐλαφρὰ στὰ κύματα τοῦ Βόσπορου. Τὸ πρωῒνό, σχεδὸν χειμωνιάτικο, ἔχει τυλίξει τὴν Πόλη σὲ σκοῦρα σύννεφα ποὺ προμηνύουν βροχή. Κάνει ψύχρα. Ἀνάμεσα στὰ πρόσωπα ποὺ ἀναμένουν νὰ ἐπιβιβαστοῦν εἶναι ἓνας συμπαθητικὸς ἐξηντάρης. Ἐκδηλῇ ἡ συγκίνηση καὶ ἡ περιέργειά του ἀποτυπώνεται στὸ ὄφρος του, στὶς ἀμήχανες κινήσεις του. Σφίγγει στὸ χέρι τὸ πανωφόρι του. Καὶ τὰ περίεργα αὐτὰ αἰσθήματα ποὺ νοιώθει δὲν εἶναι τόσο γιὰ τὸ σύντομο ταξίδι γιὰ τὸ ὁποῖο ἐτοιμάζεται, ἀλλὰ γιὰ τὸν προορισμὸ αὐτοῦ τοῦ ταξιδιοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶναι ὁ Ἑμουλλάχ Νουτκοῦ, ἀπόστρατος πλοίαρχος τοῦ δικαστικοῦ καὶ πρώην βουλευτῆς Ἑρζουρούμης καὶ Τραπεζοῦντος σὲ δυὸ συνεχεῖς βουλευτικὲς περιόδους. Καλοπροαίρετος, μετριοπαθής, σχεδὸν ἀφανής καὶ ἀσήμαντος ὁ Νουτκοῦ ὑπῆρξε ἀπὸ τὰ πρῶτα στελέχη τοῦ «Δημοκρατικοῦ Κόμματος». Ταυτόχρονα ὅμως ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ διαφώνησαν μὲ τὴν αὐταρχικὴ καὶ ἀλλοπρόσαλλη πολιτικὴ τῆς Κυβερνήσεως Μεντερές, καὶ οἱ ὁποῖοι ἀποχωρῶντας τοὺς ἐπόμενους μῆνες τῶν γεγονότων τῆς 6/7 Σεπτεμβρίου, ἱδρυσαν τὸ «Κόμμα τῆς Ἐλευθερίας».

172. Μᾶλλον πρόκειται γιὰ λάθος τοῦ συγγραφέα. Ἡ μεταφορὰ τῶν ἐκπαιδευτῶν τοῦ Τύπου καὶ τοῦ ἀκροατηρίου γινόταν μὲ τὸ πλοῖο τῆς Κρατικῆς «Ναυτιλιακῆς Τραπεζῆς» «Φενέρμπαχτσε», εἰδικὰ δρομολογημένο. Ἐκτὸς ἂν ὁ συγγραφέας, σὰν πλοίαρχος σὲ ἀποστρατεία, εἶχε εἰδικὴ μεταχείριση. Πρβλ. *Akıs* ἀρ. 365, σελ. 76.

Σήμερα, 25 Ὀκτωβρίου 1960, πέντε μῆνες ὕστερα ἀπὸ τὸ στρατιωτικὸ κίνημα τῆς 27 Μαΐου ποὺ ἀνέτρεψε τοὺς Μπαγιάρ-Μεντερές, θὰ εἶναι ἓνας ἀπλὸς θεατῆς τῆς ἐκδίκησης ἀπὸ μέρους τοῦ «ὑπερτάτου δικαστηρίου» τὸ ὁποῖο συγκροτήθηκε εἰδικά, προκειμένου νὰ ἐκδικάσει τὰ ἀνομήματα τῆς ἑκπτώτης Κυβέρνησης, καὶ ποὺ ἐδρεύει στὸ νησί Πλάτη τῆς Προποντίδας¹⁷³. Ἐνας ἀπὸ τὸ ἀκροατήριό ποὺ τὸ ἀποτελοῦν ἐκπρόσωποι τοῦ τύπου, τῶν πανεπιστημίων, τῶν συγγενῶν τῶν κατηγορουμένων καὶ τοῦ κοινοῦ...

Ἡ πίκρα καὶ ἡ ἀγανάκτησή του γιὰ τὸ ἄδοξο τέλος κάποιου λαϊκοῦ κινήματος στὸ ὁποῖο εἶχε πρωτοστατήσει ὁ ἴδιος, σμίγει τώρα μὲ τὸν οἶκτο του γιὰ τοὺς πρώην πολιτικούς του συντρόφους.

Μιά εἶναι ἡ βασικὴ κατηγορία ποὺ ἔχει ἀπαγγελθεῖ στοὺς ἐκπτώτους: ἡ παραβίαση τοῦ Συντάγματος, πράξη γιὰ τὴν ὁποία

173. Τὸ «ὑπέρτατο δικαστήριο» συγκροτήθηκε σύμφωνα πρὸς τὸ ἄρθρο 6 τοῦ «Προσωρινοῦ Συντάγματος», ὃ δὲ τρόπος λειτουργίας του ὀρίστηκε μὲ εἰδικὸ νόμο. Παρακάμφθηκε τὸ σύστημα ποὺ καθιέρωνε τὸ Σύνταγμα τοῦ 1924 «Περὶ παραπομπῆς τῶν ὑπουργῶν σὲ εἰδικὸ δικαστήριο» (ἄρθρ. 61 - 67) τὸ ὁποῖο προβλεπόταν εἰκοσιεναμελές (ἑνδεκα μέλη τοῦ Ἀκυρωτικοῦ ἐκλεγόμενα ἀπὸ τὴν ὁλομέλεια, καὶ δέκα μέλη ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας, ἐκλεγόμενα κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο). Προκρίθηκε διάφορο σύστημα, κατὰ τὸ ὁποῖο τὸ «ὑπέρτατο δικαστήριο» ἀπαρτίσθηκε ἀπὸ ὀκτὼ τακτικά καὶ ἑξὶ ἀναπληρωματικά μέλη, προερχόμενα ἀπὸ τακτικούς δικαστὲς τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς στρατιωτικῆς δικαιοσύνης τοὺς ὁποίους ἐπέλεξε ἡ «Ἐπιτροπὴ Ἐθνικῆς Ἐνότητος» (Ἐπαναστατικὸ Συμβούλιο) ὕστερα ἀπὸ πρόταση τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Πρόεδρος ὀρίστηκε ὁ πρόεδρος τοῦ Ἀ' Ποινικοῦ Τμήματος τοῦ Ἀκυρωτικοῦ Σαλίμ Μπασόλ καὶ μέλη οἱ Φερροῦχ Ἀνταλή, Σελμάν Γιοροῦκ καὶ Τζαχίτ Ὀζντέν (Συμβ. Ἐπικρατείας) Στρατηγ. Ριζά Τούντς, ἀντισυνταγματάρχης, Ναχίτ Σατολίογλου καὶ Χασάν Γκιουρσέλ (Στρατιωτικὸ Ἀκυρωτικὸ). Χρέη Γενικοῦ Εἰσαγγελέα ἐκτελοῦσε ὁ Ἀλτάν Ὁμέρ Ἐγκεσέλ. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο εἶχε συγκροτηθεῖ ἀπὸ τακτικούς δικαστὲς ἡ τριακονταμελὴς Ἀνωτάτη Ἀνακριτικὴ Ἐπιτροπὴ. Βλ. «Türkiye Ansiklopedisi, 1923 - 1979», ἐκδ. Kaynak Kitabevi τόμ. 4, Istanbul σελ. 1427. Πρβλ. *Burçak, Salim (Prof):* «Yassıada ve Oncesi», (Ἡ Πλάτη καὶ ὅσα προηγήθηκαν) Ankara 1976, σελ. 266.

ὁ Τουρκικὸς ποινικὸς νόμος προβλέπει καὶ τὴν ἐσχάτη τῶν ποινῶν. Ἡ ὑπόθεση ὅμως αὐτὴ στελεχώνεται ἀπὸ ἄλλες αὐτόνομες ὑποθέσεις ποὺ δικαιολογοῦν ἔμπρακτα τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κύριου ἐγκλήματος.

Ὁ ἴδιος ὁ Νουτκοῦ λίγες μέρες πρὶν, στίς 17 Ὀκτωβρίου, σημείωνε στὸ ἡμερολόγιό του¹⁷⁴:

«Ἀπὸ τίς ἐφημερίδες καταλαβαίνει κανεὶς ὅτι τὸ “Ἀνώτατο Ἀνακριτικὸ Συμβούλιο” ἔχει περατώσει τὴν ἀνάκριση σὲ τρεῖς ὑποθέσεις. Ἀναμφίβολα ἀνάμεσά τους ἡ σημαντικότερη εἶναι ἐκείνη ποὺ ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τῆς 6/7 Σεπτεμβρίου. Ἡ δίκη θὰ ἀρχίσει τὴν Τετάρτη... Ἐγὼ δὲν συμμετέχω στίς σκέψεις μερικῶν συναδέλφων μου ποὺ θεωροῦν ἐπιλήψιμη τὴν ἐκ νέου ἀναμόχλευση αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης ποὺ τὴν εἶχαμε λησμονήσει, καὶ ποὺ ἀναφέρεται στὴν Ἐθνικὴ μας τιμὴ καὶ ὑπόληψη. Ἡ ἀποκάλυψη τῶν ὑπευθύνων ἐνώπιον τοῦ Ἔθνους, θὰ ἀποτελέσει γιὰ τίς ἐπερχόμενες γενεὲς μιὰ ἀσφαλιστικὴ δικλείδα καὶ μιὰ ἐγγύηση ἀποδεικνύοντας ὅτι αὐτὸ τὸ γεγονὸς, ποὺ πιθανῶς ἐναπόθεσε τὴν κηλίδα τῆς βαρβαρότητας στὸ μέτωπο τοῦ ἔθνους μας, τὸ ὁποῖο ὡς γνωστὸ ἔχει πείσει τὸν κόσμον ὁλόκληρο ὅτι δημιούργησε ἱκανὲς μεταπολιτεῦσεις ὥστε νὰ φτάσει πλέον τὸν δυτικὸ πολιτισμὸ, ἦταν ἔργο μιᾶς διεστραμμένης ὁργάνωσης.

»Τὸ “Ἀνώτατο Ἀνακριτικὸ Συμβούλιο” ἐνετόπισε καὶ ἀνακοίνωσε τὰ ὀνόματα τῶν κυρίων ἐνόχων τῶν γεγονότων, γιὰ τὰ ὁποῖα οἱ διώξεις καὶ οἱ δίκες ποὺ ἔγιναν σὲ σκότιες περιόδους δὲν κατέληξαν σὲ θετικὰ ἀποτελέσματα...».

Βέβαια ὁ ἀναγνώστης ἔχει ἀντιληφθεῖ ὅτι πρόκειται περὶ τῶν ἰθυνόντων τοῦ καταλυθέντος καθεστώτος.

Καὶ ὁ Νουτκοῦ συμπεραίνει:

174. *Nutku, Emrullah*: «Demokrat Parti neden çöktü ve Politika'da yitirdiğim yıllar 1946 - 1958, Siyasî Anıların» (Γιατί κατέρρευσε τὸ Δημοκρατικὸ Κόμμα καὶ τὰ χρόνια ποὺ ἔχασα στὴν πολιτικὴ 1946 - 1958, οἱ πολιτικὲς ἀναμνήσεις μου), τυπογρ. Fakülteler, İstanbul 1979, σελ. 391.

«Εἶχαν τὴν ζετσιπωσιά νὰ ἀποκαλέσουν αὐτὰ τὰ γεγονότα σὰν “Ἐθνικὸ ἀναβρασμό”. Ὅπως εἶχε ἀφήσει νὰ ἐννοηθεῖ τότε ὁ Φουὰτ Κιοπρουλοῦ, τὰ γεγονότα ἦταν φαεινὴ ἰδέα τοῦ Ζορλοῦ τὴν ὁποία ἐφάρμοσε ὁ Μεντερὲς καὶ οἱ ἄλλοι ὑπέκρυψαν σ' αὐτὴ τὴν διεστραμμένα ὁργανωμένη δουλειά. Αὐτὴ ἡ πραγματικότητα ποὺ καταδεικνύει σὲ ποιῶν χέρια βρισκόταν ἡ ἐξουσία δὲν μᾶς δικαιώνει μήπως, ποὺ θέλαμε τότε νὰ ρίξουμε ἀπὸ τὴν πρωθυπουργία τὸν Μεντερὲς; Βασικά, ὅταν εἶχαν λάβει χώρα τὰ γεγονότα εἶχε ἤδη γίνεи κατανητὸ ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ πολὺ παιδαριώδη καὶ ἀνόητη σκευωρία, ἀλλὰ εἶχε συγκαλυφθεῖ κάτω ἀπὸ τίς πιέσεις ποὺ ὑπέστη ἡ κοινοβουλευτικὴ ὁμάδα τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος. Οἱ ἀσυναρτησιεὲς στὴν συνωμοσία εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

»1) Ἦταν ἀνόητη ἡ ἀποδοχὴ τῆς πιθανότητας ὅτι ρίχτηκε βόμβα στὸ ἱστορικὸ σπίτι ποὺ γεννήθηκε ὁ Ἀτατούρκ καὶ ὅτι ὁ δράστης ἦταν Ἕλληνας. Γιατί ἡ βόμβα ἐξεργάγη στὸν κῆπο. Δὲν μπορεῖ νὰ γίνεи λόγος γιὰ μυστικότητα τῶν πολιτικῶν ἐκδηλώσεων. Ἐὰν οἱ Ἕλληνες εἶχαν σκεφτεῖ μιὰ παρόμοια ἐπίθεση, θὰ διοργάνωναν μιὰ μαζικὴ διαδήλωση καὶ θὰ κατέστρεφαν φανερά τὸ κτίριο. Μολοντοῦτο ἡ διοργάνωση ἐπίθεσης κατὰ τοῦ Ἀτατούρκ τὸν ὁποῖο ὅλος ὁ κόσμος τὸν μνημονεύει μὲ θαυμασμὸ σὰν μεγάλο ἄνδρα τοῦ αἰῶνα μας, εἶναι προῖον τρελλῆς σκέψης¹⁷⁵.

»2) Δὲν φαίνεται περίεργο πῶς μιὰ κυβέρνησις ἡ ὁποία εἶχε συνηθίσει νὰ κρύβει ἀπὸ τοὺς πολίτες ἀκόμη καὶ τὸ ἀπλὸ μεθοριακὸ ἐπείσοδιο, γιὰ νὰ μὴν προκαλέσει λαϊκὴ ἀγανάκτηση, σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου κυριαρχοῦσε σχετικὰ μὲ τὸ Κυπριακὸ ἀτμόσφαιρα νευρικότητας, ὑπερφαλαγγίζοντας ὅλες τίς ἐφημερίδες διέδωσε τὸ βομβιστικὸ γεγονὸς τῆς Θεσσαλονίκης μὲ τὸ δελτίο εἰδήσεων τοῦ ραδιοφώνου, σ' ὅλη τὴν χώρα;

»3) Μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε σὰν φυσιολογικὸ τὸ ὅτι δὲν κατορθώθηκε σὲ μιὰ ἔδρα στρατιᾶς ἐξοπλισμένης μὲ ποικίλο σύγ-

175. *Nutku*: ὁπ. παραπ., σελ. 392.

χρονο όπλισμό, παρ' όλη την άφθονία των άστυνομικών όργάνων, να μη άναχαιτισθούν επί ώρες οί έπιθέσεις και οί λεηλασίες;

»4) Πού άκούστηκε, έκείνη την ήμέρα, έφ' όσον ήταν γνωστό στην Κυβέρνηση ότι θα πραγματοποιούντο διαδηλώσεις για τó Κυπριακό, και μάλιστα την ώρα των διαδηλώσεων, οί φορείς τής Κρατικής έξουσίας να άναχωρούν από την Ίσταμπούλ και οί υπεύθυνοι για τήρηση τής τάξης και τής άστυνόμευσης κρατικοί υπάλληλοι να τούς κατευοδώνουν;

»5) Είμαι δυνατό σε μιá πολιτισμένη και δημοκρατική χώρα να παραμένει στην έξουσία Κυβέρνηση ή όποία είχε τó θράσος να καταβάλει από τó Δημόσιο Ταμείο τις ζημίες γεγονότων, των όποιων τούς υπαίτιους και ύποκινητές δέν κατόρθωσε ποτέ να ξεσκεπάσει με τις άνακρίσεις και τις δίκες που έκαμε»;

Και ό Νουτκού καταλήγει :

«Όταν παραθέσουμε αυτές τις άσυναρτησίες δέν θα μάς είναι δύσκολο να καθορίσουμε τούς πρωταγωνιστές και τόν σκηνοθέτη των έπεισοδίων... Άλλωστε, ύστερα από τά γεγονότα και ίσως παίρνοντας θάρρος άπ' αυτά, ό έκπτωτος πρωθυπουργός Ά. Μεντερές δέν έκαμε τίποτε άλλο παρά να σκέπτεται και να εφαρμόζει με τούς ανθρώπους του περιβάλλοντός του, τέτοιες έωλες συνωμοσίες, όνομάζοντάς τις "ληπτέα μέτρα" ».

Κατά μία συγκυρία, ή δικάσιμος που θα άκολουθούσε ό τέως βουλευτής συνέπεσε να είναι μιá από την άκροαματική διαδικασία τής υποθέσεως των «γεγονότων τής 6-7 Σεπτεμβρίου».

Ή Πλάτη, ένα έρημονήσι του συμπλέγματος των Πριγκηπονήσων που απέχει 17 μίλια από την Πόλη, τόπος έξορίας στο Βυζάντιο, από τó 1956 είχε μετατραπεί σε ναυτική βάση, με νεόδμητα κτίρια και έγκαταστάσεις. Τó κλειστό γυμναστήριο τής βάσης διασκευασμένο σε αίθουσα δικαστηρίου, ήταν κατάμεστο από τó άκροατήριο που άνάμεσά τους ξεχώριζε κανείς καθηγητές πανεπιστημίου, πολιτευτές, φοιτητές και εκπροσώπους του ντόπιου και ξένου τύπου. Στους τελευταίους συμπεριλαμβάνονταν και οί τρεις Έλληνες δημοσιογράφοι που

παρακολουθούσαν την δίκη. Ήταν οί άείμνηστοι Φαίδων Βαλσαμάκης, από την «Έλευθερία», ό βουλευτής Ήλίας Μπρεδήμας από την «Άθηναϊκή» και ό Τσακιρίδης από την «Άκρόπολη».

Στις 9.16 άκριβώς συνοδεία από τούς ένοπλους φρουρούς κατά σειρά έφτασαν οί κατηγορούμενοι. Πρώτος ήταν ό Μπαγιάρ' φορούσε ένα μπλε κοστούμι και ένα άνοιχτό γαλάζιο πουκάμισο. Δεν είχε λησμονήσει τó μαντήλι στο σακάκι του. Φαινόταν ύγιής. Άκολουθούσε ό Μεντερές που φορούσε ένα καφέ κοστούμι. Στο άριστερό του χέρι κρατούσε τó παραπεμπτικό βούλευμα. Φαινόταν κάπως διστακτικός και φοβισμένος. Τρίτος έρχόταν στη σειρά ό Φατίν Ρουστού Ζορλού που έδειχνε να τά έχει χαμένα¹⁷⁶. Στην συνέχεια έρχονταν άλλοι μεταξú των όποιων και οί πρώτοι άνώτεροι διοικητές τής Πόλης και τής Σμύρνης. Οί κατηγορούμενοι κατέλαβαν τις θέσεις τους πίσω άπ' τά ξύλινα κιγκλιδώματα. Στις 9.25 άκριβώς στην τεράστια έδρα προσήλθε τó δικαστήριο.

Δεξιά και άριστερά από τόν δικαστή που καθόταν στην πράσινη πολυθρόνα με την ψηλή ράχη βρίσκονταν από τέσσερις δικαστές και στις δυό άπώτερες άκρες τής έδρας από τρεις στην κάθε μιá. Πίσω του και πάνω άπ' τó κεφάλι του υπήρχε μιá προσωπογραφία του Άτατούρκ και στην άκρη της τó άπόφθεγμα του ίδρυτή τής νεώτερης Τουρκίας «Ή Δικαιοσύνη είναι τó θεμέλιο τής Πολιτείας». Κάτω από τó πορτραίτο βρισκόταν μιá τουρκική σημαία. Πίσω άκριβώς είχαν λάβει τις θέσεις τους οί ένδεκα είσαγγελείς¹⁷⁷. Μπροστά υπήρχε μιá άτέλειωτη σειρά γραμματέων. Όλο τó δικαστήριο φορούσε τηβέννους που άνάλογα με τó χρώμα τους ύποδηλούσαν την ιδιότητα των μελών. Ό Δικαστής που καθόταν στην πράσινη πολυθρόνα, ό πρόεδρος του υπέρτατου δικαστηρίου Σαλίμ Μπασόλ, είπε :

176. Πρβλ. «Sir» σε τεύχος 19 σελ. 6 και συν. (20 Όκτωβρίου 1960).

177. Πρβλ. περιγραφή σε *Akis* τόμος XIX, άρ. 322, σελ. 6. (17 Όκτωβρίου 1960).

«Κηρύσσω τὴν ἑναρξὴ τῆς δικασίμου τοῦ ὑπέρτατου δικαστηρίου ποὺ εἶναι ἀρμόδιο νὰ χρησιμοποιήσῃ στὸ ὄνομα τοῦ Τουρκικοῦ Ἔθνους τὸ δικαίωμα τοῦ δικάζειν. Οἱ κατηγορούμενοι προσήχθησαν ὄχι δέσμιοι καὶ ἄρχισε ἡ ἐκδίκασή τῆς ὑποθέσεώς τους δημόσια...».

2. Η ΚΑΤΑΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ

Στὴ δικάσιμο στὴν ὁποία παρευρίσκεται ὁ Νουτκού πρῶτος μάρτυρας ἐξετάζεται ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας. Ἀφηγεῖται ὁ Τοῦρκος συγγραφέας :

«Ὁ Πρόεδρος ρώτησε: "Θὰ ἀκροασθοῦμε τὸν Σπύρου Ἀθηναγόρα¹⁷⁸, εἶναι ἔτοιμος ὁ διερμηνεὺς;". Παρ' ὅλο' ποὺ ἐπανέλαβε δυὸ φορὲς τὴν ἐρώτησιν δὲν πῆρε καμμία ἀπάντησιν. Κλήθηκε ὁ μάρτυρας. Εἶχε μαζί του τὸν διερμηνέα του. Ὅταν ρώτησε ὁ Πρόεδρος σὲ ποιά γλῶσσα ἐπρόκειτο νὰ καταθέσῃ ὁ μάρτυρας, εἶπαν ὅτι θὰ καταθέσῃ στὰ ἑλληνικά. Ὁ Διερμηνεὺς τοῦ μάρτυρα ἦταν ὁ νομικὸς σύμβουλος τοῦ Πατριαρχείου δικηγόρος καὶ φίλος μου Καλούδης Λάσκαρης. Ὁ Πρόεδρος ζήτησε ἕναν ἀκόμη διερμηνέα ὥστε νὰ ἐλέγχουν ἀλλήλους. Βρέθηκε ἀπὸ τὸ ἀκροατήριον ὁ διευθυντὴς σύνταξης τῆς (ἐλληνοφώνης) ἡμερηίδας "Ἑμπρός", Ἀλέκος Παπαδόπουλος ποὺ μόλις ἦλθε δίπλα στὸν μάρτυρα Ἀθηναγόρα, αὐτὸς ὀρκίστηκε καὶ ἔτσι ἄρχισε νὰ καταθέτει.

»Στὶς ἐρωτήσεις τοῦ προέδρου ὁ μάρτυρας ἀπάντησε ὡς ἑξῆς:

«— Δὲν ἔχω ἴδια ἀντίληψιν ἐὰν τὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου ἦταν ὀργανωμένα καὶ περὶ τοῦ ποιοῦ εἶναι οἱ ὀργανωτὲς των. Μόνο ποὺ δυὸ ὥρες ἀπὸ τὴν ἐκδήλωσιν τῶν γεγονότων ὁ Βαλῆς τῆς Ἰσταμπούλ μοῦ τηλεφώνησε καὶ μοῦ γνῶρισε ὅτι τὸ Πατριαρχεῖο τελεῖ ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ ὅτι ἡ κατάστασις εἶναι καὶ δὲν εἶναι ἀνησυχητικὴ. Ὅταν τηλεφώνησε ἦταν ἡ ὥρα πέντε¹⁷⁹.

178. Νιτκού: ὅπ. παραπ., σελ. 393 καὶ συν. Τὸ κατὰ κόσμον ὄνομα τοῦ Πατριάρχου ἦταν Ἀριστοκλῆς Σπύρου.

179. Κατὰ τὸν ἑλεγχὸ τῆς ἠχογραφημένης καταθέσεως τοῦ Πατριάρ-

»Πρόεδρος: Εἶδατε νὰ λαμβάνονται προληπτικὰ μέτρα;

»Μάρτυρας: Ἦδη πολλὰς μέρες πρὶν τὰ γεγονότα, εἶχαν ληφθεῖ μέτρα ἀσφαλείας.

»Πρόεδρος: Πόσο πρὶν;

»Μάρτυρας: Δυὸ ἑβδομάδες πρὶν...

»Πρόεδρος: Τὴν ἡμέρα τῶν γεγονότων εἶχαν ἐνισχυθεῖ;

»Μάρτυρας: Ἐκείνη τὴν ἡμέρα εἶχαν ἐνισχυθεῖ μὲ στρατιωτικὰς μονάδας¹⁸⁰.

Καὶ ὁ Τοῦρκος συγγραφέας συνεχίζει:

«Ὑστερα ἀπὸ αἴτημα τοῦ Ἑγκεσέλ (Ἀρχιεπισκοπάρχου) διαβάστηκε ἡ ἐπιστολὴ ποὺ ἀπέστειλε στὸν πρωθυπουργὸ ὁ Πατριάρχης: Τὰ διαλαμβανόμενα στὴν ἐπιστολὴ ἦσαν ἐνδεικτικά: "Ἀπόφασις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου": Μάζες λαοῦ ποὺ εἶχαν βάσει ἑνὸς συγκεκριμένου προγράμματος καὶ σχεδίου ὀργανωθεῖ καὶ προετοιμαστῇ τὴν διακίνησίν τους, ἐκινήθησαν νύκτα καὶ ταυτόχρονα μὲ ἕνα σύνθημα, ἔχοντας τὴν διάθεσίν τους παντὸς εἶδους μεταφορικὰ μέσα καὶ καταστροφικὰ ἐργαλεῖα καὶ μπροστὰ στὰ μάτια τῶν ὀργάνων ποὺ ἦσαν ἐντεταλμένα διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως, προέβησαν μὲ μιὰ ἀποτρόπαιον ὁρμὴν σὲ ἐπίθεσιν κατὰ τῆς φυλῆς μας (γένους μας). Κατεστράφησαν

ἡ διαπιστώσαμε ὅτι χρησιμοποίησε τὴν φράσιν «μοῦ εἶπε μὴν φοβηθεῖτε». Ὁ διερμηνεὺς ἀπάλυνε τὸν τόνο τῆς ἐκφράσεως ἀποδίδοντάς τιν ὡς «μὴν ἀνησυχῆσετε». Πρβλ. καὶ *Kim* ἀριθμ. 122 (τόμ. 9) (31 Ὀκτωβρίου 1960) σελ. 18.

180. Νιτκού: ὅπ. παραπ. σελ. 393. «Ὁ Πατριάρχης», σημειώνει πολιτικὸς σχολιαστὴς (βλ. *Akis* ἀρ. 325, 28 Ὀκτωβρίου 1960, σελ. 15), «δὲν ἀπάντησε στὴν ἐρώτησιν ἂν ὅλα αὐτὰ στοιχειοθετοῦσαν τὸ "ὀργανωμένο ἀπὸ μέρους τῆς Κυβερνήσεως" τῶν γεγονότων ἀπέφυγε τὴν προσωπικὴν κρίσιν. Φαινόταν ὅτι ἤθελε νὰ ἀποφύγει τὴν ἀνάμιξιν... Εἶχε ἤδη ὅμως ριχτεῖ ἀρκετὸ φῶς στὴν ὑπόθεσιν...». Καὶ ἕνας ἄλλος: «Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔξερε ὁ Πατριάρχης ἐφέντης (sic) ἀλλὰ δὲν τολμοῦσε τὸ στόμα του νὰ πεῖ ὅτι ἦταν ὀργανωμένα. Ἀλλὰ καὶ νὰ τὸ ἔλεγε δὲν σήμαινε τίποτε. Τὸ δικαστήριον εἶχε μάθει ἀπ' αὐτὸν ὅτι ἤθελε. Σὰν ἕνας σειόμενος πλάτανος εἶχε μπεῖ στὴν αἵθουσα καὶ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο κάθησε στὸν χῶρον τῶν μαρτύρων», σὲ «*Sözcü*» τεύχ. 2 (28 Ὀκτωβρίου 1960) σελ. 9.

έργα παρακαταθήκη αιώνων, κτήμα της ανθρωπότητας και έργα πολιτισμού για τὸν ὅποιον εἶναι ὑπερήφανη δλόκληρη ἡ χώρα μας. Ἀπὸ τοὺς 80 ναοὺς μας ὑπέστησαν τρομακτικές ζημιές εβδομήκοντα ἐκκλησίες, καὶ ὀρισμένες παρεδόθησαν στὸ πῦρ. Κατεστράφησαν ἱερὰ σκεύη καὶ κατασκευές...»¹⁸¹

181. Ἐνας Τοῦρκος σχολιαστὴς περιγράφει: «Ὁ Πατριάρχης μετὰ τὰ γεγονότα τῆς 6 - 7 Σεπτεμβρίου, μὲ ἀπόφαση τῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου μὲ τηλεγράφημά του πρὸς τὴν Κυβέρνηση ζήτησε ἀπ'αὐτὴν νὰ ἐνδιαφερθεῖ ἀναφορικά πρὸς τὸ γεγονὸς τῆς ἐπιθέσεως πρὸς τὴν Ὀρθόδοξη Κοινότητα. Ὅταν φάνηκε ὅτι τὸ ἐν λόγω ἐνδιαφέρον καρκινοβατοῦσε, ὁ Πατριάρχης ἄρχισε ἀνακρίσεις ἀπὸ δικτῆς του πλευρᾶς. Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἀνακρίσεων ὑπῆρξε φριχτό. Ἡ ἀποτρόπαιη αὐτὴ κατάσταση εἶχε ἀποδοθεῖ στὴν ἐπιστολὴ μὲ ἡμερομηνία 16 Δεκεμβρίου 1955 πρὸς ἀπευθυνόταν "Ἐνώπιον τῆς Πρωθυπουργίας τῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας" καὶ πρὸς ἄρχισε μὲ τὴν προσφώνηση "Ἐξοχώτατε...". Μετὰ τὴν παράθεση παραγράφων ἀπὸ τὴν Πατριαρχικὴ ἐπιστολὴ ὁ Τοῦρκος σχολιαστὴς συνεχίζει: «...Ὁ Πατριάρχης ἔλεγε, "ἡ θρησκεία μας ἐμολύνθη, ἐξορύχθησαν τὰ μᾶτια τῶν ἁγίων μας". Ἀφηγεῖτο γιὰ τὶς ἐκκλησίες πρὸς πυρπολήθηκαν, διευκρίνιζε ὅτι ξέθαψαν τοὺς νεκροὺς ἀπὸ τοὺς τάφους καὶ ὅτι τοὺς κομματιάσαν καὶ μετέφερε τοὺς βιασμοὺς κοριτσιῶν. Δὲν ἦταν δυνατόν νὰ μὴν σηκωθοῦν οἱ τρίχες σου ὅταν διάβαζες τὶς δύο σελίδες τῆς ἐπιστολῆς». Καὶ παρακάτω: «Τὸ σημαντικό σημεῖο τῆς ἐπιστολῆς ἦταν οἱ πληροφορίες πρὸς δίδονταν ἀναφορικά πρὸς τὶς δολοφονίες πρὸς διεπράχθησαν κατὰ τὰ γεγονότα. Πράγματι, ὁ ἀριθμὸς τῶν δολοφονηθέντων στὴν Πόλη τὴν νύχτα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου, ἦταν τέσσερις. Ὁ ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν ὁ ἡλικιωμένος παπὰς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Βαλουκλή Χρῦσανθος. Γιὰ τὸν παπὰ (sic) τοῦ ὁποίου δὲν βρέθηκε οὔτε τὸ λείψανο, εἶχε διενεργήσει ἀνακρίσεις ὁ Τζελάλ Ἀλτί ἄλλὰ κανεὶς δὲν εἶχε ἀντιληφθεῖ πῶς εἶχε κουκουλωθεῖ ἡ ἀνάκριση. Ὁ δεῦτερος νεκρὸς ἦταν ὁ πατέρας τοῦ Χατζόπουλου. Ὁ ἐκπαιτὸς βουλευτὴς τῆς Ἰσταμποῦλ εἶχε ξεχάσει νὰ μιλήσει γι' αὐτὸ κι ἦταν σὰν βουβὸ ἀηδόνι. Ἀλλὰ ὁ πατέρας του πρὸς εἶχε κακοποιηθεῖ κατὰ τὰ γεγονότα, πέθανε μετὰ ἀπὸ πέντε μέρες ἀφότου μετακομίστηκε στὸ νοσοκομεῖο. Ὁ τρίτος νεκρὸς ἦταν ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ζαχαροπλαστείου "Τζουμχουριγιέτ" πρὸς βρίσκεται στὸ Ταξίμ, Μαστοράκης. Αὐτὸς εἶχε δολοφονηθεῖ μὲ ἕνα χτύπημα ἀπὸ ρόπαλο στὸ κεφάλι. Ὁ τέταρτος νεκρὸς ἦταν ἕνας ρωμὸς ἀπὸ τὴν Ξηροκρήνη».

Καὶ ὁ σχολιαστὴς καταλήγει: «Ἄν καλοξετάσετε θὰ ἔπρεπε νὰ σχηματισθεῖ μιὰ ἀκόμη δικογραφία γιὰ τὰ ἐγκλήματα πρὸς διέπραξαν ὁ Μεντερὲς καὶ

Ὁ Νουτκοῦ συνεχίζει τὴν περιγραφή τῆς δικάσιμου:

«Ὁ δεῦτερος μάρτυρας ἦταν ὁ Στρατηγὸς τῆς Στρατιωτικῆς δικαιοσύνης Ἀρίφ Ὀνὰτ¹⁸². Εἶπε ξεκάθαρα:

»—Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι τὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου εἶναι ὁλοσχερῶς ὀργανωμένα καὶ ὅτι ἔχουν ὀργανωθεῖ ἀπὸ μέρους τῆς Κυβερνήσεως ἢ ἔχουν ἀπ' αὐτὴν ὑποστηριχθεῖ. Ἐπειδὴ ἔζησα μέσα στὰ γεγονότα γνωρίζω ὅλες τὶς φάσεις τῶν. Ἐκείνη τὴν ἡμέρα εἶχαμε περάσει ἀπὸ τὸ Χαρμπιγιέ (περιοχὴ πρὸς εἶναι ἡ Σχολὴ Εὐελπίδων βορειότερα τοῦ Ταξίμ) στὸ Ταξίμ πεζῇ. Μόλις φτάσαμε στὴν λεωφόρο Ἀνεξαρτησίας εἶδαμε νὰ γίνονται ἀνάρπαστα τὰ φύλλα τῆς ἐφημερίδας "Ἐξπρὲς" πρὸς ἔγραφε ὅτι στὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ οἰκία τοῦ Ἀτατοῦρκ ἐρίφη βόμβα. Ὁ κόσμος ἦταν ἀνάστατος. Δὲν πέρασε μισὴ ὥρα, πληθύνθηκαν τὰ κρούσματα σπασίματος τῶν βιτρινῶν στὴν Λεωφόρο Ἀνεξαρτησίας. Ἀπὸ τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω προχωροῦσαν ὁμάδες ἀνθρώπων πρὸς κρατοῦσαν στὰ χέρια τοὺς ὄργανα καταστροφῆς. Τὶς ὁμάδες αὐτὲς ἀκολουθοῦσαν ἀστυνομικοὶ ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἦταν παρακολούθηση. Εἶχαν μιὰ στάση σὰν νὰ ἦταν ἐπιφορτισμένοι μὲ τὸ καθῆκον νὰ παρεμποδίσουν ἐνδεχόμενη ἐπέμβαση (δηλ. ἀντίσταση κατὰ τῶν διαδηλωτῶν). Μπροστὰ στὸ Γαλατὰ Σαράϊ βγήκαν ἀπὸ ἕνα αὐτοκίνητο πρὸς εἶχε στὸ παρμπρίζ του κολλημένο ἕνα χαρτί πρὸς ἔγραφε "Ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκικὴ" καὶ ἔλεγαν: "Σπάστε, ρημάξτε, μὴν κλέβετε, μὴν σκοτώνετε κανένα". Στὸ Ἀγάτζαμι (ἐπὶ τῆς λεωφόρου Ἀνεξαρτησίας) ὑπῆρχε ἕνα κανονικὸ ἀπόσπασμα στρατοχωροφυλακῆς. Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ μὲ τοὺς ἐπικεφαλῆς του ἀξιωματικοὺς παρέμεναν θεατὲς. Σκέφτηκα "ὥστε στὴν Κύπρο καὶ στὴν Δυτικὴ

οἱ συνεργάτες του: ἠθικὴ αὐτοργία γιὰ ἀνθρωποκτονία». Βλ. *Kim* τομ. 9 τεῦχος 122 (3 Ὀκτωβρίου 1960) σελ. 19.

182. Ὁ ἀπόστρατος Ταξίαρχος Ἀρίφ Ὀνὰτ θεωρεῖτο ἄνθρωπος τοῦ καταλυθέντος καθεστώτος καὶ ὑπόδικος σὲ ἄλλη ὑπόθεση. Πρὸς. *Sözcü* ὅπ. παραπ. σελ. 9. Ἀπὸ τὴν περιγραφή φαίνεται ὅτι ὁ Ὀνὰτ κατὰ τὴν μέρα τῶν γεγονότων κυκλοφοροῦσε ἐνστολός. *Nitku*, ὅπ.παραπ. σελ. 394.

Θράκη γίνονται παρόμοια πράγματα' ώστε έδω έκτελούνται αντίποινα". Μια ομάδα που περνούσε από μπροστά μας στο Ταξίμ άπευθύνθηκαν σέ μένα (λέγοντάς μου με κομπασμό) : "Πασά μου (στρατηγέ μου) βλέπεις τί κάμει αυτό τó έθνος;" Και εγώ απάντησα : "Καταστρέφεται ó έθνικός πλούτος, ή χώρα θα ζημιωθεί πολύ άπ' αυτό", αλλά άμέσως με περικύκλωσαν. Γλύτωσα με την επέμβαση ενός φίλου μου στρατηγοϋ... Έκείνη την μέρα εκπρόσωποι μιās φοιτητικής οργανώσεως αποτάθηκαν στον βαλή ζητώντας του την άδεια νά οργανώσουν διαδήλωση και εκείνος τούς απάντησε : "όπως και νάναι σέ μισή ώρα θα έκτονωθείτε". Υστερα από κάμποσο ó δικαστής Σεβκι Μοντλουγκιλ τηλεφώνησε από τó Σελιμιέ : "Έδω υπάρχουν νέα κορίτσια, γυναίκες, παιδιά, ή κατάστασή τους είναι οϊκτρή, πρόκειται για την τιμή, την άγνότητα και την ύπόληψή τους". Έγώ πήγα και είδα τον ύπουργό Κιοπρουλού και του τά έξιςτόρησα' γελώντας μου είπε : "Αυτές τίς δουλειές τίς κάνει καλά ó 'Ακνός" (ó διοικητής του στρατιωτικού νόμου στην περιφέρεια της Πόλης). Και εγώ έτοιμάσα μιá έκθεση που εξέθετα την κατάσταση αυτή"¹⁸³.

Θά μπορούσε νά ανατρέξει κανείς στα έπίσημα πρακτικά που ξεπερνούν τίς χίλιες σελίδες για νά σταχυολογήσει παρόμοιες περιγραφές, σάν αυτές που παραθέτει ó Τουρκος πολιτικός στίς άναμνήσεις του. Κάτι παρόμοιο όμως όχι μόνο θάταν κουραστικό αλλά θα μάς απομάκρυνε από τó κύριο αντικείμενο της παρούσας έρευνας.

Μολοντούτο, δέν θα διστάσουμε νά διακινδυνεύσουμε τó όριακό σημείο στην εξάντληση της ύπομονής του αναγνώστη μεταφέροντας τά πιό ούσιαστικά σημεία του σκεπτικού της άποφάσεως της πολύκροτης και πολυσήμαντης αυτής δίκης. Τό σύνολό της άνέρχεται σέ πενήντα δακτυλογραφημένες σελίδες και δέν έχει πλήρως δημοσιευτεί. Η παράθεσή της στο παρόν έργο αποβλέπει, έκτός από την έξιςτόρηση τών γε-

183. *Nutku* όπ.παρ.π. σελ. 394.

γονότων από την άλλη πλευρά, κυρίως στην άπόδοση της Τουρκικής δικανικής σκέψης, στην όποία συγκρούονται ή πολύπλευρη πολιτική σκοπιμότητα που δέσποσε σ' εκείνη την δίκη με την έθνική και κατά συνέπεια στενώτατη αντίληψη γύρω από τó Κυπριακό και τίς έλληνοτουρκικές σχέσεις. Άκόμα, φρονούμε ότι είναι σημαντική και από την άποψη της Τουρκικής νομικής σημειολογίας, στην έκφραση, τόν τύπο και τó λεκτικό.

3. ΤΟ ΣΚΕΠΤΙΚΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Έτσι, ή παράθεση γίνεται κατά τρόπο άμέτοχα κριτικό, ώστε νά καλύπτεται ή άναγκαία άποσπασματικότητα :

«Η παρακάτω άπόφαση», αναφέρεται στο σκεπτικό, «ακαθορίστηκε από "τó υπέρτατο δικαστήριο" κατόπιν της κατά πρόσωπον τών κατηγορουμένων και τών συνηγόρων τους δημοσίας γενομένης έκδικάσεως της βάσει τών όπό 21.9.1960 και 2.10.1960 παραπεμπτικών βουλευμάτων του Άνωτάτου Άνακριτικού Συμβουλίου και σύμφωνα πρós τά άρθρα 64, 65, τίς παραγράφους 4, 6, 8 του άρθρου 141 και τó άρθρο 173 του Τ.Π.Ν.¹⁸⁴ έγερθείσας δίκης δημοσίου σέ βάρος :

184. Τό άρθρο 141 (μαζί με τó άρθρο 142) είναι πολυσυζητημένα γιατί φαλκιδεύουν την πολιτική έλευθερία και την έλευθερία σκέψεως γενικότερα. Ειδικότερα ó ποινικός Νόμος της Τουρκίας είναι μετάφραση του 'Ιταλικού Ποινικού Κώδικα του 1889 που είναι γνωστός με τó όνομα του συντάκτη του, σάν νόμος του Zernandelli. Στην Τουρκία υίοθετήθηκε στίς 23 Μαρτίου 1926. Έπειδή τó 1930 στην 'Ιταλία έχει εισαχθεί νέα ποινική νομοθεσία, έτσι, στίς επανειλημμένες τροποποιήσεις του Τουρκικού Π. Ν. έχει ληφθεί ύπ' όψη ή νεώτερη αυτή πηγή του 'Ιταλικού Ποινικού Δικαίου, που άπηχοϋσε τή φασιστική νοοτροπία της 'Ιταλίας του Μουσολίνι σέ τρόπο ώστε ή ποινική νομοθεσία στην Τουρκία προσέλαβε «αυταρχική ταυτότητα». Ειδικότερα με τόν νόμο 3038 του 1936 μεταφυτεύτηκε από τόν νεώτερο φασιστικό ποινικό νόμο όλόκληρο τó κεφάλαιο «περί τών έγκλημάτων κατά του κράτους» άφου άρθηκε ύπ' όψη ó Μουσολινικός Νόμος «προστασίας του Κράτους» του 1926, πολλές διατάξεις του όποιου στην συνέχεια τροποποιήθη-

»1. τοῦ τέως καὶ ἔκπτωτου Προέδρου τῆς Δημοκρατίας Τζε-
λάλ Μπαγιάρ,

»2. τοῦ τέως καὶ ἔκπτωτου πρωθυπουργοῦ Ἀντνάν Μεντερές,

καν ἐπὶ τὸ πολὺ αὐταρχικότερο. Βλ. Καθηγητῶν *Dönmezer, Sulhi* καὶ *Erman Sahir*: «Nazari re Tatbiki Ceza hukuku — Umumi Kisim» (Θεωρητικὸ καὶ πρακτικὸ ποινικὸ Δίκαιο, Γενικὸ Μέρος) τόμος 1, εἰδ. Νομικὴ Σχολὴ Πανεπιστημίου Κ/πολῆς ἀρ. 169 Istanbul 1959 σελ. 129 - 30 καὶ σὲ ὅπου. καὶ κυρίως ἡ σημαντικὴ μονογραφία *Çelenk, Halit*: «141, 142 üzerine» (πάνω στὸ 141 καὶ 142) ἔκδ. ANKA Ἀγκυρὰ 1976.

Τὸ ἀξιοσημείωτο στὴν προκειμένη περίπτωσι εἶναι ὅτι ἡ παραπομπὴ τῶν Μπαγιάρ καὶ Μεντερές καὶ τῶν συγκατηγορουμένων τους γιὰ τὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου, μὲ βάση τὰ ἄρθρα 141 ἀποτελεῖ τραγικὴ εἰρωνεία, δεδομένου ὅτι οἱ ἴδιοι εἶχαν αὐξήσει τὶς προβλεπόμενες μὲ τὸ ἄρθρο ποινὲς (νόμος 5844 τῆς 11-12-1951) καὶ ἐφάρμοζαν ἄτεγκτα προκειμένου νὰ διώξουν κάθε ἀριστερὴ καὶ γενικότερα δημοκρατικὴ ἀντιπολιτευόμενῃ φωνή, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὶς ἐθνικὲς διεκδικήσεις τῶν Κούρδων. Γιὰ τὰ ὅρια τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἁρθρῶν αὐτῶν στὶς μέρες μας, σὰν ἐνδειξὴ διωγμοῦ τῶν φρονημάτων καὶ λαϊκῶν ἢ ἐθνικῶν διεκδικήσεων βλ. *Çelenk*: ὅπ. παραπ. σελ. 339 καὶ συν. Πρβλ. ὑπ' ἀριθ. 40/1965 ἀπόφασι τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου ἐπὶ σχετικῆς προσφυγῆς τοῦ Ἑργατικοῦ Κόμματος Τουρκίας, (ἀριθμ. 173/63).

Εἰδικότερα οἱ παράγραφοι τοῦ ἁρθροῦ 141 μὲ τὶς ὁποῖες παραπέμφθη-
καν σὰν ὑπαίτιοι τῶν γεγονότων τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου οἱ τότε ἰθύνοντες τῆς
Τουρκίας ἀναφέρουν τὰ ἀκόλουθα.

4. «Ἐπιβάλλεται εἰρκτὴ ἐνὸς μέχρι τριῶν ἐτῶν σὲ ὅσους μὲ στόχο τὴν
ἐν μέρει ἢ πλήρη ἐξαφάνισι γιὰ λόγους φυλετικούς τῶν δημοσίων (δικαίου)
δικαιωμάτων ποὺ ἀναγνωρίζονται (στοὺς πολίτες) ἢ τὴν ἐξαφάνισι τῶν
ἐθνικῶν αἰσθημάτων ἢ τὴν ἐξασθένησι τούτων, ἀποβλέπουν στὴν ἰδρυσι
σχετικῶν σωματείων εἴτε ἰδρύουν ἢ καθορίζουν, κατευθύνουν καὶ διευθύνουν
τὶς δραστηριότητες τῶν (σωματείων αὐτῶν) εἴτε προτρέπουν (ἄλλους)
στὴν διάπραξι τῶν ἐν θέματι πράξεων».

6. «Ἡ εἰρκτὴ καὶ ἡ φυλάκισι ποὺ προβλέπεται γιὰ ὅσους διαπράττουν
τὶς ἀναφερόμενες στὰ ἀνωτέρω ἐδάφια πράξεις αὐξάνεται κατὰ τὸ ἓνα τρίτο
στὴν περίπτωσι κατὰ τὴν ὁποία αὐτὲς διενεργοῦνται ἐντὸς τῶν κρατικῶν
ὑπηρεσιῶν, τῶν Δήμων ἢ τῶν οικονομικῶν ὁργανισμῶν τῶν ὁποίων τὸ
τὸ κεφάλαιο ἀνήκει ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει στὸ Κράτος, τῶν συνδικάτων, τῶν
ἐργατικῶν ἐνώσεων, τῶν σχολείων, τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμά-

»3. τοῦ τέως καὶ ἔκπτωτου ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Φατὶν
Ρουστού Ζορλού,

»4. τοῦ τέως ὑπουργοῦ Προεδρίας Φουὰτ Κιοπρουλοῦ, (καὶ
Ἀντιπροέδρου τῆς Κυβερνήσεως) κατηγορουμένων ὅτι :

»Σὲ μία κρίσιμη φάσι τῆς Κυπριακῆς ὑποθέσεως καὶ διενέ-
ξεως συνενώθηκαν καὶ συνέπηξαν συμμορία ἡ ὁποία εἶχε σὰν
στόχο τὴν γιὰ λόγους φυλετικούς ἐν μέρει ἐξαφάνισι τῶν δη-
μοσίας τάξεως δικαιωμάτων ποὺ ἀναγνωρίζονται στοὺς Ρω-
μηοὺς πολίτες ὑπὸ τοῦ Συντάγματος, καὶ κινητοποίησαν τοὺς
Τούρκους πολίτες οἱ ὁποῖοι βρίσκονταν λόγω τῶν Κυπριακῶν
γεγονότων σὲ εὐαίσθητη θέσι, ὁργανώνοντας διαδηλώσεις γιὰ
νὰ καταστρέψουν τὰ πράγματα (τὸ βιός, sic, ἐννοεῖ τὴν πε-
ριουσία) τῶν Ρωμῶν, ὡς καὶ

»5. τοῦ τέως Νομάρχῃ-Διοικητῇ (Βαλῆ) τῆς Πόλης Φαχρετ-
τὶν Κερίμ Γκιόκῃ,

»6. τοῦ τέως Ἀστυνομικοῦ διευθυντῇ τῆς Πόλης Ἀλαχεττὶν
Ἐρίς,

»7. τοῦ τέως Νομάρχῃ - Διοικητῇ (Βαλῆ) τῆς Σμύρνης Κε-
μάλ Χαντιμλή, οἱ ὁποῖοι, παρ' ὅλο ποὺ δὲν διαπιστώθηκε ὅτι
συμμετεῖχαν στὴν συμμορία, κατηγοροῦνται ὅτι δὲν ἔλαβαν
τὰ (ἐνδεικνύμενα) μέτρα γιὰ τὴν πρόληψι τῶν διαδηλώσεων,
ποὺ ἔλαβαν χώρα κατόπιν τῶν προαναφερθεισῶν πράξεων καὶ
ἐνεργειῶν τῶν κατηγορουμένων, κατατεινουσῶν σὲ καταστρο-
φικὸ σκοπὸ καὶ ὅτι δὲν ἐκπλήρωσαν ἔγκαιρα τὰ ληφθέντα μέ-
τρα, ὅτι ἔδειξαν ὅτι παρεῖχαν ἄδεια καὶ ἀνοχὴ στὴν ἐκτεινό-

των, εἴτε μεταξὺ τῶν ὑπαλλήλων, τῶν τελούντων (μὲ αὐτὰ) σὲ σχέσι ἐργα-
σίας ἢ τῶν λειτουργῶν αὐτῶν».

8. «Τὸ ἀναφερόμενο στὸ ἄρθρο αὐτὸ σωματεῖο συγκροτεῖται μὲ τὴν
συνένωσι πέριξ τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ δύο ἢ περισσοτέρων ἀτόμων».

Ἡ τελευταία παράγραφος τοῦ ἁρθροῦ 173 προβλέπει ἐπιπρόσθετα παρε-
πόμενη ἐκτόπισι κατὰ τὸ ἐν τρίτῳ τῆς κυρίως ποινῆς. Τὰ ἄρθρα 64 καὶ 65
ἀναφέρονται στὴν συμμετοχὴ γενικὰ γιὰ τὴν ὁποία βλ. *Dönmezer* καὶ
Erman ὅπ. παραπ. τόμος 2 σελ. 517 καὶ συν. Istanbul 1959.

μενη δραστηριότητα των διαδηλωτών και στις υπό αυτών καταστροφικές πράξεις, ώστε συμμετείχαν παρεπόμενα στο έγκλημα, ως και

»8. του τέως γενικού προξένου της Θεσσαλονίκης Μεχμέτ 'Αλή Μπαλίν,

»9. του υποπροξένου στο γενικό προξενείο της Θεσσαλονίκης Μεχμέτ 'Αλή Τεκίναλπ,

»10. του κατά την εποχή εκείνη Έλληνα υπήκοου και φοιτητή 'Οκτάη 'Εγγκίν,

»11. του τέως καβάση (κλητήρα) του προξενείου της Θεσσαλονίκης Χασάν Ουτσάρ¹⁸⁵ οι όποιοι κατηγορούνται ότι γνω-

185. «Στο μικρόφωνο (του δικαστηρίου) ήλθε ένας λεπτός, καστανός νέος που μιλούσε άπταιστα παρ' όλη την προσφυγική προφορά του. Χαιρέτησε τους δικαστές. Διευκρίνισε ότι είναι τέκνο τίμιας οικογένειας. Μόλις είπε ότι ο Έλληνας εισαγγελέας άσκησε βία προκειμένου να υπογράψει την κατάθεσή του, ο Μπασόλ του άπάντησε ότι σε καμιά δημοκρατική χώρα στον κόσμο ο εισαγγελέας και ο άνακριτής δέν πιέζουν τους κατηγορουμένους. Αυτό σαν μιá αντίληψη δικαίου ήταν σωστό». Η περιγραφή αυτή άνήκει στην άνάκριση του Χασάν Ουτσάρ στο «υπέρτατο δικαστήριο» που ήταν και ο άυτουργός της έκρηξης της βόμβας στο προαύλιο της οικίας του Άτατούρκ στην Θεσσαλονίκη. Στην συνέχεια προσήλθε ο 'Οκτάη 'Εγγκίν, δευτεροετής φοιτητής της Νομικής Σχολής της Πόλης το 1960, ο όποιος και είχε μεταφέρει από την Τουρκία την βόμβα και την προμήθευσε στον προηγούμενο. 'Ο 'Εγγκίν διευκρίνισε ότι ή αντίληψη περί δικαίου στην Ελλάδα δέν συμβαδίζει προς την αντίληψη περί δικαίου στην Τουρκία και κατά την έκδίκηση της ύποθέσεως αυτής στην Ελλάδα «ίσχυρίσθηκε ότι έτυχε έκνομης μεταχείρισης». Ίσχυρίστηκε άκόμη ότι ήταν θύμα συκοφαντίας. Και ο συντάκτης που περιγράφει τις καταθέσεις συμπληρώνει: «Όσο συνεχιζόταν ή άνάκριση του 'Οκτάη ο Μεντερές κρατούσε σημειώσεις της καταθέσεως... Άλλά, ταυτόχρονα έγινε άντιληπτό ότι όταν ο 'Εγγκίν ήλθε στην Τουρκία του παρασχέθηκε διά πράξεως του ύπουργικού Συμβουλίου ειδική χορηγία. 'Ο Μεντερές στην προηγούμενη συνεδρία είπε πως δέν είχε ιδέα περί τούτου. Άλλά ή πραγματικότητα ήταν στην μέση με την άπόφαση του ύπουργικού Συμβουλίου...» Βλ. *Kim* άρ. 121 σελ. 5. Σημειώνεται ότι μεταξύ των παροχών ήταν και ένα σπίτι στο παλαιό τμήμα της Κωνσταντινούπολης.

ρίζοντας τον σκοπό των κατηγορουμένων Τζελάλ Μπαγιάρ, Άντάν Μεντερές, Φατίν Ρουστού Ζορλού και Φουάτ Κιο-

Ένας άλλος συντάκτης σχολιάζει ως άκολούθως την συγκεκριμένη ιστορία: «Για μιá άκόμη φορά άποκαλύφθηκε ότι ο περίφημος πρωθυπουργός του Δημοκρατικού Κόμματος είχε την εξαπάτηση και τον έμπαιγμό των πάντων σαν πολιτική του τακτική και δέν έλεγε να την εγκαταλείψει. Άναφορικά προς τις ένισχύσεις προς τον 'Οκτάη 'Εγγκίν ο Μεντερές δήλωσε πλήρη άγνοια. Μάλιστα προχώρησε και παραπέρα και κοιτάζοντας στα μάτια τον Πρόεδρο του είπε: "Τό όνομα του 'Οκτάη 'Εγγκίν τό άκούω τώρα για πρώτη φορά". Θα νόμιζε φαίνεται τους άπέναντί του ότι ήταν βουλευτές του Δ.Κ. Άλλωστε δέν παρέλειψε να έκμεταλλευτεί τό γεγονός. 'Ο 'Οκτάη 'Εγγκίν για τον όποιο πλέον είχε άποκαλυφτεί ότι ήταν πράκτορας έλάμβανε από 1953 κατά διαφόρους τρόπους χρήματα, από μέρους του Κράτους. 'Ο Μεντερές ένωσε τά χέρια του μέσα από τό στήριγμα του μικροφώνου και προσπάθησε με μιá ύποκριτική φωνή να φανεί πιστευτός.

«Άηλαδή την βόμβα που θα τοποθετούσαμε τό 1955 την είχαμε προγραμματίσει από τό 1953 και είχαμε άποστείλει από τότε τον άνθρωπό μας στην Ελλάδα. Γίνεται αυτό τό πράγμα έξοχώτατα και έντιμότατα κύριε, κύριε Πρόεδρε;» Όσαν νάμην ήταν δυνατό σ' ένα πράκτορα που στρατολογήθηκε τό 1953 να του άνατεθεί ή διεκπεραίωση συγκεκριμένης δουλειάς τό 1955». Βλ. *Akis* άρ. 323 σελ. 13. 'Ο ίδιος ο σχολιαστής αναφέρεται στην άπολογία του Μεντερές πάνω στο ίδιο θέμα και λέγει: «Η πιό σημαντική έρώτηση που του άπηύθυνε ο πρόεδρος άναφερόταν στο ποιός ήταν εκείνος που τοποθέτησε την βόμβα στο σπίτι του Άτατούρκ. Ποιός μπορούσε να την ρίξει; Άφού οι πολιτικές συνθήκες δέν ήταν πρόσφορες στην όργάνωση από μέρους της Τουρκίας ενός τέτοιου γεγονότος. Άφού και για τους Έλληνες ύπάρχει ή ίδια κατάσταση. Τότε ποιός τό όργάνωσε; 'Ο έκπαιτος πρωθυπουργός όπως έκαμε για τά γεγονότα που έγιναν στην Τουρκία, έτσι θέλησε να φορτώσει στην ράχη των κομμουνιστών και τά γεγονότα της Ελλάδος. Άλλά τότε—συμπεραίνει ο Τούρκος σχολιαστής—τότε τό Έλληνικό δικαστήριο που έπιλήφθηκε της ύποθέσεως θα έπρεπε άντί του 'Οκτάη 'Εγγκίν και του κλητήρα Χασάν να καταδικάσει τους κομμουνιστές. Όπωςδήποτε ο Μεντερές άφηνε μερικά σημεία στο μέσο του δημαγωγικού του χειμάρρου και τά έχανε. Ίσως γι' αυτό όταν μάκραιναν οι έρωτήσεις άρχισε να τά χάνει, έχασε την εδστοχία του». *Akis* όπ. παραπ. σελ. 16. Πρβλ. *Sir* άρ. 19 σελ. 8. Άς σημειωθεί ότι ο 'Εγγκίν ήταν γυιός ενός πρώην βουλευτή της Ροδόπης, του Φουάτ 'Εγγκίν και κατά την περίοδο εκείνη φοιτητής της Νομικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Δραπέτευσε στην Τουρκία, με την βοήθεια του Τούρκου προξένου Κομο-

προυλοῦ καὶ πρὸς πραγμάτων τῆς του, μεταφέροντας βόμβα, τὴν ὁποία τοὺς προμήθευσαν ἀπὸ τὴν Τουρκία, στὴν Ἑλλάδα, ἐπιχείρησαν νὰ τὴν ρίψουν ὥστε νὰ ἐκραγεῖ στὴν οἰκία τοῦ Ἀτατούρκ στὴ Θεσσαλονίκη, καὶ ὅτι ἐκ προμελέτης ἔριψαν τὴ βόμβα αὐτὴ ὥστε νὰ ἐκραγεῖ¹⁸⁶».

Τὸ σκεπτικὸ συνεχίζει μὲ τὴν ἀκόλουθη ἐπισκόπηση τοῦ πολιτικοῦ κλίματος ποὺ ἐπικρατοῦσε κατὰ τὰ γεγονότα μὲ ἀφορμὴ τὸ Κυπριακὸ καὶ τὴν ἔνταση στὶς ἑλληνοτουρκικὲς σχέσεις:

«Εἶναι ἀνάγκη, πρὶν προχωρήσουμε στὴν ἀνάλυση καὶ κρίση τῶν συγκεντρωθέντων τεκμηρίων στὴν ποινικὴ φάση στὴν ὁποία ἀναφέρεται ἡ ἐπεκταθεῖσα ἀνάκριση, νὰ γίνῃ μνεία στὸ πρόβλημα καὶ τὴ διαφωνία τοῦ Κυπριακοῦ ποὺ παρουσιάζεται ὅτι ἀποτελεῖ τὴν αἰτία καὶ τὸ κίνητρο τοῦ ἐγκλήματος, ὅπως ἐμφανίζονταν κατὰ τὰ διαδραματισθέντα γεγονότα. Μολοντοῦτο, λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ Κυπριακὸ ἐκφράζεται καὶ ἐπεξηγεῖται διὰ μακροῦ, τόσον στὸ παραπεμπτικὸ βούλευμα στὸ ὁποῖο κατέληξε ἡ ἀνάκριση ὅσο καὶ στὴν ἀγόρευση τοῦ

τηνῆς καὶ μὲ τὴν ἀνοχή τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχῶν λόγῳ «τῆς ἐπιθυμίας κατευνασμοῦ, ποὺ ὑπαγόρευε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὴν ὑψηλὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης». Βλ. *Χρηστίδη*: ὁπ.παραπ. σελ. 249.

186. Κατὰ τὸ παραπεμπτικὸ βούλευμα: «Οἱ Ἑλληνικὲς ἀρχὲς διαπίστωσαν ὅτι τὴν βόμβα τοποθέτησε καὶ πυροδότησε ὁ κλητῆρας Χασάν Οὐτσάρ καὶ ὅτι οἱ πρόξενοι μέσω τοῦ Ὀκτῆς Ἐγγκὶν εἶχαν παροτρύνει τὸν κλητῆρα ὥστε νὰ διαπράξῃ τοῦτο, καὶ ὅτι ἡ βόμβα εἶχε ἀποσταλεῖ ἀπὸ τὴν Τουρκία. Ἡ βόμβα ἦταν Τουρκικοῦ τύπου καὶ ἐπειδὴ τὸ φυτίλι τῆς ἦταν κοντὸ ἦταν φανερό ὅτι εἶχε ριχθεῖ ἀπὸ μέσα (ἀπὸ τὸ κτίριο)». Ἐπὶ πλέον διευκρινίζονταν ὅτι «τὸ κρεβάτι τοῦ κλητῆρα βρέθηκε μετὰ τὰ γεγονότα στρωμένο καὶ ὁ ἴδιος κρυμμένος σὲ μιὰ γωνιὰ πίσω ἀπ' ἓνα δέντρο νὰ παρακολουθεῖ τὰ διαδραματιζόμενα καὶ ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ ριχθεῖ βόμβα μὲ κοντὸ φυτίλι ἀπὸ ἔξω, δεδομένου ὅτι ὁ τοῖχος ἦταν ὑψηλὸς 1,80 ἑκατοστὸμ.» Βλ. *Kim* 120 σελ. 6. Κατὰ τὴν ἐκδίκασή τῆς ὑποθέσεως τῶν γεγονότων τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου ἀπὸ τὸ «ὑπέρτατο δικαστήριον» ἀναγνώσθηκαν τὰ πρακτικὰ καὶ τὰ ἄλλα ἐγγράφα τῶν Ἑλληνικῶν ἀνακριτικῶν καὶ δικαστικῶν ἀρχῶν. (Ὅπως πρακτικὰ τοῦ ἐφετερίου Θεσσαλονίκης, κλπ.) μὲ σκοπὸ «τὴν ἐνημέρωση τοῦ δικαστηρίου» βλ. *Kim* ἀρ. 221. Γιὰ τὴν σύλληψη τοῦ δράστη στὴ Θεσσαλονίκη βλ. «*Τὸ Βῆμα*» 29 Σεπτεμβρίου 1958.

Γενικοῦ Εἰσαγγελέα καὶ στὴν γραπτὴ καὶ προφορικὴ ὑπεράσπιση τῶν κατηγορουμένων καὶ τῶν συνηγόρων τους, ἀπὸ τὴν σκοπιὰ ἐνὸς ἐκάστου, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπετεύχθη μετὰ τὴν τῆς Τουρκικῆς, τῆς Ἀγγλικῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως συμφωνία, δὲν κρίθηκε σκόπιμη ἡ ἐκ νέου ἀναφορὰ σὲ λεπτομέρειες. Ἀλλωστε, ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ βαθμοῦ σκοπιμότητος τῆς πολιτικῆς δραστηριότητος καὶ τοῦ ἀποτελέσματος δὲν κρίθηκε χρησιμὴ καὶ ἀναγκαία καὶ ἡ παράθεση ἀπόψεων καὶ κρίσεων¹⁸⁷. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου θεωρήθηκε καὶ κρίθηκε ἄκαιρη ἡ συζήτηση μέχρι ποίου βαθμοῦ εἶναι εὐστοχὴ ἡ στὴν ποινικὴ αὐτὴ ὑπόθεση πολιτικὴ στάση τῆς ἐκπώτης καὶ τέως ἐξουσίας, δεδομένου ὅτι τὸ εὐστοχο ἢ μὴ τῆς πολιτικῆς ποὺ ἀκολούθησε σχετίζεται πρὸς τὴν ἀπόκτηση καὶ ἔρευνα ὅλων τῶν στοιχείων, ὥστε καὶ ἡ ἀξιολόγηση τῆς πολιτικῆς δραστηριότητος καὶ τῆς συμφωνίας στὴν ὁποία αὐτὴ κατέληξε, μπορεῖ νὰ ἀξιολογηθεῖ μόνο ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς σταθερότητος καὶ τῶν μελλοντικῶν ἐξελίξεων ποὺ θὰ ἔχει, ὅποτε καὶ ἀνάλογα νὰ προταθεῖ. Ὡστόσο, πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ ἐν συντομία ἡ ἐγγὺς (στὰ γεγονότα) κατάστασις καὶ νὰ γίνῃ ἀναφορὰ σ' αὐτὰ ἀπὸ τὸ σημεῖο τῆς ἐνοχῆς (sic) στὸ ἐγκλημα, τῶν αἰτίων καὶ σκοπῶν, τῶν πράξεων καὶ τῆς συμπεριφορᾶς ἐκάστου κατηγορουμένου».

Στὸ σημεῖο αὐτὸ γίνεται ξεκάθαρη ἡ ἀντίληψη τῶν πραγμάτων ἀπὸ τὴν προοδευτικὴ σκοπιὰ τῆς Τουρκίας τὴν ὁποία ὑποτίθεται ἐξέφραζε τὸ «ὑπέρτατο δικαστήριον»: «Ἡ προπαγάνδα ποὺ ἔγινε καὶ οἱ τρομοκρατικὲς κινήσεις ποὺ ἐπιχειρήθηκαν γιὰ τὴν προσάρτηση τῆς Κύπρου στὴν Ἑλλάδα, τῆς Κύπρου

187. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπονοεῖται ἡ πολιτικὴ σκοπιμότητα, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐκφράζεται ἡ δυσπιστία ὡς πρὸς τὴν βιωσιμότητα τῆς λύσεως τῶν συμφωνιῶν Ζυρίχης καὶ Λονδίνου ποὺ μεσολαβήσανε ἀπὸ τὸ 1955 ὡς τὴν ἡμέρα ποὺ ἐκδικάζονται τὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου (1961).

στην οποία διαβιώνουν πολλοί Τούρκοι, ή οποία έχει μείνει περισσότερο από τρεις αιώνες κάτω από την Τουρκική εξουσία, που αποτελεί από κάθε άποψη ένα τμήμα της μητέρας πατρίδας και που περιβάλλεται όχι μόνο από τα γαλάζια νερά της Μεσογείου αλλά και από τις Τουρκικές συλλογικές συνειδήσεις και καρδιές, είχαν μεγάλη επίδραση στην Τουρκική δημόσια γνώμη, ή δέ κατά καιρούς ένταση της τρομοκρατίας από την προκλητική και έρεθιστική προπαγάνδα προσλαμβάνουσα συνεχή μορφή προκάλεσε την αύξηση της Έθνικης συγκινήσεως και των αισθημάτων, οι δέ επιδράσεις και άπηχήσεις της είχαν δεόντως αξιολογηθεί με την απόδοση σ' αυτές της πέπουσας σημασίας, παρακολουθήθηκαν δέ όμοιως από μέρους του Τουρκικού τύπου και της πανεπιστημιακής νεολαίας¹⁸⁸. Η σύντομη δραστηριότητα του Μακαρίου, ό όποιος σάν θρησκευτικός άνθρωπος δέον νά είναι παράγοντας ειρήνης και γαλήνης και ή ύπ' αυτού ύποστήριξη της άπόψεως της κρυφής ή φανερής προσαρτήσεως, τά για λόγους προπαγανδιστικούς τα-

188. Τό κίνημα της 27 Μαΐου 1960 ήπηρεσε στην πραγματικότητα μιá εκδήλωση της Κεμαλικής στρατογραφειοκρατίας με πρωτοπόρους τις τρεις «εύρωστες», όπως χαρακτηρίστηκαν, δυνάμεις επιλέκτων: τόν στρατό, τούς διανοούμενους και τούς φοιτητές. Η έλιτίστικη αυτή κίνηση είχε σαφέστατο άστικό φιλελεύθερο και δημοκρατικό χαρακτήρα προχωρώντας πρός τόν εκσυγχρονισμό της Τουρκίας. Βλ. *Bürün, Vencedi*: «Sanlı Türk ordusunun Zaferi - Kansız ihtilâl» (Η νίκη του ένδοξου Τουρκικού στρατού—ή αναίμακτη επανάσταση) Istanbul 1960 σελ. 9 και 102 και 103 όπου από την μιá κατακρίνεται ή Κυβέρνηση Μεντερές για την άπραξία που επέδειξε στο Κυπριακό και αναφέρεται ότι σύρθηκε στο θέμα αυτό από τόν Τουρκικό τύπο, και από την άλλη έλεεινολογείται για τά γεγονότα της 6-7 Σεπτεμβρίου που όργάνωσε Βλ. *Gençer Ali İsmet*: «Hürriyet Savası» (Πόλεμος για την έλευθερία) έκδοση Φοιτητικού Συλλόγου Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Πόλης Istanbul 1961 σελ. 53. Για την ταξική ανάλυση του κινήματος της 27 Μαΐου βλ. *Kivilcimli, Hikmet*: «27 Mayıs ve yön hareketinin sınıfsal eleştirisi» (ταξική κριτική του 27 Μαΐου και του Κινήματος «Γιόν») έκδ. Ant. Istanbul 1970 σελ. 183 και συν. Τό δικαστήριο στην άπόφασή του δικαιώνει τις γενεσιουργές δυνάμεις του κινήματος, τις όποιες άλλωστε εκφράζει.

ξίδια του στην Άμερική και στην Άγγλία¹⁸⁹, τά έντονα δημοσιεύματα του ήδη ύποστηρίζοντος την προσάρτηση Έλληνικού τύπου και ή προσπάθειά του νά συνενώσει σ' αυτό τό σκοπό τά (Έλληνικά πολιτικά) κόμματα (στά όποια πρόσκειται), ή υιοθέτηση τό 1953 του αίτήματος της προσαρτήσεως (της Κύπρου στην Έλλάδα) από μέρους του Έλληνα βασιλέα και του Πρωθυπουργού, ή προσφυγή στις 21.8.1954 της Έλληνικής κυβερνήσεως στα Ήνωμένα Έθνη, ή ένταση της άτμοσφαιράς, συνέτειναν ώστε τά έθνικά αισθήματα νά τελούν κάτω από μιá περισσότερο όξεία έγρήγορηση. Και παρ' όλο που ό κατηγορούμενος Φουάτ Κιοπρουλου μπόρεσε νά πεί ότι «δέν έχουμε κανένα θέμα που νά λέγεται Κυπριακό», (sic)¹⁹⁰ εκ της δηλώσεως του Άγγλου Πρωθυπουργού στην Βουλή των Κοινοτήτων στις 30 Ιουνίου 1955, κατανοήθηκε ή χρησιμότητα της συγκλήσεως

189. Είναι γνωστή ή αντίπαθεια και ή απέχθεια που αισθάνονται οι Τούρκοι άναφορικά με την εκκλησία. (Πρβλ. πρώτο τόμο του παρόντος σελ. λθ). Η διατύπωση στην άπόφαση εκφράζει την άρχή του σεκουλαρισμού που δεσπόζει στην Κεμαλική πολιτική θεωρία. Δέν πρέπει νά λημονείται ότι τό κίνημα της 27 Μαΐου επικαλέσθηκε στην νομιμοποίησή του την διαφύλαξη αυτής της άρχής που είχε κλονίσει τό καθεστώς Μεντερές. Η εκφραση της άπόφασης συνενώνει δυό διαφορετικές στην βάση τους αντιλήψεις. Πρβλ. για χαρακτηριστική της ίδιας νοοτροπίας φράση στα άπομνημονεύματα του Σαντι Κοτσάς, από τούς πρωταγωνιστές της 27 Μαΐου, με άφορμή τά γεγονότα της 6-7 Σεπτεμβρίου. Ο συγγραφέας εξηγεί την απέχθειά του πρός τόν Μεντερές που άρχισε όταν ένω ό ίδιος πρίν λίγες μέρες έννοώντας την Έλλάδα έλεγε:

«Αυτή τί είδους κυβέρνηση είναι που κινείται με τις έντολες ενός έπαρχιακού παπά (στον λόγο που έξεφώνησε στο έστιατόριο Λιμάνι) είχε άποπειραθεί νά κυβερνήσει άκριβώς με τις μεθόδους εκείνου του παπά (sic, δηλαδή νά όργανώσει τά άνθελληνικά έπεισόδια με τόν γνωστό τρόπο)» *Koças Sadi*: «Atatürkten 12 Mart'a» (Από τόν Άτατούρκ στις 12 Μαρτίου) τόμος 1 έκδ. May, σελ. 306, Istanbul 1977.

190. Σε έπίσημη δήλωσή του ενώπιον της Μεγάλης Έθνοσυνελεύσεως. βλ. *Çelik, Edip Prof*: «Türkiye'nin dis Polika tarihi» (Ιστορία της Έξωτερικής Πολιτικής της Τουρκίας, Πρβλ. *Gönlübol* κ.ά. όπ. παραπ. σελ. 361). Τό θέμα αυτό θά πραγματευτούμε στον τρίτο τόμο του έργου μας.

τριμερούς διασκέψεως στο Λονδίνο (δηλαδή της συμμετοχής σ' αυτήν της Τουρκίας). Η ροή των γεγονότων από τώρα και στο εξής επιταχυνόμενη σκληρύνεται και κατά το δεύτερο ήμισυ του Αυγούστου παρατηρείται ότι: η κυβέρνηση της έκπτωτης εξουσίας αναγκάζεται να επιδώσει στην Αγγλική κυβέρνηση διακοίνωση επί του θέματος της εξασφάλισης του απαραβίαστου της περιουσίας και της ζωής των Τούρκων στην Κύπρο κατόπιν της καταχωρήσεως στον Τουρκικό τύπο διαδόσεων κατά τις οποίες οι στην Κύπρο Τούρκοι θα σφαγιαστούν. Οι (επί του προκειμένου) σκληρές δηλώσεις του εκ των κατηγορουμένων Αντνάν Μεντερές στις 24.8.1955 στο εστιατόριο "Λιμάνι" έβαρυναν ακόμη περισσότερο την ήδη φορτισμένη και βεβαρυμένη ατμόσφαιρα, (παρατηρείται ακόμη) ότι ο αυτός κατηγορούμενος ταυτόχρονα άρχιζε εκ του σύνεγγυς να ενδιαφέρεται με το σωματείο "ή Κύπρος είναι Τουρκική", όπως μετατράπηκε ή ιδρυθείσα αρχικά υπό την επωνυμία επιτροπή "Η Κύπρος είναι Τουρκική", ότι συνεχίστηκαν οι προκλήσεις του Έλληνικού Τύπου και της αντιθέτου πλευράς και ότι στις 4 Σεπτεμβρίου 1955 εκάησαν δημόσια οι Έλληνικές εφημερίδες στην Πόλη. Ίδου αυτή είναι πλήρως σχεδιασμένη και σε μικρή κλίμακα ή εικόνα (της καταστάσεως που δημιουργήθηκε) με άφορμή την Κυπριακή υπόθεση σε ένα χρόνο πολύ έγγυς προς τα γεγονότα».

"Υστερα απ' αυτό το προοίμιο, το σκεπτικό εισέρχεται κατά πρώτο στην διεξοδική εξέταση της «καταστάσεως των κατηγορουμένων πριν από τα γεγονότα και στις — εναντίον τους — αποδείξεις».

Δίνει λοιπόν την ακόλουθη περιγραφή:

«Ενώ διαδραματίζονταν κατ' αυτό τον τρόπο τα γεγονότα, οι κατηγορούμενοι Τζελάλ Μπαγιάρ, Αντνάν Μεντερές και Φατίν Ρουστού Ζορλού βρίσκονταν σε ψυχική κατάσταση την οποία προκαλούσε ή δυσχέρεια των παλινδρομήσεών των στο Κυπριακό και το ότι δεν κέρδιζαν την υπόθεση έτσι όπως σχεδίαζαν· αν πρόσθετε (μάλιστα) κανείς και τα αποτελέσμα-

τα που θα είχε ή απώλεια της υποθέσεως της οποίας ή μιὰ όψη είχε μετατοπισθεί στην έσωτερική πολιτική, σε περίπτωση έναλλαγής της εξουσίας οδηγούνταν στην αναζήτηση τρόπων που θα τους έκαμε, κατά την κρίση τους περισσότερο αποτελεσματικούς, ώστε γίνονταν όλωσδιόλου νευρικοί (sic)¹⁹¹.

»Αλλωστε, δίχως να εξετασθεί εάν οι είδήσεις και διαδόσεις περί σφαγής προέρχονταν από ένα ασφαλές κέντρο, και κατά συνέπεια, τον βαθμό έγκυρότητάς των, εκ του εστιατορίου "Λιμάνι" έξεφωνήθη ο γνωστός λόγος, επιδόθηκε ή διακοίνωση, και έγινε αίσθητή ή χρησιμότης (sic) του από το σύνεγγυς ενδιαφέροντος προς το σωματείο "ή Κύπρος είναι Τουρκική" και προς τους ιθύνοντες του, στο όποιο (σημειωτέον) μέχρι τότε δεν χορηγείτο ούτε άδεια για διοργάνωση συλλαλητηρίου και στην έναντι της (έκφρασθείσης) επιθυμίας του προέδρου του περί διαλύσεως του σωματείου αυτού δόθηκε απόκριση "δεν έπéστη ο καιρός, ας αναβληθεί — ή διάλυση — για λίγο" προκειμένου να χρησιμοποιηθεί — το σωματείο — σαν στήριγμα για τις μελλοντικές των ενέργειες. Αλλωστε, ή άγωνία τους να έμφανιστούν ισχυροί στην τριμερή διάσκεψη που τότε πλησίαζε, τους όδήγησε να έπισπεύσουν να αναγάγουν στην Τουρκική κοινή γνώμη την επιθυμητή σ' αυτούς ενέργεια (δηλαδή τα άνθελληνικά γεγονότα). Ο κατηγορούμενος Ζορλού εργάζεται σ' αυτή τη βάση: "...μόνον, γίνεται αντιληπτό, ότι άμφιβάλλουν μέχρι ποίου βαθμού θα έπιμείνομεν επί των δικαίων μας..." ως εκ τούτου, επιβάλλεται να διαλυθεί αυτή ή άμφιβολία με δραστική ενέργεια "...θα είναι πολύ ώφέλιμη ή επί του θέματος έντολή που θα δοθεί από μέρους της έξοχότητός σας στους άρμοδίους, μετά τιμής...". Το υπό ήμερομηνία 28.8.55 και ύπ' άριθ. 83 κρυπτογραφικό τηλεγράφημα που απέστειλε από την Πρεσβεία του Λονδίνου "με την παρά-

191. Η φράση αυτή ύπονοεί την μετατροπή του Κυπριακού σε θέμα έσωτερικής πολιτικής και ταυτόχρονα το άδιέξοδο στο όποιο είχε περιέλθει ή τότε κυβέρνηση.

κλήση να επιδοθεί στον "άξιότιμο Πρωθυπουργό" περιλαμβάνει την φράση που ανωτέρω έχει ληφθεί εντός εισαγωγικών¹⁹².

»Ο κατηγορούμενος Φατίν Ρουστού Ζορλού είπε ότι το κρυπτογράφημα αυτό ξηγγεί τις διαπραγματεύσεις στο Λονδίνο

192. Ο Ντικερντέμ έχει διαφορετική γνώμη: «Μετά την μεταπολίτευση της 27 Μαΐου ο Φατίν Ρουστού Ζορλού κατηγορήθηκε και δικάστηκε στην Πλάτη σαν πρωταίτιος των γεγονότων της 6-7 Σεπτεμβρίου. Ο Τζοσκούν Κιρτζά (τον οποίο θα συναντήσουμε παρακάτω σαν τόν αντιπρόεδρο στην Τουρκική αντιπροσωπεία στην Γενεύη 1974 και αργότερα μόνιμο αντιπρόσωπο της Τουρκίας στο NATO) ζήτησε να εξεταστεί ενώπιον του "υπέρτατου δικαστηρίου", και για να κατηγορήσει τον Ζορλού ανέφερε ότι κατά την διάρκεια της Διασκέψεως του Λονδίνου απέστειλε στην "Αγκυρα ένα τηλεγράφημα. Σύμφωνα με την κατάθεση του Κιρτζά, ο Ζορλού με το τηλεγράφημά του εκείνο συνιστούσε στην Κυβέρνησή της, με τόν σκοπό του επηρεασμού της Διασκέψεως, την διοργάνωση διαδηλώσεων στην Τουρκία ώστε να διατρανωθεί στον κόσμο ότι η ύπομνη της Τουρκικής Κοινής Γνώμης είχε εξαντληθεί. Η κατάθεση αυτή του μάρτυρα έκανε τον Ζορλού να επαναστατήσει δίκαια, γιατί ήταν ο ίδιος που πριν λίγο διάστημα είχε προτείνει στην "Αγκυρα το "πάγωμα" του Κυπριακού. Πώς ήταν δυνατό από την μία να σκεφτόταν το "moratorium" και από την άλλη να ήθελε τόν έρεθισμό. της κοινής γνώμης; Έτσι ο Ζορλού ζήτησε τόν λόγο και είπε στον πρόεδρο του Δικαστηρίου:

»"Ο μάρτυς Κιρτζά κατά την εποχή εκείνη ήταν δεύτερος γραμματέας στο NATO και δεν θα είχε ωριμάσει τόσο ώστε να αξιολογεί επαρκώς τα τηλεγραφήματα που διάβαζε". Αλλά η αλήθεια ήταν άλλη: Ο Τζοσκούν Κιρτζά ήταν πολύ λογικός για να καταλαβαίνει ότι διάβαζε, αλλά ήταν και γαμπρός του Φουάτ Κιοπρουλού που συγκαταλεγόταν ανάμεσα στους κατηγορούμενους και έβλεπε νόμιμο κάθε μέσο προκειμένου να σώσει τόν πενθερό του.

»Παρ' όλο που αποτάνθηκα στον δικηγόρο του Ζορλού για να καταθέσω σαν μάρτυρας υπεράσπισης και να αντικρούσω την κατάθεση του Κιρτζά που έρχόταν σε αντίθεση προς την πραγματικότητα, το "υπέρτατο δικαστήριο" με μία ενδιάμεση απόφασή του αποφάνθηκε ότι δεν παρίσταται ανάγκη για καταθέσεις μαρτύρων υπεράσπισης. Σ' αυτό επάνω ο Ζορλού είπε... "Τό γεγονός ότι το "Ανώτατο δικαστήριό σας έκρινε μη αναγκαία την κατάθεση μαρτύρων υπεράσπισης το έκλαμβάνω σαν ένδειξη κατά την οποία έχει σχηματίσει την γνώμη για την αθωότητά μου". Παρ' όλα αυτά δεν απέφυγε από το να καταδικαστεί για την υπόθεση της 6-7 Σεπτεμβρίου σε έξι χρόνια φυλάκιση». — *Dikerdem* όπ. παραπ. σελ. 136-137.

και ότι η έντολή στους αρμοδίους ύπονοούσε διαβήματα σε πρεσβείες. Αφ' ενός δέν υπήρχε λόγος να αναφερθεί με ύπονοούμενο στο κρυπτογράφημα, ενέργεια ή διαβήματα σε πρεσβείες, αφ' άλλου, επειδή κατά την εποχή εκείνη το ύπουργείο Έξωτερικών λόγω της αποδημίας του ύπουργού στο Λονδίνο, είχε αναλάβει ο Μεντερές και κατά συνέπεια η έντολή προς τις πρεσβείες άνηκε στην αρμοδιότητά του, οίκοθεν νοείται ότι σε μιá τόσο καίρια και επείγουσα κατάσταση δέν θα ήταν νοητή ή πρωτοβουλία ενός δευτερεύοντος ύπαλλήλου, κατά συνέπεια ή έν θέματι πρωτοβουλία θα έδει ν' αναφέρεται στον Πρωθυπουργό, ό οποίος αναπλήρωνε αυτό τό ύπουργείο. Στην περίπτωση όμως αυτή, ή λέξη "έντολή" του τηλεγραφήματος δέν πρέπει να άπευθύνεται στον ίδιο τόν πρωθυπουργό. Εάν μάλιστα ληφθούν ύπ' όψη και τά διαδραματισθέντα γεγονότα, θα πρέπει να γίνει δεκτή ή άποδοχή του άποδιδόμενου και έκ των προτέρων μεταξύ των (κατηγορουμένων) συναποφασισθέντος έγχειρήματος. Τοσοότο μάλλον, ώστε άποτελεί μιá πρόδηλη αλήθεια τό γεγονός κατά τό όποίο δίχως την ιδέα που έκ προθέσεως ύποβλήθηκε άπό τόν άρχηγό της Τουρκικής αντιπροσωπείας στην διάσκεψη, κατηγορούμενο Ζορλού κατά την όποία τοότο θα άποτελούσε ένα είδος λύσεως για έξασφάλιση της επιτυχίας, δέν θα έτίθετο θέμα όργανώσεως του κινήματος σε βάρος των Ρωμηών πολιτών και σε χρόνο που συνέπιπτε με την τριμερή διάσκεψη. Οί επί του προκειμένου μαρτυρίες των μαρτύρων Τζοσκούν Κιρτζά^{193, 194}

193. Ο Κιρτζά κατέθεσε άκόμη ότι ό Ζορλού μετά τά γεγονότα στους διαδρόμους της Έθνοσυνέλευσης έλεγε στους βουλευτές: «Δέν έχει νόημα να υπεράβλλετε. Τά γεγονότα με ένίσχυσαν πολύ στο Λονδίνο». Και μεταξύ εκείνων που τό είχαν άκούσει ήταν και ό Τουράν Γκιουνές. Βλ. *Akis* άρ. 325 σελ. 6. Κατά τόν μάρτυρα «...οί Βρεταννοί έδειχναν συμπάθεια στις Τουρκικές θέσεις, αλλά υπήρχε ένδεχόμενο να υίοθετήσουν τελικά τις Έλληνικές άπόψεις (sic). Δέν γνώριζαν μέχρι ποίου σημείου ήταν άποφασισμένοι να φτάσουν οί Τούρκοι. Γι' αυτό έπρεπε να δείχναμε στους Άγγλους, την άποφασιστικότητά μας (sic)» όπ. παραπ.

194. Για την κατάθεση του Κιρτζά που την εποχή της δίκης ήταν στέλεχος του Ρ.Α.Κ. πρβλ. *Kim* άρ. 122 σελ. 14, *Sözü* άρ. 2, σελ. 4 και συν.

Νεβζάτ Έμρεάλπ¹⁹⁵, Νεβζάτ Καραγκίλ, Άζίζ Όζάν, Τουράν Γκιουνές¹⁹⁶, Νουβίτ Γεκκίν και Άϊντίν Κονουράλπ, επιβεβαιώνουν τούτο. Μεταξύ άλλων, ή δήλωση του κατηγορουμένου Άντνάν Μεντερές στον μάρτυρα Χικμέτ Μπίλ¹⁹⁷ ότι “ό Ζορλοϋ ζητά από μās να δείξουμε έντονη δραστηριότητα” αποτελεί μιá μαρτυρία ή όποία διευκρινίζει και άποδεικνύει την όρθή έννοια του κρυπτογραφικού τηλεγραφήματος. Είναι

195. Κατά την διάρκεια της δίκης ήταν Διευθυντής Άσφαλείας της Σμύρνης ενώ κατά τά γεγονότα αντικαθιστούσε τον διευθυντή «Έθνικής Άσφαλείας» της Πόλης. Ό άστυνομικός αυτός αναφέρθηκε στην δραστηριότητα κυρίως του προέδρου της τοπικής επιτροπής Μπέϋκοζ του Βοσπόρου του Δ.Κ., Μεχμέτ Καπτάν που προετοίμασε τους ανθρώπους του πριν πολλές μέρες διανέμοντάς τους ειδικά όργανα καταστροφής και την μέρα των γεγονότων μαζί του πέρασαν στην άπέναντι όχθη ώστε, και «με αυτή τη συμμορία του κατέστρεψε τις Ρωμαίικες εκκλησίες και τά σπίτια των Έλλήνων στο Νιχώρι και στά Θεραπειά». Ό Έμρεάλπ κατέθεσε και κάτι άλλο: «Η Έθνική Άσφάλεια είχε τοποθετήσει πράκτορά της μεταξύ των συλληφθέντων στελεχών του Σωματείου “ή Κύπρος είναι Τουρκική”. Στόν πράκτορα αυτόν οί Χικμέτ Μπίλ και Όρχάν Μπιργκίτ είχαν εκμυστηρευθεί ότι ό Μεντερές τούς είχε δώσει έντολή να οργανώσουν τά έπεισόδια, αλλά στην συνέχεια τούς είχε αφήσει έκθετους». Στην κατάθεση αυτή άντέδρασε ό παριστάμενος στό άκροατήριό Μπιργκίτ, με τό αίτιολογικό ότι ό ίδιος άνήκε στό Ρ.Λ.Κ. του όποιου ήταν στέλεχος από τό 1946-47 και ήταν πολιτικός αντίπαλος του Μεντερές, ώστε είναι άδιανόητο ό τέως πρσθυπουργός να είχε αναθέσει σ’ αυτόν ένα παρόμοιο έργο. Βλ. *Akis* άρ. 325 σελ. 10. Πρβλ. *Kim* άρ. 122 σελ. 16.

196. Ό Τουράν Γκιουνές επιβεβαίωσε ότι: στόν διάδρομο που βρίσκεται στό ταχυδρομείο της Βουλής, μπροστά στην τουαλέτα ό Ζορλοϋ κατέκρινε τις συζητήσεις σέ βουλευτές που ήθελαν να διενεργηθούν κοινοβουλευτικές άνακρίσεις άναφορικά με τά γεγονότα, άνάμεσα στους όποιους ήταν κι ό Γκιουνές και στράφηκε πρds αυτός λέγοντας «μην υπερβάλλετε. Κατά τά γεγονότα ήμουν στό Λονδίνο. Τά γεγονότα αυτά με ένίσχυσαν άρκετά». Βλ. *Kim*, όπ. παραπ. σελ. 20.

197. Βλ. *Sir* άρ. 21 σελ. 30 και συν. Ό Μπίλ άπαντώντας σέ έρώτηση του προέδρου διευκρίνισε ότι την ίδια μέρα στόν Βαλή της Πόλης είχε αποτανθεί ή Έθνική Όργάνωση Νεολαίας Τουρκίας ζητώντας του άδεια για συγκρότηση συλλαλητηρίου και αυτός άπάντησε στους ιθύνοντες της όργάνωσης: «άλλωστε όπου και νάναι θά έκτονωθείτε».

πρόδηλο λοιπόν ότι ή κατ’ ένεργό τρόπο συνδρομή πρds την συνδιάσκεψη, όπως δέν άνάγεται σέ πρωτοβουλίες έναντίον των πρεσβειών, έτσι δέν άναφέρεται καν σέ ένα άπλό συλλαλητήριο ή διαδήλωση, αλλά στην άναγκαιότητα προσφυγής σέ ένα έγγχείρημα ίκανό να έπηρεάσει την συνδιάσκεψη και ότι τούτο δύναται να πραγματοποιηθεί μόνο με ένα άποτελεσματικό κίνημα που θά έπιχειρηθεί σέ βάρος των Ρωμηών της Πόλης. Έπί του προκειμένου υπήρξε συμφωνία μεταξύ κατηγορουμένων Μεντερές και Φατίν Ρουστοϋ Ζορλοϋ. Πράγματι, κατά τον μάρτυρα Νεβζάτ Έμρεάλπ, τότε γενικό έπιθεωρητή άσφαλείας, “μετά τά γεγονότα της 6ης Σεπτεμβρίου περιήλθε σέ γνώση της ύπηρεσίας μας ότι πριν αυτά λάβουν χώρα, πραγματοποιήθηκε τηλεφωνική συνδιάλεξη μεταξύ Ζορλοϋ και Μεντερές κατά την όποία αποφασίστηκε, πρds τον σκοπό της ένισχύσεως της θέσεως της Τουρκικής κυβερνήσεως στις έπί του Κυπριακού διαπραγματεύσεις του Λονδίνου, ότι θά ήταν χρήσιμο και άναγκαίο να κάνουμε έντός των πλαισίων που είχαν προηγουμένως καθοριστεί, διαδηλώσεις στην Πόλη, προσέτι δέ και στην Σμύρνη. Περιήλθε όσαύτως σέ γνώση της ύπηρεσίας μας ότι αυτή ή συνωμοσία και ή ιδέα προτάθηκε από τον Μεντερές σέ μιá σύσκεψη στην όποία παρευρισκόταν και ό Βαλής Γκιόκάν, που μάλιστα άντέδρασε και όπεστήριξε την άποψη κατά την όποία, σέ περίπτωση άποτυχίας έξασφαλίσεως του έλέγχου των διαδηλώσεων έντός των προκαθορισθέντων όρίων θά διδόταν άφορμή σέ μιá (άνευ προηγουμένου) έθνική καταστροφή”. Προσέτι, σύμφωνα με τις δηλώσεις των μαρτύρων Έτχέμ Γεκκινέρ, Άζίζ Όζάν και όσα είπε ως και την στάση που τήρησε ό κατηγορούμενος Γκιόκάν κατά την άνάκριση και από την κατάθεση του κατηγορουμένου Φουάτ Κιοπρουλοϋ υπό την ιδιότητα του μάρτυρος στην Άνωτάτη Άνακριτική Έπιτροπή, και από τις δηλώσεις του που δημοσιεύτηκαν στό φύλλο της 5.6.1960 έφημερίδας “Γενή Σαμπάχ”¹⁹⁸ και την κατάθεσή του κατά την άκροαματική δια-

198. Ό Καθηγητής Φουάτ Κιοπρουλοϋ (1890 - 1966) είχε πολύ πριν

δικασία κατά την οποία "τὰ γεγονότα τὰ ὀργάνωσαν καὶ τὰ πραγμάτωσαν οἱ Μεντερές καὶ Ζορλοῦ", προκύπτει ἡ μεταξὺ τῶν κατηγορουμένων Μεντερές καὶ Ζορλοῦ συμφωνία. Μολοντοῦτο δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν μόνον αὐτὲς οἱ ἀποδείξεις ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐπιβολὴ καὶ ἐπιρροή τοῦ Ζορλοῦ στὴν διοργάνωση τῶν διαδηλώσεων. Τὸ νόημα καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν μαρτυρικῶν καταθέσεων τοῦ Ὁρχάν Ἐγιούμπογλου¹⁹⁹, Νεβζάτ Καραγκίλ, Τουράν Γκιουνές καὶ Ἀϊντίν Κονουράλπ

ἀπὸ τὸ κίνημα τῆς 27 Μαΐου, διαχωρίζει τὴν θέση τοῦ ἀπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος (1957) τοῦ ὁποίου ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς τέσσερις ἰδρυτὲς καὶ εἶχε παραιτηθεῖ ἀπ' αὐτό. Μετὰ τὴν μεταπολίτευση κινήθηκε πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς σύστασης τοῦ «Νέου Δημοκρατικοῦ Κόμματος» ἀλλὰ δὲν βρῆκε ἀνταπόκριση καὶ μεταβιβάζοντας τὸ ἔμβλημα τοῦ κόμματός του ποὺ εἶναι τὸ «ἄσπρο ἄλογο», στὸ «Κόμμα τῆς Δικαιοσύνης» ἀπεχώρησε τῆς πολιτικῆς. Τὸ «ἀνάτατο ἀνακριτικὸ συμβούλιο» τὸν εἶχε ἀπαλλάξει γιὰ τὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου ἀλλὰ ἡ «Ἐπιτροπὴ Ἐθνικῆς Ἐνότητος» ὅπως λεγόταν ἡ στρατιωτικὴ χούντα, ἀκύρωσε τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ βουλευματος καὶ τὸν παρέπεμψε στὸ ἀκροατήριό ὥστε νὰ διευκρινιστεῖ ποιὸς ἀσκοῦσε κατὰ τὴν κρίσιμη περίοδο τοῦ Σεπτεμβρίου 1955 τὰ καθήκοντα τοῦ ἀναπληρωτῆ Ὑπουργοῦ τοῦ Ἐξωτερικῶν κατὰ τὴν ἀπουσία τοῦ Ζορλοῦ στὴν διάσκεψη τοῦ Λονδίνου. Ἡ σιγὴ τοῦ Κιοπρουλοῦ κατὰ τὴν δίκη ὀφείλεται καὶ σὲ ψυχολογικοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ σὲ ἐνδεχόμενο πολιτικὸ ὑπολογισμό γιὰ τὴν οἰκειοποίηση τῶν ψηφοφόρων τοῦ «Δημοκρατικοῦ Κόμματος» ποὺ ἔμεναν ἀκέφαλοι καὶ ἄστεγοι, ἄσχετο ἂν ὅπως εἶπαμε ἀπέτυχε στὴν προσπάθειά του αὐτή. Γιὰ τὴν στάση του στὸ δικαστήριό, βλ. *Sir* ἀρ. 21 σελ. 3. Στὶς μνημονευόμενες δηλώσεις του πρὸς τὴν ἐφημερίδα «Γενὴ Σαμπάχ» ὁ Κιοπρουλοῦ λέγει ὅτι ὅταν συζήτησε τὰ γεγονότα μὲ τὸν Μπαγιάρ ἐκεῖνος τοῦ εἶπε: «παρ' ὅλα ταῦτα καλὰ τοὺς ἔγινε (sic δηλαδὴ καλὰ πάθανε, ἐννοῶντας τοὺς Ἕλληνες)».

199. Ὑπουργὸς προεδρίας στὴν Κυβέρνηση Ἐτζεβίτ ποὺ πραγματοποίησε τὴν εἰσβολή. Ἀντιπρόεδρος στὴν τελευταία Κυβέρνηση Ἐτζεβίτ ἐντεταλμένος νὰ διεξαγάγει διάλογο μὲ τὸ οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μὲ σκοπὸ τὴν διευθέτηση τῶν προβλημάτων τῆς Ὁμογένειας. Στὴν κατάθεσή του ἐξέφρασε τὴν γνώμη ὅτι τὰ γεγονότα ἦταν ὁπωσδήποτε προγραμματισμένα καὶ εἶχαν ἀποφασιστεῖ ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση παρ' ὅλη τὴν διαφωνία τοῦ Βαλὴ Γκιόκἀ. Πάντως, ὅπως εἶπε, «στὸ πρόγραμμα δὲν περιλαμβανόταν λεηλασία καὶ καταστροφὴ τέτοιας ἑκτασης» ὥστε οἱ ὀργανωτὲς θορυβήθηκαν ὅταν τὰ ἐπεισόδια ἔλαβαν ἄλλη τροπὴ. Βλ. *Kim* ἀρ. 122 σελ. 17. *Dünya* 25 Ὀκτωβρίου 1960.

συμπίπτουν σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο. Δὲν εἶναι νοητὸ σ' ἓνα τέτοιο σπουδαῖο ἐγχεῖρημα τὸ ὁποῖο εἶχαν συναποφασίσει οἱ κατηγορούμενοι Μεντερές καὶ Ζορλοῦ νὰ μὴν εἶναι ἐνήμερος ὁ κατηγορούμενος Τζελάλ Μπαγιάρ. Γίνεται ἀντιληπτὸ ὅτι τὰ γεγονότα εἶναι προὶν κοινῆς ἀποφάσεως καὶ ἐνεργείας. Ἡ δὴλωση τοῦ μάρτυρος Ρεφίκ Τούλγκα²⁰⁰ κατὰ τὴν ὁποία "ὁ ἔκπτωτος Ἀρχηγὸς τοῦ κράτους θεωροῦσε τὰ γεγονότα τῆς Κύπρου σὰν ἓνα θέμα τιμῆς καὶ τὶς ἐξελίξεις τῶν ὅτι ἀποτελοῦν ἀντικείμενο τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς" θεωροῦσε μιὰ ἥττα (στὸ Κυπριακὸ), ἥττα στὸν τομέα τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς" ἐπίμονα καὶ ἔντονα ὑποστήριζε κατὰ τὴν διάρκεια συνομιλιῶν μας πολλὲς φορὲς τὴν χρησιμότητα τῆς καταπίεσεως τῶν Ρωμηῶν τῆς Πόλης καὶ τῶν 30.000 τὸν ἀριθμὸ Ἑλλήνων ὑπηκόων (sic) Ρωμηῶν καὶ Ἑλλήνων ποὺ κατοικοῦν τὴν Πόλη καὶ ποὺ ἔχουν περιουσίες, καὶ τέλος τοῦ Πατριαρχείου", ἐπεξηγεῖ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ κατηγορούμενος Τζελάλ Μπαγιάρ σκέπτεται νὰ ἐπηρεάσει τὸ Κυπριακὸ σὲ χρόνο ποὺ ἀνάγεται στὰ γεγονότα, ὥστε δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἴδιος, ἐμφορούμενος ἀπὸ τὶς σκέψεις αὐτὲς συνενώνεται μὲ τοὺς λοιποὺς κατηγορουμένους στὸ ἐναντίον τῶν Ρωμηῶν κίνημα τῶν προαναφερθέντων κατηγορουμένων, καὶ ἀκόμη ὅτι σὰν ἀρχηγὸς κράτους ἐπηρεάζει καὶ ἐπιβάλλεται ἐπ' αὐτῶν μὲ τὸ κύρος του. Αὐτὴ ἡ ἄποψη ποὺ ἐνισχύεται ἀπὸ ἄλλες ἀποδείξεις ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ κάτι ἄλλο. Δὲν εἶναι δυνατόν, ὅπως σημειώθηκε πρὸ πάνω, νὰ σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι δὲν ἔχει ἐνημερωθεῖ καὶ δὲν ἔχει ἐγκρίνει τὴν κατάσχεση ἑνὸς παρομοίου περιεχομένου καὶ τέτοιας τρομακτικότητας γεγονότος, ὁ κατηγορούμενος Μπαγιάρ τοῦ ὁποίου ἡ ὅλη συμπεριφορὰ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Προεδρίας του δὲν διέφερε ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰ ἑνὸς ἀπλοῦ ἀρχηγοῦ κόμματος. Ἐκτὸς αὐτοῦ, εἶναι πρὸδηλο ὅτι ἔστω ὑπὸ τὴν ὑπόθεση πὼς δὲν ἐνέκρινε τὰ γεγονότα ὁ ἴδιος, τότε θὰ μπο-

200. Ὁ στρατηγὸς Ρεφίκ Τούλγκα ποὺ διετέλεσε στρατιωτικὸς Βαλῆς μετὰ τὴν μεταπολίτευση τοῦ 1960 ὑπῆρξε ὑπασιπιστῆς τοῦ Μπαγιάρ ὅταν ὁ τελευταῖος ἦταν πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας. Γιὰ τὴν κατάθεσή του βλ. *Kim* ὅπ. παραπ. σελ. 18, *Sözcü* ἀρ. 2 σελ. 7, *Akis* ἀρ. 325 σελ. 10.

ροῦσε νὰ παρεμποδίσει τὴν ὀργάνωση καὶ τὴν ἐκτέλεσή των.

»Πρέπει νὰ γίνει δεκτὸ γι' αὐτὸν ὅτι, λόγω τοῦ ὅτι θεωρεῖ τὸ Κυπριακὸ ἀντικείμενο ἐσωτερικῆς πολιτικῆς, κατὰ ταῦτα, συμμετεῖχε στὴν ὀργάνωση καὶ προπαρασκευὴ τῶν γεγονότων τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου, καὶ ὅπως ἐξέφρασε ὁ μάρτυς Φετχὴ Τσελικμπάς "...ὁ κατηγορούμενος Τζελάλ Μπαγιάρ ἐνέχεται σ' αὐτὴν τὴν ὑπόθεση". "Ἄν ἐμμεῖνουμε ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου βλέπουμε ὅτι ἡ μαρτυρικὴ κατάθεση τοῦ μάρτυρα Ρεφίκ Τούλγκα ποὺ ἐγίνε στίς 24.10.1960 καὶ 3.11.1960 διευκρινίζει μιὰ ἀκόμη ἄποψη τῆς ὅλης ὑποθέσεως. Ἡ ἐσπευσμένη ἀναχώρηση τοῦ Μπαγιάρ σὰν ἀρχηγοῦ κράτους ἐκ νέου στὴν Σμύρνη ἀπὸ τὴν ὁποία μόλις εἶχε ἀφίχθῃ, δὲν στηρίχτηκε σὲ μιὰ ἰσχυρὴ καὶ σπουδαία αἰτία. Ἐφ' ὅσον ὑπῆρχε κώλυμα νὰ ἐπιστρέψει στὴν Ἀγκυρὰ ἀεροπορικῶς καὶ ἐνῶ ἦταν δυνατὴ ἡ μετάβασή του σιδηροδρομικῶς, ἀσφαλῶς σ' αὐτὴν θὰ ἐπιδιωκόταν καὶ ἡ ὅσο τὸ δυνατόν συντομότερη ἀφίξή του στὴν Πόλη, ὥστε προκρίθηκε ἡ διακοπὴ τοῦ πλοῦ τοῦ πλοίου στὸν λιμένα καὶ περὶ τὴν 10ῃ ὥρᾳ τῆς 6.9.1955 βρέθηκε αὐτὸς στὴν Πόλη. Εἰπώθηκε ὅτι δὲν ταξίδεψε ἀπὸ τὴν Σμύρνη στὴν Ἀγκυρὰ, ἐπειδὴ τὰ σιδηροδρομικὰ ταξίδια τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ἦταν κοπιώδη καὶ λόγω τοῦ ὅτι ὑπῆρχε ἕνας κανονισμὸς ποὺ τὰ περιόριζε, γιὰ τὴν προϋπέθεταν τὴν λήψη κατὰ τὴν διαδρομὴ ὀρισμένων μέτρων ποὺ ἀπαιτοῦν ἕνα εὐλογο χρονικὸ διάστημα.

»Ὡστόσο, ὁ κατηγορούμενος Μπαγιάρ ποὺ στίς 6.9.1955 ἀφίχθηκε στὴν Πόλη μὲ τὸ πλοῖο «Ἄδαν», δὲν δίστασε νὰ ταξιδέψει μὲ τὸ τραῖνο τῶν 8.05 τῆς ἴδιας μέρας, δίχως νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψη ὅλα τὰ παραπάνω κωλύματα. Ἀποτελεῖ μιὰ κρίση δικαίας ἀποδοχῆς ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν ἀλληλοεξαρτημένων κινήσεων του καὶ τῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων, ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τοῦ κατηγορουμένου Μπαγιάρ προέρχεται ἐκ τῆς προθέσεώς του, καὶ ἀφοῦ προετοίμασε τὴ Σμύρνη, ἀφίχθηκε στὴν Πόλη γιὰ νὰ συναντηθεῖ καὶ νὰ συζητήσει μὲ τὸν Μεντερές. Λόγω τῆς φύσεως τῆς ὑποθέσεως στὴν συμφωνία τῶν κατηγορουμένων Μπαγιάρ, Μεντερές καὶ Ζορλοῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ

μὴν ἔχει διαδραματίσει ρόλο καὶ ὁ αὐτόχειρας Ναμίκ Γκεντίκ²⁰¹. Παρ' ὅλο ποὺ ἔχει ὀριστικὰ πάψει ἡ δίωξη τοῦ δημοσίου ἐναντίον του, ἐπειδὴ σχετίζονται οἱ πράξεις καὶ ἡ συμπεριφορὰ του πρὸς τοὺς ἄλλους κατηγορουμένους, κρίνεται ἀναγκαῖο ὅπως γίνει ἀναφορὰ στὴν ὅλη στάση του. Ὁ αὐτόχειρας Ναμίκ Γκεντίκ ἀπὸ πλευρᾶς ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου εἶναι ἀναγκαῖος συνεργός, μὲ ἄλλη ἔκφραση εἶναι ἔνοχος. Εἶναι γνωστὸς ὁ δοκιμασμένος, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀφοσίωσή του, χαρακτῆρας του. Εἶναι χρησιμο νὰ σημειωθεῖ, ὅπως κατέθεσε ὁ μάρτυς Τζιχάτ Μπαμπάν²⁰², "...παρ' ὅλο ποὺ ὁ Μεντερές εἶπε (τοῦ Γκεντίκ) ὅτι καλὰ ἔκανε καὶ παραιτήθηκε καὶ δίχως νὰ εὐχαριστήσῃ κανέναν ἐξῆλθε ἀπὸ τὴν αἴθουσα συνεδριάσεων τῆς κοινοβουλευτικῆς ομάδας (τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος), ὁ ἴδιος ὑπεδείκνυε τὸν Μεντερές "σὰν τὸν ἄνθρωπο ποὺ θέλει νὰ τὸν σπιλώσει", ὅτι ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀνάληψη ἀπὸ αὐτὸν ἐκ νέου τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν, καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ θέματος παρατηρήσεις του στὸν Τζιχάτ Μπαμπάν ὁ ὁποῖος εἶχε ἀρθρογραφήσει σχετικὰ "ἐσὺ φταῖς ποὺ μὲ τὰ κείμενά σου μὲ ἔστρεψες ἐναντίον τῆς κυβερνήσεώς μου, τοῦ Πρωθυπουργοῦ μου, προτρέποντάς με σὲ παραίτηση", ὅλα αὐτὰ ἀποδεικνύουν τὴν εὐστοχίαν στὴν ἀνάθεση σ' αὐτὸν τὸν θεσιθῆρα ὑπουργοῦ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου. Ὁ αὐτόχειρας Γκεντίκ, ὅπως γίνεται ἀντιληπτὸ ἀπὸ τὴ μαρτυρικὴ κατάθεση τῶν μαρτύρων Σελτζούκ Ἐμρέ καὶ Ναμπὶ Οὔπ (ἰδιαίτερος τοῦ Διοικητῆ Γκιόκάν), ποὺ εἶπε (ἀναφορικὰ μὲ τὰ ἀνθελληνικὰ γεγονότα) ὅτι ἀποτελοῦν ἐθνικὸ ἀναβρασμό: "δὲν πρέπει νὰ ἐνεργήσουμε τόσο ὡμὰ (ἐννοεῖ σὲ βάρος τῶν... διαδηλωτῶν)", δὲν δίστασε πλησίον τοῦ κατηγορουμένου Φαχρεττίν Κερίμ νὰ δώσει τηλεφωνικὴ ἐντολὴ στὸν Γενικὸ Διευθυντὴ Ἀσφαλείας Ἐτχέμ Γετκινέρ "ἡ ἀστυνομία νὰ συμπεριφερθεῖ

201. Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν τοῦ Μεντερές αὐτοκτόνησε πέφτοντας ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ δωματίου τοῦ κτιρίου τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων ὅπου κρατεῖτο τίς πρώτες μέρες μετὰ τὸ κίνημα τοῦ 1960.

202. Ἀπὸ τοὺς διαφωνήσαντες τότε βουλευτὲς τοῦ Δ.Κ. Ὑπουργὸς Τύπου σὲ κυβέρνηση τῆς Μεταπολίτευσης τὸ 1961.

ήπια, αυτός είναι ένας έθνικός αναβρασμός". Αναμφίβολα δεν μπορεί να ισχυρισθεί κανείς ότι ή σκέψη και ή έντολή του υπουργού Έσωτερικών δεν είναι σύμφωνη προς τη σκέψη και τις οδηγίες των αρχηγών του κράτους και της κυβερνήσεως. Άλλωστε, ή (παροχή) και ή άνοχή των άνδρων των σωμάτων άσφαλείας, τὸ ὅτι ή στάση τους ήταν έντελῶς παθητική (δηλαδή ότι άδράνησαν και στάθηκαν άπαθείς θεατές) είναι άποδείξεις της προς αὐτή την κατεύθυνση ἐπιθυμίας των κατηγορουμένων Μπαγιάρ και Μεντερές (sic). Έτσι, ή κατάθεση του μάρτυρα Χαλίλ Τουφάν κατά την ὁποία "σπάζανε τὰ ρολὰ των καταστημάτων, πλησίον του Άγάτζαμι (στην μεγάλη ὁδὸ του Σταυροδρομίου ὅπου τὰ περισσότερα καταστήματα ήταν Έλληνικῆς ιδιοκτησίας), ὅταν εἶδα τὸν γενικὸ Διευθυντὴ Ἀσφαλείας Έτχέμ Γετκινέρ νὰ λέει: "δεῖξτε ὑπομονή, πρόκειται γιὰ μιὰ φοιτητικὴ διαδήλωση (εἶχε προέλθει ἀπὸ μιὰ φοιτητικὴ διαδήλωση ποὺ εἶχε προσλάβει καταστρεπτικὲς διαστάσεις)" ἐνισχύουν τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος μαρτυρικὴ κατάθεση τοῦ Σελτζούκ Έμρέ. Σὲ ὁμοφωνία πρὸς τις δηλώσεις αὐτές, ή μαρτυρικὴ κατάθεση τοῦ μάρτυρα Ρεφίκ Τούλγκα αναφορικὰ μὲ τὴν δραστηριότητα καὶ ἐνέργεια τοῦ κατηγορουμένου Τζελάλ Μπαγιάρ στὴν Σμύρνη καὶ τὴν Πόλη ὡς καὶ ή κατάθεση τοῦ μάρτυρα Ἀϊντίν Κονουράλπ κατά τὴν ὁποία: "τὸ Σωματεῖο "ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκικὴ" εἶχε ἤδη συσταθεῖ ὅταν, ἀποτανθήκαμε στὸ Βαλῆ (άνώτερο νομάρχη, διοικητὴ) Ἀἴγκουν προκειμένου νὰ ιδρύσουμε ὑποκατάστημα στὴν Ἀγκυρὰ ἀφοῦ ὑπέγραψε τὴν αἴτησή μας μᾶς εἶπε, "κάντε μερικὲς μέρες ὑπομονή, σκόπιμο εἶναι νὰ περιμένετε μερικὲς μέρες". μόλις μετὰ τὴν ἐκδήλωση των γεγονότων τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου κατάλαβα τί ἐσήμαινε ή λέξη ἀναμονή μερικῶν ἡμερῶν" καταδεικνύουν (ἀφ' ἑνὸς μὲν) ὅτι εἶχαν δοθεῖ οἱ προσήκουσες οδηγίες πρὸς τὸν κατηγορούμενο Κεμάλ Χαντιμλή στὴ Σμύρνη, (ἀφ' ἑτέρου δὲ) ὡς καὶ τὸ γεγονὸς κατὰ τὸ ὁποῖο εἶχε ὁργανωθεί καὶ διαταχθεῖ ἓνα κίνημα καὶ εἰς τις τρεῖς πόλεις. Τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν Ἀγκυρὰ ὑπάρχει πολὺ μικρὴ Ρωμαίικη μειονότητα δὲν εἶναι ἐμπόδιο στὴν ἐκτέλεση καὶ ἐκεῖ ἐπείσοδιον.

Ἄλλωστε, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ γίνῃ ἔστω καὶ συμβολικὰ ἓνα κίνημα καὶ στὴν πρωτεύουσα. Τὸ περιορισμένο τοῦ κινήματος στὴν Ἀγκυρὰ δυνατόν νὰ προέρχεται ἀπὸ προληπτικὰ δραστηκὰ μέτρα τὰ ὁποῖα οἱ ἰθύνοντες τοῦ στρατοῦ καὶ των σωμάτων ἀσφαλείας (sic) αἰσθάνθηκαν τὴν ἀνάγκη νὰ λάβουν. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ ὁποιαδήποτε αἰτία, οἱ λόγοι ποὺ εἶπε ὁ Βαλῆς τῆς Ἀγκύρας Κεμάλ Ἀἴγκουν στὸν μάρτυρα Ἀϊντίν Κονουράλπ εἶναι σημαντικοὶ καὶ ἀποκαλύπτουν τὴν ὑπαρξὴ τῆς σκέψης γιὰ πραγμάτωση κινήματος ταυτόχρονα στὶς τρεῖς (πόλεις). Ὅπως ἐμφαίνεται, γιὰ τοὺς κατηγορουμένους Μπαγιάρ, Μεντερές καὶ Ζορλοῦ καὶ τὸν αὐτόχειρα Γκεντῆκ ποὺ ἐνώθηκαν σὲ κίνημα στρεφόμενο ἐναντίον των Ρωμῶν στὴν Πόλη, στὴ Σμύρνη καὶ τὴν Ἀγκυρὰ, δὲν παρέμενε πλέον παρὰ ή ἡμέρα τῆς ἐπιτυχοῦς ἐφαρμογῆς τοῦ σχεδίου στὶς τρεῖς πόλεις καὶ ή μέρα αὐτὴ δὲν ἄργησε νὰ ἔλθει.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ τῆς ἀποφάσεως εἰσέρχεται στὴν περιγραφὴ των γεγονότων.

5. Η ΔΙΑΠΣΤΩΣΗ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

«Ἀνωτέρω ἔχει διασαφηνισθεῖ ή κατάσταση καὶ οἱ προθέσεις (sic) ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὰ γεγονότα. Γιὰ τὸ σχέδιο καὶ τὴ συνωμοσία προπαρασκευαστικὸ-κλίμα-εἶναι-οἱ-συνεχιζόμενες προκλήσεις των Ἑλλήνων, τοῦ Ἑλληνικοῦ τύπου, οἱ τρομοκρατικὲς ἐνέργειες στὴν Κύπρο, ή δολοφονία Τούρκων ἀστυνομικῶν, ή εἶδηση καὶ ή διάδοση περὶ σφαγῶν των Τούρκων, ὁ λόγος στὸ ἐστιατόριο "Λιμάνι", ή καύση στὴν πλατεία Ταξιμ (τὴν Πόλη) των Ἑλληνικῶν ἐφημερίδων, ή λόγος των προκλήσεων (sic) δίκαιη ἀπάντηση καὶ στάση τοῦ Τουρκικοῦ Τύπου (sic). Ἡ ρίψη βόμβας τὴν νύκτα τῆς 5-6 στὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ οἰκία τοῦ Ἀτατούρκ, θεωρήθηκε ή ἐπιτυχέστερη στιγμή γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου τὸ ὁποῖο εἶχε ὁργανωθεί καὶ ἐκφραστεῖ ὀλικὰ καὶ ἠθικά, ὥστε δόθηκαν οἱ ἀναγκαῖες ἐντολές καὶ οδηγίες στὴν προετοιμασμένη κομματικὴ ὁργάνωση

των τριών πόλεων. Στην από 9.9.1955 έκθεση του Αρχηγείου της Έθνικής Ασφαλείας εμφανίζονται να έγιναν πράγματα τα όποια καθ' όλόκληρη την ιστορία μας, δεν κάναμε ακόμη και στις χώρες που κατακτήσαμε, τις οποίες κατείχαμε (sic), γεγονότα που δεν έλαβαν χώρα εντός της χώρας μας όπως επιθέσεις σε όρισμένα νεκροταφεία²⁰³.

»Σε μία πόλη της οποίας ή μεταξύ των διαφόρων συνοικιών επικοινωνία και τα δρομολόγια (των συγκοινωνιακών μέσων) είναι ατελέσφορα, οι διαδηλώσεις και το κίνημα άρχισαν περίπου ταυτόχρονα σε πολύ μακρινές ή μία από την άλλη περιοχές, και σημειώθηκαν επιθέσεις με συγκεκριμένα εργαλεία (που κρατούσαν) στα χέρια των (οι διαδηλωτές) σε καταστήματα και σε ιδρύματα. Έπιχειρήθηκε ζημιογόνο και καταστροφικό κίνημα για το οποίο ή κυβέρνηση αναγκάστηκε τελικά να πληρώσει 35 εκατομμύρια λίρες για ζημιές²⁰⁴. Μόνο μετά τις 24.00 με την κατά δραστικό τρόπο παρέμβαση των στρατιωτικών μονάδων σταμάτησε ή καταστροφή ή ή λεηλασία. Ταυτόχρονα παρεμποδίστηκε το κίνημα και ή καταστροφή που είχε άρχισι στη Σμύρνη μετά την δραστηριότητα των στρατιωτικών μονάδων εκεί που εμφανίστηκαν στις 22.30»²⁰⁵.

203. Η ελληνική Κ.Υ.Π. ανακοίνωσε το οργανωμένο των γεγονότων με την ακόλουθη σύντομη έκθεση:

Την 19.15 ώραν της 6/9/55, μετά το κλείσιμο των καταστημάτων, αυτοκίνητο διένειμεν εις τα κεντρικά σημεία της πόλεως και εις τα ήδη συγκεντρωμένα, πλαστά αντίτυπα της εφημερίδος ΙΣΤΑΜΠΟΥΛ ΕΞΠΡΕΣ· ανεγράφετο με πηχναίους τίτλους ότι «κατεστράφη εν Θεσσαλονίκη ή οικία του πατρός μας ΑΤΑΤΟΥΡΚ».

Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών Κλάδοι Α/ΙΙΙ Αριθ. Φ. Ρ2/2/462
Β.Σ.Τ. 902 τη 28/9/55 Κων. Υπ. Έξωτ.Υ. ΙΙ/Α/ΙΙΙβ. Προς το Γ.Ε.
Έθν. Α/Α/ΙΙ.

(όπου) Νάτσινας Αλέξανδρος.

204. Κατά το βούλευμα οι ζημιές υπολογίστηκαν επίσημα σε 60 εκατομμύρια λίρες. Οι ίδιες αρχές που εκτίμησαν τις ζημιές κατέβαλαν 35 εκατομμύρια συν αποζημίωση. Βλ. Kim άρ. 120 σελ. 5.

205. Διοικητής του Στρατιωτικού Νόμου στην περιφέρεια της Σμύρνης είχε όριστεί ο Στρατηγός Τζεμάλ Γκιουρσελ που ήταν επικεφαλής της

Το δεύτερο κεφάλαιο του σκεπτικού αφιερώνεται στην «κατά την διάρκεια των γεγονότων και μετά από αυτά στάση των Τζεμάλ Μπαγιάρ, Μεντερές και Ζορλού και στις σε βάρος των αποδείξεις». Το «υπέρτατο δικαστήριο» διαπιστώνει στο προκείμενο τα ακόλουθα:

«Το αίτιο και τα στοιχεία της από μέρους των κατηγορουμένων προπαρασκευής και οργάνωσης των γεγονότων αναπτύχθηκε στο Α' μέρος της αποφάσεως. Θα διασαφηνισθούν κατά πλέον όριστικό τρόπο ο ρόλος που διεδραμάτισαν (οι κατηγορούμενοι) στα γεγονότα, τα λοιπά στοιχεία και οι αποδείξεις, τα όποια και καταδεικνύουν το ότι (οι ανωτέρω) υπήρξαν οργανωτές των γεγονότων, επίσης θα καθορισθεί και ή αναλογία και ο βαθμός (της συμμετοχής) ενός εκάστου (στο έγκλημα).

»Στην Πόλη έχουν άρχισι τα επιδιωχθέντα και οργανωθέντα γεγονότα. Περί τις 16.00 έως 16.30 ο κατηγορούμενος Μεντερές, ο όποιος ισχυρίζεται ότι γνωστοποίησε στον Γκιόκλή που του τηλεφώνησε, να αποτανθεί στην επιθεώρηση του Στρατού και να ζητήσει από αυτήν ενίσχυση, δεν δίστασε να ξεκινήσει σε ταξίδι για την Άγκυρα μαζί με τον κατηγορούμενο Μπαγιάρ και τους συναδέλφους του, παίρνοντας το τραίνο που αναχωρούσε το ίδιο βράδυ στις 20.05. Άς μην επιμείνουμε γιατί δεν ακολουθήθηκε ή συνήθης και, με άλλη έκφραση ή πιο τελέσφορη διαδρομή για τη μετάβαση από τα Φλώρια στο Καμπάτας (άπ' όπου το φέρρι διαπεραιώνεται στο Χαϊντάρπασα της Χαλκηδόνας στην ανατολική όχθη του Βοσπόρου) από έναν Πρωθυπουργό που διαισθανόμενος μία κατάσταση ή οποία επέβαλε την επέμβαση του στρατού, εγκατέλειπε την Πόλη στην τύχη της και αναχωρούσε στην Άγκυρα, και ως δούμε το ταξίδι του στο Χαϊν-

μεταπολίτευσης το 1960. Ο ίδιος με σχετική διαταγή απαγόρευσε τις γιορταστικές εκδηλώσεις που γίνονται στις 9 Σεπτεμβρίου κάθε χρόνο, για την κατάληψη της Σμύρνης το 1922, με αιτιολογικό τα εξημιμένα πνεύματα και την έκρυθμη κατάσταση που επικρατούσε. Πρβλ. κείμενο ανακοινώσεως του υπό ήμ. 8 Σεπτεμβρίου 1955 σε *Ayin Tarihi*: άρ. 262 Σεπτ. 1955 σελ. 13.

τάρπασα· οἱ διαδηλώσεις περὶ τὴν ὥρα 16.00-17.00 ἔχουν ἀρχίσει σὲ ἀξιοπρόσεκτο βαθμό. Κατὰ τὴν διαπεραίωσή τους στὸ Χαυντάρπασα βλέπουμε ὅτι ὁ κατηγορούμενος Ζορλοῦ ἀναζητεῖ τὸν κατηγορούμενο Μεντερὲς καὶ ὅτι ἡ μεταξὺ τους συνδιάλεξη μένει μυστική. Περισσότερα ἐπὶ τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ σημείου ἀναφορᾶς τῆς συνδιαλέξεως, ἀποκαλύπτει τὸ ὑπὸ ἡμερομηνία 28.8.1955 κρυπτογραφικὸ τηλεγράφημα. Ἐφ' ὅσον προεβλήθη ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἀναφερόταν στὶς διαπραγματεύσεις τοῦ Λονδίνου, ἄραγε ποιό πρέπει νὰ εἶναι τὸ περιεχόμενο αὐτῆς τῆς συνδιαλέξεως; Ἡ ὅτι ὁ κατηγορούμενος Μεντερὲς ἐνωρίτερα εἶχε ἀναζητήσει τὸν Ζορλοῦ στὸ Λονδίνο καὶ στὸ μεταξὺ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐπικοινωνήσῃ παρὰ μόνο στὸ Χαυντάρπασα, ἢ ὅτι ὁ κατηγορούμενος Ζορλοῦ ἀπευθείας ἀναζήτησε τὸν Μεντερὲς. Σὲ ἀμφότερες τὶς περιπτώσεις προσιδιάζει πρὸς τὰ γεγονότα καὶ τὴν ἐξέλιξη καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς γενομένης ἀνακρίσεως ἡ παραδοχὴ ὅτι συζητήθηκε τὸ πρόβλημα τῶν διαδηλώσεων. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι λαμβανόμενου ὑπ' ὄψη ὅτι στὶς ἐπτὰ τοῦ μηνὸς θὰ συνερχόταν ἡ Τριμερὴς διάσκεψη, ἡ σημαντικότερη καὶ προσφορότερη εἰδηση πρέπει νὰ ἀναφερόταν στὶς διαδηλώσεις. Λόγω αὐτῆς τῆς συνδιαλέξεως τὸ τραῖνο ἀναχωροῦσε μὲ καθυστέρηση δεκαπέντε λεπτῶν στὶς 20.20. Παρ' ὅλο πὺδ ὑπάρχουν, ὅπως λόγου χάρις ὁ μάρτυς Ναμπὶ Οὐπ, ἐκεῖνοι πὺδ μᾶς κατέστησαν γνωστὸ ὅτι οἱ καταστροφὲς καὶ τὸ κίνημα ἄρχισαν περὶ τὴν ὥρα 17.00-18.00, ἐπὶ παραδείγματι στὸ Νισάντασι (στὴν περιοχὴ τῆς καινούργιας Πόλης) καὶ στὴ συνέχεια ἐπεκτάθηκαν στὸ Πέραν, ὑπάρχουν καὶ ἐκεῖνοι πὺδ καταθέτουν ὅτι οἱ καταστροφὲς ἄρχισαν στὶς 19.30 ἕως 20.00, ὅπως εἶναι οἱ μάρτυρες Νεβζάτ Ἐμρεάλπ, Ὁρχάν Ἐγιούμπογλου. Γεγονὸς πάντως εἶναι, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς μαρτυρικὲς καταθέσεις καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς ὑπὸ ἡμερομηνία 13.3.56 ἐκθέσεως τῆς Στρατιωτικῆς Διοικήσεως τῆς Καταστάσεως Ἐκτάκτου Ἀνάγκης, ὅτι δὲν παρήλθε μακρὸ διάστημα μεταξὺ τῆς ἐνάρξεως τῶν διαδηλώσεων καὶ τῶν καταστροφῶν ὥς καὶ ὅτι οἱ καταστροφικὲς ἐνέργειες ἐγένοντο κατὰ τὸπους ἀπὸ τὶς 20.00

καὶ ἐξῆς. Κατὰ τὴν ὥρα αὐτὴ οἱ κατηγορούμενοι Μπαγιάρ, Μεντερὲς καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς εὐρίσκονται ἀκόμη στὸ Χαυντάρπασα. Θὰ εἶναι μιὰ κρίση ἀντιφάσκουσα πρὸς τὴν ἀλήθεια ὁ ἰσχυρισμὸς κατὰ τὸν ὁποῖο, τόσο στὸ Χαυντάρπασα, ὅσο καὶ στοὺς (ἐνδιάμεσους) σταθμοὺς τοῦ Παντειχιοῦ, τῆς Γέβζας καὶ τέλος τῆς Νικομήδειας δὲν πληροφόρηθηκαν τὸ καταστροφικὸ κίνημα. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔχει διευκρινισθεῖ ἀπὸ τὶς καταθέσεις τῶν μαρτύρων Ὁρχάν Ἐγιούμπογλου, Ρεφίκ Τούλγκα. Πόσο μᾶλλον ἀδύνατον εἶναι νὰ διανοηθεῖ κανεὶς ὅτι δὲν τοὺς εἰδοποίησε ὁ κατηγορούμενος Γκιόκᾶ περὶ ἐνὸς γεγονότος τὸ ὁποῖο προσδοκοῦσαν ἅπαντες, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ὑπουργοῦ Ἐσωτερικῶν. Δὲν εἶναι νοητὸ νὰ μὴν ἔχει μεταδοθεῖ ἡ εἰδηση καὶ νὰ μὴν ἔχει γίνῃ ἡ ἐνημέρωση περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς μορφῆς τῶν γεγονότων καὶ νὰ ἔχει ἀποκρυβεῖ τὸ καταστροφικὸ κίνημα. Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι οἱ ἀρμόδιοι καὶ οἱ ἔχοντες ἀναλάβει τὴν ἐκτέλεση συγκεκριμένων καθηκόντων ἔχουν εἰδοποιήσει γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο διαδραματίζονταν τὰ γεγονότα. Ἄλλωστε, ἡ κατάθεση τοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη Γενικοῦ Διευθυντοῦ Ἀσφαλείας Ἐτχέμ Γετκινέρ κατὰ τὴν ὁποία "... περὶ τὶς 6 βγῆκαμε ἀπὸ τὸ σπίτι· κοντὰ στὸ δρόμο Παρμάκκαποῦ (στὴ Μεγάλῃ ὁδὸ τοῦ Πέραν) εἶδα νὰ πλησιάζει ἕνα μεγάλο πλῆθος. Ρώτησα ἕνα ἀστυφύλακα. "Θέλησαν πρὶν ἀπὸ λίγο νὰ ἐπιτεθοῦν στὸ Προξενεῖο (ἐννοεῖ τὸ Ἑλληνικὸ πὺδ βρίσκεται ἐκεῖ κοντά), ἀλλὰ οἱ ἀστυφύλακες τοὺς διέλυσαν. Αὐτὸ τὸ πλῆθος εἶναι τὸ ὑπόλοιπο ἐκείνων", μοῦ εἶπε. Συνέχισα τὸ δρόμο μου· μπροστὰ στὸ ξενοδοχεῖο Τοκατλιὰν εἶδα τοὺς καταβρεχτήρες τῆς πυροσβεστικῆς καὶ τοὺς τότε Διευθυντὲς Τμημάτων τῆς Ἀσφαλείας· τοὺς ρώτησα καὶ μοῦ ἐξιστόρησαν τὴν πρὸ ὀλίγου γενομένη ἐπίθεση... Μετὰ συνάντησα τὸν Διευθυντὴ Ἀσφαλείας... Εἶπε ὅτι πηγαίνει στὸ Πατριαρχεῖο· μαζί πήγαμε ὡς ἐκεῖ, ὅπου μὲ τὸν ἀσύρματο μάθαμε ὅτι τὸ ζαχαροπλαστεῖο Χάιλάιφ (στὸ Πέραν) ὑφίσταται ἐπίθεση καὶ στὴ συνέχεια ὅτι στὸ Ταξιμ ἄρχιζε νὰ συγκεντρώνεται πλῆθος. Ὁ Διευθυντὴς Ἀσφαλείας μὲ τὸν ἀσύρματο εἰδοποίησε περὶ

δλων αὐτῶν τόσο τὸ Βαλῆ ὅσο καὶ μέσω τῆς Διοικήσεως Ἀσφαλείας τοῦ Χαυντάρπασα, τὸν ὑπουργὸ τῶν Ἑσωτερικῶν ποὺ ἐρχόταν ἐκεῖ, γιὰ νὰ τὰ μεταφέρει στοὺς Τζελάλ Μπαγιάρ καὶ Ἀντνάν Μεντερές, λόγω τοῦ ὅτι ἐκεῖνοι πῆγαιναν στὴν Ἀγκυρα. Ἐμεῖς μόλις ἐπιστρέψαμε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο ἦλθαμε στὸ Ταξίμ ἀφοῦ περάσαμε ἀπὸ τὸ Χάϊλάϊφ. Ὑστερα ἀπὸ λίγο ὁ Διευθυντῆς Ἀσφαλείας στὴν κατ' ἐπανάληψη διὰ τοῦ ἀσυρμάτου ἐπικοινωνία του μὲ τὸν Βαλῆ ἔστειλε ἐκκλήση γιὰ στρατιωτικὴ βοήθεια... Ὅταν ἦλθαμε στὸ χῶρο τοῦ Ἀγάτζαμι (στὸ Πέραν, ἐπὶ τῆς μεγάλης ὁδοῦ, τὴν λεωφόρο Ἀνεξαρτησίας) ἡ λεωφόρος ἀπὸ τὰ κάτω ἦταν γεμάτη ἀπὸ ἓνα συγκλονιστικὸ πλῆθος... ἦταν ἡ ὥρα ἑπτὰ. Ἀπὸ τίς 5 ἡ ὥρα ἄρχισαν οἱ καταστροφές. Στὰ χέρια τους κρατοῦσαν ρόπαλα. Γίνονταν ἐπιθέσεις στὶς βιτρίνες...», σὲ συνδυασμὸ πρὸς τὴν μαρτυρικὴ κατάθεση τοῦ Χαῦρεττίν Σουμέρ κατὰ τὴν ὁποία «μερικὲς μέρες ὕστερα ἀπὸ τὰ γεγονότα, ὁ κατηγορούμενος Ἀλλαεττίν Ἐρίς μὲ τὸν ὁποῖο μίλησα στὸ Ξενοδοχεῖο Πάρκ, μοῦ εἶπε ὅτι καθιστοῦσε ἐνήμερους περὶ τῶν γεγονότων ἀνὰ δευτερόλεπτο τὸν Ὑπουργὸ τῶν Ἑσωτερικῶν Ναμὶκ Γκεντὶκ καὶ τὸν Γενικὸ Διευθυντὴ Ἀσφαλείας Ἐτχέμ Γετκινέρ, ποὺ βρίσκονταν ἀμφοτέρω ὁποῖοι στὴ Νομαρχία· ἤδη μέχρι τῆς ἀναχωρήσεώς των ἀπὸ τὸ Χαυντάρπασα, ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας καὶ ὁ Πρωθυπουργὸς πληροφοροῦνταν τὰ γεγονότα, ἐὰν δὲ τὸ ἔκριναν σκόπιμο θὰ ἐπέστρεφαν, θὰ ἔδιναν τίς δέουσες ἐντολές καὶ τὰ γεγονότα δὲν θὰ κατέληγαν ἐκεῖ ποὺ κατέληξαν...» συμπληρώνεται σὲ δύο σημεία. Τὸ πρῶτο, ὅπως εἶχε πεῖ ὁ μάρτυς Ναμπί Οὐπ εἶναι ὅτι οἱ καταστροφικὲς ἐκδηλώσεις σὲ ὁρισμένους συνοικίες ἄρχισαν ἀπὸ τίς 5 καὶ ἐντεῦθεν καὶ ὅτι οἱ ἐδρiscόμενοι στὸ Χαυντάρπασα καὶ μὴ ἀναχωρήσαντες εἰσέτι, εἶχαν ἐνημερωθεῖ περὶ τῶν καταστροφῶν. Τὸ ἕτερο εἶναι τὸ γεγονὸς κατὰ τὸ ὁποῖο ὅπως κατέθεσε ὁ κατηγορούμενος Ἀλαεττίν Ἐρίς στὴν δικάσιμο τῆς 24.10.1960 ὅπου ἀναγράφεται στὴν σελίδα 266 τῶν πρακτικῶν· ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶχε παρατηρήσει αὐτὴ τὴ φάση τῆς καταστροφῆς, ζήτησε ἐκείνη τὴ στιγμή ἀπὸ τὸ Βαλῆ στρατιωτικὴ ἐνί-

σχυση. Ἡ ἀναχώρηση τῶν κατηγορουμένων Μπαγιάρ καὶ Μεντερές γιὰ τὴν Ἀγκυρα καὶ ἡ μετάβασή τους μέχρι τὴν Σαπάντζα παρ' ὅλο ποὺ στὴν Πόλη λάβαιναν χώρα ζημιόγωνα καὶ καταστροφικὰ ἐπεισόδια, ἀποδεικνύει ὅτι στὸ πρόγραμμα καὶ στὸ τερτίπι τῶν (sic) περιλαμβανόταν καὶ ἡ πρόκληση ζημιῶν καὶ καταστροφῶν. Ἄλλωστε, ἂν δὲν ἦταν ἔτσι, οἱ δυνάμεις τῶν σωμάτων ἀσφαλείας δὲν ἦταν δυνατόν νὰ παραμείνουν ἀπλοὶ θεατὲς στὰ ἐπεισόδια τῶν καταστροφῶν καὶ μάλιστα νὰ συμπεριφεροῦν ὥσάν νὰ παρείχαν ἄδεια γι' αὐτὰ (sic).

»Ἡ ἀντίσταση μεμονωμένων ἀστυνομικῶν σὲ ὁρισμένες συνοικίες δὲν ἀποτελεῖ ἀπορριπτικὴ τῆς κρίσεως αὐτῆς αἰτία.

»Κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ Ὁρχάν Ἐγιούμπογλου ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν Διευθυντῆς Τροχαίας καὶ Ὑποδιευθυντῆς Ἀσφαλείας, πρόλαβε τὴν κατὰ τοῦ Ζαππεῖου (Παρθεναγωγείου) Λυκείου ἐπίθεση ἀφοῦ ὅμως εἶχαν σπάσει μερικὰ τζάμια, καὶ ἐπειδὴ ἀνέφερε στὸν Γενικὸ Διευθυντὴ Ἐτχέμ Γετκινέρ ὅτι διέλυε τὸ πλῆθος, ἐκεῖνος τοῦ εἶπε «μὴν δείχνετε τόση βία (sic) γιὰ μερικὰ τζάμια». Ἡ ἀπάντησή αὐτὴ δείχνει ὅτι ἐνήχετο (ὁ Γεν. Διευθυντῆς) στὸ ὅλο τερτίπι (sic). Ἐὰν ὁ Γεν. Διευθυντῆς Ἀσφαλείας δὲν γινώριζε τὰ ὅρια καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν προθέσεων τῶν ὁργανωτῶν καὶ ἀκόμη σὲ τί ἀπέβλεπαν, εἶναι δυνατό νὰ σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι θὰ ἀπευθυνόταν κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο σὲ ἓνα ἀνώτερο ἀξιωματικὸ ἀσφαλείας, καὶ θὰ πρότεινε δηλαδὴ σ' αὐτὸν ποὺ κύρια ἀποστολὴ του εἶναι ἡ ἀπόκρουση κάθε ἐπίθεσης καὶ ἡ ἀποτροπὴ κάθε ζημίας, νὰ παραβεῖ τὸ καθήκον του; Ἡ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλοῦσε θάρρος ἦταν ἰσχυρὴ καὶ τοῦτο τὸ γινώριζε ὁ ἴδιος, ὥστε νὰ μὴν βρεῖ ἐπιλήψιμη τὴν κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἐκφρασή του. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλες μαρτυρίες οἱ ὁποῖες θεμελιώνουν τὸ ὅτι οἱ ζημιὲς καὶ οἱ καταστροφές περιλαμβάνονταν στὴν ὅλη συνωμοσία καὶ ὅτι οἱ ἄνδρες τῶν σωμάτων ἀσφαλείας ἔπρεπε νὰ μὴν ἀναμιχθοῦν στὰ γεγονότα παρ' ἐκτὸς τῶν περιπτώσεων πυρκαγιᾶς καὶ λεηλασιῶν. Στὶς μαρτυρικὲς καταθέσεις τοῦ Χικμέτ Τσολάκ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν κομισέρης (ὑποδιοικητῆς ἀστυνομικοῦ τμή-

ματος)²⁰⁶ και του οποίου το όνομα αναφέρεται στην μαρτυρική κατάθεση του Όρχαν Μπιργκίτ και τις καταθέσεις του Φαρούκ Μπίγκιολ, της Μαρίας Παπατιάς, του Χιτζρή Τάν και Άχμέτ Τεβφίκ Τούντς έχει διατυπωθεί το ανωτέρω. Το ότι οι άνδρες των σωμάτων ασφαλείας δεν αντέδρασαν και δεν αντιτάχθηκαν στην πρόκληση ζημιών και καταστροφών εξάγεται από το περιεχόμενο των καταθέσεων των Τζεμάλ Σαντζάκ, Σεμσεττίν Ούλγκέν, Χαλίλ Τουφάν και Νεβζάτ Έμρεάλπ, πάντων εκ των ανωτέρων διοικητών και υπαλλήλων της εθνικής ασφαλείας και των σωμάτων ασφαλείας (Αστυνομίας). Η σκέψη ότι οι αστυνομικές δυνάμεις προσαρμόστηκαν στην ατμόσφαιρα των διαδηλώσεων και ότι παρέμειναν κάτω από την επιρροή εκείνης της ατμόσφαιρας, παρ' όλο που είναι μια ψυχολογική έρμηνεία, δεν είναι δυνατόν να αποδώσει με τα δεδομένα της ψυχολογίας του όχλου την διακρίβωση κατά την οποία υπήρξε ανοχή των ανωτέρων διοικητών και υπαλλήλων των σωμάτων ασφαλείας που δεν εuréθησαν εντός των γεγονότων, μάλιστα που υπηρετούσαν στα καρακόλια (αστυνομικά τμήματα ή σταθμοί) και κατά συνέπεια παρέμειναν μακριά από την ατμόσφαιρα του πλήθους.

»Όλα αυτά είναι ένδειξεις και αποδείξεις περί του ότι υπήρξε ή πεποίθηση και ή γνώση στους άνδρες των αστυνομικών δυνάμεων ότι το τρίτι ήταν κυβερνητικής προελεύσεως (sic). Ίσως στίς ζημιές να είχαν υπερβεί το όριο που είχαν οι ίδιοι προβλέψει. Ωστόσο, όπως εξ αρχής ελέγχθη, το γεγονός ότι κατά την διάρκεια των διαδηλώσεων οι Ρωμηοί πολίτες θά υφίσταντο λίγο-πολύ ζημιές και καταστροφές, αποτελούσε την κυρίαρχη σκέψη προκειμένου τα επείσδια των ωμοτήτων να είναι αποτελεσματικά δεδομένου κατά την κρίση τους, ότι, μια απλή και τυχαία συνήθης διαδήλωση δεν θά ώφελοῦσε τη θέση του Ζορλού στην Τριμερή Διάσκεψη. Έτσι καλύπτεται

206. Του Σαρήγερ της δυτικής όχθης του Βοσπόρου. Ο μάρτυς κατέθεσε ότι τα γνώριζε «σαν προϊστάμενος τηλεφωνημάτων του αστυνομικού τμήματος που υπηρετούσε». Βλ. *Nutku* όπ. παραπ. σε. 398.

το νόημα των εκφράσεων και των σκέψεων όπως “δραστήρια ενέργεια”, “να δοθεί έντολη στους αρμοδίους” και “να γίνουν καταπιέσεις στους Ρωμηούς που έχουν περιουσίες” που αναφέρονται στις μαρτυρίες και στα λοιπά αποδεικτικά στοιχεία. Ο Ναμίκ Γκεντίκ, αφού απέβαλε τους κατηγορούμενους Μπαγιάρ και Μεντερές επέστρεψε στο Βιλαέτι (νομαρχία) όπου ένημερωνόταν περί των επιθέσεων και καταστροφικών επεισοδίων, παρ' όλο δε που του ελέγχθη ότι τα επείσδια χειροτέρευαν, δεν εδίστασε να αποφανθεί και να συστήσει “αυτή είναι μια εθνική έξαρση, συμπεριφερθείτε ήπια, μη συμπεριφέρεστε ώμά” ώστε να επιτρέψει να συνεχισθούν οι επιθέσεις και οι καταστροφές, και στην ουσία έδρασε και συμπεριφέρθηκε σύμφωνα με τα τεχνάσματα, τα τερτίπια (sic) και τα φρονήματα του άρχηγου του κόμματος στο οποίο ανήκε. Άλλ' όταν διαπιστώθηκε ότι τα γεγονότα και τα επείσδια εξετράπησαν σε επιχειρήσεις λεηλασίας και λαφυραγωγίας και ή Πόλη είχε μεταβληθεί συνοικία προς συνοικία σε έρειπια, οι κατηγορούμενοι Μπαγιάρ και Μεντερές αίσθάνθηκαν την ανάγκη να επιστρέψουν από την Σαπάντζα (όπου στο μεταξύ είχαν φθάσει). Λαμβάνοντας υπ' όψη ότι οι επιδιωκόμενες-περιορισμένες ζημιές και καταστροφές είχαν υπερβεί τα προσδοκώμενα όρια και τα άρνητικά αποτελέσματα που θά είχαν στην κοινή γνώμη της χώρας και του κόσμου (παγκόσμια κοινή γνώμη), πρόβαλαν, δίχως να στηριχθούν σε καμμία έρευνα και βάση, τους κομμουνιστές σαν οργανωτές και υπαίτιους των γεγονότων, ενώ αμέσως εντός της ψυχώσεως (έννοει του πλέγματος) ενοχής, έγινε προσπάθεια να ικανοποιηθεί ή κοινή γνώμη με την αποκατάσταση των ζημιών και επί του προκειμένου μέσω του πρακτορείου Άνατολίας μεταδόθηκε το υπό ήμερομηνία 7.9.1955 ανακοινωθέν, που είναι συνημμένο υπό αριθ. 32 έγγραφο στο παράρτημα 3/9 της δικογραφίας. Ωστόσο το υπό ήμερομηνία 7.9.1955²⁰⁷ έγγραφο του Γε-

207. «Το υπ' αριθμ. πρωτ. 309 του “ειδικού γραφείου” έγγραφο αναφέρει: “πληροφορηθήκαμε από άπόρρητη πηγή ότι χθές το βράδυ αποφασί-

νικοῦ Ἐπιθεωρητῆ Ἀσφαλείας Τζελάλ Σαντζάκ πρὸς τὴν Γενικὴ Ἐπιθεώρηση Ἀσφαλείας Ἀγκύρας, συνημμένο καὶ αὐτὸ σὰν παράρτημα 63, στὸ φύλλο 3/23, καθιστᾷ γνωστὸ στὸν ἀπὸ

στήκε ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση νὰ διοργανωθοῦν στὸ Πέραν περιορισμένες διαδηλώσεις πρὸς ἐκφοβισμό τῶν Ἑλλήνων καὶ κρίθηκε σκόπιμο τὰ γεγονότα νὰ ἀποδοθοῦν στοὺς κομμουνιστὲς» βλ. *Sir* ἀρ. 19 σελ. 13. Ὁ Γκεντίκ, ἀναφέρεται στὴν ἔκθεση, παρ' ὅλο ποὺ συνεδρίαζε ἐκείνη τὴν ὥρα τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο, βρισκόταν στὴν διεύθυνση ἀσφαλείας καὶ κλειδώθηκε μὲ τὸν Γενικὸ διευθυντὴ Ἀσφαλείας Γετκινέρ καὶ τὸν Διευθυντὴ Ἀσφαλείας Πόλης Ἐρίς σ' ἓνα γραφεῖο γιὰ τὰ σχετικά. Στὴν ἔκθεση μὲ βάση πληροφορίες τοῦ προϊσταμένου τοῦ «Μικροῦ γραφείου» ἀναφέρεται τὸ ἐνδεχόμενο τῆς ἀνάμιξης στὴν ὑπόθεση τοῦ Σωματείου «ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκική» (ἄρθρ. 2 ἔκθεσης). Ἀκόμα ἀναγράφεται ὅτι ὁ κομισέρης (διοικητὴς) Μεχμέτ Ντενιζ τῆς 1ης Διευθύνσεως (Πολιτικῶν ἐγκλημάτων) τῆς Ἀσφαλείας, πρὶν τὶς 6 Σεπτεμβρίου εἶχε ὑποβάλει ἀναφορά στὴν ὁποία ἀνέφερε ὅτι ἐπρόκειτο νὰ λάβουν χώρα «τρομακτικὰ γεγονότα», ἀλλὰ ἡ ἀναφορά του δὲν εἶχε ληφθεῖ ὑπ' ὄψη. Ὁ ὑπογράφων τὴν ἔκθεση ἐπιθεωρητὴς Σαντζάκ προσθέτει ὅτι ὅταν τὸ βράδυ τῶν γεγονότων μετέβηκε στὴ Νομαρχία παρευρισκόταν ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, ὁ Πρωθυπουργὸς καὶ ὁ Κιοπρουλοῦ οἱ ὁποῖοι καὶ εἶχαν ἥδη κατάλογο 400 κομμουνιστῶν ποὺ τοὺς τὸν εἶχε προμηθεύσει ἡ ἀσφάλεια». βλ. *Kim* ἀρ. 120 σελ. 13. Ὁ Μεντερές ἀντέδρασε στὴν ἀνάγνωση τῆς ἔκθεσης λέγοντας ὅτι «Ἕμουν Πρωθυπουργὸς δέκα χρόνια, γνωρίζω καλὰ αὐτὲς τὶς ἐκθέσεις ὑπάρχουν μερικὲς ποὺ δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀνυπόστατες καὶ φανταστικές. Οἱ ἐκθέσεις αὐτὲς πρῶτα ἀξιολογοῦνται καλὰ καὶ ὕστερα χρησιμοποιοῦνται». βλ. *Akis* ἀρ. 323 σελ. 16. Μὲ τὸν τίτλο «Ἡ τραγωδία τῆς Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας» τὸ Ἀκίς δημοσιεύει σχετικὰ σχόλιο ὅπου μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρεται: «Κατὰ τὸν Μεντερές οἱ πράκτορες Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας γιὰ νὰ δείξουν ὅτι κάμουν κάτι, συνάξουν ἀπὸ ἐδῶ κι ἀπὸ ἐκεῖ πληροφορίες καὶ ἀποστέλλουν στὶς ὑπηρεσίες ὑπὸ τύπο ἔκθεσης ἀκόμη καὶ ἱστορίες ποὺ σκαρώνουν στὸ γραφεῖο τους... ὕστερα οἱ ἐπίσημες ἀρχὲς καθορίζουν τὴν στάση τους μὲ βάση αὐτὰ τὰ ἐγγραφα καὶ τὶς πληροφορίες, σχηματίζουν γνώμη ἀναφορικὰ μὲ τὰ προβλήματα τῆς χώρας καὶ τὸ χειρότερο, κινεῖται ἡ διαδικασία παρακολούθησης καὶ δίωξης γιὰ ὁρισμένους ἀνθρώπους. Ἄν ἡ ὁργάνωση Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας λειτουργεῖ ἔτσι, τότε πείτε μας ποιὸν νὰ πιστέψουμε;... Ἐνας πράκτορας ποὺ εἶναι ἀμφίβολο ἂν γνωρίζει ἀνάγνωση καὶ γραφή θὰ δώσει ἀναφορά γιὰ σᾶς. Ἴσως ἔχει προσωπικὸ μίσος ἢ ἀντιδικία μαζί σας. Ἀκόμη ἴσως ζήτησε ἀπὸ σᾶς κάτι καὶ ὅταν τοῦ ἀρνηθήκατε ἔπιασε τὸ μολόβι καί...» *Akis* ἀρ. 325 σελ. 9.

τοὺς κατηγορουμένους Φουάτ Κιοπρουλοῦ ὅτι δὲν εὐρέθη στὰ γεγονότα καμμία κομμουνιστικὴ ὑποκίνηση».

6. «ΤΑ ΘΑΛΑΣΣΩΣΑΜΕ»

Καὶ τὸ σκεπτικὸ συνεχίζει :

«Ἡ ἄμεση καταβολὴ ἀποζημιώσεων μετὰ τὸ πέρας τῶν γεγονότων, ἀπὸ τὸν Μεντερές, γιὰ τὶς ἐπιλεγόμενες ζημιὲς καὶ τὰ ἀπολεσθέντα ἀντικείμενα ἀποτελεῖ ἐκδήλωση μιᾶς ὑποσυνείδητης εὐθύνης (ἐνοχῆς). Τὸ καταδεικνύει ἡ κατάθεση τοῦ μάρτυρα Χαῖρρετίν Σουμέρ κατὰ τὴν ὁποία: "...εἶχαν ἐπανακάμψει στὴν Ἀγκυρα καὶ καταβαλλόταν προσπάθεια γιὰ τὴν θεραπεία τῶν ζημιῶν, τὸν καθορισμὸ τῆς ποσότητος τῶν φθορῶν. Βρισκόμουν στὸ γραφεῖο τοῦ πρωθυπουργοῦ, ὅταν μπῆκε ὁ Μουζαφέρ Ἐρσου καὶ ὑπέβαλε τὸν κατάλογο τῶν ζημιῶν... Ὁ ἐκπαιστωτὴς πρωθυπουργὸς εἶπε "τί νὰ κάνουμε, ἐμεῖς τὸ θελήσαμε, θὰ τὸ ὑπομείνουμε καρτερικὰ: βρὲς τὸν ὑπουργὸ Οἰκονομικῶν, νὰ εἶναι ἔτοιμος στὸ προκείμενο θέμα»· εἶχε βγεῖ ἔξω ὁ Μουζαφέρ Ἐρσου κι ἀναζητοῦσε στὸ τηλέφωνο τὸν ὑπουργὸ τῶν Οἰκονομικῶν: "Τί τρέχει Ἀγάμπεη (Μεγάλε ἀδελφέ μου, ἔνδειξε οἰκειότητος καὶ σεβασμοῦ)" τοῦ εἶπα, "τὰ θαλασσώσαμε καὶ τώρα προσπαθοῦμε νὰ τὰ καθαρίσουμε" μοῦ εἶπε". Κατὰ τὸ διάστημα ποὺ ὁρισμένα μέλη τῆς κυβερνήσεως εὐρίσκονταν στὴν Πόλη καὶ ἄλλα στὴν Ἀγκυρα, μέσα στὴ σύγχυση, προερχομένη ἀπὸ τὰ φοβερὰ ἀποτελέσματα ποὺ εἶχε τὸ τερτίπι (σκευωρία) τους, ἦσαν καὶ ἐκ νέου κήρυξαν, θέσπισαν καὶ ἐξάγειλαν Στρατιωτικὸ Νόμο (Κατάσταση Ἐκτάκτου Ἀνάγκης) καὶ σύμφωνα πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. ἔκθεση 71, συνημμένη στὸ ὑπ' ἀριθ. 3/27 φύλλο τοῦ παραρτήματος, παραπέμφθηκαν στὰ Ἐκτακτα Στρατοδικεῖα 5.395 ἄτομα. Ἐφ' ὅσον ἡ κατάσταση ἦταν αὕτῃ καὶ ἐπιβαλλόταν ν' ἀποκαλυφθοῦν οἱ πραγματικοὶ δράστες, μὲ ἐλεύθερες ἀνακρίσεις, ἀπὸ τὶς καταθέσεις τῶν μαρτύρων Τζελαλεττίν Ἀλτουνάη, Τζελάλ Σαντζάκ καὶ Ἀρίφ Ὀνάτ, συνάγεται ὅτι ἀσκήθησαν πιέσεις στὴν διοίκηση τοῦ Στρα-

τιωτικού Νομού, περί του ότι τὰ ἐπεισόδια ὑπῆρξαν κομμουνιστικό κίνημα. Ἐκτοτε παρεμποδίσθηκε ἡ ἐξακρίβωση τῶν πραγματικῶν ἐνόχων.

»Μετὰ τὴν ἐπιστροφή τῶν κατηγορουμένων Μπαγιάρ καὶ Μεντερές στὴν Ἀγκυρά ἔλαβαν χώρα συζητήσεις «στὴν Κοινοβουλευτικὴ ὁμάδα τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος» καὶ στὴν «Μεγάλῃ Ἐθνοσυνέλευσιν Τουρκίας»²⁰⁸. Εἶναι χρήσιμη ἡ σύν-

208. Στὴ συνεδρίαση τῆς κοινοβουλευτικῆς ὁμάδας τοῦ Δ.Κ. ποὺ ἀφιέρωθηκε στὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου ἐκδηλώθηκε ἡ ἀνοιχτὴ διαφωνία πολλῶν βουλευτῶν πρὸς τὴν Κυβέρνηση ποὺ ὑπέβασκε ἀπὸ καιρὸ. Ἀποτελεῖ κατὰ ἓνα τρόπο τὴν ἀρχὴ τοῦ τέλους τῆς παντοδυναμίας τοῦ Μεντερές. Ὁ Νουτκοῦ σημειώνει στὶς ἀναμνήσεις του: «12 Σεπτεμβρίου 1955, Δευτέρα. Ἡ Βουλὴ συνήλθε σὲ ἔκτακτὴ συνεδρίαση ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας. Προηγήθηκε στὶς 10 ἡ Συνεδρίαση τῆς Κοινοβουλευτικῆς ὁμάδας τοῦ Δ. Κ. Συζητήσαμε τὰ γεγονότα ποὺ ἔθεσαν μεγάλη μελανὴ κηλίδα στὴν Ἱστορίᾳ μας. Τὸ πραγματικὸ πρόσωπο τῶν γεγονότων τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου μπορέσαμε νὰ τὸ δοῦμε κάτω ἀπὸ τὴν ματωμένη μάσκα τῶν Παρ' ὄλο ποὺ ἡ Κυβέρνηση ἐπιθυμεῖ νὰ καλύψει τὴν ἐνοχλή τῆς, πολλοὶ ἀπὸ μᾶς μάθαμε ἀπὸ ψιθύρους τὴν πραγματικότητα γιὰ τὰ γεγονότα. Σύμφωνα μὲ ἀποκαλύψεις προσώπων ποὺ βρίσκονται πολὺ κοντὰ στὸν Μεντερές, ὁ ἴδιος ἦταν πρὶν τὴν ἐκρηξὴ τῆς βόμβας στὸν κήπο τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Ἀτατούρκ στὴν Θέσσαλονίκη πολὺ ταραγμένος καὶ φαινόταν ὅτι ἦταν ἐνήμερος τοῦ γεγονότος αὐτοῦ... Δὲν ὑπάρχει περισσότερο πρόσφορη ἀπόδειξη ὅτι στερούμεθα ὑπεύθυνης Κυβερνήσεως ἱκανῆς νὰ κυβερνήσῃ τὴν κοινωνία... Ἡ πλειοψηφία τῶν βουλευτῶν εἶχαν ἔλθει γνωρίζοντας καλὰ τὰ ἐνδότερα τῶν γεγονότων. Ἡ Κυβέρνηση ποὺ εἶχε ἀποφασίσει τὴν κήρυξη τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου εἶχε συγκαλέσει τὴ Βουλὴ προκειμένου νὰ ἐγκρίνῃ τὴν ἀπόφασί της αὐτῇ. Ἦθελε νὰ ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὴν κοινοβουλευτικὴ ὁμάδα τοῦ Δ.Κ. πρὶν ἀρχίσῃ ἡ συζήτηση στὴν Βουλὴ. Ἐμεῖς ὅμως δὲν θέλαμε νὰ ἀποφασίσουμε πρὶν μάθουμε τὴν πραγματικότητα. Ἡ Κυβέρνηση, κυρίως ὁ Μεντερές καὶ ὁ Κιοπρουλοῦ ἐμπόδιζαν τὴν συζήτηση. Ἦταν πολὺ σημαντικό τὸ ὅτι μετὰ τὰ γεγονότα εἶχαν παραιτηθεῖ ὁ Ὑπουργὸς Ἑσωτερικῶν Ναμίκ Γκεντίκ καὶ ὁ Ὑπουργὸς Ἐθνικῆς Ἀμύνης Ἐτχέμ Μεντερές. Ἦταν γνωστὸ ὅτι λίγο πρὶν ἀπὸ τὰ γεγονότα δολιοφθορᾶς, καταστροφῶν, πυρκαγιᾶς, ὁ Πρωθυπουργὸς στὸ ἐστιατόριο «Λιμάνι» εἶχε ἐκφωνήσει ἓνα λόγο καὶ εἶχε προκαλέσει τὶς ὁμάδες κρούσης τοῦ Δ.Κ. καὶ μετὰ εἶχε ἀναχωρήσει μὲ τὸν Μπαγιάρ, ὀδικᾶ στὴν Ἀγκυρά. Μόνο

τομὴ ἀναφορὰ σ' αὐτὲς τὶς συζητήσεις, οἱ ὁποῖες ἐμφανίζουν σκηνές χαρακτηριστικῆς τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἐσκέπτοντο, καὶ τῶν μέτρων στὴ λήψη τῶν ὁποίων κατέφυγαν οἱ ὄργα-

αὐτὲς οἱ χειρονομίες ἀποδείκνυναν ὅτι οἱ ἡγέτες τοῦ Δ.Κ. εἶχαν ὀργανώσει τὰ γεγονότα προκειμένου νὰ ἐνισχυθοῦν στὸ Κυπριακόν. Ὡστόσο τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ ξεπεραστεῖ ὁ σκοπὸς τους καὶ νὰ λάβουν χώρα ἀναρχικὲς ἐκδηλώσεις στὴν Πόλιν καὶ στὴν Σμύρνη, μὲ πολλὰς ζημιές. Τὸ ὅτι ἡ ἀστυνομία ἦταν πλήρως θεατὴς τῶν γεγονότων καὶ ἐπέτρεπε τὴν καταστροφὴ καὶ τὶς δολιοφθορὰς (sic) ἀπὸ μέρους τοῦ λαοῦ, ἔδινε τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τῆς αὐτῆς ἦταν διαταγμένη. Ἐμεῖς ζητούσαμε διενέργεια κοινοβουλευτικῶν ἀνακρίσεων, ἀλλὰ ὁ πρόεδρος τῆς κοινοβουλευτικῆς ὁμάδας Κιοϊμέν ἦταν φανερό ὅτι εἶχε καταλάβει τὴν ἔδρα μὲ ὁδηγίες ἀπὸ τὸν Μεντερές. Εἶχαν ἀποφασίσει νὰ μὴν δώσουν ὁποσδήποτε σὲ κανένα τὸν λόγο... Ἀλλωστε ὅταν προχωρήσαμε στὴν ψηφοφορία, παρ' ὅλο ποὺ ὅσοι ἀποδέχονταν τὴν κήρυξη τοῦ Στρατιωτικοῦ νόμου ἦταν σὲ μειοψηφία, δὲν τέθηκε σὲ ψηφοφορία ἡ ἀπόρριψη τῆς πρότασης καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἔγινε ἀόριστο. Φωνάξαμε νὰ τεθεῖ σὲ ψηφοφορία ἡ ἀπόρριψη καὶ ὅταν ἔγινε ἀντιληπτὸ ὅτι βρισκόμασταν σὲ πλειοψηφία, ὁ πρόεδρος ἔκαμε ὅτι δὲν ἄκουγε τὶς φωνές μας. Τότε ὁ Πρωθυπουργὸς φώναξε: ὁποῖος δὲν τὸ δέχεται νὰ βγεῖ ἔξω... Ὁ πρόεδρος Κιοϊμέν ἐπανελάβε τὴν ἐντολὴ τοῦ ἀφέντη του... Τί ψηφοφορία εἶναι αὕτη... Μερικοὶ συνάδελφοι προχώρησαν πρὸς τὴν ἔδρα βρίζοντας... Παρ' ὅλες τὶς προσπάθειές μας κανεὶς μας δὲν μίλησε στὴν κοινοβουλευτικὴ ὁμάδα. Μὲ μιὰ στρεψόδικη ψηφοφορία κρίθηκε περατωθεῖσα ἡ συζήτηση. Φαίνεται ὅτι ἡ Κυβέρνηση Μεντερές κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴ μεγάλη ἐδθύνῃ θὰ ἀναθαρρήσῃ ἐπειδὴ γλυτώνει ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ τῆς (κοινοβουλευτικῆς) ὁμάδας καὶ θὰ γίνῃ δικτάτωρ». Βλ. *Nutku* ὅπ. παραπ. σελ. 282 καὶ συν. Πρβλ. σχετικὴ περιγραφή τῆς κοινοβουλευτικῆς ἱλαροτραγωδίας ἀπὸ τὶς καταθέσεις τοῦ μαρτύρου στὴν δίκη τῆς Πλάτης τοῦ Τουράν Γκιουνές σὲ *Kim* ἀρ. 122 σελ. 19 καὶ συν. *Akis* ἀρ. 325 σελ. 12, τοῦ Ἐκρέμ Ἀλιτζάν ὑπουργοῦ Οἰκονομικῶν στὴν Κυβέρνηση τῆς μεταπολίτευσης καὶ μετέπειτα προέδρου τοῦ «Κόμματος τῆς Νέας Τουρκίας» (πολιτικοῦ κληρονόμου τοῦ Δ.Κ. τὰ στελέχη τοῦ ὁποίου διέρρευσαν στὸ κόμμα τῆς Δικαιοσύνης) σὲ *Sözcü* ἀρ. 2 σελ. 10. Ἡ ἔθνοσυνέλευσις συνήλθε τὸ ἀπόγευμα στὶς 15.00 ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ρεφίκ Κοραλτάν. Ὁ Νουτκοῦ σημειώνει: «Μίλησε πρῶτα ὁ Ἰνονου. Ρώτησε γιατί δὲν προλήφθηκαν τὰ γεγονότα αὐτὰ ποὺ ἐκδηλώθηκαν σὲ μιὰ ἔδρα μεγάλῃς στρατιωτικῆς δύναμης, πράγμα λογικὸ γιὰ τὴν ὑπεύθυνη γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς ζωῆς καὶ τῆς

νωτές των ἐπεισοδίων, γιατί καταδεικνύουν πώς παραπλάνησαν την κοινή γνώμη και τὰ στελέχη τοῦ κόμματός των, και τὸ πὼς προσέφυγαν σὲ διάφορες μεθόδους γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἀπόκρυψη τῶν ἐνόχων. Σύμφωνα μετὰ τὸ περιεχόμενο τῶν ὑπ' ἀριθ. 54, 56, 58 πρακτικῶν τῆς κοινοβουλευτικῆς ὁμάδας καὶ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως (ποὺ ὑπάρχουν) στὸ ὑπ' ἀριθ. 960/19 - 21 φύλλο τῆς δικογραφίας ἐπεχειρήθη ὅπως ἡ κοινοβουλευτικὴ ὁμάδα τοῦ Δ.Κ. ποὺ συνήλθε στὶς 12.9.1955 ἀσχοληθεῖ μόνον ἐπὶ τοῦ ἐὰν τὰ γεγονότα ποὺ διεδραματίστησαν στὶς 6-7 Σεπτεμβρίου δικαιολογοῦν τὴν κήρυξη τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, καὶ (ἐπὶ τοῦ προκειμένου) ὁ κατηγορούμενος Ἀντὴν Μεντερὲς ἰσχυρίσθηκε ὅτι "πρέπει νὰ ληφθεῖ ἀπόφαση σύμφωνα μετὰ τὸν ἀποκλειστικὸ σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο συγκλήθηκε ἡ κοινοβουλευτικὴ ὁμάδα καὶ ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στὴν σκοπιμότητα τῆς κηρύξεως τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ ἐμμονὴ κατὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν τελευταίων πρὸς τὰ γεγονότα ἐβδομάδων, ὅτι τὰ γεγονότα ὑπῆρξαν ἓνα κομμουνιστικὸ κίνημα, ὅτι ἔχει γίνει ἐκμετάλλευση ἀπὸ μέρους τῶν κομμουνιστῶν τοῦ ἀναβρασμοῦ τὸν ὁποῖο προκάλεσε στὸ ἔθνος τὸ Κυπριακὸ, ὅτι ἡ κοινοβουλευτικὴ ὁμάδα δὲν ἔχει συγκληθεῖ πρὸς τὸν σκοπὸ τῆς διερευνήσεως τῶν αἰ-

περιουσίας τῶν πολιτῶν κυβέρνησις. Ἀνέφερε ὅτι ἐκτός ἀπὸ τίς ὕλικές ζημιές ἡ χώρα ὑπέστη ἠθικὴ ζημίαν καὶ ὅτι κοντὰ στὸν ἀπολεσθέντα ἔθνικὸ πλοῦτο ἔχει καταρρακωθεῖ κυρίως τὸ ἔθνικὸ γόητρο. Μίλησαν διάφοροι ὁμιλητὲς καὶ ἔριξαν τίς εὐθύνες στοὺς κομμουνιστὲς. Ὁ Ἰνονου ζήτησε νὰ μὴν εἰσέλθῃ ἡ Βουλὴ σὲ διακοπὰς καὶ νὰ ὑποβληθεῖ τὸ πόρισμα τῆς δικαστικῆς ἀνακρίσεως στὴν Πόλιν.... Τὴν καλύτερη ὁμιλίαν τὴν ἔκαμε ὁ Ρωμὸς βουλευτὴς Ἀλέξανδρος Χατζόπουλος. Ἀναφερόμενος σὲ λεπτομέρειες τῶν γεγονότων ἀπεκάλυψε τὰ πάντα. Ἀφοῦ κολάκευσε καὶ κανάκευσε τὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας καὶ τὸν Πρωθυπουργὸ καὶ τοὺς εὐχαρίστησε γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἐπέδειξαν, εἶπε ὅτι ἡ ἀστυνομία δὲν ἔκαμε τὸ καθήκον της καὶ ὅτι τὸ γεγονὸς πὼς τὰ ἐπεισόδια ἄρχισαν ταυτόχρονα σὲ διαφορετικὰ συνοικίες, ἀποδεικνύει ὅτι τὰ γεγονότα εἶναι ὁπωσδήποτε ὀργανωμένα...» Βλ. *Nuiki* ὅπ. παραπ. σελ. 284.

τίων καὶ τῶν προληπτικῶν (ἢ κατασταλτικῶν) μέτρων ἀναφορικὰ μετὰ τὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου, ἀλλὰ πρὸς τὸν σκοπὸ τῆς ἐγκρίσεως καὶ μόνον τοῦ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως κηρυχθέντος στρατιωτικοῦ νόμου". Ἀντίθετα, ὁ Φαخرὴ Μπελὲν εἶπε ὅτι δὲν βρίσκει ὀρθὴ τὴν πλήρη σιγὴ τῆς κοινοβουλευτικῆς ὁμάδας τοῦ Δ.Κ. κατὰ τὸν τρόπο ποὺ ὑπάρχει διαβάθμιση τῶν γεγονότων ἔτσι ἡ κυβέρνησις εἶναι ὑπεύθυνη στὸ σύνολό της". Ὁ Ἀντὴν Καραοσμάνογλου πάλιν εἶπε: "ὁ Ἀντὴν Μεντερὲς ὁ ὁποῖος παρ' ὅλο ποὺ εἶχε ἰσχυριστεῖ ὅτι δὲν μποροῦν νὰ ἀνοικτοκλείσουν τὰ μάτια τοὺς οἱ κομμουνιστὲς γιατί τοὺς ἔχει μέσα στὴ χούφτα του (sic) καὶ τοὺς βλέπει, καταλήφθηκε στὸν ὕπνο". Οἱ Φετχὴ Τσελίκμπας καὶ Ἀντὴν Καραοσμάνογλου ζήτησαν "νὰ μιλήσῃ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν" ὁ δὲ Ἀντὴν Καραοσμάνογλου παρεκάλεσε τὸν πρωθυπουργὸ νὰ συζητήσῃ τὸ θέμα στὴν κοινοβουλευτικὴ ὁμάδα. Ὁ Ἀντὴν Μεντερὲς εἶπε "ὅτι παρακαλεῖ τὸ ζήτημα νὰ κλείσῃ ἐδῶ καὶ νὰ μὴν προχωρήσῃ περισσότερο", ὁ δὲ Ναμὶκ Γκεντὶκ (λαβὼν τὸν λόγο) εἶπε: "παρακαλῶ ἀπὸ τὸν πρωθυπουργὸ μου στὸ κόστος (sic) αὐτῶν ποὺ θὰ πῶ, ἂν ποῦν ὅτι ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν δὲν εἶναι ὑπεύθυνος σ' αὐτὰ τὰ γεγονότα, νὰ σωπάσω, ἂν ὅμως ἡ εὐθύνη ἀποδίδεται σὲ μένα, τότε ἐπιτρέψατέ μου νὰ μιλήσω". Ὁ Νιχὰτ Ἰγριμποῦζ υπέβαλε πρόταση (τακρίρι) κατὰ τὴν ὁποία "ἡ κοινοβουλευτικὴ ὁμάδα εἶχε συγκληθεῖ γιὰ νὰ συζητήσῃ τὴν ἐγκρίσι τῆς κηρύξεως τοῦ Στρατιωτικοῦ Νόμου· μερικοὶ συνάδελφοι ἐπιθυμοῦν τὴν λεπτομερέστερη συζήτηση τοῦ θέματος· προτείνω πρὸ πάντων νὰ τεθεῖ τοῦτο σὲ ψηφοφορία", καὶ ὁ πρόεδρος Χουλουσὴ Κιοϊμὲν ἔθεσε τὴν πρόταση σὲ ψηφοφορία καλέσας τοὺς ἀποδεχομένους νὰ σηκώσουν τὸ χέρι τοὺς. Τότε ὁ Ἀντὴν Μεντερὲς πρότεινε "οἱ ἀποδεχόμενοι τὴν πρόταση νὰ ἐξέλθουν τῆς αἵθουσας" καὶ ὁ πρόεδρος Χουλουσὴ Κιοϊμὲν τὴν ἔθεσε σὲ ψηφοφορία λέγοντας "προτείνεται γιὰ εὐκολία, ὅσοι δέχονται τὴν πρόταση νὰ βγοῦν γιὰ μιὰ στιγμὴ ἔξω". Ἐπειδὴ σημειώθηκαν θόρυβοι, ἡ συζήτηση διακόπηκε γιὰ πέντε λεπτά καὶ ὅταν ἐπαναλήφθηκε "...ὁ Ἀβνὴ Γιουντάμπαϊρακ λέγει, "ἡ πρόταση

αντίκειται στην ήμερησία διάταξη. Νά αρχίσει ή συζήτηση επί τῆς ήμερησίας διατάξεως". Στά λεγόμενα τοῦ Ἀντνάν Μεντερές ὅτι μιὰ τέτοια πρόταση δὲν τίθεται σὲ ψηφοφορία, ἀπάντησε στοῦ Φετχί Τσελίκμπας, ποὺ εἶχε πεῖ "τὸ θέμα ἀνάγεται στὴν κήρυξη τοῦ Στρατιωτικοῦ Νόμου σὲ τρία Βιλαέτια (νομοῦς)... κατὰ συνέπεια πρέπει νὰ γίνουν γνωστὰ τὰ γεγονότα. Τί ἔχει διαδραματισθεῖ σ' αὐτοὺς τοὺς τρεῖς νομοῦς; Νά τὰ ἐξετάσουμε κατὰ βάθος καὶ κατὰ πλάτος". Τελικὰ κατὰ πλειοψηφία ἀποφασίσθηκε νὰ μὴ γίνει συζήτηση ἐπὶ τῶν λεπτομερειῶν. Κατὰ δὲ τὴν συζήτηση (ποὺ ἐπακολούθησε) στὴ Μεγάλη Ἐθνοσυνέλευση Τουρκίας ὁ κατηγορούμενος Ἀντνάν Μεντερές μίλησε κατὰ τῆς προτάσεως ποὺ ὑπέβαλε ὁ βουλευτὴς Κάρς, Μεχμέτ Χαζέρ περὶ διενεργείας ἀνακρίσεως σὲ βάρος τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ Ἑσωτερικῶν μὲ ἀφορμὴ τὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου, χρησιμοποιώντας τὴν χυδαία ἔκφραση "γλύψτε τὴν χούφτα σας"²⁰⁹, οὐδέποτε θὰ σᾶς δώσω

209. *Nutku*: ὅπ. παραπ. σελ. 282. Γιά τὶς συζητήσεις στὴν Μ.Ε.Τ. βλ. «T. B.M.M. Zabit Ceridesi» (Ἐπίσημα Πρακτικά) Περ. Χ cilt 7, σύννοδος 1, συν. 8 (12.IX Δευτέρα) μεταξὺ τῶν ἀγορεύσεων σημαντικὴ εἶναι τοῦ Βουλευτῆ Ἰσταμπούλ (Δ.Κ.) Χαμπντουλλάχ Τανρίοβερ, παλαίμαχου πολιτικοῦ καὶ πρόμαχου τουρκικῶν ἐθνικῶν ἀγώνων. Μεταξὺ ἄλλων εἶπε: «...Μὰ τὸν Ἀλλάχ στὴν Τουρκικὴ ἱστορία δὲν ξανάγινε τέτοιο πράγμα, κύριοι συνάδελφοι. Εἶναι πολὺ φριχτό. Ἐγὼ προσωπικὰ εἶμαι ἓνας ἀπὸ ἐκείνους ποὺ πένθησαν γιὰ τὸν "Φόρο περιουσίας" (ποὺ εἶχε ἐπιβληθεῖ κυρίως στοὺς μουσουλμάνους κατὰ τὸ 1942). Τότε ἔγραψα τὴν ἐπιστολὴ μου ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι (ὅπου ὑπηρετοῦσε σὰν πρέσβυς τῆς Τουρκίας) εἶπα ὅτι ντρέπομαι, εἶπα ὅτι εἶναι λάθος, εἶπα: μάθετέ μου τί νὰ ἀπαντῶ στοὺς συναδέλφους πρεσβευτές. Αὐτὴ τὴν φορὰ (οἱ διωγμοὶ) εἶναι δέκα φορές χειρότεροι. Καὶ δυστυχῶς ἔγινε αὐτὸ πάντα στὰ ἐδάφη μας...» ὅπ. παραπ. σελ. 695. Ἀκόμα εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ ἀγόρευση τοῦ ἑλλήνα βουλευτῆ Ἀλέξανδρου Χατζόπουλου (Δ.Κ.) ὁ ὁποῖος εἶπε μεταξὺ ἄλλων:

«Αὐτὸ τὸ βῆμα ὅπως τὰ ἱερὰ βήματα, εἶναι τὸ ἔργο καὶ τὸ κτῆμα τῶν πολιτισμένων καὶ ἐλεύθερων ἐθνῶν. Τὸ βῆμα αὐτὸ δὲν ἀπέκτησε τυχαῖα τὸ Τουρκικὸ ἔθνος. Εἶναι προϊόν μεγάλου κόπου, ἡρωισμού καὶ προσπάθειας.

αὐτὴ τὴν εὐκαιρία" καὶ πρόσθεσε ὅτι τὰ γεγονότα 6-7 Σεπτεμβρίου εἶναι καὶ ὁργανωμένα. Ὡσαύτως κατὰ τὶς συζητήσεις στὴ

»Αὐτὴ τὴ στιγμή ἡ ἔδρα τούτη, ἐπειδὴ ἀνήκει στοῦ Τουρκικοῦ ἔθνος ποὺ εἶναι ἑραστής τοῦ πολιτισμοῦ καὶ λατρεῖ τὸ ἀνθρώπινα δικαιώματα, δὲν μποροῦσε νὰ σωπάσει μπροστὰ στὰ ἀνατριχιαστικά γεγονότα ποὺ ἔλαβαν χώρα στὴν Πόλη τὴν 6 Σεπτεμβρίου... Οἱ ναοὶ καὶ οἱ πολιτιστικὲς ἐστίες πυρπολήθηκαν ὁλότελα, ἀπολέστηκε ἐθνικὸς πλοῦτος ἑκατομμυρίων καὶ χιλιάδες ἄθωοι ἄνθρωποι εἶδαν τὸ οἰκογενειακὸ τους ἄσυλο νὰ παραβιάζεται κάτω ἀπὸ φριχτὲς συνθήκες μετὰ τὰ μεσάνυχτα. Ἐὰν αὐτὲς οἱ πράξεις εἶχαν γίνεαι ἀπὸ ἓνα ἐχθρὸ, θὰ πνίγαμε τὸν πόνο μας καὶ τὰ ἀναφυλλητά μας. Ἀλλὰ μᾶς δίνει μεγαλύτερη λύπη τὸ γεγονός ὅτι ὅλα αὐτὰ ἔχουν γίνεαι μὲ τὴν παρότρυνση ἄλλων καὶ ἐκτελέστηκαν μὲ τὰ δικά μας χέρια. Τὰ γεγονότα αὐτὰ δὲν εἶναι τὸ προϊόν παροξυσμοῦ τῆς στιγμῆς. Εἶναι ἀναμφίβολα ἡ ἀλήθεια ὅτι ἔχουν προετοιμαστεῖ ἀπὸ διάφορες κατευθύνσεις μὲ τὴν ἴδια τακτικὴ καὶ τὸ ἴδιο πρόγραμμα καὶ τὸ ἴδιο σύστημα ἀπὸ πολὺ πρὶν καὶ ἀπὸ χέρια πολὺ ἱκανά. Βεβαίως καὶ γνωρίζουμε τὸ πόσο εὐαίσθητο εἶναι στὶς ἐθνικὲς μας ὑποθέσεις τὸ ἔθνος μας. Ἀλλὰ αὐτός ὁ θυμὸς καὶ ἡ ὀργὴ ἔναντι ποίων ἔχει χρησιμοποιηθεῖ!.. Ποιὸς ἦταν ὁ στόχος τῶν; Πρῶτα ἀπ' ὅλα ἂς διαβάσουμε τὸ ἄρθρο 88 τοῦ Συντάγματος ποὺ ἀποδεχόμαστε σὰν ἱερὸ βιβλίον.

»Στὴν Τουρκία ὅλοι οἱ πολῖτες εἶναι Τοῦρκοι δίχως διακρίσεις θρησκευματος καὶ φυλῆς.

»Καὶ ἐμεῖς γι' αὐτὸ ἐδῶ ὑπερηφανευόμαστε (φωνὲς εὐγε, χειροκροτήματα).

»Αξιοῖται συνάδελφοι μου, ἡ σημερινὴ Τουρκία εἶναι τὸ γνήσιο μιᾶς μεγάλης αὐτοκρατορίας ποὺ εἶχε συσταθεῖ πάνω στὶς ἀρχὲς τοῦ δικαίου καὶ τῆς δικαιοσύνης (φωνὴ εὐγε). Μιὰ αὐτοκρατορία ποὺ τὰ σύνορά της ἐπεκτείνονταν ἀπὸ τὴν Ἰνδία στὴν Βιέννη, ἀπὸ τὴν Κριμαία στὶς πηγὲς τοῦ Νεῖλου ποταμοῦ, ἀπὸ τὴν Ἀραβία στοῦ Γιβραλτάρ. Ὁ πολιτισμὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης βρισκόταν ἐντὸς αὐτῶν τῶν συνόρων. Ἡ Αὐτοκρατορία μας δὲν βρισκόταν στοῦ μέσου τῶν Ἀφρικανικῶν ἐρήμων. Βέβαια μέσα σ' αὐτὴν ὑπῆρξαν πολῖτες ποὺ ἀνήκαν σὲ διαφορετικὰ θρησκευτά καὶ φυλές. Ἦταν πολὺ κραταιὴ ἡ αὐτοκρατορία. Ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἡ σημερινὴ Τουρκικὴ δημοκρατία εἶναι τὸ γνήσιο τέκνο αὐτῆς τῆς Αὐτοκρατορίας. Καὶ τὸ ὅτι ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ ἀνήκουν σὲ διάφορες φυλές καὶ θρησκευτάματα εἶναι ἓνα ἀποτέλεσμα τῆς φυσικῆς ἐξελικτικῆς φάσεως ποὺ διήλθε.

»Συνάδελφοι, ποιὰ θὰ εἶναι ἡ κατάστασις αὐτῆς τῆς χώρας, ἂν ἐμεῖς σήμερα λόγω τοῦ ὅτι τὰ χαλάσαμε μὲ τὸ τάδε κράτος ζημιώνουμε τοὺς πο-

Μ.Ε.Τ. ο κατηγορούμενος Μεντερές έδήλωσε ότι "τα γεγονότα αρχικά εκδηλώθηκαν σαν μια καθαρή φοιτητική και νεολαι-

λίτες που ανήκουν σ' εκείνη τη φυλή, και την επομένη μέρα λόγω του ότι τα χαλάσαμε με το δεινό κράτος ζημιώνουμε άλλους! Αυτό το άπορρίπτουμε συνάδελφοι (φωνές μπράβο).

»Όλος ο κόσμος γνωρίζει ότι κανένας πολίτης ούτε αιχμάλωτος είναι, ούτε δημῶν. Άλλά δυστυχώς εκείνοι που έφεραν τα πράγματα ως έδω και διέσπασαν την ενότητα του Τουρκικού έθνους, και το έφεραν εκτός έαυτού, είναι δυστυχώς μερικοί δημοσιογράφοι. Δυστυχώς ο τύπος έχει ένταθα το μερίδιό του. Θέλετε παραδείγματα; Χθές, δηλαδή στις όκτώ του μηνός στην έφημερίδα "Οδούς" όπήρχε ένα τέτοιο γραφτό: "Τίς εκκλησίες τίς έκαψαν οί Ρωμηοί παπάδες". Γίνεται αυτό συνάδελφοι; ... Έκείνο που μάς θλίβει περισσότερο, είμαι αναγκασμένος να όμολογήσω ότι είναι ή όργάνωση ασφαλείας τής χώρας. Όλοι το όμολογούμε. Δυστυχώς ή όργάνωση 'Ασφαλείας έδειξε άπραξία, δυστυχώς κοιμήθηκε και ίσως, δέν φτάνει ή γλώσσα μου να το πώ, αλλά άνέχτηκε όρισμένα γεγονότα. Να σάς δώσω παραδείγματα φίλοι μου: στην Πρίγκηπο τα μεσάνυχτα έρχονται καμμιά δεκαριά πλεούμενα και οί επιβάτες των άποβιβάζονται. Οί αστυνομικοί τους βλέπουν. Ήταν 200-300 άτομα, όπλα, δίχως τουφέκια. Συναντιώνται με τους αστυνομικούς. Μετά ταύτα καταστρέφουν την Πρίγκηπο. Δίχως να συναντήσουν αντίσταση επιστρέφουν. Άν ήθελε ή αστυνομία μπορούσε να πιάσει σαν τους ποντικούς 3 ή 5 πλεούμενα.

»Στην καρδιά του Ταξίμ, όταν οί πλιατσικολόγοι παρεβίαζαν την πόρτα του Ζαπτείου Λυκείου, άπ' έξω περνούσαν έφιπποι αστυνομικοί. Βλέπουν τα γεγονότα. Τί κάνετε ξεδιάντροποι! λένε και προσπερνάν!

»Ένα πιο σημαντικό γεγονός διαδραματίστηκε στο σπίτι μου. Είμαι όποχρεωμένος να το πώ γιατί διαδραματίστηκε στο σπίτι μου. Δίπλα άκριβώς βρίσκεται το αστυνομικό τμήμα. Με γνωρίζουν όπως γνωρίζουν και τους γονείς μου. Οί καταστροφείς μπαίνουν μέσα στο σπίτι και το καταστρέφουν όλοσχερώς και οί στρατοχωροφύλακες που στέκονταν όπλισμένοι μπροστά στο σπίτι δέν έπεμβαίνουν. Μπορώ να πώ ότι σ' αυτό το γεγονός δέν προστάτησαν το σπίτι μου, αλλά τους καταστροφείς. Οί γονείς μου είναι 80 έτών. Τους πέταξαν άπ' το κρεβάτι και μεσάνυχτα, μαζί με τα κρεβάτια τους, κατέστρεψαν τα πάντα. Ό ύφυπουργός τής Πρωθυπουργίας Σαλίχ Κορούρ είδε με τα μάτια του την κατάντια του σπιτιού μου. ... Άξιότιμοι συνάδελφοι δέν πρέπει να λυπάμαι μόνο έγώ, αλλά και έσείς. Σήμερα το σπίτι μου γι' αυτήν την αίτία, αύριο γιά όποιαδήποτε άλλη αίτία το σπίτι σας μπορεί να τύχει τής ίδιας τύχης.

στική εκδήλωση, ότι είχε (περί τούτου) πληροφορίες, ότι υπήρχαν άρκετές δυνάμεις γιά να τα προλάβει, αλλά ή ταυτόχρονη διάδοση των γεγονότων, κατέστησε τίς αστυνομικές δυνάμεις

»Αυτές τίς λέξεις έλεγαν (έννοεί τους επιδρομείς): σπάστε, ρημάξτε το σπίτι του βουλευτή. Παίρνει λεφτά δωρεάν. ..

»Πού είναι οί νόμοι του κράτους, που είναι ή ασφάλεια του πολίτη, που είναι τα δικαιώματα τής ασυλίας μας; Γιά ποιές μέρες μάς δόθηκαν αυτοί οί νόμοι και τα δικαιώματα;

» Στο Γενή Μαχαλλά ένας αστυνομικός πρόφτασε τους πλιατσικολόγους μόλις έμπαιναν σ' ένα σπίτι: είναι άκόμη νωρίς, έλάτε ύστερα από μια ώρα, είπε. Αυτό είναι 'Ασφάλεια... Σ' αυτή την τεράστια διαδήλωση δέν έχει καν ματώσει ή μύτη ούτε ένός αστυνομικού.

»Άγαπητοί συνάδελφοι, όλοι οί εισερχόμενοι σ' όλα τα σπίτια χρησιμοποιούσαν αυτή τη φράση: "Μην φοβάστε, δέν θα σάς κρεμάσουμε και δέν θα σάς σφάζουμε. Έχουμε έντολές γι' αυτό. Μόνο θα καταστρέψουμε τα σπίτια σας". Υπάρχουν όρισμένοι που έδωσαν αυτή την έντολή. Αυτή ή υπόθεση ποιās όργάνωσης είναι προϊόν; ... τα γεγονότα ήταν όργανωμένα. Στην Πόλη υπήρχαν 74 εκκλησίες. Οί 70 κήκαν και γκρεμίστηκαν ταυτόχρονα. Το εθγениκό Τουρκικό Έθνος και οί ήγεμόνες και οί ήρωές του πάντοτε έδειξαν σεβασμό και άγάπη στους ναούς. Κατά την διάρκεια των 500 χρόνων, ακόμα και μέσα σε πολλούς πολέμους δέν έχει γκρεμιστεί καμμιά εκκλησία μας, κανείς ναός μας, τα ιερά σκεύη δέν έχουν τόσο άγρια και ποταπά καταστραφεί.

»Άγαπητοί συνάδελφοι, οί τάφοι ανοίχθηκαν, βγάλανε τα όστα των ιερών κληρικών μας, των γονέων μας και τα πτώματα μαχαιρώθηκαν και κήκαν. Συνάδελφοι αυτό δέν είναι μεγαλοποίηση. Έκφράζει ένα έλάχιστο ποσοστό τής αλήθειας και τής πραγματικότητας.

»Μερικοί κληρικοί μας άνελέητα δάρθηκαν και μεταξύ των ύπάρχουν και δολοφονημένοι...» Βλ. T.B.M.M., Zabit Ceridesi όπ. παραπ. σελ. 675 - 7.

»Αντίθετα, ο 'Αλέξανδρος Χατζόπουλος που σαν βουλευτής του Δ.Κ. ήταν υπόδικος γιά την υπόθεση τής «προσβάσεως του συντάγματος», όταν κλήθηκε να καταθέσει σαν μάρτυρας σχετικά με τα γεγονότα τής 6-7 Σεπτεμβρίου, σχεδόν έδήλωσε άγνοια περί του αν ήταν όργανωμένα και από ποιόν τα γεγονότα. Ίσως στη μεταστροφή τής στάσης του να συνετέλεσε ή συναδελφική άλληλεγγύη του γιά τους συγκρατούμενους ήγέτες του κόμματος στο όποιο άνήκε, ή άλλοι όπολογισμοί. Άς σημειωθεί ότι ο βουλευτής αυτός τελικά άπαλλάχτηκε γιάτι εξακριβώθηκε ότι δέν είχε ψηφίσει λόγω άπουσίας του από την τουρκική πρωτεύουσα τόν νόμο των «εκτάκτων άνα-

ἀδρανεῖς...». Ἐπισημαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ κατηγορούμενος Μεντερὲς ἀντιτάχθηκε στὴ συζήτηση ἐπὶ τῶν γεγονότων στὴν Κοινοβουλευτικὴ ὁμάδα τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος καὶ ἐφευρίσκοντας μιὰ καινοφανῆ μέθοδο ἐπηρέασε τὰ μέλη της καὶ ἔλαβε τὸ ἐπιθυμητὸ σ' αὐτὸν ἀποτέλεσμα, ταυτόχρονα, ἐνώπιον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως παρεμπόδισε ἀπὸ μέρους της τὴν διενέργεια ἀνακρίσεων σὲ βάρος του καὶ σὲ βάρος τοῦ αὐτόχειρα Ναμίκ Γκεντίκ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπεξηγήσεων καὶ τῶν ἐκτεθεισῶν ἀποδείξεων, ἐνδείξεων ὡς καὶ τεκμηρίων, τῆς πορείας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῶν μαρτυρικῶν καταθέσεων καὶ τῆς ἀνακρίσεως καθίσταται ἀντιληπτὸ ὅτι οἱ κατηγορούμενοι Τζελάλ Μπαγιάρ, Ἀντὴν Μεντερὲς καὶ Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ κινήθηκαν μὲ τὴ σκέψη καὶ πρόθεση καὶ ἔδωσαν ὁδηγίες καὶ ἐντολὲς γιὰ τὸ κίνημα τὸ ὁποῖο περιελάμβανε ζημιές καὶ καταστροφές. Τὰ γεγονότα ἀπεκάλυψαν ὅτι ἓνας κλάδος αὐτῆς τῆς συμφωνίας καὶ συνωμοσίας βρισκόταν στὴ Σμύρνη. Κατὰ συνέπεια ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ἐπιμείνουμε ἐπὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν κινήσεων τοῦ κατηγορουμένου Κεμάλ Χαντιμλή καὶ τῶν σχέσεων του μὲ τοὺς προαναφερθέντες κατηγορουμένους». Ἔτσι τὸ σκεπτικὸ τῆς ἀποφάσεως περνᾷ στὴν ἐξέταση τῆς περιπτώσεως τοῦ τέως βουλευτῆ τῆς Σμύρνης Κεμάλ Χαντιμλή. Ἄς παρακολουθήσουμε λοιπὸν τὴν ἐξιστόρηση.

7. Ο ΥΠΕΡΒΑΛΛΩΝ ΖΗΛΟΣ ΤΟΥ κ. ΝΟΜΑΡΧΗ

«Ὁ κατηγορούμενος Τζελάλ Μπαγιάρ ἀνεχώρησε στίς 5.9. 1955 ἀεροπορικῶς ἀπὸ τὴ Σμύρνη. Τὴν ἐπομένη ἀκριβῶς ἐκδηλώνονταν ταυτόχρονα μὲ τὴν Πόλη τὰ ἐπεισόδια. Ὁ μάρτυρας Ρεφίκ Τούλγκα καταθέτοντας ὅτι "...μοῦ κίνησαν ὑπόνοιες οἱ συνομιλίες αὐτὲς ποὺ ἦταν κυρίως ἐπαφές μὲ κομματικὰ στελέχη..." ἐξεδήλωσε ὅτι ἀντιλήφθηκε κάτι τὸ ἀσυνήθιστο στίς ἐπα-

κριτικῶν ἐξουσιῶν» ποὺ κρίθηκε ὅτι ἐγκαθίδρυσε δικτατορία στὴ χώρα. Γιὰ τὴν κατάθεση τοῦ Χατζόπουλου βλ. *Kim* ἀρ. 121 σελ. 14, 15.

φές καὶ στὴ στάση τοῦ κατηγορουμένου Μπαγιάρ καὶ τὰ γεγονότα ἀπέδειξαν ὅτι ἀνταποκρινόταν ἀκριβῶς σ' αὐτά. Ὅπως ἀναφέρθηκε στὴν κατάθεση τοῦ ἐν λόγῳ μάρτυρος, τὸ γεγονός ὅτι δὲν ὑπῆρχε κανεὶς ἀπὸ τοὺς κυβερνητικοὺς παράγοντες καὶ τοὺς ἰθύνοντες τοῦ κράτους στὴν Ἀγκυρὰ τὴ στιγμὴ ποὺ αὐτὸ διερχόταν μεγάλο κίνδυνο, δεδομένου ὅτι εἶχε ἀναφυῆσει διαφωνία μεταξὺ δύο συμμάχων κρατῶν ποὺ πλαισιώνει ἡ ΝΑΤΟικὴ συμμαχία, καὶ ὁ Πρωθυπουργὸς εἶχε ἐκφωνήσει λόγο ὥσάν νὰ ἐπρόκειτο νὰ κηρύξει πόλεμο στὴν Ἑλλάδα, ἡ ἀφίξη στὴ Σμύρνη καὶ ἡ ἀναχώρηση ἀπὸ τὴν Πόλη ὕστερα ἀπὸ ἐπαφές μὲ κομματικούς παράγοντες (ἐννοεῖ τὸν Μπαγιάρ), σὲ βαθμὸ ποὺ νὰ κινήσει ὑποψίες, εἶναι καταστάσεις ποὺ ἀποδεικνύουν ὅτι προετοιμάσθηκε τὸ ἔδαφος καὶ στὴν Σμύρνη. Τὸ ὅτι ὁ κατηγορούμενος Κεμάλ Χαντιμλή ὑπῆρξε ἐμπιστος τοῦ κατηγορουμένου Μπαγιάρ καὶ τοῦ κόμματός του, τὸ ἔδειξε καὶ στίς ὑποθέσεις "τοῦ σκυλιοῦ"²¹⁰ καὶ τῆς "καταστροφῆς τῆς ἐφημερίδος" ("Ντεμοκράτ Ἰσμίρ")²¹¹. Ὁ κατηγορούμενος Μπαγιάρ μέσω τοῦ Χαντιμλή ἀνεγείρει γιὰ προπαγανδιστικούς σκοποὺς στὸ χωριὸ Μουσαλλή μιὰ βρῦση καὶ θέτει στὴ διάθεση τοῦ Χαντιμλή τὸ ποσὸν τῶν 20.000 λιρῶν, ἀντίτιμο τῆς πωλήσεως σὲ κρατικὸ ἴδρυμα ἐνὸς σκυλιοῦ. Κατὰ συνέπεια ὁ κατηγορούμενος Χαντιμλή εἶναι ἐνήμερος τῆς συνωμοσίας καὶ τῆς προπαρασκευῆς. Ὁ τρόπος ἐνεργείας του κατὰ τὴν διαδρομὴ τῶν γεγονότων τὸ ἀποδεικνύει. Γιὰ νὰ διασαφηνισθεῖ ἡ πλευρὰ αὐτῇ, ἀρκεῖ νὰ ἀναλυθεῖ ἡ συλλογιστικὴ καὶ ἡ ἀποδεικτικὴ ἰσχὺς ποὺ ἀκολουθοῦν ἐν περιλή-

210. Ἀναφέρεται στὴν πώληση ἀπὸ τὸν Μπαγιάρ ἐνὸς σκυλιοῦ, σπάνιου εἶδους, ποὺ τοῦ δώρησε ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ προέδρου τῆς Δημοκρατίας, ὁ βασιλιάς τοῦ Ἀφγανιστάν σὲ ἐπίσημο ταξίδι, στὸν Ζωολογικὸ κήπο τῆς Ἀγκύρας καὶ μὲ τὸ ἀντίτιμο ἀνοικοδόμησε τὴν ἀναφερόμενη κρήνη. Ὑπόθεση ὑπ' ἀριθ. 2, στὸ πινάκιο τοῦ "ὑπέρτατου δικαστηρίου".

211. Ἀναφέρεται στὴν «ὀργανωμένη ἐπίθεση ἀντιφρονούντων» στὰ γραφεῖα τῆς ἐφημερίδας «Ντεμοκράτ Ἰσμίρ» τῆς Σμύρνης ποὺ ἀντιπολιτεύονταν τὴν Κυβέρνηση. Ὑπόθεση ὑπ' ἀριθμ. 16.

ψει οἱ ἐκφράσεις τῶν μαρτύρων. Ὁ μάρτυς Ὁρχάν Ραχμὴ Γκιόκ-
τσὲ κατέθεσε: "...δὲ βλέπουμε οἰαδήποτε σοβαρὴ ἐπέμβαση τῶν
ἀστυνομικῶν, ὁ φίλος μου Νταβέρ Οὐνάλπ, βλέπει στὸ καρα-
κόλι (ἀστυνομικὸ τμήμα) τὸν βαλῆ καὶ τὸν ρωτᾷ: ποιά εἶναι ἡ
ἀποψη, ἡ κρίση σας (περὶ τῶν διαδραματιζομένων); καὶ ὁ βαλῆς
δίδει τὴν ἀκόλουθη ἀπάντηση: "τὰ γεγονότα ἀποτελοῦν ἐκδή-
λωση τῆς ἐθνικῆς συνείδησης"... Τὸ Ἑλληνικὸ προξενεῖο
καίγεται, ἐκεῖ ὁ βαλῆς τῆς Σμύρνης δὲν ἔχει τὸ ὕψος ἐνὸς ἀνθρώ-
που ποὺ ἐκτελεῖ τὸ καθήκον του, εἶναι ἓνας χαμογελαστὸς
ἄνθρωπος ποὺ παροτρύνει τὸ πλῆθος...". Οἱ φωτογραφίες ἀπο-
θανάτισαν τὸ γεγονός. Ὁ μάρτυς κομισέρης (διοικητῆς ἀсту-
νομικοῦ τμήματος) Μεχμέτ Ἀράς καταθέτει: "κατὰ τὴν ἐ-
ποχὴ ἐκείνη ἤμουν κομισέρης τοῦ καρακολιοῦ Καχραμαν-
λάρ, περὶ τὴν 18-18.30 ὥρα ἔλαβα τηλεφώνημα ἀπὸ τὸν ἀξιω-
ματικὸ ὑπηρεσίας μου, πῆρα τοὺς ὑπάρχοντες (ἄνδρες) καὶ
πῆγα... μετὰ δύο ἄνδρες προχώρησα πρὸς τὴν πύλη τοῦ Μπα-
σμαχανέ, (ὅπου ἡ διεθνὴς ἔκθεση)· ἓνα πλῆθος προχωροῦσε πρὸς
τὸ Ἑλληνικὸ περίπτερο. Ὁ βαλῆς Χαντιμλή βρισκόταν μέ-
σα σ' αὐτὸ πλῆθος. Γινόταν ἀντικείμενο ἐπευφημιῶν. Ἀρχισαν
νὰ καίνε τὸ Ἑλληνικὸ περίπτερο. Τότε οἱ ἄνδρες καὶ οἱ ἐπικεφα-
λῆς τοὺς (ἐννοεῖ αὐτοὺς τοὺς ἀστυνομικοὺς) θέλησαν νὰ κάμουν
κάτι μικρὰ πράγματα γιὰ νὰ παρεμποδίσουν τὴν ἐπέλαση. Καὶ
ἐγὼ ἤθελα, γιὰ νὰ προλάβω τὴν ἐξέλιξη νὰ ἀπομακρύνω ἀπὸ κεῖ
μερικὰ ἄτομα. Ὅσο συνεχίζονταν αὐτὰ ἦρθε ὁ Βαλῆς. "Ἐκου-
μπίσου, μὴν συμπεριφέρεσαι σκαιὰ" μοῦ εἶπε. Τὸ περίπτερο
κάηκε, αὐτὴ τὴ φορὰ θέλανε νὰ τὸ γκρεμίσουνε, τὸ γκρεμίσανε
ρίχνοντας στοὺς στύλους τοῦ γάντζους". Ἐρωτήθη (ἀπὸ τὸ δι-
καστήριο), καὶ ἔδωσε τὴν ἐξῆς ἀπάντηση: "...δὲν λάβαμε καμμιά
ἐντολὴ ἀπὸ τὸ βαλῆ γιὰ νὰ διαλύσουμε τοὺς καταστροφεῖς".
Ὁ μάρτυς Μουράτ Ἐρόζ, εἶπε: "...εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι εἶναι
ἓνα γεγονός ποὺ ἐγίνε μετὰ τὴν ἄδεια τῆς κυβερνήσεως· πλησίον
καὶ ἐπὶ τῶν ὧμων τῶν διαδηλωτῶν ποὺ ἔρχονταν νὰ καταστρέ-
ψουν ὑπῆρχε ὁ Κεμάλ Χαντιμλή. Στὴν πλατεία Γκιούντογρου
τὸν κατέβασαν ἀπὸ τοὺς ὧμους τοὺς. Μόλις ἦρθε ὁ κύριος βα-

λῆς δὲν εἶπε τίποτα στοὺς ἀστυνομικοὺς..." Καὶ ὁ μάρτυς Ἀ-
ρίφ Μπάρτο: "...ὁ κομισέρης Μεχμέτ Ἀράς ἐμπόδιζε τὸν
κόσμο νὰ εἰσέλθει στὴν ἔκθεση. Ὁ κύριος βαλῆς σὲ κεῖνο
πάνω ἔρχεται καὶ λέγει: "τί παριστάνετε ἐδῶ, ξεκουμπιστεῖτε...
μὴ συμπεριφέρεστε σκαιὰ στὸν κόσμο, γιατί συμπεριφέρεστε
σκαιὰ;" Μόλις ἀποσύρθηκε ὁ κομισέρης ὁ κόσμος ὁρμήσε μέσα.
Ἀρχισε νὰ τρέχει πρὸς τὸ Ἑλληνικὸ περίπτερο. Ἐπικεφαλῆς
τοῦ πλῆθους ὑπῆρχε ὁ Ἰσμέτ Οὔτς. Μιὰ ἄλλη ὁμάδα ἔχοντας
ἐπικεφαλῆς τὸν Τοπάλ (χωλὸ) Ἀχμέτ ἔρχονταν πρὸς τὸ Ἑλλη-
νικὸ περίπτερο. Ὁ κομισέρης καὶ οἱ ἀστυφύλακες προσπάθη-
σαν νὰ τὴν ἐμποδίσουν. Εἶπε στοὺς ἀστυνομικοὺς (ὁ νομάρχης):
ξεκουμπιστεῖτε ἀπὸ κεῖ. Ὁ ὄνόματι Καρά-Ἀλῆ εἶναι πρόεδρος
τοῦ Δημοκρατικοῦ κόμματος τῆς περιφερειακῆς ἐπιτροπῆς
Τεπετζίκ καὶ ὁ ἠλεκτρολόγος Ἀχμέτ μέλος τοῦ κοινοτι-
κοῦ συμβουλίου στὸ Γεσῆλγκιουρτ. Αὐτοὶ ξεπετάχτηκαν καὶ
τὸ παρέδωσαν στὸ πῦρ. Ὁ κύριος βαλῆς σεργιάνιζε (sic)
τὰ ἐπεισόδια 50 - 60 μέτρα πίσω. Ἦρθαν πρὸς τὸ Κορδόνη.
Ὁ κύριος βαλῆς ἔσσει τὸ καπέλο του (δηλαδὴ χαιρετοῦσε).
Ἐρωτήθη (ἀπὸ τὸ δικαστήριον) καὶ ἀπάντησε ὡς ἐξῆς: Ὁ Ἰσμέτ
Οὔτς εἶναι πρόεδρος συνοικιακῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Δημοκρατι-
κοῦ κόμματος στὸ Τεπετζίκ". Ὁ μάρτυς Ἀντιεισαγγελέας Νεβ-
ζάτ Ἀκὶν κατέθεσε ὅτι "ἡ ἐντύπωση ποὺ ἀπεκόμισα ἀπὸ τὰ
γεγονότα, εἶναι ὅτι ὑπῆρξαν ὁργανωμένα... Γύρω ἀπὸ τὸ Μπα-
σμαχανέ εἶχε συναχθεῖ μεγάλο πλῆθος. Ὁ Χαντιμλή ἦταν ἀνά-
μεσα στὸ πλῆθος. Ρώτησα ὁρισμένους ὑπαλλήλους τῆς ἀσφα-
λείας (δηλαδὴ ἀστυνομικοὺς)· μοῦ εἶπαν ὅτι εἶχε γίνε ἐπίθεση
στὸ Ἑλληνικὸ περίπτερο τῆς ἐκθέσεως· ρώτησα γιατί δὲν ἐπεμ-
βαίνουν, μοῦ εἶπαν: "δὲ λάβαμε μιὰ παρόμοια ἐντολὴ γι' αὐτὸ
δὲν ἐπεμβαίνουμε". Ἐκείνη τὴν ὥρα ὁ βαλῆς Χαντιμλή ἦταν
ἀνάμεσα στὸ πλῆθος τὸ ὁποῖο τὸν σήκωνε στοὺς ὧμους του·
θέλησα νὰ συναντηθῶ μαζί του, δὲν τὸ κατόρθωσα...". Αὐτὲς οἱ
μαρτυρικὲς καταθέσεις ἀποκαλύπτουν τὴν πραγματικὴ θέση τοῦ
κατηγορουμένου Κεμάλ Χαντιμλή. Ὁ ἴδιος δὲν παρέμεινε μόνο
θεατὴς τῶν γεγονότων, δίδοντας τὶς προσήκουσες ἐντολές, προλα-

βαίνοντας την επέμβαση των αστυνομικών, αλλά συνέδραμε τις ζημιογόνες και καταστροφικές ενέργειες των διαδηλώσεων που διαδραματίζονταν ενώπιόν του. Άλλωστε, δεν λογίζεται σαν εκπλήρωση ιδιαίτερου καθήκοντος το γεγονός κατά το οποίο ο κατηγορούμενος βαλῆς που τυγχάνει να είναι ο ανώτατος προϊστάμενος των αστυνομικών δυνάμεων τῆς Σμύρνης, σεργιανίζει δρόμο-δρόμο, πλατεία-πλατεία. Μπορούσε να προλάβει ἔστω και μερικῶς τὸ κίνημα με τις ἀναγκαῖες και σοβαρὲς ἐντολές που θὰ ἔδιδε ἀπὸ τὸ κέντρο. Δὲν συντρέχει καμμιά νόμιμη αἰτία γιὰ τὴν ἄρση τοῦ ἀξιόποιου τῆς δραστηριότητας τοῦ κατηγορουμένου, ιδίως τῆς προτέρας καὶ προδήλου δολίας προαιρέσεως καὶ ἐνεργείας του. Τὸ γεγονός ὅτι μετὰ τὴν κρίσιμη τροπὴ που ἔλαβε ἡ ὅλη ὑπόθεση, ὅταν πρὶν ἀκόμη τὰ γεγονότα λάβουν κρίσιμη τροπή, ἀπαγόρευσε τὴν επέμβαση τῆς ἀστυνομίας, καὶ ὅτι ἐζήτησε συνδρομὴ ἀπὸ τὸν στρατὸ μετὰ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, σὰν προχώρησαν οἱ καταστροφικὲς δραστηριότητες, τὸ τελευταῖο τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ τὸ στόχο μιᾶς προτέρας προθέσεως ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀναγκαιότητας. Άλλωστε, τὸ ὑπὸ ἡμερομηνία 20.10.1960 ἔγγραφο τοῦ διευθυντοῦ τοῦ συνεργείου βαρεῖας συντηρήσεως, Λοχαγοῦ τοῦ Μηχανικοῦ Τουγκροῦτ Ἀκὶν που ὑπάρχει στὸ παράρτημα 3/29 (τῆς παρούσης δικογραφίας) καὶ που ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Γενικὸ Εἰσαγγελέα τοῦ Ἀνωτάτου δικαστηρίου, ἀπὸ μιὰ πλευρὰ θέτει τὴν κατάσταση τοῦ κατηγορουμένου. Δὲν ἦταν δυνατόν νὰ νοηθεῖ ὅτι ὑπῆρξε μιὰ ἀπλή σύμπτωση τὸ γεγονός κατὰ τὸ ὁποῖο χρησιμοποιοῦσε με τὸν ὑπουργὸ Ἑσωτερικῶν, τὸν αὐτόχειρα Ναμὶκ Γκεντίκ (που βρισκόταν στὴν Πόλη) ταυτόσημες ἐκφράσεις λέγοντας "τοῦτο εἶναι ἐθνικὸς ἀναβρασμός, μὴ συμπεριφέρεσθε σκαιῶς". Οἱ τέσσερις φωτογραφίες που ὑπάρχουν στὸ πλαίσιο 3/8 τοῦ παραρτήματος 30 (τῆς παρούσης δικογραφίας) ἀποθανατίζουν τὴν ἐπιδοκιμαστικὴ συμπεριφορὰ τοῦ κατηγορουμένου Χαντιμλή καὶ ἐκφράζουν τὴν στάση του, που ἄλλωστε ἀπέδωσαν οἱ μαρτυρικὲς καταθέσεις. Ὁ κατηγορούμενος Χαντιμλή εἶπε κατὰ τὴν διάρκεια τῆς καταθέσεως τοῦ μάρτυρα Ὁρχὰν Ραχμὴ Γκιόκ-

τσέ²¹² ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ σημαία ἐκάη στὶς 6 παρὰ 10, ὅμως καθ' ὃν τρόπο που δὲν ἔλαβε μέτρα μέχρι τὴν ὥρα αὐτή, διαπιστώθηκε ὅτι καὶ μετὰ ταῦτα δὲν προσέφυγε σὲ κανένα δραστικὸ μέτρο. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς τὸ ὑπὸ ἡμερομηνία 6/9/1955 ἔγγραφο τοῦ βοηθοῦ Νομάρχου Σμύρνης που τυγχάνει συνημμένο στὸ φύλλο 3/8 τοῦ παραρτήματος 29 (τῆς παρούσης δικογραφίας) δὲν γίνεται μνεία τῶν ληφθέντων μέτρων — ἄλλωστε δὲν ὑπῆρξαν — μόνον γνωστοποιεῖται ὅτι περὶ τὴν 4η πρωΐνῃ, ὅταν ἓνα πλῆθος περὶ τὰ 500 ἄτομα ἐπιχείρησε νὰ θέσει πῦρ καὶ νὰ λεηλατήσῃ τὴν ἀγορὰ τῶν κοσμηματοπωλῶν καὶ ἐπειδὴ ὑπῆρξε περὶ τοῦτου σχετικὴ εἰδοποίηση, τοῦτο διαλύθηκε ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τοῦ ἀστυνομικοῦ τμήματος Ἀναφάρταλαρ που παρατάχθηκαν ἑτοιμοὶ γιὰ ἀγῶνα (sic) καὶ ἀπὸ 39 φορτηγὰ με 950 στρατιῶτες με ἑφ' ὄπλου λόγῃ. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι χρήσιμο νὰ ἐπαναλάβουμε ἓνα σημαντικὸ σημεῖο. Τὰ γεγονότα, ἄρχισαν στὴ Σμύρνη μετὰ τὴν 17.30-18. Παρ' ὅλο που ὁ βοηθὸς Νομάρχης στὸ ἀνωτέρω ἔγγραφο τοῦ ἀναφέρεται, ὡς φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν συνημμένη σ' αὐτὸ ἑκθεση τῆς Διοικήσεως τοῦ Στρατιωτικοῦ Νόμου ὅτι "... πρῶτα στὶς 19.10 κήκε ἡ ἔναντι τοῦ Κυβερνείου Ἑλληνικὴ σημαία...", ὁ κατηγορούμενος Χαντιμλή προβάλλοντας ἔνσταση στοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ μάρτυρα Ὁρχὰν Ραχμὴ Γκιόκτσέ κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ Ἑλληνικὴ σημαία ἐκάη περὶ τὶς 5, με τὴν ἀπάντησή του που καταχωρήθηκε στὴ σελίδα 303 τῶν πρακτικῶν (τῆς παρούσης δίκης) χρησιμοποιῶντας τὴν ἐκφραση "Ὅσον ἀφορᾷ τὸ κάψιμο τῆς Ἑλληνικῆς σημαίας, τὸ γεγονός δὲν ἔλαβε χώρα στὶς πέντε παρὰ δέκα, ἀλλὰ στὶς ἑξὶ παρὰ δέκα" παραδέχθηκε ὅτι τὰ γεγονότα ἄρχισαν ἐνωρίτερα. Τὸ ἀπαντητικὸ ἔγγραφο που ἀπέστειλε ἐκ τῶν ὑστέρων ὁ Βοηθὸς Νομάρχης πρὸς τὴν Διοίκηση τοῦ Στρατιωτικοῦ Νόμου, προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι

212. Γιὰ τὴν κατάθεση βλ. Kim ἀρ. 122 σελ. 19, Nutku ὅπ. παραπ. σελ. 395.

ἐπειδὴ δὲν εἶχαν ληφθεῖ ἔγκαιρα μέτρα, καταβλήθηκε προσπάθεια νὰ ἐμφανισθεῖ κατ' αὐτὸ ὁ χρόνος ἐνάρξεως τῶν ἐπεισοδίων ἀργότερα. Τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ τὴν συμφωνία στὴν ὥρα, καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖο διαδραματίσθηκαν τὰ γεγονότα, εἶναι ὅτι ἐδῶ ἔπαιξαν ρόλο οἱ πρόεδροι τῶν συνοικιακῶν καὶ τοπικῶν ἐπιτροπῶν τοῦ Δημοκρατικοῦ κόμματος, πράγμα ποὺ ἐκφράζεται ἀπὸ τὶς καταθέσεις τῶν ἀνωτέρω κατονομασθέντων μαρτύρων καὶ τοῦ καθηγητοῦ Μαθηματικῶν (σὲ Τεχνικὴ Σχολή) Ἰμπραχὴμ Σερτέρ: "οἱ πρῶτιστοι τῶν ὀργανωτῶν εἶναι οἱ διοικηταὶ τοῦ Στρατιωτικοῦ Νόμου καὶ ἐπονται τὰ στελέχη τοῦ κόμματος. Δὲν εἶναι νοητὸ ὁ κύριος Νομάρχης ἢ οἱ τοπικοὶ πρόεδροι τοῦ Δημοκρατικοῦ κόμματος νὰ ἔχουν ὀργανώσει ἀπὸ μόνοι τους μιὰ τόσο κακὴ ὑπόθεση (ποὺ ἐκτείνεται) στὸ διαμέτρημα τῆς χώρας. Πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ ἔχουν διαπράξει αὐτὰ τὰ ἐπεισόδια σύμφωνα μὲ τὶς ἐντολὲς καὶ τὶς ὁδηγίες προῖσταμένων ἀρχῶν..." καὶ αὐτὸ τὸ γεγονὸς διαφωτίζει σύμφωνα μὲ τὰ πορίσματα τῆς ἀνακρίσεως τὴν ἄποψη ὅτι βρισκόταν σὲ ἐπαφὴ καὶ σχέση μὲ τοὺς λοιποὺς κατηγορουμένους. Καταδείχθηκε λοιπόν, βάσει τῶν συγκεντρωθεῖσιν ἀποδείξεων σὲ βάρος τῶν κατηγορουμένων Μπαγιάρ, Μεντερὲς καὶ Ζορλοῦ ὅτι ἀπὸ κοινοῦ συναπεφάσισαν ὅλα αὐτά, ὅπως καὶ τὸ ὅτι ὁ κατηγορούμενος Κεμάλ Χαντιμλή ἐνέχεται στὴ συμφωνία καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ δὲν ἔδωσε τὶς προσήκουσες ἐντολὲς στὶς ἀστυνομικὲς δυνάμεις, ὥστε μὲ τὴν παρεμπόδιση τῶν ἀστυνομικῶν νὰ ἐπέμβουν, ἔγινε αἷτια τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ περιπτέρου καὶ τοῦ Προξενείου, 13 οἰκιῶν καὶ τριῶν καταστημάτων καὶ ἐπέτρεψε τὴν καταστροφή».

Καὶ τὸ σκεπτικὸ προχωρεῖ: «Ἀφοῦ σημειώθηκε ἡ θέση καὶ ἡ στάση τοῦ κατηγορουμένου Κεμάλ Χαντιμλή στὰ γεγονότα, μὲ τὴν κατάδειξη τῆς ἐνοχῆς τούτου, ποὺ ταυτίζεται μὲ ἐκείνη τῶν λοιπῶν κατηγορουμένων, εἶναι ἀνάγκη γιὰ τὸ σύνολο, τὴν φύση καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς ὑποθέσεως νὰ ἀναπτυχθεῖ σὲ ἰδιαίτερο τμήμα ὁ ρόλος στὰ γεγονότα, τῆς ὀργανώσεως τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος. Ἄλλωστε, ὁ κατηγορούμενος Ἀντνάν Μεντε-

ρές, παρ' ὅλο ποὺ ἐδήλωσε ὅτι ἡ Κυβέρνηση ἦταν ἐνήμερη ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι διέθετε ἀρκετὲς δυνάμεις γιὰ νὰ τὰ προλάβει ἀλλ' ὅτι αἰφνιδιάσθηκε, οὐδέποτε διευκρίνησε γιὰ ποῖο λόγο δὲν ἀποκαλύφθηκαν τότε ἢ ὕστερα οἱ δυνάμεις ἢ ἡ ὀργάνωση ποὺ τὴν αἰφνιδίασε. Γιατὶ (ἀπλούστατα) αὐτὲς οἱ δυνάμεις καὶ ἡ ὀργάνωση ποὺ κινήθηκε, ἦταν ὁ ἴδιος καὶ τὰ στελέχη καὶ τὰ μέλη τοῦ κόμματός του. Ὅπως διευκρινίζεται ἐξ ἀρχῆς, εἶναι πρόδηλον ὅτι, γιὰ τὴν κατὰ τὸ δοκοῦν ἐκτέλεση τῶν διαδηλώσεων γιὰ τὶς ὁποῖες ἔτρεφαν τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἦταν ἀποτελεσματικὲς γιὰ τὴν ἔκβαση τῆς τριμελοῦς διάσκεψης ποὺ θὰ συγκαλεῖτο στὸ Λονδίνο λόγω τοῦ Κυπριακοῦ οἱ κατηγορούμενοι Μπαγιάρ, Μεντερὲς καὶ Ζορλοῦ, προμελετώντας καὶ ὀργανώνοντάς τες εἶχαν ἀνάγκη ἐνὸς μέσου. Ἡ πραγμάτωση τῶν κυρίως διαδηλώσεων καὶ ἐκδηλώσεων στὴν Πόλη ὅπου οἱ Ρωμηοὶ πολῖτες εἶναι πολλοί, καὶ ἡ κατὰ παρόμοιο τρόπο ἐνέργεια στὴ Σμύρνη καὶ στὴν Ἀγκυρα, ἦταν ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ τεχνάσματος (τερτιπιού), ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ ὅλου ἐγχειρήματος ἀπὸ μιὰ καλὰ λειτουργοῦσα ὀργάνωση καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς δραστικότητάς της.

»Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἐκτέλεση τῆς ὅλης δράσεως καὶ τοῦ τρόπου ἐνεργείας ἀπὸ μέρους τῶν δικῶν τους στελεχῶν καὶ τῶν (κομματικῶν) παραγόντων δυνατὸν νὰ θεωρηθεῖ χρήσιμη καὶ προπάντων ἀναγκαία, ἀναφορικὰ πρὸς τὴν ἐξασφάλιση τόσο τῆς μυστικότητος τῆς ὑποθέσεως ὅσον καὶ τῆς κινητοποιήσεώς τους ἐντὸς συντόμου χρονικοῦ διαστήματος. Οἱ κατωτέρω διευκρινίσεις καὶ ἀποδείξεις θὰ διαλευκάνουν ἀρκετὰ τὸ προκείμενο θέμα».

8. ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΕΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ

Ἡ συνέχεια, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ σκεπτικοῦ ἀναφέρεται στὸν ρόλο ποὺ εἶχε στὰ γεγονότα ἡ ὀργάνωση τοῦ Δημοκρατικοῦ κόμματος καὶ τῶν στελεχῶν του.

Θὰ ἔπρεπε προκαταβολικὰ νὰ τοιςσθεῖ γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ὅτι

ή έκδίκηση τών διαφόρων υποθέσεων από τὸ «ὑπέρτατο δικαστήριον» ἀπέβλεπε στὸν κολασμὸ τῶν παρανομιῶν τοῦ ἐκπτώτου καθεστώτος ποὺ εἶχε διαπράξει τὸ κομματικὸ κράτος τοῦ Μεντερές καὶ Μπαγιάρ. Ἐτσι, μετὰ τὴν ἀπόδοση τῆς εὐθύνης τῆς ὀργανώσεως στὴν τότε Κυβέρνηση, ἡ ἀπόδοση τῆς εὐθύνης τῆς ἐκτελέσεως τῶν γεγονότων τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου στὸ «Δημοκρατικὸ Κόμμα» ὁλοκληρώνει καὶ δικαιώνει τὴν ἀποστολὴ τῆς δίκης.

«Ἐν πρώτοις», παρατηρεῖ τὸ σκεπτικὸ, «πρέπει νὰ διευκρινίσουμε τούτη τὴν πλευρά, δηλαδὴ πλέον ἔχει ἀποδειχτεῖ ὅτι τὰ γεγονότα ὑπῆρξαν προϊόν μιᾶς συνωμοσίας καὶ ὀργανώσεως. Ὁ κατηγορούμενος Ἀντὴν Μεντερές στὴ συγκέντρωση τῆς Κοινοβουλευτικῆς ὁμάδας τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος τῆς 12.9.55 ἀποδέχθηκε καὶ ὁμολόγησε τὴν συνωμοσίαν λέγοντας ὅτι "...τὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου μὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ προβλήματα τῶν εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς μακρᾶς προετοιμασίας". Ἐμεῖς τὸ ἐκφράζουμε μὲ τὴν διατύπωση ὅτι ἀποτελεῖ ἔργο συνωμοσίας (τερτιπιού). Ἀλλωστε, τὸ γεγονὸς ὅτι (τὰ ἐπεισόδια) ἄρχισαν ἀκριβῶς τὴν ἴδια ὥρα καὶ στὶς τρεῖς πόλεις, ὅτι στὴν Ἰσταμπούλ (μιὰ πόλη ποὺ ἔχει διάφορες συνοικίες ἀπομακρυσμένες ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅπου μεταξὺ τους μεσολαβεῖ θάλασσα, ὅπου ἀπαιτεῖται μεταφορικὸ μέσο γιὰ τὴν μεταξύ τους ἐπικοινωνία), οἱ ὁμάδες καὶ οἱ διαδηλωτὲς προσῆλθαν στοὺς τόπους τῶν γεγονότων μέσα σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα (ἐφοδιασμένοι) μὲ τσεκούρια, ἀξίνες, ρόπαλα καὶ ὄργανα καὶ γνωρίζοντας τὰ σπῆματα, τὰ καταστήματα καὶ τὰ ιδρύματα τῶν Ρωμηῶν πολιτῶν, ἀκριβῶς ὥσάν νὰ εἶχαν αὐτὰ ἐξακριβωθεῖ προηγουμένως καὶ τὰ κατέστρεψαν καὶ τὰ ἐρήμωσαν, ἀποτελοῦν ἐκδηλώσεις καὶ ἀποδείξεις ὅτι ἡ συνωμοσία (τὸ τερτίπι) κατευθύνθηκε βάσει ὁδηγίων ποὺ ἐκπορεύθηκε ἀπὸ μιὰν ἀρχὴ καὶ ἀπὸ ἓνα κέντρο. Ἡ ὑπὸ ἡμερομηνία 9.9.55 ἐκθεσὶς τοῦ Ἀρχηγείου τῆς Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας, Νεβζάτ Ἐμρεάλπ ὁ ὁποῖος ἦταν κατὰ τὰ γεγονότα Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς τῆς Ἀσφαλείας τῆς Πόλης, ποὺ κατέθεσε ὅτι "...τὰ γεγονότα ἄρχισαν μὲ ὁδηγίες καὶ καθοδηγητικὲς ἐντολές", ἡ κατάθεση τοῦ μάρτυρα Σεβκέτ

Τεμιζ κατὰ τὴν ὁποία "...τὸ γεγονὸς ὅτι ἔχει καταστραφεῖ ἓνας χώρος ποὺ βρισκόταν στὸ ὑπόγειο καὶ ποὺ δὲν ἦταν δυνατό νὰ διαπιστωθεῖ ἀπὸ τὸ δρόμο ὅτι πρόκειται περὶ ἐργαστηρίου, ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπειδὴ ὁ ἰδιοκτῆτης καὶ ἡ ταυτότητά του ἦταν διαφορετικὴ (sic: δηλαδὴ "Ἕλληνας)", ἡ διατύπωση τοῦ ἀπόστρατου Σωματάρχη Φαζίλ Μπιλγκέ κατὰ τὴν ὁποία "...ἔχει σχηματίσει τὴν πεποιθήση ὅτι παρόμοια γεγονότα, μποροῦσαν νὰ πραγματοποιήσουν μόνο οἱ κυρίαρχες στὴ χώρα ἀρχές, καὶ αὐτὲς δὲν ἦταν ἄλλες ἀπὸ τὸ Κόμμα καὶ τὰ ἄτομα ποὺ τὸ διοικοῦσαν καὶ τὸ κατηύθυναν...", ἀναφέρονται στὸν προκείμενο συλλογισμό. Τὸ σημεῖο ποὺ πρέπει νὰ ἐπιμείνει κανεὶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὁ καθορισμὸς τῆς ὀργανώσεως καὶ τῶν στελεχῶν ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ μέσο στὴν ὅλη ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου ποὺ ὑπῆρξε καὶ ὁ ὁδηγὸς στὸ κίνημα. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιήθηκαν σ' ἓνα κίνημα, τὸ ὁποῖο ἐφθάσε μέχρι τὴν κατὰστροφὴ καὶ τὸν ἀφανισμό τὰ κόμματα τῆς ἀντιπολιτεύσεως, οἱ "ὀργανώσεις νεολαίας", καὶ τὸ Σωματεῖο "ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκικὴ". Τόσο μᾶλλον ποὺ τὰ σωματεῖα τῆς "Νεολαίας" καὶ "Ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκικὴ" δὲν ἔχουν ὀργάνωση ἱκανὴ νὰ κινητοποιηθεῖ γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ ἓνα τόσο μεγάλο κίνημα²¹³. Τὸ ὅτι αὐτὰ δὲν ἦταν ἱκανὰ γιὰ ἓνα κίνημα τὸ ὁποῖο ἔχει διαδραματισθεῖ κατὰ παρόμοιο τρόπο, καθίσταται ἀντιληπτὸ ἀπ' τὶς μαρτυρικὲς καταθέσεις καὶ ἀπὸ τὶς ὑπ' ἀριθμ. 37 καὶ 38 ἐκθέσεις, ποὺ ὑπέβαλαν τὸ Ἀρχηγεῖο καὶ ἡ Γενικὴ Ἐπιθεώρηση Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας (καὶ ποὺ ἐδρίσκονται συνημμένες) στὸ παράρτημα 3/12 (τῆς παρούσης δικογραφίας). Τὰ στελέχη τῶν ἐν λόγῳ σωματείων δυνατόν νὰ ἀπέβλεπαν καὶ νὰ ἀποσκοποῦσαν σὲ συμμετοχὴ τῶν κατὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο σὲ ἀόριστες ἐκδηλώσεις. Μολοντοῦτο, ἐξακριβώθηκε ὅτι τόσον οἱ

213. Τὸ σωματεῖο «ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκικὴ» εἶχε στὴν Ἀνατολίαν 118 παραρτήματα ποὺ κάλυπταν τὴν χώρα ὡς τὸ πιὸ ἀπόμακρο σημεῖο τῆς (Ἀνατολικὸ Μπεγιαζίτ στὰ Τουρκοσοβιετικὰ σύνορα). Στὴν Κων/πολὴ εἶχε 18 παραρτήματα. Βλ. *Sir* ἀρ. 19 σελ. 22.

φοιτητικές οργανώσεις, όσο και το Σωματείο "ή Κύπρος είναι Τουρκική" και οι κομμουνιστές δεν έχουν καμιά ανάμιξη και έπιρροή στα γεγονότα. 'Απεναντίας, στο προαναφερόμενο συνημμένο στο παράρτημα (της δικογραφίας) 38, έγγραφο της Γενικής 'Επιθεωρήσεως 'Εθνικής 'Ασφαλείας διευκρινίζεται ότι "στις διαδηλώσεις ή οργάνωση του Δημοκρατικού Κόμματος διεδραμάτισε κυρίαρχο ρόλο". 'Ομολογουμένως δεν ήταν ευνόικη ή κατάσταση για τον 'Επιθεωρητή ο οποίος τότε ήταν ένας κρατικός υπάλληλος, ώστε να διευκρινίσει κατά τρόπο περισσότερο σαφή την αλήθεια. Διαπιστώνεται ότι όσοι ήταν σε θέση να δώσουν επί του θέματος πληροφορίες και να συντάξουν αναφορά κατά το δυνατόν, πάντοτε αποφεύγουν να αναφερθούν στο έν λόγω σημείο. Τό ότι οι όδηγοί στα γεγονότα της Σμύρνης ήταν ή κομματική οργάνωση, καταδεικνύεται από την κατάθεση του Ρασήμ 'Αταλάη που κατά την εποχή εκείνη ήταν Νομικός Σύμβουλος του ΝΑΤΟ σύμφωνα με την οποία "επί του διαβιβασθέντος στον ίδιο αιτήματος παροχής βοήθειας από μέρους ενός 'Ελληνα Ταγματάρχη διαβίβασε τούτο στον πρόεδρο της νομαρχιακής επιτροπής του Δημοκρατικού Κόμματος 'Ενβέρ Ντουντάρ και (κατόπιν τούτου) απέστειλε στρατιωτική μονάδα στον τόπο που όριζε ή καταγγελία²¹⁴ και για τον όποιο είχαν εκφραστεί τα παράπονα υπό του καταγγέλλοντος", και τις καταθέσεις του 'Αρίφ Μπάρτο (τεχνικού τηλεφωνίας του ΝΑΤΟ), και του δασκάλου 'Ιμπραχίμ Σερτέρ κατά τις όποιες "...οί οργανωτές των γεγονότων της Σμύρνης, ήταν ανώτεροι υπάλληλοι της διοικήσεως και στελέχη του Δημο-

214. Για κατάθεση του βλ. Vatan 4 Νοεμβρίου 1960. 'Ο μάρτυς κατέθεσε ότι ό συνταγματάρχης Καλέντζος(;) και ό λοχαγός Καρίκυλος(;) και ή γυναίκα του Τασούλα (sic) είχαν άποτανθεί σ' αυτόν. Οί 'Ελληνες άξιωματικοί, όπως άναφερε ό 'Αταλάη συνέταξαν έκθεση για τα γεγονότα που υπέβαλαν στην 'Ελληνική Κυβέρνηση, αντίγραφο της όποίας είχαν κοινοποιήσει στο Στρατηγείο του ΝΑΤΟ, ό Διοικητής του όποιου κοινοποίησε τό περιεχόμενό της στον ίδιο.

κρατικού Κόμματος..." Είναι άξιοπρόσεκτο και ένέχει ιδιαίτερη σημασία τό γεγονός ότι ό Ρασήμ 'Αταλάη άντι να ζητήσει βοήθεια άπ' τό Νομάρχη Κεμάλ Χαντιμλή, ζήτησε από ένα κομματικό πρόεδρο, έστω και άν αυτός ήταν φίλος του, και ότι αυτός είχε την άρμοδιότητα να την παρέξει. 'Επισημάνθηκε ότι ένα παρόμοιο κίνημα είχε κατευθυνθεί σύμφωνα με όδηγίες που είχαν δοθεί προηγουμένως από ένα κέντρο. 'Αλλωστε, τό ότι ή έξουσία του Δημοκρατικού Κόμματος προσέφευγε σε παρόμοιες υποθέσεις στην κομματική οργάνωση, κατέδειξαν εύκρινώς τα γεγονότα όπως της Σμύρνης, του Τόπκαπου²¹⁵, Γκεγκιλή²¹⁶, Καισαρείας²¹⁷, της έφημερίδας "Ντεμοκράτ 'Ισμίρ". Τα γεγονότα του Τόπκαπου οργανώθηκαν και εφαρμόστηκαν σε μιá μέρα, όπου πέντε-έξη χιλιάδες κομματικοί (παράγοντες) συγκεντρώθηκαν σ' ένα σημείο έντός συντόμου χρονικού διαστήματος. Οί δικογραφίες Τόπκαπου, Καισαρείας, "Δημοκρατικής Σμύρνης" άποτελούν πρόσθετες άποδείξεις περί του ότι ή οργάνωση και τα στελέχη του Κόμματος, χρησιμοποιήθηκαν στα γεγονότα (της 6-7 Σεπτεμβρίου). Οί καταθέσεις των μαρτύρων Χαλήμ Καζιλή, Χαύρετίν Σουμέρ, επιβεβαιώνουν τις καταθέσεις των μαρτύρων Νεβζάτ 'Εμρεάλπ και 'Αϊντίν Κονουράλπ άπ' τις όποιες άποδεικνύεται ότι μιá ή δυό μέρες πριν από τα γεγονότα είχαν μεταφερθεί άπ' τό 'Εσκή Σεχέρ στην 'Ισταμπούλ και στην γύρω περιοχή, ξένοι άστυνομικοί και εργάτες από τα εργοστάσια και ότι την έπομένη των γεγονό-

215. Δολοφονική άπόπειρα «άγανακτισμένων πολιτών» κατά του άρχου της άξιωματικής αντιπολιτεύσεως 'Ισμέτ 'Ινονου. Κατηγορούμενοι ήταν οί Μπαγιάρ και Μεντερές. 'Υπόθεση ύπ' αριθμ. 13.

216. 'Ενοπλη οργανωμένη επίθεση κατά άνακριτικής επιτροπής του Ρ.Λ.Κ. Κατηγορούμενοι ό Μεντερές και οί βουλευτές του νομού Τσανάκ-καλε (Δαρδανελίων) του Δ.Κ. 'Υπόθεση ύπ' αριθμ. 14.

217. Παρεμπόδιση μιās 'Επιτροπής του Ρ.Λ.Κ. με τον 'Ινονου έπικεφαλής, από μέρους του Μεντερές και των βουλευτών του Δ.Κ. της Καισαρείας να έπισκεφθεί την περιφέρεια αυτή. 'Υπόθεση ύπ' αριθμ. 16.

των ὁ Μουκερρέμ Σαρὸλ²¹⁸ ἐπεκοινώνησε τηλεφωνικῶς ἀπὸ τὴν Ἄγκυρα μὲ τὸν Πρόεδρο (τῆς περιφερειακῆς ὀργανώσεως) τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος στὸ Μπέυκοζ, Μεχμέτ Καπτάν. Τὴν στιγμήν ποὺ ἡ Ἰσταμποῦλ ἦταν ἐρεΐπια, ἡ ἐπαφὴ ἐνὸς ὑπουργοῦ Προεδρίας μὲ ἓνα ἄτομο ποὺ εἶναι ἀναμεμιγμένο στὰ γεγονότα ὅπως ὁ Καπτάν, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα περνᾷ συχνὰ στὶς μαρτυρικές καταθέσεις, ἀποδεικνύει προπάντων ὅτι σ' αὐτὸν εἶχαν ἀνατεθεῖ συγκεκριμένα καθήκοντα. Ἐὰν σ' αὐτὲς τὶς ἀποδείξεις καὶ τὶς ἐνδείξεις προστεθοῦν οἱ καταθέσεις τῶν μαρτύρων Χικμέτ Μπίλ, Χαϊντάρ Τάνσου, Κεμάλ Γιλντιρίμ, Μουστάκ Τουζούν, Γιακούπ Οὐλουκάν, Νετζίπ Μποσκίρ, Σεβκέτ Τεμίζ, Τζεμάλ Γκιόκμπελ, Ἰσμαήλ Τζόκερ²¹⁹ καὶ τοῦ Διοικητῆ Ἀσφα-

218. Ὅπως κατέθεσε ὁ μάρτυρας Ἀϊντίν Κονουράλπ, ἀνταποκριτὴς τῆς Τουρκοκυπριακῆς ἐφημερίδας «Νατζάκ», γνωστὸς τοῦ Μεχμέτ Καπτάν (πρόεδρος τῆς τοπικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Δ.Κ.) τοῦ εἶπε: «μὴ μὲ ἀναγκάζετε νὰ πῶ περισσότερα, ἔχω στὰ χέρια μου γραπτὲς ἐντολὲς τοῦ Μ. Σαρὸλ». Ὁ ἴδιος μάρτυρας ὁμολόγησε ὅτι οἱ διαδόσεις περὶ σφαγῶν τῶν Τουρκοκυπρίων στὶς 28 Αὐγούστου ἦταν ἱστορία ποὺ εἶχε ἐφεύρει ὁ ἴδιος (sic) καὶ τὴν εἶχε συζητήσει μὲ τὸν Ζορλοῦ. Βλ. *Dünya*: 28 Ὀκτωβρίου 1960.

219. Ὁ Δρ. Οὐλουκάν, γιατρός, ἐπιμελητὴς τότε στὴν Ἱατρικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀγκύρας καὶ ἐφεδρὸς λοχαγὸς κατὰ τὰ γεγονότα. Γιὰ τὴν κατάθεσή του βλ. *Dünya* 2 Νοεμβρίου 1960. Μεταξὺ ἄλλων ἀνέφερε ὅτι: «Στὶς 2 τῆ νύχτα, στὸ Γαλατὰ ὑπῆρχαν τεθωρακισμένα. Ἡ πλᾶτεία ἦταν γεμάτη ἀπὸ ἀξιωματικούς καὶ στρατηγούς. Κανεὶς δὲν ἐπενέβαινε στοὺς διαδηλωτές. Αὐτοὶ σπάγανε τὰ ρολὰ, πετοῦσαν τὰ ἐμπορεύματα στὸ δρόμο. Ὡς καὶ τὰ κεφαλοτύρια τὰ κυλοῦσαν καὶ τὰ ἐρίχναν στὴ θάλασσα. Ἐνας ἄνδρας στὸ μικρόφωνο ἔλεγε: "Φίλοι, νὰ πᾶμε στὰ νησιά καὶ στὴ Χαλκηδόνα." Ἐνας ξανθὸς ἀστυνομικὸς στεκόταν στὴν ἄκρη ἄπραγος. Σ' ἓναν ἄλλο ἀστυνομικὸ εἶπα: "Γιατί δὲν τὸν συλλαμβάνετε αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο;" "Δὲν εἶμαι τρελλὸς" μοῦ ἀπάντησε. Στὸ αὐτοκίνητο ποὺ εἶχε μεγάλφωνο ὑπῆρχε κάποιος ποὺ ἔμοιαζε μὲ παπᾶ· εἶχε μούσι. Σκέφτηκα: τί δουλειὰ νὰ εἶχε αὐτός; Ρώτησα, κι ἔμαθα ὅτι ἦταν ὁ ταχυδακτυλουργὸς Ἀμπρα Καντάμπρα, κατὰ κόσμον Ὁμὲρ Λουτφοῦ. Εἶχε κι αὐτὸς μούσι σὰν παπᾶς, καὶ φοροῦσε μαῦρο κοστούμι. Μοῦ εἶπε: "Δές τα, ἐμπλεξά. Εἶχα παράσταση στὸ Ἀκσαράϊ καὶ δὲν ἦρθαν οἱ θεατές. Βγήκα ἐξω καὶ εἶδα τὸν [συρφετό. Κάποιος ἀπ' αὐτοὺς εἶπε: νὰ ἔνας παπᾶς, θέλει νὰ τὸ σκάσει. Ἀναγκάστηκα νὰ δείξω στὸ

λείας Πριγκηπονήσων Χαμντί Τζάνογλου²²⁰ κατὰ τὴν ὁποία ὀρίζεται ὅτι στὰ γεγονότα "... ἔχουν συμμετάσχει ἡ κομματικὴ ὀργάνωση καὶ τὰ μέλη τοῦ Κόμματος", γίνεται ἐμφανὲς ὅτι ὅλες οἱ ὑπάρχουσες ἀποδείξεις συγκεντρώνονται σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο. Ἄλλωστε, διαφωτίζει τὴν κατάσταση καὶ ἡ κατάθεση τοῦ μάρτυρα Ρεφίκ Τούλγκα ποὺ βρισκόταν σὲ θέση ἀπὸ τὴν ὁποία μπορούσε νὰ παρακολουθήσει καὶ νὰ δεῖ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ γεγονότα, κατὰ τὴν ὁποία "... οἱ ὀργανωτὲς τῆς συνωμοσίας εἶναι τὰ στελέχη τοῦ κόμματος, γιατί μόνον ἡ ὀργάνωση ἐνὸς μεγάλου κόμματος μπορούσε νὰ συγκεντρώσει τόσους ἀνθρώπους ἀπὸ πολὺ μακριὰ στὴν Ἰσταμποῦλ καὶ νὰ τοὺς διανεῖμει ὁμοιόμορφα ὄργανα...". Ἡ παραμονὴ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἑσωτερικῶν Ναμίκ Γκεντίκ στὴν Ἰσταμποῦλ ἀφοῦ τὸ πρῶτὴ τῆς ἴδιας μέρας ἀπαντῶντας σὲ σχετικὴ ἐρώτηση συντάκτη τῆς

πλήθος τὸ πέος μου γιὰ νὰ δοῦν ὅτι ἔχω περιτομὴ καὶ δὲν εἶμαι χριστιανός. Ἔτσι γλῶττωσα μὲ πῆραν μαζί τους καὶ ἔτσι τοὺς ἀκολούθησα"». Βλ. *Vatan*, 2 Νοεμβρίου 1960. Ὁ Κεμάλ Γιλντιρίμ εἶχε παντοπωλεῖο. Βλ. *Dünya* 28 Ὀκτωβρίου, ὁ Τζεμάλ Γκιόκμπελ ἐφεδρὸς ἀνθυπολοχαγὸς καὶ ὁ Ἰσμαήλ Τζόκερ, εἶχε συλληφθεῖ σὰν δράστης τῶν γεγονότων καὶ κρατήθει. Βλ. *Vatan* 4 Νοεμβρίου 1960.

220. Ὁ Ἀχμέτ Χαμντί Τζάνογλου διοικητὴς τῶν δυνάμεων ἀσφαλείας τῶν Πριγκηπονήσων εἶχε μεταβεῖ στὴν Πόλη γιὰ νὰ εἰσπράξει τὸ μισθὸ του καὶ στὶς 6 Σεπτεμβρίου νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ μιὰ ὑπόθεση λαθρεμπορίας. Ὅταν ἐσπευσμένα ἐπανῆλθε τὸ βράδυ στὴν ἐδρα του ἡδὴ ἀρχίζαν τὰ ἐκτροπα. Τότε σὲ βοήθειά του πρόστρεξε ὁ Σαλίχ Μπέης ἀπὸ τοὺς Τούρκους πρόκριτους τῆς Πριγκήπου, πρῶην ἀστυνομικὸς. Κατὰ τὴν κατάθεσή του ὁ μάρτυρας εἶπε μεταξὺ ἄλλων τὰ ἀκόλουθα: «Ὁ Σαλίχ Μπέης μοῦ εἶπε ὅτι ἐπικεφαλῆς τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔσπαγαν καὶ λεηλατοῦσαν ἦταν ὁ Πρόεδρος (ὁμάδος βάσης) τοῦ Δ.Κ. Τεβφίκ. Βάλαμε μέσα τὸν Τεβφίκ! (γέλωτες). Ἦλθε σὲ μένα ὁ Πρόεδρος τῆς τοπικῆς ἐπιτροπῆς Πριγκηπονήσων τοῦ Δ.Κ. (πρόκειται γιὰ τὸν Ἑρντογὰν Ἀνταλή, σημερινὸ Γερούσιαστή τοῦ Κόμματος τῆς Δικαιοσύνης). Μοῦ λέγει: Ἀπὸ ποιὸν πήρατε ἐντολὴ νὰ χώσετε μέσα τὸν Τεβφίκ; (γέλωτες). Καὶ γὰρ τοῦ εἶπα: ἡ ἀστυνομία ἀπὸ ποιὸν παίρνει ἐντολὲς γιὰ νὰ χῶνει μέσα τοὺς ἀνθρώπους; (γέλωτες). Μετὰ τοῦ εἶπα ὅτι τὴν καταγγελία γιὰ τὸν Τεβφίκ τὴν εἶχε κάμει ἄλλο στέλεχος τοῦ Δ.Κ. Ὁ Πρόεδρος μοῦ εἶπε: Μὴν τὸν ἀκοῦς αὐτόν, ἀνήκει σὲ ἀντίθετη φράξια γι' αὐτό! (Καγχα-

έφημερίδας "Τζουμχουριγιέτ"²²¹ είχε δηλώσει ότι: "προπάντων στην Πόλη έλαττώνεται ο αριθμός των εγκληματιών και είναι ικανοποιητική ή κατάσταση της (δημόσιας) τάξεως στη χώρα. Την αιλία τούτου του αποτελέσματος είμαι της γνώμης ότι πρέπει να την αναζητήσει κανείς στην ώριμότητα των πολιτών και τις προσπάθειες των αστυνομικών δυνάμεων" απέχει πολύ από του να είναι προϊόν μιας απόφασως που δόθηκε εκείνη την στιγμή. "Υπάρχουν καταστάσεις που δίνουν την πεποίθηση ότι είχε θεωρηθεί σκόπιμη ή παραμονή του Ναμίκ Γκεντίκ στην Πόλη. Η κατάθεση του μάρτυρος Σελτζούκ Έμρέ κατά την οποία "έκείνο το βράδυ βρίσκoυν στο Βιλαέτι (διοικητήριο), οί τηλεφωνικές συνδιαλέξεις του αυτόχειρα ύπουργού των Έσωτερικών Ναμίκ Γκεντίκ που έκαμε τότε, καταδεικνύουν ότι τα γεγονότα ήταν προϊόν μιας συνωμοσίας (δηλ. ότι είναι οργανωμένα). Το πρώτο τηλεφώνημα πραγματοποιήθηκε με τον τότε Γενικό Διευθυντή Ασφαλείας Έτχέμ Γετκινέρ. Ο ύπουργός των Έσωτερικών στην έντολή που έδωσε έλεγε ότι: ή αστυνομία έπρεπε να συμπεριφερθεί ήπια δεδομένου ότι πρόκειται περί ενός έθνικου άναβρασμού. Την δεύτερη τηλε-

σμοί. Γέλασε και ο ίδιος ο Μεντερές). Έγώ, του είπα, φράζια και τα τοιαύτα δέν ξέρω. Μετά διαπιστώσαμε ότι την όλη δουλειά την έκαμαν τα μέλη του Δ.Κ. Μερικούς τούς έχωσα μέσα. Τους ρώτησα πώς ξεχώρισαν τα σπίτια των έλλήνων από τα σπίτια των τούρκων. Έκείνοι μου είπαν ότι σπάγα-νε τα σπίτια των όποιων είχαν προηγουμένως σπάσει το ένα παράθυρο.

»Πρόεδρος: Και το πρώτο παράθυρο το είχαν σπάσει πάλι μέλη του ίδιου κόμματος;

»Μάρτυς: Μάλιστα. Μετά άπ' αυτά οί φίλοι μου είπαν ότι: σέ μιá-δυό μέρες έτοιμαζέ τα, θά φύγεις. Γιατί; τούς ρώτησα. Έχωσες μέσα τα μέλη του Δ.Κ., μου είπαν (καγχασμοί). Έτσι και έγινε. Ύστερα από δυό μέρες με μετέθεσαν άρχικά στο Κέντρο και στην συνέχεια με άποστράτευσαν (καγχασμοί). Βλ. *Kim* άρ. 122 σελ. 14-15. Ο ίδιος μάρτυρας εξέγησε ότι όμάδες κρούσης είχαν άποβιβαστεί στην Πριγκηπόνησο από το Παντείχι που βρίσκεται άπέναντι, στην Άσιατική άκτή. Πρβλ. *Akis*: άρ. 325 σελ. 8. Βλ. *Sözcu* άρ. 265, 6.

221. Βλ. *Cumhuriyet* 6.9.1955.

φωνική συνδιάλεξη είχε με τον ύπουργό Δημοσίων Έργων Ζεϋ-τίνογλου και του είπε "έσύ δέν καταλαβαίνεις; έμείς ξέρουμε τί κάνουμε. Αύτός είναι έθνικός άναβρασμός'", έξηγεί από μια πλευρά το αίτιο της παραμονής του αυτόχειρα Γκεντίκ στην Πόλη. Μάλιστα, σύμφωνα με την κατάθεση του μάρτυρα Ναμπή Ούπ, λαμβανομένου ύπ' όψη ότι είχε άφιχθεί από το Χαϊντάρ-πασα στο Βιλαέτι πολύ μετά τις 8.30, και παρ' όλο που την ώρα εκείνη συνεχίζονταν κατά τόπους οί ζημιές και οί καταστροφές, δέν δίστασε να συστήσει στους αστυνομικούς να μην επιδείξουν βία (στούς διαδηλωτές).

»Άλλωστε, λαμβανομένου ύπ' όψη, ότι δέν είναι νοητό ένα τόσο πολυσήμαντο κίνημα να στερείται όργανώσεως και ότι, δέν τίθεται θέμα ή Κυβέρνηση να μην έχει λάβει πληροφορίες περί της ύπάρξεως μιās τέτοιας όργανώσεως και της εύρείας συνωμοσίας που προετοίμαζε ή τουλάχιστον να μην την άνακάλυψε και να μην την έξακρίβωσε, είναι έκτός άμφισβήτησεως ότι οί παράγοντες της προκειμένης όργανώσεως έχουν τύχει ύποθάλψεως και προστασίας. Οί έντολές και όδηγίες πρós την όργάνωση του Δημοκρατικού Κόμματος όπως είναι δυνατόν να έχουν δοθεί προφορικά, έτσι είναι δυνατόν να είναι και άπόρρητες. Ωστόσο, όπως άναφέρεται στο ύπό ήμερομηνία 8/8/60 έγγραφο της είσαγγελίας Ίσταμπούλ που είναι συνημμένο στο παράρτημα 75 ύπ' άριθ. 1/28 (της δικογραφίας), για την έρευνα του άρχείου του Δημοκρατικού Κόμματος ήλθε ή σειρά (sic) μόνον την 2/6/1960 και κατεσχέθη το άρχείο κατά την ήμερομηνία αύτή. Είς το αύτό έγγραφο διευκρινίζεται ότι "... διαπιστώθηκε ότι οί γραπτές και προφορικές έντολές που δόθηκαν από τα άνώτερα κομματικά όργανα άναφορικά με τα γεγονότα της 6-7 Σεπτεμβρίου, ως και τα αντίστοιχα πρós τις άπαντήσεις των κατωτέρων όργάνων έγγραφα και οί σελίδες των βιβλίων άποφάσεων είχαν σχισθεί και είχαν καταστραφεί στο σημείο αύτό", και το γεγονός αύτό έρμηνεύει το αίτιο της μη δυνατότητας άποκτήσεως γραπτών ή των ύπαγορευθεισών έντολών. Έκτός τούτου, πρέπει να σημειωθεί, ότι ενώ δέν είναι δυ-

νατόν νά ισχυρισθεῖ κανεῖς πῶς οἱ συμμετασχόντες στή διαδήλωση καί στίς καταστροφές εἶναι μόνον τὰ στελέχη τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος, ὥστόσο, τὰ γεγονότα ἔχουν πραγματοποιηθεῖ ὑπό τήν κατεύθυνση καί τήν καθοδήγηση τῶν στελεχῶν τῆς ὀργανώσεως αὐτῆς. Μιά ἄλλη αἰτία τῆς ἀνοχῆς καί τῆς παροχῆς ἀδείας ὡς καί τῆς ἀποχῆς (ἀπό τήν λήψη μέτρων) τῶν ἀστυνομικῶν δυνάμεων δύναται νά εἶναι τὸ ὅτι αὐτὲς παρέτήρησαν κατὰ τόπους τήν ὑπαρξή δημοκρατικῶν (ὁπαδῶν τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος). Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐμφανίζει ἀξιοσημείωτη ὑφή, ἡ δήλωση καί ἡ μαρτυρικὴ κατάθεση τοῦ Διοικητῆ Ἀσφαλείας τῆς ὑποδιοικήσεως Πριγκηπονήσων Ἀχμέτ Χαμντί Τζάνογλου ὁ ὁποῖος, ἐπειδὴ προέβη σὲ ἔρευνες ἀναφορικὰ πρὸς τὰ γεγονότα, σὲ βάρος τῶν Δημοκρατικῶν μετατέθηκε σὲ ἄλλο τόπο (sic) καί ἀργότερα ἀποστρατεύθηκε.

»Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι τοῦτο: ὅτι χρησιμοποιήθηκαν οἱ ἐπικεφαλῆς καί τὰ στελέχη τῶν κομματικῶν ὀργανώσεων αὐτοὺς ὀργάνωσαν καί ἐξασφαλίσθηκε ἀπ' αὐτοὺς ἡ ἔνταση καί τὸ περιεχόμενο τῶν γεγονότων, ὥστε νά πραγματοποιηθοῦν ταυτοχρόνως σὲ ὅλα τὰ μέρη. Μὲ αὐτὲς τὶς ἀπαριθμημένες ἀποδείξεις, τὶς ἐνδείξεις καί τὰ τεκμήρια σχηματίσθηκε ἡ βεβαία πεποίθηση κατὰ τὴν ὁποία οἱ κατηγορούμενοι Μπαγιάρ, Μεντερὲς καί Ζορλοῦ εἶναι οἱ ὀργανωτὲς τῶν γεγονότων τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου καί ὅτι ὁ κατηγορούμενος Κεμάλ Ἀϊγκοὺν συνέδραμε στήν ὀργάνωση, τὴν προπαρασκευὴ καί τὴν ἐκτέλεση. Ἐξ ἄλλου, τὰ γεγονότα στήν Πόλη δὲν περιορίστηκαν μόνον στίς ζημίες καί τὶς καταστροφές, προκλήθηκαν πυρκαγιές καί κατὰ τόπους λεηλασίες. Ἡ συμπεριφορὰ τῶν διοικητικῶν προϊσταμένων ἔχει ἐπηρέασαι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν ἀπελπιστικὴ τροπὴ τῶν πραγμάτων».

Τὸ «ὑπέρτατο δικαστήριον» στήν συνέχεια τοῦ σκεπτικοῦ τῆς ἀποφάσεως ἐξετάζει τὴν στάση κατὰ τὰ γεγονότα, τῶν κατηγορουμένων Φαχρεττίν Κερίμ Γκιόκῆ, Ἀλαεττίν Ἐρίς, πρῶην βαλὴ τῆς Πόλης καί Διευθυντὴ Ἀσφαλείας, ἀντίστοιχα. Θὰ καταλήξει λοιπὸν στὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν ἐνέχονται στήν

συνωμοσία, ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἀπὸ κοινοῦ συμφωνίας μὲ τοὺς κατηγορουμένους Μπαγιάρ καί Μεντερὲς γιὰ τὴν ὀργάνωση τῶν ἐπεισοδίων. Τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐπικράτησε ἄλλωστε καί κατὰ τὴν κρίση τῆς περίπτωσης τοῦ Φουάτ Κιοπρουλοῦ, ὑπουργοῦ Προεδρίας κατὰ τὴν ἐποχὴ πού διαδραματίσθηκαν οἱ βιαιοπραγίες.

Φαίνεται ὅτι ἡ πολιτικὴ σκοπιμότητα πού εἶχε δεσπόσει στίς δίκες τῆς Πλάτης σημαντικὰ ἐπηρέασε, ὅχι μόνον τὶς καταδίκες ἀλλὰ καί τὶς ἀπαλλαγές. Ἔτσι, τὰ πρόσωπα πού ἀπαλλάχθηκαν, ἴσως νὰ μὴν εἶχαν βέβαια, μιὰ ἀνάμιξη πρωταίτιου στήν ὅλη ὑπόθεση. Ἀλλὰ ἡ ἀπαλλαγὴ τοὺς ὀφείλεται περισσότερο στὸ ὅτι εἶχαν δώσει ἔγκαιρα δείγματα κατὰ τὰ ὁποῖα διεχώρησαν τὴν θέση τοὺς ἀπὸ τοὺς κρατοῦντες. Καί ἡ κυρίαρχη, τότε, στοὺς στρατιωτικοὺς καί πολιτικοὺς κύκλους τῆς Τουρκίας βούληση στρεφόταν πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν προσωπικοτήτων πού προέρχονταν ἀπὸ τὸ «Δημοκρατικὸ Κόμμα» ἀλλὰ πού εἶχαν διαφωνήσει μὲ τὴν ὑπόδικη καί ἐκπτωτὴ ἡγεσία του, ὥστε σὲ περίπτωσιν ἐπανόδου τῆς χώρας στὸν πολυκομματισμὸ νὰ διαδραμάτιζαν ἐνεργὸ ρόλο ὡς πρὸς τὴν ἰδιοποίησιν τῆς κληρονομιάς τῆς ἐκλογικῆς δυνάμεως τοῦ διαλυθέντος ἀπὸ τὸ πραξικόπημα, πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἄλλωστε καί οἱ καταθέσεις ὅσων πολιτικῶν προσωπικοτήτων παρήλασαν μάρτυρες κατηγορίας ὑπῆρξαν ἥπιες, προσεγμένες στοὺς χαρακτηρισμούς, μεστὲς ἀπὸ συμπάθεια μπορεῖ νὰ πεῖ κανεῖς γιὰ τοὺς κατηγορουμένους αὐτοὺς, πράγμα πού δὲν παρέλειψε νὰ ἐπισημάνει τὸ δικαστήριον στήν ἀπόφασί του.

9. Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΑΙΤΙΩΝ

Θὰ ἔπρεπε νὰ προστεθεῖ ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κατηγορία αὐτῶν τῶν κατηγορουμένων, ὑπάρχει καί ἡ ὁμάδα τῶν «βομβιστῶν», δηλαδή ἐκείνων πού κατὰ τὸ βούλευμα, τοποθέτησαν καί πυροδότησαν τὴν βόμβα στὸ σπίτι τοῦ Ἀτατούρκ πού βρίσκεται στήν Θεσσαλονίκη, τὴν ὁποία γι' αὐτὸ ἄλλωστε τὸν σκοπὸ

είχαν μεταφέρει από την Τουρκία. Δεν είναι ή δυσχέρεια στην απόδειξη της υπάρξεως ιδιαιτέρων σχέσεων μεταξύ αυτών των κατηγορουμένων και της τριάδας Μεντερές, Μπαγιάρ και Ζορλου, ούτε γιατί η αξιόποινη πράξη είχε διαπραχθεί στο έδαφος ξένης επικράτειας, μήτε ή από μέρους τους άγνοια του επιδιωκόμενου τελικού σκοπού, αλλά στην προκειμένη περίπτωση, λόγοι πολιτικής σκοπιμότητας, οδήγησαν στην απαλλαγή τους. Μιά σκοπιμότητα διαφορετικής ύφης από την άλλη.

Κατά συνέπεια ή απόφαση περιορίστηκε στην διαπίστωση των πρωταιτίων των επεισοδίων, που ήταν οι κύριοι εκπρόσωποι του καταλυθέντος καθεστώτος. Έτσι, το σκεπτικό της απόφασης πριν καταλήξει σε καταδικαστικό συμπέρασμα αντικρούει κατά τον ακόλουθο τρόπο τους ισχυρισμούς που πρόβαλαν οι βασικοί κατηγορούμενοι. Αρχικά σχετικά προς όσα επικαλέστηκε ο Μπαγιάρ ή απόφαση παρατηρεί²²²:

«Οί φάσεις που διήλθε στην γεωγραφική (sic) και πολιτική της Ιστορία ή Κύπρος και που εκτίθενται στην υπεράσπιση παραμένουν έξω από την ένταυθα λεπτομερειακά αναπτυσσόμε-

222. Ο Μπαγιάρ κατά την υπεράσπισή του ισχυρίστηκε ότι «ή υπόθεση και οι φάσεις από τις οποίες διήλθε το Κυπριακό αποτελούσαν ένα πρόσφορο κλίμα για διαδηλώσεις, ότι δεν ήταν άνευ σημασίας, όπως είπε ο μάρτυς, το ταξίδι του στη Σμύρνη προκειμένου να παραστεί στις καλλιτεχνικές εκδηλώσεις (γλέντια sic) της Διεθνούς εκθέσεως που τα έσοδά τους είχαν αφιερωθεί για την αντιμετώπιση δαπανών της κλινικής θωρακικών νόσων της πρώτης (Πανεπιστημιακής) Σχολής της Σμύρνης που είναι ή Ιατρική, ως και στην τελετή θεμελιώσεως αυτής· ότι δεν επέστρεψε στην Άγκυρα, λόγω καιρικών συνθηκών, εάν ο καιρός ήταν πρόσφορος θα μετέβαινε αεροπορικώς στην Πόλη· ότι δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως απόδειξη (της ένοχής του) στά γεγονότα το ότι δεν κοιμήθηκε το μεσημέρι· ότι ο μάρτυς Ρεφίκ Τούλγκα παρεμήνευσε ακόμη και τις τηλεφωνικές συνομιλίες· ότι δεν ακολούθησε καθορισμένο δρομολόγιο από τα Φλώρια στο Καμπάτας ως και ότι δεν είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι εγένετο για την παρακολούθηση των προετοιμασθεισών διαδηλώσεων, δεδομένου ότι δεν υπάρχει μιá συνηθισμένη πορεία· ότι δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί σαν αποδεικτικό στοιχείο ένοχής του ότι κατέστη κοινωνός της γνωστοποιήσεως την ώρα του γευμάτος των στο έστιατόριο του Άμπντουλάχ Έφέντη τηλεφωνικώς υπό του Ναήλ

νη βάση της άμυνας. Σ' αυτή τη δίκη έχει ληφθεί υπ' όψη ή πολιτική που ακολούθησε ή διακυβέρνηση του Δημοκρατικού Κόμματος. Στην αρχή της παρούσας απόφασης έχει αναπτυχθεί

Μουτλουγκήλ από το «Πρακτορείον Άνατολίας» στον Μεντερές, της ειδήσεως της βόμβας και της έντολης τούτου να μεταδοθεί από το πρακτορείο· ότι δεν ξεστόμισε στις κατασκοπήσεις (Άλτερ) Γιαμανλάρ μιá έκφραση όπως «εάν έκραγεί μιá βόμβα στη Θεσ/νίκη» και ότι αυτό άνήκει αποκλειστικώς και μόνο άοριστα στην κατάσταση του μάρτυρα Ιμπραχίμ· ότι έχει καταρριφθεί από τις «καταθέσεις των μαρτύρων Άκνός και Γετκινέρ ο ισχυρισμός κατά τον οποίο θέλησε να φορτώσει (sic) την ένοχή στο Σωματείο «ή Κύπρος είναι Τουρκική» και στους κομμουνιστές, ωστόσο δεν μπορεί να θεωρηθεί ως κάτι άφύσικο ότι κατά τις πρώτες στιγμές των γεγονότων τους είχαν υποπτευθεί· ότι από την Σμύρνη άφίχθησαν στην Πόλη περί την μεσημβρία, ότι ξεκίνησαν από τα Φλώρια για το Καμπάτας περί τις 17.30, κατά ταυτα σ' ένα πολύ σύντομο χρονικό διάστημα δεν υπάρχει δυνατότητα επικοινωνίας και ή εις βάρος του έρμηνεία της μεταβάσεώς του από την Πόλη στην Άγκυρα, δεν αποτελεί αποδεικτικό στοιχείο· ότι δεν μπορούσε να μεταβεί από τη Σμύρνη στην Άγκυρα αεροπορικώς λόγω δυσμενών καιρικών συνθηκών ενώ το συντομώτερο ταξίδι καθορίζεται από σχετικούς κανονισμούς, ότι υπάρχουν όρισμένα μέτρα που πρέπει να ληφθούν κατά τη διαδρομή και που γι' αυτό το λόγο απαιτούν όρισμένο χρόνο, ότι δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί σαν έπιβαρυντικό αποδεικτικό στοιχείο ή μη προτίμηση αυτής της τόσο κοπιαστικής πορείας· ότι μόλις επέστρεψε από την Σαπάντζα στη Νικομήδεια, ήλθε όδικώς στην Πόλη· ότι άγωνίστηκε με ομάδα καταστροφών· ακόμα ότι δεν ήταν ενήμερος της συνωμοσίας (τερτίπιού) ως και ότι δεν εφίσκεται στη θέση του οργανωτή κάτω από το σκοπό που του αποδίδεται· ότι έπί τούτου δεν είχε ένεργό επικοινωνία με κανένα των κατηγορουμένων, ότι οι μάρτυρες δεν είναι ειλικρινείς· ότι υπάρχει αντίφαση μεταξύ της εκθέσεως και της καταθέσεως του Νεβζάτ Έμρεάλ· ότι δεν είναι όρθος ο ισχυρισμός κατά τον οποίο τα γεγονότα είναι έργο Δημοκρατικού Κόμματος λόγω του ότι δεν ήταν δυνατόν να τα έχουν οργανώσει άλλες οργανώσεις, απαιτείται να προσαχθούν οι αποδείξεις· ότι πάντοτε πρέσβευε το πολιτικό δόγμα πώς, έναντι των μειονοτήτων πρέπει ή συμπεριφορά των δικαιωμάτων του πολίτη (sic)· ότι ή έναντι των Τούρκων τρομοκρατία στην Κύπρο προκάλεσε συγκίνηση, νευρικότητα και ευαισθησία στην Τουρκική Κοινή Γνώμη· ότι ή διάδοση κατά τις 28.8.1955 της ειδήσεως περί σφαγής των Τούρκων, πώς οι Ρωμηοί του Έσωτερικού (έννοεί της Τουρκίας) συνέλεξαν χρήματα για την Κύπρο (sic) και οι ένέργειες που απέβλεπαν στην «πραγμάτωση»

ή σχετική δραστηριότητα, τὸ πεδίο καὶ τὰ ὅριά της καὶ ἀπὸ ποιᾶς πλευρᾶς καὶ μέχρι ποιοῦ βαθμοῦ ἐνδιαφέρει τὴν ἐνοχλή (τῶν κατηγορουμένων) καὶ τὴν προκειμένη ποινικὴ ὑπόθεση. Ἀναφορικὰ μὲ τὸ ὅτι ἡ Κυπριακὴ ὑπόθεση ἀποτελοῦσε πρόσφορο πεδίο γιὰ διαδηλώσεις : ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἤδη τὰ γεγονότα ἔχουν ἐξετασθεῖ καὶ ἐρευνηθεῖ. Θὰ πρέπει νὰ γίνῃ ἐμμονὴ ἐπὶ τοῦ κατὰ ποῖο τρόπο καὶ γιὰ ποῖο λόγο οἱ κατηγορούμενοι ὠφελήθηκαν ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴ κατάσταση καὶ ἀτμόσφαιρα ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ. Καὶ αὐτὸ ἔχει ἀναπτυχθεῖ στὴν ἀπόφαση. Τὸ ὅτι δὲν εἶναι ἀξιόπιστη ἡ προβαλλόμενη αἰτιολογία γιὰ τὴ μετάβαση στὴ Σμύρνη ἐνὸς Ἀρχηγοῦ κράτους, ὁ ὁποῖος πρόσφατα μόλις ἔχει ἐπανακάμψει ἀπὸ τὴν

τοῦ σκοποῦ τῆς ἐνώσεως εἶχε ἐκνευρίσει ὁλωσδιόλου τοὺς Τούρκους· ὅτι τὸ ταυτόχρονο γεγονός τῆς βόμβας στὴ Θεσσαλονικὴ ἐξοβέλισε τὴ δυνατότητα καθησυχάσεως τῶν Τούρκων· ὅτι ἡ 6/7 Σεπτεμβρίου ἔχει τὴν ιδιорρυθμία ἐνός τελικοῦ (sic) κινήματος καὶ διαδηλώσεως· ὅτι οἱ καταστροφές δὲν ἦσαν αὐτοσκοπός, ἀλλὰ ἐκδήλωση ἐνός εἰλικρινοῦς αἰσθήματος (sic)· ὅτι μερικὰ ἐπιζήμια ἄτομα ἐπωφελοῦμενα τῆς ψυχολογίας τοῦ ὄχλου μετέτρεψαν τὴν ὑπόθεση σὲ καταστροφές καὶ σὲ λεηλασίες καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου κατετέθηκαν τὰ φύλλα τῆς 4,5,6 Σεπτεμβρίου 1955 τῆς ἐφημερίδος "Τζουμχουριγιέτ" καὶ δύο φύλλα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ἀχμέτ Χαμιντὴ Μπασάρ "τὰ παρασκήνια τῆς ἐποχῆς μας" καὶ τὸ φύλλο τῆς 2 Νοεμβρίου 1955 τῆς ἐφημερίδας "Σὺν Πόστα"». Ἀπὸ τίς καταθέσεις ἡ σοβαρότερη ἦταν τοῦ δασκάλου Ἰμπραχὴμ Ἀλτέρ ποὺ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν διευθυντὴς τῶν Κατασκοπήσεων Γιαμανλάρ, κατὰ τὸν ὁποῖο «...ὁ Μπαγιάρ ἀφίχθηκε στίς 3 Σεπτεμβρίου στὴν Σμύρνη. Στίς 4 παρακάθησε σὲ δαίτη ποὺ τοῦ παρατέθηκε στίς Κατασκοπήσεις, ἐκεῖ εἶπε πρὸς τὸν πρόεδρο τῆς Νομαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς Δ.Κ. καὶ πρὸς τὸ Νομάρχην ποὺ ἦταν παρόντες· δίνω μεγάλη σημασία στὴν Τουρκο-ἑλληνικὴ φιλία, ἀλλὰ οἱ Ρωμηοὶ (sic) δὲν τὸ ἐξετίμησαν. Ἄν ἡ ἀποψὴ μας δὲν ἐπιβληθεῖ στὸ Λονδίνο ποὺ εὐρίσκεται ἡ ἀντιπροσωπεία μας, στὴν Θεσσαλονικὴ θὰ ἐκραγεῖ μιὰ βόμβα. Καὶ τότε νὰ δεῖτε τὰ χάγια τῶν Ρωμηῶν τῆς Πόλης. Ἡ Κυβέρνηση ἔχει λάβει τὰ μέτρα της. Εἴμαστε ἀποφασισμένοι"». Βλ. *Dünya* 2 Νοεμβρίου 1960. Ὁ ἴδιος μάρτυρας ἀνέφερε αὐτόπτη τῆς σκηνῆς μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν ἴδιο τὸν Τζεμάλ Γκιουρσέλ ποὺ τότε ἦταν σωματάρχης στὴν περιοχή. Βλ. *Şehir*, 1 Νοεμβρίου 1960.

Σμύρνη, καὶ τὸ ὅτι σὲ μιὰ τόσο κρίσιμη χρονικὴ περίοδο τὸ κυβερνητικὸ κέντρο (δηλαδή ἡ Ἀγκυρὰ) ἔχει μείνει ἀκέφαλο, ἔχουν ἀναπτυχθεῖ μὲ τὴν σχετικὴ αἰτιολογία λεπτομερῶς στὴν μαρτυρικὴ κατάθεση τοῦ μάρτυρα Ρεφίκ Τούλγκα. Σὰν μιὰ βασίμη αἰτία τῆς μεταβάσεως προβάλλεται ὁ ἰσχυρισμὸς τῆς τελετῆς θεμελιώσεως τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Αἰγαίου καὶ ὡς πάτημα ἡ στὸν τύπο (σχετικὴ) εἰδησεογραφία. Ἐνας ἀρχηγὸς κράτους σὲ παρόμοιες τελετὲς ἀρμόδια καὶ κατὰ συνήθεια εἶναι δυνατόν νὰ προσκληθεῖ. Ἡ προβολὴ ὡς δικαιολογία τῶν ἐγκαινίων μιᾶς κλινικῆς γιὰ νὰ ἀπομακρυνθεῖ καὶ ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Κράτους ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς κυβερνήσεως (Πρωτεύουσα) τὴ στιγμὴ ποὺ καὶ ὁ πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως καὶ οἱ περισσότεροι τῶν ὑπουργῶν της βρίσκονταν στὴν Ἰσταμπούλ καὶ στὴ Σμύρνη δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν σοβαρὴ καὶ εἰλικρινής, λαμβανομένων ἴπ' ὄψιν τῶν αἰτίων ποὺ ἀπαρίθμησε ὁ μάρτυς Ρεφίκ Τούλγκα καὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως ἐκείνων τῶν ἡμερῶν. Ἐλέχθη ὅτι λόγω δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν δὲν ἔγινε ἀεροπορικῶς ἡ ἐπιστροφή στὴν Ἀγκυρὰ, καὶ ἐπειδὴ τὸ σιδηροδρομικὸ ταξίδι ἐξαρτᾶτο ἀπὸ κανονισμοὺς καὶ (ὡς ἐκ τούτου) συνεπάγονταν τὴ λήψη προηγουμένων μέτρων, ἦταν (δηλαδή) ἐπαχθὲς μέσον, προκρίθηκε ἡ ἀτμοπλοϊκὴ διακίνηση. Τὸ γεγονός κατὰ τὸ ὁποῖο, ὅπως ἐπισημαίνεται στὸ οἰκεῖο μέρος τῆς ἀποφάσεως, πραγματοποιήθηκε σιδηροδρομικῶς ἡ ἀναχώρηση γιὰ τὴν Ἀγκυρὰ τὸ βράδυ τῆς ἴδιας ἡμέρας τῆς ἀφίξεως (τοῦ Μπαγιάρ) στὴν Πόλη, δίχως νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν τὰ ἴδια ἐμπόδια καὶ οἱ αὐτὲς δυσχέρειες, ἔχει κλονίσει τὸν βαθμὸ εἰλικρινείας τοῦ ἐν θέματι σημείου τῆς ὑπερασπίσεως. Θὰ πρέπει, ἀντὶ νὰ κρίνουμε κατὰ πόσο ἡ διαδρομὴ ποὺ πραγματοποιήθηκε γιὰ τὴ μετάβαση στὸ Χαϊντάρπασα εἶναι συνηθισμένη, νὰ ἐπιμείνουμε ἐπὶ τοῦ ποῖα εἶναι ἡ πλεον πρόσφορη διαδρομὴ γιὰ νὰ προφτάσει κανεὶς ἔγκαιρα τὸ τραῖνο μεταβαίνοντας ἀπὸ τὰ Φλώρια στὸ Χαϊντάρπασα διερχόμενος (κατ' ἀνάγκη) ἀπὸ τὸ Καμπάτας. Ὅπως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἰσχυρισθεῖ κανεὶς ὅτι ἡ πρόσφορος αὐτὴ διαδρομὴ διέρχεται ἀπὸ τὸ Τα-

ξίμ. Ἀπὸ τὶς προρρηθεῖσες μαρτυρικὲς καταθέσεις καὶ ἀπὸ τὶς ἐπανειλημμένες δηλώσεις τοῦ κατηγορουμένου Φουὰτ Κιοπρουλοῦ καθίσταται γνωστὸ ὅτι ἡ ἀντίληψη κατὰ τὴν ὁποία τὸ κίνημα εἶχε ἐκτελεσθεῖ ἀπὸ μέρους τῶν κομμουνιστῶν διατυπώθηκε ἀπὸ τοὺς κατηγορουμένους Μπαγιάρ καὶ Μεντερές. Στεροῦνται λοιπὸν τῆς ιδιότητος στοιχείων ὑπερασπίσεως οἱ δηλώσεις τοῦ τότε Διοικητοῦ τῆς Στρατιωτικῆς Διοικήσεως Νουρεττίν Ἀκνὸζ καὶ τοῦ Ἐτχέμ Γετκινέρ μὲ τὶς ὁποῖες υἱοθετοῦνται οἱ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀποφάσεις καὶ οἱ ἐνέργειες τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Κράτους καὶ τῆς κυβερνήσεως. Ἐφ' ὅσον οἱ ἰσχυρισμοὶ περὶ τῆς ὁργανώσεως (τῶν γεγονότων) ἀπὸ μέρους τῶν κομμουνιστῶν ἔχουν προβληθεῖ ὄχι μόνον ἀμέσως μετὰ τὰ γεγονότα, ἀλλὰ καὶ στὶς 12.9.1955 στὴν κοινοβουλευτικὴ ὁμάδα τοῦ Δ.Κ. καὶ στὴν Μ.Ε.Τ. δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λεχθεῖ ὅτι αὐτοὶ οἱ ἰσχυρισμοὶ καὶ οἱ ἀπόψεις ἔχουν σὰν ἐμπνευσή τους τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔλαβαν χώρα τὰ γεγονότα. Ὅπως ἔχει καταθέσει ὁ μάρτυς Ρεφίκ Τοῦλγκα διαπιστώνεται ὅτι ἡ ὅλη ὑπόθεση ἔχει ἀντιμετωπισθεῖ ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς. Σ' αὐτὸ ὑπάρχει ἁρμονία μεταξὺ τῶν καταθέσεων καὶ τῆς ροῆς τῶν γεγονότων.

»Ὁ μάρτυς Νεβζάτ Ἐμρεάλπ ἐξήγησε τοὺς λόγους καὶ τὰ αἷτια τῆς καταθέσεώς του ὅπως καὶ τῆς ἐκθέσεως ποὺ ὑπέβαλε. Ἔτσι δὲν εὗρεθῇ ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἀντίφαση ἱκανὴ νὰ ἐπιδράσει στὴν κατάσταση τοῦ κατηγορουμένου. Ἀπὸ τὰ ἔγγραφα ποὺ ἔχει καταθέσει, ἓνα μέρος τῶν σκέψεων καὶ κρίσεων ὅπως ἐκφράζονται στὶς σελίδες 95-94 τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀχμέτ Χαμντὶ Μπασάρ "τὰ παρασκήνια τῆς ἐποχῆς ποὺ ζήσαμε", δὲν προσιδιάζουν πρὸς τὴν ὕλική πλευρὰ τῶν γεγονότων, ἐκτὸς τοῦτου τὸ θέμα τοῦ κατὰ πόσον ἐδόθη ἡ ἐντολὴ γιὰ νὰ διατάξουν πῦρ οἱ ἔνοπλες δυνάμεις κατὰ τῶν διαδηλωτῶν ἔχει διαφωτισθεῖ ἀπὸ τὸν μάρτυρα Βεντάτ Γκαράν.

»Τὸ φύλλο τῆς 2 Νοεμβρίου 1955 ἀναφέρεται στὶς συζητήσεις στὴν Μ.Ε.Τ. πάνω σὲ θέματα ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Δὲν παρατηρήθηκε ποία ἡ χρησιμότητα στὴν ἐν γένει

ὑπερασπίσῃ τῆς εἰδησεογραφίας ποὺ ἀναφέρεται στὴν ὑπόθεση καὶ στὴν ὁποία ἐκτίθεται ὅτι ἡ Διοίκηση τοῦ Στρατιωτικοῦ Νόμου ἔχει ἐπιληφθεῖ τῶν γεγονότων σὲ ὅλη τὴν ἑκτασὴ καὶ ὅτι διενεργοῦνται ἀπὸ μέρους ἐπιθεωρητῶν τοῦ ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν ἀνακρίσεις σὲ βάρος τῶν ὑπευθύνων ὀργάνων καὶ (κατὰ συνέπεια) θὰ πρέπει νὰ ἀναμένεται τὸ πόρισμα τῶν ἀνακρίσεων. Οἱ φωτογραφίες τῶν ἐφημερίδων ποὺ τὸν παριστοῦν (τὸν Μπαγιάρ) περιφερόμενο στὴν Πόλη, ἀφοῦ αὐτὴ εἶχε μετατραπῇ σὲ ἐρείπια, παρ' ὅλο ποὺ ἔχουν κατατεθεῖ μὲ σκοπὸ νὰ καταδείξουν τὴ θλίψη (στὸ πρόσωπο) τοῦ κατηγορουμένου μετὰ τὴν διάπραξη τοῦ ἀδικήματος, ἴσως νὰ δεικνύουν καὶ τὴ θλίψη ποὺ αἰσθάνεται (ὁ ἐγκληματίας) μετὰ τὴ διάπραξη τοῦ ἀδικήματος.

Καὶ ἡ ἀπόφαση παρατηρεῖ σχετικὰ :

«Τοῦτο ἔστω καὶ ἂν ὑποθέσωμε ὅτι ἐκφράζει μιὰ ψυχικὴ κατάσταση, δὲν δύναται νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἄμυνα. Ἡ ἄμυνα τοῦ κατηγορουμένου καὶ τῶν συνηγόρων του ἐνώπιον τῶν ὑπαρχουσῶν ἀποδείξεων καὶ ἐνδείξεων δὲν ἐκρίθη ἰσχυρῇ».

Μετὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Μπαγιάρ ἡ ἀπόφασις τοῦ «ὑπερτατοῦ δικαστηρίου», ἀπαντᾷ στὴν ἄμυνα ποὺ πρόβαλε ὁ Μεντερές²²³. Ἀφοῦ ἐπισημάνει ὅτι ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐπικαλέ-

223. Ὁ Μεντερές κατὰ τὴν υπεράσπισή του ἰσχυρίστηκε ὅτι: «...τὰ γεγονότα δὲν διαπράχθηκαν ἀπὸ μέρους τῆς ὁργανώσεως τοῦ Δ.Κ., ὅτι δὲν συγκεντρώθηκαν ἀποδείξεις περὶ τοῦ ὅτι ἐδόθησαν προφορικὲς ἢ γραπτὲς ἐντολὲς καὶ περὶ τοῦ ὅτι μεταξὺ τῶν κατηγορουμένων ὑπῆρξε συμφωνία, ὅτι δὲν χωρεῖ (περὶ τοῦτου) μαρτυρία· ὅτι οὐδεὶς ἀπὸ τοὺς συλληφθέντες ἀνέφερε πὼς ἰθύνοντες τοῦ Δ.Κ. ἡ τῆς κυβερνήσεως, εἴτε τοῦ Κράτους, ἐνέχονται στὴν ὁργάνωσή των· ὅτι τὸ Σωματεῖο "ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκική" εἶναι δυνατόν νὰ ἀνέλαβε πρωτοβουλία ὑπὸ τὴν μορφή διαδηλώσεως· ὅτι ἡ στάσις τοῦ Δ.Κ. ἐκεῖνες τὶς μέρες δὲν ἦταν πρόσφορη γιὰ μιὰ τέτοια συνωμοσία· ὅτι δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα ἐνοχῆς ποὺ προϋποθέτει τὸ ἄρθρο (τοῦ Π. Ν.) εἰς τὸ ὁποῖο γίνεται ἀναφορά· ὅτι τὰ δημοσιεύματα τῶν ἐφημερίδων δὲν ὑπονοοῦν πὼς ἡ συνωμοσία ἔχει ἐξυφανθεῖ ἀπὸ μέρους τῆς κυβερνήσεως· ὅτι ἓνα μέρος τῶν μαρτύρων εἶναι πολιτικοὶ τοῦ ἀντίπαλοι καὶ (ἄτομα) κατέθεσαν κάτω ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς (προσωπικῆς των) εὐθύ-

σθηκε ή υπεράσπιση έχουν εξετασθεϊ στα προγενέστερα κεφάλαια τής ίδιας τής αποφάσεως, παρατηρεϊ πώς όλοι οί μάρτυρες συμφωνοῦν καί οί υπάρχουσες αποδείξεις καταδεικνύουν ότι τά γεγονότα ήταν οργανωμένα.

«Ο κατηγορούμενος», τονίζει τό σκεπτικό τής αποφάσεως, «μέ τις όμιλίες του τόσο στην κοινοβουλευτική ομάδα όσο καί στη βουλή, εξέφρασε απερίφραστα αὐτήν τήν πλευρά! Κατά συνέπεια δέν υπάρχει λόγος νά σταθεϊ κανείς στο έ-αν υπάρχει ή όχι οργανωμένη συνωμοσία (τερτίπι sic). Μπορεϊ νά προταθεϊ καί τό ένδεχόμενο ότι τά γεγονότα προήλθαν από οργανώσεις καί στοιχεϊα όπως “Η Κύπρος εϊναι Τουρκική”, “Κομμουνιστές” εϊτε “οργανωμένες σκοτεινές δυνάμεις”. “Αλλωστε, από τήν υπεράσπιση τουτο αναφέρθηκε εϊτε ρητώς εϊτε ξμμεσα. “Επί μήνες έγινε έμμονή επί του Σωματείου “ή Κύπρος εϊναι Τουρκική” των κομμουνιστών, τά μέλη καί οί όπαδοί των όποιών έδιώχθηκαν καί ανακρίθηκαν, συνελήφθηκαν, ένα μέρος των ένόχων παραπέμφθηκαν στα δικαστήρια, αλλά παρ’ όλα ταῦτα δέν κατέστη δυνατόν νά διαπιστωθεϊ ότι αὐτοί ήσαν

νης (γιά τά γεγονότα)· ότι οί άμέτοχοι (στα γεγονότα) μάρτυρες κατέθεσαν πώς δέν πρόκειται περί μιᾶς συνωμοσίας δυνατής νά αποδοθεϊ στους κατηγορουμένους· ότι τό έγγραφο του Πατριαρχείου πού έρεί-δεται επί αποφάσεως τής ‘Ιερᾶς Συνόδου, πρέπει νά εκληφθεϊ ότι προδιαγράφει τήν κατάσταση των γεγονότων· ότι δέν υπήρχε υποχρέωση νά δοθεϊ απάντηση στο έγγραφο του Πατριαρχείου (επειδή) δέν αποτελεί τό (Πατριαρχείο) επίσημη άρχή· ότι ή υπό ήμερομηνία 20.9.1955 έκθεση του Νεβζάτ Έμρεάλπ δέν δύναται νά θεωρηθεϊ ότι έχει επιβαρυντικό χαρακτήρα· ότι ή κατηγορούσα άρχή δίνει έσφαλμένη έρμηνεία στην υπό ήμερομηνία 8.9.1955 έκθεση του Άρχηγείου τής Έθνικής Άσφαλείας, αντίθετα, καθίσταται άντιληπτό από τά παραρτήματα 35, 36 καί τήν υπό ήμερομηνία 13.3.1956 έκθεση τής Διοικήσεως του Στρατιωτικού Νόμου, ότι ή κυβέρνη-ση πρεσβεύει στην (άναγκαιότητα) τής ολοκληρωτικής άνάκρισης, ότι οί δυνάμεις άσφαλείας εργάσθηκαν, ότι εάν σε όρισμένες περιοχές παρέμει-ναν άπραγες, τουτο όφείλεται στο ότι κατελήφθηκαν έξ άπήνης· ότι δέν έγινε έπιμονή γιά νά μεταδοθεϊ ή είδηση τής βόμβας από μέρους του πρα-κτορείου· ότι ή αναχώρηση από τήν Πόλη, οί διαξιφισμοί στη Βουλή, ή

έκείνοι πού προκάλεσαν τά γεγονότα καί κινήθηκαν βάσει οργανωμένου από πρίν σχεδίου.

»Στήν υπεράσπιση έλέχθη ότι στην Τουρκία εκτός από τους σεσημασμένους εϊναι δυνατόν νά υπάρχουν καί μη σεσημα-σμένοι κομμουνιστές. Άναμφίβολα ή άνάκριση καί ή ποινική δίωξη επεκτάθηκε σε όλους (τους κομμουνιστές). Σύμ-φωνα μέ τις μαρτυρικές καταθέσεις του μάρτυρα Τζελάλ Σαν-τζάκ καί όρισμένων άλλων μαρτύρων, συνελήφθη καί ένα στέ-λεχος τής Έθνικής άσφαλείας, μέ τό ένδεχόμενο ότι μπο-ρούσε νά εϊναι κομμουνιστής. Ο ίσχυρισμός κατá τόν όποιο οί σκοτεινές δυνάμεις έδρασαν καί επωφελήθηκαν από μιá φοιτητική διαδήλωση αποτελεί (πάγια) τακτική (πού μετέρ-χονται οί κατηγορούμενοι) όταν στριμωχτούν.

»Εϊναι ποτέ νοητό σε μιá φοιτητική διαδήλωση οί “σκοτεινές δυνάμεις” πού εϊναι άπαράσκευες, πού στεροῦνται προηγούμενης οργανώσεως νά οργανωθοῦν άμέσως, εκείνη τή στιγμή καί σε

στάση του Ναμίκ Γκεντίκ δέν ένέχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον ίκανό νά απο-τελέσει σε βάρος (του κατηγορουμένου) άπόδειξη· ότι ό έσωτερικός κα-νονισμός δύναται νά εφαρμοστεϊ μόνο στις συζητήσεις τής Βουλής καί όχι τής κοινοβουλευτικής ομάδας· ότι βάσει τής άπόφασης πού πάρθηκε στις 13.1.1956, λόγω των γεγονότων τής 6/7 Σεπτεμβρίου καί διά τής όποίας αποφαίνεται ότι δέν παρίσταται άνάγκη γιά κοινοβου-λευτικές άνακρίσεις, λόγω του ότι έχει ίσχυ νόμου καί ως εκ του ότι δέν τόν έχει άκυρώσει ή Έπιτροπή Έθνικής Ένότητας, δικονομικά δέν εϊναι δυνατή ή διενέργεια άνακρίσεων από μέρους τής δικαστικής εξουσίας επί των γεγονότων στα όποία αναφέρεται ή έν θέματι άπόφαση· ότι ό Άχμέτ Έμίν Γιαλμάν είχε πεί τό Στρατοδικείο πώς τά γεγονότα δέν ήταν όργα-νωμένα (δέν ήταν “τερτίπι”)· ότι λόγω του ότι είχαν ληφθεϊ μέτρα δέν μπορεί νά θεωρηθεϊ πώς υπήρξαν οργανωμένα τά γεγονότα· ότι ή μαρτυρική κατάθεση του Χαϊρεττίν Σούμερ δέν μπορεί νά θεωρηθεϊ βάση γιά ένοχή (του κατηγορουμένου)».

Ο ίδιος ό Μεντερές στην άπολογία του εϊπε πώς άν δέν μεσολαβοῦσαν τά γεγονότα τής 6ης Σεπτεμβρίου, μετά τόν λόγο πού είχε εκφωνήσει στο έστιατόριο «Λιμάν» θά ζητούσε έπίσημα τήν αναθεώρηση τής Συνθήκης τής Λωζάννης καί τήν έπιστροφή τής Δωδεκανήσου στην Τουρκία (sic). Βλ. *Dünya* 2 Νοεμβρίου 1960.

μιά τέτοια εὐρεία έκταση ὥστε νὰ δυνηθοῦν νὰ κινητοποιηθοῦν μεταξὺ τῶν πόλεων καὶ σὲ κοντινὲς ἢ ἀπόκεντρες συνοικίες τῆς Ἰσταμπούλ μὲ ὁμοιόμορφα ὄργανα καὶ μέσα; Καὶ ἂν υποθέσουμε ὅτι κινητοποιήθηκαν (εἶναι νοητὸ καὶ πάλι) ὅτι δὲν θὰ ἀποκαλυπτόταν μιὰ τέτοια ὁργανωμένη συνωμοσία; Ὁ Νεβζάτ Ἐμρεάλπ ποῦ ὑπῆρξε διοικητὴς τῶν σωμάτων ἀσφαλείας, ὡς Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας, στὴν ὑπὸ ἡμερομηνία 20.9.1955 έκθεσὶ τοῦ συνημμένη στοῦ παράρτημα τῆς παρούσας δικογραφίας 3-13 ἀριθ. 38 λέγει ὅτι "...εἴχαμε πληροφορίες ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὶς διάφορες φοιτητικὲς ὁργανώσεις υποστήριξε τὶς διαδηλώσεις καὶ ἡ ὁργάνωση τοῦ Δ.Κ. Παρατηρεῖται ὅτι στὴ διάδοση καὶ στὴν ἐν γένει τροπὴ τῶν διαδηλώσεων, διαδραμάτισαν κυρίαρχο ρόλο τὸ σωματεῖο "Ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκικὴ" καὶ τὸ σωματεῖο "αὐτοκινητιστῶν", ἡ "Ἐθνικὴ ὁμοσπονδία φοιτητῶν Τουρκίας" (T.M.T.F.) καὶ ἐνδεχομένως ἡ ὁργάνωση τοῦ Δ.Κ. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατάθεση τοῦ Χαῦρεττὶν Σοῦμερ βλέπει στὰ γεγονότα ὅτι ἡ ὁργάνωση τοῦ Δ.Κ. ἐνέχεται μὲ ζημιολόγωνα πρόθεση, ὥστε ἡ έκθεση τοῦ Νεβζάτ Ἐμρεάλπ ἐπιβεβαιώνεται μὲ τὴν ἐν λόγῳ κατάθεση. Ὅπως ἔχει διατυπωθεῖ καὶ προηγουμένως, δὲν ἀναμενόταν ἀπ' τὸν Νεβζάτ Ἐμρεάλπ ὁ ὁποῖος ἦταν ἕνας ἀστυνομικὸς τῶν σωμάτων ἀσφαλείας καὶ δημόσιος (κρατικὸς) ὑπάλληλος, νὰ γράφει στὴν έκθεσὶ τοῦ ἀνοιχτὰ ὅτι τὰ γεγονότα ὁργανώθηκαν καὶ διευθύνθηκαν ἀπὸ μέρους τῆς ὁργανώσεως τοῦ Δ.Κ. Ὁ κατηγορούμενος Μεντερές, παρ' ὅλο ποῦ λόγῳ τῶν γεγονότων στάθηκε στοὺς "κομμουνιστές", στοῦ Σωματεῖο "ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκικὴ" καὶ σύμφωνα μὲ τὰ πρακτικὰ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ τῆς κοινοβουλευτικῆς τοῦ ὁμάδας καὶ τὴν ἐνώπιον τῆς Ἀνωτάτης Ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς ἔγγραφο κατάθεση τοῦ Ἰσμὲτ Ἰνονου, ἀκόμη καὶ στὰ κόμματα τῆς ἀντιπολιτεύσεως, δὲν ἔφερε στοῦ νοῦ τοῦ τὸ Δ.Κ. σὲ βάρος τοῦ ὁποῖου μάλιστα ὑπῆρχε καὶ ἡ (παραπάνω) έκθεση καὶ δὲν ἀνεκοίνωσε στοὺς ἀρμοδίους νὰ ἐπεκτείνουν τὶς ἀνακρίσεις τῶν καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Ὁ μάρτυρας Χαῦρεττὶν Σοῦμερ στὴν κατάθεσὶ τοῦ ποῦ ἀναφέρεται σὲ συζη-

τήσεις καὶ ἀκριτομύθιες ὑπουργῶν τοῦ Μεντερές ποῦ ἄκουσε ὁ ἴδιος, εἶπε ὅτι ὀρισμένοι μόνον ὑπουργοὶ ἀπουσίαζαν (ἀπὸ τὴ συγκέντρωση ποῦ ἄκουσε τὰ ὅσα κατέθεσε) καὶ ἔτσι αὐτοὶ δὲν ὑπῆρξαν μάρτυρες τῶν διαμειφθέντων, ὥστόσο οἱ μάρτυρες Ἐμὶν Καλαφάτ, Μουαμμέρ Τσαβούσογλου, Σαμὲτ Ἀγάογλου (ἅπαντες ὑπουργοὶ τοῦ Μεντερές), παρ' ὅλο ποῦ παρέστησαν εἶπαν ὅτι δὲν ἄκουσαν μιὰ τέτοια συζήτηση, ὁ μάρτυς Χαῦρεττὶν Ἐρκμὲν ὁ σημερινὸς ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν κατέθεσε ὅτι... "ὁ Μουκερέμ Σαρὸλ (ὑπουργὸς καὶ αὐτὸς) διευκρίνισε ὅτι σὲ ὀρισμένες συνοικίες ὅπου οἱ διοικητικοὶ προϊστάμενοι (διοικητὲς σωμάτων ἀσφαλείας) ἦταν ξύπνιοι (sic) πρόλαβαν τὰ γεγονότα" καὶ ὡς παράδειγμα ἀνέφερε τὸν Νακίμπογλου καὶ τὸν κομισέρη τῶν Πριγκηπονήσων.

»Ὡστόσο οἱ προρρηθέντες ὑπουργοί, κατέθεσαν ὅτι δὲν ἄκουσαν οὔτε αὐτὰ ποῦ εἶπε ὁ Μουκερέμ Σαρὸλ. Μόνο ὁ Χαῦρεττὶν Ἐρκμὲν, ἄγνωστο γιὰτί, ἐξέφρασε ἄγνοια γιὰ τὸ πρῶτο τμῆμα τῆς συζητήσεως ποῦ ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὰ διαμειφθέντα. Ὅπως καθίσταται ἀντιληπτὸ ἡ μαρτυρικὴ κατάθεσὶ τοῦ Χαῦρεττὶν Σοῦμερ συνταιριάζει πρὸς τὰ γεγονότα καὶ ἐν μέρει γίνεται δεκτὴ ἀπὸ μέρους τοῦ Χαῦρεττὶν Ἐρκμὲν. Ὁ μάρτυς Χαῦρεττὶν Σοῦμερ, (λοιπὸν) κατάθεσε ὅτι ὁ Μουκερέμ Σαρὸλ ἀναζήτησε τὸν Πρόεδρο τῆς τοπικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος Μπέυκοζ, Μεχμέτ Καπτάν, στὸν ὁποῖο εἶπε "ἂν σᾶς εἶπαμε νὰ τὸ κάνετε δὲν εἶπαμε νὰ γίνεῖ καὶ ἔτσι (sic), ἂν ποῦμε στοῦ Τουρκικὸ λαὸ: χτύπησε, αὐτὸς φονεύει". Πρὶν δοθεῖ τέλος σ' αὐτὸ τὸ θέμα, (προσθέτουμε ὅτι) ὁ Διοικητὴς Ἀσφαλείας Πριγκηπονήσων Ἀχμέτ Χαμντὶ Τζάνογλου στὴν κατάθεσὶ τοῦ εἶπε ὅτι "...οἱ ὁργανωτὲς ὅπωςδήποτε εἶναι δημοκρατικοὶ (ἐννοῶντας τὰ μέλη τοῦ Δ.Κ...)", ὁ μάρτυς Ἀζίζ Ὁζάν εἶπε ὅτι "...ἕνας ἀπὸ τοὺς προέδρους τῶν συνοικιακῶν καὶ τοπικῶν ὁργανώσεων τοῦ Δ.Κ. ὕστερα ἀπὸ τὰ γεγονότα εἶπε τὰ ἀκόλουθα σὲ ὁμίγυρη στὴν ὁποία παρευρίσκονταν μερικοὶ φίλοι μου: Μᾶς δόθηκε ἐντολὴ ἀπὸ τὴν (κομματικὴ) ὁργάνωση προερχομένη ἀπὸ τὴν Γενικὴ Διοίκηση (τοῦ κόμματος)", ὁ μάρτυς Χαλίλ

Τουφάν, από την Έθνική Ασφάλεια είπε "οι οργανωτές είναι ή κυβέρνηση του Δ.Κ. και οι διοικούντες αυτό το κόμμα", ο μάρτυς Αϊντίν Κονούρ κατέθεσε ότι "στο Καντίκιοι (Χαλκηδόνα) τα γεγονότα κατευθύνει άτομο υπό το όνομα Σεραφείμ Σαγλάμερ²²⁴ της τοπικής επιτροπής του Δ.Κ. Κιζίλτοπρακ. Μετά είπαν ότι ο Μεχμέτ Καπτάν από το Μπέυκοζ πριν από τις 6-7 Σεπτεμβρίου είχε αποπειραθεί (να διαπράξει) πολλά παρόμοια γεγονότα. Κατά τη γνώμη μου αυτά τα τρία άτομα φαίνεται ότι ύλοποίησαν το (σχέδιο). Δεν μπορεί να είναι συλλαλητήριο. Αν πραγματοποιούνταν συλλαλητήρια μπορούσαν να ειδοποιήσουν τις νεολαιίστικες οργανώσεις...", αλλά και οι καταθέσεις των μαρτύρων Χικμέτ Μπίλ, Γιακούπ Ούλουκάν, Νετζίλ Μποζκίρ, Ίσμαήλ Τζόκερ, Φαζίλ Μπιλγκέ από πλευράς ουσίας και αποδεικτικής ισχύος καταδεικνύουν πασιφανώς ότι έχει διαπιστωθεί ο άμεσος επηρεαστικός ρόλος των μελών της οργανώσεως του Δ.Κ. ο οποίος ταυτόχρονα υπήρξε οργανωτικός των (έπεισοδιών). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι μια παρόμοια οργάνωση δεν είναι δυνατόν να κινητοποιηθεί άφ' εαυτού της».

Παρακάτω η απόφαση αναφέρει τα ακόλουθα ενδιαφέροντα σχόλια σχετικά με την Πατριαρχική διαμαρτυρία.

«Στο υπό ημερομηνία 15/11/55 έγγραφο το οποίο απέστειλε ο Αθηναγόρας στην Πρωθυπουργία εκφράζεται ή άποψη ότι τα γεγονότα ήταν οργανωμένα και ότι ή εκτέλεσή τους αποτελεί έργο μιάς μεγάλης οργανώσεως. Παρ' όλο που υπό της συσταθείσας τότε επιτροπής με το υπό ήμερ. 13.1.1956 έγγραφο γνωρίζεται στον Πρωθυπουργό (φάκελλος δικογραφίας 3/24 παράρτημα 65) ότι με το έγγραφο του Αθηναγόρα προς την κυβέρνηση εκφράζονται αιτήματα τα όποια δεν είναι δυνατόν να συμβιβασθούν προς την νομική και συμβατική²²⁵ κατάσταση του Πατρι-

224. Στο εν λόγω πρόσωπο αναφέρεται κατά πάσα πιθανότητα ο Ντιναμό. Βλ. άνωτ. σελ. 149 του παρόντος.

225. Στο κείμενο της αποφάσεως χρησιμοποιείται ή λέξη *ahdi* που

αρχείου, και ότι τα αιτήματα αυτά είναι ύποπτα και κατά συνέπεια θα πρέπει να ληφθούν μέτρα κατά του Πατριαρχείου (sic έννοει για την αυθάδειά του!) και ότι ή λήψη των προσηκόντων μέτρων άφήνεται στην κρίση της κυβερνήσεως²²⁶,

μπορεί να αποδοθεί σάν «συμβατική» δεδομένου ότι σχετίζεται προς το *ahdname*, την ιερή άμφοτεροβαρή σύμβαση που είχε συναφθεί αρχικά μεταξύ του ίδρυτή του Ισλάμ Μωχαμμέντ και της μονής του θεοβαδίστου όρους του Σινά. Η σύμβαση αυτή έχει επαναληφθεί στην συνέχεια στην περίπτωση της άλωσης της Ίερουσαλήμ και κυρίως της Κωνσταντινούπολης, όπου μεταξύ του Πορθητή και του Πατριάρχη Γενναδίου συνήφθη ή άμφοτεροβαρής σύμβαση, που αναφορικά προς το δόγμα του έκκλησιαστικού δικαίου βασίζεται στην νόμο τελούσα πολιτεία.

226. Πρβλ. *Kim* άρ. 121 σελ. 12. Ο Μεντερές στην άκροαματική διαδικασία πρόβαλε τον ισχυρισμό ότι δεν έπρεπε να ληφθεί άπ' όψη ή Πατριαρχική επιστολή. Το όρκος σχολιαστής σημειώνει: «Ο Μεντερές τώρα δεν παρέλειψε να κατηγορήσει τον παληό και άγαπητό του φίλο Αθηναγόρα. Δεν ήταν εκείνος που συνέλεγε χρήματα για να στείλει στην Κύπρο (sic). Πώς μπορούσε μιά επιστολή ενός τέτοιου ανθρώπου να θεωρηθεί στοιχείο ένοχής; Αλλά ο πρόεδρος Μπασόλ έκοψε την δημαγωγία στην μέση παρατηρώντας του ότι ή επιστολή συνταιριάζει προς την ύλική πλευρά των γεγονότων». Πρβλ. *Kim* άρ. 120 σελ. 14. Κατά την δίκη άποκαλύφθηκε άκόμη ότι ο Μεντερές είχε άπευθύνει επιστολή προς τον Έλληνα πρωθυπουργό Κ. Καραμανλή (;) από τον όποιο ζητούσε συγγνώμη για τα γεγονότα. Η επιστολή αυτή άπεδείκνυε ότι τα γεγονότα της 6-7 Σεπτεμβρίου είχαν οργανωθεί για να στρέψουν τα μάτια του Τουρκικού λαού από τα προβλήματα της έσωτερικής πολιτικής προς τα έξω, βλ. *Kim* άρ. 120 σελ. 13 και *Akis* άρ. 323 σελ. 16. Αντίγραφο (ή σχέδιο) επιστολής αυτής που βρέθηκε στα άρχεία της πρωθυπουργίας δεν λήφθηκαν άπ' όψη κατά την δίκη γιατί στερούνται όποιας και σφραγίδας και δεν έφερε βεβαία χρονολογία. Άκόμα στο παράρτημα άρ. 68 της δικογραφίας υπάρχει έγγραφο τηλεφωνικού σημειώματος του βαλή Πόλης προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας που με ήμερομηνία 13.9.1955 όπου αναφέρεται: «Η κατάσταση είναι ήρεμη, άρχισε ή έπισκευή των καταστημάτων, οι δρόμοι καθαρίστηκαν. Άρχισαν δοσοληψίες. Τα έμπορεύματα βγαίνουν στην μέση, σε όρισμένες συνοικίες έγιναν έρευνες. Βρέθηκαν κοσμήματα και πολύτιμα αντικείμενα. Κανείς όμως δεν άναλαμβάνει την εδδύνη. Τα άποθηκεύουν στο άνάκτορο (σαράϊ) του Ίμπραήμ πασά. Οι μειονότητες συνεχίζουν να είναι έντρομες. Υπάρχουν καταγγελίες για

τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ δὲν ἀποτολμήθηκε καμμία ἐνέργεια καὶ οὐδὲν μέτρον ἐλήφθη (δηλαδή κατὰ τοῦ Πατριαρχείου), ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ὀργανωτὲς (τῶν γεγονότων) ἀπέφυγαν νὰ ἐμβαθύνουν στὴν ὑπόθεση. Δὲν διαπιστώθηκε ὅτι ἐνισχύουν τὴν υπεράσπιση καὶ καταρρίπτουν τὶς ὑπάρχουσες ἀποδείξεις οἱ ἐκθέσεις τοῦ τότε διοικητῆ τοῦ Στρατιωτικοῦ Νόμου καὶ τοῦ Διοικητῆ τοῦ Α' τμήματος διευθύνσεως Ἀσφαλείας (πολιτικῶν ἀδικημάτων) μὲ ἡμερομηνία 14.1.56, 13.3.56 ποὺ εὑρίσκονται στὸ παράρτημα 35, 36 (τῆς δικογραφίας) οἱ ὁποῖες καὶ εἶναι ἐμφανὲς ὅτι ἔχουν κινηθεῖ περισσότερο ἀπὸ προκατάληψη δοθέντος ὅτι διαπιστώθηκε ὕστερα ἀπὸ διοικητικὴ καὶ δικαστικὴ ἀνάκριση ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐπιρροή ἢ ρόλος στὰ γεγονότα τοῦ Σωματείου "ἡ Κύπρος εἶναι Τουρκικὴ" καὶ τῶν "Κομμουνιστῶν". Εἶναι προφανές, ὅτι στερεῖται παντελῶς νομικοῦ ἐρείσματος ὁ ἰσχυρισμὸς κατὰ τὸν ὁποῖο λόγῳ τῆς προγενέστερης ἀποφάσεως τῆς Μ.Ε.Τ., περὶ κοινοβουλευτικῶν ἀνακρίσεων γιὰ τὴν κυβέρνησις δὲν δύνανται νὰ διενεργηθοῦν τώρα νέες. Δὲν ὑποστηρίζουν τὴν ἄμυνα βάσει τῶν ὑπαρχουσῶν ἀποδείξεων, τὰ δημοσιεύματα τῶν ἐφημερίδων καὶ ἡ κατάθεση ἐνώπιον τοῦ ἐκτάκτου Στρατοδικείου Ἀχμέτ Ἐμὶν Γιαλμάν, (γιατὶ τὰ δημοσιεύματα εἶναι ἔργα δημοσιογράφων) οἱ ὁποῖοι δὶς νὰ γνωρίζουν τὰ παρασκήνια τῶν γεγονότων²²⁷, ἦταν ὑποχρεωμένοι καὶ ἀναγκασμένοι νὰ

ὑποκινητὲς καὶ κομμουνιστὲς. Ὁ Γιουσούφ Ζιγιά Ὀνὶς μοῦ εἶπε ὅτι ἓνας ἀπὸ τοὺς ὑποκινητὲς εἶχε καταδικασθεῖ ἄλλοτε γιὰ κομμουνιστικὴ δράση. Πρέπει νὰ ἐπιταχυνθεῖ ἡ διαδικασία τῆς ἐκδικάσεως (τῶν δραστῶν). Οἱ Ἀρμένιοι πρόθυμοι νὰ συνδράμουν τὴν Κυβέρνησις. Ἐνα μέρος μόνο ἀπ' αὐτοὺς θέλουν νὰ πωλήσουν τὰ κατὰστάματά τους καὶ νὰ καταφύγουν στὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ἑβραῖοι δὲν ἀνησυχοῦν ἰδιαίτερα. Ὁ διοικητὴς τῆς στρατιωτικῆς Διοικήσεως εἶναι καλός. Μόνο ὁ συνταγματάρχης τοῦ δικαστικοῦ εἶναι διστακτικός. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ θὰ ἐξετάσουν οἱ ὑπουργοὶ ἐθνικῆς ἄμυνας μὲ τὸν ἐπιθεωρητὴ ἀσφαλείας. Σὺς ἐκθέτω τὰ ἀνωτέρω καὶ κατασπάζομαι τὴν δεξιάν σας» *Dünya* 25 Ὀκτωβρίου 1960.

227. Ὡστόσο ὁ Γιαλμάν μέχρι τέλους ἐπέμενε στὶς ἀπόψεις του. «Ἀλλωστε», γράφει πολὺ ἀργότερα στὰ ἀπομνημονεύματά του, «τὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερά χέρια εἶχαν κάμει οὐσιαστικὲς προετοιμασίες καὶ ἀναζη-

ἐκθέτουν καὶ προβάλλουν τὶς ἐπίσημες δηλώσεις τῆς τότε ἐξουσίας καὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ ἐνώπιον τῆς ὑποθέσεως τοῦ Κυπριακοῦ νὰ κρίνουν (τὶς εἰδήσεις καὶ τὰ γεγονότα) ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν κρατικῶν καὶ ἐθνικῶν συμφερόντων (δηλαδή νὰ τὰ διαστρεβλώνουν). Πόσο μᾶλλον, ποὺ ἂν ἀναφερθεῖ ἡ ὑπαρξὴ ἄρθρων καὶ δημοσιευμάτων τὰ ὁποῖα ὑπνοοῦν, ἀλληγοροῦν, προσέτι δὲ καὶ ἀποδεικνύουν ὅτι τὰ γεγονότα καὶ ἡ ὅλη ὀργάνωσή των σχετίζεται πρὸς τὴν κυβέρνησις καὶ τὴν τότε ἐξουσία, γίνεται ἀμέσως κατανοητὸ ἀπ' αὐτὴ τὴν πλευρὰ τὸ ἄτοπο τῆς υπερασπίσεως. Κατὰ συνέπεια, - καταλήγει τὸ σκεπτικὸ - καὶ ἐνώπιον τῶν συγκεντρωθέντων στοιχείων ἡ υπεράσπιση τοῦ κατηγορουμένου Μεντερὲς καὶ τῶν συνηγόρων του δὲν εὐσταθεῖ».

Μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα τὸ δικαστήριον ἀπέρριψε ὡς ἀβάσιμη τὴν ἄμυνα τοῦ Φατὶν Ρουστού Ζορλοῦ, ὁ ὁποῖος ἀρχικὰ εἶχε ὑποστηρίξει ὅτι ἡ ὑπόθεση σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὸ Κυπριακὸ καὶ κατὰ συνέπεια «ἡ ἀναμόχλευσή της ζημιώνει τὴν ἐθνικὴ πολιτικὴ ποὺ εἶχε ἀκολουθηθεῖ πάνω στὸ θέμα αὐτό».

10. ΠΡΟΘΕΣΗ: Ο ΕΚΒΙΑΣΜΟΣ ΣΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Ἔτσι, μετὰ τὴν συγκριτικὴ ἀντιπαράθεση τῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων πρὸς τοὺς ἰσχυρισμοὺς ποὺ ἀντέταξε ἡ υπεράσπιση,

τοῦσαν ἀφορμὴ προκειμένου νὰ δημιουργήσουν ταραχές, κατέβασαν ἀπ' τὰ γύρω χωριὰ πλῆθος ἀνθρώπων καὶ τοὺς ἐφοδίασαν μὲ ἀμάξια γεμάτα πέτρες καὶ ξύλα... Ποιὸς βρισκόταν πίσω ἀπ' τὴν συνωμοσία; Ἡ Κυβέρνησις γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο εἶχε βρεῖ εὐχάριστη (sic) μιὰ βίαιη διαδήλωση καὶ εἶχε δεῖξει ὀλιγωρία στὴν λήψη μέτρων. Ἀκόμη προβλήθηκε ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ Ζορλοῦ εἶχε τηλεγραφήσει ἀπὸ τὸ Λονδίνο κατὰ τὶς διαπραγματεύσεις ποὺ διεξῆγε καὶ μὲ αὐτὸ ζητοῦσε τὴν ὀργάνωση διαδηλώσεων. Μολοντοῦτο ὁ Ζορλοῦ δὲν εἶχε κάμει κάτι τέτοιο. Ἐρευνήθηκαν οἱ φάκελλοι τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ δὲν βρέθηκε τέτοιο τηλεγράφημα (sic). Ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν Ναμὶκ Γκεντίκ ποὺ βρισκόταν στὴν Πόλη, βρῆκε εὐχάριστες τὶς ταραχές κάμοντας κομματικοὺς ὑπολογισμοὺς· τὸ θεώρησε μιὰ ἀφέλιμη ἐθνικὴ σφαγὴ (sic) καὶ προειδοποίησε τοὺς ἑλληνοκύπριους, ἀλλὰ ταυτόχρονα οἱ κομμουνιστὲς πράκτορες πυροδότησαν τὰ ρεύματα τῆς ἄκρας δεξιᾶς καὶ ἄκρας ἀριστερᾶς καὶ εἶχαν ἐργαστεῖ σατανικὰ προκειμένου νὰ λυσσάξει ὁ κόσμος (sic)» *Yalman* ὅπ. παραπ. σελ. 324-5.

τὸ δικαστήριον διακριβώνει τὴν «ἀπὸ ἄποψη δικαίου» θέσιν τῶν τριῶν κατηγορουμένων ποὺ θεωρεῖ σὰν πρωταίτιους ἀλλὰ καὶ τοῦ βαλῆ τῆς Σμύρνης — ὑπάρχοντας τὰ πραγματικὰ περιστατικά ποὺ εἶχαν ἀποδειχθεῖ στοὺς κειμένους νομικοὺς κανόνες.

Στὸ σχετικὸ τμήμα τῆς ἀπόφασης διαπιστώνεται ὅτι :

«Ὁ σκοπὸς καὶ οἱ στόχοι τῶν κατηγορουμένων Μπαγιάρ, Μεντερές καὶ Ζορλοῦ εἶναι νὰ ἐπηρεάσουν τὸ Κυπριακὸ στὴν διάσκεψιν τοῦ Λονδίνου ποὺ πλησιάζει μὲ μιὰ ἄμεσα δραστηκὴ ἐνέργεια. Δὲν διαπιστώθηκε μιὰ πρόθεσις κατευθυνομένη πρὸς τὴν μερικὴ ἢ πλήρη παραβίασιν τῶν δικαιωμάτων ποὺ ἀναγνωρίζονται ἀπὸ μέρους τοῦ (Τουρκικοῦ) Συντάγματος, γιὰ φυλετικούς λόγους. Τὸ ἄρθρο καὶ τὸ ἐδάφιο μὲ τὸ ὁποῖο παραπέμπονται οἱ δράστες ἀπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ κινήματος καὶ τοῦ περιεχομένου του, προϋποθέτει τὴν ἀναζήτησιν ἐκτὸς τῆς γενικῆς προθέσεως καὶ ἐνὸς εἰδικοῦ σκοποῦ. Μολοντοῦτο, ἡ πορεία τῶν πραγμάτων προήλθε ἀπὸ τὴν ὑπέρβασιν τῶν ὁρίων καὶ τοῦ περιεχομένου ἄλλης προθέσεως καὶ δὲν πραγματώθηκαν τὰ στοιχεῖα ποὺ ὀρίζονται ἀπὸ τὸ ἄρθρο 141 ἐδάφιο 4».

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ μὴ ἀναγνώρισις γενοκτόνας προθέσεως στρεφομένης κατὰ τῶν Ἑλλήνων στοὺς κατηγορουμένους, ἐξυπηρετεῖ ἄμεσα τὴν ἐθνικὴ σκοπιμότητα, τὴν ὁποία ἄλλωστε ἄφησε νὰ ὑπονοηθεῖ ὁ Ζορλοῦ στὴν ὑπεράσπισί του. Σὲ ἐναντία περίπτωσιν ἀπὸ τὴν μιὰ θὰ ἐκτίθετο ἡ Τουρκία διεθνῶς, γιὰ τὴν θὰ ἦταν σὰν νὰ παραδεχόταν ὅτι διενεργεῖ γενοκτονία σὲ βάρος τῶν Ἑλλήνων τὸ γένος ὑπηκόων της, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη θὰ εἶχε δυσμενῆ ἀπήχησιν στὴν ἴδια τὴν Τουρκία — καὶ ἐννοοῦμε στὸν μέσο καὶ ὁριακὸ Τοῦρκο, ποὺ ἀποτελεῖ κατὰ ἓνα τρόπο τὴν συνισταμένη τῆς κοινῆς γνώμης στὴν χώρα του — νὰ καταδικαστοῦν οἱ κύριοι ἐκπρόσωποι τοῦ καταλυθέντος καθεστώτος γιὰ τὴν ἄμεσα ἐπιδίωκιν ἀφανισμό τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ὅπως ἀντιλαμβάνεται καὶ ὁ ἀναγνώστης εἶναι κάτι ποὺ θίγει τὸ τουρκικὸ ἐθνικὸ φιλότιμο. Τὸ δικαστήριον ὑπερβαλὼν τὸν σκόπελο αὐτὸ μὲ εὐστοχίαν, ἀποδίδοντας ἐνδεχόμενον δόλο στοὺς κατηγορουμένους. Συγκεκριμένα διαπίστωσε ὅτι :

«Σὲ ἄλλα τμήματα τῆς ἀποφάσεως διευκρινίστηκε ὅτι ἡ σκέψιν καὶ οἱ σκοποὶ τῶν κατηγορουμένων Μπαγιάρ, Μεντερές καὶ Ζορλοῦ δὲν περιορίζονταν σὲ συνηθισμένες ἐκδηλώσεις διαδηλώσεων, ἀλλὰ σὲ μιὰ δραστηκὴ ἐνέργεια. Ἡ ὑπαρξὴ τῆς ζημιογόνου προθέσεως (κατευθυνομένης) πρὸς τοὺς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς (Ρωμηοὺς) πολίτες στὴν ἀποφασιστικὴ αὐτὴ ἐνέργεια εἶναι προφανής. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ καταστροφὴ ὑπῆρξε μεγάλη καὶ εὐρεία καὶ ἡ ὅλη ὑπόθεσις προχώρησε στὴν λεηλασία καὶ τὴν πρόκλησιν πυρκαγιῶν δὲν θεωρεῖται ὡς παράγοντας ἱκανοὺς νὰ ἐξοβελίσουν τὴν ζημιογόναν πρόθεσιν. Ταυτόχρονα οἱ κατηγορούμενοι ἀποτολμώντας καὶ διαπράττοντας ἤδη μὲ τὴν κομματικὴ ὁργάνωσιν καὶ τὰ μέλη της μιὰ παρόμοια ἐνέργεια μέσα σὲ ἓνα κλίμα ποὺ ἔχει ἤδη περιγραφεῖ, εὐρίσκονται στὴν κατάστασιν καὶ στὴν θέσιν νὰ γνωρίζουν ποιά μοιραία κατάληξις μπορεῖ αὐτὴ νὰ ἔχει. Μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι τὰ ἐπεισόδια ἀποτελοῦν τὸ κοινὸ ἀποτέλεσμα τῆς παραπείσεως ἀλλήλων καὶ τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἀποφάσεως γιὰ τὴν διάπραξιν τῶν ἀξιοποιῶν πράξεων».

Ἡ περίπτωσις τοῦ βαλῆ τῆς Σμύρνης ἀποτελεῖ τὸν κρίκο ποὺ τελειώνει τὴν κατασκευὴ τῆς ἀλυσίδας τῶν λογικῶν συμπερασμάτων. «Ὁ κατηγορούμενος Κεμάλ Χαντιμλή», σημειώνεται σχετικὰ, «εἶναι ἐνήμερος ἐπὶ τῆς ὁργανωμένης συνωμοσίας. Ἡ ἐπεικὴς του συμπεριφορὰ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι παρέλειψε νὰ δώσει ἀμέσως ἐντολὰς πρὸς τοὺς ἄνδρες τῶν σωμάτων ἀσφαλείας κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπεισοδίων, ἀλλὰ καὶ ἡ παρεμπόδισις ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐνὸς ἀστυνομικοῦ νὰ παρέμβει (ἀποδεικνύει ὅτι αὐτὸς) ἔχει συμβάλει καὶ στὴν ὁργάνωσιν καὶ τὴν προετοιμασίαν (ἀλλὰ) καὶ τὴν διάπραξιν τοῦ ἐγκλήματος. Προπάντων, ἡ ἐξουδετέρωσις τοῦ ἀστυνομικοῦ ποὺ ἐπεδίωκε νὰ παρεμποδίσῃ τὴν καταστροφὴν, καταδεικνύει τὴν ἐνημέρωσιν καὶ γνώσιν του περὶ τῆς ὑπάρξεως ζημιογόνου προθέσεως. Κατὰ συνέπειαν ἔχει ἐξακριβωθεί μὲ τὰ ὑπάρχοντα καὶ συγκεντρωθέντα ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα ἡ ζημιογόνος πρόθεσις τῶν ἐν θέματι πράξεων καὶ τῆς ἐν γένει διαγωγῆς τῶν κατηγορουμένων, ἔχει σχηματισθεῖ ἐνσυνείδητη

ἐπὶ τοῦ θέματος γνώμη καὶ ἐπὶ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἔχουν συγκροτηθεῖ καὶ δημιουργηθεῖ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀπαρτίζουν τὴν ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις τοῦ προδιαγραφομένου στὸ ἄρθρο 517 τοῦ Τουρκικοῦ Ποινικοῦ Νόμου ἀδικήματος. Ἐν ὧσιν τῆς ἐκδηλώσεως καὶ δημιουργίας τοῦ ἐγκλήματος ὑπὸ τὴν ὥς ἂν ιδιότητα ἐπιβάλλεται νὰ ληφθεῖ διὰ τὸν ἐκ τῶν κατηγορουμένων Τζελάλ Μπαγιάρ τὸ ἄρθρο 41 τοῦ Συντάγματος καὶ ἡ ὑπὸ ἡμερομηνία 7.7.60 ἀπόφασις τῆς ἐπιτροπῆς Ἐθνικῆς Ἐνότητος.

Μὲ τὴν ἐπιτρεπτὴ μετατροπὴ τοῦ κατηγορητηρίου τὸ ἐγκλημα γιὰ τὸ ὁποῖο εὐρέθηκαν ἐνοχοὶ οἱ Μπαγιάρ, Μεντερές καὶ Ζορλοῦ δὲν ἀνῆκε πλέον στὰ στρεφόμενα κατὰ τῆς «προσωπικότητος τοῦ κράτους» καὶ μάλιστα κατὰ τῆς «διεθνούς προσωπικότητός του», ὅπως ζητοῦσε τὸ παραπεμπτικὸ βούλευμα, ἀλλὰ στὰ «ἐγκλήματα κατὰ τῆς περιουσίας».

Ἡ εἰδοποιὸς αὕτη διαφορὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ σὰν ἐνδειξὴ τῆς εἰδικῆς σκοπιμότητος ποὺ ἀγνόησε καὶ ἐνδεχόμενες ἄλλες διατάξεις τοῦ ποινικοῦ νόμου τίς ὁποῖες τὸ δικαστήριον μπορούσε νὰ ἐπικαλεσθεῖ²²⁸. Ἐτσι μὲ βάσει τὴν ὑπαγωγὴν τῶν ἀποδειχθέντων πραγματικῶν περιστατικῶν στὸν παραπάνω κανόνα τοῦ δικαίου (ἄρθρο 517)²²⁹ ἀπήγγειλε τίς ἀκόλουθες ποινές: 1)

228. Γιά παράδειγμα: ἄρθρο 495 «περὶ λεηλασίας», ἄρθρο 176 «περὶ καταστροφῆς ἱερῶν σκευῶν καὶ ναῶν», ἄρθρο 177 «περὶ καταστροφῆς ναῶν καὶ νεκροταφείων» ἄρθρο 178 «περὶ ἱεροσυλίας σὲ νεκροταφεῖα καὶ ὁστεοφυλακεῖα» καὶ κυρίως ἡ περίπτωσις I ἐδάφ. 1 παράγρ. 6 τοῦ ἁρθροῦ 161 «περὶ διασποράς καὶ διαδόσεως ἐν καιρῷ εἰρήνης ἀβασίμων, ὑπερβολικῶν καὶ σκοπίμων εἰδήσεων ἢ εἰδήσεως, εἴτε περὶ διενεργείας ἄλλης τινὸς πράξεως ἱκανῆς νὰ ζημιώσῃ τὰ ἔθνη καὶ συμφέροντα», ἄρθρο 128 «περὶ πράξεων ἱκανῶν νὰ διαταράξουν τὰς σχέσεις τῆς χώρας μὲ ἄλλην χώραν» κλπ.

229. Τὸ ἄρθρο 516 τοῦ Π.Ν. ἀναφέρεται στὴν φθορὰ ξένης περιουσίας. Στὴν δευτέρῃ παράγραφῳ τοῦ ἁρθροῦ αὐτοῦ ἀπαριθμοῦνται ἐπιβαρυντικὲς περιπτώσεις, ὅπως ἡ καταστροφὴ δημοσίων κτιρίων, τόπων λατρείας, μνημείων καὶ ἀγαλμάτων, νεκροταφείων κλπ. (ἐδάφ. 3). Τὰ ἄρθρο 517 καθιερώνει μιὰ περαιτέρω ἐπιβαρυντικὴ περίπτωσις, ὅταν ἡ καταστροφὴ τελεσθεῖ ἀπὸ δέκα ἢ περισσότερα ἄτομα ἢ ἐναντίον τῆς κυβερνήσεως. Τὸ παράδοξο εἶναι ὅτι μὲ τὴν ἀπόφασίν του τὸ «ὑπέρτατο δικαστήριον» καταδίκασε τὴν

Ἀντὴν Μεντερές: 6 χρόνια φυλάκιση, 2) Φατὴν Ρουστοῦ Ζορλοῦ: 4 χρόνια φυλάκιση, 3) Κεμάλ Χαντιμλή: 4 1/2 χρόνια φυλάκιση, ἐξαντλώντας κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὸ ἀνώτατο ὅριο τῆς προβλεπόμενης ἀπὸ τὸν νόμο ποινῆς. Ἐπιπρόσθετα ἐπιβλήθηκε χρηματικὴ ποινὴ 375 λιρῶν Τουρκίας (2.000 δρχ. τῆς ἐποχῆς ἐκείνης) στὸν Μεντερές, καὶ 250 στοὺς λοιπούς.

Πάντως, ἡ παρατήρησις ποὺ κάναμε ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀπόφασιν τοῦ «ὑπέρτατου δικαστηρίου» ἀπέβλεπε στὸ νὰ τὴν ἀξιολογήσῃ ἀπὸ πλευρᾶς τῶν εἰδικότερων λόγων ποὺ ἐπέδρασαν στὴν κρίσιν του τὰ σὲ πλατεῖα ἔννοια τουρκικὰ ἔθνη καὶ συμφέροντα. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ὁποιαδήποτε ὀξεία κριτικὴ ποὺ ἔχει ἀσκηθεῖ — κυρίως ἀπὸ καταδικασθέντες πολιτικούς — γιὰ τίς δίκας τῆς Πλάτης²³⁰ θὰ ἦταν ἀδίκῃ ἂν ἐπικαλεῖτο τὴν ὑπόθεσιν τῶν γεγονότων τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου 1955, σὰν ἐνδειξὴ τῆς ὑπέρμετρης αὐστηρότητας

Τουρκικῆ Κυβέρνησις γιὰ... πράξεις στρεφόμενες ἐναντίον της. Γιὰ τὸ ἀδικημα βλ. *Prof. Dr. Dönmez, Sulhi*: «Gza Hukuku, Hususi Kisim, Sahisları Karşı ve Mal aleyhinde Cürümler»⁴ (Ποινικὸ Δίκαιο, εἰδικὸ Μέρος, ἀδικήματα στρεφόμενα κατὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας) ἐκδ. Νομικῆς Σχολῆς Παν. Ἰσταμποῦλ ἀρ. 116, Istanbul 1959 σελ. 320 καὶ συν. Γιὰ τὴν ποινὴ ποὺ διαγνώστηκε στὸν Μεντερές βλ. *Aydemir, Sevet, Süreyya* «Menderes'in Dramı?» (τὸ Δράμα τοῦ Μεντερές;) ἐκδ. Remji Kitabevi, Istanbul 1969 σελ. 537. Ὁ Μεντερές στὴ συνεδρία τῆς 10 Ἰανουαρίου 1956 τῆς κοινοβουλευτικῆς ομάδος τοῦ κόμματός του, ἀπαντώντας στὸν Βουλευτὴ Ἐρζιντζάν Χαμίτ Σεβκέτ Ἰντζέ ποὺ ζητοῦσε νὰ γίνουν κοινοβουλευτικὲς ἀνακρίσεις εἶχε πεῖ «Δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθεῖ τὸ Ρ.Α.Κ. ὅτι ὁργανώσαμε οἱ ἴδιοι τὰ γεγονότα. Ἄν προσαγάγουν καὶ τὸ παραμικρὸ στοιχεῖο εἴμαι πρόθυμος νὰ μὲ ἐκτελέσουν». Βλ. *Armaoglu*: ὅπ. παραπ. σελ. 189. Μεγαλοστομία ποὺ ἐπαληθεύτηκε τραγικὰ γιὰτὶ ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ Μεντερές ἐκτελέστηκε ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ Ζορλοῦ, γιὰ ἄλλη βέβαια αἰτία.

230. Βλ. *Basgil, Ali Fuat*: «27 Mayıs ihtilali ve sebepleri» (Ἡ ἐπανάστασις τῆς 27 Μαΐου [καὶ τὰ αἰτίαι της] μετάφρ. ἀπὸ τὰ Γαλλικά. Istanbul 1966 σελ. 11. *Hüsmen, Hâdi*: «Hatırladıklarım... Düşündüklerim» (Ὅσα θυμᾶμαι, ὅσα σκέπτομαι) τυπογρ. Baha, Istanbul 1975 σελ. 231 καὶ συν. *Picak, Nazlı*: «15 yıl sonra 27 Mayıs yargılanıyor» (Μετὰ 15 χρόνια δικάζεται ἡ 27 Μαΐου) ἐκδ. Kervan, Istanbul 1975 τόμ. 1 σελ. 169, τόμ. 2 σελ. 535. *Burçak*: ὅπ. παραπ. σελ. 104 καὶ συν.

του δικαστηρίου. Ἀλλὰ κανείς δὲν βρέθηκε μέχρι σήμερα ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἀνῆκαν στὴν ἴδια παράταξη μὲ τὸν Μεντερές, νὰ τολμήσει κάτι τέτοιο. Ἡ ἀποσιώπηση τῶν γεγονότων τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου 1955 δὲν εἶναι τυχαία. Ὅχι τόσο γιατί ἀποτελεῖ «μελανὴ κηλὶδα στὴν τουρκικὴ ἱστορία» ἀλλὰ γιατί ἀποτελεῖ, ὅπως εὐστοχα σημειώνει ὁ πρῶν ἀντιπρόεδρος τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως Σαντι Κοτσάς, «τὸ μοναδικὸ λάθος στὸν ὅλο χειρισμὸ τοῦ Κυπριακοῦ».

Ὁ ἴδιος συγγραφέας στὰ ἀπομνημονεύματά του ἀναφέρει ἀπὸ μέρους τῆς Τουρκίας ὅτι ὅταν ἔλαβαν χώρα τὰ γεγονότα ὑπηρετοῦσε σὰν στρατιωτικὸς ἀκόλουθος στὴν πρεσβεία τοῦ Βελιγραδίου ὅπου καὶ εἶχε διακριβώσει «μέχρι ποιοῦ βαθμοῦ μποροῦσε νὰ αἰσθανθεῖ συντριβὴ ἀπὸ παρόμοια ἐνέργεια ἓνας ἐπίσημα διαπιστωμένος καὶ πολιτισμένος ἄνθρωπος σὲ μιὰ ξένη χώρα. Ἡ πρώτη μου ἀπέχθεια κατέναντι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος, ἀρχίζει μ' αὐτὰ τὰ γεγονότα...²³¹».

Καὶ παρακάτω ὁ Κοτσάς σημειώνει:

«Αὐτὰ τὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου ὄχι μόνο εἶναι ντροπιαστικά σὰν περιεχόμενο, ἀλλὰ καὶ σὰν ἀποτέλεσμα ὑπῆρξαν ἀηδιαστικά καὶ ἐρεθιστικά». Καὶ αὐτὸ εἶναι σημαντικό.

Στὰ γεγονότα αὐτὰ ὁ Κοτσάς, ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικοὺς ποὺ κινήθηκαν ἀργότερα νὰ ἀνατρέψουν τὸν Μεντερές βρίσκει τὶς ρίζες τῆς δυσαρέσκειας τοῦ στρατοῦ ἐναντι στοῦ «Δημοκρατικὸ Κόμμα» ποὺ κυβερνοῦσε.

«Ἐνῶ ἦταν ὀλοφάνερο ὅτι εἶχαν ὀργανώσει καὶ κατευθύνει τὰ ἐπεισόδια οἱ ἴδιοι, ἐπειδὴ ἔχασαν στοῦ τέλος τὸν ἐλεγχό τους, ἀναζητοῦσαν ἐνόχους. Ἀκόμα, ἀνησύχησε σφόδρα τὸν στρατὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ ἐνοχοὶ θυσιάσαν (μὲ ἀφορμὴ τὰ γεγονότα) τρεῖς στρατηγούς... (δηλαδὴ τοὺς ἀποστράτευσαν)».

Ἡ κατάληξη τοῦ Κοτσάς ὅμως εἶναι τὸ ἐπιμύθιο ὅλης τῆς

231. *Koras*, ὁπ. παραπ. σελ. 306.

ἱστορίας: «Αὐτές», λέγει, «δὲν εἶναι δουλειές ποὺ ἀρμόζουν σὲ πολιτισμένα κράτη καὶ ἔθνη· καὶ τὸ πλέον ἐκδηλοῦν παράδειγμα εἶναι ἡ περίπτωση ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποία ἐπιζητεῖται νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὁ ὄχλος σὰν ὄργανο γιὰ παρόμοιο σκοπὸ (δηλαδὴ γιὰ ἐπίδειξη δυνάμεις), ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν μποροῦν νὰ τὸν ἐλέγχουν αὐτοὶ μετατρέπεται σὲ ἓνα στοιχεῖο καταστροφῆς, σὰν ἓνας χεῖμαρρος, σὰν μιὰ πυρκαγιά...».

Ἡ ὑπόμνηση τοῦ κουτιοῦ τῆς Πανδώρας ἀπὸ τὸν συγγραφέα αὐτὸν εἶναι διδακτικὴ στοῦ ἑπακρο. Γιατί τὰ γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου ποὺ ἀποτελέσαν τὴν ἀφορμὴ τῆς διαπιστώσεώς του, ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ποὺ ἀκολούθησε ἡ Τουρκία στοῦ Κυπριακοῦ μὲ τὴν ὁποία ἄλλωστε εἶναι συνδεδεμένα.

Ἡ τραγωδία ὅμως γιὰ ὅσους ἀποδεσμεύουν τὰ δεινὰ ποὺ περι- κλείει τὸ κουτὶ μὲ τὶς ἄλογες καὶ ἀποπροσανατολισμένες ἐντεχνα δυνάμεις, εἶναι ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὶς ὁδηγοῦν στὴν ἀπόγνωση, προετοιμάζουν καὶ τὴν δική τους συντριβή. Ἀλλὰ καὶ τὴν συν- τριβὴ καὶ ἄλλων, ἀμέτοχων τὶς περισσότερες φορές, στὴν φρε- νίτιδα ποὺ ἐξαπολύεται. Τοῦτο γίνεται πιὸ φανερό ὅταν πρόσφο- ρες ἐξωγενεῖς προϋποθέσεις ὑποθάλπουν τὴν ἀδικαιολόγητη ἀντί- δραση σὲ λογικὴ θέση, διαφυλάττοντας μόνον τὴν εὐθύνη γιὰ μέρηματα ἄσχετων πρὸς τὶς ἀποδεσμευόμενες ἀπὸ τὸ κουτὶ τῆς Πανδώρας δυνάμεις, ἰδιοτελειῶν. Τῶν συμφερόντων ἐκείνων ποὺ ἐξυφαίνουν τὶς προϋποθέσεις, τὶς συνθήκες, τὶς ἀνυπο- ψίαστες ρήξεις.

Προκειμένου νὰ ἐπαληθεύσουμε τὴν ἄποψη ποὺ διατυπώ- νουμε ἐδῶ, ἂς ἐπανέλθουμε ἀπὸ τὴν χρονιὰ τῆς πολέμοις δίκης τῶν γεγονότων τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου ποὺ βρισκόμαστε στοὺς ἀμέ- σως μετὰ ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτὰ μῆνες, γιὰ νὰ διαπιστώσουμε ἔτσι ὅτι ἡ ροὴ τῶν πραγμάτων τελικὰ δικαίωσε τὴν ἐμπνευση τοῦ Μεντερές γιὰ «δραστικὴ ἐνέργεια» ἐκεῖνο τὸ φθινοπωριὰτικο ἀπόβραδο τοῦ 1955. Μόνον ποὺ τὰ ὁδυνηρὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς «δραστικῆς ἐνεργείας» αὐξάνόμενα μὲ πρόοδο γεωμετρικὴ καὶ μὲ τρόπο ἀλυσίδωτο ὁδηγοῦν κατευθεῖαν στὸν Ἀττίλα τοῦ 1974 καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὶς μέρες μας.

Νοέμβριος 1956 - Φεβρουάριος 1959

1. ΜΙΑ ΑΠΟΡΡΗΤΗ ΕΚΘΕΣΗ

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κάναμε ἓναν ὑπαινιγμὸ καὶ μιὰ πρόβλεψη ἀναφορικὰ μὲ τὸ ἀναλλοίωτο τῆς Τουρκικῆς πολιτικῆς κατέναντι τῆς Ἑλλάδος. Ἡ τεκμηρίωση τῶν ἰσχυρισμῶν μας γίνεται, ὅπως διαπιστώνεται ἤδη, ἀπὸ δυὸ κατευθύνσεις: τὴν ροὴ τῶν γεγονότων ἀπὸ τὴν μιὰ καὶ τὰ κείμενα ποὺ ἀπηχοῦν τὶς Τουρκικὲς θέσεις ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ κρίνεται σκόπιμη ἡ παράθεση ἑνὸς πολὺ ἐνδιαφέροντος καὶ οὐσιαστικοῦ στοιχείου τὸ ὁποῖο, ὅπως θὰ διαπιστώσει ὁ ἀναγνώστης μου, διατηρεῖ καὶ σήμερα ὕστερα ἀπὸ εἰκοσιτρία ἀκριβῶς χρόνια τὴν ἴδια φρεσκάδα διευκολύνοντας στὴν κατανόηση τῆς ὅλης κατάστασης. Εἶναι ἐπίκαιρο καὶ — κατὰ τὰ φαινόμενα θὰ εἶναι πάντοτε — σὰν μιὰ σπάνια καὶ ἐφιαλτικὴ γιὰ τὴν Ἑλλάδα προφητεία. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀπόρρητη ἐκθεση ποὺ υπέβαλε στὴν [τουρκικὴ Κυβέρνηση] ὁ καθηγητὴς Νιχάτ Ἑρήμ ποὺ εἶχε ὀρίσσει σὰν εἰδικὸς σύμβουλος τῆς πάνω στὸν χεiriσμό τῆς τοῦ Κυπριακοῦ.

Στις 16 Νοεμβρίου 1956 ὁ τότε πρωθυπουργὸς τῆς Τουρκίας Ἀντνάν Μεντερὲς προτείνει στὸν Ἑρήμ, μὲ τὸν ὁποῖο συναντᾶται μέσω τοῦ Σαφὰ Κιλίτσογλου, ἰδιοκτῆτη τῆς ἐφημερίδας «Γενή Σαμπάχ», τὴν θέση τοῦ εἰδικοῦ συμβούλου ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ. Ὁ Καθηγητὴς παρ' ὅλο ποὺ ἀνήκει στὴν ἀντιπολίτευση καὶ ἀποτελεῖ — τὴν ἐποχὴ ἐκείνη — ἓνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα στελέχη τοῦ «Ρ.Λ.Κ.» ἀποδέχεται τὴν πρόταση ποὺ τοῦ γίνεται μὲ τὴν αἰτιολογικὴ δικαίωση τῆς πράξης του τὸν Ἑθνικὸ χαρακτήρα τῆς ἀποστολῆς ²³².

Καὶ ὁ Ἑρήμ ἀφηγεῖται:

«Μόλις πῆρε θετικὴ ἀπάντηση ὁ Μεντερὲς μὲ τὴν προχωρημένη μορφή τῆς γνωστῆς λεπτότητάς του ἄρχισε νὰ μοῦ κάνει ἓνα σωρὸ φιλοφρονήσεις, νὰ μὲ ἐπαινεῖ καὶ νὰ μ' εὐχαριστεῖ. Ὁ Ἀλλάχ νὰ σοῦ τὸ ἀνταποδώσει, ἔλεγε. Ὁ Ἀλλάχ νὰ σὲ δωρίζει στὸ ἔθνος. Φιλοφρονήσεις ποὺ μ' ἔκαναν νὰ τὰ χάσω.

»Στὸ γραφεῖο τῆς πρωθυπουργίας μοῦ ἀνέπτυξε γιὰ ἓνα διάστημα τὶς τελευταῖες ἐξελίξεις τοῦ Κυπριακοῦ. Σχετικὰ ἐκείνη τὴ μέρα ἔγραψα τὰ ἀκόλουθα στὸ ἡμερολόγιό μου:

»Στὴ συνέχεια οἱ δυὸ μας πήγαμε στὸ γραφεῖο τοῦ ἀναπληρωτῆ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν...

»Ὁ Γενικὸς Γραμματέας Νουρί Μπιργκὴ ἦταν ἐκεῖ. Καὶ ἐκεῖ μοῦ τὰ ἐξήγησαν καταλεπτῶς. Θὰ ἐξετάσω τοὺς φακέλλους. Ἡ πολιτικὴ κατεύθυνση τοῦ πρωθυπουργοῦ εἶναι ἡ ἐξῆς:

»1. Οἱ Ἀγγλοὶ νὰ παραμείνουν στὴν Κύπρο.

»2. Ἀν πρόκειται νὰ φύγουν ἡ νῆσος νὰ μᾶς ἀποδοθεῖ.

»3. Ἀν τοῦτο δὲν εἶναι δυνατό, νὰ διχοτομηθεῖ.

»4. «Ἀυτοδιοίκηση».

»5. Ἡ μορφή ποὺ δὲν ἐπιθυμοῦμε διόλου: ἡ ἀπόδοση τῆς Μεγαλονήσου στὴν Ἑλλάδα.

»Μετὰ τὴν ἀποδοχὴ ἀπὸ μέρους μου τῆς θέσεως ποὺ μοῦ προτάθηκε, μόλις δηλαδὴ δέχτηκα νὰ βοηθήσω τὴν κυβέρνηση ἐνημερώθηκα σὲ ἓνα γραφεῖο τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν ἀπὸ τοὺς διπλωματικούς ὑπαλλήλους Σαντή Τσοροῦκ καὶ Γκιουνέρ Τουρκμέν καὶ ἀπὸ τὸν Σουάτ Μπιλγκέ, ποὺ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν ὑψηγῆτης καὶ ἐργαζόταν στὴν Νομικὴ ὑπηρεσία τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν. Διάβασα τοὺς φακέλλους. Τοῦτο κράτησε ἀρκετὲς μέρες.

»Στὸ τέλος συντάξα μιὰ ἐκθεση στὴν ὁποία ἀνέπτυσσα τὸ πῶς ἐβλεπα προσωπικὰ τὸ πρόβλημα καὶ ἀνέφερα τὴν ἀναγκαιότητα τῆς υπάρξεως μιᾶς βαρύνουσας νομικῆς βάσεως στὰ αἰτήματά μας.

»Ὁ πρωθυπουργὸς στὴν συνάντησή μας μοῦ εἶχε πεῖ δυὸ σημαντικὰ πράγματα:

232. *Erim*: ὅπ. παραπ. σελ. 16-17.

»1. Φιλικές πρὸς τὴν Τουρκία χώρες ὅπως τὸ Πακιστάν μᾶς διεμνηνοῦσαν ὅτι ἦταν ἔτοιμες νὰ μᾶς ὑποστηρίξουν, ἀλλὰ μᾶς συνιστοῦσαν νὰ θεμελιώσουμε τὴν θέση μας πάνω σ' ἓνα στέρεο νομικὸ ἔρεισμα.

»2. Ἡ Ἀμερικὴ ἔστειλε στὴν Ἀγκυρὰ ἓναν ἀπόστρατο στρατηγὸ. Εἰσηγήθη πλήρως τὴν διχοτόμηση τὴν (ὁποία ὁ Μεντερές) ἀποδέχτηκε. Ὁ στρατηγὸς αὐτὸς ἦταν φίλος τοῦ προέδρου Αἰζενχάουερ²³³.

»Ὅπως θὰ διαπιστώσετε παρὰ κάτω στὶς ἐκθέσεις I, II καὶ στὰ συνημμένα σ' αὐτὲς ἔγγραφά μου, ἔχουν ἐξεταστεῖ σὲ βάθος ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῶν πολιτικῶν ἀναγκῶν τοῦ πρωθυπουργοῦ, τὸ κυπριακὸ πρόβλημα, ἀλλὰ καὶ τὰ δικαιώματα τῆς Τουρκίας καὶ τῶν Τουρκοκυπρίων. Ὅλα ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν συμφερόντων μας».

Καὶ στὴ συνέχεια παραθέτει τὸ κείμενο τῆς ἐκθεσης ποὺ συνέταξε :

«Στὴν πρώτη ἐκθεσή μου ποὺ φέρει ἡμερομηνία 24 Νοεμβρίου 1956 καὶ τὴν ὁποία ὑπέβαλα στὴν κυβέρνηση», τονίζει ὁ Ἐρῆμ, «ἐπισημαίνω τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ποὺ ἔκρινα σημαντικὰ». Στὸ πρῶτο λοιπὸν τμῆμα τῆς ἐκθέσεως ὁ Ἐρῆμ λέγει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἀκόλουθα²³⁴: *ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΓΓΛΟΥΣ (ΣΗΜΕΙΟ 1)*

«Ἡ ὑποστήριξη τῆς διατηρήσεως τῆς Κύπρου ὑπὸ τὴν παρῶσα μορφή της, εἰς χεῖρας τῆς Ἀγγλίας δὲν θὰ δημιουργήσει συμπάθειες στὰ Ἡνωμένα Ἐθνη. Τὸ σύνθημα στὶς διεθνεῖς σχέσεις τὴν ἐπομένη τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου εἶναι ἡ κατάρρευση τῆς ἀποικιοκρατίας. Ἐπὶ πλέον, τὸ ἄρθρο 73 τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν ἐπιβάλλει στὴν Ἀγγλία τὸ καθήκον τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς αὐτοδιοικήσεως. Ἀλλωστε καὶ ἡ Ἀγγλία ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς κρίσεως ἄλλαξε γρήγορα τὴν στάση της καὶ δέχτηκε τὴν αὐτοδιάθεση μὲ τὴν μορφή τῆς αὐτοδιοικήσεως. Δὲν εἶναι ὀρθὸ ἡ Τουρκία

προβάλλοντας πάνω στὴν Κύπρο γεωγραφικά, ἱστορικά καὶ στρατηγικά δικαιώματα νὰ ὑποστηρίξει τὴν θέση ὅτι ἡ Μεγαλόνησος πρέπει νὰ παραμείνει ἀποικία τῆς Ἀγγλίας. Ἡ Τουρκία ὑποστηρίζοντας τούτῃ τὴν πρώτη ἀποψη πρέπει νὰ δώσει σ' αὐτὴ τὴν ἀκόλουθη ἔκφραση :

»Ἡ κυριαρχία τῆς Κύπρου νὰ παραμείνει στὴν Ἀγγλία, ἀλλὰ ἐξυπακούεται ὅτι πρέπει ν' ἀναγνωρίσει τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιοικήσεως στὸν λαὸ της.

»Τὸ πῶς πρέπει καὶ τί μορφή θὰ πρέπει νὰ λάβει ἡ αὐτοδιοίκηση αὐτὴ θὰ ἀναπτύξῃ κατωτέρω ἐκθέτοντας τὶς σχετικὲς ἀποψεις μου. *Αποψη 2*

»Ἡ Ἀγγλία δύνανται νὰ παραχωρήσει μόνο σὲ μᾶς τὴν Κύπρο.

»Τὴν ἀποψη αὐτὴ ὑποστηρίζει ἐξ ἀρχῆς ἡ κυβέρνησή μας. Τὰ γεωγραφικά, ἱστορικά καὶ κυρίως στρατηγικά αἷτια εἶναι λογικά. Ἡ σημασία τῆς νήσου γιὰ τὶς ἐνοπλες δυνάμεις τῆς ξηρᾶς, τοῦ ναυτικοῦ καὶ τῆς ἀεροπορίας ἀπεδείχθη κυρίως καὶ ἐνεργῶς κατὰ τὴν κρίση τοῦ Σουέζ. Ἡ ἀσφάλεια τῆς Τουρκίας, ἡ λειτουργία τοῦ Συμφώνου τῆς Βαγδάτης καὶ τοῦ ΝΑΤΟ σχετίζονται στενὰ μὲ τὴν κάτοχο τῆς Κύπρου.

»Ἡ νομικὴ κατασκευή ποὺ στηρίζεται στὴν Συνθήκη τῆς Λωζάννης μοῦ φάνηκε πενιχρή. Τὸ ἄρθρο 20 τῆς Συνθήκης ἀνεπιφύλακτα παραδίδει τὴν ἐπὶ τῆς Κύπρου κυριαρχία στὴν Ἀγγλία. Ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωση ποὺ δὲν θὰ ἀναφερθεῖ στὸ ἄρθρο 16 ὅπως ἐπραξε ἡ Ἑλλάδα, ἥδη μὲ τὸ ἄρθρο 20 ἔχουν κλείσει οἱ δρόμοι γιὰ τοὺς νομικοὺς ἰσχυρισμοὺς τῆς Τουρκίας. Ἐναντι τούτου μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποστηρίξει μιὰ ἀντίθεση ποὺ ἡ ἀπόρριψή της δὲν εἶναι εὐκόλη. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὑπάρχει καὶ ἕτερο μειονέκτημα τῆς ἐξετάσεως τοῦ ὅλου θέματος ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάννης : ἡ Συνθήκη δὲν δύναται νὰ μετατραπῇ ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν λοιπῶν συμβαλλομένων μερῶν. Δηλαδή ἡ ὑπόθεση δὲν ἐναπόκειται μόνο στὴν Ἀγγλία, τὴν Τουρκία καὶ τὴν Ἑλλάδα. Παρ' ὅλα ταῦτα

233. *Erim*: ὅπ. παραπ. σελ. 18.

234. *Erim*: ὅπ. παραπ. σελ. 18.

άν αποδοθεί στην Ελλάδα ή Κύπρος, είναι πολύ ισχυρή, από απόψεως πολιτικής σκοπιμότητας (opportunité politique) ή θέση κατά την οποία η πολιτική και στρατηγική ισορροπία την οποία εγκαθίστα η Συνθήκη της Λωζάννης θα διασφαλιστεί πλήρως σε βάρος της χώρας μας. Στην προκειμένη περίπτωση η θέση αυτή αποκτά μεγάλη σημασία. Η κυβέρνησή μας διασαφηνίζοντας τουτό εξ αρχής έχει ενεργήσει πολύ όρθα. Είναι μάλιστα πολύ θετικό το γεγονός κατά το οποίο ο αξιότιμος κ. πρωθυπουργός ανέφερε στις 28 Ιουνίου του 1956 στον Άγγλο πρέσβυ ότι εφ' όσον ζητείται η διασάλευση της ισορροπίας ή οποία έχει δημιουργηθεί με τη Συνθήκη της Λωζάννης θα πρέπει να λάβουν χώρα διμερείς διαπραγματεύσεις με την Ελλάδα προς συζήτηση όλων των θεμάτων που αφορούν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις (το αυτό αίτημα προβάλλεται αυτούσιο και σήμερα). Το αίτημά μας αυτό στην συνέχεια έχει αναπτυχθεί στους Άγγλους και τους Αμερικανούς κατά τρόπον περισσότερο εύκρινη: έχοντάς τους δηλαδή καταστήσει ενήμερους ότι πρόκειται να ληφθούν ανά χειρας τα θέματα της Δυτικής Θράκης, του Πατριαρχείου των Ελλήνων της Πόλης και ορισμένων νήσων του Αιγαίου. Αυτό κρίνεται πολύ εποικοδομητικό. Το καλύτερο όπλο μας κατέναντι των Ελλήνων είναι αυτά τα θέματα. Γιατί τώρα πλέον επέστη ο καιρός να γίνουμε περισσότερο σαφείς εις τα έν λόγω θέματα...». ²³⁵

Επισημαίνοντας πιο πάνω ότι η Συνθήκη της Λωζάννης δεν μπορεί να προβληθεί από μέρους μας σαν νομική θεμελίωση του Κυπριακού προς όφελός μας, δεν έννοω να παραιτηθούμε απ' ό,τι μέχρι στιγμής έχουμε κάμει. Στην 9η Σύνοδο της Γενικής Συνελεύσεως των Ήνωμένων Εθνών ο Άγγλος αντιπρόσωπος ανέπτυξε τις απόψεις του σύμφωνα με τις Τουρκικές θέσεις. Όπως μάλιστα σημειώνει ο αρχηγός της αντιπροσωπείας μας σε λεπτομερειακή έκθεση που απέστειλε προς το ύπουργείο των Εξωτερικών, η άποψη αυτή έχει ασκήσει αρνητική έναντι

235. *Erim*: όπ. παραπ. σελ. 20.

της Ελλάδος επιρροή πάνω σε ορισμένες χώρες της Λατινικής Αμερικής.

»Επειδή τα Ήνωμένα Έθνη δεν είναι δικαστήριο, οί παρόμοιοι έλιγμοί, μπορεί να αποδειχτούν κατά την θέση τους δυνατοί και χρήσιμοι. Αλλά δεν πρέπει να λησμονήσουμε την ουσία του θέματος. Ο αρχηγός της αντιπροσωπείας μας έχει εισηγηθεί την γνωμάτευση από μέρους διαφόρων άλλων νομικών της χώρας μας επί των άρθρων 16 και 20 της Συνθήκης της Λωζάννης ²³⁶. Ρώτησα τους αρμόδιους ύπαλλήλους και δεν έχει, για την ώρα ζητηθεί κάτι τέτοιο.

»Όπωςδήποτε θα είναι χρήσιμη από κάθε άποψη μιá παρόμοια γνωμοδότηση και είναι δυνατό να προφθάσει τις συζητήσεις που θα διεξαχθούν στη Γενική Συνέλευση των Ήνωμένων Εθνών ²³⁷.

2. ΚΥΡΙΟΣ ΣΤΟΧΟΣ Ο ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΣ

»Η πλέον αποτελεσματική αντίκρουση της προτάσεως της

236. Τα άρθρα αυτά λέγουν:

Άρθρο 16: «Η Τουρκία γνωρίζει ότι έχει παραιτηθεί παντός δικαιώματος και τίτλου, οιασδήποτε φύσεως, που αναφέρονται επί όλων των έδαφών που κείνται εκτός των συνόρων που προδιαγράφονται από την παρούσα Συνθήκη και επί των νήσων, εκτός από αυτές που η κυριαρχία της αναγνωρίζεται από την παρούσα συνθήκη· το μέλλον των έδαφών και των νησιών αυτών είτε έχει διευθετηθεί, είτε θα διευθετηθεί μεταξύ των ενδιαφερομένων.

Οί διατάξεις του παρόντος άρθρου δεν διαταράσσουν τις ειδικές ρυθμίσεις που αποφασίσθηκαν ή θα αποφασισθούν μεταξύ της Τουρκίας και των όμορων αυτής χωρών λόγω της καταστάσεως γειτονίας.

Άρθρον 20: «Η Τουρκία διακηρύττει ότι αναγνωρίζει την προσάρτηση της Κύπρου (στην μεγάλη Βρεταννία) που έχει ανακοινωθεί από την Βρεταννική Κυβέρνηση στις 5 Νοεμβρίου 1914. Πρβλ. *Prof. Meray, Seha*: «Lozan Baris Konferansi, Tutanaklar, Belgeler». (Η Διάσκεψη της Ειρήνης της Λωζάννης, Πρακτικά, επίσημα κείμενα). Σειρά 2, τόμος 2, έκδ. Πανεπιστημίου Άγκύρας (Σχολή Πολ. Έπιστημών) άρ. 348, Ankara 1975 σελ. 7-8.

237. *Erim*: όπ. παραπ. σελ. 21.

Τουρκίας περί επιστροφής της Κύπρου στην Τουρκία, στόν ήθικό τομέα είναι ή Αυτοδιάθεση που αποτελεί μιάν αρχή παγκόσμια αποδεκτή με ισχύ δόγματος. Έπειδή σ ή με ρ α (ή υπογράμμιση είναι δική μου) στην Κύπρο οί Έλληνες είναι πλειοψηφία, το εμπόδιο που καθιστά έντελώς αδύνατη την επιστροφή της Κύπρου στην Τουρκία από πλευράς Γενικής Συνελεύσεως των Ένωμένων Έθνών είναι ή Αυτοδιάθεση. Αντίθετα, έπειδή ή Αυτοδιάθεση ακόμη είναι συγκεχυμένη ως προς τόν όρισμό και την εφαρμογή της, δέν έχει ισχύ τέτοια ώστε να εγκαταλείψει την τύχη της Κύπρου στο κέφι (sic δηλαδή στη διάθεση) των Ελλήνων. Κατωτέρω στην παράγραφο 5 θα διατυπωθεί διεξοδικότερα. Σε συντομία :

» Η απόδοση της Κύπρου στην Τουρκία δέν στηρίζεται σε νομικά αίτια, αλλά σε πολιτικά, δηλαδή δέν θα προκληθοῦν νομικά, αλλά πολιτικά αποτελέσματα. Η Τουρκία πρέπει μέχρι τέλους να διατηρήσει τις αξιώσεις της. Πρέπει να λεχθεί ότι στην περίπτωση κατά την οποία θα της αποδοθεί ή Κύπρος ο λαός της θα απολαμβάνει ίσων δικαιωμάτων, δίχως διάκριση θρησκευματος, φυλής και οικογενειακής καταγωγής²³⁸.

» Η Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα ή ή επιστροφή της στην Τουρκία: Αποτελούν τις δύο απομακρυσμένες πιθανότητες. Εάν δέν κατορθωθεί να διαφυλαχθεί τó status quo, ή Αγγλία θα θελήσει να κλείσει τó θέμα, προσωρινά με την αυτοδιοίκηση. Αλλά μιὰ και άνοιξε τó Κυπριακό, οὔτε από πλευράς της Ελλάδος, μήτε από πλευράς της Τουρκίας θα λήξει με την αυτοδιοίκηση. Οί σχέσεις των τριών χωρών γι' αυτήν την αίτια θα δηλητηριάζονται συνεχώς. Η εξέυρεση λύσεως και ή διευθέτηση του προβλήματος σε μιὰ μέση και συμπεφωνημένη λύση, θα είναι άφ' ενός μὲν σύμφωνη προς τις αρχές της δικαιοσύνης, άφ' ετέρου δέ θα αποτελεί, κάτω από τις παρούσες συνθήκες, την μόνη πολιτικά δυνατή

διέξοδο. Αποτελεί μιὰ διευθέτηση ή όποία προσιδιάζει στόν ρεαλισμό και στην διευθετική προσπάθεια της Αγγλίας. Και ή μέση αυτή λύση είναι ή διχοτόμηση της Κύπρου (ή υπογράμμιση ανήκει σε μένα).

» Η ιδέα της διχοτομήσεως έχει συζητηθεί και μελετήθηκε σε όρισμένες μυστικές, επίσημες και ανεπίσημες διαπραγματεύσεις μεταξύ της Τουρκίας, της Ελλάδος, της Αγγλίας και της Αμερικής.

» Ο Βέλγος ύπουργός των Έξωτερικών Σπάακ έχει προτείνει επί του προκειμένου την μεσολάβησή του. Απ' ό,τι πληροφορούμαι εκ της μελέτης των φακέλλων, ή Ελλάδα σκέπτεται να εγκαταλείψει στην Τουρκία έναν στενό διάδρομο στα βόρεια της νήσου (ή υπογράμμιση είναι δική μου, υπενθυμίζω και πάλι ότι αυτά συμβαίνουν κατά τὰ τέλη του 1956). Ο ύφυπουργός Έξωτερικών της Αγγλίας σερ Γιάν Κιρκ Πάτρικ με μιὰ γραμμή που έστρεψε από Βορρά προς Νότο θέλησε να διαμοιράσει τή νήσο εξ ήμισείας και να δώσει τó μὲν ανατολικό μέρος στην Ελλάδα, τó δε δυτικό στην Τουρκία. Ο αξιότιμος πρώθυπουργός (Μεντερές) του ανέφερε ότι είναι της ιδέας να αιτήσωμε την διχοτόμηση εξ ήμισείας. Τό πρόβλημα τó έθεσε στόν στρατηγό Χόλμς (πρόκειται για τόν αρχηγό της C.I.A. επί Νίξον) ό όποιος είχε έλθει εδώ σαν εκπρόσωπος του Ντάλλες, με μιὰ εξαιρετικά επιφυλακτική γλώσσα και ώσαν να ήτο πιθανόν να πραγματωθεί. Η διχοτόμηση της Κύπρου, κατά βάση, μεταξύ της Ελλάδος και της Τουρκίας, ίσως και με την παραχώρηση στην Αγγλία μιās περιοχής για στρατιωτικές βάσεις (πράγμα που έγινε άλλωστε, με την Συνθήκη του Λονδίνου) σημαίνει την εφαρμογή της αρχής της αυτοδιαθέσεως κατά τρόπον δικαιο. Και να γιατί :

» Ο πληθυσμός της Κύπρου μπορούμε να πούμε ότι αποτελείται από 481 χιλιάδες Ορθόδοξους Χριστιανούς Έλληνόφωνους και 100 χιλιάδες Τούρκους Μουσουλμάνους. Τό σύνολο των λοιπών στοιχείων ανέρχεται σε 10 χιλιάδες. Κατά συνέπεια

238. *Erim*: όπ. παραπ. σελ. 22.

στην Κύπρο ζούν ή μιὰ ἐντὸς τῆς ἄλλης δύο διαφορετικὲς κοινότητες, δυὸ διάφορες ὁλότητες, δυὸ ἐνότητες (entité). Ὅταν θὰ γίνῃ μιὰ κανονικὴ διχοτόμηση, ἐκάστη τῶν δύο αὐτῶν διακεκριμένων κοινοτήτων πιθανότατα θὰ προτιμήσῃ τὴν κυριαρχία τοῦ κράτους τὸ ὁποῖο θεωρεῖ σὰν Μητέρα-πατρίδα τῆς. Δηλαδή τόσο ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα, ὅσον καὶ ἡ τουρκικὴ κοινότητα, θὰ κάμουν ἐλευθέρα χρῆση τοῦ δικαιώματος τῆς αὐτοδιαθέσεώς τους. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, δὲν θὰ τεθεῖ ἀναγκαστικὰ κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία ἑνὸς κράτους ἡ μιὰ μειονότητα, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ πλήρως μιὰ ξεχωριστὴ ὁλότητα καὶ τὸ ὁποῖο κράτος ἀρμόζει σ' αὐτήν, μόνο καὶ μόνο γιατί τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν βούληση τῆς πλειοψηφίας.

»Ὁ Βενιζέλος στὴ διάσκεψη τῆς Λωζάννης εἶχε ἀπορρίψει τὴν πρόταση τῆς Τουρκίας περὶ διενέργειας δημοψηφίσματος στὴν δυτικὴ Θράκη, μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι ἡ ἐν λόγω περιοχὴ δὲν εἶναι ὁμογενὴς ἀλλὰ ἑτερογενὴς, δηλαδή ὁ πληθυσμὸς τῆς εἶναι μικτός. Ἡ Κύπρος ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς μοιάζει μὲ τὴν δυτικὴ Θράκη. Ἐὰν σήμερα τὸ ἐπιτρέψει ἡ νοοτροπία τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς θέσεως τὴν ὁποία ὑποστήριξε ὁ Βενιζέλος στὴ Λωζάννη θὰ ὀδηγήσῃ στὴν ἄνευ δημοψηφίσματος προσάρτηση τῆς Κύπρου στὴν Τουρκία. Ἀλλὰ σήμερα φαίνεται ἀδύνατον νὰ ἐπιβάλουμε μιὰ λύση ἡ ὁποία ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἀρχὴ τῆς αὐτοδιαθέσεως.

»Κατὰ συνέπεια τὴν αὐτοδιάθεση πρέπει νὰ τὴν διατηρήσουμε μέχρι τέλους καὶ νὰ διαφυλάξουμε τὴν δικαιοσύνη. Τὸ ἐρώτημα θὰ τεθεῖ ξεχωριστὰ στὶς δύο κοινότητες, καὶ γιὰ ἐκείνους ποὺ θὰ παραμείνουν στὴν ἑλληνικὴ περιοχὴ τῆς Κύπρου θὰ εἶναι:

- »1. Ἀνεξαρτησία;
- »2. Ἐνωση μὲ τὴν Ἑλλάδα;
- »3. Ἀποδοχὴ τῆς ἀγγλικῆς διοικήσεως;
- »4. Ἐπιθυμεῖτε τίποτε ἄλλο;

»Εἰς τοὺς Τούρκους τῆς τουρκικῆς περιοχῆς θὰ ἐρωτηθοῦν τὰ ἴδια πράγματα, μὲ τὴν τροποποίησιν τῆς δεύτερης ἐρωτήσεως. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ θεωρητικὴ ἀρχὴ τῆς αὐτοδια-

θέσεως βρίσκει τὴν πλέον προηγμένη ἐμπρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῆς.

»Τὰ διάφορα προβλήματα ποὺ θὰ προκύψουν ἀπὸ τὴ διχοτόμηση,μποροῦν νὰ διευθετηθοῦν καὶ πάλι μὲ ἓνα πλέον φιλελεύθερο καὶ εὐρὺ πνεῦμα. Μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι στὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποία μιὰ παρόμοια πρόταση θὰ ὑποβαλλόταν στὴ Γενικὴ Συνέλευσιν τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν καὶ μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ τύχαινε τῆς ἀπευθείας ὑποστηρίξεως τῶν ἐνδιαφερομένων χωρῶν, θὰ ἦταν δυνατόν νὰ γίνῃ πλήρως ἀποδεκτὴ. Διαφορετικὰ θὰ εἶναι καὶ πάλι ἐφικτὴ ἡ διευθέτησιν τοῦ προβλήματος κατόπιν συνεννοήσεως μεταξὺ τῶν ἐνδιαφερομένων κρατῶν. Ἡ Ἑλλάς δύναται νὰ μὴν προσεγγίζει τὴν ἐξ ἡμισείας διχοτόμηση. Ἐναντι τοῦτου ὑπάρχουν ἀδιάσειστοι ἰσχυρισμοί.

»Ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτοδιαθέσεως θὰ ἐφαρμοστῇ διὰ τῆς συγκεντρώσεως ὅλων τῶν Ἑλλήνων στὴν ἴδια περιοχὴ ποὺ θὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ διαβίωσιν των κάτω ἀπὸ τὴν διοίκησιν τῆς ἀρεσκείας των. Εἶναι ἀναπόφευκτὴ μιὰ ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται σὲ μικρὴ κλίμακα καὶ ἀναλογικὰ σὲ κοντινὴ ἀπόστασιν, θὰ διαφυλάξει τὸ αὐτὸ περιβάλλον καὶ τίς αὐτὲς κλιματολογικὲς συνθῆκες. Δὲν ἀποτελεῖ ἄσκοπη ταλαιπωρία ἡ μετακίνησιν μιᾶς μερίδας ἀνθρώπων πρὸς τὸν σκοπὸ τῆς μὴ καταπατήσεως τοῦ δικαιώματος τῆς αὐτοδιαθέσεως τῆς τουρκικῆς κοινότητος, σήμερα ἐδρискόμενης σὲ μειοψηφία, τῆς παροχῆς δυνατοτήτων πρὸς προάσπισιν τῆς ἀσφαλείας τῆς Τουρκίας καὶ τῆς ἐξαφανίσεως μιᾶς σοβούσης κρίσεως, ἡ ὁποία καὶ μελλοντικὰ μπορεῖ νὰ ταλαιπωρεῖ ἀπὸ τὴν ἴδια πάντοτε αἰτία. Κυρίως, ἂν λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν τοῦ ὅτι ἡ προτεινόμενη μετακίνησιν τῶν πληθυσμῶν θὰ γίνῃ μὲ τὰ σημερινὰ τεχνικὰ μέσα καὶ τίς ὑπάρχουσες ἀνέσεις (sic).

»Ἡ ὑποστήριξιν τῆς ἰδέας περὶ διχοτομήσεως τῆς Κύπρου συντελεῖται μὲ τὴ νομικὴ καὶ ἀνθρωπιστικὴ ἀρχὴ τῆς αὐτοδιαθέσεως. Ἡ πολιτικὴ σκοπιμότητα ποὺ ἐνισχύει τὸ σχέδιον αὐτό, εἶναι ἡ ἀνάγκη νὰ βρῇσεται ἡ στρατιωτικὴ ἰσχὺς τῆς νήσου σὲ στιβαρὰ καὶ ἀνώτερα χέρια, πρὸς προάσπισιν τῶν συμφε-

ρόντων και της ασφάλειας της Τουρκίας, του συμφώνου της Βαγδάτης (είναι το μετέπειτα CENTO) και του NATO. Λαμβάνοντας υπ' όψη μας την πιθανότητα της αποδοχής της προτάσεως περί διχοτομήσεως της Κύπρου, θα πρέπει από τουδε ή Τουρκία να καθορίσει μέσω των αρμοδίων υπηρεσιακών παραγόντων, λαμβάνουσα υπ' όψη της τα στρατιωτικά, οικονομικά συμφέροντά της και τα συμφέροντα του τουρκικού πληθυσμού της Κύπρου, ποιά μορφή διχοτομήσεως θα είναι προσφορότερη γι' αυτήν. Στην ασφάλεια της περιοχής που θα παραχωρηθεί στους Έλληνες της Κύπρου θα πρέπει να συμμετέχει και ή Τουρκία, καθότι θα σχετίζεται προς την ασφάλεια της Τουρκίας και της Έγγυς Ανατολής. Το αυτό δικαίωμα δεν είναι δυνατόν να το ζητήσει ή Ελλάς, για την τουρκική περιοχή, διότι ή νήσος απέχει της Ανατολίας 45 μίλια, ενώ του Πειραιά 600 (sic).

Στην συνέχεια ή έκθεση αναφέρεται στο σχέδιο συντάγματος που επεξεργάστηκε ο λόρδος Ράντκλιφ και το οποίο, όπως είχε ανακοινωθεί στις 13 Νοεμβρίου 1956 είχε ήδη υποβληθεί στην Βρετανική Κυβέρνηση. Ο Έρην παρατηρεί :

«Το σύνταγμα έχει συνταχθεί υπό του Ράντκλιφ με σκοπό την εξασφάλιση αυτο-κυβέρνησης. Άλλωστε και οι διακοπές διαπραγματεύσεις του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου με τον Κυβερνήτη της Κύπρου στρατάρχη σέρ Τζών Χάρτινγκ περιστρέφονταν γύρω απ' αυτό το θέμα. Η αγγλική κυβέρνηση έχει δηλώσει ανοιχτά ότι ύστερα από ένα όρισμένο χρονικό διάστημα θα δώσει την ευκαιρία για την αυτοδιάθεση. Μπορεί να μην φαίνεται επιλήψιμο ότι στο σύνταγμα δεν θα περιληφθεί διάταξη κατά την οποία ξεκάθαρα θα αναφέρεται σαν όρος της αναγνωρίσεως στην τουρκική κοινότητα ή αυτοδιάθεσης. Μολον-τούτο αυτό πρέπει να προβλεφθεί μόνο με την λήψη του ακόλουθων μέτρων :

α) Ο πρώτος όρος για την αυτοκυβέρνηση, όπως δεν παύει να διαδηλώνει από την αρχή ή κυβέρνησή μας, είναι ή διακοπή της τρομοκρατίας από μέρους των Ελλήνων (sic). Πρέπει να

περάσει όπωςσδήποτε ένας χρόνος ειρήνευσης και μετά να εφαρμοστεί ή αυτοκυβέρνηση.

β) Το γεγονός ότι δεν διεξάγονται συνομιλίες και με τον εκπρόσωπο της Τουρκικής κοινότητας αντίκειται στο άρθρο 73 του Καταστατικού χάρτη του Όργανισμού Ήνωμένων Έθνών (sic).

γ) Την εφαρμογή του καθεστώτος της αυτοκυβερνήσεως πρέπει να επιβλέπει επιτροπή που θα αποτελείται από αντιπροσώπους της Τουρκίας, της Αγγλίας και της Ελλάδας.

δ) Στο καθεστώς της αυτοδιάθεσεως πρέπει να εμμείνουμε, για την ελευθέρα παλινόστηση των Τούρκων από το εξωτερικό προς την Κύπρο — τούτο βεβαίως θα αναγνωρισθεί και στους Έλληνες. Εάν κατά την εξέταση του ζητήματος διαπιστωθεί ότι ή παροχή του δικαιώματος αυτού θα αυξήσει περισσότερο τον τουρκικό από τον ελληνικό πληθυσμό της Κύπρου, θα πρέπει να γίνεται έμμνη στο αίτημα.

ε) Το δικαίωμα αυτό είναι πολύ σημαντικό για το μελλοντικό δημοψήφισμα προς πραγματοποίηση της αυτοδιάθεσεως. Κατά το δημοψήφισμα που θα λάβει χώρα μετά 10ετία και υπό την προϋπόθεση πως θα συμπεριφερθούμε επιφυλακτικά, παίρνοντας τα μέτρα μας, το σύνολο των Τούρκων μπορεί να αυξηθεί σε ποσοστό όμοιο με εκείνο που ήταν επί Όσμανικής διακυβερνήσεως²³⁹.

Τότε δεν θα ανησυχούμε από το δημοψή-

239. Κατά τους Τούρκους έρευνητές το 1878 είναι ή εποχή που το τουρκικό στοιχείο (οι έποικοι) υπερτερούσε αριθμητικά των ελληνικών (γηγενών). Οι Μουσουλμάνοι σύμφωνα προς αυτούς ανέρχονταν σε 60.000 ενώ οι Χριστιανοί σε 20.000. Βλ. Ongor, Sami: «Orta-yogu» (Μέση Ανατολή, Ankara 1964 σελ. 264 και Oguz, Süleyman: «Kibris Ekonomik ve Sosyal yonleriyle» (Η Κύπρος με την οικονομική και πολιτική της πλευρά), Istanbul 1975 σελ. 106. Ο Χρηστίδης καταρρίπτει τους ισχυρισμούς αυτούς καταδεικνύοντας με στοιχεία ότι σε καμμία περίοδο της Ιστορίας ο τουρκικός πληθυσμός της Κύπρου δεν υπερτερούσε αριθμητικά του Ελληνικού. Όπ. παραπ. σελ. 80 και συν.

φισμα που θα γίνει προς τον σκοπό είτε του καθορισμού της τύχης του συνόλου της νήσου, είτε της διχοτομήσεως (ή υπογράμμιση είναι δική μου). Για το σύνταγμα της αυτοκυβερνήσεως μπορούμε να επωφεληθούμε από την έκθεση που συνέταξε το Ίνστιτούτο Διεθνών Σχέσεων της Σχολής των Πολιτικών Επιστημών²⁴⁰. Και ο συγγραφέας εισέρχεται στο πιο ενδιαφέρον τμήμα:

» Η περίπτωση που ούδέποτε θα δεχθεί η Τουρκία είναι η διανομή της οδού για την προσάρτηση της νήσου στην Ελλάδα υπό το πρόσχημα της παροχής στους κατοίκους της Κύπρου του δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως. Τυγχάνει τόσο πρόδηλη η εγγύτης της Κύπρου, τόσο υλικώς όσο και πνευματικώς (sic) προς την πατρίδα μας, ούτως ώστε η εγκατάλειψη της νήσου στην Ελλάδα με την πρόφαση και μόνο της εφαρμογής της αυτοδιαθέσεως, αποτελεί παραγνώριση, ακόμη και κλονισμό, της ζωτικής ανάγκης ασφαλείας της Τουρκίας που σήμερα μὲν έχει 25.000.000 (1956), στο έγγυς όμως μέλλον θα έχει 30-40.000.000 πληθυσμό. Για να αποτρέψουμε κάτι παρόμοιο κρίνεται σκόπιμο σὰν πολιτικό μέτρο να ληφθεί το εξής: Να υπομνησθούν στους συμμάχους και τους φίλους μας με πρώτους και καλύτερους τους Αμερικανούς, τὰ κάτωθι σημεία:

» Η εγκατάλειψη της Κύπρου στην Ελλάδα ή μια μεταβολή στο σημερινό καθεστώς της Μεγαλονήσου, δίχως την προηγούμενη έγκριση και συγκατάθεση της Τουρκίας, θα απαιτήσει την αναγκαιότητα της αναθεωρήσεως της συνθήκης της Λωζάννης από την άποψη των σχέσεων με τους Έλληνες. Επειδή θα δυσχερανθεί ή άμυνα της Ανατολίας θα απαιτήσει την εκ νέου εξέταση όλων των διεθνών μας υποχρεώσεων και την επανεκτίμηση του μέτρου της στρατιωτικής μας άντοχής²⁴¹.

» Όσον αφορά την διευκρίνιση των αρχών που πρέπει να διέπουν το μέλλον της Κύπρου:

240. *Erim*: όπ. παραπ. σελ. 25. Έννοει το Πανεπιστημίου της Αγκύρας.

241. *Erim*: όπ. παραπ. σελ. 26.

α) Δεν υπάρχει ένας διεθνής κανόνας θετικού δικαίου ο οποίος να επιτάσσει την όποσδήποτε εγκατάλειψη της τύχης της νήσου στη βούληση των Ελλήνων, οι όποιοι σήμερα αποτελούν την πλειονότητα (έχει υπογραμμισθεί από μένα). Η πλειοψηφία στην νήσο κατά την ιστορία και κατά καιρούς ανήκε ποτέ στους Τούρκους, ποτέ στους Έλληνες. Τὰ τελευταία 50 με 60 χρόνια, επειδή οι Έλληνες προστατεύονταν και λόγω του ότι οι Τούρκοι άδικοούνταν, αίσθάνθηκαν την ανάγκη να εγκαταλείψουν κατά σωρούς την νήσο. Εάν αναγνωρισθούν δικαιώματα, ή τούρκικη κοινότητα, μπορεί να διευρυνθεί γοργά, και πρέπει να διευρυνθεί²⁴².

β) Η Αυτοδιάθεση αποτελεί μια ιδανική αρχή: Έχει συμπεριληφθεί κατά τρόπο αμφίβολο και συγκεχυμένο ανάμεσα στους σκοπούς και τις αρχές του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών (Άρθρο Γ' παραγ. II): Στο τμήμα του ίδιου χάρτη που αναφέρεται στις αποικίες (άρθ. 73' παρ. β), μνημόνευεται η αυτοδιοίκηση, δεν αναφέρεται όμως η αυτοδιάθεση. Για την αυτοδιοίκηση μάλιστα έχει προστεθεί ο ακόλουθος όρος: (στα αγγλικά λέγεται: Particular circumstances of each territory): πρέπει να ληφθούν υπ' όψη οι ειδικές συνθήκες κάθε χώρας. Στην Κύπρο επικεφαλής των ειδικών συνθηκών έρχεται η ύπαρξη των δύο διαφορετικών λαών.

» Ο πληθυσμός αποτελείται από δύο διαφορετικές κοινότητες. Εάν παραδοθεί η Τουρκική κοινότητα στην θέληση της Ρωμαϊκής κοινότητας ή όποια για την ώρα είναι σε πλειοψηφία (ή υπογράμμιση ανήκει σε μένα), και να τεθεί υπό την κυριαρχία μιας διακυβερνήσεως που δεν επιθυμεί, αντίκειται στις ειδικές συνθήκες.

» Άλλωστε, το γεγονός κατά το όποιο ή χώρα, (δηλαδή ή Territory) εδρίσκεται πολύ κοντά στην Τουρκία και έχει ζωτική σημασία για την ασφάλειά μας αποτελεί ειδική συνθήκη, που δεν μπορεί κανείς να παραβλέψει, και που πρέπει

242. *Erim*: όπ. παραπ. σελ. 26.

να ληφθεί υπ' όψη, ώστε να καταστεί δυνατή ή εφαρμογή του άρθρου 73.

» Έπειδή ή Κύπρος θεωρείται ένα μέρος όπου μόνο για την Αυτοκυβέρνηση θεωρείται εντός των διατάξεων του II κεφαλαίου του Καταστατικού Χάρτη των Ένωμένων Έθνών, εάν μείνουμε πιστοί στο κείμενο του Χάρτη, ή Γενική Συνέλευση των Ένωμένων Έθνών δεν επάγεται να αναγνωρίσει αυτοδιάθεση στην Μεγαλόνησο. Εάν επιδιωχθεί κάτι τέτοιο, τότε θα αντίκειται στον αναφερόμενο χάρτη. Γιατί κατά τον καταστατικό χάρτη του Όργανισμού Ένωμένων Έθνών ή αυτοδιάθεση, δηλαδή ή ανεξαρτησία (indépendance) έχει επιφυλαχθεί στις χώρες που τελούν υπό κηδεμονία (κεφάλαιο 12 άρθρος 76β).

» Ο χάρτης των Ένωμένων Έθνών μπορεί να εφαρμοστεί αποκλειστικά και μόνον για την αυτοκυβέρνηση. Και στην περίπτωση όμως αυτή πρέπει να υπολογισθούν οι συνθήκες που προβλέπονται στο άρθρο 73 παραγρ. β²⁴³. Στην Κύπρο δεν μπορεί να εφαρμοσθεί το άρθρο 76. Γιατί ή δεύτερη δεν τελεί υπό κηδεμονία (sic).

» Πόσο μάλλον που τόσο το άρθρο 73 όσο και το άρθρο 76 θέτει τον ακόλουθο εϋδιάκριτο όρο: (Particular circumstances of each territory and its peoples)... (Each territory and its peoples). Πρέπει να επιμείνουμε με προσοχή πάνω σ' αυτή την έκφραση. Στα άρθρα 73 και 76 του καταστατικού χάρτη του Όργανισμού Ένωμένων Έθνών ανάγεται σε έκαστη χώρα (territory), δηλαδή στον ενικό, και στους «λαούς τους» (and its peoples), που σημαίνει ότι προέβλεπε την δυνατότητα διαβίωσης επί της αυτής χώρας περισσοτέρων του ενός λαού και γι' αυτούς αναγνώρισε ξεχωριστή αυτοκυβέρνηση ή αυτοδιάθεση. Εάν για κάθε χώρα προέβλεπε μόνο μιá κοινότητα, μόνο ένα λαό, τότε θα χρησιμοποιούσε αντί της έκφρασης

243. *Erim*: όπ. παραπ. σελ. 27. Για το κείμενο των άρθρων 73 και 76 βλ. «Basic Documents on Human Rights» έκδ. Jan Brownlie, Clarendon Press, Oxford 1971, σελ. 100 - 101.

(territory and its peoples) την έκφραση (territory and its people). Είναι γνωστό ότι κάθε λέξη και κάθε σημείο ενός βασικού κειμένου όπως είναι ο καταστατικός χάρτης των Ένωμένων Έθνών έχει καθοριστεί ύστερα από πολύ μακρές συζητήσεις. Η λέξη "λαοί" (peoples) δεν έχει τεθεί τυχαία. Άλλωστε, αρχικά ενώ στην διατύπωση του άρθρου 76 ή λέξη (people) ήταν ενικός (πρακτικά της Διασκέψεως του Αγίου Φραγκίσκου τόμος 10, σελίς 453), ύστερα από Αμερικανική πρόταση έγινε πληθυντικός (peoples), (σελίς 514). Κατά συνέπεια από την Γενική Συνέλευση των Ένωμένων Έθνών μπορεί να ζητηθεί όχι ή αυτοδιάθεση, αλλά ή αυτοκυβέρνηση. Οποια όμως αρχή και να εφαρμοστεί, επειδή ο Τουρκικός πληθυσμός της νήσου (people), αποτελεί μιá διαφορετική οντότητα από τον ελληνικό πληθυσμό (people), μιá διαφορετική συνολική ενότητα (entité), αντίκειται προς το άρθρο του Καταστατικού Χάρτη των Ένωμένων Έθνών, προς την προσπάθεια να συρθεί πίσω από την πλειοψηφία των Ρωμηών.

» Από τους φακέλους και τα έγγραφα που μου επιδείχθηκαν και που αναφέρονται στις μέχρι σήμερα συζητήσεις και επαφές, δεν απάντησα καμμιá ένδειξη περί του ότι οι αντιπρόσωποι της Τουρκίας έχουν λάβει τον καταστατικό Χάρτη των Ένωμένων Έθνών από αυτή την πλευρά. Υποβάλλεται στην ύψηλή σας εκτίμηση ή απλή νομική σκέψη επί των άρθρων 73 και 76 ώστε να έρευνηθούν ανάλογα από μέρους της παρά τα Ένωμένα Έθνη Αντιπροσωπείας μας.

» Στην Επιτροπή των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ένωμένων Έθνών έχουν διεξαχθεί συζητήσεις επί της αυτοδιάθεσης. Έχει σημειωθεί βαθειά διαφορά απόψεων μεταξύ των αντιπροσωπειών. Έχει λεχθεί ότι για την εφαρμογή των άρθρων 73 και 76 παρίσταται ανάγκη εφαρμογής ορισμένων πρακτικών συνθηκών. Ζητήθηκε να γίνει περιγραφή των όρων του Έθνους και του Λαού.

» Απαιτείται μιá προγενέστερη διευκρίνιση και έρμηνεία από μέρους της Γενικής Συνελεύσεως προς μερικά θέματα

πρὶν ἀπὸ τὰ ἄρθρα 73 καὶ 76. Μέχρι στιγμῆς δὲν ἔχει γίνει. Οἱ συγγραφεῖς συνιστοῦν νὰ εἴμαστε πολὺ ἐπιφυλακτικοὶ στὴν ἐφαρμογὴ αὐτῶν τῶν δύο ἐννοιῶν καὶ προβάλλουν διάφορα μειονεκτήματα, διάφορες ἀπόψεις. Σὲ συντομία: Ἡ ἀρχὴ πὺ προαναφέρθηκε ἀπέκτησε πρακτικὴ νομικὴ σημασία καὶ δὲν ἔχει λάβει τὴν ιδιότητα ἐνὸς κανόνα θετικοῦ δικαίου. Σὰν μιὰ ἰδανικὴ ἀρχή, ἡθικὴ ἀξία διαδεδομένη στὸν κόσμον ἀποτελεῖ μιὰ ἀμφίβολη καὶ ἱερὴ ἐννοία πὺ ἐπιδιώκεται ἀπὸ τὰ κράτη ἢ χρησιμοποίησὴ τῆς σὰν ὄπλο στὴν ἐξυπηρέτησὴ τῶν πολιτικῶν τῶν τερτιπιῶν (sic)²⁴⁴.

»Ὅταν τὸ θέμα θὰ γίνει ἀντικείμενον διεθνῶν συζητήσεων, δὲν στερεῖται χρησιμότητος νὰ θέσουμε τοῦτο τὸ ἐρώτημα: Μπορεῖ νὰ γίνει ὅπωςδὴποτε ἀποδεκτὸ τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιαθέσεως πάντοτε καὶ παντοῦ ὥστε ἓνας λαὸς μιᾶς χώρας πὺ δὲν εἶναι ὁμοιογενὴς νὰ καταλείπει τὴν πολιτικὴ ἀνεξαρτησία του καὶ τὴν ἐλευθερία του σ' αὐτὸ τὸν τομέα, σ' ἓνα ἄλλο κράτος; Ἐὰν αὐτὸς εἶναι ἓνας κανόνας, τότε ὑπάρχουν καταστάσεις πὺ κατ' ἐξαίρεσιν φαλκιδεύεται. Ἡ Αὐστρία μετὰ τὸν πρῶτον καὶ δεῦτερον Παγκόσμιον πόλεμον ἔχει στερηθεῖ τῆς νομικῆς δυνατότητος νὰ ἐνωθεῖ μετὰ τὴν Γερμανία. Τὰ αἷτια πὺ ἔρχονται κατὰ νοῦ γιὰ τὴν Αὐστρία ὑπάρχουν καὶ πολὺ περισσότερα ἀναφορικὰ μετὰ τὴν Κύπρον. Ὅταν ἓνα πραγματικὸ ἔθνος καὶ κράτος (sic) 8-10 ἑκατομμυρίων πὺ βρίσκεται στὸ μέσον τῆς Εὐρώπης καὶ πὺ τὸ σύνολόν του μιλεῖ Γερμανικὰ καὶ θεωρεῖται ὅτι εἶναι Γερμανικῆς καταγωγῆς, δεσμεύεται μετὰ μιὰ τέτοια φαλκίδευσιν, μποροῦν νὰ στερηθοῦν μέχρι τέλους τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν τῶν "τεράστιον" νησὶ τῆς Κύπρου (sic) καὶ τὰ μὴ Ρωμαικά στοιχεῖα πὺ ζοῦν ἐκεῖ, ἐπειδὴ αὕτη εἶναι ἡ ἐπιθυμία τῆς πρόσκαιρης (sic) πλειοψηφίας;²⁴⁵

»Δὲν πρέπει νὰ παραμεληθεῖ αὕτη ἡ ἀποψη κατέναντι τῆς ἐπιθυμίας περὶ Ἑνώσεως. Μποροῦν νὰ προταθοῦν μετὰ εὐχέρεια καὶ

244. *Erim*: ὅπ. παραπ. σελ. 29

245. *Erim*: ὅπ. παραπ. σελ. 29.

διάφορα ἄλλα παραδείγματα διεθνῶν δουλειῶν (servitudes internationales). Παρ' ὅλο πὺ εἶναι ξεκάθαρον αὐτὸ τὸ θέμα, ἐὰν τύχει καὶ ἐφαρμοστεῖ στὴν Κύπρον ἢ αὐτοκυβέρνησιν, εἴτε ἢ αὐτοδιάθεσιν κατὰ τρόπον πὺ δὲν θέλουμε, γιὰ λόγους πὺ ἀνέγονται στὰ πολιτικὰ τερτίπια (sic) τῶν Ἑλλήνων στὰ Ἑνωμένα Ἐθνη καὶ στὶς γνωστὰς ρήξεις μετὰ τῶν μελῶν, ἐὰν καταστῇ δυνατόν, οἱ ἀπόψεις πὺ ἔχουν ἐκτεθεῖ παραπάνω καὶ πὺ ἀναφέρονται στὰ ἄρθρα 73 καὶ 76 μποροῦν νὰ διατυπωθοῦν μετὰ ρήτρα ἐπιφυλάξεως ὥστε μετὰ αὕτη νὰ ἀπορρίψουμε τὴν ἀπόφασιν.

»Αὐτὰς τὶς πρῶτες κρίσεις καὶ σκέψεις μου ὑποβάλλω μετὰ τὰ σεβάσματά μου. Ἡ πολιτικὴ ἐκτίμησιν ἀνήκει στὸ ὕψηλόν ἀξίωμα σας.

24 Νοεμβρίου 1956

Καθηγητῆς Νιχάτ Ἑρήμ²⁴⁶»

3. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΛΕΙΟΨΗΦΙΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΕΙΝΑΙ ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΑΚΗ

Ἡ πρώτη ἐκθεσὴ τοῦ καθηγητῆ Ἑρήμ, ἡ ὁποία φέρει ἡμερομηνία 24 Νοεμβρίου 1956 φαίνεται νὰ προκάλεσε αἰσθησιν στὴν κυβέρνησιν Μεντερές. Ἀπὸ ὅ,τι ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ συντάκτης τῆς ζητήθηκαν κατ' ἐπανάληψιν ἀντίγραφα ἀπὸ τὸν Γενικὸν Γραμματέα τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Νουρὴ Μπιργκὴ καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας, πὺ ἦταν τότε ὁ Τζελάλ Μπαγιάρ. Ἰδού, μετὰ τῶν ἄλλων, τί λέγει ὁ Ἑρήμ:

«...Ὁ ἀναπληρωτὴς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Ἑτχέμ Μεντερές τὴν ἐπομένη τῆς ἐπανόδου του ἀπὸ τὸ Παρίσι μετὰ κάλεσε τηλεφωνικῶς στὸ γραφεῖόν του. Τοῦ ἐπέδωσα καὶ αὐτοῦ ἓνα ἀντίγραφο τῆς ἐκθέσεως. Μοῦ ἀνέπτυξε τὶς ἐπαφὰς πὺ εἶχε

246. Ὁ Ἑρήμ εἶχε εἰδοποιήσῃ τὸν Πρωθυπουργὸν μετὰ τοῦ διευθυντῆ τοῦ ἰδιαιτέρου τοῦ γραφείου ὅτι ἡ ἐκθεσὴ ἦταν ἐτοιμὴ. Ὁ Μεντερές μόλις εἶχε ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὴ Βαγδάτη ὅπου εἶχε μεταβῇ γιὰ ἐπίσημην ἐπίσκεψιν. Στὶς 24 Νοεμβρίου ὁ Γενικὸς Γραμματέας τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν Νουρὴ Μπιργκὴ, ζήτησε ἀντίγραφο μετὰ ἐντολὴν Πρωθυπουργοῦ. *Erim*: ὅπ. παραπ. σελ. 31.

κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του. Μοῦ ἔδωσε τὸ πρακτικὸ τῶν συνομιλιῶν ποὺ εἶχε μὲ τὸν Ἑλληνα ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀβέρωφ. Τὸ ἀνέγνωσα καὶ τοῦ τὸ ἐπέστρεψα. Ὁ πρωθυπουργὸς ἦλθε στὸ γραφεῖο. Μοῦ εἶπε ὅτι θὰ εἶχαμε ἀργότερα συνομιλία.

»Ὁ ἀναπληρωτὴς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Ἐτχέμ Μεντερὲς κατὰ τὴν διάρκεια ἐκείνης τῆς συναντήσεώς μας, μοῦ εἶπε: «Καὶ ἐσεῖς θὰ γίνετε ὁ δικὸς μας ὁ Ράντκλιφ».

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη συζητεῖτο ἡ πρόταση τῆς Ἀγγλίας γιὰ παροχὴ αὐτοδιοικήσεως στὴν Κύπρο μὲ μιὰ προοπτικὴ μελλοντικῆς αὐτοδιαθέσεως, ἡ δὲ σύνταξη τοῦ σχετικοῦ συνταγματικοῦ κειμένου εἶχε ἀνατεθεῖ στὸν λόρδο Ράντκλιφ. Πιὸ κάτω, θὰ δοῦμε μερικὲς ἀπὸ τὶς ἀπόψεις ποὺ εἶχε διατυπώσει τότε, ὁ καθηγητὴς Ἑρήμ, σὲ ἄλλη ἐκθεσὴ του, τὴ δεύτερη κατὰ τὴ σειρὰ ὑποβολῆς τῆς πρὸς τὴν τουρκικὴ κυβέρνησι καὶ οἱ ὁποῖες ἀπόψεις δείχνουν καὶ πάλι τὶς ὁρθὲς διαστάσεις τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς πάνω στὸ Κυπριακό. Ὁ ἴδιος, πάντως, ἀναφερόμενος στὴν πρώτη ἐκθεσὴ του, προσθέτει τὴν ἀκόλουθη παράγραφο:

«Ἡ ἐκθεση αὕτη δημιούργησε μιὰ ἀλλαγὴ στὴν κυβέρνησι ἀναφορικὰ μὲ τὶς νομικὲς θέσεις πάνω στὶς ὁποῖες ἔπρεπε νὰ στηριχθῇ ἡ πολιτικὴ ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ. Τοῦτο μοῦ τὸ εἶπε ἀργότερα ὁ Μεντερὲς. Ἡ κυβέρνησι ἀποδέχθηκε τὴν ἐκθεσὴ μου καὶ μοῦ ζήτησε νὰ τὴν συνδράμω στὶς μετέπειτα φάσεις τῆς ὑποθέσεως».

Πέρα ἀπὸ ὁποιαδήποτε κρίσιμη πάνω στὶς σκέψεις τοῦ Τούρκου καθηγητῆ ποὺ ἀφοροῦν τυχόν ἐρμηνεῖες νομικῶν κειμένων, ὅπως εἶναι ὁ Καταστατικὸς Χάρτης τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, ἐκεῖνο ποὺ ἔχει σημασία εἶναι ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ κινητήρια πρόθεση τῶν Τούρκων ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἀλλοίωση τοῦ ἐθνολογικοῦ χαρακτῆρα τῆς Κύπρου. Ἡ ἑλληνικὴ πλειοψηφία γιὰ τὴν Τουρκία εἶναι μιὰ ἐδ και ρ ι α κ ῆ συ γ κ υ ρ ί α ποὺ πρέπει ν' ἀνατραπεῖ. Αὐτὸς εἶναι ὁ στόχος. Ἡ μὴ προσάρτησις τῆς Κύπρου στὴν Ἑλλάδα, ἀπορρίπτεται

κυρίως γιὰτὶ ἀκριβῶς διασφαλίζει τὴν πληθυσμιακὴ ὑπεροχὴ τῆς πλειοψηφίας, ἐνῶ εἶναι δεκτὴ ὁποιαδήποτε ἄλλη λύσις ποὺ θὰ ἐξοβελίσαι ἢ θὰ ἀνατρέψει τὴν προεξάρχουσα θέσι τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ.

Οἱ ἀναλλοίωτες αὐτὲς ἐπιδιώξεις τῶν Τούρκων δὲν φαίνονται μονάχα μὲ τὴν ἀπλὴ παράθεσι τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τὴν κατάλυσι τῆς πολυεθνικῆς Ὀσμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ποὺ εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα τὴν πλήρη, μέσα σὲ μισὸ αἰῶνα, ἐ ξ α φ α ν ι σ η τοῦ συνόλου τῶν ἑκατομμυρίων τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ ἀπὸ τὰ πατρίδα ἐδάφη, πάνω στὰ ὁποῖα συστήθηκε τὸ νεώτερο Τουρκικὸ Κράτος (καὶ δὲν ἀναφερόμαστε μονάχα στὴν ἀναγκαστικὴ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν τοῦ 1923, ἀλλὰ σὰν μικρὸ παράδειγμα ἀξίζει ν' ἀναφερθεῖ ἡ ἐξαφάνισι τοῦ κατ' ἀποκλειστικότητι Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, τὴν Ἰμβρο καὶ τὴν Τένεδο, τὰ μόνὰ ποὺ παρέμειναν στὴν Τουρκία). Οἱ ἐπιδιώξεις τῶν Τούρκων γίνονται αἰσθητὲς μὲ τὴν κατάστασι ὅπως ἔχει διαμορφωθεῖ σήμερα στὴν Κύπρο, μὲ τὸν βίαιον διαμελισμὸ τῆς Μεγαλονήσου καὶ τὴν κατοχὴ ἐδάφους ἀπὸ τοὺς Τούρκους ποὺ ὑπερβαίνει τὸ διπλάσιον ποσοστὸ τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ, καὶ τὴν μεταφορὰ καὶ ἐγκατάστασι σ' αὐτὴν χιλιάδων ἐποίκων ἀπὸ τὴν Τουρκία. Διαφωτιστικὰ καὶ προφητικὰ εἶναι ὅσα ἐπαναλαμβάνει πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα ὁ ἴδιος πάντοτε ὁ Ἑρήμ στὴν ἐπόμενη ἐκθεσὴ του ποὺ εἶχε συνταχθεῖ μὲ ἀφορμὴ τὶς προτάσεις τοῦ Ράντκλιφ²⁴⁷.

«... Ἀλλὰ δὲν μπορούμε, λέγω, νὰ λησμονήσουμε οὔτε στιγμὴν τὸν στόχον ἔχει ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμός. Οἱ Ἑλληνοκύπριοι καὶ ἡ Ἑλλὰς δὲν θὰ δεχθοῦν ἄλλη λύσι ἀπὸ τὴν προσάρτησι τῆς Κύπρου στὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποῖα ἀποκαλοῦν Μητέρα Πατρίδα, ἢ θὰ τὴν θεωρήσουν (τὴν πρότασι γιὰ αὐτοδιοίκησι)

247. Γιὰ τὶς προτάσεις Ράντκλιφ βλ. Lord Radeliffe: «Constitutional Proposals for Cyprus» (London: H. M. Stationery Office, 1956) Comud. 42, Xydis ὅπ. παραπ. σελ. 312 καὶ 605. Gönlübol ὅπ. παραπ.

σάν μιὰ ἀναγκαία βαθμίδα πού θά προωθήσει τους κύριους σκοπούς των.

»Εἶναι ἀδύνατο νὰ σβήσει ἀπὸ τὴν σκέψη τους κανεὶς τὸν τελικὸ τους στόχο. Θὰ πρέπει, κατὰ συνέπεια, νὰ βρεθοῦν ὅλες διόλου διαφορετικὲς φόρμουλες γιὰ νὰ ἀποκτήσει ἡ μεγαλὸνησος καὶ ἡ περιοχὴ τὴν ἡσυχία της. Γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς Τουρκίας, γιὰ τὸ Σύμφωνο τῆς Βαγδάτης (CENTO) καὶ γιὰ τὸ NATO ἡ Κύπρος εἶναι ἓνα γεωγραφικὸ δεδομένο τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι δυνατό νὰ παραγνωρισθεῖ. Λέγεται ὅτι σήμερα στὴν μεγαλὸνησο ὑπάρχουν 380 χιλιάδες Ἕλληνες, 100 χιλιάδες Τούρκοι, 20 χιλιάδες Ἀγγλοὶ καὶ Μαρωνίτες. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἡ ἀναλογία τῶν διαφορῶν πληθυσμῶν ἦταν διαφορετικὴ ἀπ' ὅ,τι σήμερα. Τὸ 1877 ὁ τουρκικὸς πληθυσμὸς ἦταν περισσότερος ἀπ' τὸν ἑλληνικόν. Ἀρα ἡ σημερινὴ ἀναλογία δὲν εἶναι αἰώνια κι' ἔτσι δὲν μπορούμε νὰ προτάξουμε κανένα λογικὸ αἶτιο ὡς πρὸς τὸν ὑπολογισμό τῆς ἀναλογίας αὐτῆς σάν ἀναλλοίωτης καὶ αἰωνίας.

»Κατὰ συνέπεια, λόγω τοῦ ὅτι σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή, μέσα στὴν ροὴ τῆς ἱστορίας, ὁ ἓνας πληθυσμὸς σὲ σύγκριση μετὰ τὸν ἄλλο πληθυσμὸ ἔχει ὑπερτερήσει κατὰ ἑκατὸ ἢ διακόσιες χιλιάδες, δὲν εἶναι ἐπαρκὲς λόγος νὰ καθορίσει τὴν αἰώνια τύχη μιᾶς μεγαλὸνησου ὅπως ἡ Κύπρος. Δὲν δύναται νὰ τὴν καθορίσει. Καὶ μάλιστα ἂν λάβει κανεὶς ὑπ' ὄψη του ὅτι ἓνα τέτοιο νησί μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἓναν τρομακτικὸ κίνδυνο γιὰ τὴν ἀσφάλεια μιᾶς χώρας 25 ἑκατομμυρίων (σήμερα εἶναι 40 ἑκατομμύρια — ἡ παρατήρηση ἀνήκει στὸν Ἑρῆμ) ὅπως εἶναι ἡ Τουρκία. Εἶναι ἀναπόφευκτη ἀναγκαιότης νὰ συγκρίνουν τὶς 380 χιλιάδες ὅχι μετὰ τὶς 100 χιλιάδες, ἀλλὰ μετὰ τὰ 25 ἑκατομμύρια...».

«Ὅσο καὶ ἂν ἀφετηρία γιὰ τὸ σχέδιο Ράντκλιφ εἶναι ἡ συνέχιση τῆς Βρεταννικῆς ἐπὶ τῆς Κύπρου κυριαρχίας καὶ μετὰ αὐτὴ τὴν ἀρχὴ ἔχει συνταχθεῖ, ἡ δυσχέρεια τὴν ὁποία ἀπάντησε καὶ δὲν κατόρθωσε νὰ ὑπερβῇ τὸ ἀξιότιμο πρόσωπο πού συνέταξε τὸ σχέδιο, ἦταν νὰ ἐκφράσει γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ τὴν ἀναγκαιότητα στοῦ νὰ ἐπιληφθεῖ τῆς οὐσίας τοῦ προβλήματος. Καὶ ἡ οὐσία τοῦ προβλήματος ἐπιλαμβάνεται δύο διαφορετικῶν

κοινοτήτων στὴν Κύπρο καὶ τῆς ἀσφάλειας τῆς Τουρκίας μαζί μετὰ τὴν ἀρχὴ τῆς αὐτοδιαθέσεως, ὥστε μόνο μ' αὐτὸν καὶ μόνο τὸν τρόπο νὰ καθιστᾷ ἐφικτὴ τὴν λύση τοῦ προβλήματος.

»Μὲ αὐτὲς τὶς σκέψεις, θελήσαμε νὰ καθορίσουμε σὲ γενικὲς γραμμὲς ὅτι ἀκόμη καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχε καμμία αἰτία, τὸ σχέδιο Ράντκλιφ, δὲν δίνει δυνατότητα γιὰ τὴν τελικὴ λύση ἀπὸ πλευρᾶς τῶν Τούρκοκυπρίων καὶ τῆς Τουρκίας (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου)²⁴⁸.

Καὶ παρακάτω: «... (Σὲ περίπτωσι ἀπορρίψεως τῶν προτάσεων Ράντκλιφ) ... θὰ πρέπει νὰ ἐκφράσουμε ἐνώπιον τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν καὶ τῆς ἀμερικανικῆς κυβερνήσεως, τὶς ἀκόλουθες σημαντικὲς ἀνησυχίες μας: Οἱ Ἑλληνοκύπριοι καὶ ἡ Ἑλλὰς δύναται νὰ στηρίζονται μόνο στὴν ἀρχὴ τῆς αὐτοδιαθέσεως, δὲν διαθέτουν ἄλλο πολιτικὸ καὶ νομικὸ ἔρεισμα.

»Ἡ Τουρκία καὶ οἱ Τούρκοι ὅμως, λέγουν ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ ὅπως στοὺς Ἑλληνοκύπριους ἔτσι καὶ στοὺς Τούρκοκυπρίους τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιαθέσεως. Δὲν μποροῦν νὰ κληθοῦν σὲ κοινὸ δημοψήφισμα δύο διαφορετικὲς κοινότητες πού δὲν εἶναι οὔτε ὁμοιογενεῖς μήτε ἀλληλέγγυες, ὥσάν νὰ ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς ἐνιαίας κοινότητος. Δὲν μπορεῖ καὶ δὲν δικαιούται μιὰ κοινότητα νὰ παρασύρει μιὰ ἄλλη κοινότητα.

»Ἐκτὸς τούτου, ἡ Κύπρος, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἀμυνας τῆς Τουρκίας, ἀποτελεῖ μιὰ ἐξέδρα γιὰ ἄλματα, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ ἀποδειχθεῖ ἐκπληκτικὰ ἐπικίνδυνη. Γιὰ τὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὸν φαντασθεῖ κανεὶς ἓναν παρόμοιο κίνδυνο, λόγω τῆς Κύπρου. Αὐτὸ πῶς μπορεῖ νὰ παραγνωρισθεῖ; Δὲν χωράει σὲ καμμιά πολιτικὴ ἢ νομικὴ ἀντίληψη. Ἡ ἐγκατάλειψη τῆς Κύπρου, εἶναι δυνατόν νὰ διαδραματίσει ζωτικὸ ρόλο στὸν καθορισμὸ τῆς τύχης τῶν 25 ἑκατομμυρίων Τούρκων, σὲ τοῦτο ἢ στὸ ἄλλο σύστημα διακυβερνήσεως, ἐκ τοῦ ὅτι τὸ

248. *Erim*: ὅπ. παραπ. σελ. 36.

ζήτησε ή ελληνική πλειοψηφία, δηλαδή επειδή τὸ ζήτησαν ἔναντι τῶν 25 ἑκατομμυρίων 380 χιλιάδες ἄτομα.

»Επιπρόσθετα ή Συνθήκη τῆς Λωζάννης, ἔχει δημιουργήσει εὐπαθῆ ἰσορροπία μεταξύ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, πού στηρίζεται σὲ μιὰ γενική ἐκκαθάριση λογαριασμῶν. Εἰς τὴν περίπτωση πού ή Κύπρος θὰ ἐγκαταλειφθεῖ στὴν ἐπιθυμία τῶν Ἑλλήνων κατοίκων της, ή ἰσορροπία αὐτὴ θὰ διασαλευθεῖ. Εἶναι ἄλλο θέμα τώρα τὸ πῶς θὰ δημιουργηθεῖ ἐκ νέου μιὰ νέα ἰσορροπία (ὁ Ἑρῆμ ἐννοεῖ προφανῶς ἐνοπλιή σύγκρουση καὶ κατάκτηση ἀπὸ τὴν Τουρκία ἑλληνικῶν ἐδαφῶν!!). Δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ή πικρὴ ἐπίδραση, οἱ βαθεῖες πληγές πού ἄφησε στὸ τουρκικὸ ἔθνος ή περίοδος 1919-1923 ἔχουν ἱαθεῖ πλήρως. Καὶ ἂν μπορούμε νὰ τὸ ποῦμε, στὴν περίπτωση πού μιὰ λύση δὲν θὰ ἱκανοποιῶσε τὴν τιμὴ καὶ τὴν ὑπόληψη τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους, θὰ ἀναβίωνε εὐκολα τὶς πικρὲς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος. Ὅπως ἔχει ἐπισημάνει ὁ ἀξιότιμος κ. πρωθυπουργὸς Ἀντὼν Μεντερὲς στὶς δηλώσεις του τῆς 24 Αὐγούστου 1955 (·) τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα εἶχαν καταλάβει τὴν Ἀνατολία μέχρι 70 χιλιόμετρα δυτικῶς τῆς Ἀγκύρας, ὑπενθυμίζει ὅτι ή ἐπιθυμία τῆς Ἑλλάδος σήμερα νὰ προσαρτήσῃ τὴν Κύπρο κάτω ἀπὸ τὸ προσωπεῖο τῆς αὐτοδιαθέσεως, ἐκφράζει τὴν ἄφθαρτη ἀνελικρινεία της²⁴⁹.

»Εν συντομία:

»Εὰν διασαλευθεῖ ή ἰσορροπία πού δημιουργήθηκε μὲ τὴ Συνθήκη τῆς Λωζάννης, μπορούν σὰν πρώτη καὶ ἀναπόφευκτη ἀντίδραση νὰ λάβουν μὲ μιὰς τὴ μορφή τοῦ πιὸ καυτοῦ θέματος τῆς ἡμέρας στὴν Τουρκία ζητήματα, ὅπως εἶναι τὸ πρόβλημα τῶν λοιπῶν νησιῶν (τοῦ Αἰγαίου), τοῦ Πατριαρχείου, τῶν Ἑλλήνων τῆς Πόλης καὶ τὸ πρόβλημα τῆς Δυτικῆς Θράκης. Κοντὰ σ' αὐτό, θὰ ὑπάρξουν καὶ ὀρισμένοι πού θὰ προτείνουν τὴν ἀναθεώρηση ὅλων τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ὑποχρεώ-

249. *Erim*: ὅπ. παραπ. σελ. 38.

σεων, λόγω τοῦ ὅτι ή Κύπρος ἀποτελεῖ ή πρόκειται νὰ ἀποτελέσει μιὰ ἐξέδρα ἄλματος πού διασαλεύει τὴν ἀσφάλεια (τῆς Τουρκίας). Αὐτὸ εἶναι μιὰ τραγωδία. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ γίνετα ἔμμοιή πάνω σὲ μιὰ φόρμουλα, ή ὁποία θὰ προκαλέσει τόσον εὐρεῖς ἀπηχήσεις, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ἱκανοποιηθοῦν τὰ ἄκρα ἐθνικιστικὰ αἰσθήματα 380 χιλιάδων Ἑλλήνων...»²⁵⁰.

Καὶ παρακάτω: «...Στὴν παράγραφο πού ἀναφέρεται στὶς ἀπαγορεύσεις καὶ τὶς ἐγγυήσεις νὰ διευκρινιστεῖ ὅτι ή Τουρκική θὰ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπίσημες γλώσσες.

»...Στὴν παράγραφο τοῦ Νομοθετικοῦ σώματος γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ εἶναι κάποιος ἐκλόγιμος πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἄρκετὸ ὅτι ἀπὸ συγκεκριμένο σύντμο χρονικὸ διάστημα κατοικεῖ συνεχῶς στὴν Κύπρο καὶ εἶναι Τούρκος, Ἀγγλος ή Ἑλληνας (ή ὑπογράμμιση εἶναι δική μου). Μεταξὺ τῶν μὴ ἐκλογίμων γιὰ τὸ Νομοθετικὸ Σῶμα πρέπει νὰ τεθοῦν καὶ οἱ κληρικοί. Πρέπει νὰ δοθεῖ ή δυνατότητα στοὺς ἐκλογεῖς νὰ ἀπολύουν τοὺς βουλευτὲς των... Τὸ νομοθετικὸ σῶμα ἀπαρτίζεται ἀπὸ 24 ἄτομα Ἑλληνες, 6 Τούρκους καὶ 6 ἀριστίνδην, σὲ σύνολο 36. Μὲ τὴν σημερινὴ ἀναλογία τοῦ πληθυσμοῦ δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς τίποτε. Ἀλλὰ ἐὰν αὐριο ή πληθυσμιακὴ ἐξέλιξη ἐπεκταθεῖ ὑπὲρ τῶν Τούρκων, τότε ὁ ἀριθμὸς (6) θὰ παραμείνει δίχως ἀντιστοιχία (ή ὑπογράμμιση ἀνήκει σὲ μένα). Πρέπει νὰ τεθεῖ διάταξη πού νὰ ἐξαφανίζει αὐτὸ τὸ ἐμπόδιο (sic).

»Στοὺς Τούρκους ἔχει παραχωρηθεῖ μόνο ἓνα ὑπουργεῖο, καὶ ή ἀρμοδιότητά του περιορίζεται στὶς Τουρκικὲς ὑποθέσεις. Αὐτὸ ἀντίκειται καὶ στὴ σημερινὴ ἀναλογία. Πρέπει νὰ παραχωρηθεῖ στοὺς Τούρκους καὶ δεύτερο ὑπουργεῖο»²⁵¹.

Ὁ Ἑρῆμ παρακάτω τάσσεται ὑπὲρ τοῦ δευτέρου νομοθετικοῦ

250. *Erim*: ὅπ. παραπ. σελ. 38.

251. *Erim*: ὅπ. παραπ. σελ. 40.

Σώματος (Γερουσία) δικαιολογώντας την πρότασή του στην σύνοψη του πληθυσμού: «... Η Τουρκική κοινότητα διαφέρει από την Ρωμαίικη Κοινότητα τόσο από απόψεως γλώσσας, όσο και θρησκείας, φυλής, ιστορίας, αλλά και από απόψεως σκοπών.

»Αλλωστε αυτό το σημείο το έχει επισημάνει ο Λόρδος Ράντκλιφ. Μια τέτοια παρατήρηση δεν έπρεπε να οδηγήσει σε απόρριψη αλλά σε αποδοχή δευτέρου νομοθετικού σώματος. Η Κύπρος δεν είναι Έλβετία. Δηλαδή δεν είναι μίαν χώρα όπου τρεις διαφορετικές κοινότητες έχουν αποτελέσει μια ένότητα γύρω από ένα σκοπό. Η αλλαγή αυτού του δεδομένου στην Κύπρο για σήμερα και για το έγγυς μέλλον δεν φαίνεται πιθανή λόγω της συμπεριφοράς των Ρωμηών. Γι' αυτό τον λόγο μεταξύ των μέτρων που πρόκειται να ληφθούν με σκοπό να μην στενοχωρήσουν και αδικήσουν την Τουρκική Κοινότητα, πρέπει να προβλεφθεί και η σύσταση μιας δεύτερης βουλής. Σ' αυτή την βουλή ο βασικός δρος είναι η ισάριθμη αντιπροσώπευση (ή υπογράμμιση ανήκει σε μένα)»²⁵².

Ο Έρηνι αφού παρατηρήσει ότι: «το σχέδιο δίνει την αίτηση της παροχής στον Κυπριακό λαό δημοκρατικών εξουσιών όπως Βουλή, υπουργικό Συμβούλιο και εκλογές· ωστόσο η απόλυτη ισχύς που επιφυλλάσσεται στον κυβερνήτη προηγείται. Δεν αναμένεται από τους Ρωμηούς να το αποδεχτούν»²⁵³, παραδέχεται ότι, παρ' όλα αυτά το σχέδιο «καθιερώνει ένα νέο καθεστώς περισσότερο πρόσφορο από την σημερινή τους κατάσταση. Αλλά αφήνει μετέωρο το όλο θέμα».

Και ο Έρηνι στην συνέχεια εισηγείται:

«Αναφορικά με το μέλλον της Κύπρου ζητούνται περισσότερες έγγραφοι από πλεύρας των Τούρκων. Στην πρώτη έκθεσή μας αναφερθήκαμε πάνω στην ιδέα της διχοτομήσεως. Αυτή μπορεί να είναι μια φόρμουλα συμφιλίωσης, αλλά με τον όρο

252. *Erim*: 3π. παραπ. σελ. 41.

253. *Erim*: 3π. παραπ. σελ. 41.

να είναι ειλικρινείς οι Άγγλοι. Μετά την παραίτηση της Τουρκίας από περισσότερο προχωρημένες (sic) απαιτήσεις και την προσέγγισή της στην διχοτόμηση, είναι δυνατόν να εδρευθεί αντιμέτωπη έλιγμών που θα την καθιστούν αδύνατη ή θα φαίνεται ότι την καθιστούν (την διχοτόμηση) αδύνατη. Η Μεγάλη Βρετανία, εάν έδινε την συγκατάθεσή της να παράσχει από τώρα μια υπόσχεση διεθνώς, τουτο μέχρι ενός βαθμού θα ήταν ικανοποιητικό (για την ακρίβεια "χορταστικό"). Το καλύτερο είναι να μπορέσουμε να πάμε άμέσως με τριπλή Τουρκο-ελληνο-αγγλική συμφωνία άμέσως στην διχοτόμηση (sic).

»Για να επιτύχουμε μια λύση όπως εκφράζουμε στην αρχή της εκθέσεώς μας, δηλαδή την επίτευξη της προσαρτήσεως της Κύπρου στην Τουρκία, ή αν δεν επιτευχθεί αυτή, της διχοτομήσεως της Κύπρου, πρέπει να επιμείνουμε και επί των ακόλουθων στοιχείων, σαν προπαρασκευαστικό στάδιο (έννοει της διχοτομήσεως):

»1. Πρέπει να τεθεί διάταξη στο σύνταγμα Ράντκλιφ κατά την οποία οι Τούρκοι και οι Ρωμηοί, και αν θέλουν και οι Άγγλοι, να είναι ελεύθεροι απ' έξω να έλθουν και να εγκατασταθούν στην μεγαλόνησο.

»2. Λέγεται ότι η πλειοψηφία της ιδιοκτησίας γης στην Κύπρο ανήκει στους Τούρκους. Πρέπει να αποκτήσουμε καθαρές γνώσεις επ' αυτού.

»3. Πρέπει να συνταχθεί δημογραφικός χάρτης ο οποίος να καθορίζει τον αριθμό των Τούρκων της Μεγαλονήσου όπως κατανέμονται σε κάθε πόλη, κομόπολη και χωριό.

»4. Πρέπει να συλλέξουμε τις καλύτερες δυνατές πληροφορίες περί των Κυπρίων της Τουρκίας και γενικώς των εύρισκόμενων εκτός της Κύπρου (προφανώς για περίπτωση έποικισμού της Κύπρου).

»Η εκτίμηση (έννοείται της προκειμένης Έκθέσεως) ανήκει στο υψηλό αξίωμά σας.

22 Δεκεμβρίου 1956
Καθηγητής Νιχάτ Έρηνι»

Υστερα από τέσσερις μέρες όμως και μετά την αντίδραση της Ελλάδος και τις αγορεύσεις των ιδυνόντων του Εργατικού Κόμματος στην Βουλή των Κοινοτήτων, αναφορικά με τις προτάσεις του Λόρδου Ράντκλιφ, ο Έρην σπεύδει να συμπληρώσει την παραπάνω έκθεσή του με ένα παράρτημα όπου αναφέρει :

«1. Όπως έχει επισημανθεί στην υπ' αριθμ. 2 έκθεσή μου δεν είναι εύκολο να ανακαλύψει κανείς την πραγματική πρόθεση της Αγγλίας ως προς την πρόταση της διχοτομήσεως.

» Η αντίδραση που σημειώθηκε στην Βουλή των Κοινοτήτων από μέρους της αντιπολιτεύσεως και το κύριο άρθρο των "Τάιμς" της 20 Δεκεμβρίου 1956, μάς δικαιώνει να είμαστε πολύ επιφυλακτικοί. Δυνατόν οι Άγγλοι να έχουν θέσει την πιθανότητα διχοτομήσεως για να ανησυχήσουν τους Ρωμηούς. Οι "Τάιμς" εύχονται όπως η διχοτόμηση αποτελέσει πολύ ωφέλιμη προειδοποίηση για τους Ρωμηούς. Συνιστά να αρκεστούν στην αυτοκυβέρνηση και να μην απορρίψουν το σχέδιο Ράντκλιφ.

» Η εφημερίδα "Μόντ" και αυτή σημειώνει ότι η πραγματική πρόθεση της Αγγλίας δεν είναι η διχοτόμηση.

» 2. Πρέπει να προσπαθήσουμε να εξασφαλίσουμε τα ακόλουθα δυο σημεία σαν μέτρα ασφαλείας κατέναντι των εκπλήξεων που επιφυλάσσει το μέλλον στην Τουρκία κατά την εφαρμογή της αυτοκυβερνήσεως, δηλαδή του σχεδίου Ράντκλιφ:

α) Να δοθούν δυο άτομα πλησίον του Κυβερνήτη, ένα από την Τουρκία και ένα από την Ελλάδα, επιφορτισμένα με το καθήκον να επιβλέπουν την εφαρμογή του καθεστώτος αυτοκυβερνήσεως.

β) Εφ' όσον και Άγγλοι παραδίδονται μπροστά στην σημασία που έχει η Κύπρος αναφορικά με την ασφάλεια της Τουρκίας και εφ' όσον και οι Έλληνες δεν την αρνούνται, πρέπει να αναγνωριστεί το δικαίωμα όπως σε στρατηγικής σημασίας σημεία της Μεγαλονήσου εγκατασταθούν Τουρκικές Φρουρές. Αυτό το σημείο μπορεί να εξασφαλι-

στεί και μέσω του ΝΑΤΟ (ή υπογράμμιση ανήκει σε μένα). Στο τέλος του κύριου άρθρου των "Τάιμς" της 22 Δεκεμβρίου 1956 υπάρχουν σχόλια κατά τα οποία κρίνεται ευνόικη τόσο η εγκατάσταση τουρκικών στρατιωτικών βάσεων της Τουρκίας όσο και της Τουρκο-βρεταννο-ελληνικής συνεργασίας.

» Η έκτιμηση (έννοείται της εκθέσεως) ανήκει στο ύψηλόν αξιωμα σας²⁵⁴.

26 Δεκεμβρίου 1956

Καθηγητής Νιχάτ Έρην

4. ΣΤΗΝ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΕΩΣ

Όπως θα διαπίστωσε ήδη ο αναγνώστης μου, οι απόψεις που έχουν εκτεθεί, δεν αποτελούν πρόσφατες εμπνεύσεις των Τούρκων. Έχουν διατυπωθεί πριν είκοσι τέσσερα χρόνια. Και έκτοτε παραμένουν αμετακίνητες σαν θέσεις, επιχειρήματα, τακτική και εκβιάσεις. Κατά συνέπεια στη Γενεύη τον Ιούλιο του 1974, όπως θα δούμε, δεν μπορούσε να αναμένει κανείς υποστήριξη διαφορετικών θέσεων και διαφορών επιδιώξεων.

1 Ο διαμελισμός της Κύπρου προβαλλόταν σαν πρώτο στάδιο. Η συνέχεια, απ' ό,τι εξάγεται τουλάχιστον από την έκθεση του Έρην, ήταν ο έποικισμός της Κύπρου από Τούρκους και η διόγκωση του τουρκικού πληθυσμού. Το τρίτο και κυριότερο είναι η παρουσία «τουρκικών στρατευμάτων στα στρατηγικής σημασίας σημεία της Μεγαλονήσου». Τα επόμενα μπορεί κανείς να τα υποθέσει, αν και δεν χρειάζεται μεγάλη φαντασία.

Πάντως πρώτος στόχος ήταν και είναι ο διαμελισμός της Κύπρου: διχοτόμηση ή οτιδήποτε άλλο. Πότε όμως «έχει ριχτεί στη μέση» και σε ποιόν ανήκει η πατρότητα της ιδέας της διχοτο-

254. Erim: όπ. παραπ. σελ. 53-54.

μήσεως; Νὰ τί λέγει πάνω στο πρόκειμενο ὁ ἴδιος ὁ Ἑρήμ²⁵⁵.

«Συζητεῖται ἀκόμη ἀπὸ ποιὸν ἔχει ριχτεῖ στὴ μέση (sic) ἡ ἰδέα τῆς διχοτομήσεως. Ὅπως ἔχω σημειώσῃ κάπου, τοῦτο τὸ εἶχε ἀναφέρει ὁ Ἀβέρωφ ὅταν αὐτόθι (δηλαδὴ στὴν Ἀθήνα) πρεσβευτὴ μας Σεττάρ Ἰκσέλ. Τοῦτο τὸ ἄκουσα ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Σεττάρ Ἰκσέλ. Ὅταν ἐρευνῆσα τοὺς φακέλλους τοῦ δικοῦ μας ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τὸ εἶδα καὶ ἐκεῖ. Ἐκ τῶν ὑστέρων ἐρωτώμενος ὁ Ἀβέρωφ ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ ἀπήντησε σχετικά. Ὁ Robert Stephens στὴ σελίδα 149 τοῦ ἔργου ποὺ ἔχει θέμα τὸ Κυπριακὸ, ἐξηγεῖ ὡς ἀκολουθῶς τὴν ἐκδοχὴ τοῦ Ἀβέρωφ: «Ὅταν μιλήσαμε μὲ τὸν Σεττάρ Ἰκσέλ ἐγὼ τοῦ εἶπα ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ πλήρη παραφροσύνη, νὰ ζητοῦν δηλαδὴ τὴν ἐξ ἡμισείας διχοτόμηση τῆς Κύπρου. Ἡ ἀποδοχὴ τούτου ἀπὸ μέρους μου θὰ εἶναι παραφροσύνη». Ὁ Ἀβέρωφ στὴ συνέχεια ἰσχυρίζεται ὅτι «ὅταν τὰ ἔλεγα αὐτά, ἀπὸ τῆ σκέψῃ μου περνοῦσε ἡ ἰδέα τῆς διχοτομήσεως καὶ διανομῆς ἐξ ἡμισείας. Τοῦτο εἶναι παραφροσύνη. Ἐὰν τὸ ἀποδεχτοῦμε εἴμαστε παράφρονες. Ἐκείνῃ τῇ στιγμῇ ὅμως δὲν σκέφτηκα ὅτι ἀπὸ τῇ φράσῃ μου θὰ ἔβγαινε τὸ νόημα ὅτι δὲν ἀποδέχομαι τὸ 50 % ἀλλὰ στέρνω σὲ λιγότερο ἀπὸ 50%. Τοῦτο δὲν τὸ σκέφτηκα. Δὲν πέρασε ἀπὸ τὸ μυαλό μου αὐτό, ὥσάν νὰ δεχόμαστε τὴν διχοτόμηση ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι θὰ γίνῃ σὲ μικρότερο ποσοστό. Ὅταν θὰ προχωρήσουμε στὴν αὐτοδιάθεση τί θὰ γίνῃ; Θὰ γίνῃ δημοψήφισμα καὶ σύμφωνα μὲ τὶς δημοκρατικὰς διαδικασίας, ἐπειδὴ ἡ πλειονότης εἶναι ἐλληνικὴ, οἱ Ἕλληνες θὰ ζητήσουν τὴν Ἑνωσὴ τῆς Κύπρου μὲ τὴν Ἑλλάδα. Κατὰ συνέπεια τὸ δημοψήφισμα θὰ ὀδηγήσῃ σ' αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα. Τὸ νόημα τῆς ἐπαφῆς μου μὲ τὸν Σεττάρ Ἰκσέλ ἀναφορικὰ πρὸς τὴν διχοτόμηση σὲ τοῦτο συνίσταται²⁵⁶. Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες, τοῦ εἶπα,

255. *Erim*: ὅπ. παραπ. σελ. 31.

256. *Stephens, Robert*: «Cyprus: A place of Arms» F. A. Praeger, 1966 σελ. 149.

εἴμαστε πρόθυμοι νὰ διαπραγματευθοῦμε κάθε πιθανὴ μορφή. Ἐπὶ παραδείγματι ἀπὸ τὰ πιθανὰ σχήματα τὸ πρῶτο εἶναι ἡ Ἑνωσὴ τῆς Κύπρου μὲ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ δεύτερο, ἡ Ἑνωσὴ τῆς Κύπρου μὲ τὴν Τουρκία. Τὸ τρίτο ἡ ἀνεξαρτησία. Τέταρτο ἡ διχοτόμηση. Ὅ,τι ἀποδέχονται οἱ Κύπριοι, οἱ Ἑλληνοκύπριοι, τὸ ἀποδεχόμαστε», λέει ὁ κ. Ἀβέρωφ²⁵⁷.

Καὶ ὁ Ἑρήμ συνεχίζει: «Ὅπως ἀντιλαμβάνεστε μιὰ χαρὰ ἔχει διαμειφθεῖ μιὰ παρόμοια συζήτηση μεταξὺ Ἀβέρωφ καὶ Σεττάρ Ἰκσέλ καὶ μιὰ χαρὰ ὁ Ἀβέρωφ ἔχει προβλέψει τότε τὴν διχοτόμηση. Μόνο ποὺ ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅταν ἄρχισαν ἀντιδράσεις στὴν ἐλληνικὴ κοινὴ γνώμη καὶ στὴν ἐλληνικὴ ἀντιπολίτευση, ὅταν ἀντέδρασαν σφόδρα στὴν Κύπρο ὁ Μακάριος, ὁ Γρίβας καὶ ἡ ὀργάνωση τῆς ΕΟΚΑ, ὁ Ἀβέρωφ διέστρεψε κατὰ πῶς ἤθελε τοὺς λόγους του καὶ ἔδωσε μιὰ κατ' αὐτὸν ἐρμηνεία. Στὶς σημειώσεις μου ἀναφορικὰ μὲ τὸ θέμα τοῦτο βλέπω τὰ ἀκόλουθα:

»12 Ὀκτωβρίου 1956. Ὁ Νουρὴ Μπιργκὴ λέγει στὸν σύμβουλο τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας νὰ μὴν ἀνακοινωθεῖ ἡ ἐκθεσὴ Ράντκλιφ. Ἐκτὸς τούτου, τοῦ λέει, ὅτι μποροῦν νὰ ὑπάρξουν ἀξιώσεις μας πάνω στὴ Δυτικὴ Θράκη καὶ σὲ ὀρισμένα νησιά. Ὁ Ἕλληνας ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀβέρωφ, ἀναφέρει στὸν πρεσβευτὴ μας Σεττάρ Ἰκσέλ κατὰ τὴ συνάντησίν τους ὅτι μπορεῖ νὰ γίνῃ διχοτόμηση.

»Στὶς 24 Ὀκτωβρίου 1956 ὁ σύμβουλος τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας δίνει τὴν ἀπάντησιν στὸν Νουρὴ Μπιργκὴ. Ὁ σύμβουλος λέγει ὅτι: «Σχετικὰ μὲ τὴν διχοτόμηση δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε τίποτα. Σὰς παρακαλοῦμε νὰ ὑποστηρίξετε τὴν αὐτοκυβέρνησιν ποὺ προετοίμασε ὁ Ράντκλιφ». Ὁ Νουρὴ Μπιργκὴ κρίνει τὴ στάση τῶν Ἀγγλων. Λέγει ὅτι κάτω ἀπὸ τὶς σημερινές

257. *Erim*: ὅπ. παραπ. σελ. 32· πρβλ. Ζωτιάδης, Γεώργιος: «Ἡ ἰδέα τῆς διχοτομήσεως τῆς Κύπρου», Ἀθήνα 1959, σελ. 10, *Xydis* ὅπ. παραπ. σελ. 93.

συνθήκες ή καλύτερη λύση θα είναι ή διχοτόμηση. 'Ο σύμβουλος πληροφορεί ότι θα δοθεί στη δημοσιότητα ή έκθεση Ράντκλιφ. Δεν αναφέρεται στη Δυτική Θράκη και στα νησιά. 'Ο Νουρή Μπιργκή όταν μου τὰ μεταφέρει λέγει: "Αὐτό είναι πολὺ κακή εἴδηση".

»17 Νοεμβρίου 1956. 'Ο ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Βελγίου Σπάακ (μετέπειτα γενικὸς γραμματέας τοῦ NATO) λέγει στὸν μόνιμο ἀντιπρόσωπό μας στὰ Ἑνωμένα Ἐθνη ὅτι θὰ ἀναλάβει ὁ ἴδιος τὴ διεκπεραίωση τῆς υποθέσεως τῆς διχοτομήσεως.

»Στις 6 Νοεμβρίου 1956 ὁ πρεσβευτὴς μας στὸ Λονδίνο πληροφορεῖ τὸ ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν ὅτι συναντήθηκε μετὰ τὸν σύμβουλο τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας σερ Ἰβάν Κίρκ Πάτρικ. Λέγει ὅτι τοῦ ἀνεπτύξε τὸ θέμα τῆς διχοτομήσεως τῆς νήσου, σύμφωνα μετὰ τὶς ὁδηγίες ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὸν πρωθυπουργὸ στὴν Ἰσταμπούλ. 'Ο πρωθυπουργὸς, ἄλλωστε, ἐπείσθη ἀπὸ τὸν ἀμερικανὸ στρατηγὸ Χόλμς ποὺ ἦλθε κατ' εἰδικὸν τρόπον σὰν ἀπεσταλμένος τοῦ Ντάλλες. 'Ο σερ Ἰβάν Κίρκ Πάτρικ σὲ ἀπάντησή του λέγει ὅτι "Αὐτὸ εἶναι καὶ ἡ δική μου ἀποψη" (ή ὑπογράμμιση ἀνήκει στὸν Ἑρήμ). 'Ο πρεσβευτὴς μας τοῦ ἀναφέρει περὶ Δυτικῆς Θράκης καὶ τῶν νήσων.

»19 Νοεμβρίου 1956. 'Ο πρεσβευτὴς μας στὸ Λονδίνο Σουὰτ Χαῦρη Οὐργκιουπλοῦ (σημ. ὁ μετέπειτα πρωθυπουργὸς) μᾶς γνωρίζει.

»'Ο Σπάακ ἀφίχθηκε στὸ Λονδίνο. Εἶπε ὅτι συναντήθηκε μετὰ τὸν Ἀβέρωφ καὶ τοῦ συνέστησε ή ἐπίλυση τοῦ θέματος νὰ μὴ γίνει στὰ Ἑνωμένα Ἐθνη ἀλλὰ στὸ NATO καὶ ζήτησε τὴ γνώμη τοῦ Οὐργκιουπλοῦ ἀναφορικὰ πρὸς ὀρισμένες διαδόσεις ποὺ κυκλοφοροῦν σχετικὲς μετὰ διάφορα σχέδια ἐπιλύσεως. 'Ο Σπάακ εἶπε: "Αν συμφωνεῖτε μετὰ τὴ διχοτόμηση ἐξουσιοδοτεῖστε με νὰ ἐργα-

στῶ γι' αὐτὴν"²⁵⁸ (ή ὑπογράμμιση ἀνήκει στὸν Ἑρήμ).

Καὶ ὁ Ἑρήμ συνεχίζει ὡς ἀκολούθως:

«Μερικὲς ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴ συνάντηση τοῦ Ἑτχέμ Μεντερὲς καὶ τοῦ Ἀβέρωφ: 'Ο Ἀβέρωφ κατ' ἀρχὰς δὲν ἀναφέρει περὶ διχοτομήσεως. 'Ο Ἀβέρωφ λέγει: σήμερα νὰ γίνει αὐτοκυβέρνηση, αὔριο αὐτοδιάθεση. Θεωρεῖ θυσία τὴ συγκατάνευσή του σὲ κάτι παρόμοιο. Πρὸς ἱκανοποίηση τῆς Τουρκίας προβλέπει ἐγγυήσεις:

«1. Στρατηγικὲς.

»2. Στὰ δικαιώματα τῶν Τούρκων.

»3. Οἰκονομικὲς.

»4. Ἐπιβεβαίωση τῶν διατάξεων τῆς συνθήκης τῆς Λωζάννης.

»Ἐκτὸς τούτων, ὁ Ἀβέρωφ λέγει ὅτι σύμφωνα μετὰ τὴ συνθήκη τῆς Λωζάννης, δὲν ἀπέμεινε καμμιὰ νομικὴ σχέση τῆς Τουρκίας μετὰ τὴν Κύπρο. 'Ο Ἑτχέμ Μεντερὲς τοῦ ἀπαντᾷ: "Πρῶτα ἀπ' ὅλα δὲν εἴμαστε τῆς αὐτῆς γνώμης μετὰ σὰς περὶ τῶν νομικῶν δεσμεύσεων τῆς Λωζάννης. Ἐκτὸς τούτου διασαλεύεται ή ἰσορροπία ποὺ δημιουργήθηκε στὴ Λωζάννη". Ἀναφέρει ὅτι ἔλεγε ὁ Βενιζέλος γιὰ τὴ Δυτικὴ Θράκη. 'Ο Ἑτχέμ Μεντερὲς ἀναπτύσσει στὸ τέλος τὴν διχοτόμηση. 'Ο Ἀβέρωφ λέγει ὅτι αὐτὸ εἶναι πολὺ δύσκολο. Συμπεριφέρεται σὰν νὰ ἔχει μεταβάλλει γνώμη (ή ὑπογράμμιση εἶναι δική μου). 'Ο Ἀβέρωφ λέγει ἀκόμη ὅτι τὸ εἶπε στὸν πρεσβευτὴ μας (δηλ. περὶ τῆς διχοτομήσεως) δίχως νὰ τὴν σκεφτεῖ κατὰ βάθος. 'Ο Ἑτχέμ Μεντερὲς λέγει ὅτι θελούμε αὐτοδιάθεση καὶ γιὰ τοὺς Τούρκους τῆς Κύπρου. Ἀναπτύσσει τὴν ἰδέα ποὺ ὑποστηρίζω στὴν ἐκθεσή μου. 'Ο Ἀβέρωφ λέγει "αὐτὸ δὲν τὸ σκέφθηκα". Κατὰ τὰ φαινόμενα ή Ἑλλάς συνεχίζει νὰ ἐμπαίζει.

258. *Erim* ὅπ. παραπ. σελ. 34.

Για την ακρίβεια κάνοντας παζάρεματα, προσπαθεί να αποσπάσει περισσότερα (sic)»²⁵⁹.

Η έκδοχή που αναπτύσσει ο Έρην δεν είναι καινούργια. Πριν από τις 7 Ιουλίου 1958²⁶⁰, το επίσημο πρακτορείο ειδήσεων «Ανατολία» στην Άγκυρα είχε μεταδώσει δήλωση του ίδιου του Ίκσέλ, στην οποία ο Τούρκος διπλωμάτης διευκρίνιζε ότι συζητήθηκε το θέμα της διχοτομήσεως μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδος. Στη σύντομη δήλωσή του ο Ίκσέλ έλεγε τα ακόλουθα: «Την ιδέα της διχοτομήσεως την έριξε πρώτος ο Έλληνας ύπουργός των Έξωτερικών Άβέρωφ σε συνάντησή που είχα μαζί του. Πράγματι στην πρώτη συνάντησή μας που πραγματοποιήθηκε στις 7 Οκτωβρίου 1956 ο Άβέρωφ εξέφρασε και επεξήγησε αυτή την ιδέα και στη συνέχεια επανήλθε στο ίδιο θέμα»²⁶¹.

Ο Άρμάογλου παρέχει την πληροφορία ότι η συνομιλία αυτή έγινε στο σπίτι του Άβέρωφ, ένα πρωί «κατά το κοινό πρόγευμα»²⁶². Η έφημερίδα «Ζαφέρ» που δημοσίευσε την δήλωση του Ίκσέλ πρόσθεσε το ακόλουθο σχόλιο:

«Όπως πληροφορήθηκα έγκυρα ο Άβέρωφ, στις 7 Οκτωβρίου 1956 σ' αυτή την συνομιλία του ή οποία έγινε στο σπίτι του, στάθηκε επί μακρόν επί της ιδέας της διχοτομήσεως, μίλησε άπόλυτα υπέρ της διχοτομήσεως και μάλιστα άφησε να ύπονοηθεί ότι ή Έλληνική κοινή γνώμη πρόσκειται στην διχοτόμηση (sic).

»Στις επόμενες συνομιλίες του που έγιναν σε μερικές μέρες, ο Άβέρωφ ρώτησε με άδημονία τόν πρεσβευτή μας αν είχε καμιά άπάντηση από την Κυβέρνησή μας.

»Οί κατ' αυτόν τόν τρόπο όμιλίες του Άβέρωφ ύπάρχουν

259. *Erin*: όπ. παραπ. σελ. 34.

260. Έσφαλμένως ο Τερλεξής αναφέρει 7 Ιουλίου· πρβλ. *Armaoglu* όπ. παραπ. σελ. 268.

261. Βλ. *Zafer*, 8 Ιουλίου 1958.

262. *Armaoglu*: όπ. παραπ. σελ. 268.

με όλες τις λεπτομέρειές των στο Υπουργείο των Έξωτερικών της Τουρκίας.

»Εκτός τούτου από το φύλλο της 1 Μαΐου 1958 της Άγγλικής έφημερίδας «Τάϊμς» ή Άγγλική κοινή γνώμη πληροφορείται άληθινά το γεγονός ότι ή άποψη της διχοτομήσεως έχει προέλθει προηγουμένως από τόν Άβέρωφ (sic)»²⁶³.

Η άποδιδόμενη μομφή στον Εδάγγελο Άβέρωφ-Τοσίτσα, όπως ήταν επόμενο, προκάλεσε τις διαμαρτυρίες της αντιπολιτεύσεως στην Ελλάδα που έφερε το θέμα στην Βουλή²⁶⁴, και τις άμεσες αντιδράσεις του Έλληνικού τύπου²⁶⁵ ταυτόχρο-

263. Βλ. *Zafer*, 8 Ιουλ. 1958.

264. Η αντιπολίτευση ζήτησε να έκδοθεί ψήφισμα που δεν διέψευσε τούς Τουρκικούς ισχυρισμούς, και μάλιστα σε άπάντηση σε τηλεγράφημα της Μεγάλης έθνοσυνελεύσεως που άπευθυνόταν προς όλα τα κοινοβούλια το οποίο ανέφερε ότι ή μόνη «δίκαιη, δικαιολογημένη, μετριοπαθής λύση του Κυπριακού είναι ή διχοτόμηση» και που πάρθηκε με όμοφωνία όλων των βουλευτών, ύστερα από συνεδρίαση κεκλεισμένων των θυρών της 16 Ιουνίου 1958, στην οποία εξετάσθηκε το νέο Βρετανικό σχέδιο (Μάκ Μίλλαν). Για το κείμενο του τηλεγραφήματος βλ. *Zafer* 17 Ιουνίου 1958. Η Έλληνική Κυβέρνηση άπέριψε την πρόταση της αντιπολιτεύσεως, με την αίτιολογία ότι το πρώτο μέρος του ψηφίσματος αναφερόταν στην εύχή όπως ή Κυβέρνηση επιδιώξει λύση ή οποία θα στηριζόταν στην αὐτοδιάθεση του Κυπριακού λαού. Βλ. *Πρακτικά της Βουλής*, 29 Συνεδρίαση, 12 Δεκεμβρίου 1958 σελ. 258.

265. Το θέμα άνακινήθηκε και το 1961 όταν ο Β. Μαθιόπουλος δημοσίευσε στην έφημερίδα «Έλευθερία» (17 Αύγουστου) συνέντευξή του με τόν Σεττάρ Ίκσέλ ο οποίος ανέφερε την δική του έκδοχή. Ο Άβέρωφ άπάντησε από τις στήλες της ίδιας έφημερίδας, ισχυριζόμενος ότι «ο Τούρκος πρεσβευτής είχε παρεξηγήσει τα διαμειφθέντα». Παραδέχθηκε όμως ότι ύπήρξε συζήτηση του θέματος. Και για να διαψεύσει κάθε ύποψία παρατήρησε ότι αν έμπνευστής της ιδέας ήταν ο Έλληνας ύπουργός των Έξωτερικών τότε γιατί δεν τόν απέκαλυψε ο αντιπρόσωπος της Τουρκίας στον Ο.Η.Ε. και δεν τόν εξέθεσε στις συζητήσεις που είχαν διεξαχθεί στην Γεν. Συνέλευση («Έλευθερία», 20 Αύγουστου 1961). Η «Έλευθερία» ανταπαντώντας με κύριο άρθρο αθημερινόν επισήμανε ότι κανένας επίσημος της Τουρκικής Κυβερνήσεως δεν ήταν δυνατόν να έκθέσει τόν Έλληνα ύπουργό των Έξωτερικών, εφ' όσον ύπήρχε συμφωνία να κρατηθεί μυστική ή συζήτηση. Μάλιστα κατά

να όμως και τις κατ' επανάληψη διαψεύσεις ή επανορθώσεις του ενδιαφερόμενου.

Η άποψη του Έλληνα πολιτικού συνοψίζεται στην ακόλουθη έκφραση που χρησιμοποίησε για να αντικρούσει προκλήσεις της αντιπολιτεύσεως²⁶⁶.

«...Ουδείς έχει την δύναμιν να εμποδίσει ξένον ύπουργόν των Έξωτερικών ή άλλους, οί οποίοι θέλουν να χρησιμοποιήσουν μίαν ανακρίβειαν, διότι έτσι συμφέρει εις αυτούς να παρυσιάσουν το θέμα. Έκείνο το όποιον δυνάμεθα ήμεις να βεβαιώσωμεν και πάλιν κατηγορηματικώς είναι ότι δεν υπήρξε τοιαύτη πρότασις από Έλληνικής πλευράς, ούδ' άμέσως, ούδ' έμμέσως, ούδ' υπό άλλην μορφήν».

5. Η ΕΚΔΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΡΙΤΟΛΟΓΗΜΑΤΟΣ

Βέβαια ή υπεύθυνη διαβεβαίωση δεν λέγει τίποτε ουσιαστικό. Όσotόσο νομίζουμε ότι ένα κάποιο φως μπορεί να ρίξει στην υπόθεση το μνημόνιο που τηρήθηκε από Έλληνικής πλευράς κατά την συνάντηση Αβέρωφ - Ικσέλ²⁶⁷. Το έπίμαχο σημείο του μνημονίου αρχίζει ως ακολούθως:

την διάρκεια της συζητήσεως στον Ο.Η.Ε. στις 26 Νοεμβρίου 1958, ο Τουρκος ύπουργός των Έξωτερικών Φατίν Ρουστού Ζορλού αναφέρθηκε στο θέμα αυτό έμμεσα, λέγοντας ότι δεν θα επιθυμούσε να αναφερθεί στον έμπνευστή της ιδέας αυτής για να μην περιπλέξει την συζήτηση. Άλλά και ο Γρίβας υποστήριξε ότι ο Βρεταννός διευθυντής του Γραφείου πληροφοριών της Κύπρου Στόρρς είχε αποκαλύψει ότι ή ιδέα ήταν αποκλειστικά της Έλληνικής Κυβερνήσεως. Σε «Φιλελεύθερο» Λευκωσία 19 Αύγουστου 1961.

266. Άπάντηση σε Στέφανο Στεφανόπουλο. Βλ. *πρακτικά της Βουλής* 9η Συνεδρίαση, 24 Ιουνίου 1958 σελ. 201.

267. Το μνημόνιο έχει αποσταλεί με διαβιβαστικό: Άριθμός Πρωτοκόλλου 2358/Α. 18 Ιανουαρίου 1957 (από Β' Πολιτική Διεύθυνση του ύπουργείου των Έξωτερικών στις Πρεσβείες Ουάσιγκτων, Λονδίνου,

Άγκυρας, Παρισίων και Ρώμης, τους μόνιμους Άντιπροσώπους της Έλλάδος στον Ο.Η.Ε. και ΝΑΤΟ, τον Γεν. Πρόξενο στη Λευκωσία). Το διαβιβαστικό ύπογράφει ο ύφυπουργός των Έξωτερικών Π. Σκέφερης. Το κείμενο του μνημονίου μέχρι του έπίμαχου σημείου της συζητήσεως είναι το ακόλουθο: «Συνομιλία του Έπουργού των Έξωτερικών κ. Εδαγγέλου Αβέρωφ — Τσαίτσα μετά του έν Άθήναις Πρεσβευτού της Τουρκίας κ. Ικσέλ της 6ης Οκτωβρίου 1956.

Το Σάββατον, 6 Οκτωβρίου 1956, με έπεσκέφθη ο Τουρκος Πρεσβευτής, κος Ικσέλ, τον όποιον, αφού συνεζητήσαμε επί ήμίσειαν ώραν, είσελθόντες εις την συζήτησιν του Κυπριακού, παρεκάλεσα να συνεχίσωμεν την συζήτησιν εκτός του Έπουργείου, διότι δεν επεθύμουν, λόγω της μακρας παραμονής του έν τφ Έπουργείω, να προκαλέσω τας εικασίας των Έφημερίδων. Ούτως ο κος Ικσέλ με έπεσκέφθη την επομένην Κυριακήν εις την οικίαν μου, όπου είχομεν συνομιλίαν δύο ώρων και πλέον.

Ο τόνος του συνομιλητού μου ήτο διάφορος έντελώς εκείνου, τον όποιον είχε κατά τας τελευταίας πρό της αναχωρήσεώς του συναντήσεις μας. Ως έσημείωσα εις άλλο, προηγούμενον, σημείωμά μου, κατά τας συναντήσεις εκείνας, είχεν όμιλήσει εις αρκετά ψυχρόν τόνον και επανειλημμένως περί διεξαγωγής πολέμου διά την έπίλυσιν του Κυπριακού. Την φοράν αυτήν και ο τόνος του ήτο φιλικός και τα όσα είπεν έδείκνυν μίαν πραγματικήν διάθεσιν καλοπίστου και καρποφόρου συζητήσεως.

Δέν θα εκθέσω χρονολογικώς πώς εισήλθομεν εις το κύριον θέμα, αλλά θα ανακεφαλαιώσω την ουσίαν της συζητήσεως.

Ο κος Ικσέλ, αφού έκαμε μίαν αναδρομήν εις το παρελθόν και εις την χρησιμότητα των έλληνο-τουρκικών σχέσεων, είπεν ότι επί του Κυπριακού, το όποιον άπετέλεσε την αίτίαν της έντάσεως μεταξύ των δύο χωρών, ή Τουρκία ήτο έτοιμή να άποδεχθ ή μίαν άυτοκυβέρνησιν υπό τον όρον ότι αύτε δεν θ' άπετέλει έν βήμα προς την άυτοδιάθεσιν, την όποιαν, διά πολλούς λόγους, ο Τουρκικός Λαός ήτο άδύνατον ν' αντιμετώπιση έντός μιάς, έστω, άορίστου προθεσμίας.

Παρατήρησα ότι εκεί εδρίσκετο ή βασική δυσκολία και ότι, εάν δεν συνεννοούμεθα επ' αυτού, ήτο άδύνατον να εύρωμεν μίαν λύσιν, και να προχωρήσωμεν εις μίαν άποκατάστασιν των σχέσεών μας. Αυτό το όποιον μοι έλεγεν — ότι ο Τουρκικός Λαός δεν ήθελεν, ήτο, ακριβώς εκείνο το όποιον ήθελεν οί Έλληνες της Κύπρου και όλόκληρος ο Έλληνικός Λαός, και το ήθελεν έντός συντομωτάτης προθεσμίας. Η Κυβέρνησις, και υπό την ρητήν προϋπόθεσιν ότι θα το έδέχετο ο Άρχιεπίσκοπος Μακάριος, ήτο έτοιμή διά να βοηθήσιν εις την εξομάλυνσιν της διεθνούς καταστάσεως, να ύποστηρίξη λύσιν, μη προβλέπουσαν τακτήν προθεσίμιν, άλλ' υπό τον

δρον ότι ή συμφωνία επί της αυτοδιαθέσεως δέν θά παρέπεμπε τό θέμα είς τās Έλληνικάς Καλένδας. Άνέφερα είς αυτόν ώς υστάτην γραμμήν υποχωρήσεως και ώς μόνην γραμμήν παραδοχής από τόν Μακάριον, λύσιν κατά την όποίαν θά άνεγνωρίζετο εϋθέως και άνεπιφυλάκτως ή άρχή της αυτοδιαθέσεως διά την Κύπρον και ότι ή εφαρμογή της θά έγίνετο, όταν αϊ διεθνείς συνθήκαι θά τό επέτρεπον, επί τη βάσει όμως σαφούς μηχανισμού, ό όποιος θά καθιερτίζετο από τοϋδε. Είς την βεβαίωσίν του ότι τοϋτο δέν θά έγένετο δεκτόν από τόν Τουρκικόν Λαόν, τῷ παρετήρησα ότι θά είχον, όπωσδήποτε την ασφάλειαν ότι τό πράγμα δέν θά έφθανεν είς την πραγματοποίησιν, εάν δέν τό επέτρεπον αϊ διεθνείς συνθήκαι. Είς τοϋτο άντεΐπεν ότι πρώτον θά ύπῆρχον πολλοί τρόποι διά νά εκβιασθῇ ή Βρεταννική Κυβέρνησις και ότι δεύτερον και αϊ Άγγλικάι Κυβερνήσεις αλλάζουν και συνεπώς αυτοκυβέρνησις μέ τοιοϋτον σύνδεσμον πρός την αυτοδιάθεσιν θ' άπετέλει μέγα βήμα πρός αυτήν. Άπαντών είς έρώτησίν μου, είπεν ότι, κατά την γνώμην του, εκείνο τό όποιον ήδύνατο νά γίνη άποδεκτόν έν Τουρκία ήτο ή εϋθεία αναγνώρισις της άρχής μέ συμπλήρωμα τό όποιον θά έλεγεν ότι τό μελλοντικόν καθεστώς της Νήσου θά καθορίζετο έν καιρῷ. Τοιαυτή άόριστος διατύπωσις θά έδει νά ίκανοποιήση και ήμās, δεδομένου ότι, οϋτως, έδηλοϋτο ότι κάποιαν ήμέραν θά έλγηεν ή αυτοκυβέρνησις και θά καθορίζετο άλλο καθεστώς. Παρετήρησα είς αυτόν ότι ή διατύπωσις τῷ έφαίνετο άόριστος, ένῷ οϋδόλως ήτο τοιαυτή διότι σχεδόν σαφώς έδηλοϋτο δι' αυτής ότι ή Τουρκία θά έδει νά έρωτηθῇ διά τό μελλοντικόν καθεστώς της Νήσου και ότι τοϋτο θά ίσοδυνάμει μέ την αναγνώρισιν εκ μέρους μας δικαιώματος VETO είς την Τουρκίαν διά την διεξαγωγήν δημοψηφίσματος είς την Νῆσον. Είς τό σημείον τοϋτο μέ πολλήν λεπτότητα, αλλά και συγχρόνως μέ πολλήν σταθερότητα άντέδρασε ζωηρῶς, έκαμε μακράν αναδρομήν είς τό παρελθόν, είπών ότι είς τόν Στρατάρχην Παπάγον είχεν διαμνησθῇ ότι δέν εἶναι ή στιγμή διά νά συζητηθῇ τό Κυπριακόν, ότι από ελληνικής πλευρās ύπῆρξε μία περιφρονητική και ολοκληρωτική παραμέρισις της Τουρκίας είς τό Κυπριακόν θέμα, ότι αϋτη δέν ήτο ή όρθή διαγωγή μεταξύ δύο φίλων και συμμάχων, οἱ όποιοι, άμφότεροι, είχον συμφέροντα επί της Νήσου και ότι τέλος εάν σήμερον, πού έχομεν φθάσει είς πολύ μεγαλυτέραν όξύτητα, ήθέλομεν πράγματι ν' άποκτήσωμεν σχέσεις, δέν έπρεπε νά τηρήσωμεν άνάλογον τακτικήν και θά διεπράττομεν σφάλμα, εάν και πάλιν έλέγομεν ότι οϋδέν δικαίωμα αναγνώριζομεν είς την Τουρκίαν.

»Είς τās άπόψεις ταύτας άπήντησα και έγώ εκτενῶς. Εἶπον είς αυτόν ότι προσωπικῶς ήμην γνωστός είς τοϋς έν Άγκύρῃ ιθύνοντας διά την πίστιν μου είς την έλληνοτουρκικήν φιλίαν και ότι είς όλας τās περιπτώσεις, και τῷ άνέφερα πολλά παραδείγματα, έδείκνυον πλήρη κατανόησιν τῶν άντικειμενικῶν εϋσταθουσῶν τουρκικῶν άπόψεων. Οϋτω και έδῶ παρεδεχόμενην

ότι έπρεπε, έξ άρχής, όταν αϊ σχέσεις ήσαν άρισται, νά έγένετο μία πλήρης εξήγησις μεταξύ Άθηνῶν και Άγκύρας επί τοϋ Κυπριακοϋ, νά εϋρεθούν τότε τά σημεία έπαφής τῶν δύο Κυβερνήσεων και μέ την ύπάρχουσαν, τότε, άρμονίαν, και έμπιστοσύνην, νά ανακινήθῃ τό θέμα. Έκείνο τό όποιον δέν έγινεν είς τό παρελθόν ήδύνατο νά γίνη τώρα υπό δυσχερεστερας συνθήκας. Καί δι' αϋτό έχρειάζετο μία εϋθεία αναγνώρισις παρ' ήμῶν τῶν θεμάτων εκείνων, επί τῶν όποίων ή Τουρκία είχε δικαίωμα αναμίξεως. Άλλά τοϋτο δέν θά εϋσημαινεν ότι θά άνεγνωρίζετο είς την Τουρκίαν δικαίωμα αναμίξεως και επί θεμάτων, τά όποία λογικῶς ήσαν ξένα πρός αϋτήν. Κατά την ιδικήν μου άποψιν ύπῆρξαν τρία θέματα επί τῶν όποίων ή Τουρκία είχε κάθε λόγον ν' άναμειγνύηται και πιθανῶς έν τέταρτον, τό όποιον όμως οἱ Έλληνες θεωροϋμεν άνύπαρκτον. Τά τρία ταϋτα θέματα παραδέχομαι εϋθέως ότι ήσαν τά ακόλουθα, και θά τά έμνημόνευσον παραλλήλως μέ τās λύσεις, τās όποιās αἰσθάνομαι ότι έχομεν την υποχρέωσιν ν' αναγνωρίσωμεν :

1) Τό θέμα της διά της Κύπρου στρατιωτικής άπειλῆς καίτοι δέν ήτο, κατ' έμέ, πολύ σοβαρόν, δεδομένου ότι ή Έλλάς δέν δύναται ποτε ν' άπειλήσῃ την μεγαλυτέραν και γεωγραφικῶς τόσον εκτεταμένην Τουρκίαν, άνεγνώριζον ότι ήδύνατο υπό'τινων νά θεωρηθῇ ένοχλητικόν στρατιωτικῶς δι' αϋτήν νά έχομεν ήμεῖς την Κύπρον, όπως ένοχλητικόν θά ήδύνατο νά εἶναι δι' ήμās εάν και αϋτή ή μικρά Άλβανία έλάμβανε π.χ. τά Κύθηρα. Άλλ' εάν εἴμεθα καλόπιστοι, ύπῆρχεν άπάντησις άπολύτως ίκανοποιητική, ή άποστρατιωτικοποίησις της Νήσου από Έλληνικής πλευρās τοϋ Καθεστώτος της Κύπρου, δηλαδή της άσφαλείας της διεθνούς τιθεμένης υπό την έγγύησιν ένός διεθνούς όργανισμοϋ.—Δεύτερον θέμα επί τοϋ όποίου ή Τουρκία έχει κάποιον λόγον ήτο τό στηριζόμενον επί τοϋ Ισχυρισμοϋ ότι έπειδή ή νῆσος ήτο πολύ πλησιέστερον πρός αϋτήν παρά πρός ήμās, οικονομικῶς και έμπορικῶς άνῆκε περισσότερο είς αϋτήν παρά είς ήμās. Είς τοϋτο θά ήδύνατο νά ύπάρχουν πολλαἱ λύσεις, αλλά θά έφθανον εϋθαρσῶς είς την ριζικότεραν λέγων ότι θά ήδύνατο ή Κύπρος νά τεθῇ υπό κάποιον καθεστώς τελωνειακής ένώσεως μετά της Έλλάδος και της Τουρκίας, όποτε τό έμπορίόν της θά διεξήγετο βάσει όρθολογιστικῶν κριτηρίων και άνεξαρτήτως τῶν διοικητικῶν της δεδομένων. Δηλαδή διά τῶν δύο άνωτέρω λύσεων στρατιωτικῶς ή Νῆσος δέν θά ήτο ελληνική, έμπορικῶς δέ ή Νῆσος θ' άνῆκεν και είς την Τουρκίαν και είς την Έλλάδα.—Τρίτον σημείον, επί τοϋ όποίου ή Τουρκία δικαιούται νά έχῃ τόν λόγον εἶναι τό θέμα της μειονότητός της έν Κύπρῳ. Δι' αϋτήν ή εϋρύτερα δυνατή άνεξαρτησία ήδύνατο νά καθορισθῇ τά δέ δικαιώματά της νά τεθοϋν υπό την προστασίαν τοϋ ΟΗΕ μέ δικαίωμα της Μειονότητος νά προσφεύγῃ είς

αυτόν, εάν τὰ δικαιώματα ταῦτα ἐθίγοντο ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως. Ἐπὶ πλέον θὰ ἠδύνατο ν' ἀναγνωρισθῇ διὰ τοὺς Τούρκους τῆς Κύπρου διπλῇ ὑπηκοότητι, ἑλληνικῇ καὶ τουρκικῇ, ὥς καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν ἀπὸ πάσης στρατιωτικῆς ὑποχρεώσεως ἐναντι τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ὅμως κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ τρία αὐτὰ ἀντικειμενικῶς ὑπάρχοντα θέματα ἐκαλύπτοντο, ὥς ἀνωτέρω περιέγραψα, κατὰ τρόπον, δηλαδή, ὁ ὁποῖος ἐμείωνε τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπέτρεπεν εἰς τὸν κ. Μεντερές νὰ εἴπῃ εἰς τὸν λαόν του ὅτι ἐνίκησε καλύψας πλήρως τὰ μόνα θέματα, τὰ ὁποῖα ἠδύνατο νὰ ἐγείρῃ ἡ Τουρκία, ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης δὲν ἦτο νοητὸν ν' ἀναγνωρισθοῦν δικαιώματα τῆς Τουρκίας ἐπὶ ἄλλων θεμάτων ἀφορώντων εἰς τὴν νῆσον. Ἡμεῖς εἰς τὴν δοθησομένην λύσιν δὲν διεξεδικοῦμεν δικαιώματα διὰ τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἐλέγομεν ὅτι θὰ ἔχωμεν οἰονδήποτε VETO ἢ ὅτι θὰ ἐδικαιούμεθα ἡμεῖς νὰ ἐγείρωμεν τὸ θέμα τῆς χρονολογίας τοῦ Δημοψηφίσματος. Ἐλέγομεν, ἀπλῶς, ὅτι αὐτὸ ἦτο θέμα ἀγγλοκυπριακόν. Πῶς ἠδυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τουρκικὸν VETO; Καὶ εάν ἡ γεωγραφικὴ τοποθέτησις τῆς Νήσου ἐπέτρεπεν εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ διεκδικήσῃ τοιαῦτα δικαιώματα, διατὶ δὲν τὰ διεξεδίκει πλὴν αὐτῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὸ Ἰράκ καὶ ὁ Λίβανος καὶ ἡ Συρία καὶ Ἰσως, καὶ ἡ Αἴγυπτος;

»Ο κ. Ἰκσελ δὲν ἀφῆκεν ἀναπάντητα τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα. Παρεδέχθη μὲν ὅτι αἱ ἀπόψεις μας ἐπὶ τῶν συγκεκριμένων θεμάτων ἐκάλυπτον κατὰ μᾶλλον ἱκανοποιητικὸν τρόπον τὰ θέματα, ἀλλ' ἀντέκρουσε τὴν γενίκευσιν τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτοδιαθέσεως, ἐπικαλεσθεῖς, ἰδίως, ἐπιχειρηματολογία τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, ἐναντίον τῆς ἐφαρμογῆς τῆς αὐτοδιαθέσεως εἰς τὴν Θράκην.

»Ἄν καὶ δὲν ἦτο πολὺ ἰσχυρὸς εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῆς θέσεώς του, ὑπῆρξεν ὅμως, ἀρκετὰ ἐπίμονος. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῷ εἶπον ὅτι τὸ τέταρτον θέμα, τὸ ὁποῖον εἶχον μνημονεύσει, ἦτο ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συχνὰ ἐβλεπον εἰς τὰς ἐφημερίδας τῶν καὶ ἐνίοτε εἰς ἐπισήμους λόγους τῶν. Ὅτι τὸ θέμα τῆς Κύπρου ἦτο ἡ ἀπόδειξις, ὅτι ἀνεγεννᾶτο ἡ Μεγάλη Ἰδέα.

»Τῷ παρετήρησα ἀμέσως ὅτι, εάν τοῦτο μνημονεύεται διὰ νὰ δημιουργῇ ἐντυπώσεις, τότε τὸ ἀντιλαμβάνομαι πλήρως, εάν ὅμως, οἱ Τούρκοι ἰθύνοντες εἶχον πράγματι τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν τότε μοὶ ἐπροξένει κατὰ πληξιν ἡ ἑλπίς ρεαλισμοῦ τὴν ὁποίαν ἐνεφάνιζον. Ἡ Ἑλλάς τῶν ὀκτῶ ἑκατομμυρίων, τῷ προσέθηκα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ "μεγάλαν ἰδέαν" ἐναντι τῆς Τουρκίας τῶν 24 ἑκατομμυρίων, μὲ τὴν γεωγραφικὴν ἑκτασιν ἴσην πρὸς τὸ διπλάσιον τῆς Γαλλίας, δηλαδή ἐναντι χώρας τὴν ὁποίαν καὶ Μεγάλῃ Δύναμις ἀκόμη ἦτο ἀμφίβολον εἰς τὴν ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ. Ἡ "μεγάλῃ ἰδέα" τῷ εἶπον, εἰς τὸν καιρὸν τῆς εἶχε μίαν δικαίωσιν καὶ αὕτη συνίστατο εἰς τὸν ἐν διασπορᾷ Ἑλληνισμόν, ὁ ὁποῖος ἐδίδεν εἰς τὴν Μεγάλῃ Ἰδέαν

πολύπλευρον ρεαλισμόν. Ὁ Ἑλληνισμός εἶχε παῦσαι νὰ εἶναι ἐν διασπορᾷ, εἶχε συγκεντρωθῇ ἐντὸς σαφῶς ἐθνικῶν ὁρίων καὶ θὰ ἦτο παράφρων καὶ ἐγκληματίας ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ ἐνόμιζεν ὅτι ἔπρεπε ἡ ἔστω ἠδύνατο ὁ Ἑλληνισμός ν' ἀποδοθῇ εἰς τοιαύτης ἐκτάσεως περιπετείας. Ἡ σύγχρονος μεγάλη ἰδέα ἦτο ἡ ἀξιοποίησις τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, πεδία ἀμφότερα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπίστευον ὅτι ἠδυνάμεθα νὰ οἰκοδομήσωμεν μίαν ἐντελῶς ἄλλην, ἀλλὰ πολὺ ὀραίαν Μεγάλῃ Ἰδέαν. Ἀρκεῖ νὰ συζητήσῃ κανεὶς μὲ οἰονδήποτε Ἑλληνα Πολιτικόν καὶ μὲ οἰανδήποτε Ὁμάδα τοῦ Λαοῦ μας διὰ νὰ ἴδῃ ὅτι ἡ Μεγάλη Ἰδέα ὑπὸ τὴν ἐννοίαν, τὴν ὁποίαν ἀναφέρουν ἐν Τουρκίᾳ, δὲν ὑπάρχει πλέον καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ εἰς τὸ μέλλον. Καὶ ἦσαν τόσο ἀντίθετα πρὸς ταῦτα ὅλα τὰ πραγματικὰ δεδομένα ὥστε μόνον μὲ κακὴν πίστιν ἠδύνατο νὰ ὑποστηρικθῇ ὅτι ἡ Ἑλλάς ἔχει ἀκόμη τὰς βλέψεις, τὰς ὁποίας εἶχε πρὸ τοῦ 1920. Ἄλλο ὅμως, ἦτο τὸ θέμα αὐτὸ καὶ ἄλλο τὸ θέμα τοῦ νὰ ὑποστηρίξῃ ὁ Ἑλληνισμός, ὁ ὁποῖος τόσα εἶχεν ὑποφέρει προσφάτως ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ὅτι μία νῆσος κατοικουμένη κατὰ τὰ 80% ἀπὸ Ἑλληνας, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς τύχης τῆς καὶ νὰ ἐνωθῇ μὲ τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὸ ἦθελαν. Ἦτο τοῦτο θέμα ξένον πρὸς τὴν "μεγάλαν ἰδέαν" καὶ ἡ Ἑλλάς θὰ ἦτο χώρα ἀναξία τῆς ἱστορίας τῆς καὶ κατωτέρου πολιτισμοῦ εἰς τὸν ὅτι δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸ αἶτημα τῶν Ἑλλήνων τῆς Κύπρου. Οὕτως καὶ μόνον οὕτω ἐτίθετο τὸ ζήτημα καὶ τὰ περὶ "μεγάλῃς ἰδέας", συνδυαζόμενα μὲ τὸ Κυπριακόν, μόνον μετὰ μειδιάματος ἠδύναντο νὰ κριθοῦν.

»Ο κ. Ἰκσελ, ἄκων, βεβαίως, παρεδέχθη ὅτι οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα, ἀλλ' εἶπεν ὅτι αὐτὸ ἠδύνατο νὰ τὸ παραδεχθῇ ἐν Τουρκίᾳ ἡ Ἡγεσία, ἀλλ' ὅτι ὁ Λαὸς δὲν θὰ παρεδέχετο. Ἡ ἀρθρογραφία Ἑλληνικῶν ἐφημερίδων, αἱ ὁποῖαι ὁμιλοῦν περὶ διεκδικήσεων ἐπὶ τῆς Α. Θράκης καὶ ἐπὶ τῆς Κων/πόλεως, τὰ βιβλία τῶν Σχολείων μας, τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις εἶχομεν ὑποσχεθῇ νὰ τροποποιήσωμεν, ὅπως ἐτροποποίησαν αὐτοὶ τὰ ἰδικά των, καὶ τὰ ὁποῖα ἦσαν γεμᾶτα μὲ ποιήματα καὶ μὲ περικοπὰς περὶ τοῦ ὅτι "πάλι μὲ χρόνια μὲ καιροὺς πάλι δικά μας θάνατοι", ἄλλα θέματα ἀφορῶντα εἰς τὴν πολιτικὴν μας ἐναντι τῆς Μειονότητος τῆς Θράκης, ἐδίδον πλεῖστα ἐπιχειρήματα εἰς τὸν Τουρκικὸν λαόν διὰ νὰ πιστεῦν εἰλικρινῶς ὅτι εἶχομεν ἐπανελθεῖν εἰς τὴν πρὸ τοῦ 1920 πολιτικὴν. Οὕτως εἰσῆλθομεν εἰς τὴν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν Τούρκων τῆς Θράκης. Παρεδέχθη ὅτι περὶ τὸ 1951 ἐπῆλθε μία ἀλλαγὴ εἰς τὴν μειονοτικὴν μας πολιτικὴν, τὴν ὁποίαν μάλιστα ἐν Ἀγκυρᾷ ἀπέδιδον εἰς ἐμὲ. Ἐπεσήμαιναν ὅμως ὅτι ἡ πολιτικὴ αὕτη εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ καὶ ὅτι προσφάτως ἀκόμη εἶχομεν ἀνακαλέσει τὰς ἐκτοπίσεις ὠρισμένων παλαιοτούρκων τῆς Θράκης, οἵτινες μάλιστα, πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων, εἶχον παραγγεῖλει εἰς τὴν Συρίαν ἀραβικὰ στοιχεῖα διὰ νὰ ἐκδώσιν ἐφημερίδα μὲ ἀραβικὴν γραφὴν. Οὕτως εἶπεν, ἐνῶ πράγματι δὲν ἐγγέ-

νοντο αξιολόγοι διακρίσεις μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων εν Θράκη, πλην εκείνων τὰς ὁποίας κάμνουν κατώτερα διοικητικά ὄργανα, ἦτο σαφές ὅτι εἶχομεν ἐπανελθεῖν ὡς πρὸς τὴν μειονότητα εἰς μίαν πολιτικὴν, ὅχι φιλικὴν πρὸς τὴν Τουρκίαν.

»Τῷ εἶπον ὅτι, ὄντως ἐγὼ εἶχον ἀσκήσει μίαν ζωηρὰν φιλοτουρκικὴν πολιτικὴν ἐν σχέσει μετὰ τὴν μειονότητα, τὴν πολιτικὴν ὅμως, αὐτὴν τὴν εἶχον ἀσκήσει, παραβιάζων τὴν Συνθήκην τῶν Μειονοτήτων, ἡ ὁποία ἐπέβαλλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ σέβηται τὴν θέσιν τῆς Μειονότητος, ἡ ὁποία καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἦτο ὑπὲρ τῆς Ἀραβικῆς Γραφῆς, καὶ ἐν γένει ὅλων τῶν παλαιοτούρκων. Δι' αὐτὸ εἶχομεν φθάσει καὶ μέχρι τοῦ σημείου τοῦ ἐκτοπισμοῦ, τῆς δυσμενοῦς μεταχειρίσεως τῶν παλαιοτούρκων, παραβιάζοντες πρὸς χάριν τῆς Τουρκίας, τὰς ὑποχρεώσεις μας, ἐναντὶ τῆς Μειονότητος. Ἀφ' ἧς ὅμως αἱ σχέσεις μας μετὰ τὴν Τουρκίαν εἶχον φθάσει εἰς τοιαύτην ὀξύτητα, ἦτο πρακτικῶς ἀδύνατον νὰ μὴ ἱκανοποιήσωμεν, τουλάχιστον τὰ αἰτήματα αὐτῆς ταύτης τῆς Μειονότητος.

»Παρατήρησεν ὅτι ἄρσις ἐκτοπισμῶν εἶχε γίνεαι πρὸ τριμήνου μόλις καὶ ὅτι, ἐὰν ἐπεθυμοῦμεν τὴν ἀποκατάστασιν τῶν σχέσεων μετὰ τὴν Τουρκίαν, δὲν ἔπρεπε νὰ κάμωμεν τοιαύτην ἐχθρικὴν πρᾶξιν ἐντελῶς προσφάτως. Ἐπέμεινα ἀπὸ τῆς πλευρᾶς μου ὅτι ἡ τακτικὴ μου δὲν ἦτο νὰ κάμω καμμίαν ἐχθρικὴν πρᾶξιν, ἀπόδειξις δὲ αὐτοῦ ἦτο ὅτι εἶχον προσωπικῶς ἐπέμβει διὰ νὰ χορηγηθῇ ἡ ἀδεια μεταβάσεως εἰς Τουρκίαν 86 δημοδιδασκάλων τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς τοῦ ὑβριστικοῦ λόγου, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐκφωνήσῃ ὁ Πρωθυπουργὸς κ. Μεντερές. Ἡ τακτικὴ μου ὅμως, δεδομένης τῆς ἐντάσεως τῶν σχέσεων, ἦτο πλεόν νὰ μὴ διώξω, ὅπως καὶ νὰ μὴ εὐνοήσω τμήμα τῆς Μειονότητος, ἀλλὰ νὰ τὰ ἀφήσω ὅλα ἐλεύθερα νὰ κάμουν ὅ,τι θέλουν. Ἡ τακτικὴ αὐτὴ δὲν ἡδύνατο ν' ἀλλάξῃ (sic) παρὰξίαν ριζικὴν ἀλλαγὴν, μόνην, εἰς τὰς ἐλληνοτουρκικὰς σχέσεις διότι θὰ ἔπρεπε πρὸς χάριν αὐτῶν νὰ παραβῶ καθήκον, τὸ ὁποῖον εἶχον πρὸς τὴν Μειονότητα.

»Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῷ ὁμίλῃσα διὰ τὴν δρᾶσιν διαφόρων παραγόντων ἐν Θράκῃ καὶ ἰδιαίτερος τοῦ Βουλευτοῦ Ὁσμὰν Νουρῆ, ὁ ὁποῖος εἶχεν καὶ ὁ ἴδιος ἐκτεθῇ καὶ ἐξετεθῇ περισσότερον ἀπὸ τὸ γνωστὸν ἄρθρον τῆς "Τζουμχουριέτ", τὸ ὁποῖον τὸν παραλληλίζει μετὰ τὸν Δρα Κιουτσουκ τῆς Κύπρου. Εἶπον ὅτι μετὰ τὸ ἄρθρον αὐτὸ τῆς "Τζουμχουριέτ", ἡ θέσις τοῦ Ὁσμὰν Νουρῆ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Κοινοβουλίῳ εἶχε καταστῇ λεπτή.

Ὁ κ. Ἰκσελ ἐβεβαίωσεν ὅτι κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ὥστε οἱ ἰθύνοντες ἐν Θράκῃ νὰ φέρωνται κατὰ τὸν καλῦτερον δυνατὸν τρόπον καὶ ἐξέφρασε τὴν ἀπορίαν του δι' ὅσα ἔλεγον διὰ τὸν Ὁσμὰν Νουρῆ τὸν ὁποῖον εἶχε πάντοτε γνωρίσει ὡς μετριοπαθῆ καὶ διαλλακτικόν.

»Ἀχθείσης τῆς συζητήσεως καὶ πάλιν εἰς τὸ θέμα τῆς αὐτοδιαθέσεως ἀπετέ-

λουν ἀναλλοίωτον θέσιν, δεδομένου ὅτι ἀναλλοίωτος ἦτο καὶ ἡ ἰδική μας θέσις, προέβλεπον ὅτι θὰ παρεμένομεν εἰς τὸ νεκρὸν σημεῖον τῆς ἀδυναμίας πάσης προόδου ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ καὶ συνεπῶς τῆς ἀδυναμίας βελτιώσεως τῶν σχέσεών μας. Τοῦτο δὲν ἀπέκρυπτον εἰπὼν ὅτι μετ' ὅλῃς καὶ μετ' ἀνησυχίας, διότι εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ μὴ ἐπίλυσις τοῦ Κυπριακοῦ ὡδήγει μετ' ἀμαθηματικὴν ἀκρίβειαν τὴν χώραν μου εἰς ἐξοδὸν ἀπὸ τὰς Δ. Συμμαχίας. Μοὶ ἀπήντησεν ὅτι διὰ νὰ εἶναι κανεὶς οὐδέτερος πρέπει νὰ εἶναι πολὺ πλούσιος καὶ ὅτι οὐδετέραν πολιτικὴν δὲν θὰ ἡδυνάμεθα νὰ κάμωμεν καὶ μοιραίως θὰ ἡναγκαζόμεθα ν' ἀπευθυνθῶμεν πρὸς ἄλλους πρὸς τοὺς ὁποίους δὲν θὰ ἡθέλωμεν ν' ἀπευθυνθῶμεν.

»Τῷ ἀπήντησα πρῶτον ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο τὸ θέμα. Ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἢ καὶ ἐνδύτερον ἡ Ἑλληνικὴ Ἠγεσία ἐγνώριζον ὅτι τὸ συμφέρον τῆς Χώρας ἦτο νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλ' ὅτι ὁ Λαὸς ὁ ὁποῖος δὲν ἡδύνατο νὰ ζυγίσῃ ἐπακριβῶς δυσχερέστατα πολιτικὰ θέματα θὰ ἐπέβαλλε τὴν ἀλλαγὴν τῆς πολιτικῆς, ἐβλεπα μάλιστα καὶ προθεσμίαν εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῆς πολιτικῆς. Ἡ προθεσμία θὰ ἔληγε μετὰ τὴν Σύνοδον τῆς Συνελεύσεως τοῦ Ο.Η.Ε., εἰς τὸν ὁποῖον, καλῶς, εἶχε στηρίξει ὀρισμένας ἐλπίδας, καὶ κατὰ μῆνα Φεβρουάριον, ποῦ θὰ ἔληγεν ἡ Σύνοδος, ἐὰν ὁ λαὸς ἐβλεπεν ὅτι τὸ ζήτημα δὲν ἐλύθη καὶ ὅτι ὁ Ο.Η.Ε. δὲν ἐβοήθησεν, θὰ καταλαμβάνετο ὑπὸ τοιαύτης ἀγανακτήσεως, ὥστε εἴτε μέσω ἐκλογῶν εἴτε κατ' ἄλλον τρόπον θὰ ἐπέβαλλε τὴν πολιτικὴν τῆς οὐδετερότητος. Ὡς πρὸς αὐτὴν, τῷ παρατήρησα, ὅτι δὲν ἦτο καὶ τόσον χιμαίρικη. Τὸ κύριον θέμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἐδημιούργει, ἦτο θέμα ἰσοζυγίου ἐξωτερικῶν λογαριασμῶν. Δεδομένου ὅτι τὸ συναλλαγματικὸν μας ἀπόθεμα - παρατήρησα μετ' ἀρκετὴν χαίρεκακίαν - τὸ ὁποῖον οὐδόλως ἐθίγομεν καὶ τὸ ὁποῖον συνεχῶς ἠδύνατο, εἶχεν ὑπερβῇ κατὰ πολὺ τὰ \$ 200.000.000.000, ἡ Κυβέρνησις, ἡ ὁποία θὰ ἔκαμνε τὴν οὐδετέραν πολιτικὴν, θὰ ἡδύνατο, χρησιμοποιοῦσα τὸ ἀπόθεμα τοῦτο, νὰ ἰσορροπήσῃ τὸ ἰσοζύγιον ἐξωτερικῶν πληρωμῶν ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον. Βεβαίως θὰ ἐχρειάζετο ἴσως νὰ πραγματοποιήσῃ ὀρισμένας πωλήσεις καπνῶν καὶ ἄλλων εἰδῶν πρὸς τὸ Ἀνατολικὸν Μπλόκ, τοῦτο ὅμως ἦτο ἐτοιμὸν ν' ἀγοράσῃ πάρα πολλὰ πράγματα. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῷ εἶπον, ὁ κ. Σεπίλωφ, ὡς καὶ ἄλλοι ἐπισημότατοι Ρῶσοι, μᾶς εἶχον κάμει δελεαστικὰς προσφοράς. Οὕτω, τῷ παρατήρησα, ἡ Κυβέρνησις τῆς οὐδετερότητος, χρησιμοποιοῦσα ἀποθέματα πλούσια, διὰ νὰ συγκρατηθῇ ἐναντὶ τῶν πειρασμῶν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ συνεργαζομένη μετὰ τὸν Τίτο καὶ τὸν Νασέρ, θὰ ἡδύνατο ν' ἀσκήσῃ κάποιαν πολιτικὴν. Ἐτόνισα φυσικὰ καὶ μετὰ πολλὰ ἐπιχειρήματα ὅτι δὲν εἶναι ἡ πολιτικὴ, τὴν ὁποίαν ἐπιθυμοῦμεν, τῷ εἶπον ὅμως τὰ ὅσα τῷ εἶπον διὰ νὰ μὴ νομίσῃ ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐχά-
νετο, ἀποχωροῦσα ἀπὸ τὴν Δύσιν.

«Ἐπηκολούθησέ τότε συζητήσεις κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπανελάμβανεν (ἐννοεῖ τὸν Ἰκσέλ) ὅτι δέον ν' ἀναζητήσωμεν ἅ λ λ α ς λ ύ - σ ε ι ς, ἀνέφερε δ' ἐπανελημμένως ὅτι τοιαῦται ἀνεγράφησαν ἢ ἀνεφέρθησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Τῷ εἶπον τότε, γ ε λ ῶ ν, ὅτι ἐὰν ἡννόει τὴν προταθεῖσαν ἀπὸ κάποιον Ἀγγλον λόρδον, δηλαδὴ τὴν διανομὴν τῆς Νήσου κατὰ τὸ ἐν πέμπτῳ εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τὰ τέσσαρα πέμπτα εἰς τοὺς Ἕλληνας, δὲν ἡδυνάμην νὰ τὴν συζητήσω. Προσεποιήθη ὅτι καὶ αὐτὸν τὸν εἶχε ξενίσει ἡ ἰδέα, παρεδέχθη ὅτι αὐτὴν ἡννόει μεταξὺ ἄλλων, καὶ εἶπεν — ἡμιν βέβαιος ὅτι ἀνακριβῶς—δὲν τὴν εἶχε συζητήσει εἰς τὴν Ἀγκυραν. Ὡμίλησα περὶ τῆς λύσεως χ λ ε υ α σ τ ι κ ῶ ς, ἄλλ' ὁ κ. Ἰκσέλ μὲ ἠρώτησε πῶς θὰ τὴν ἐδέχετο ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Ἀπήντησα ὅτι ὅσα ἔλεγον διὰ τὴν αὐτοδιάθεσιν ἦσαν ἀποτέλεσμα λεπτομεροῦς μου ἐρεῦνης, ἄλλ' ὅτι ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς διανομῆς μὲ οὐδένα εἶχον συνομιλήσει ἐκ φόβου μὴ ἐκληφθῶ ὡς ἀναζητῶν ἀπιθάνους λύσεις καὶ συνεπῶς δὲν ἡμιν εἰς θέσιν νὰ τῷ ἀπαντήσω. Πάντως, ὡς πρώτην ἐντύπωσιν, ἔλεγον, ὅτι ἀντὶ νὰ λύσωμεν ἐδημιουργοῦμεν ἕτερον πρόβλημα, καὶ δεύτερον ὅτι διὰ τὴν λύσιν αὐτὴν θὰ ἔδει νὰ ἐρωτηθῶσιν οἱ Κύπριοι. Πάλιν, γ ε λ ῶ ν, ἠρώτησα πῶς ἔβλε-

»Εἰς ταῦτα ὁ κ. Ἰκσέλ ἀπήντησε μὲ ἐκπλήσσοις εἰλικρίνειας. Εἶπεν ὅτι ἡ Τουρκία ἐπιθυμεῖ ἰδιαίτερος νὰ ἔχῃ καλὰς σχέσεις μὲ τὴν Ἑλλάδα. Οὐδεμία χώρα, οὐδὲ ἡ Τουρκία δύναται ν' ἀσκῇ πολιτικὴν ἐξωτερικὴν, χωρὶς νὰ κοιτάξῃ τί θὰ κάμῃ μὲ τοὺς γείτονάς της. Οἱ γείτονές της λοιπὸν ἦσαν πρὸς Νότον οἱ Ἀραβες διὰ τοὺς ὁποίους ὠμίλησε μετὰ πολλῆς περιφρονήσεως. Πρὸς Ἀνατολὰς λαοὶ συμπαθεῖς, ἄλλ' ἐπὶ τῶν ὁποίων οὐδόλως ἡδύνατο νὰ στηριχθῇ. Πρὸς Βορρᾶν καὶ Β.Δ. Σλαῦοι μὲ τοὺς ὁποίους δὲν χωρεῖ συνεννόησις. Μένει λοιπὸν εἰς τὴν Τουρκίαν ἡ συνεργασία μὲ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ δι' αὐτὸ εἰλικρινῶς ἔλεγεν ὅτι ἡ Τουρκία ἐπιθυμεῖ ἀποκατάστασιν στενῶν σχέσεων. Φυσικὰ ἐπλειοδόγησα καὶ ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς τονίζων, ὅτι ἐπιθυμοῦμεν καὶ θεωροῦμεν χρησίμους τὰς καλὰς Ἑλληνοτουρκικὰς σχέσεις, ἄλλ' ἡ θέσις τὴν ὁποίαν ἡ Τουρκία λαμβάνει ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ, δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ εἰπώμεν ὅτι θὰ δυνηθῶμεν νὰ τὰς ἀποκαταστήσωμεν καὶ ὅτι θὰ παραμείνουν αὐταὶ εἰς νεκρὸν σημεῖον...».

πεν αὐτὴν, καὶ ἀπήντησε, χωρὶς καθόλου νὰ σκεφθῇ, — καὶ ἡ ἐτοιμότης τοῦ εἶναι χαρακτηριστικὴ, — ὅτι κατ' ἀρχὴν, τοιαύτη λύσις εἶχεν ἐφαρμοσθῇ εἰς ἅλ-λας περιοχὰς τοῦ Κόσμου, ἄλλ' ὅτι θὰ ἡδύνατο νὰ εἶναι εἰς τὴν περίπτωσιν μας ἡ πολὺ κακὴ ἢ πολὺ καλὴ. Πολὺ κακὴ, ἐὰν οἱ Ρῶσοι ἤθελον νὰ τὴν ἐκμεταλλευθῶν διὰ νὰ δημιουργοῦν συνεχῶς ζητήματα καὶ ἐὰν αἱ σχέσεις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἦσαν κακαί, πολὺ καλὴ δέ, ἐὰν αἱ σχέσεις μας ἦσαν καλαί, ὁπότε θὰ ἡδύναντο νὰ ὑπάρχουν προστασία μειονοτήτων ἐκατέρωθεν καὶ διευκολύνσεις μεταφορᾶς πληθυσμῶν ἐκουσίως ἀπὸ τοῦ ἑνὸς Τμήματος τῆς Νήσου εἰς τὸ ἄλλο. Εἰς ἐρώτησίν μου μοὶ ἀπήντησεν καὶ αὐτὸς ὅτι δὲν ἐγνώριζε πῶς τοιαύτη λύσις θ' ἀντιμετωπιζέτο ἐν Τουρκίᾳ, ἄλλ' ὅτι ἐσκέπτετο ἐκείνην τὴν στιγμήν ὅτι, ἐὰν εἰς ἐνδεχομένην λύσιν ἦτο ἀπαραίτητον νὰ εἶναι σαφέστερα τὰ περὶ ἀλλαγῆς τοῦ καθεστώτος τῆς Νήσου, θὰ ἡδύναντο ταῦτα νὰ συνδυασθοῦν μὲ λύσιν, ἡ ὁποία ὅταν θὰ ἐκρίνετο ἢ αὐτοδιάθεσις, θὰ ἀπέβλεπεν, ἀποκλειστικῶς ἢ ἔστω κατὰ κύριον λόγον, εἰς τὴν διανομὴν. Τῷ εἶπον καὶ πάλιν γελῶν ὅτι τὸ πολὺ-πολὺ θὰ ἡδυνάμην μὲ μεγίστην προσοχὴν νὰ ψιθυρίσω εἰς ἄλλους τὰ περὶ διανομῆς, ἐφ' ὅσον θὰ ἐπρόκειτο νὰ μᾶς ἐξαγάγουν πά-ραυτα ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδον ὥστε νὰ γνωρίζω πῶς ἀντιδρῶν. Ἦδη, ὁμως, καθίστα ἀδύνατον τελείως ἔστω καὶ νὰ ψιθυρίσω τὸ περὶ διανομῆς, ἐφ' ὅσον, κατ' αὐτὸν ἐπρόκειτο ν' ἀποτελέσῃ τὴν λύ-σιν διὰ τὴν εἰς ἀόριστον χρόνον διευθέτησιν τοῦ θέματος τῆς αὐτοδιαθέσεως.

»Πρὶν ἀποχωρισθῶμεν εἶπον εἰς τὸν Ἰκσέλ ὅτι τὰ ὅσα εἶχομεν εἶπει δὲν ἀποτελοῦν ἐπίσημον θέσιν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ὅτι, φυσικὰ ἡ ἰδιότης μου τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν ἀπεστέρει τὰ λεχθέντα τῆς μορφῆς μιᾶς ἐντελῶς ἀνεπισήμου συνομιλίας, παρὰ ταῦτα, ὁμως, ἤθελον νὰ τονίσω

εἰς αὐτόν, ἐντελῶς ἰδιαιτέρως, ὅτι εἶχον διεξαγάγει τὴν συζήτησιν ταύτην ἀποκλειστικῶς διὰ λογαριασμόν μου, χωρὶς νὰ ἔχω συνεννοηθῇ οὔτε μὲ τὴν Κυβέρνησιν, οὔτε μὲ τὰς ὑπηρεσίας μου, ἐπὶ τῷ ἀποκλειστικῷ σκοπῷ μιᾶς ἀνταλλαγῆς ἀπόψεων ἵνα ἴδωμεν ἐὰν ὑπάρχουν σημεῖα ἐπαφῆς ἐπὶ τῶν ὁποίων νὰ δυνηθῶμεν νὰ οἰκοδομήσωμεν.

»Ο κ. Ἰκσέλ ὑπεσχέθη ὅτι ὑπ' αὐτὴν τὴν μορφήν θὰ ἀναφέρῃ τὰ τῆς συνομιλίας μας εἰς τὴν Ἀγκυραν. Τὸν παρεκάλεσα δὲ ὑπὸ τὴν αὐτὴν μορφήν καὶ χωρὶς τὴν ἀνάληψιν οἰασδήποτε ὑποχρέωσης ἐκ μέρους των νὰ μοὶ διαβιβάσῃ τὰς ἀπόψεις τῆς Κυβερνήσεώς του».

Καὶ ὁ Ἀβέρωφ καταλήγει ὡς ἀκολουθῶς :

«Ἡ γενικὴ ἐντύπωσίς μου εἶναι ὅτι ὁ κ. Ἰκσέλ εἶχεν ἐντολήν :

1) Νὰ ἐξετάσῃ πῶς ἀντιμετωπίζομεν ὑπὸ τὰς ἐντελῶς προσφάτους ἐξελίξεις τὸ Κυπριακὸν θέμα.

2) Νὰ φανῇ διαλλακτικὸς καὶ νὰ προσπαθήσῃ μὲ φιλικὸν τόνον καὶ μὲ διαλλακτικὰ ἐπιχειρήματα νὰ προκαλέσῃ μίαν ὕφεσιν εἰς τὴν κατάστασιν.

3) Νὰ μὴ δείξῃ καμμίαν ὑποχωρητικότητα πρὸς τὸ θέμα τῆς αὐτοδιαθέσεως, τὸ ὁποῖον ἔδει νὰ παραμείνῃ ἐντελῶς ἀόριστον καὶ ὡς πρὸς τὸν χρόνον καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας.

4) Πιθανὸν νὰ ἤθελε νὰ κάμῃ μίαν βολιδόσκοπήσιν διὰ τὸ θέμα διανομῆς» (οἱ ὑπογραμμίσεις εἶναι δικές μου).

Ὁ ἀναγνώστης ἀφοῦ διάβασε τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα μὲ προσοχή, ὡς συγκεντρώσει τὴν προσοχή του στὰ ὅσα σχολιάζει, ἀμείβει μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ μνημονίου, ὁ καθηγητὴς Ἀρμάογλου :

«Ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀποδέχτηκε ἐπίσημα τὴν θέσιν τῆς διχοτομήσεως—στὶς 20 Δεκεμ-

βρίου 1956, μὲ μιὰ ἐπίσημη δήλωσι τοῦ Πρωθυπουργοῦ Μεντερὲς στὸ πρακτορεῖο "Ἀνατολία". Ἀλλὰ τοῦτο ἐγινε πάνω στὶς δηλώσεις τοῦ Ὑπουργοῦ Ἀποικιῶν τῆς Ἀγγλίας Λέννοξ Μπόυντ ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων κατὰ τὶς ὁποῖες σὰν τελικὴ λύσις τοῦ Κυπριακοῦ ὑπῆρχε ἡ σκέψις τῆς διχοτομήσεως. Διαφορετικὰ, δὲν ἐγινε πάνω στὴν πρότασιν τῆς Ἑλλάδος. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς παραπάνω ἀποκαλύψεις τῆς ἐφημερίδας "Ζαφέρ", ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις, δὲν ἔδωκε μιὰ θετικὴ ἀπάντησιν στὴν πρότασιν τοῦ Ἀβέρωφ» (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου). Κατὰ συνέπεια, διερωτᾶται ὁ Τοῦρκος Καθηγητὴς, γιατί ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀφῆκε ἀναπάντητη τὴν πρότασιν τοῦ Ἀβέρωφ; Ἡ ἐφημερίδα «Ζαφέρ» σὲ μιὰ εἰδησιὴ ποῦ δημοσίευσε ἀναφορικὰ μὲ τὴν Κύπρον καὶ ποῦ δημοσιεύτηκε στὸ φύλλον τῆς 13 Ἰουλίου 1958 ἐρμήνευσε ὡς ἀκολουθῶς τὸ γιατί δὲν πραγματοποιήθηκε ἡ ἰδέα τῆς διχοτομήσεως: «Ὁ ἴδιος ὁ Ἀβέρωφ, τὴν μέρα ποῦ εἶδε ὅτι ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ὑποστήριζε καὶ ἀποδεχόταν τὴν θέσιν τῆς διχοτομήσεως, καὶ πάλι μὲ τὴν ἐντολή των πολιτικάντηδων τοῦ δρόμου, καὶ πάλι μὲ τὴν ἐντολή τοῦ τρομοκράτη Παπὰ (ἐννοεῖ τὸν Μακάριο) ἀρνήθηκε τὰ ὅσα εἶχε πεῖ».

Ἡ ἐρμηνεία τῆς «Ζαφέρ», δηλαδὴ τῶν ἰθυνόντων τῆς τότε Τουρκικῆς Κυβερνήσεως εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ βρεῖ ἀρκετοὺς ὑποστηρικτὰς στὴν Ἑλλάδα ὅπως καὶ ἄλλοι. Ἀλλὰ τὴν ἀπορρίπτει ὁ Τοῦρκος μελετητὴς, μὲ τρόπο πολὺ ἐνδιαφέροντα. Προσέξτε :

«Βέβαια ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ τῆς "Ζαφέρ" ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιλύσῃ τὸ πρόβλημα. Τὴν ἀπάντησιν τοῦ ἐρωτήματος πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσουμε ἄλλοι».

»Μιὰ φορὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲν ἀποτάνθηκε μὲ μιὰ ἐπίσημη πρότασιν ἐνώπιον τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ἐγινε σὲ μιὰ κατάστασιν ὅλως ἰδιωτικὴ καὶ ἀπλῶς συζητήθηκε τὸ θέμα. Κατὰ τὴν διπλωματικὴ ἐκφράσι δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ μιὰ "βο-

λιδοσκοπήσῃ" (sic) (ή υπογράμμιση ανήκει σὲ μένα). Οἱ βολιδοσκοπήσεις ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν σὰν ἐπισημες προτάσεις· σὲ πολλές περιπτώσεις, ἀπὸ ἄποψη τῶν ἀποτελεσμάτων κομίζουν μιὰ ιδιότητα ποὺ προκαλεῖ ὑποψία (sic).

»Καὶ τοῦτο θέτει στὴν ὅλη πράξη ἓνα στοιχεῖο ἀνελικρινείας. Πράγματι τὰ γεγονότα ἀπέδειξαν σὲ ποῖο βαθμὸ ἀνελικρινῆς ὑπῆρξε ἡ Ἑλλάς. Ἐὰν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση, υἱοθετοῦσε μὲ εἰλικρίνεια τὴν ἰδέα τῆς διχοτομήσεως, θὰ δεχόταν ἀδίστακτα καὶ ἀμέσως τὴν πρόταση ποὺ δυόμιση μῆνες μετὰ τὴν συνάντησιν Ἀβέρωφ - Ἰκσέλ, ἐρίφθη ἀπὸ μέρους τῆς Ἀγγλίας καὶ ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀπὸ μέρους τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως. Ἀντίθετα, ἡ Ἑλλάδα, κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Κυπριακοῦ προβλήματος ἀντιτάχθηκε μὲ σφοδρότητα στὴν ἰδέα τῆς διχοτομήσεως. Ἀρα σημαίνει, ὅτι τὸ πρῶτὸ τῆς 7 Ὀκτωβρίου 1956 ὁ Ἀβέρωφ ὅταν ἀνέφερε περὶ διτοχομήσεως στὸν Τοῦρκο Πρεσβευτὴ Σεττάρ Ἰκσέλ δὲν ἐκινεῖτο ἀπὸ εἰλικρίνεια καὶ ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση ὅπως δὴ ποτε θὰ πρέπει ἔτσι νὰ σκέφτηκε ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ σημείου (ή υπογράμμιση ανήκει σὲ μένα).

»Κατὰ δεύτερο λόγο, ἐφ' ὅσον ἡ Ἑλλάδα ἀναλώνει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ὑποθέσεως μεγάλῃ προσπάθεια γιὰ νὰ προσαρτήσῃ ὁλόκληρην τὴν Μεγαλὸνησο καὶ δὲν ἔκαμε οὔτε πόντο πίσω, ἡ ἀναφορά τῆς στὴν διχοτομῆσιν ἦταν πολὺ ἀντίθετη πρὸς αὐτὴ τὴν στάση τῆς καὶ ἐξέφραζε μιὰ μεγάλη στροφή (sic) σ' αὐτὴ τὴν στάση τῆς. Μποροῦσε ἡ Ἑλλάδα κάτω ἀπὸ τὶς συνθήκες τῶν ἡμερῶν ἐκείνων νὰ πραγματοποιήσῃ μιὰ τέτοια στροφή; (ἡ υπογράμμιση εἶναι δική μου). Εἶναι πολὺ ἀμφίβολο. Κατὰ συνέπειαν φαίνεται γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ἡ ἀνελικρίνεια τῆς πράξεως.

»Ἐνα τρίτο σημεῖο σχετίζεται μὲ τὴν στάση τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως.

»Ἐὰν ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση ἀγκάλιαζε (sic) μὲ μιὰς μιὰ ἰδέα ἡ ὁποία εἶχε προβληθεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ὅχι σὰν μιὰ ἐπίσημη πρόταση ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ μόνο

σὰν μιὰ ἰδιωτικὴ (sic) παραίνεση καὶ ἐπιθυμία, θὰ ἐξασθενοῦσε ἀπὸ μόνῃ τῆς μὲ τὴν μονομερῆ αὐτὴ ἐνέργειά τῆς καὶ θὰ κατέρριπτε μὲ τὴν δική τῆς συμπεριφορὰ τὶς ἰσχυρὲς ἀποδείξεις ποὺ πρόβαλε μέχρι τότε περὶ τῆς ἀνάγκης ἐπιστροφῆς ὁλοκλήρου τῆς Μεγαλὸνήσου στὴν Τουρκία, σὲ περίπτωσιν ἀλλαγῆς τοῦ καθεστώτος τὸ ὁποῖο διεῖπε τὴν Κύπρο. Ἡ ἰδέα τῆς διχοτομήσεως ἔπρεπε νὰ ριχτεῖ στὴν μέση ἐπίσημα (sic) ἀπὸ μέρους ἑνὸς τῶν λοιπῶν δύο ἄλλων μερῶν. Ἀλλωστε, ὅταν ἡ διχοτομῆσιν ρίχτηκε στὴν μέση σὰν τρόπος ἐπιλύσεως, ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση τὴν υἱοθέτησε, ἀλλὰ ὅταν ἔπραττε τοῦτο δὲν παρέλειψε νὰ διευκρινίσει ὅτι προέβαινε σὲ "θυσία" (sic)²⁶⁸.

Εἶναι λοιπὸν ἐντυπωσιακὴ ἡ ταύτιση τῆς ἐρμηνείας ποὺ δίνουν ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ἡ Τουρκικὴ πλευρά, ἀπὸ τὴ δική τῆς ἡ κάθε μιὰ, ὀπτικῇ γωνίᾳ. Ὁ Ἑλληνας ὑπουργὸς ἐξωτερικῶν ὑποστηρίζει στὸ ἐπίσημό του μνημόνιο ὅτι ὁ Τοῦρκος πρεσβευτὴς προσπαθοῦσε νὰ τὸν βολιδοσκοπήσῃ τὴν ἀντίθετη ἐρμηνεία δίνουν οἱ Τοῦρκοι. Βέβαια, εἶναι εὐκολὴ λύσις γιὰ τὴν ἐρευνητὴ ἢ ἐπιλογὴ τῆς ἀλήθειας μὲ γνῶμονα τὰ ἔθνη (ἢ καὶ πολιτικὰ) τοῦ στερεότυπα. Ἀλλὰ ὅπως ἀντιλαμβάνεται ὁ ἀναγνώστης τούτῃ εἶναι μιὰ ἐσφαλμένη καὶ ἐλάχιστη ἐπιστημονικὴ μέθοδος. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι λογικὰ δυνατόν ἡ πρόταση νὰ προῆλθε ταυτόχρονα καὶ ἀπὸ τοὺς δύο συνομιλητὰς, ἢ τὸ ὀρθότερον νὰ βολιδοσκοπεῖ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον δίχως νὰ ὑπάρχει στὸ νοῦ ἀμφοτέρων ἡ παράστασις τῆς διχοτομήσεως, δὲν εἶναι ἐγγύτερα στὴν ἀλήθεια ὅτι ἡ ἄποψη αὐτὴ εἶχε ὑποβληθεῖ γιὰ συζήτησιν ἀπὸ τρίτον παράγοντα; Σοβαρὰ ἡ εὐθυμία—δὲν ἔχει σημασία—τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι συζήτησις πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα ἔχει διεξαχθεῖ. Τὸ ἀξιοπρόσεκτο ὅμως εἶναι ἄλλο: στὴν καχυποψία μὲ τὴν ὁποία ἀντιμετώπισε ἡ Τουρκικὴ πλευρὰ τὴν, ἔστω «πρόταση μὲ σκοπὸ βολιδοσκοπήσεως» τοῦ Ἑλληνα ὑπουργοῦ. Εἶναι κατὰ συνέπειαν, χαρακτηρι-

268. Armaoglu : ὁπ. παραπ. σελ. 268 - 270.

στικό παράδειγμα του κλίματος που επικρατεί στις έλληνοτουρκικές συνομιλίες, τις διαπραγματεύσεις, και βέβαια και του πνεύματος που ένσαρκώνουν οι συμφωνίες ανάμεσα στις δυο χώρες.

Όποιαδήποτε πρόταση προέρχεται από την μια πλευρά, φιλόποτα αντιμετωπίζεται από την άλλη, με τον ένδοιασμό ότι κάτι καταχθόνιο κρύβει μέσα της²⁶⁹. Και απορρίπτεται.

Η αναφορά και έμμονή σ' αυτό το σημείο από μέρους μας γίνεται ακριβώς για να στηριχτεί ή θέση που απ' την αρχή υποστηρίξαμε²⁷⁰. Ότι δηλαδή ή σύγκρουση των έθνικών στερεοτύπων σε κάθε επίπεδο, καλύπτει και έρμηνεύει ένα μεγάλο μέρος της έλληνοτουρκικής αντιμαχίας.

Κατά τα λοιπά ή διαφώτιση του συγκεκριμένου θέματος γίνεται εύχερέστερη, με μια περικοπή από την εργασία του Άρμάογλου:

«(Παρ' όλη την ένταση που επικρατούσε στις σχέσεις των δύο χωρών κατά το τέλος του 1956)... ο Έλληνας ύπουργός των έξωτερικών Εδάγγελος Άβέρωφ σε συγκέντρωση εκπροσώπων του τύπου στις 23 Όκτωβρίου (δηλαδή δυο εβδομάδες μετά την επίμαχη συνάντηση) είπε ότι ή Ελλάδα θέλει να λάβει υπ' όψη και τις άνησυχίες της Τουρκίας και γι' αυτό τον σκοπό προετοιμάζονται (ή υπογράμμιση άνήκει στον Τοῦρκο συγγραφέα) τρόποι επίλυσης²⁷¹. Ποιός ήταν ο τρόπος επίλυσεως που θα έξυπηρετούσε και την Τουρκία; Το φως που, μέχρι ενός σημείου θα διαφωτίσει τουτον, υπάρχει στα δημοσιεύματα του ελληνικού τύπου εκείνων των ήμερών. Στις Άθηναικές έφημερίδες της 14 Όκτωβρίου, λαμβάνοντας άφορμή από μια είδηση των "Τάιμς" της Νέας Υόρκης προερχόμενη από το Λονδίνο, γράφουν ότι ή ιδέα της διχοτομήσεως έχει

269. Το γεγονός αυτό έπεσήμανε και ο έπιφανής Τοῦρκος δημοσιογράφος Άμπντι Ίπεκτσί (που δολοφονήθηκε πρόσφατα), σε συνομιλία με τον συγγραφέα. Βλ. «Πολιτικά θέματα» άρ. 104, 10-16 Ίουλίου 1976, σελ. 25.

270. Βλ. πρώτο τόμο του παρόντος σελ. ιθ'

271. Ο Αrmaoglu παραπέμπει στην έκδοση *Ayin Tarihi*, Όκτώβριος 1956, τεῦχος άρ. 275 σελ. 292.

καταστεί άντικείμενο σοβαρών διαπραγματεύσεων και από μέρους της Άμερικής και σύμφωνα με την όποία θα δοθεί ή βόρεια πλευρά της Κύπρου που κείται προς την Τουρκία στους Τοῦρκους και οι νότιες περιοχές στους Ρωμηούς» (ή υπογράμμιση άνήκει σε μένα: άξιοπρόσεκτο ότι αναφέρεται στους Τοῦρκους, έννοώντας τους Τουρκοκύπριους, και τους «Ρωμηούς» δηλαδή τους Έλληνοκύπριους, άντι της Τουρκίας και Ελλάδος, αντίστοιχα)²⁷².

Και ο Τοῦρκος συγγραφέας συμπεραίνει:

«Πάει να πεί ότι κυκλοφορούσε μια ιδέα διχοτομήσεως (sic)».

6. ΤΑ ΓΕΝΕΘΛΙΑ ΤΗΣ ΙΔΕΑΣ

Το έρώτημα μετατίθεται πλέον στον χρόνο γεννήσεως—ή άκόμα στην πρώτη εμφάνιση της ιδέας της διχοτομήσεως. Όπως έχει σχετικά παρατηρηθεί, το θέμα αυτό που αποτελεί μια από τις σκοτεινότερες πτυχές του Κυπριακού δέν είχε ξεκαθαρίσει απόλυτα. Όλοι οι συγγραφείς αναφέρονται στο 1956²⁷³. Συγκεκριμένα, όρισμένοι από αυτούς αναφέρονται στην άγόρευση του άνεξάρτητου Βουλευτή Μαγνησίας Χικμέτ Μπαγιοῦρ, πρώην Γενικού Γραμματέα της Προεδρίας της Δημοκρατίας (έπί Άτατούρκ), ύπουργού Έθνικής Παιδείας και πρεσβευτή στο Άφγανιστάν, άνθρώπου με βαθειά ιστορική γνώση και συγγραφέα πολλών αξιόλογων έργων μεταξύ των όποιων και ή «Ίστορία της Ίνδίας». Έμπνευσμένος λοιπόν από την διχοτομηση της Ίνδίας, στην συνεδρίαση της 25 Φεβρουαρίου της

272. Αrmaoglu : όπ. παραπ. σελ.267. Πρβλ. έφ. *Hürriyet* 15 Όκτωβρίου 1956.

273. Πρβλ. Τεργεξής : όπ. παραπ. σελ. 273, Ζωτιάδης : όπ. παραπ. σελ. 5, Χydis : όπ. παραπ. σελ. 87.

Ἐθνοσυνέλευσης πρότεινε ὡς ἀκολουθῶς τὴν διχοτόμηση τῆς Κύπρου :

«Οἱ Ἕλληνες μὲ κάθε εὐκαιρία θὰ ζητήσουν καὶ κάτι (δηλαδή θὰ κλιμακώσουν τὶς ἀξιώσεις των) καὶ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο θάρθει μιὰ μέρα ποὺ ἡ Κύπρος θὰ ἐνωθεῖ μὲ τὴν Ἑλλάδα. Κατὰ συνέπεια ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση πρέπει νὰ καταπιαστεῖ μὲ ἄλλη λύση, ἀκολουθώντας ἄλλο δρόμο. Ἡ πρότασή μου εἶναι αὕτη : Ὅπως ἔχει διαχωριστεῖ ἡ Ἰνδία ἀπὸ τὸ Πακιστάν, ἔτσι καὶ μὲ τὴν Κύπρο, τὸ τμήμα τῆς Μεγαλονήσου ποὺ βρίσκεται ἐγγὺς στὶς Τουρκικὲς ἀκτὲς πρέπει νὰ δοθεῖ σὲ μᾶς καὶ τὰ ὑπόλοιπα τμήματα στὴν Ἑλλάδα»^{274, 275}.

Ἡ ἀποψη τοῦ Μπαγιοῦρ δὲν ἀντιμετωπίστηκε μὲ συμπάθεια οὔτε ἀπὸ τοὺς συναδέλφους του στὸ κοινοβούλιο, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀπὸ τὴν κοινὴ γνώμη. Ἔτσι, μετὰξὺ ἄλλων ὁ καθηγητῆς Ἀχμέτ Σουκροῦ Ἐσμὲρ παρατηροῦσε τὰ ἀκόλουθα ἀναφορικὰ μὲ τὴν πρόταση γιὰ διχοτόμηση :

«Ἡ πρόταση τοῦ Ἀξιότιμου Μπαγιοῦρ δὲν εἶναι καινούργια... Ἡ αἰτιολογία της στηρίζεται στὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ περὶ Κύπρου ἀποψή μας δὲν εἶναι ἰσχυρή. Ὡστόσο ἡ θέση τῆς Τουρκίας ἐναντὶ τῆς Κύπρου εἶναι πῶς ἰσχυρὴ ἀπὸ τὴν θέση ποὺ υἱοθετεῖ ἡ Ἑλλάδα... Πόσο μάλλον ποὺ ὁ τρόπος κατανομῆς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κύπρου δὲν προσφέρεται σὲ διχοτόμηση. Ἄν θὰ προχωρούσαμε σὲ διχοτόμηση θὰ ἔπρεπε οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ῥωμηοὶ νὰ ὑποβληθοῦν σὲ ἐκ νέου διανομή, πράγμα ποὺ θὰ ἀπαιτήσῃ μεταχείριση παρόμοια μὲ ἐκείνη ποὺ ἔγινε πρὶν

274. Βλ. *Cumhuriyet*, 26 Φεβρουαρίου 1956.

275. Πέντε μῆνες ἀργότερα σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τοὺς «Τάιμς» τοῦ Λονδίνου (17 Ἰουλίου 1956) ὁ Οὐάιλερ Ἑλλιστ, βουλευτὴς τοῦ Συντηρητικοῦ κόμματος, μετὰξὺ ἄλλων διατύπωσε τὴ γνώμη ὅτι ὁ Λόρδος Ράνκλιφ στὴν ἀναζήτηση λύσης θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξετάσῃ τὸ ἐνδεχόμενο τῆς διχοτόμησης. Ὁ ἐπιστολογράφος προέβλεπε ὅτι : «Ἡ μόνη κατάληξη μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου θὰ εἶναι ἡ δημιουργία ἐνὸς τουρκικοῦ τομέα, ἐνὸς ἑλληνικοῦ καὶ μιᾶς ἀγγλικῆς στρατιωτικῆς βάσης». Πρβλ. *Τελεξής* ὅπ. παραπ. σελ. 270 - 4.

τριάντα συναπτὰ χρόνια μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν. Μόνο τοῦτο : ἐὰν πρόκειται νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ ἀποψη τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ χάσουμε τὸ σύνολο τῆς Κύπρου, τότε ἀναμφίβολα εἶναι προτιμότερο νὰ γλυτώσουμε ἓνα κομμάτι»²⁷⁶.

Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἀρμάογλου, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1956 τόσο ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση, ὅσο καὶ ἡ κοινὴ γνώμη στὴν Τουρκία προσανατολιζόταν στὴν ἰδέα τῆς «ἐπιστροφῆς» τῆς Κύπρου πρὸς τὴν χώρα ποὺ τὴν κατεῖχε πρὶν τοὺς Βρεταννοὺς. Διαφορετικά, ὅπως ἄλλωστε παρατηρεῖ καὶ ὁ Ἐσμὲρ σχολιάζοντας τὶς ἀπόψεις τοῦ Μπαγιοῦρ, ἡ πρότασή του γιὰ διχοτόμηση τῆς Μεγαλονήσου δὲν ἦταν καινοφανής. Εἶχε διατυπωθεῖ πρὶν ἐννιά μῆνες ἀπὸ τὶς στήλες τῆς πολιτικῆς ἐπιθεώρησης «Φόρουμ» τῆς Ἀγκύρας. Συγκεκριμένα, στὸ τεῦχος τῆς 15 Ἰουλίου 1955 τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ καὶ στὴν στήλη «Σημείωμα τοῦ δεκαπενθημέρου» ὑπῆρχε ἓνα ἀνυπόγραφο σχόλιο τοῦ ὁποῖου συντάκτης φαίνεται ὅτι ἦταν ὁ Ἀρμάογλου καὶ κατὰ τὸ ὁποῖο ἐξετάζονταν διάφορες πιθανὲς λύσεις τοῦ Κυπριακοῦ. Εἰδικότερα, ἀναφερόταν ὅτι «καθίσταται ἀδύνατο γιὰ τὴν Τουρκία νὰ ἀποδεχτεῖ προσάρτηση τῆς Κύπρου στὴν Ἑλλάδα, ὅτι παρ' ὅλο ποὺ ἡ παραμονὴ τῆς Μεγαλονήσου ὑπὸ Βρεταννικὴ διοίκηση ἀποτελεῖ ἐγγύηση γιὰ τὴν Τουρκία ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀσφάλειά της (sic), ἡ συνέχιση αὐτῆς καθίσταται ἀνέφικτη λόγω τῆς στάσεως τῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ ἐπιστροφή τῆς Κύπρου στὴν Τουρκία δὲν εἶναι πρακτικὸς τρόπος διευθετήσεως τοῦ προβλήματος, ἀφ' ἑτέρου καὶ οἱ ὑπερβολικὲς ἀπαιτήσεις (sic) τῆς Ἑλλάδος δὲν παρέχουν τὴν δυνατότητα γιὰ τὴν εὐρυθμὴ λειτουργία μιᾶς τριπλῆς κοινῆς διοικήσεως καὶ τέλος»²⁷⁷.

Κατὰ συνέπεια :

«Ἀπομένει ἓνας τελευταῖος τρόπος ἐπιλύσεως : νὰ διαμοιρα-

276. Βλ. *Esmer, Ahmet, Sükrü*: «Kıbrıs ve Türkiye», σὲ *Ulus* 2 Μαρτίου 1956.

277. *Armaoglu* : ὅπ. παραπ. σελ. 214.

στεί ή νήσος μεταξύ Τουρκίας και 'Ελλάδος (Taksim) (Στ' 'Αγγλικά partition που αποδόθηκε στα 'Ελληνικά σαν "διχοτόμηση"). Αύτή φαίνεται σαν ό μόνος πρακτικός τρόπος διευθετήσεως. Μπορεί νά δοθούν οι περιοχές Μεγαλονήσου που κατοικούνται στην πλειοψηφία τους από Τούρκους στην Τουρκία και οι περιοχές που κατοικούνται από Ρωμηούς στην 'Ελλάδα. Οι δέ διάσπαρτες μειονότητες που βρίσκονται σε άμφοτε-ρα τά τμήματα με βάση τις γενικά άποδεκτές αρχές μπορούν νά ανταλλαγούν. Σ' αύτές τις μειονότητες μπορεί νά αναγνωρι-στεί μέσα σ' ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα τό δικαίωμα προαίρεσεως (droit d'option)).

Στό σημείο αύτό ό συντάκτης του άρθρου παραγνώριζε τό γεγονός ότι οι Τούρκοι ήταν διάσπαρτοι σ' όλη την Κύπρο και παντού βρίσκονταν σε μειονοτική κατάσταση. Νά όμως πώς συνεχίζει :

«Σε περίπτωση άποδοχής αύτης της φόρμουλας θα εξαφα-νισθούν πολλά μειονεκτήματα τά όποια προέρχονται από του νά περιέλθει ή Μεγαλόνησος στην 'Ελλάδα ή από την σήμερα ύφισταμένη κατάσταση. Όπως θα δυνηθούμε νά διασφαλίσουμε την ασφάλειά μας στην 'Ανατολική Μεσόγειο με μέτρα τάς όποια θα λάβουμε μόνοι μας, έτσι θα έχουμε λυτρώσει και τους όμόφυλους μας από πάσης φύσεως κακά επακόλουθα, εξασφα-λίζοντας σ' αύτους μιá σίγουρη ζωή (ή φραστική διατύπωση από μόνη της άποδεικνύει την έντονη τουρκική ανασφάλεια στην όποία άλλωστε, έχουμε άναφερθεί)²⁷⁹.

»Αύτή ή φόρμουλα έχει την ιδιότητα νά ικανοποιεί και τά αίτήματα της 'Ελλάδος. Φυσικά, και οι ίδιοι (δηλαδή οι 'Ελλη-νες) γνωρίζουν τό αδύνατο της ένώσεως άκεραίας της Κύπρου (sic, έννοεί με την 'Ελλάδα). 'Αλλά σε περίπτωση που θα διχοτομηθεί ή Μεγαλόνησος θα πραγματοποιήσουν τους πό-

θους τους κατά τον πλέον ρεαλιστικό και δυνατό τρόπο. Μετά ταύτα, ως κάνουνε ό,τι θέλουνε στο τμήμα που θα τους ανήκει.

»Σε περίπτωση διχοτομήσεως, έξυπακούεται, ότι θα πρέπει νά άποσυρθεί ή 'Αγγλία. 'Αλλά κάτω από τις σημερινές συνθή-κες δέν φαίνεται ή δυνατότητα για παραμονή της εκεί...»²⁸⁰.

'Η άποψη που διατυπώθηκε από τις στήλες μιās έγκριτης πολιτικής επιθεώρησης, όπως ήταν τό «Φόρουμ», παρ' όλο που δέν σχολιάστηκε τότε από τον Τουρκικό τύπο, φαίνεται ότι άπασχόλησε την ίδια την Τουρκική Κυβέρνηση. Τό άπόσπασμα του γνωστού πιά λόγου που στις 24 Αύγουστου εκφώνησε στο έστιατόριο «Λιμάνι» ό 'Αντάν Μεντερές τό όποίο παραθέτω άμέσως άποτελεί, κατά ένα τρόπο έμμεση άπάντηση στην πρό-ταση για διχοτόμηση της Κύπρου, ή όπως είπαμε για διαμοι-ρασμό της Μεγαλονήσου μεταξύ 'Ελλάδος και Τουρκίας :

«... ή αρχή νά καθορίζεται ή μοίρα μιās περιοχής, και μά-λιστα τόσο τεμαχιστά, δέν έχει τύχει νά εφαρμοστεί σε κανένα μέρος τούτου του κόσμου. Μιά πατρίδα δέν είναι ένα ύλικό αντι-κείμενο όπως τό ύφασμα στα χέρια ενός ράφτη, τό όποίο μπορεί κανείς νά τό κόψει άπ' όπου θελήσει. Παρ' όλο που κατά βάση στηρίζεται σε τεχνικές αλήθειες άποτελεί ένα γεωγραφικό κομ-μάτι που υπό την επήρεια συνόλου γεωγραφικών, πολιτικών, οικονομικών στρατιωτικών και άλλων παραγόντων χαράζονται τά σύνορά του, κατά την κατεύθυνση που ύποδεικνύουν τά ιστορικά γεγονότα».

'Η έρμηνεία της παραπάνω άποστροφής είναι προφανής : 'Η Κύπρος είναι ένα σύνολο, δέν μπορεί νά διαμελιστεί. Και ακόμα, ανήκει στην Τουρκία με την όποία την συνδέουν οι περισσότεροι παράγοντες δηλαδή ιστορικοί, γεωγραφικοί, πολιτικοί, οικονομικοί και στρατιωτικοί.

'Αλλά γιατί ό Μεντερές νά άναγκαστεί νά δώσει και μάλιστα δημόσια, άπάντηση σε κάποιο άνυπόγραφο σχόλιο του «Φό-

278. *Armaoglu* : όπ. παραπ. σελ. 123.

279. Βλ. πρώτο τόμο του παρόντος σελ. μζ'.

280. «Kibris! Kibris! Kibris!» σε *Forum* άρ. τεύχους 6,15 'Ιουλίου 1956, σελ. 8.

ρου», ἐφ' ὅσον καμμιά ἄλλη ἐνδειξη δὲν ὑπῆρχε ἡ ὁποία νὰ καταδείκνυε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πολιτικοῦ κόσμου τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Τουρκικῆς κοινῆς γνώμης γύρω ἀπὸ τὴν διχοτόμηση; Ὁ Ἀρμάογλου δίδει τὴν ἀκόλουθη πιθανότητα: «Ἡ αἰτία ποὺ ὁδήγησε τὸν πρωθυπουργὸ στὸ νὰ ἀπαντήσῃ ἔτσι ἔμμεσα σὲ μιὰ ἄποψη ποὺ δὲν προκάλεσε κανένα ἐνδιαφέρον τῆς κοινῆς γνώμης, δυνατόν νὰ εἶναι τὸ γεγονός κατὰ τὸ ὁποῖο... αὐτὴ ἡ ἄποψη ἀποτελοῦσε ἀντικείμενο συζητήσεων μεταξὺ τῶν διπλωματικῶν κύκλων στίς ὁποῖες συμμετείχε καὶ ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση»²⁸¹ (ἡ υπογράμμιση ἀνήκει σὲ μένα).

Ἐὰν συμβαίνει ὅμως αὐτὸ τότε θὰ πρέπει ἡ ἰδέα τῆς διχοτομήσεως νὰ εἶναι ἀπὸ τὴν μιὰ ἐμπνεύσεως ξενικῆς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐφ' ὅσον ἦταν ἐνήμερη γι' αὐτὸ ἡ Τουρκικὴ πλευρά, νὰ τὴν γνώριζε ἐπίσης καὶ ἡ ἐλληνικὴ, δεδομένου ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ παρασκηνιακὲς δραστηριότητες. Εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ θεωρήσουμε ὅτι ἦταν ἄμοιροι τῆς λύσης αὐτῆς Ἕλληνες διπλωμάτες καὶ πολιτικοί;

Χρονικὰ ὅμως, ἡ διχοτόμηση ἦρθε στὴν ἐπιφάνεια στίς 19 Δεκεμβρίου 1956 ὅταν ὁ ὑπουργὸς τῶν ὑποθέσεων τῆς Κοινοπολιτείας τῆς Μεγάλης Βρεταννίας Λέννοξ Μπόουντ ἀνακοίνωσε στὴν Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ὅτι ἡ κυβέρνησή του ἀποδεχόταν τὶς προτάσεις τοῦ Λόρδου Ράντκλιφ. Ἡ σχετικὴ περικοπὴ εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

«Ὅταν οἱ διεθνεῖς συνθήκες καὶ ἡ στρατηγικὴ κατάσταση τὸ ἐπιτρέψῃ ἡ Κυβέρνηση τῆς Μεγάλης Βρεταννίας εἶναι ἐτοιμὴ νὰ ἐξετάσῃ ἐκ νέου τὸ πρόβλημα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτοδιαθέσεως. Στὴν προκειμένη περίπτωσις ἡ Κυβέρνηση τῆς Μεγάλης Βρεταννίας θὰ ἐπιβλέψῃ τὴν ἄσκηση ἀπὸ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Τουρκικῆς Κοινότητος τῆς Κύπρου τοῦ ὡς ἄνω δικαιώματος κατὰ τρόπον ποὺ νὰ τὶς ἐξασφαλίζει

281. *Armaoglu* : ὅπ. παραπ. σελ. 133.

τὸν ἀπὸ μέρους τους μὲ πλήρη ἐλευθερίᾳ καθορισμὸ τῆς τύχης τῶν.

»Ἐὰν θὰ πρέπει νὰ τὸ ἐκφράσουμε εὐκρινέστερα, ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνησις ἀποδέχεται ὅτι προκειμένου περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ δικαιώματος τῆς αὐτοδιαθέσεως σ' ἓνα λαὸ τόσο ἀνάμικτο ὅπως ὁ Κυπριακός, μεταξὺ τῶν διαφορετικῶν λύσεων, πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ διχοτόμηση τῆς νήσου»²⁸².

Ἐκεῖνο ποὺ μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα τοῦ Βρεταννοῦ ὑπουργοῦ εἶναι ὅτι ἡ διχοτόμηση προβάλλεται σὰν ἔσχατη λύσις, δηλαδὴ ὁ διαμελισμὸς τῆς Κύπρου παραμένει γιὰ τὴν τελικὴ φάσις.

7. Η ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗ

Τὴν ἐπομένη μέρα (20 Δεκεμβρίου) ὁ Τοῦρκος Πρωθυπουργὸς σὲ ἐπίσημες δηλώσεις του πρὸς τὸ Πρακτορεῖο «Ἀνατολία» ἀφοῦ ἐπισημαίνει ὅτι τὸ σχέδιο περιλαμβάνει ἐποικοδομητικὰ στοιχεῖα ποὺ μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενο διαπραγματεύσεων, ἀναφέρεται στὸ ἐνδεχόμενο διχοτομήσεως καὶ καταλήγει:

«Ὁ (Βρεταννὸς) ὑπουργὸς ἀφοῦ υπογράμμισε τὸ γεγονός ὅτι ὁ λαὸς τῆς Κύπρου εἶναι ἀνομοιογενὴς εἶπε ὅτι σὲ περίπτωσις προσφυγῆς σὲ δημοψήφισμα στὴν Μεγαλόνησο, ἡ τουρκικὴ κοινότητα τῆς Κύπρου θὰ ἔχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ καθορίσῃ ἐλεύθερα τὶς τύχες της κατὰ τρόπον ποὺ, σὲ καμμιά περίπτωσις δὲν θὰ εἶναι ὑποδεέστερη τῆς ἐκεῖ ἐλληνοφώνης κοινότητος καὶ διευκρίνισε ὅτι μὲ τοῦτο ὑποννοεῖται ἡ πιθανὴ διχοτόμηση τῆς Κύπρου.

»Συμπερασματικά: στὸ σύνολό της ἡ δήλωσις στὴν ὁποία προέβη ὁ ὑπουργὸς τῶν ἀποικιῶν κ. Λέννοξ Μπόουντ στὸ ὄνομα τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως, περιλαμβάνει σημεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐκκινῶντας μ π ο ρ ο ὕ μ ε ν ἂ ἐ ξ α σ φ α -

282. Βλ. *Ayin Tarihi* τεῦχος ἀρ. 277, Δεκέμβριος 1956 σελ. 325.

λίσουμε τὴν τελικὴ ρύθμιση τοῦ Κυπριακοῦ»²⁸³ (ἡ υπογράμμιση ἀνήκει σὲ μένα).

Μολοντοῦτο οἱ περισσότερες παρατηρήσεις ποὺ ἔγιναν ἀναφορικὰ μὲ τὸ σχέδιο Ράντκλιφ στὴν Τουρκία ἀναφέρονταν στὴν ἔλλειψη πρόβλεψη ἰσῆς μεταχειρίσεως Ἑλλήνων καὶ Τούρκων τῆς Κύπρου²⁸⁴. Τὸ ἐνδεχόμενο τῆς διχοτομήσεως σχολίασαν ἐλάχιστα καὶ αὐτὸ χλιαρά.

283. Γιά τὸ πλῆρες κείμενο τῶν δηλώσεων βλ. *Ayin Tarihi*, ὁπ. παραπ. σελ. 351 - 352.

284. Πρβλ. ἀπόψεις τοῦ Καθηγητῆ τοῦ Συνταγματικοῦ δικαίου Ἀλὴ Φουάτ Μπάσκιλ καὶ τοῦ (τότε) ὑψηλῆς τοῦ Δημόσιου Διεθνoῦς Δικαίου Ἐντίπ Τσελικ σὲ *Hürriyet*, 21 Δεκεμβρίου 1956. Ἀναφέρονται «σὲ ἔλλειπεις ἐγγυήσεις γιὰ τοὺς Τουρκοκυπρίους» σχετικά μὲ τὴν ἀσφάλεια τῆς Τουρκίας». Θετικὴ ὑπῆρξε ἡ ἀντίδραση τοῦ Ρ.Α.Κ., ὁ Γενικὸς Γραμματέας τοῦ ὁποῦ (Κασὴμ Γκιουλὲκ) σὲ δηλώσεις του ζήτησε ὅπως σὲ ἐνδεχόμενο δημοψηφίσματος, ψηφίσουν καὶ οἱ ἀνὰ τὸν κόσμο Τούρκοι καταγόμενοι ἀπὸ τὴν Κύπρο. Πρβλ. *Ulus* 21 Δεκεμβρίου 1956. Σ' αὐτὸ τὸ θέμα ὁ γενικὸς γραμματέας τοῦ «Κόμματος τῆς Ἐλευθερίας», Ἰμπραχίμ Ὀκτέμ ἐπεσήμανε τὴν στροφὴ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὴν ὁποία «ἐγκαταλείπεται σὰν ἀποτυχημένη ἡ θέση ποὺ ὑποστηρίξαμε μέχρι χτὲς (δηλαδή ἡ κατάληψη ὁλοκλήρου τῆς Κύπρου) καὶ θεωροῦμε ἐπιτυχία τὴν ἐξασφάλιση τῆς διχοτομήσεως», βλ. *Vatan* 22 Δεκεμβρίου 1956. Ὑπὲρ τῆς διχοτομήσεως τάχθηκε ὁ Σουκροῦ Καγιά. βλ. *Kaya, Sükrü*: «Kıbrıs Anayasası» (Τὸ Κυπριακὸ Σύνταγμα) σὲ *Hürriyet* τῆς 21 Δεκεμβρίου 1956.

Νὰ δυὸ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ δυὸ ἀντίστοιχα ἄρθρα ὅπου μὲ τὸ μὲν πρῶτο ἀπορρίπτεται μὲ τὸ δὲ δεύτερο υἱοθετεῖται ἡ διχοτόμηση. Τὸ πρῶτο: «(σὲ περίπτωσι διχοτομήσεως) λόγῳ ἀντιθέσεως ὁρισμένων συμφερόντων μπορεῖ νὰ ἀναμένει κανεὶς τὴν δημιουργία πολὺ πιδ ὁσβαρῶν διαφωνιών» (βλ. *Zal, M.H.* «Kıbrıs İsinde Uzlaşma yolu» (Ὁ δρόμος γιὰ τὴν εἰρήνευση στὸ Κυπριακὸ) σὲ *Vatan* 22 Δεκεμβρίου 1956. Τὸ δεύτερο εἶναι ἀπὸ ἄρθρο τοῦ πρῶην ὑπουργοῦ Παιδείας Χασάν Ἀλὴ Γιουτζέλ: «Ἡ Κύπρος τῆς ὁποίας βλέπουμε τίς νύχτες τὰ φῶτα της καὶ τὸ πρῶι τὰ πράσινα βουνά της ἀπὸ τίς ἀκτὲς τῆς Ἀνατολίας, δὲν περιορίζεται σ' ἓνα πρόβλημα ἀπογραφῆς πληθυσμοῦ... Στὰ ἔθνικα θέματα οἱ ψυχές μας εἶναι ἓνα, εἶναι μαζί. Στὰ ἔθνικα θέματα ἡ πολιτικὴ τῆς Κυβερνήσεως εἶναι ἡ ἐθνικὴ μας πολιτικὴ, ἡ ἐθνικὴ μας πολιτικὴ εἶναι ἡ πολιτικὴ τῆς Κυβερνήσεώς μας»

Τί ἐννοοῦσε ὁμως ὁ Τούρκος πρωθυπουργὸς μὲ τὴν ἔκφραση «τελικὴ ρύθμιση»;

Τὴν ἀπάντηση τὴν δίνει ὁ ἴδιος ἀπαντώντας σὲ δριμύτατες

βλ. *Yücel, Hasan Ali*: «Kıbrıs Dolayısıyla» (μὲ εὐκαιρία τὸ Κυπριακὸ) σὲ *Cumhuriyet*, 23 Δεκεμβρίου 1956.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι σὲ ἄρθρο τοῦ *Forum*, σχολιαστικὸ τῶν προτάσεων Ράντκλιφ καὶ τῆς ἀποδοχῆς ἀπὸ μέρους τῆς Τουρκίας τῆς διχοτομήσεως μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρεται ὅτι «παρ' ὅλο ποὺ ἡ Ἑλλάδα φαίνεται ὅτι ἀπορρίπτει τὴν διχοτόμηση, στὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι τόσο ἀντίθετη ὅσο δείχνει». βλ. «Kıbrıs Siyasetimizde Dönemce Noktasi» (ἡ καμπὴ στὴν πολιτικὴ μας ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ), σὲ *Forum*, τεῦχος 67, 1 Ἰανουαρίου 1957 σελ. 3, 4. Γιά λεπτομερειακὴ ἀνάλυση τῶν συνταγματικῶν προτάσεων Ράντκλιφ βλ. *Kirca, Coshun, Mardin, Serif*: «Kıbrıs Anayasası» (Τὸ Σύνταγμα τῆς Κύπρου) σὲ *Forum* ἀρ. 70, 15 Φεβρουαρίου 1957 σελ. 9. Οἱ συντάκτες τοῦ ἁρθρου βλέπουν μὲ δυσπιστία τίς προθέσεις τῆς Μεγάλῃς Βρεταννίας, γιὰτὶ ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ Ἑλληνοκύπριοι ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ ὠφελήθηκαν ἀπὸ τὴν ὑπὲρ αὐτῶν μεροληπτικὴ στάση τοῦ ἐκάστοτε κυβερνήτη, κατὰ συνέπεια, κρίνουν ἀνεπαρκεῖς τίς ἐγγυήσεις ποὺ παρέχονται μὲ τὸ προτεινόμενο σχέδιο στοὺς Τουρκοκυπρίους, ἐφ' ὅσον τὴν ἀποφασιστικὴ γνώμη ἀναφορικὰ μὲ τὴν διακυβέρνηση θὰ ἀσκεῖ ὁ βρεταννὸς κυβερνήτης. Ἀντίθετα, ἄλλος ἀρθρογράφος ἰσχυρίζεται ὅτι «τὸ ὅτι κατόρθωσαν νὰ ἐπιβιώσουν καὶ νὰ κατοικοῦν σήμερα τὴν Κύπρο Τούρκοι, ἀποτελεῖ ἔργο τῆς Ἀγγλικῆς διοικήσεως τῆς νήσου». Ὁ ἀρθρογράφος, ζητεῖ μεταξὺ ἄλλων τὴν ἐξασφάλιση τοῦ «πραγματικοῦ ἐλέγχου τῆς νήσου ἀπὸ μέρους τῆς Τουρκίας ὥστε νὰ ἐξοβελιστεῖ ὁ κίνδυνος νὰ περιέλθει ἡ νῆσος σὲ ξένα χέρια» βλ. *Bellislar, M. Feridun*: «Pratik Mülahazalar» (Πρακτικὰ συμπεράσματα) σὲ *Hürriyet*, 5 Ἰανουαρίου 1957. Ὁ Καθηγητὴς Γιαβούζ Ἀμπαντάν ἐπισημαίνει δυὸ ὅρους γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ Σύντάγματος Ράντκλιφ, δηλαδή τὴν ἀποδοχὴ τοῦ ἀπὸ μέρους ὄλων τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν καὶ τὴν ἀποδοχὴ παρὰ τῶν Ἑλληνοκυπρίων τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ Τούρκοι τῆς Κύπρου, ἔχουν ἴσα δικαιώματα (σὰν κοινότητα) μὲ αὐτοὺς. Ἐπειδὴ βλέπει ἀνέφικτὴ τὴν πραγμάτωσι τῶν δύο αὐτῶν ὁρων καταλήγει ὅτι ἡ συντομότερη λύση εἶναι ἡ διχοτόμηση. βλ. *Abadan, Yavuz* (Prof. Dr.): «Kıbrıs Anayasası» (Τὸ Σύνταγμα τῆς Κύπρου) σὲ *Yeni İstanbul* τῆς 7 Ἰανουαρίου 1957. Τέλος ὁ Ἀχμέτ Ἐμὴν Γιαλμάν ὑποστηρίζει τὴν διχοτόμηση, σὰν ἐνδειξὴ τοῦ μετώπου ποὺ ἔχει συγκροτήσῃ ἡ Τουρκία ἐναντίον τοῦ ἐλληνικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καὶ τῶν ἐπιδιώξεων τῆς Μόσχας καὶ μὲ αὐτὴν, τὴν ἐγκατάσταση ἐνὸς «προγεφυρώματος τῆς Τουρκικῆς Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας στὴν

παρατηρήσεις του Τζιχάντ Μπαμπάν, βουλευτή Σμύρνης που άνηκε στο «Κόμμα της Έλευθερίας» όταν στην συνεδρίαση της 28 Δεκεμβρίου 1956 συζητήθηκε επερώτησή του σχετικά με το θέμα²⁸⁵.

«Εμείς», είπε ο Μεντερές, «αποδεχόμενοι την διχοτόμηση της νήσου την θεωρούμε σαν μεγάλη θυσία και την στηρίζουμε σε αυτό: Τον πληθυσμό μας των 120 χιλιάδων στο θέμα της διχοτομήσεως δεν τον θυμόμαστε από καιρό σε καιρό απλώς. Εκεί (δηλαδή στην Κύπρο) κρίνουμε αναγκαίο να έχουμε όπωςδήποτε ένα τμήμα ξηρής που να αποτελεί φύλακα και επόπτη της ασφαλείας των 25 εκατομμυρίων (δηλαδή των κατοίκων της Τουρκίας), να υπάρχει δηλαδή ένα φυλάκιο των συμφερόντων μας, ένα προκεχωρημένο φυλάκιο μας (sic)»²⁸⁶.
[Και μετά ένα μήνα στις 18 Ιανουαρίου 1957 ο ίδιος έδινε διευκρινίσεις, απαντώντας σε παρατηρήσεις βουλευτών της

Κύπρου». Βλ. *Yalman, Ahmet Emin*: «Yeni sün Oyun» σε *Vatan*, 13 Ιανουαρίου 1957.

285. Η έρώτηση απευθυνόταν στον Πρωθυπουργό και ζητούσε απ' αυτόν ν' απαντήσει εάν:

1. Παραμένει αμετακίνητη ή όχι η πολιτική την οποία συνόψισε τις παραμονές της έναρξεως της διασκέψεως του Λονδίνου;
2. Υπάρχει θέμα νέων υποχωρήσεων; Εάν θα γίνουν ποιο το περιεχόμενό τους;

Στην Συνεδρίαση που συζητήθηκαν και άλλες ερωτήσεις αρμοδιότητας του υπουργείου Έξωτερικών απάντησε αρχικά ο αναπληρωτής υπουργός των Έξωτερικών Έτχέμ Μεντερές, βλ. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi* (έπίσημα πρακτικά της Μ.Ε.Τ.) περίοδος Χ, συνεδρίαση 3 τόμος 15, 1957, σελ. 325.

286. *T.B.M.M. Zabıt*... όπ. παραπ. σελ. 353. Ο Μεντερές δικαιολογώντας την εγκατάλειψη του αρχικού αιτήματος της αποδόσεως της Κύπρου στην Τουρκία είπε: «...αν σκηθοῦμε (sic) να ζητήσουμε το νησί, τα προβλήματα της Τουρκίας δεν περιορίζονται μόνο στην Κύπρο... Εκτός των άλλων, σε καιρούς όπου η ζωή (sic) του έθνους μας βρίσκεται σε κίνδυνο, μιά τέτοια ενέργεια δεν θα σημαίνει τίποτε περισσότερο από το να δημιουργήσει στο μέν κεφάλι μας νέες σκοτούρες, στο δε κεφάλι του κόσμου (sic) νέες δυσχέρειες...»

αντιπολίτευσης κατά την συζήτηση του προϋπολογισμού του υπουργείου των Έξωτερικών στην κοινοβουλευτική επιτροπή της Μ.Ε.Τ.²⁸⁷. Αφού άφηνε να υπονοηθεί ότι υπάρχουν σπουδαίοι λόγοι για τους οποίους υιοθετήθηκε η ιδέα της διχοτόμησης, πρόσθετε:

«Εμείς σαν λαός της Μεγαλονήσου είμαστε το 18 %, εκείνοι το 82%. Δεν λέγω ότι η διχοτόμηση πρέπει να γίνει μέσα στα πλαίσια των ποσοστών αυτών. Αδτή πρέπει να είναι μόνο η θέση της Ελλάδος (sic). Ός προς εμάς κατά την διχοτόμηση πρέπει να ληφθεί ως βάση η ακίνητη περιουσία του λαού της Μεγαλονήσου. Διχοτομούμε την Μεγαλόνησο στα δύο. Φτάνει εκεί (δηλαδή στην Κύπρο) να υπάρχει ένα κομμάτι στρατιωτικού και αστυνομικού φυλακίου της τουρκικής πατρίδας και να κυματίζει πάνω του η σημαία μας. Οί εκεί τουρκικές (στρατιωτικές) δυνάμεις να μπορούν να ελέγχουν τα πέραν των συνόρων γεγονότα (ή υπογράμμιση ανήκει σε μένα) με την έκφραση του «πέραν των συνόρων» υπονοείται το τμήμα που θα περιέλθει μετά την διχοτόμηση στην Ελλάδα και ο γενικότερος χώρος της Ανατολικής Μεσογείου».

»Δεν υπάρχει ένας κανόνας που λέγει ότι όπωςδήποτε όλοι

287. Η αποδοχή από μέρους της Τουρκίας της ιδέας της διχοτομήσεως είχε κατακριθεί με σφοδρότητα από μέρους του «Κόμματος της Έλευθερίας» και κυρίως του Βουλευτή Ούρφας του Κόμματος αυτού Φερντον Τζεμάλ Έρκίν. Στην ίδια συνεδρίαση είχε συζητηθεί και έρώτηση του βουλευτή του ίδιου κόμματος Ζιγάντ Έμπουζζιγιά περί «της Αυτικής Θράκης, της επιστροφής στην Τουρκία της Δωδεκανήσου και των λοιπών Ελληνικών νησιών (sic) και των έθνικών δραστηριοτήτων του Πατριαρχείου» Βλ. *Yeni Istanbul*, 18 Ιανουαρίου 1957. Στις έρωτήσεις απάντησε ο παριστάμενος στην συνεδρίαση Γενικός Γραμματέας του υπουργείου Έξωτερικών Μουχαρρέμ Νουρή Μπιργκλή ο όποιος αναφερόμενος στην διχοτόμηση είπε ότι με την αποδοχή της «δεν έχει προβεί σε καμμία απολύτως θυσία, σε θέματα αρχής και ουσίας». Βλ. *Ayin Tarihi* αριθμ. 278, Ιανουάριος 1957 σελ. 130.

οί Τούρκοι πρέπει να έλθουν στο μέρος μας. Μπορούμε να θεωρήσουμε προαιρετική την ανταλλαγή»²⁸⁸.

Νομίζω ότι δεν χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή για να γίνουν κατανοητές οι φράσεις αυτές του Μεντερές, σήμερα, ύστερα από την εξέλιξη του Κυπριακού, μετά παρέλευση σχεδόν ενός τέταρτου αιώνα και με την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί στην Μεγαλόνησο. Κατά τα λοιπά είναι πρόδηλο ποιά βαρύτητα έχουν οι όποιες διακηρύξεις για «έδαφική άκεραιότητα» και για «ανεξαρτησία» και «ομοσπονδοποίηση» της Κύπρου και σε τί βαθμό έμπεριέχουν έμπαιγμό.

Γιατί, όπως παρατηρεί ο Καθηγητής Αρμάογλου, σχολιάζοντας τους παραπάνω λόγους του Μεντερές «... με την διχοτόμηση εκείνο που επιδιωκόταν σαν πρώτος στόχος, ήταν να πατήσει το πόδι του στην Μεγαλόνησο Τουρκικός Στρατός. Και για να είναι όσο το δυνατό εδρύτερο αυτό το κομμάτι γής που θα πατούσε, υποστηριζόταν ότι έπρεπε να ληφθεί υπ' όψη όχι ή πληθυσμιακή αναλογία, αλλά ο τίτλος κυριότητας της γής».

Ένα σημείο ακόμη κρίνουμε σκόπιμο ότι πρέπει να τονιστεί. Στην συνεδρίαση που αναφερόμαστε ο Μεντερές ύponο-ώντας στην αυστηρή κριτική που άσκούσε ο βουλευτής του άκόμματος της Έλευθερίας Έρκίν, είχε πει: «Μιλεί δίχως να γνωρίζει την όλη κατάσταση στην όποία βρίσκεται ή εκτελεστική έξουσία». Τί σημαίνει ή φράση αυτή; Ο Αρμάογλου δίνει την άκόλουθη εξήγηση: «Ο Τούρκος πρωθυπουργός ύponο-ούσε την πίεση των Ένωμένων Πολιτειών»²⁸⁹.

Ο ίδιος ο συγγραφέας επιμένει ότι ή Αμερική είχε άσκήσει

288. Ο Μεντερές έλαβε τον λόγο στην άπογευματινή συνεδρία της ίδιας μέρας και άπάντησε στα έπιχειρήματα του Έρκίν, το σοβαρότερο των ό-ποίων ήταν ότι ή Τουρκία άποδεχόμενη την διχοτόμηση άναγνώριζε στην Ελλάδα κυριαρχικά δικαιώματα έπί της Κύπρου. Βλ. *Hürriyet* 19 Ιανουαρίου 1957 και *Ayın Tarihi* άρ. 278, Ιανουάριος 1957 σελ. 132.

289. *Armaoglu*: όπ. παραπ. σελ. 299.

πίεση στην Ελλάδα και την Τουρκία προκειμένου να άποδε-χτούν το σχέδιο Ράντκλιφ. Και αναφέρεται σε είδήσεις που μετέδωσαν διάφορα είδησεογραφικά πρακτορεία κατά τις όποιες περί το τέλος του 1956 οι Ένωμένες Πολιτείες είχαν επιδώσει διακοίνωση προς την Κυβέρνηση της Ελλάδος και της Τουρ-κίας και άπαιτούσαν την διευθέτηση μιά ώρα άρχήτερα του Κυπριακού. Άλλωστε εκπρόσωπος του Σταίητ Ντηπάρτμεντ σε δηλώσεις του στις 27 Δεκεμβρίου 1956 έπερωτώντας εις προτάσεις Ράντκλιφ, έλεγε μεταξύ άλλων:

«Οί Η.Π.Α. έλπίζουν ότι οι τρεις σύμμαχοί τους μαζί με τον λαό της Κύπρου θα συνεχίσουν να καταβάλλουν προσπάθεια προκειμένου να έξευρεθεί έποικοδομητική λύση σ' αυτό το πρόβλημα το όποιο έχει μεγάλη σημασία τόσο για τις ίδιες, όσο και για τον έλεύθερο κόσμο»²⁹⁰.

Κάτω λοιπόν άπ' αυτές τις συνθήκες ή Τουρκία ένστερνί-στηκε την διχοτόμηση, λησμόνησε την «διακήρυξη» της 12 Ιουλίου 1956 την όποία παρ' όλο που είχε εκδώσει κοινο-βουλευτική όμάδα του «Δημοκρατικού Κόμματος» που κυβερ-νούσε την χώρα, φαινόταν να είχε ένστερνισθεί όλος ο πολιτι-κός κόσμος²⁹¹. Τώρα δεν είχε την άπαίτηση «να της έπιστραφεί»

290. Βλ. *Vatan* 28 Δεκεμβρίου 1956, την είδηση αυτή μετέδωσε το πρα-κτορείο «Ανατολία».

291. Η διακήρυξη αυτή έχει εκδοθεί με ούσιαστική άφορμή τις δηλώ-σεις του Εύάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα της 4 Ιουλίου. Με τις δηλώσεις του αυτές ο Έλληνας ύπουργός των Έξωτερικών άνέφερε ότι ή Ελλάδα παρ' όλο που δίδει την πρέπουσα σημασία στις έλληνοτουρκικές σχέσεις δεν θα δειλιάσει μπροστά στις άπειλές της Τουρκίας και θα συνεχίσει να πορεύεται τον δρόμο της άλήθειας, δηλαδή να εργάζεται για την αυτοδιάθεση των Κυ-πρίων. Ήδη ή ραδιοεφημερίς του Ραδιοφων. σταθμού της Αγκύρας σχολιά-ζοντας τις παραπάνω δηλώσεις (6 Ιουλίου) απέδιδε στην Ελλάδα την μορφή ότι άνακινώντας το Κυπριακό έπέδωκε άναβίωση της Μεγάλης Ίδέας! Και ότι θα έπρεπε χάριν της δυτικής συμμαχίας να μην ένδιαφερθεί για την τύχη της Μεγαλονήσου. Με την διακήρυξή της ή Κοινοβουλευτική όμάδα του Δημοκρατικού Κόμματος, που εκδόθηκε ύστερα από πρόταση του βου-

ολόκληρη η Κύπρος. Είχε ήδη επιτύχει τον σκοπό της, είχε καταχωρηθεί σαν όμοτιμο μέλος στην διένεξη και επεδίωκε τον διαμελισμό της Μεγαλονήσου, ή όρθότερα, όπως είδαμε και πιο πάνω να θέσει την Κύπρο κάτω από τον πλήρη έλεγχο της.

Έτσι, συγκροτήθηκε μια επιτροπή που άπαρτιζόταν κυρίως από τον Καθηγητή Νιχάτ Έρēm και τον Νομικό Σύμβουλο του ύπουργείου των Έξωτερικών, τότε ύφηγητή Σουάτ Μπιλγκέ. Έκλήθηκαν από την Κύπρο οι «ήγέτες» των Τουρκοκυπρίων και μελετήθηκε «άπό κοινού» τó σχέδιο Ράντκλιφ²⁹².

8. Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΥΝΕΡΓΑΖΕΤΑΙ ΕΠΙΣΗΜΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΠΟΙΚΙΑΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ...

Μετά τις έργασίες στην Άγκυρα και στην Πόλη, στις 19 Ιανουαρίου, ή επιτροπή μετέβη στην Κύπρο όπου έμεινε μέχρι τις 22 του ίδιου μήνα. Άς δοϋμε όμως τί άφηγείται γι' αϋτή την μετάβασή του στην Μεγαλόνησο ό Έρēm και γιατί οι παρατηρήσεις και τά προσωπικά του βιώματα είναι έπίκαιρες και σήμερα, δεδομένου ότι τότε, όπως άποκαλύπτει, κατά την έπιστροφή του είχε ύποβάλει στην Τουρκική Κυβέρνηση μια

λευτή Άϊδινίου Δρα Ναμικ Γκεντίκ (ύπουργός των Έσωτερικών κατά τά γεγονότα της 6-7 Σεπτεμβρίου), ύστερα από τις άγορεύσεις 16 όμιλητών, «διατράνανε» τó ενδιαφέρον της Τουρκίας άναφορικά με την Κύπρο, διατύπωνε την άποψη ότι έπρεπε σέ περίπτωση μεταβολής του καθεστώτος που διείπε την Κύπρο, να της έπιστραφεί, και άνακινούσε σαν θέματα την «Δυτική Θράκη και την Δωδεκάνησο». Για τó κείμενο της διακήρυξης βλ. *Ayin Tarihi*, άρ. 205, Ιούλιος 1956 σελ. 205. Βλ. άρθρο του Άχμετ Έμιν Γιαλμάν που παρ' όλη την αντιπολιτευτική στην Κυβέρνηση τοποθέτησή του επικροτεί ένθερμα τó κείμενο της διακήρυξης: *Yalman, Ahmet Emin* : «Kibris Davamizda Acik Söz» (άνοιχτοί λόγοι στην ύπόθεσή μας του Κυπριακού) σέ *Vatan* 14 Ιουλίου 1956.

292. *Erim* : όπ. παραπ. σελ. 48 πρβλ. *Armaoglu* : όπ. παραπ. σελ. 300 Πρβλ. *Bilge* : όπ. παραπ. σελ. 160.

έκθεση που άναφερόταν κυρίως στην άνάγκη όργανώσεως των Τουρκοκυπρίων.

«Έπειδή οι παρατηρήσεις που έκαμα τó 1957 θα είναι και χρήσιμες για σήμερα (1976) γι' αϋτό θα ήθελα να άναφερθώ σ' αϋτές σέ συντομία (άπό τις σημειώσεις που κράτησα τότε)».

»Αρχίζοντας από τó άεροδρόμιο, στην Κύπρο ύπάρχει μια έξόφθαλμη έκτακτη κατάσταση. Η τρομοκρατία έχει επιτύχει σέ τέτοιο βαθμό, που στο άεροδρόμιο της Λευκωσίας οι μεταφορείς είναι στρατιώτες ή άστυνομικοί. Η άγγλική διοίκηση, έπειδή δέν έχει πλέον έμπιστοσύνη στους Έλληνες έχει άναθέσει καθήκοντα άστυνομικών και καταδρομέων στους ντόπιους Τούρκους.

»Η άνάθεση καθηκόντων στους Τούρκους εξασφαλίζει και ένα έτερο πλεονέκτημα στους Άγγλους.

»Όταν οι τρομοκράτες σκοτώσουν έναν τουρκο άστυνομικό, σ' όλη την τουρκική κοινότητα δημιουργείται ή έπιθυμία της αντίστασης. Κατά τó διάστημα που βρισκόμασταν έμαίς στην Κύπρο έμφανίστηκε ένα παρόμοιο γεγονός. Μιά μέρα μετά την δολοφονία Τούρκου άστυνομικού πυρπολήθηκαν τά έμπορικά καταστήματα και οι περιουσίες των Έλλήνων (sic). Όρισμένες δολοφονίες και τραυματισμοί σέ μέρη όπως ή Άμμόχωστος, ή Λευκωσία και άλλαχού, αύξησε τη μεταξύ της Τουρκικής και της Έλληνικής κοινότητας ένταση.

»Η έπίθεση των Έλλήνων κατά των Τούρκων, παρ' όλο που πρόκειται περί άστυνομικών, δημιουργεί μια άναπάντεχη μέχρι σήμερα κατάσταση. Οι Τούρκοι κινητοποιούνται για νόμιμη άμυνα. Έτσι έμφανίζεται ένα επικίνδυνο κλίμα έπικείμενης συρράξεως με τάσεις έπεκτάσεώς της.

»Από πλευράς της άγγλικής διοικήσεως ή κατάσταση αϋτή πιθανόν να είναι ωφέλιμη. Γιατί χρησιμοποιώντας βία, ή άντιμαχία έξέρχεται πλέον από τά πλαίσια της ρήξεως μεταξύ της κοινότητας που βρίσκεται σέ πλειοψηφία και της άποικιοκρατικής διοικήσεως και άρχίζει άνάμεσα στις δύο μεγάλες κοινότητες.

»Αὐτὴ ἡ κατάσταση, νομίζω, θὰ μᾶς ἀναγκάσει νὰ σταθοῦμε ἐπὶ τῶν θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν ἀποτελεσμάτων της, ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν Τούρκων, καὶ θὰ μᾶς παρωθήσει ὥστε νὰ λάβουμε νέες ἀποφάσεις. Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Ἀγγλία θὰ θελήσουν νὰ ἐκμεταλλευστοῦν τὴν ἐν λόγῳ κατάσταση ἀπὸ τὴ δική της κάθε μιά, πλευρά, στὰ Ἡνωμένα Ἐθνη²⁹³.

«Οἱ Τοῦρκοι τῆς Κύπρου εἶναι ξύπνιοι, συνειδητοὶ καὶ ἀποφασιστικοὶ (προφανῶς γίνεται μιὰ σύγκριση μὲ τοὺς Τούρκους τῆς Τουρκίας). Ἀπὸ τίς πληροφορίες ποὺ ἀντλήσα ἀπὸ τὸ Γενικὸ Προξενεῖο καὶ ἀπὸ ἄλλα ἄτομα μὲ τὰ ὁποῖα συναντήθηκα, ἡ κοινότητα βρίσκεται σὲ μιὰ ἀλληλεγγύη. Πληροφορήθηκα ὅτι ἀντιμαχίες καὶ κουτσομπολιὰ στενοῦ περιβάλλοντος εἶναι συγκρούσεις ἀτόμων καὶ συμφερόντων. Ἀλλὰ ὁ Γενικὸς Πρόξενος, ἐπειδὴ εἶναι ἔμπειρος περὶ τῶν Κυπριακῶν πραγμάτων, ἔχει ἀποφασιστικότητα ὥστε νὰ καταστήσει

293. *Erim* : ὅπ. παραπ. σελ. 49. Ὁ συγγραφέας ἀναφέρει καὶ τὸ ἀκόλουθο περιστατικὸ ποὺ τοῦ εἶχε συμβεῖ στὴν Λευκωσία : θέλησε νὰ ἐπισκεφτεῖ τὸν Φαῖζ Καυμάκ, ἡγετικὸ παράγοντα τῶν Τουρκοκυπρίων ποὺ εἶχε τραυματιστεῖ σὲ αὐτοκινητιστικὸ ἀτύχημα κατὰ τὴν παραμονή του στὴν Τουρκία : «Κατὰ τὴν ἐπιστροφή στὸ Προξενεῖο μας—ὁ Σουὰτ Μπιλγκέ, ὁ Γενικὸς Πρόξενος καὶ ἐγὼ ἤμασταν στὸ ἴδιο αὐτοκίνητο—ἀκούσαμε μιὰ ἔκρηξη. Ὅταν γύρισα νὰ δῶ, εἶδα μέχρι 20 μέτρα πίσω μιὰ κάποια κίνηση. Ὅταν φθάσαμε στὸ Προξενεῖο στείλαμε τὸν ὁδηγὸ μὲ ποδήλατο στὴν θέση ποὺ ἐγινε ἡ ἔκρηξη... Κατὰ τὴν ἐπιστροφή μας εἶπε ὅτι ἡ βόμβα εἶχε ριχτεῖ στὸ αὐτοκίνητό μας. Ὁ Κυβερνήτης ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὸ θέμα. Μᾶς ἐξέφρασε τὴν θλίψη του, μᾶς εἶπε περαστικά. Ἀμέσως ἔλαβε αὐστηρὰ προστατευτικὰ μέτρα γιὰ τὸ προξενεῖο καὶ μᾶς ἔστειλε στὸ ἀεροδρόμιο μὲ συνοδεία τεθωρακισμένα αὐτοκίνητα. Στὸ ἐπεισόδιο εἶχε τραυματιστεῖ μόνον ἓνας ρωμηὸς ποὺ περίμενε στὸ αὐτοκίνητο, τὰ δὲ τραύματά του δὲν ἦταν ἐπικίνδυνα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, στὴν πρώτη ἐπίσκεψή μας στὴν Κύπρο, εἶχαμε μιὰ ἐλαφρὰ περιπέτεια. Ἐκ τῶν ὑστέρων ὁ Κυβερνήτης ἀνακοίνωσε ὅτι ἡ βόμβα εἶχε ριχτεῖ ἀπὸ τὸ παράθυρο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς σ' ἓνα στρατιωτικὸ ὄχημα περαστικὸ ἀπὸ τὸν δρόμο. Βλ. ὅπ. παραπ. σελ. 54 - 55. Πρβλ. *Bilge* : ὅπ. παραπ. σελ. 160.—*Armaoglu* : σελ. 303. *Ayin Tarihi*, ἀρ. 278, Ἰανουάριος 1957 σελ. 257.

ἀκίνδυνες τίς ἀντιμαχίες αὐτές. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ (τουρκικοῦ) κόμματος Δόκτωρ Φαζὶλ Κιουτσοῦκ ζήτησε μιὰ ἐνίσχυση ἀπὸ τὸν πρωθυπουργό : τὸ ποσὸν τῶν 8 - 10 χιλιάδων. Πράγματι ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὰ χρήματα αὐτά. Ὅρισμένες ἐλλείψεις εἶναι ἐμφανεῖς στὸ Γενικὸ Προξενεῖο. Τὸ κτίριο χρειάζεται ἐπισκευή, ἡ ἐπίπλωση ἀνανέωση. Ἐπειδὴ τὸ κτίριο ἀνήκει στὸ Ἐβκάφι (βακούφια), εἶναι δυνατό νὰ ἔλθουμε εὐκολα σὲ συνεννόηση. Πληροφορήθηκα ὅτι τὰ ὑπόλοιπα προξενεῖα στὴν Κύπρο ἐργάζονται ὑπὸ συνθήκες περισσότερο πρόσφορες. Ἡ δραστηριότητα τοῦ Γενικοῦ Προξενείου χρήζει ξεχωριστοῦ κονδυλίου. Ἐν συντομία, ὑπάρχει ἀνάγκη ἀπὸ ἓνα πιὸ ἀκτινοβόλο Τουρκικὸ Κέντρο...

»Ἦλθαν νὰ μᾶς ἐπισκεφτοῦν ἐπιτροπὲς ἐκπροσώπων τῆς Τουρκικῆς κοινότητος ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Κύπρου, μᾶς ἀπέστειλαν τηλεγραφήματα. Στὴν Λάρνακα καὶ τὴν Ἀμμόχωστο, ὅπως καὶ στὴν Λευκωσία τύχαμε πολὺ θερμῶν ἐκδηλώσεων ἀπὸ τὰ πλήθη. Ἡ Ἀγγλικὴ διοίκηση σ' αὐτὲς τίς δουλειὰς (sic) συμπεριφέρεται φιλελεύθερα (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου). Οἱ Τοῦρκοι ὅταν τοὺς εἶπαμε ὅτι δὲν θὰ τοὺς ἀφήσουμε στὰ χέρια τῶν Ἑλληνοκυπρίων παίρνουν βαθεῖα ἀναπνοή.

»Ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα φαίνεται νὰ εἶναι περισσότερο πλούσια καὶ προοδευμένη. Πρέπει νὰ ἀναλώσουμε εἰδικὴ μέριμνα γιὰ νὰ καλύψουμε τὸ μεταξύ τους κενό. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ κυβερνήτης τῆς νήσου σερ Τζὼν Χάρτινγκ μὲ παρότρυνε καὶ μοῦ τὸ συνέστησε φορτικά. Καὶ παρακάτω ὁ Ἐρὴμ συνεχίζει, ἀφηγούμενος μιὰ συνάντησή του μὲ τὸν Χάρτινγκ²⁹⁴.

«Εἶχαμε μακρὲς συνομιλίες μὲ τὸν κυβερνήτη τῆς Κύπρου σερ Τζὼν Χάρτινγκ. Οἱ διαπραγματεύσεις μας πάνω στὴν ἔκθεση τοῦ λόρδου Ράντκλιφ ὑποβάλλονται σὲ ξεχωριστοὺς φακέλλους. Ἐκτὸς τούτου ὁ σερ Τζὼν Χάρτινγκ καὶ ἐγὼ εἶ-

294. *Erim* : ὅπ. παραπ. σελ. 50.

χαμε συνομιλίες τις οποίες θεωρώ πολύ ενδιαφέρουσες και οι οποίες αναφέρονται στα πλαίσια της τουρκο-αγγλικής συμμαχίας και της φιλίας.

»Στις 20 Ιανουαρίου 1957, μετά το πέρας του γεύματος στο κυβερνείο και μόλις εγκατέλειψαν την αίθουσα οι γυναίκες, ο σερ Τζών Χάρτινγκ σηκώθηκε από τη θέση του, ήρθε και κάθισε δίπλα μου και μου είπε τα ακόλουθα :

»ΧΑΡΤΙΝΓΚ: Τώρα θα σάς μιλήσω πολύ ανοιχτά και εκ βαθέων. Οι επόμενες 4-5 εβδομάδες είναι πολύ κρίσιμες. Το Κυπριακό θα συζητηθεί στη Γεν. Συνέλευση. Οι Άμερικανοί φίλοι μας, ο κ. Ντάλλες, τί θα κάμουν; Εκείνοι και η Άφρικο-ασιατική ομάδα μας θεωρούν αδιόρθωτους αποικιοκράτες. Με αυτή τη νοοτροπία δεν δίνουν σημασία στις δικές μας παραινέσεις. Πάνω σ' αυτούς μπορείτε έσείς να ασκήσετε μεγαλύτερη επιρροή. Με τις δυνάμεις σας συγκεντρώνετε τις προσπάθειές σας και καταφέρατε αυτές τις μέρες να κερδίσετε συμπάθειες. Να γλυτώσουμε (sic) την υπόθεση από τα Ήνωμένα Έθνη.

»Στη συνέχεια, αν η Ελλάδα δεν προσεγγίσει την τριμερή συμφωνία, αν δεν βρούμε μια λύση οι τρεις μας, από κοινού, τότε μια διμερή συμφωνία μεταξύ της Τουρκίας και της Αγγλίας θα πρέπει να είναι εκείνη που θα επιλύσει οριστικά το Κυπριακό. Τέλος πάντων, σε δυο μήνες η κατάσταση θα διαφανεί. Έσείς να στείλετε από την Τουρκία 8-10 χιλιάδες Τούρκους δασκάλους, τεχνικούς και άλλους. Θέλω ανθρώπους με παιδεία. Να ενισχύσουμε την έδω τουρκική κοινότητα.

»ΕΓΩ (Ερήμ): Και εμείς επιθυμούμε πολύ μια τριμερή συμφωνία που θα συμπεριλαμβάνει και την Ελλάδα. Άλλα δεν φαίνεται δυνατή. Δεν θα δεχτούν (οί Έλληνες) ούτε το σχέδιο Ράντκλιφ, μήτε τίποτε άλλο. Μπορούν να δεχτούν μόνο μια φόρμουλα ή οποία θα τους οδηγήσει στην Ένωση. Εάν μάλιστα προσεγγίσει η ελληνική κυβέρνηση σε κάποια συμφωνία, το γνωρίζετε, ή αντιπολίτευση θα διαρρήξει τα ιμάτιά της. Θα εξωθήσει τα πράγματα. Εάν σιγήσει ή αντιπολίτευση θα αναλάβουν πρωτοβουλία άνευθνοι κύκλοι. Κατά συνέπεια θα πρέπει

η Αγγλία με την Τουρκία να συμφωνήσουν διμερώς και να προχωρήσουν μαζί στην εφαρμογή. Η συμμαχία και η φιλία μας άλλωστε προέρχεται από το παρελθόν, και προχωρεί προς το μέλλον. Βρισκόμαστε ενώπιον μεγαλύτερων υποθέσεων. Άς τελειώνουμε γρήγορα με το Κυπριακό, ως συμφωνήσουμε μεταξύ μας και ετοιμάζουμε τη συνέχεια από κοινού²⁹⁵.

»Στην Κύπρο θέλουμε να στείλουμε όχι μόνο 8-10 χιλιάδες, αλλά πολύ περισσότερους Τούρκους (σ. προσέξτε, αυτά συμβαίνουν όχι σήμερα, αλλά το 1957!!). Άλλα πρώτα πρέπει να συμφωνήσουμε. Οι Τούρκοι έδω πρέπει να βλέπουν το μέλλον τους εν ασφαλεία. Κατά το παρελθόν δεν έγινε έτσι...

»ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ (Χάρτινγκ): Ναι, αλλά για ένα διάστημα ο Άτατούρκ, κάλεσε τους Τούρκους της Κύπρου στην Ανατολία (το αυτό ακριβώς σχέδιο, όπως θα δούμε παρακάτω, είχε προβλέψει ο Ίνονου το 1964, όπως άλλωστε και ο ίδιος ο Ερμήμολογεί, αλλά και Άγγλοι κοινοβουλευτικοί).

»ΕΓΩ: Δεν έχω ιδέα για κάτι παρόμοιο. Η αιτία της εγκαταλείψεως της νήσου από τους Τούρκους είναι οι στενοχωρίες των ημερών και οι ανησυχίες για το μέλλον. Έσείς μπορείτε να δώσετε-εγγυήσεις αναφορικά με το μέλλον.

»ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ: Είπα τις προσωπικές μου σκέψεις. Μπορούμε να προχωρήσουμε κατ' αυτόν τον τρόπο. Εγώ δεν βρίσκομαι

295. *Erim* : δπ. παραπ. σελ. 51. Η Τουρκική αντιπροσωπεία είχε καθορίσει τις αντιπροτάσεις της σε 30 σημεία που διακρίνονταν σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη αναφερόταν αποκλειστικά και μόνον στην Τουρκοκυπριακή κοινότητα. Η δεύτερη στις σχέσεις Τουρκοκυπρίων και Βρεταννών και η τρίτη στις σχέσεις μεταξύ Έλληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων από την μια και Βρεταννών από την άλλη. Οι Τούρκοι ισχυρίζονται ότι όλα τα αιτήματα της πρώτης κατηγορίας ικανοποιήθηκαν πλήρως. Οι προτάσεις της δεύτερης κατηγορίας αντιμετωπίστηκαν εδνοικά και τα αιτήματα της τρίτης κατηγορίας αφέθηκαν να συζητηθούν σε «τριμερείς διαπραγματεύσεις» που έλπιζόταν ότι θα λάβαιναν χώρα μετά τη συζήτηση στα Ήνωμένα Έθνη». Βλ. *Bilge* : δπ. παραπ. σελ. 161-162, *Armaoglu* : δπ. παραπ. σελ. 301.

έδω για διοικητικούς λόγους, αλλά για στρατηγικούς. Το μεγάλο πρόβλημα για την ώρα είναι ο εκ βορρά κίνδυνος. Οι Έλληνες, επειδή γνωρίζουν τούτο, εκβιάζουν. Και η Αμερική πιστεύει σ' αυτόν τον εκβιασμό.

»ΕΓΩ: Ο Τούρκος πρωθυπουργός στη συνάντηση του NATO που έγινε στο Παρίσι, συζήτησε με τον κ. Ντάλλες το Κυπριακό. Ο κ. Ντάλλες ηδρε ενδιαφέρουσα την άποψή μας για το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως των Τούρκων και υποσχέθηκε να το εξετάσει αρμοδίως. Η στάση της Αμερικής εν σχέσει προς το παρελθόν είναι διαφορετική και φαίνεται να κλίνει αποκλειστικώς προς έμάς.

»ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ: Δεν είναι βέβαιο. Ο Ντάλλες αλλάζει ιδέες πολύ συχνά.

»ΕΓΩ: Αυτή την τρομοκρατία τί θα την κάνετε; Αυτή ή ζωή μπορεί να συνεχιστεί έτσι;

»ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ: Τις τελευταίες μέρες άρχισα να πιέζω πολύ την τρομοκρατική οργάνωση ΕΟΚΑ. Θα συμπεριφερθώ ακόμα πιο σκληρά. Πιστεύω ότι θα λήξει ή τρομοκρατία. Όταν διαλυθεί ή ΕΟΚΑ δεν θα απομείνει τρομοκρατία. Όταν ή Ελλάς απολέσει την έλπίδα να αποσπάσει εκβιαστικά αποτέλεσμα από τα Ήνωμένα Έθνη, τότε ή ΕΟΚΑ θα χαλαρώσει.

»ΕΓΩ: Εύχομαι να είναι όπως τὸ λέτε (μισοσαστεία, μισοσοβαρά). Να σᾶς βοηθήσουμε εμείς στην καταπολέμηση των τρομοκρατών.

»ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ (χαμογέλασε): Έμάς οί μέθοδοί μας είναι λίγο διαφορετικές.

»ΕΓΩ: Έσείς είστε περισσότερο υπομονετικοί, περισσότερο ψύχραιμοι (ο κυβερνήτης γελά περισσότερο και εγώ τα τελευταία λόγια μου τα είπα γελώντας)²⁹⁶.

»ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ: Η διχοτόμηση δεν είναι κάτι καλό. Θα πρέπει να την σκεφθούμε σαν τελική λύση.

»ΕΓΩ: Έμεις την θεωρούμε την μη χειρότερη. Και από πλευράς της Τουρκίας την δεχόμαστε σαν θυσία.

»ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ: Το καλύτερο που έχουμε είναι να εργαστούμε για την αυτοκυβέρνηση.

»ΕΓΩ: Έμεις δεν ήμασταν εκείνοι που θελήσαμε να σᾶς εξώσουμε από την Κύπρο. Τὸν μπελά (sic) αυτό σᾶς τὸν έβαλαν στο κεφάλι σας οί Έλληνες. Όσο παραμείνουν οί Άγγλοι, και υπό την προϋπόθεση τῆς προασπίσεως των δικαιωμάτων τῆς τουρκικῆς κοινότητος, δεν διαμαρτυρόμεθα. Αλλά πρέπει να γίνει γνωστό ότι όταν βγαίνετε εσείς από τη μιά άκρη τῆς Κύπρου, από την άλλη θα αναγκαστούμε να μπορούμε εμείς. Άλλωστε θα αποτελέσει ένα έγκλημα να αφήσουμε τούς εἰς τὴν Τουρκία στα χέρια των Ελλήνων. Ακόμη, ενόσω βρίσκεστε εσείς στην Κύπρο, οί τρομοκράτες προσπαθὸν να εξαφανίσουν τούς Τούρκους (sic) σκεφθείτε τί θα κάνουν όταν γίνουν αὐτεξούσιοι. (Ο Κυβερνήτης κουνά καταφατικά τὸ κεφάλι του). Ας εργαστούμε εν άγαστῇ συμπονοία. Μαζί. Και αν δεν μπορέσουμε να συνεννοηθούμε οί τρεῖς μας, να συνεννοηθούμε εμείς οί δύο.

»ΕΓΩ: Την αποστολή σας εμείς δεν θα την δυσχεράνουμε. Η ὁδηγία που έλαβα από τὸν πρωθυπουργὸ είναι τούτη: Η Άγγλία και ή Τουρκία είναι σύμμαχοι, έχουν περισσότερες σημαντικές ασχολίες και καθήκοντα να επιτελέσουν, που θα τὰ επιτελέσουν από κοινού. Στις δυσχέρειες που θα αντιμετωπίσει ή Άγγλία με τὸ Κυπριακό εμείς δεν θα προσθέσουμε άλλες. Τουναντίον, θα διευκολύνουμε τις εργασίες των Άγγλων φίλων μας. Εγὼ δεν ήλθα κομιστής ενός αντιστοίχου σχεδίου συντάγματος. Ηλθα για να διαφωτίσω και για να προβῶ σε εὐχές».

Και ο Έρην συνεχίζει έτσι: «Μετά απ' αυτά περάσαμε σε άλλη αἴθουσα. Ο Κυβερνήτης κάθησε και πάλι δίπλα μου. Αναφέρθηκε στην κατάσταση τῆς Μέσης Ανατολῆς. Ρώτησε για τὴ Συρία. Έπλεξε τὸ ἐγκώμιο τοῦ Νουρή Σαϊτ Πασᾶ (σ. τοῦ αντιδραστικοῦ πρωθυπουργοῦ τοῦ Ἰράκ που ανατράπηκε

296. *Erin*: ὅπ. παραπ. σελ. 52.

ύστερα από ένα χρόνο). Είπε ότι γνωρίζει πολύ καλά τον Πακιστανό Πρόεδρο Έγιουμπ Χάν²⁹⁷».

9. ΜΙΑ ΑΛΛΗ ΦΩΝΗ

Όταν ήταν στην Κύπρο ο Έρēm ήρθε ένα γράμμα, πού κάθε άλλο παρά τόν ενθουσίασε, και πού προερχόταν από Τούρκους. «Ας δούμε τί λέγει ο ίδιος γι' αυτό το θέμα :

«... Έλαβα ένα γράμμα πού έφερε ήμερομηνία 19 Ιανουαρίου 1957 και είχε επικεφαλίδα "Προοδευτικό Έργατικό Λαϊκό Κόμμα Κύπρου — Τουρκικός κλάδος του ΑΚΕΛ" — (sic). Αυτό το γράμμα άπηχούσε μιá άποψη έντελώς διαφορετική από την άποψη της Τουρκικής Κοινότητας»²⁹⁸.

Το γράμμα έγραφε :

«Πρόεδρο της Τουρκικής Έπιτροπής. Άξιότιμον Καθηγητή Νιχάτ Έρēm.

»Άξιότιμε κ. Πρόεδρε.

»Έπ' εύκαιρία της παραμονής σας στο Νησί μας χαιρετίζουμε όλόψυχα την ύψηλή σας έπιτροπή και σάς εύχόμαστε από βάθους καρδιάς νά έχετε καλή διαμονή και νά άποκομίσετε χρήσιμες έντυπώσεις.

»Μέ εύχαρίστηση πληροφορούμαστε ότι επισκέπτεστε το Νησί μας, έχοντας κοντά στους άλλους σκοπούς σας και σάν στόχο νά γνωρίσετε έκ του σύνεγγυς κάθε τάξη των Τουρκοκυπρίων και νά άποκτήσετε τις σχετικές έντυπώσεις.

»Άκούσαμε ότι κατά την άφιξή σας στο νησί μας δηλώσατε στον τύπο ότι "ή Κυβέρνησή μας εργάζεται ώστε νά μπορέσουν νά έπιλυθεί το Κυπριακό κατά τον πλέον πρόσφορο τρόπο και σύμφωνα πρós τις άρχές του Δικαίου και του άνθρωπισμού".

»Άξιότιμε κ. πρόεδρε.

»Αυτή ή δήλωσή σας είναι καθησυχαστική και ίκανοποιητι-

297. *Erim* : όπ. παραπ. σελ. 53.

298. *Erim* : όπ. παραπ. σελ. 55.

κή. Παίρνοντας λοιπόν θάρρος από αυτή και γνωρίζοντάς σας τις ιδέες μας, πιστεύουμε ότι έπιτελούμε το έθνικό, πατριωτικό και άνθρώπινο καθήκον μας.

»Ο Κυπριακός λαός είναι άδιαίρετος, δηλαδή. Τοῦρκοι και Ρωμηοί από αιώνες ζήσανε μαζί σ' αυτά τα έδάφη και έξακολουθούν νά ζούν. Καλλιεργήσανε μαζί τα χωράφια τους, στον τόπο δουλειάς, στα έργαστήρια ο ένας δίπλα στον άλλο δούλεψαν σάν άδελφια, στις πόλεις, στα χωριά, άγκαλιασμένα και μαζί έζησαν ο ένας κοντά στον άλλον, και στις καλές μέρες γέλασαν μαζί και τις κακές μαζί υπέφεραν και είχαν συντροφιά την ίδια μοίρα».

Ο Έρēm συνεχίζει :

«Αυτό το γράμμα ύστερα από όρισμένες κρίσεις καταλήγει κατ' αυτό τον τρόπο :

»Η ιδέα της διχοτόμησης του νησιού πού κατά τον τελευταίο καιρό ρίχτηκε από μέρους του Βρεταννού Έπουργού των Έξωτερικών κατά την άγόρευσή του στην βουλή των κοινοτήτων, έκτός του ότι δέν μπορεί ν' άποτελέσει τρόπο τελικής επίλυσης του Κυπριακού, δέν μπορεί και νά εφαρμοστεί. Γιατί ο Τουρκοκυπριακός και Έλληνοκυπριακός λαός δέν ζεί σε ξεχωριστές περιοχές. Έτσι, θά αναφυήσει ένα προσφυγικό πρόβλημα, όποτε το Κυπριακό άδιέξοδο θά μπει σε δεύτερο και μεγαλύτερο άδιέξοδο. Η ιστορία έχει δείξει σ' όλους μας ποιά συμφέροντα έξυπηρετούν τέτοια γεγονότα...

»Άξιότιμε κ. πρόεδρε.

»Το ήρωικό έθνος μας υπήρξε εκείνο το όποιο στην χώρα της Μέσης και της Έγγυς Άνατολής έχει ύψώσει πρώτο την σημαία ενάντια στην άποικιοκρατία. Το γεγονός αυτό πού καταξιώθηκε και εκτιμήθηκε άπ' όλο τον Κόσμο έχει άναγραφεί με χρυσά γράμματα στην ιστορία μας. Η μεγαλύτερη επιθυμία μας είναι νά συνεχιστεί αυτή ή τιμή των σελίδων της ιστορίας μας. Σήμερα ή ιστορία αυτό το καθήκον το έχει έναποθέσει περισσότερο από κάθε άλλον, στους ώμους σας.

»Μέ τα πιο βαθειά σεβάσματά μας.

»Η Διοίκηση του Τουρκικού κλάδου του ΑΚΕΛ»²⁹⁹.

Ο Έρēm σημειώνει: «Όπως βλέπετε αυτό το γράμμα αντιτίθεται στην διχοτόμηση και συνιστά την δημιουργία ενιαίου κράτους, δίχως τον διαχωρισμό Τούρκων και Ελλήνων». Άμέσως μετά με προσποιητή (δεν θέλουμε να σημειώσουμε: υποκριτική) αφέλεια ισχυρίζεται ότι το πείραμα που ακολουθήθηκε με την δημιουργία ανεξαρτήτου κράτους δεν απέδωσε γιατί «από το 1960 μέχρι το 1974 απ' αυτό μόνο οι Τούρκοι ζημιώθηκαν. Η Έλληνοκυπριακή διοίκηση και προπάντων ο έπι κεφαλής της Μακάριος με μια στενοκεφαλιά που αρμόζει στους παπάδες του 18ου αιώνα, με όλες του τις δυνάμεις προσπάθησε να καταπιέσει, να διαλύσει και να φευγατίσει (sic) απ' το νησί την Τουρκική κοινότητα».

»Δεν γνωρίζω», καταλήγει ο Τούρκος πολιτικός, «όστερα απ' αυτό το δεκαπενταετές πείραμα οι Τούρκοι ΑΚΕΛίτες στην Κύπρο—δεν γνωρίζω και αν ακόμα υπάρχουν τέτοιοι—αν ακόμη συνεχίζουν να υπεραμύνονται των απόψεων που είχαν το 1957».

Χαρακτηρίσαμε προκαταβολικά αφέλη αυτή την παρατήρηση. Τουλάχιστον είναι ήθελημένα παραμορφωτική της αλήθειας, γιατί όπως είδαμε και όπως θα δούμε στην συνέχεια, πρόθεση της Τουρκίας ήταν και είναι ο έλεγχος ο λ ό κ λ η ρ η ς της Κύπρου κατά τρόπο που να εξυπηρετεί τα ποικίλα συμφέροντά της. Η ειλικρίνεια δηλαδή στην εφαρμογή των συμφωνιών για δημιουργία «ανεξάρτητου κράτους» δεν είναι στοιχείο που υπάρχει στον τουρκικό παράγοντα και δεν υπάρχει στον Έλληνικό. Άλλά σ' αυτό το κρίσιμο θέμα θα επανέλθει από μόνη της ή ροή της αφήγησέως μας.

299. *Erim*: όπ. παραπ. σελ. 56. Πρβλ. παραπ. σέ *Adams, T.W.*: «Akel, The Communist Party of Cyprus», 1971 σελ. 44, 114, 196, όπου αναφέρεται στους Τουρκοκυπρίους.

10. Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ

Για ν' αποκτήσει ο αναγνώστης μας την απαιτούμενη αίσθηση της διπλωματικής προϊστορίας της υποθέσεως, θα παραθέσουμε ορισμένες παρασκηνακές ενέργειες από τουρκικής πλευράς, που διαφωτίζουν τις απόψεις των Άγγλων πολιτικών. Τουτό, νομίζω ότι κρίνεται αναγκαίο, μιὰ και στη Γενεύη το 1974 είχε συνέλθει μιὰ τριμελής αντιπροσωπεία της οποίας το ένα μέλος ήταν η Μεγάλη Βρεταννία. Δανείζομαι και πάλι ορισμένα αποσπάσματα από τις αναμνήσεις του Έρēm. Αναφέρονται στις επαφές που είχε στην άγγλική πρωτεύουσα κατά τη διάρκεια των συνομιλιών του σχετικά με το σχέδιο Συντάγματος Ράντκλιφ (25 Ιανουαρίου 1956). Βλέπουμε λοιπόν όπως ήταν επόμενο, την έφεση και την αδημονία του Τούρκου πολιτικού να συναντηθεί με Βρεταννούς συναδέλφους του, — και κυρίως του Έργατικού Κόμματος, που βρισκόταν την εποχή εκείνη (1956) στην αντιπολίτευση «με τον σκοπό να εξασφαλίσει την εδνοϊκή συμπαράστασή τους στη γενική έπι του θέματος πολιτική που ακολουθούσε η Τουρκία»³⁰⁰.

Λέει, μεταξύ άλλων και τα ακόλουθα ο Έρēm: «Όταν ήμουν στο Λονδίνο δημιούργησα καλές σχέσεις με μέλη της Βουλής των Κοινοτήτων, με εκπροσώπους του Τύπου και της Ραδιοφωνίας. Τα μέλη του Κοινοβουλίου τα προσκάλεσα ο ίδιος. Μια μέρα κατεβήκαμε στη Βουλή των Κοινοτήτων και συζητήσαμε με ιθύνοντες της Άντιπολιτεύσεως».

Μεταξύ των προσωπικοτήτων που συνάντησε ο Έρēm συγκαταλέγεται ο πρώην πρωθυπουργός Κάλλαχαν, ο τότε γενικός γραμματέας του Έργατικού Κόμματος Τζαϊήμς Γκρίφφιθ, ο Τζ. Μπράουν — μετέπειτα ύπουργός των Έξωτερικών — και ο Κ. Γιάουγκερ. Ο Έρēm αφηγείται τα ακόλουθα:

«Έπεξηγώντας τις τουρκικές θέσεις, τους είπα: “Η Τουρκία

300. *Erim*: όπ. παραπ. σελ. 58.

δεν θά άνεχτεί τήν περίπτωση εκείνη κατά τήν όποία τώ καθεστώς πού θά παραχωρήσετε στην Κύπρο δεν προβλέπει τώ δικαιώματα τής εκεί διαβιούσης τουρκικής κοινότητας". Εαφνικά ό κ. Μπράουν πετάχτηκε επάνω και με ρώτησε : "Δηλαδή τί θά κάμετε; Θά πάτε νά καταλάβετε τήν νήσο; Έσείς δεν διαθέτετε ούτε ένα αποβατικό σκάφος. Δηλαδή θά πολεμήσετε;".

»Απάντησα ως εξής : "Όχι, εγώ δεν άνέφερα γιά πόλεμο. Μιά χώρα όταν δεν άνεχτεί μία κατάσταση, υπάρχουν πράγματα τώ όποία μπορεί νά κάμει πέρα από τόν πόλεμο. Η Άγγλία δεν μπορεί νά παραβλέπει τούτο. Σας υπενθυμίζω ακριβώς αυτό τώ γεγονός". Και ό Έρήμ συνεχίζει : «Μολοντούτο ή έρώτηση τού κ. Μπράουν με επηρέασε βαθύτατα. Ήδη γνώριζα ότι γιά νά κατακτήσει κανείς τώ δίκαιό του, γιά νά τώ επιβάλει, επιβάλλεται νά είναι ισχυρός. Άλλά τούτο τώ άκουγα γιά μία άκόμη φορά από τού στόματος ενός Άγγλου πολιτικού³⁰¹.

»Στίς 31 Ίανουαρίου κάλεσα στό ξενοδοχείο μου σέ γεύμα τόν πρόεδρο τής επιτροπής έξωτερικών υποθέσεων τής Βουλής τών Κοινοτήτων, Μόντ Ράντκλιφ, πού άνήκε στό Συντηρητικό Κόμμα, μαζί με τόν εκπρόσωπο τής ίδιας επιτροπής, Φλέσερ Κούκ. Στό γεύμα παρευρέθηκαν οι Σουάτ Μπιλγκέ και Βαχίτ Χαλέφогλου. Θέλω νά μεταφέρω μερικά πράγματα πού σημείωσα από τή συνομιλία μου με αυτά τώ αξιόλογα μέλη τής Βουλής τών Κοινοτήτων.

»Τους είπα τώ άκόλουθα: Γνωρίζετε ότι τώ δημοσιεύματα πού βλέπουν τώ φώς τής δημοσιότητας στον τουρκικό Τύπο και πού αναφέρονται εις όσα τώ Έργατικό Κόμμα άφ' ενός εκθέτει στό Κοινοβούλιο σχετικά με τώ Κυπριακό και άφ' έτέρου στον συμπαθουντα αυτό Τύπο, δημιουργούν άνησυχίες στην Τουρκία; Μέχρι ποίου βαθμού πιστεύετε ότι τώ Έργατικό Κόμμα όταν έλθει στην έξουσία θά δεσμευτεί με αυτές τίς διακηρύξεις; Ό Μόντ Ράντκλιφ πιστεύει έντονα ότι

στις επόμενες εκλογές τώ Έργατικό Κόμμα θά έλθει στην έξουσία. Μάλιστα (όπως μου είπε) από τούδε έχουν καταναίμει μεταξύ τους τώ ύπουργεία. Κατά συνέπεια ήδη έχουν άρχίσει σάν νά αισθάνονται τήν εύθύνη τής έξουσίας. Επί τού προκειμένου, όπως συμβαίνει σέ διάφορα άλλα θέματα, έτσι και στό Κυπριακό, δίδουν τήν έντύπωση ότι θά ακολουθήσουν μία περισσότερο ρεαλιστική πολιτική. Σέ αντίθεση πρós τόν Μπήβαν, πού πριν έξι μήνες δεν άποδεχόταν τήν Τουρκία σάν ένδιαφερόμενο μέρος, ό Λέννοξ Μπόυντ άγορεύοντας στη Βουλή τών Κοινοτήτων πάνω στό σχέδιο Ράντκλιφ και κατακρίνοντας τή λύση τής διχοτομήσεως, παραδέχτηκε ότι ή Τουρκία έχει δικαιώματα πάνω στό Κυπριακό πρόβλημα. Μεταξύ αυτών τών δύο δηλώσεων τού Μπήβαν υπάρχει μεγάλη άπόσταση. Είναι μία πρόοδος. Η εξέταση τού θέματος αυτού από μέρους τού Έργατικού Κόμματος άποδεικνύει τήν εξέλιξη τής στάσεώς του. Έμείς οι συντηρητικοί βλέπουμε τήν πιθανότητα τής άναλήψεως τής διακυβερνήσεως τής χώρας μετά τίς επόμενες εκλογές από μέρους τών Έργατικών. Κατά τή διάρκεια ενός και ήμίσεος αιώνας πολιτικής μας ιστορίας καταδεικνύεται ότι ένα πολιτικό κόμμα δεν παραμένει πέραν τών δύο εκλογικών περιόδων στην έξουσία.

Ό Έρήμ ζητά στη συνέχεια από τους συνδαιτημόνες του νά τού συστήσουν νά συναντηθεί με όρισμένες προσωπικότητες από τους Έργατικούς. Παίρνει τήν άπάντηση : «Στό Κυπριακό ό πιο ισχυρός άνδρας είναι ό Μπήβαν. Επίσης θά ήταν χρήσιμη μία συνάντηση με τόν Νόελ Μπαίηκερ (πατέρα). Με όσους περισσότερους Έργατικούς συναντηθείτε, τόσο τώ καλύτερο».

Οί Συντηρητικοί πολιτικοί, προσκεκλημένοι τού Έρήμ, τού συνιστούν τώ άκόλουθα :

«Διαπραγματευόμενοι με τους ήγέτες τών Έργατικών είναι πρέπον νά τους πείτε με τόν πιο ρητό και κατηγορηματικό τρόπο ότι σέ περίπτωση κατά τήν όποία ή Άγγλία θά έγκαταλείψει τήν νήσο, ή Τουρκία θά πραγματοποιήσει άπόβαση. Τώ Έργατικό Κόμμα είναι ένα νέο και άπειρο κόμμα. Δεν εί-

301. *Erin* : όπ. παραπ. σελ. 59.

ναι δυνατό να προδικάσει κανείς το πώς θα συμπεριφερθεί όταν έλθει στην εξουσία. Στην προηγούμενη περίοδο των Έργατικών διαδραμάτιζε μεγάλο ρόλο ο Μπήβαν. Είναι αμφίβολο αν αυτή τη φορά θα εμφανιστεί άτομο της αττικής βαρύτητας. Υπάρχει πιθανότητα να παίξει τον ίδιο ρόλο ο Μπήβαν, αλλά τουτο δεν είναι βέβαιο. Έπειδή η οικογένεια του Μπήβαν είναι μητριάρχική, δεν πρέπει να παραγνωρίζετε τον ρόλο και την επιρροή που ασκεί πάνω του η γυναίκα του, η Τζέννυ Λή. Είναι γνωστή η στάση της γυναίκας του Μπήβαν πάνω στο Κυπριακό και γενικά έναντι της Τουρκίας. Γι' αυτούς τους λόγους θα είναι πολύ χρήσιμο να συναντιόσαστε με τους ηγέτες των Έργατικών, τον Μπήβαν, και να του εξηγήσετε λεπτομερικά τις τουρκικές θέσεις. Εάν έχετε ευκαιρία βέβαια θα είναι χρήσιμη μια συνάντησή σας με τον Γκαίητσκελ (άρχηγο του Κόμματος)». Και ο Έρην συμπεραίνει: «Σημειώνοντας αυτές μου τις έντυπώσεις, σκέφθηκα πώς αποτελούν ένα θαυμάσιο παράδειγμα για το γεγονός ότι και στις πιο σοβαρές διεθνείς υποθέσεις μερικές φορές μπορούν να παίξουν άπιθνα πράγματα σημαντικού ρόλου».

Παρακάτω ο Έρην αφηγείται: «Και σήμερα, κατά την κρίση του Κυπριακού, η στάση όρισμένων μελών του Αμερικανικού Κογκρέσσου κατά της Τουρκίας, αποκτά ενδιαφέρον στις παρατηρήσεις μου που είχα κάμει πριν τόσα χρόνια»³⁰².

Ο Έρην μεταξύ άλλων αναφέρει τη συνάντησή του με τον τότε βουλευτή του Έργατικού Κόμματος, Φίλιπ Πράις, φιλότουρκο όπως τον παρουσιάζει. Κατά τη διάρκεια της συναντήσεως αυτής, που έγινε στο μέγαρο της τουρκικής πρεσβείας, ο Άγγλος κοινοβουλευτικός, επικαλούμενος παλαιότερο άρθρο του στην «Μάντσεστερ Γκάρντιαν», τονίζει ότι η καλύτερη πράγματι λύση του Κυπριακού προβλήματος είναι η συγκυριαρχία. Και συνέχισε τονίζοντας ότι «και σήμερα εξακολουθώ να σκέπτομαι κατ' αυτό τον τρόπο».

302. *Erim* : όπ. παραπ. σελ. 60.

Ο Έρην αναφορικά με την στάση του Έργατικού Κόμματος προβαίνει σε όρισμένες εκτιμήσεις. Συγκεκριμένα λέγει μεταξύ άλλων:

«Στον τρόπο αντιμετώπισης του Κυπριακού από μέρους του Έργατικού Κόμματος υπάρχει μια μεγάλη πρόοδος. Ένώ παλαιότερα δεν αναγνώριζε ούτε σχετικό δικαίωμα στην Τουρκία, τον τελευταίο καιρό, άρχισε στους κύκλους των Έργατικών να κερδίζει έδαφος η σκέψη ότι η επίλυση του θέματος θα είναι ανέφικτη δίχως την προηγούμενη γνώμη της Τουρκίας. Υπάρχει μεγάλη χρησιμότητα στο να επιδιώξουμε συνάντηση με τους ηγέτες των Έργατικών στους όποιους και να αναπτύξουμε τις απόψεις μας. Κυρίως ο Μπήβαν είναι πολύ σημαντικός. Δεν είναι σωστό παραμερίζοντας τον Μπήβαν να επικοινωνήσουμε με τον Γκαίητσκελ. Υπάρχει ένας ανταγωνισμός μεταξύ των δύο. Μια παρόμοια συμπεριφορά μπορεί να τον θίξει. Ο Μπήβαν δεν έχει εγκαταλείψει τις φιλοδοξίες του αναφορικά με την ήγεςία. Υπάρχει μεγάλο όφελος να τον πείσουμε».

Και παρακάτω:

«Κατά τις συζητήσεις που είχαμε με τους βουλευτές του Έργατικού Κόμματος δεν άνευρέθη ο Μπήβαν, γιατί πριν δύο μέρες είχε μεταβεί στην Ιταλία. Στην θέση του είχε έλθει ένας βουλευτής ονόματι Κένεθ Γιούγκερ.

»Τις έντυπώσεις μου από τις επαφές μου στο Λονδίνο τις ανέπτυξα κατά τον ακόλουθο τρόπο με τηλεγράφημα που απέστειλα μέσω της πρεσβείας μας εις τον (τότε) πρωθυπουργό Άντνάν Μεντερές:

»Μόλις περατώθηκαν οι συνομιλίες μας με τον Λόρδο Ράντκλιφ άρχισαμε τις άλλες επαφές μας. Έκάλεσα σε γεύμα τον πρόεδρο της επί των εξωτερικών επιτροπής της Βουλής των Κοινοτήτων Μόντ Ράντκλιφ που ανήκει στο Συντηρητικό Κόμμα, ως και τον εκπρόσωπο της ίδιας επιτροπής Φλέσερ Κούκ. Είχαμε ενδιαφέρουσες συζητήσεις. Τους επεξηγήθη το πως η Τουρκία αντιλαμβάνεται την αυτοδιάθεση» (ο αναγνώστης μου

έχει ήδη διαπιστώσει, που μπορεί να οδηγήσει ή εξωφρενική αντίληψη της Τουρκίας, ή οποία αποτελεί μοναδικό και ανεπανάληπτο παραλογισμό τόσο στην διεθνή πρακτική, όσο και στα πλαίσια των γενικών αρχών του Διεθνούς Δικαίου).

Ο Έρēm συνέχισε έτσι: «Σύμφωνα με τις απαντήσεις που έδωσαν στις ερωτήσεις μας, ή πραγματική τους πρόθεση δεν είναι ή διχοτόμηση. Έλπίζουν ότι στην περίπτωση κατά την οποία ή ελληνική προσφυγή στα Ένωμένα Έθνη δεν θα τελεσφορήσει, ή τρομοκρατία στην Κύπρο θα αναχαιτιστεί εύκολα και κατά συνέπεια οι Έλληνες θα προσεγγίσουν το σχέδιο Ράντκλιφ. Βλέπουν την διχοτόμηση σαν κάτι το κακό, και την προβλέπουν μόνο στην περίπτωση κατά την οποία δεν θα εξευρεθεί μία άλλη λύση, κάτι σαν το έσχατο μέσο, το καθόλου επιθυμητό³⁰³. Νομίζουν ότι όταν ο ελληνικός και ο τουρκικός πληθυσμός θα διαβιώσουν για διάστημα εντός του συστήματος αυτοκυβερνήσεως, θα συνηθίσουν σ' αυτόν και δεν θα ζητήσουν άλλο τί. Εκτός τούτου, πιστεύουν, ότι ή εξορία του Μακαρίου είναι στην πραγματικότητα κάτι το κακό, είναι δέ της σκέψης ότι με την πρώτη ευκαιρία πρέπει αυτός να επιστρέψει στην νήσο. Όποσδήποτε αναμένουν την επιστροφή στην Κύπρο του Μακαρίου πρό του τέλους του 1957.

»Τους αγέπνυξα ότι έχει πλέον δημιουργηθεί χάσμα μεταξύ των Τούρκων και των Ελλήνων της Κύπρου (είναι ο ίδιος ακριβώς ισχυρισμός που προβάλλεται και σήμερα από τους Τούρκους) και λόγω της επιθυμίας των Ελλήνων για την Ένωση υπάρχουν πάρα πολλά δεδομένα ότι ή αυτοδιοίκηση δεν θα αποδώσει τὰ προσδοκώμενα» (είναι και πάλι ο αυτός ισχυρισμός που καταλήγει στο συμπέρασμα ότι επειδή ή συμβίωση των δύο κοινοτήτων είναι αδύνατη παραμένει σαν ή μόνη ένδεικνύομενη λύση ο γεωγραφικός διαχωρισμός...).

Και παρακάτω: «...Την 1η Φεβρουαρίου, πραγματοποιήθηκε μία συνάντηση στην Βουλή των Κοινοτήτων μεταξύ του

303. *Erim* : όπ. παραπ. σελ. 63.

υπαρχηγού του Έργατικού Κόμματος Τζαίημς Γκρίφινθ, και του Τζαίημς Κάλλαχαν (πρόκειται περί του πρώην πρωθυπουργού και υπουργού των Έξωτερικών κατά την διάσκεψη της Γενεύης), του Κένεθ Γιούγκερ, ο οποίος αντιπροσώπευε τον Μπήβαν που απουσίασε στην Ιταλία και ο οποίος θεωρείται βοηθός του, ως και μεταξύ άλλων τεσσάρων Έργατικών βουλευτών. Στην συγκέντρωση αυτή που διήρκεσε 1 1/2 ώρα, αναπτύξαμε με κάθε λεπτομέρεια τις σκέψεις μας για το παρόν και για το μέλλον της Κύπρου, εντός των πλαισίων της αγορεύσεως του αξιοτίμου κ. πρωθυπουργού που έκαμε στην Μ. Ε. Τ. Τους ήγέτες του Έργατικού Κόμματος έρωτήσαμε εθθέως: «Όταν θα έλθετε με το καλό στην εξουσία θα είστε υπέρ μιας αυτοδιαθέσεως, ή οποία θα είχε σαν αποτέλεσμα την προσάρτηση ολοκλήρου της Κύπρου εις την Ελλάδα;».

»Επειδή τους είχαμε εξηγήσει προηγουμένως το πώς πρέπει να έκληφθει ή έννοια της αυτοδιαθέσεως σύμφωνα με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου και του Καταστατικού Χάρτη των Ένωμένων Έθνών, στο σημείο αυτό οι ήγέτες των Έργατικών άμφιταλαντεύτηκαν. Οι ίδιοι, μέχρι σήμερα παραδέχονταν μία λύση σύμφωνη με την θέληση της ελληνικής πλειοψηφίας. Δεν άντέδρασαν στις δικές μας επεξηγήσεις και δεν έναντιώθηκαν στις απόψεις μας. Το μόνο που μάς είπαν μετά από μία διεξοδική συζήτηση του θέματος αυτού, ήταν ότι αναπόφευκτα ή άποψή μας όδ η γ ε ι σ τ ή ν δι χ ο τ ό μ η σ η (ή υπογράμμιση είναι δική μου).

»Επί του σημείου αυτού, ακριβώς όπως έπραξαν και οι Συντηρητικοί, δεν απέκρυψαν ότι αντιτίθενται σε μία παρόμοια φόρμουλα. Οι Έργατικοί πιστεύουν ότι συντόμως πρόκειται να μεταβληθεί ή στάση των Ελλήνων, ότι επιβάλλεται να επιστρέψει ο Μακάριος στην Κύπρο, ότι είναι δυνατή ή εφαρμογή της αυτοκυβερνήσεως και ότι ή έκθεση Ράντκλιφ αποτελεί μία καλή βάση γι' αυτό. Πρόσθεσαν μάλιστα, όπως άλλωστε έκαναν και οι Συντηρητικοί, ότι μετά την εφαρμογή για ένα διάστημα της αυτοκυβερνήσεως, είναι πολύ πιθανό, όταν κληθεί ο πληθυσμός

να επιλέξει, εάν και κατά πόσο θα επιθυμούσε να παραμείνει στους κόλπους της Κοινοπολιτείας, να αποφανθεί καταφατικά. Οί Έργατικοί, οί όποιοι δέν επιθυμούν τή διχοτόμηση, μās ρώτησαν πώς βλέπουμε μιά «συγκυρίαρχία» (ή υπογράμμιση είναι του Έρην) με τριπλή διακυβέρνηση από μέρους τής Ελλάδος, τής Τουρκίας και τής Αγγλίας. Τους έλέχθη ότι δέν αποτελεί δική μας ιδέα ή διχοτόμηση (ποίου λοιπόν ιδέα ήταν; Ίδου τὸ εύλογο έρώτημα), αλλά τήν αποδεχόμεθα ως θυσία (sic) (προφανώς υπαινίσσεται ότι ή Τουρκία έχει βλεψείς εφ' ολοκλήρου τής Κύπρου!). Έπί πλέον υπό τὸν ὄρον ότι θα εξασφαλιστούν ή Τουρκία στρατιωτικώς (εξασφαλίζει τήν ασφάλεια της, λέγει στήν κυριολεξία) και τὸ δικαίωμα αὐτοδιαθέσεως τῶν Τουρκοκυπρίων (sic), αφήνουμε ανοιχτές όλες τīs θύρες για να συζητήσουμε παντός είδους προτάσεις.

»Τέλος πάντων, εκείνο πὸ ἤθελα γὰ μάθω ἦταν τὸ ακόλουθο³⁰⁴.

»«Εάν εφαρμοστεί ή ἀρχή τής αὐτοδιαθέσεως θα εγκαταλείψετε τὸν τουρκικὸ πληθυσμὸ τής Κύπρου στήν θέληση τής ελληνικῆς πλειοψηφίας; Μὲ ἄλλα λόγια μπορούμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι ότι δέν θα προχωρήσετε, οποιοδήποτε και νὰ εἶναι τὸ βήμα πὸ θὰ ἀκολουθηθεῖ μετὰ ἀπὸ τήν αὐτοκυβέρνηση, πρὶν ἢ λάβετε τήν ἔγκριση τής Τουρκίας;».

»Στήν ἐρώτησή μου αὐτὴ ἀπάντησε ὁ ὑπουργὸς τής σκιώδους κυβερνήσεως ἐπὶ θεμάτων τής Κοινοπολιτείας, Κάλλαχαν. Εἶπε ὁ Κάλλαχαν: «Μπορεῖτε νὰ εἴστε βέβαιοι». Καὶ ἐπιβεβαίωσε ότι ὅταν ἐλθουν στήν ἐξουσία, θα ἐπιδύσουν τὸ θέμα ἀναλόγως με τīs ἀνάγκες και τήν τότε ἐπικρατοῦσα κατάσταση, αλλά ὅπωςδήποτε θα ἀναζητήσουν τήν ἔγκριση τής Τουρκίας»³⁰⁵.

304. *Erin* : ὅπ. παραπ., σελ. 64.

305. *Erin* : ὅπ. παραπ. σελ. 65. Ὁ συγγραφέας σὲ ἐκθεσή του πρὸς τήν Τουρκικὴ Κυβέρνηση ἀναφέρει : «Ετηρήθηκαν λίαν λεπτομερῶς πρακτικὰ ὅλων τῶν πραγματοποιηθεισῶν συναντήσεων. Τὰ κείμενα θα ὑποβλη-

Ἡ ἀναφορά μου αὐτὴ στήν προϊστορία τής ἀγγλικῆς θέσεως ἔγινε και γιὰ ἓναν ἀκόμη λόγο : ἀποδεικνύει περίτρανα τήν πικρὴ ἀλήθεια ότι ἓνα πολιτικὸ κόμμα, ἢ ἔστω ἓνας πολιτικός, ὅταν εὐρίσκεται μακριὰ ἀπὸ τīs συγκεκριμένες εὐθύνες χειρισμοῦ ὁποιασδήποτε ὑποθέσεως, μπορεῖ νὰ ἔχει ἐκπεφρασμένες ὀρισμένες ἀπόψεις, τīs ὁποῖες ὅμως εἶναι ἀμφίβολο ἂν τīs ἐφαρμόζει ὅταν ἀναλαμβάνει ἐπίσημα καθήκοντα. Τοῦτο ἰσχύει κυρίως στὸν ζωτικὸ τομέα τής ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἡ παραπάνω διαπίστωση ἀποκτᾷ μιά ξεχωριστὴ σημασία στīs μέρες μας, ὅταν τὸ 1975 με τήν ἐκλογικὴ νίκη τοῦ Τζίμμου Κάρτερ γιὰ τήν κατάκτηση τής προεδρίας τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν, ὑπῆρξαν ἄρκετοὶ πὸ πίστευαν ἀφελέστατα ότι τοῦτο θα ἀποτελοῦσε τὸν ἀποφασιστικὸ παράγοντα στήν πλήρη μεταβολὴ τῶν ἀμερικανικῶν θέσεων, και εἶναι γνωστὸ πόσο ἀπογοητεύθηκαν.

Τὸ ποιοὶ παράγοντες ὅμως ἐπέδρασαν — ἀπὸ ποῦ ἐκπορεύθηκαν και τί ἐξυπηρετοῦσαν — στὴ σύλληψη τής ιδέας τοῦ διαμελισμοῦ τής Κύπρου, θα ἔχουμε τήν εὐκαιρία νὰ τīs διαπιστώσουμε σὲ ἀνάλογες ἀναδρομὲς πὸ θὰ ἐπεξηγοῦν, κατὰ ἓνα τρόπο, τὴ στάση τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν και τής Σοβιετικῆς Ἐνώσεως. Τὸ μόνο πὸ ἐκ προοιμίου θα θέλαμε νὰ τονίσουμε εἶναι ἡ ἐπιδεξιότητα τής τουρκικῆς διπλωματίας, ἡ ὁποία με τὴ γνωστὴ «σοφιστικὴ» μέθοδο τής παράλογης λογικῆς και τῶν ἀπιθάνων σχημάτων ἢ ἐξωφρενικῶν συλλήψεων, κατορθώνει

θοῦν χωριστά. Θέλω νὰ ὑποβάλω ὅπως ἰδιαίτερως εἰς τήν κρίση σας τήν ἐπὶ τοῦ προκειμένου βοήθεια και τīs σχετικὲς προσπάθειες τοῦ ὀφηγητοῦ Σουὰτ Μπιλγκέ (μετέπειτα πρεσβευτὴ στήν Βέρνη), τοῦ ἀρχιγραμματέα Πρεσβείας Βαχίτ Χαλέφογλου (μετέπειτα Πρεσβευτὴ στήν Βόννη) και Ραχμί Γκιουμουκτσουόγλου (μετέπειτα ἀντιπρόσωπου τής Τουρκίας στὸ Συμβούλιο τής Εὐρώπης).

»Σήμερα ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση τοῦ BBC ἔκαμα μιά ὁμιλία χάριν τῶν Ἀγγλῶν ἀκροατῶν (sic) ἀναφορικὰ με τὸ Κυπριακὸ. Τὸ κείμενο ὑποβάλλεται μέσω τής Γενικῆς Διεύθυνσης Τύπου...».

νά μεταστρέφει ολόκληρη τὴ φορὰ τῶν πραγμάτων — τόσο ἐξωφρενικῶν ποὺ λογικὴ ἑρμηνεία ἢ ἀπόκρουση εἶναι ἀδύνατη, παρὰ μόνο μὲ τὴ χρησιμοποίηση τῆς ἴδιας ἀκριβῶς συνεπειᾶς τοῦ παραλόγου. Βέβαια — καὶ τὸ λέμε μὲ πλήρη ἐπίγνωση τῆς σοβαρότητος τοῦ ἰσχυρισμοῦ μας — ἡ ἐπιτυχία αὐτῆς τῆς τουρκικῆς διπλωματίας θὰ ἦταν ἀδύνατη δίχως τὴν ἐπικουρία — ἐνσυνείδητη ἢ ἀσυνείδητη, ἔνδειξη υπερβολικῆς ἐξυπνάδας ἢ υπερβολικῆς βλακειᾶς, αὐτὸ εἶναι θέμα ἐκτιμήσεως καὶ μόνο — τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς καὶ διπλωματικῆς τακτικῆς.

11. ...ΣΤΗ ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ ΜΕ ΤΟΝ ΝΤΑΛΛΕΣ

Ὁ Ἑρῆμ διακόπτει τὴν δραστηριότητά του στὸ Λονδίνο γιὰ νὰ ἀναχωρήσει, κατόπιν ἐιδικῆς ἐντολῆς τῆς Ἀγκύρας στὴν Νέα Ὑόρκη, ὅπου ἔφθασε στίς 5 Φεβρουαρίου 1957. Ὁ Τούρκος ὑπουργὸς τοῦ Ἐξωτερικῶν Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ μὲ τὸν Γενικὸ Γραμματέα τοῦ ἰδίου ὑπουργείου Μ. Νουρή Μπιργκὴ καταφθάνουν τὴν ἐπομένη. Καὶ ὁ Ἑρῆμ συνεχίζει τὴν ἀφήγησή του :

«Κάναμε ἀπὸ κοινοῦ μιὰ ἀνασκόπηση τῆς καταστάσεως. Σκεφθήκαμε μέτρα ποὺ θὰ παίρναμε ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόφαση ποὺ ἐνδεχομένως θὰ ἐκδιδόταν ὕστερα ἀπὸ Ἑλληνικὴ πρωτοβουλία.

»Πρὶν ἀπ' ὅλα καὶ πάνω ἀπ' ὅλα δώσαμε σημασία στὴν στάση τῆς Ἀμερικῆς.

»Στίς 8 Φεβρουαρίου μεταβήκαμε ἀεροπορικῶς ἀπὸ τὴ Νέα Ὑόρκη στὴν Οὐάσιγκτον. Στίς 9 Φεβρουαρίου ἐπισκεφθήκαμε στὸ σπίτι του τὸν κ. Ντάλλες. Ἦταν παρὼν καὶ ὁ Πρεσβευτῆς Χαϊντάρ Γκιόρκ. Κοντὰ στὸν κ. Ντάλλες βρισκόταν ὁ κ. Ράουντρυ, ἀπὸ τὸ Σταίητ Ντηπάρτμεντ. Ὁ Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ ἀνέπτυξε στὸν κ. Ντάλλες τὴν τουρκικὴ ἄποψη. Ὁ κ. Ντάλλες σὲ μιὰ στιγμή εἶπε : «Δὲν θέλουμε νὰ πιέσουμε

πιὸ πολὺ τὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησι. Γιατὶ ἂν ἀνατραπεῖ αὐτὴ ἡ κυβέρνησι, ἡ ἐπόμενη κυβέρνησι στὴν Ἑλλάδα θὰ εἶναι κομμουνιστικὴ» (sic)³⁰⁶.

»Ὁ Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ ἀπέρριψε τοὺς λόγους αὐτοὺς τοῦ Ντάλλες καὶ εἶπε :

»— Αὐτὸς ἦταν ἕνας ἐκβιασμὸς τὸν ὁποῖο κάμουν συνεχῶς οἱ Ἕλληνες καὶ σεῖς δυστυχῶς δίδετε πίστη σ' αὐτὸν.

»Ὁ Ντάλλες ἀποκρίθηκε ὡς ἐξῆς :

»— Αὐτὸ δὲν εἶναι κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο μ' ἔχουν πείσει οἱ Ἕλληνες. Τὸ διαπίστωσα μόνος μου ἀπὸ τίς δικές μου ὑπηρεσίες πληροφοριῶν».

»Καὶ ὁ Φατὶν Ρουστοῦ Ζορλοῦ ἀπάντησε :

»— Ἄν εἶναι ἔτσι πάει νὰ πεῖ πῶς καὶ οἱ ὑπηρεσίες πληροφοριῶν σας εἶναι λαθεμένες. Ἄν φύγει αὐτὴ ἡ Κυβέρνησι στὴν Ἑλλάδα, δὲν ἔρχεται κομμουνιστικὴ.

»Στὸ τέλος αὐτῆς τῆς συναντήσεως ποὺ κατὰ διαστήματα ἦταν ἀρκετὰ ἐντονη ὁ κ. Ντάλλες μᾶς εἶπε : «Καλὰ, τί θέλετε;» Ὁ Ζορλοῦ τοῦ ἀπάντησε : «Στὴν ἀπόφαση ποὺ θὰ ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὴν Γενικὴ Συνέλευσι τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, μὲ μιὰ φόρμουλα πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι εἴμαστε κι ἐμεῖς διάδικο μέρος στὸ Κυπριακόν». Καὶ ὁ κ. Ντάλλες σ' αὐτὸ ἐπάνω εἶπε : «Νὰ δοῦμε, νὰ ἐπικοινωνήσω μὲ τοὺς Ἀγγλους, νὰ βροῦμε μιὰ λύση».

Ὁ ἀναγνώστης θὰ κρίνει ἀπὸ μόνος του τὴν ἐπιδεξιότητα τῆς τουρκικῆς διπλωματίας, ἂν δώσει προσοχὴ σὲ ὅ,τι ὁμολογεῖ στὴ συνέχεια ὁ ἴδιος ὁ Ἑρῆμ :

«Τοῦτο εἶναι πολὺ σημαντικό. Γιατὶ μέχρι τότε, δὲν εἶχε διευκρινιστεῖ ἀπὸ τὴν Γενικὴ Συνέλευσι τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν ὅτι καὶ ἡ Τουρκία ἦταν διάδικο μέρος στὴν ὑπόθεσι τοῦ Κυπριακοῦ. Μάλιστα ὅταν ἐμεῖς ὅπου στεκόμαστε (sic) ἀνοίγαμε κουβέντα γιὰ τὴν τουρκικὴ ἄποψη, καὶ νὰ μὴν μᾶς τὸ ἔλεγαν κατὰ πρόσωπο, μᾶς κοίταζαν κατὰ τέτοιο τρόπο σὰν νὰ μᾶς ἔλε-

306. *Erim* : ὅπ. παραπ. σελ. 66.

γαν "τί σχέση έχει ή Τουρκία μ' αυτή τήν υπόθεση;". Γι' αυτό τόν λόγο, είχε μεγάλη σημασία ή Γενική Συνέλευση τοῦ Ὁργανισμοῦ Ἠνωμένων Ἐθνῶν καί ή απόφαση ποῦ θά ἐκδιδόταν ἀπ' αὐτήν...».

Καί ἔτσι, ἐξηγεῖ:

«Κατά τήν ἐποχή ἐκείνη οἱ ἀπέναντί μας δέν περιορίζονταν μόνο στοῦ νά μὴν καταλαβαίνουν τήν σχέση τῆς Τουρκίας μὲ τὸ Κυπριακὸ. Κατέκριναν τήν συμμετοχή στήν ὅλη υπόθεση, τῶν Τουρκοκυπρίων, ἀρνούμενοι σ' αὐτοὺς τήν ὑπαρξή ξεχωριστῆς ὀντότητας. Γι' αὐτὸ τὸν λόγο ἐμεῖς ἐπιμέναμε στήν ἄποψη κατὰ τήν ὁποία στήν Κύπρο διαβιοῦσαν δυὸ ξεχωριστοὶ λαοί (ή ὑπογράμμιση εἶναι δική μου). Γιατί ὅταν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ρῶμοι (sic) ἀνέφεραν περὶ Κύπρου, ἐρχόταν στὸν νοῦ ὅ,τι ἀκριβῶς ἐπιθυμοῦσε ή πλειοψηφία τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου. Προωθεῖτο λοιπὸν ή σκέψη κατὰ τήν ὁποία ἐφ' ὅσον οἱ Τούρκοι εἶναι μειονότητα θά ἔπρεπε νά ἐξασφαλισθοῦν σ' αὐτοὺς δικαιώματα ποῦ σὲ μιὰ δημοκρατικὴ χώρα, σ' ἓνα κράτος δικαίου, ἀναγνωρίζονται στή μειονότητα. Εἶναι κάτι τὸ φυσικό. Ὅταν ρίξαμε στή μέση (sic) τήν ἄποψη κατὰ τήν ὁποία στήν Κύπρο διαβιώνουν δύο ξεχωριστοὶ λαοί, ὅλοι τᾶχανε χαμένα καὶ δέν θέλανε νά ἀποδεχτοῦν αὐτὴ τήν θέση καὶ δέν θέλανε νά ἀποδεχτοῦν τήν περίπτωση τοῦ ἀρθροῦ 73 τοῦ χάρτη τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, περνοῦσαν μιὰ περίοδο διστακτικότητας»³⁰⁷.

Καὶ παρακάτω:

«... Τὴν ἐπομένη μέρα ποῦ συναντηθήκαμε μὲ τὸν Ντάλλες στήν Οὐάσιγκτον, στοὺς διαδρόμους τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν κυκλοφόρησε μιὰ Ἰνδικὴ πρόταση. Κατὰ πὼς φαίνεται ὁ Ντάλλες συναντήθηκε μὲ τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ βρῆκαν σκόπιμο νά προτείνουν διὰ χειρὸς τῆς Ἰνδίας μιὰ φόρμουλα ποῦ λίγο

307. *Erim* : ὁπ. παραπ. σελ. 67.

πολὺ ἱκανοποιοῦσε τοὺς Τουρκοκυπρίους καὶ τήν Τουρκία.

»Μὲ τήν πρόταση αὐτὴ ποῦ πρότεινε ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἰνδίας Κρίσνα Μένον γιὰ πρώτη φορὰ στοῦ Κυπριακοῦ τὸ ὁποῖο φαινόταν μιὰ υπόθεση ἀνάμεσα στήν Ἀγγλία καὶ τήν Ἑλλάδα, γινόταν ἀποδεκτὸ ὅτι ἦταν διάδικοι καὶ οἱ Τουρκοκύπριοι καὶ ή Τουρκία. Στήν πρόταση δέν ἀναφερόταν τὸ ὄνομα τῆς Τουρκίας. Δέν ἀναφερόταν οὔτε τὸ ὄνομα τῶν Τούρκων τῆς Κύπρου. Ὑπῆρχε ή ἔκφραση "νά γίνουν διαπραγματεύσεις μεταξὺ ὅλων τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν"³⁰⁸. Ἀλλὰ ὅλοι γνώριζαν ὅτι στίς ἀπὸ τώρα καὶ στοῦ ἐξῆς διαπραγματεύσεις, ἂν μάλιστα αὐτὲς γίνονταν σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο, θά συμμετείχαν ή Ἀγγλία, Τουρκία καὶ ή Ἑλλάδα· ἂν γίνονταν σὲ ἐπίπεδο κοινοτήτων, κοντὰ στήν Ἑλληνικὴ Κοινότητα στίς διαπραγματεύσεις αὐτὲς θά συμμετείχε καὶ ή Τουρκικὴ Κοινότητα.

»Ἐνα δεῦτερο σημαντικὸ σημεῖο τῆς ἴδιας προτάσεως ἦταν ὅτι ἐπισημαινόταν ἓνας τρόπος διευθετήσεως σύμφωνος πρὸς τοὺς σκοποὺς καὶ τίς ἀρχές τοῦ χάρτη τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν. Καὶ αὐτὸ συμπεριλάμβανε καὶ τὸ ἀρθρο 73 τοῦ Χάρτη τὸ ὁποῖο ἐμεῖς εἴχαμε τήν ἐμπνευσή νά προτείνουμε³⁰⁹. Ἀλλωστε, τὸ γεγονὸς ὅτι ή απόφαση ἦταν ἔτσι ὅπως λέμε, ἐξάγεται ἀπὸ διασαφηνίσεις τίς ὁποῖες ἔδωσε σὲ ὁμιλία τοῦ ἐνώπιον τῆς πολιτικῆς ἐπιτροπῆς τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, ὁ Ἀγγλος ἀντιπρόσωπος κ. Ἀλλεν Νόμπλ (sic)³¹⁰. Εἶπε ὅτι οἱ διαπραγματεύσεις θά συνεχίζονταν μεταξὺ τῆς Τουρκίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος»³¹¹.

308. Βλ. Nations Unies, Assemblée Générale, Documents Officiels, Onzième Session, Annexes (XI) 55 σελ. 19 Resolution 1013 (XI) (Document A/Res/486).

309. Γιὰ τίς ἀντικρούσεις τῆς Ἑλλάδος στήν ἄποψη αὐτὲς βλ. *Xydis*, ὁπ. παραπ. σελ. 362 καὶ συν.

310. Γιὰ τήν ἀγόρευση τοῦ Νόμπλ βλ. ὁπ. παραπ. A/C. 1/SR. 847, σελ. 233 - 235 A/C.1/SR. 848, σελ. 237 - 238.

311. *Erim* : ὁπ. παραπ. σελ. 70. Τὸ σχέδιο τοῦ Μένον ψηφίστηκε σχεδὸν παμψηφεί κατὰ τήν ψηφοφορία στήν Γεν. συνέλευση: 57 ὑπέρ, καμμία

Τὸ κείμενο τῆς ἀποφάσεως γιὰ τὸ ὁποῖο πανηγύριζε ὁ Ἑρῆμ εἶναι τὸ ἀκόλουθο :

«Ἡ Γενικὴ Συνέλευσις ἐξέτασε τὸ Κυπριακόν.

»Καταλήγοντας στὴν ἀποψη ὅτι ἡ διευθέτησις τοῦ προβλήματος ἐπιβάλλει τὴν ἀτμόσφαιρα εἰρήνης καὶ ἐλευθερίας ἐκφράσεως,

»ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμία ὅπως εὐρεθεῖ μιὰ εἰρηνικὴ, δημοκρατικὴ καὶ δίκαιη λύσις, σύμφωνη πρὸς τοὺς σκοποὺς καὶ τὶς ἀρχὰς τοῦ Ὁργανισμοῦ Ἑνωμένων Ἐθνῶν καὶ τὴν ἐλπίδα ὅτι πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ θὰ ἀρχίσουν ἐκ νέου οἱ διαπραγματεύσεις».

Ὁ Ἀρμάογλου ἀναλύοντας τὸ κείμενο βρίσκει ὅτι ἡ πρώτη παράγραφος ζητεῖ τὴν διακοπὴ κάθε «τρομοκρατικῆς» ἐνέργειας στὴν Μεγαλόνησο, ἐνῶ μὲ τὴ δεύτερη, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸν πυρήνα τῆς ἀποφάσεως λέγει ὅτι ἐκφράζεται ἡ ἀποψη ποὺ ἦταν ἐπιθυμητὴ ἀπὸ τὴν Τουρκία, δηλαδὴ «δίχως νὰ συνιστᾶται μιὰ εἰδικὴ λύσις (ἐννοεῖ αὐτοδιάθεσις) ἐκφράζεται ἡ ἐπιθυμία γιὰ συνεννοήσεις μεταξὺ τῶν τριῶν χωρῶν»³¹².

Περὶ σσότερο κατηγορηματικὸς εἶναι ὁ Ἑρῆμ : «Ἡ Ἀθήνα ἐρμήνευσε (τὴν ἀπόφασιν) ὅπως τὴν συνέφερε. Τὴν σχολίασε σὰν νὰ ἐπρόκειτο νὰ παρέμενε ἡ Τουρκία ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὶς διαπραγματεύσεις»³¹³. Ὡστόσο, ὅπως ἀπεκάλυψε, αὐτὴ ἡ πρόταση ποὺ ἔβαλαν τὸν Μένον νὰ κάμει (ἡ ὑπογράμμιση ἀνήκει σὲ μένα) σὲ ἀντίθεσιν (ὅσων ἔλεγε ἡ Ἑλληνικὴ πλευρά), εἶχε συνταχθεῖ γιὰ νὰ χάσει (sic) σ' αὐτὰς τὶς διαπραγματεύσεις τὴν Τουρκία καὶ τοὺς Τουρκοκυπρίους»³¹⁴.

Ὁ Τοῦρκος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν

κατὰ καὶ μιὰ ἀποχὴ). Πρβλ. Τεργλεξῆ : ὅπ. παραπ. σελ. 191. Armaoglu : ὅπ. παραπ. σελ. 320, Gönülboğ : ὅπ. παραπ. σελ. 366.

312: Armaoglu : ὅπ. παραπ. σελ. 320.

313. Βλ. δηλώσεις 23 Φεβρουαρίου.

314. Erim : ὅπ. παραπ. σελ. 70.

του στὴν Τουρκία ἐδήλωνε — κάπως προφητικὰ — στοὺς δημοσιογράφους, στὸ ἀεροδρόμιο τοῦ Ἀγίου Στεφάνου (27 Φεβρουαρίου 1957) : «... ὅλοι ἔχουν ἀντιληφθεῖ ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ δὲν θὰ διευθετηθεῖ δίχως τὴν Τουρκία καὶ καμμιά λύσις δὲν θὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἂν δὲν ἀναγνωριστοῦν ἴσα δικαιώματα στὴν Τουρκικὴ Κοινότητα τῆς Μεγαλονήσου καὶ δὲν ἐξασφαλιστεῖ ἡ ἀσφάλεια (sic) τῆς Τουρκίας...» Παράλληλα ἐξέφρασε τὴν γνώμη ὅτι ἡ Ἑλλάδα εἶχε ἤδη παραιτηθεῖ τῆς «Ἐνώσεως»³¹⁵.

12. ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ

Ἄν ἀνατρέξει κανεὶς στὰ σχόλια τοῦ Τουρκικοῦ τύπου ἐκείνων τῶν ἡμερῶν θὰ διαπιστώσῃ μιὰ ἄνευ προηγουμένου εὐφορία γιὰ τὴν ἀπόφασιν καὶ πανηγυρισμοὺς γιὰ τὴν «Τουρκικὴν ἐπιτυχίαν», καὶ τὴν «ἡττα τῆς Ἑλληνικῆς διπλωματίας».

Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πανηγυρίζουν ἀντικρουόμενες ἀπόψεις, τόσο ἡ Ἑλληνικὴ, ὅσο καὶ ἡ Τουρκικὴ, εἶναι λογικὸ νὰ σκεφτοῦμε ὅτι τὸ περίεργο ποὺ κρύβεται στὴν ἴδια τὴν ἀπόφασιν, ἐξαφανίζεται ἂν μελετήσῃ κανεὶς τὰ νικητήρια σχόλια τῶν Τοῦρκων : Ἄν ἐπιμένουμε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο εἶναι γιὰ τὴν ἀρχὴν ἔχουμε ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστη ὅτι παραμένει ἀναλλοίωτη ἡ μεθοδολογία καὶ ἡ στοχοθεσία τῆς Τουρκίας ποὺ ἀκολουθεῖ στίς Ἑλληνοτουρκικὰς σχέσεις, καὶ βέβαια στὸ Κυπριακόν, κατὰ συνέπεια διαφωτίζουν καὶ τὴ σημερινὴν κατάστασιν, ὅπως ἀποδεικνύουν καὶ οἱ πιθανὲς μελλοντικὲς ἐξελίξεις : Διαβάστε λοιπὸν τὸ πρῶτο σχόλιον ποὺ διατυπώθηκε ἀπὸ τὸν Ραδιοφωνικὸ σταθμὸ τῆς Ἀγκύρας (24 Φεβρουαρίου, πρὶν ἀκόμη ψηφιστεῖ ἡ ἀπόφασιν ἀπὸ τὴν ὀλομέλειαν) : «...τὸ νόημα τοῦ σχεδίου ποὺ σχεδὸν παμψηφεί ἐγίνε δεκτὸ εἶναι τοῦτο : Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι τὸ Κυπριακόν πρέπει νὰ λυθεῖ ὄχι ἀπὸ

315. Ayin Tarihi, ἀριθμ. 279, Φεβρουάριος 1957 σελ. 387-388.

τὰ Ἡνωμένα Ἔθνη, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ἐνδιαφερόμενα μέρη...»³¹⁶.

Καὶ ἡ Κυβερνητικὴ «Ζαφέρ»:

«...ἡ ἀπόφασις ποὺ ἔλαβαν τὰ Ἡνωμένα Ἔθνη χαροποιεῖ τὴν κοινὴν μας γνώμη... Γιατί, ἔχει υἱοθετήσῃ τὸ αἷτημα τῆς ἀντιπροσωπείας μας καὶ συνέστησε ἐπὶ τοῦ θέματος διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν τριῶν ἐνδιαφερομένων χωρῶν, δηλαδὴ τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο διευθετήσεως τοῦ ζητήματος... ἐφ' ὅσον τὰ Ἡνωμένα Ἔθνη ἔκριναν ὅτι ἐξέρχεται τῆς ἀρμοδιότητός τους (τὸ Κυπριακό), τότε ἡ Ἑλλάδα θέλοντας καὶ μὴ θὰ ἀναγκαστεῖ νὰ μᾶς συναντήσῃ στὰ μισὰ τοῦ δρόμου»³¹⁷.

Καὶ ἡ «Τζουμχουριγιέτ» παρατηρεῖ:

«...ἐφ' ὅσον τὸ ζήτημα πρόκειται νὰ διευθετηθεῖ εἰρηνικὰ μέσω διαπραγματεύσεων μεταξὺ τῶν τριῶν χωρῶν, τότε τὸ πρῶτο πράγμα εἶναι νὰ σταματήσουν οἱ τρομοκρατικὲς ἐνέργειες στὴν Κύπρο...»³¹⁸.

Στὴν «Οὐλούς», ἐπίσημο ὄργανο τοῦ κόμματος τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολιτευσεως ὁ παλαίμαχος πολιτικὸς καὶ ἀρθρογράφος Χουσεῖν Τζαχίτ Γιαλτσίν ἔγραψε:

«Τὴν στιγμήν ποὺ ἡ Ἑλλάδα μὲ τόση θερμὴ καὶ μέ τέτοιο πείσμα χώνει τὴν μύτη της στὸ Κυπριακό, εἶναι γελοῖο καὶ στερεῖται λογικῆς τὸ νὰ μὴν θέλει τὴν ἀνάμιξη στὴν ὅλη υπόθεσις τῶν Τούρκων ποὺ εἶναι συνδεδεμένοι μὲ τὴν Κύπρο μέσω πολλῶν δικαιωμάτων (πάνω σ' αὐτήν) (sic). Ἀλλὰ τί νὰ γίνῃ ποὺ στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη υπέστησαν (οἱ Ἕλληνες) μιὰ ὀλοφάνερη ἥττα. Εἶναι πολὺ δύσκολο γιὰ τοὺς (Ἕλληνες) πολιτικοὺς νὰ τὸ ὁμολογήσουν ἐνώπιον τῆς Ἑλληνικῆς κοινῆς γνώμης. Τώρα προσπαθοῦν νὰ ξεγελάσουν καὶ νὰ ἐμπαΐξουν τὸν Ἑλληνικὸ λαό. Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐρμηνεύσῃ διαφορετικὰ τὴν τελευ-

ταία ἐκστρατεία (κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐδήλωνε ὅτι δὲν πρόκειται νὰ παρακαθήσῃ σὲ τριμερεῖς διαπραγματεύσεις). Τὸ Κυπριακό, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιλυθεῖ ἄνευ τῆς συμμετοχῆς καὶ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Τουρκίας»³¹⁹.

Στὸν πολιτικὸ τομέα, ὁ ἀναπληρωτὴς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Ἐτχέμ Μεντερές κατὰ τὴν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, ἀναφερόμενος στὸ Κυπριακὸ ἔθιξε κι αὐτὸς τὴν παραπάνω ἀπόφασις καὶ μεταξὺ ἄλλων τόνισε ὅτι αὕτη:

«Ἐχει τὸ νόημα τῆς ἀπορρίψεως τῆς ἐνώσεως, τόσο ἄμεσα, ὅσο καὶ ἔμμεσα ὑπὸ τὴν κάλυψιν τῆς αὐτοδιαθέσεως. Δηλαδὴ ἡ προσάρτησις τῆς Κύπρου στὴν Ἑλλάδα ἀπορρίπτεται. Ταυτόχρονα ὅμως ἐκφράζεται ἡ εὐχὴ κατὰ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ ἐπιλυθεῖ τὸ πρόβλημα ἐκτὸς Ἡνωμένων Ἐθνῶν, μὲ διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν (ἐνδιαφερομένων) μερῶν. Ἀλλωστε αὐτὸ εἴχαμε καὶ ἐμεῖς ὑποστηρίξει ἀπὸ τὴν ἀρχή... Ἔτσι, ἐλπίζουμε ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θὰ προσαρμοστεῖ στὴν στάση ποὺ ἐκδήλωσε ἡ παγκόσμια κοινὴ γνώμη καὶ (κατὰ συνέπειαν) θὰ συμπεριφερθεῖ μὲ λογικὴ καὶ μετριοπάθειαν»³²⁰.

Κατὰ συνέπειαν, ἀπ' ὅ,τι ἀκούσαμε μέχρι τώρα ἐξάγεται ἀπὸ μόνῃ της μιὰ πρώτη διαπίστωση: Παράκαμψιν τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν καὶ «ἀπ' εὐθείας» διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν ἐνδιαφερομένων χωρῶν.

Τὸ πόση βαρὺτητα ἔχει ἡ προτεινόμενη μεθοδολογία, γίνεται πασιδῆλον ἀπὸ τὴν ἀγόρευσις στὴν ἐθνοσυνέλευσις, τοῦ βουλευτῆ Κασταμόνης τοῦ Δ.Κ. Μπασρή Ἀκτάς. Στὴν ὁμιλίαν του αὐτὴ ὁ τοῦρκος βουλευτὴς συνέδεσε τίς ἐξελίξεις μὲ τὴν ἀπώτατην ἀποδοχὴν τῆς διχοτομήσεως καὶ κατέληξε: «Ἡ ἐδελιξία

316. Βλ. *Hurriyet* 25 Φεβρουαρίου 1957.

317. Βλ. «Son Karar ve Kibris» (Ἡ τελευταία ἀπόφασις καὶ ἡ Κύπρος) σὲ *Zafer*, 2 Μαρτίου 1957.

318. «Kibrisin Kaderi» (Ἡ μοίρα τῆς Κύπρου) σὲ *Cumhuriyet* 4 Μαρτίου.

319. *Yalçın, Hüseyin Cahit*: «Bir Kararın tefsiri» (Ἡ ἐρμηνεία μιᾶς ἀποφάσεως) σὲ *Ulus* 12 Μαρτίου 1957.

320. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*: περίοδος X, σύνοδος 3, 1957, τόμος 17, σελ. 800.

στην διπλωματία μπορεί να δώσει σε διαφορετικά χαρακώματα μάχες για να λάβει το ίδιο αποτέλεσμα»³²¹. Έξ άλλου και ο ίδιος ο αρχηγός της 'Αντιπολιτεύσεως 'Ισμέτ 'Ινονου δέν υποτιμούσε την απόφαση των 'Ηνωμένων 'Εθνών. Σε δηλώσεις του τόνιζε ότι:

«... ενώπιον των δυσχερειών που έμπεριέχει ως εκ της φύσεώς του τό πρόβλημα δέν πρέπει να φανούν λίγα όσα κατόρθω-νε να εξασφαλίσει ή Τουρκική Κυβέρνηση. Ό,τι ήταν δυνατόν να επιτευχθεί σήμερα έχει επιτευχθεί (sic)³²²».

Όπως είδαμε και πιο πάνω το κείμενο της αποφάσεως των 'Ηνωμένων 'Εθνών εκφράζει την ευχή για «συνέχιση των διαπραγματεύσεων», δέν διευκρινίζει όμως εάν οι διαπραγματεύσεις αυτές έπρεπε να διεξαχθούν απ' ευθείας μεταξύ της Βρεταννικής Κυβερνήσεως και του Κυπριακού λαού ή μεταξύ των Κυβερνήσεων της Μεγάλης Βρεταννίας, της Ελλάδος και της Τουρκίας. Το δίλημμα αυτό εξετάζει ο 'Αρμάογλου και αποφαι-νεται άμέσως :

«Αν καλοεξετάσετε το θέμα στην ουσία του δέν υπήρχε ανάγκη διευκρινίσεως. Και τουτό γιατί είχε σημειωθεί διαφωνία λόγω του ζητήματος μεταξύ τριών χωρών που είχαν φθάσει γι' αυτό μέχρι τα 'Ηνωμένα Έθνη (και εδώ ο άναγνώστης διαπιστώνει την ταχυδακτυλουργική μετατροπή του αιτήματος για αυτοδιάθεση των Κυπρίων σε... διένεξη τριών χωρών). Στα 'Ηνωμένα Έθνη, οι τρεις χώρες εξέφρασαν τις άποψεις τους και ή Γενική Συνέλευση τις συνέστησε να συνεχίσουν τις διαπραγμα-τεύσεις (sic). Το ότι οι διαπραγματεύσεις (συνιστώνται μεταξύ) των τριών (ένδιαφερομένων) χωρών δέν αποτελεί ένα νόημα που συμπεραίνει κανείς από την απόφαση. Είναι πασίδηλο(sic)³²³».

Στό σημείο αυτό ο Τουρκος καθηγητής επισημαίνει τις

321. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi όπ. παραπ. σελ. 813.

322. Βλ. Ayın Tarihi : άρ. 280, Μάρτιος 1957 σελ. 72.

323. Armaoglu : όπ. παραπ. σελ. 329.

δηλώσεις του Έλληνα ύπουργού των Έξωτερικών, τόσο στους εκπροσώπους του Τύπου, όσο και ενώπιον της Βουλής, ως και ανάλογες διευκρινίσεις του Έλληνα Πρωθυπουργού, κατά τις όποιες ή απόφαση της Γενικής Συνελεύσεως έρμηνεύεται σαν έπιταγή για διαπραγματεύσεις μεταξύ των Κυπρίων και της Βρεταννικής Κυβερνήσεως και τις σχολιάζει ότι «κατ' αυτόν τον τρόπο ή Ελλάδα, ήδη από την πρώτη μέρα άρχισε να υπο-νομεύει την απόφαση των 'Ηνωμένων 'Εθνών» (sic).

Αλλά ή συνέχεια της άφηγήσεως του 'Αρμάογλου είναι πο-λύ ένδιαφέρουσα και διαφωτιστική στο έπακρο :

«Ασφαλώς για να προλάβει αυτό το ένδεχόμενο και μέχρις ενός σημείου για να ικανοποιήσει την Ελλάδα, ο Γενικός Γραμματέας του NATO Λόρδος 'Ισμαή κατά τα μέσα Μαρτίου αποτάθηκε στην Άγγλία και της υπέμνησε την απόφαση του έξ ύπουργών Συμβουλίου της Άτλαντικής Συμμαχίας που πάρθηκε στις 14 Δεκεμβρίου 1956 κατά την όποία οι μεταξύ των κρατών-μελών διαφορές θα έπρεπε να λύονται μεταξύ των μελών μέσα στα πλαίσια του NATO δίχως να γίνεται προηγούμενα προσφυγή σε άλλο όργανισμό, προτείνοντας την μεσολάβηση του NATO στην επίλυση του Κυπριακού. Βέβαια ή ίδια πρό-ταση έγινε και προς την Τουρκία και την Ελλάδα»³²⁴.

Στήν συνέχεια ή άρνηση της Ελλάδος να προσεγγίσει την πρό-ταση σε αντίθεση με την Τουρκία που έσπευσε άμέσως να την επι-κροτήσει³²⁵ και την Μεγάλη Βρεταννία που φαινόταν να επιμένει στο σόνηγμα Ράντκλιφ³²⁶, έδωσε έαφορμή να διατυπωθούν τουρκικά σχόλια τα όποια με την άπλοϊκότητά τους είναι περισσότερο άποκαλυπτικά και λιγότερο άπειλητικά, απ' ό,τι

324. Armaoglu : όπ. παραπ. σελ. 329.

325. Βλ. δηλώσεις του άναπληρωτή ύπουργού Έξωτερικών Έτχέμ Μεν-τερές στην συνεδρίαση της Μ.Ε.Τ. της 28 Δεκεμβρίου 1958. σε Armao-
glu όπ. παραπ. σελ. 325.

326. Βλ. δήλωση του Βρεταννού ύπουργού άποικιών Λέννοξ Μπόυντ σε Hürriyet της 21 Μαρτίου 1957.

εκ πρώτης όψεως φαίνονται³²⁷. Σ' ένα άπ' αυτά ο Σουκρού Καγιά στην «Χουρριγιέτ» διατυπώνει την άποψη κατά την όποία «... χάριν όχι μόνο της Μέσης Ανατολής αλλά και της παγκόσμιας ειρήνης κατεπειγόντως παρίσταται ανάγκη, σύμφωνα με την πρόταση του Λόρδου Ίσμαη, γιά άμεση εξέταση από μέρους του Συμβουλίου της Ατλαντικής Συμμαχίας — άκόμη και στην περίπτωση άρνήσεως της Ελλάδος—του Κυπριακού πριν αυτό οδηγηθεί σε φοβερό και επικίνδυνο άδιέξοδο (ή υπογράμμιση είναι δική μου). Τοúτο άποτελεί έπιταγή μάλλον της λογικής παρά (της διασφαλίσεως) της ειρήνης³²⁸».

Απ' όσα έχουμε παραθέσει πάνω σ' αυτό το θέμα καταλήγουμε σε μία άλλη, δεύτερη διαπίστωση: Οί διαπραγματεύσεις γιά την επίλυση του Κυπριακού όχι μόνο πρέπει να γίνουν εκτός Ηνωμένων Έθνών και μεταξύ των άενδιαφερομένων χωρών — μεταξύ των όποιων και της Τουρκίας — άλλά να υπαγορευθούν από την Ατλαντική Συμμαχία, κατά την φορά «των συμφερόντων της». Το ένδεχόμενο αυτό, όπως είναι έπόμενο, μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο στην περίπτωση του παρμερισμού των κυρίως άενδιαφερομένων, δηλαδή των Κυπρίων. Καί αυτή είναι ή τρίτη διαπίστωση.

13. ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΜΟΝΟ

Ο Έρην περιγράφει: «Οί Άγγλοι γιά να φέρουν πίσω (στην Κύπρο) τον Μακάριο του έθεταν όρισμένους όρους. Άλλά ό

327. Γιά παράδειγμα βλ. *Barlas A. Ihsan*: «Kibris», σε *Dünya* της 24 Μαρτίου 1957, όπου εκφράζεται ή έλπίδα ότι τελικά ή Ελλάδα παρ' όλα τα έπίσημα άνακοινωθέντα και τις δηλώσεις θα ένδώσει στις συμμαχικές έπιθυμίες.

328. *Kaya, Sükrü*: «Sulhün ve aklin icabi» "Ό,τι έπιτάσσει ή Ειρήνη και ή Λογική σε *Hürriyet* 13 Απριλίου 1957.

Μακάριος δέχτηκε μόνο μερικούς άπ' αυτούς. Έκτός αυτού άντιπρότεινε άλλους. Οί Άγγλοι ζητούσανε άπό τον Μακάριο να διατάξει την κατάπαυση της τρομοκρατίας. Ο Μακάριος ζητούσε άπό τους Άγγλους Γενική Άμνηστία. Γιά ένα διάστημα προετοιμαζόταν ή κοινή γνώμη με την πρόταση της άπελευθερώσεως του Μακαρίου και της έπιστροφής του στην Κύπρο. Στην Αμερική και στην Βούλη των Κοινοτήτων της Αγλίας σε μία συζήτηση επί του Κυπριακού, τόσο εργατικοί, όσο και συντηρητικοί βουλευτές τόνισαν σε προτάσεις τους ότι ο μοναδικός ήγέτης που μπορούσε να διαπραγματευτεί στο όνομα της Κύπρου το μέλλον της ήταν ο Μακάριος και ότι υπήρξε σφάλμα ή έκτόπισή του και ότι έπρεπε να έπιστρέψει στην Μεγαλόνησο.

» Η άπόφαση της πολιτικής Έπιτροπής των Ηνωμένων Έθνών που θα περνούσε και άπό την Γενική Συνέλευση έγινε δεκτή στις 22 Φεβρουαρίου. Ύστερα άπό μερικές μέρες οί Άγγλοι έφεραν έκ νέου τον Μακάριο στη νήσο και τον δέχτηκαν σ' άν συνομιλήτή. (ή υπογράμμιση είναι δική μου). Έτσι στο Κυπριακό άρχισε μία νέα περίοδος³²⁹.

Σχετικά, ή αντίδραση της τουρκικής κυβερνήσεως, όσο και ή άρθρογραφία του τουρκικού τύπου με άφορμή την άπελευθέρωση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου άπό τον τόπο έξορίας του, τα νησιά των Σεύχελλων (28 Μαρτίου 1957) είναι ένδεικτικές.

Όρισμένοι σχολιαστές άποδίδουν την άπόφαση της βρετανικής κυβερνήσεως σε σχετικές «πιέσεις της Αμερικής» που άποβλέπουν σε «παραχωρήσεις προς την Ελλάδα με σκοπό την ένίσχυση του ΝΑΤΟ³³⁰». Έτσι ή «Χουρριγιέτ» βλέπει υποχώρηση των άγγλικών θέσεων μπροστά στις άπαιτήσεις της Ελλάδος και έπιρρίπτει την εθύνη στις Η.Π.Α. «Είναι δύσκολο

329. *Barlas, A. Ihsan*: «Kibris» σε *Dünya* της 10 Απριλίου 1957.

330. Βλ. *Erim*: όπ. παραπ., σελ. 74.

νά ποῦμε ὅτι ἡ ἄποψη αὐτῆς τῆς Ἀμερικῆς εἶναι εὐστοχη. Γιατὶ πρῶτ' ἂπ' ὅλα ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ Μακαρίου, ἐρμηνεύεται στὴν Ἀθήνα ὡς ὀπισθοχώρηση τῆς Ἀγγλίας... Ἄν εἶναι κάτι βέβαιο, τοῦτο εἶναι ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦδε καὶ στὸ ἐξῆς θὰ δείξει μιὰ μεγαλύτερη ἄρνηση συνδιαλλαγῆς...»³³¹.

Ἡ «Ζαφὲρ» ἀφοῦ ὑπογραμμίζει ὅτι «ἡ προσπάθεια διευθέτησως τοῦ Κυπριακοῦ μὲ τὴν ἀναγνώριση τοῦ Μακαρίου σὰν ἐνδιαφερόμενου μέρους (sic) εἶναι ἀδιέξοδος», γράφει :

«Ὁ γνωστὸς παπᾶς ποὺ αὐτοεπιβάλλεται μὲ τὸ στόλισμα τοῦ «μουτεβελλή» τῆς Κύπρου (αἵρετοῦ ἀντιπροσώπου) ἀκόμη πρὶν ἐγκαταλείψει τὶς Σευχέλλες ὀρίζει τὴν κατάσταση. Λέγει : «τοῦτο δὲν γίνεται, τοῦτο γίνεται»... Ἄς τὸ σκεφθοῦν ἐκεῖνοι ποὺ ἔφεραν τὴν ὑπόθεση μέχρι τὸν Μακάριο».

Καὶ παρακάτω ἐπαναλαμβάνει τὴν ἄποψη τῆς Τουρκίας, ὅπως τὴν ἔχει ἐκφράσει ὁ Μεντερὲς καὶ ὁ ἐκπρόσωπος «τῶν νησιωτῶν ἀδελφῶν μας» Φαζίλ Κιουτσούκ: «...Ἀντίθετα ἀπὸ ἐκεῖνους (δηλαδὴ τοὺς Ἕλληνες) ποὺ ξεκίνησαν μὲ τὴν «Ἑνωση» νὰ προσαρτήσουν τὴν Κύπρο στὴν Ἑλλάδα καὶ οὕτως ἢ ἄλλως δὲν τὸ κατόρθωσαν, ἐμεῖς, τοὺς ἀναμένουμε πάνω σ τ ῆ ν γ ρ α μ μ ῆ τ ο ὕ « δ ι α μ ο ι ρ α σ μ ο ὕ »³³² (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου).

Ὁ Χαμπίμπ Ἐντίμπ Τορεχάν στὴν «Γενὴ Ἰσταμποῦλ» σημειώνει :

«Ἐμεῖς δὲν ἀναμένουμε κανένα ἀποτέλεσμα ἀπὸ αὐτὲς τὶς διαπραγματεύσεις στίς ὁποῖες θὰ συμμετάσχει καὶ ὁ ἐπίσκοπος. Γιατί, ἂν ἐξετάσατε καλὰ τὰ γεγονότα θὰ καταλάβετε βέβαια ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ποὺ περιφέρεται κάτω ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴ ἰδιότητα, στὴν πραγματικότητα εἶναι ἓνας συμμορίτης. Ὅχι γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Κύπρου, ἀλλὰ γιὰ τὴν Ἑνωσὴ τῆς μὲ

331. Bellisar, M. Feridun: «Makarios'a prim» (Ἐπιβράβευση στὸ Μακάριο) σὲ *Hürriyet*, 1 Ἀπριλίου 1957.

332. «Bölüşme tek çaredir» (Ὁ διαμοιρασμὸς ἀποτελεῖ τὴν μόνη λύση), σὲ *Zafer* 4 Ἀπριλίου 1957.

τὴν Ἑλλάδα ἔχει σκοτώσει πολλοὺς ἄθώους καὶ ἀνεξάρτητους (sic) ἀνθρώπους, περιέθαλψε τοὺς δολοφόνους καὶ τοὺς ἑταῆς τὸν παράδεισο (sic). Ἐὰν κατὰ τὴν σημερινὴ ἐποχὴ τοῦ πολιτισμοῦ λαμβάνουν μέρος στίς διαπραγματεύσεις καὶ οἱ δολοφόνοι, τότε ἡ κατάσταση θὰ γίνῃ πολὺ τραγικὴ³³³».

Στὴν ἴδια ἐφημερίδα, ἐξ ἄλλου, δημοσιεύεται ἄρθρο τοῦ γνωστοῦ καθηγητῆ Μουμτάζ Σοῦσάλ στὸ ὁποῖο κατακρίνεται ἡ ἡπια πολιτικὴ καὶ οἱ συνεχεῖς παραχωρήσεις στίς ὁποῖες προέβη μέχρι τότε ἡ Τουρκία καὶ συνιστᾶται σκληρὴνση τῆς στάσεώς της. Ὁ ἀρθρογράφος μεταξὺ ἄλλων σημειώνει καὶ τὰ ἐξῆς ἐνδιαφέροντα :

«Σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση κέρδισαν πάντα οἱ ἀντιστεκόμενοι (δηλαδὴ ἐκεῖνοι ποὺ ἐπιμένουν) καὶ ἐκεῖνοι ποὺ κάμουν νάζια (sic). Ἐφ' ὅσον ἡ ὑπόθεση ἐξελίσσεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἡ Τουρκία βρίσκεται σὲ πλεονεκτικότερη θέση ἀπὸ ὁποιοὺν δὴ ποτε ἄλλο (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου). Ὅσοι διστάζουν νὰ χάσουν τὴν φιλία τῆς ταλαίπωρης τῆς Ἑλλάδος, ἐφ' ὅσον θὰ δημιουργήσῃ θέμα ἡ φιλία ἐνὸς μοναδικοῦ Κράτους στὸ ὁποῖο θὰ μποροῦν νὰ ἐμπιστεύονται στὸ χῶρο τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, τότε θὰ τὸ σκεφθοῦν πιὸ βαθειά. Ἐφ' ὅσον ἡ Ἀγκυρα ἔχει στὸ χέρι τῆς αὐτὸ τὸ ἰσχυρὸ ἐπιχείρημα, ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ κάνει εἶναι νὰ μεταβάλῃ γιὰ μιὰ τελευταία φορὰ κατὰ τρόπο ἀπόλυτο τὴν θέση της³³⁴.

Ἡ «Γενὴ Σαμπάχ» κατακρίνει τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Μακαρίου μὲ τὶς ἀκόλουθες ἐκφράσεις :

«Ἡ Ἀγγλία ἀπελευθερώνοντας τὸν ἐν λόγῳ παπὰ τοῦ χωριοῦ (sic) διέπραξε σφάλμα καὶ ἔκαμε λάθος βῆμα... Ὁ Κυβερνήτης

333. Törehan, Habib Edip: «Hiç yoktan çikan Kıbrıs meselesi» (Τὸ Κυπριακὸ ποὺ ἐμφανίσθηκε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος). Τέταρτο ἄρθρο τῆς σειρᾶς, σὲ *Yeni İstanbul*, 10 Μαΐου 1957.

334. Soysal, Mümtaz: «Sert Politika» (Σκληρὴ Πολιτικὴ) σὲ *Yeni İstanbul*, 21 Ἀπριλίου 1957.

της Κύπρου σὲ χθεσινὲς δηλώσεις του εἶπε ὅτι ἡ Μεγάλη Βρεταννία ἀναμένει ἀπὸ τὸν Μακάριο πολλὰ πράγματα. Καὶ ὅτι ἐλπίζει στὴν ἐξαφάνιση τῆς τρομοκρατίας! Ὡστόσο αὐτὸς ὁ κληρικὸς τοῦ χωριοῦ μόλις γλύτωσε ἀπὸ τὴν ἐξορία, ἔσπευσε νὰ δηλώσει ὅτι πρέπει νὰ ἐνταθεῖ ἡ τρομοκρατία. Ὁ στρατάρχης Χάρτινγκ συνιστᾷ ὅτι ἀκόμα ἦταν καιρὸς γιὰ νὰ πρυτανεύσει ἡ λογική. Ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ἔχει ἀπομείνει ἔχνος ὕγιους σκέψεως σὲ ἕναν κληρικὸ πὺν ἔχει ἀποθρασυνθεῖ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο;»³³⁵.

Ἡ «Ὀὐλὸς» δίνει προεκτάσεις στὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Μακαρίου διαβλέποντας σ' αὐτὴ στροφὴ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς:

«Τώρα ἡ ὑπόθεση Μακαρίου μετέβαλε χαρακτῆρα καὶ δὲν ἀναφέρεται σ' ἕνα θέμα πὺν μπορεῖ νὰ ἐπιλυθεῖ ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς Ἀγγλους, ἀλλὰ ἀνάμεσα στοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ἀγγλους... Δὲν ὑπάρχει πιθανότητα οἱ Ἀγγλοι νὰ θυσιάσουν τοὺς Τούρκους προκειμένου νὰ μὴν χάσουν τοὺς Ἕλληνες. Ὅπωςδήποτε αὐτὸ τὸ σημεῖο τοῦ θέματος ἐλπίζουμε ὅτι δὲν θὰ παραμεληθεῖ καὶ θὰ διαφωτισθεῖ... Ὡς ἐκ τούτου, εἴμαστε τῆς γνώμης ὅτι ἡ ἀπομάκρυνση τῶν Ἀγγλῶν ἀπὸ τὴν νῆσο θὰ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα νὰ περιέλθει ἡ Κύπρος ὑπὸ Ἑλληνικὴ κυριαρχία (sic). Δὲν μπορούμε νὰ ἐπιτρέψουμε νὰ χαθοῦν κάτω ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ κυριαρχία ἑκατὸ χιλιάδες Τούρκοι ἐπιτιθέμενοι (sic, ἡ παραδρομὴ εἶναι ἐκπληκτικὴ) πὺν εἶναι κύριοι τῶν μισῶν περίπου ἑδαφῶν τῆς Κύπρου. Γιὰ νὰ παρεμποδίσουμε τὸ ἐνδεχόμενο αὐτὸ εἴμαστε ἔτοιμοι νὰ προχωρήσουμε μὲ ὅλες μας τίς δυνάμεις»³³⁶.

Ἡ πολιτικὴ ἐπιθεώρηση «Φόρουμ», τέλος, κατακρίνοντας τὸ κλίμα ἀπαισιοδοξίας πὺν ἐπικρατοῦσε στὴν Τουρκία σημείωνε ὅτι «τίποτε ἀκόμη δὲν ἔχει χαθεῖ» καὶ ὅτι θὰ ἔπρεπε ἀπὸ τὴν

335. «Türk resmî görüşü» (Ἡ ἐπίσημη τουρκικὴ ἀποψη) σὲ *Yeni Sabah* τῆς 20 Ἀπριλίου 1957.

336. «Makarios'un serbest birakılması» (Ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ Μακαρίου) σὲ *Ulus* τῆς 24 Ἀπριλίου 1957.

ἀρχὴ νὰ εἶχε τεθεῖ θέμα διχοτόμησης τῆς Κύπρου ὅπως καὶ θέμα Ἀγρικῆς Θράκης καὶ νησιῶν τοῦ Αἰγαίου «καὶ νὰ ἀποφευχθοῦν ἄλλες ἀκρότητες». Συνιστοῦσε στὴν Κυβέρνηση ψυχραιμία καὶ μιὰ μεθοδολογία ἀρκετὰ ἐκβιαστικὴ³³⁷. Ἀλλωστε, δὲν εἶναι τυχαῖο καὶ ὅπωςδήποτε ἐντάσσεται στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς τακτικῆς, τὴν ὁποία ὅπως εἶπαμε συνιστοῦσε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἑρῆμ ὑπὸ τὴν ιδιότητά τοῦ εἰδικοῦ συμβούλου τῆς Κυβερνήσεως πάνω στὸ Κυπριακό, ὅτι ταυτόχρονα ἄρχισε ἀπὸ μέρους τοῦ τουρκικοῦ τύπου μιὰ πρωτοφανῆς πολεμικὴ ἐναντίον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μὲ ἀπειλὲς γιὰ «ἐξώσή του ἀπὸ τὴν Πόλη» καὶ ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ Πατριάρχῃ³³⁸.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἐρμηνεία πὺν δίνει ὁ Ἀρμάογλου, οἱ φόβοι τῆς Τουρκίας ἦταν μὴν τύχει καὶ στέρξει ἡ Ἀγγλία σὲ ἀπ' ἐνθεῖας συνεννόηση μὲ τὸν Μακάριο, παρεκκλίνοντας ἀπὸ τὴν ὁδὸ τῶν τριμερῶν διαπραγματεύσεων, πράγμα πὺν «μποροῦσε νὰ κλονίσει τὴν θέση τῆς Τουρκίας. Γι' αὐτό», λέγει, «ἐγινε ἐμμονὴ στὴν διχοτόμηση»³³⁹.

337. «Hersey kaybolmus degildir» (Δὲν ἔχει ἀπολεσθεῖ τὸ πᾶν) σὲ *Forum* ἀρ. τεύχ. 75, 1 Μαΐου 1957 σελ. 5.

338. Πρβλ. «Papalik ve Patrikhane» (Ὁ Παπισμὸς καὶ τὸ Πατριαρχεῖο) σὲ *Tercüman* τῆς 31 Μαρτίου 1957, *Törehan, Habib Edip*: «Rum Patrikhanesi Yunanistana nakledilmelidir» (Τὸ Ρωμαῖκο Πατριαρχεῖο πρέπει νὰ μεταφερθεῖ στὴν Ἑλλάδα) σὲ *Yeni Istanbul*, 4 Ἀπριλίου 1957. Καὶ ἐρευνα σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ στὰ φύλλα τῆς 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16 καὶ 17 Ἀπριλίου 1957. Ὅλοι σχεδὸν ἐκ τῶν ἐρωτηθέντων πολιτικῶν, καθηγητῶν, νομικῶν, ἡγετικῶν στελεχῶν νεολαίας κλπ. συμφωνοῦσαν μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τὴν Τουρκία. Ἡ μόνη διαφωνία ὑπῆρξε ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ Μουμτάζ Σουβάλ, μὲ τὸ αἰτιολογικὸ ὅτι οἱ ἐπιθέσεις αὐτὲς (κυρίως στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀθηναγόρα) θὰ εἶχαν δυσμενὴ διεθνὴ ἀντίκτυπο. Βλ. ἄρθρο του «Sert politika» (Σκληρὴ πολιτικὴ) σὲ *Yeni Istanbul* τῆς 21 Ἀπριλίου 1957. Γιὰ λοιπὰ δημοσιεύματα βλ. *Esmer, Ahmet Sükrü*: «Patrikhane Mesalesi» (Ἡ ὑπόθεση τοῦ Πατριαρχείου) σὲ *Ulus* 16 Ἀπριλίου 1957, *Yalcin, Hüseyin Cahit*: «Hristiyanların Hürriyet Mücadelesi» (Ὁ ἀγὼν τῆς ἐλευθερίας τῶν Χριστιανῶν) σὲ *Ulus* 17 Ἀπριλίου 1957.

339. *Armaoglu*: ὅπ. παραπ., σελ. 341.

Τέλος, ή απελευθέρωση του Μακαρίου θορύβησε και για ένα πρόσθετο λόγο τους Τούρκους, δεδομένου ότι διαβλεπόταν πίσω απ' αυτήν «... ο ρόλος της 'Αμερικής που πάνω σ' αυτό το θέμα είχε ασκήσει πίεση στην 'Αγγλία και αυτό μπορούσε να σημαίνει μεταστροφή της αμερικανικής στάσεως υπέρ της 'Ελλάδος»³⁴⁰.

Τις οργανωμένες αντιδράσεις της Τουρκίας με στόχο την αναχαίτιση αντίθετων προς τις επιδιώξεις της εξελίξεων, μπορούμε να συνοψίσουμε στις επίσημες δηλώσεις δύο προσώπων. 'Η πρώτη είναι του τότε πρωθυπουργού 'Αντάν Μεντερές ο οποίος απερίφραστα τόνιζε:

340. Armaoglu: οπ. παραπ., σελ. 341. 'Ιδίως ή επίσημη πρόσκληση του Κυβερνήτη της Νέας 'Υόρκης 'Αβερελ Χάρριμαν προς τον Μακάριο (18 'Απριλίου) με την οποία καλούσε τον 'Αρχιεπίσκοπο να επισκεφθεί την 'Αμερικανική Πολιτεία είχε «απήχηση βόμβας» (sic) στην Τουρκία. Βλ. Armaoglu, οπ. παραπ., σελ. 346. Τα σχετικά δημοσιεύματα του Τουρκικού Τύπου δείχνουν πανικό και απόγνωση. Βλ. Barlas, A. *Ihsan*: «Hayret etmedik» (Δέν εξεπλάγημ) σε *Dünya* 20 'Απριλίου 1957, *Kaya, Sükrü*: «İsabetli ve ihtiyatlı bir tedbir» (ένα μέτρο σωστό και προληπτικό) σε *Hürriyet*, 21 'Απριλίου 1957, «Harriman Daveti» ('Η πρόσκληση του Χάρριμαν) σε *Havadis*, 21 'Απριλίου 1957, *Safa, Peyami*: «Amerika Hükümeti Türkleri kiriyor» ('Η 'Αμερικανική Κυβέρνηση δυσαρεστεί τους Τούρκους) σε *Milliyet* της 30 'Απριλίου 1957. Παράλληλα άρχισαν οργανωμένες εκδηλώσεις διαμαρτυρίας. 'Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στάλθηκαν 40.000 τηλεγραφήματα διαμαρτυρίας στον Χάρριμαν (βλ. *Hürriyet* 28 'Απριλίου 1957). Για το κείμενο ορισμένων από αυτά (415 τόν αριθμό) βλ. *Ayin Tarihi* αρ. 281 σελ. 112-117. 'Η έκστρατεία αυτή της Τουρκίας απέδωσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα γιατί ούτε ο Χάρριμαν επέμεινε στην πρόσκλησή του, μήτε ο Μακάριος επισκέφτηκε την Νέα 'Υόρκη. 'Αντίθετα, ο Κυβερνήτης της Νέας 'Υόρκης σε δηλώσεις του (2 Μαΐου 1957) είπε τα εξής: «Εκτιμώ πολύ τους Τούρκους. 'Εχουν σταθεί ήρωικά κατέναντι του κομμουνισμού(sic). Τόσο με τους λόγους, όσο και με τις πράξεις μου συχνά έχω εκφράσει τον θαυμασμό που αισθάνομαι για τους Τούρκους. Δέν είναι υπόθεση μιάς μέρας ή μιάς εβδομάδας. 'Υπάρχει από το 1945. Οι Τούρκοι κατενόησαν πρώτοι τα επεκτατικά σχέδια του κομμουνισμού». 'Ο Χάρριμαν διευκρίνισε ακόμη ότι δέν απέστειλε ειδική πρόσκληση προς τον Μακάριο, αλλά απλώς εξέφρασε την ελπίδα να τον δει στη Νέα 'Υόρκη. Βλ. Armaoglu, οπ. παραπ., σελ. 351.

«...Για μās ο Μακάριος είναι ένας σεσημασμένος τρομοκράτης... Κατά συνέπεια ή Τουρκική Κυβέρνηση σε καμμία περίπτωση δέν θα προσέγγιζε σε διαπραγματεύσεις μ' αυτόν...». Και ότι «ή κυβέρνηση της 'Αγγλίας, όπως κατέδειξαν τα γεγονότα, προέβη σε άπρεπē ενέργεια, αφήνοντας ελεύθερο αυτόν τον παπά (sic)...» 'Ελπίζω βάσιμα ότι θα διαλυθούν σύντομα τα νέφη της υποψίας που προκάλεσαν τα τελευταία γεγονότα και όπως σε κάθε τομέα έτσι και στην διευθέτηση του Κυπριακού θα προχωρήσουμε μαζί με την 'Αγγλία, σ' ένα δρόμο σύμφωνο προς τα έθνικά συμφέροντα της Τουρκίας και την στάση της 'Αγγλίας, αλλά και τις ανάγκες των ειρηνόφιλων εθνών και της γαλήνης και εξουσίας των (έννοεί την Δυτική Συμμαχία)³⁴¹.

Οί δεύτερες δηλώσεις ανήκουν στον Χαύρεττιν 'Ερκμέν, τότε πρόεδρο επί των 'Εξωτερικών 'Επιτροπής της Μ.Ε.Τ. πρόεδρο της Κοινοβουλευτικής ομάδας του κυβερνητικού Δημοκρατικού Κόμματος, βουλευτή Κερασούντος και σημερινό υπουργό των 'Εξωτερικών...

«Δέν υπάρχει τίποτε που να μās απογοητεύει και να μās αναγκάζει να αναθεωρήσουμε την στάση μας. 'Η Τουρκία δέν μπορεί να προβεί σε άλλη παραχώρηση πέρα από κάθε λύση που θα έχει σαν β á σ η (ή υπογράμμιση είναι δική μου) την διχοτόμηση της Μεγαλονήσου»³⁴².

Πώς θα επιτευχθεί όμως ή διχοτομική λύση: 'Ο ίδιος ο 'Ερκμέν ύστερα από ένα μήνα διευκρινίζει ότι ή μεσολάβηση του ΝΑΤΟ είναι αναγκαία γι' αυτό το σκοπό και κακίζει την 'Ελλάδα που αποφεύγει την διευθέτηση του ζητήματος μέσα στα πλαίσια της 'Ατλαντικής συμμαχίας³⁴³.

341. Για το κείμενο των δηλώσεων βλ. *Ayin Tarihi*, 'Απρίλιος 1957, τεύχ. 281, σελ. 180-181.

342. Βλ. *Hürriyet*, 6 'Απριλίου 1957.

343. Βλ. *Yeni İstandul*, 4 Μαΐου 1957.

14. Η ΓΙΑΛΤΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Διαφωτιστικά για τις προκείμενες δηλώσεις του Έρκμν είναι όσα αποκαλύπτει ο Έρμν:

«Θά έπρεπε», λέγει ο Τούρκος συγγραφέας, «νά κάνουμε νόξη έδω και για ένα άλλο σημείο. Μετά την απόφαση της γενικής συνελεύσεως των Ένωμένων Έθνών το 1957 ή όποια καλούσε τα ένδιαφερόμενα μέρη σέ διαπραγματεύσεις, στο Νασσάου (Μπαχάμες), πραγματοποιήθηκε μιá πολύ σημαντική συνάντηση μεταξύ του Προέδρου των Ένωμένων Πολιτειών της Αμερικής Αϊζενχάουερ και του Άγγλου πρωθυπουργού Μάκ Μίλλαν. Κατά την έν λόγω συνάντηση οί δύο χώρες καθορίζοντας τις κοινές προοπτικές με τα παγκόσμια προβλήματα αναφέρθηκαν και στο Κυπριακό. Παρ' όλο πού ή μέχρι της στιγμής εκείνης πολιτική πού ακολουθοϋσε ή Άγγλία επί του Κυπριακού ήταν της άρεσκείας της Αμερικής, αποφάσισαν όπως του λοιπού το πρόβλημα αυτό αξιοποιηθεί μέσα στα πλαίσια του ΝΑΤΟ. Τα φαινόμενα πείθουν ότι από της ήμερομηνίας εκείνης τόσο το ΝΑΤΟ όσο και οί Ένωμένες Πολιτείες της Αμερικής ένδιαφέρθηκαν έκ του σύνεγγυς για το Κυπριακό. Η συνάντηση του Νασσάου έγινε μεταξύ 20-24 Μαρτίου 1957. Και πάλι, κατά τη συνάντηση του Νασσάου έχει αποφασισθεί όπως το Κυπριακό στο εξής διευθετηθεί μέσω άμευθείας συνεννοήσεων μεταξύ της τουρκικής και ελληνικής κυβερνήσεως και επιλυθεί με μιá σχετική συμφωνία³⁴⁴».

Στις 26 Απριλίου ο Πρεσβευτής της Μεγάλης Βρεταννίας στην Άγκυρα σέρ Τζαίμς Μπόουκερ άπαντώντας γραπτά σέ σχετικές έρωτήσεις εκπροσώπων του Τουρκικού τύπου διευκρίνιζε ότι ή Άγγλία «ζήτησε όπως το Κυπριακό εξεταστεί στο Συμβούλιο του ΝΑΤΟ. Και θά επιμείνει σέ μιá λύση μέσα στα πλαίσια του ΝΑΤΟ... Για την Άγγλία επί του παρόντος

344. *Erim*: όπ. παραπ., σελ. 77.

δέν τίθεται θέμα διαπραγματεύσεων με τον Μακάριο, σάν εκπρόσωπο των Κυπρίων. Μέχρι σήμερα ή Άγγλία δέν έχει προβεί σέ παρόμοια πρόσκληση. Ακόμα, ή επίλυση του Κυπριακού, κατά την άποψη της Άγγλίας θά είναι έφικτή με τριμερείς διαπραγματεύσεις μεταξύ της Τουρκίας, της Μεγάλης Βρεταννίας και της Ελλάδος»³⁴⁵.

Νά όμως πώς σχολιάζει τις δηλώσεις αυτές ο Άρμάογλου, βρίσκοντας σ' αυτές μεταστροφή της Άγγλικής πολιτικής:

«Τό νά επιληφθεί το ΝΑΤΟ του Κυπριακού, ή προσπάθεια επίλυσεως του ζητήματος με τριμερείς διαπραγματεύσεις, ή μη διεξαγωγή άπ' εϋθείας διμερών διαπραγματεύσεων μεταξύ του Μακαρίου ή εκπροσώπων του Κυπριακού λαού (ή ύπογράμμιση είναι δική μου) έφ' όσον υπήρξαν παληές άποψεις της Τουρκικής Κυβερνήσεως, τοϋτο σημαίνει, άπ' ό,τι τουλάχιστο εξάγεται άπό τις έγγραφες δηλώσεις του Βρεταννού πρεσβευτή, πώς είχαν επιτύχει οί πιέσεις της Τουρκικής Κυβερνήσεως πάνω σ' αυτό το θέμα και είχαν άποδώσει τα προσδοκώμενα»³⁴⁶.

«Στις δηλώσεις αυτές ο πρεσβευτής», συνεχίζει τις παρατηρήσεις του ο Τούρκος Καθηγητής, δέν αναφέρεται στην διχοτόμηση. Αλλά και άλλες δηλώσεις, άλλων παράγοντων ή εκπροσώπων της Βρεταννικής Κυβερνήσεως δέν απέκλειαν μέν την διχοτόμηση ή την έθεταν όχι σάν λύση πρώτου σταδίου αλλά σάν άπώτατη επίλυση (sic).»

Βέβαια αυτό άποτελοϋσε άν όχι πλήρη, μιá μερική ύπαναχώρηση των Βρεταννικών πάνω στην διχοτόμηση θέσεων. «Γι' αυτό τον λόγο», καταλήγει ο Άρμάογλου «ή Τουρκική Κυβέρνηση και ή Κοινή Γνώμη (της Τουρκίας) άρχισαν νά επιμένουν φορτικά πάνω στην διχοτόμηση.»

Έτσι λοιπόν, ή Άγκυρα αποφασίζει νά σκληρύνει την

345. Βλ. *Hürriyet*, 26 Απριλίου 1957.

346. Πρβλ. *Armaoglu*, όπ. παραπ., σελ. 356.

στάση της ακόμη περισσότερο. Ἡ ἀδιαλλαξία της αὐτὴ εἶναι λογικὸ ἐπακόλουθο ἀπὸ τὴν μιὰ τῶν διεθνῶν συγκυριῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τῆς τακτικῆς ποὺ μέχρι τότε εἶχε ἀκολουθήσει. Ἡ ἀντιπολίτευση σπεύδει ἀμέσως νὰ συνταχθεῖ μετὰ τὴν γραμμὴ τῆς Κυβερνήσεως. Στις 20 Ἀπριλίου, ὁ Γενικὸς Γραμματέας τοῦ Ρ.Λ.Κ. ποὺ ἦταν τότε ὁ Κασὴμ Γκιουλὲκ δηλώνει ὅτι τὸ Κυπριακὸ θεωρεῖται θέμα ἄμεσης προτεραιότητος γιὰ τὴν Τουρκία καὶ διευκρινίζει :

«Τὸ Κυπριακὸ θεωρεῖται θέμα ἐθνικῆς προτεραιότητος ἀπὸ ἀποψη τῆς ἄμυνας τῆς Τουρκίας καὶ τῆς ἀβλαβοῦς διαβίωσης καὶ διαιωνίσεως τῶν ἐκεῖ ὁμοφύλων μας. Εἶναι ἀναγκαῖα καὶ δυνατὴ ἡ ἐξεύρεση λύσεως ἡ ὁποία, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψη τὰ φυσικὰ καὶ νόμιμα δικαιώματα τῆς Τουρκίας, δὲν θὰ διακινδυνεύσει τὴν μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων ἐθνῶν συνεργασία σ' αὐτὸ τὸ σημαντικὸ καὶ κρίσιμο σημεῖο τοῦ ἐλεύθερου κόσμου». ³⁴⁷

Ὅπως διαπιστώνει ὁ ἀναγνώστης ὑπάρχει μιὰ ἔμμεση ἀλλὰ σαφὴς ἀναγνώριση τῆς ἀποκλειστικῆς ἀρμοδιότητος τῆς Ἀτλαντικῆς Συμμαχίας νὰ ἐπιβάλλει μιὰ λύση κατὰ τὴν φορὰ τῶν συμφερόντων της, κατὰ τὸ μέτρο ποὺ τὰ συμφέροντα αὐτὰ συνταιριάζουν στὶς ἐπιδιώξεις τῆς Τουρκίας.

Ἀξιοπρόσεκτοι ἐξ ἄλλου εἶναι καὶ οἱ λόγοι τοῦ Φερντοῦν Ἐργκίν, Βουλευτὴ Οὐρφας τοῦ Κόμματος τῆς Ἐλευθερίας, ἀπὸ ὁμιλία του στὸ συνοικιακὸ συνέδριο τοῦ Κόμματός του στὴν Πόλη :

«Ἡ Ἑλλάδα θέλοντας νὰ ἀποκτήσει τὴν Κύπρο ἐπιθυμεῖ νὰ κυκλώσει ἀπὸ τὸν νότο τὴν Χώρα μας. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τῆς Ἑλλάδος ποτὲ δὲν ἀποτέλεσε, οὔτε πρόκειται νὰ ἀποτελέσει κίνδυνο. Μπροστὰ μας ἂν ὑπάρξει μόνο ἡ Ἑλλάδα τότε δὲν θὰ παραστεῖ ἀνάγκη γιὰ ἓνα νέο πόλεμο ἀνεξαρτησίας (ἐννοεῖ τὸν ἑλληνο-τουρκικὸ τοῦ 1920-22). Ἀλλὰ ὁ κομμουνισμὸς διεισδύει στὴν Ἑλλάδα. Μπροστὰ στὴν ἀδυναμία ποὺ ἐπιδεικνύει ἡ Ἑλλά-

347. Σὲ *Hürriyet* 21 Ἀπριλίου 1957.

δα ὡς πρὸς τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ κομμουνισμοῦ (sic) πρέπει νὰ ἀναχαιτιστεῖ αὐτὸ τὸ κίνημα. Δὲν ἐπιθυμοῦμε νὰ μᾶς περιβάλλει μιὰ χώρα στὴν ὁποία διαδίδεται καὶ ὑποθάλπεται ὁ κομμουνισμὸς (sic).»

Βέβαια οὔτε ὁ ὁμιλητὴς, ἔμπειρος περὶ τὸν χειρισμὸ τῶν ἐξωτερικῶν θεμάτων Τούρκος πολιτικός ἦταν τόσο ἀφελὴς νὰ πιστεύει ὅλα ὅσα ἔλεγε, οὔτε ὁ ἀναγνώστης μας εἶναι ἐτοιμὸς νὰ πᾶρασυρθεῖ σὲ εὐκολες κρίσεις ἀναφορικὰ μετὰ τὴν ὑποτιθέμενη εὐήθεια τοῦ Ἐργκίν. Ἀσφαλῶς καὶ οἱ λόγοι αὐτοὶ δὲν εἶχαν στόχο τὰ σαράντα, τὸ πολὺ, ἄτομα τῆς τοπικῆς ὁργάνωσης τοῦ κόμματός του. Ὁ στόχος εἶναι εὐρύτερος καὶ εὐρίσκεται πέρα ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικόν.

Εἶδαμε πὶὸ πάνω ὅτι ὁ ἴδιος ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν βασιζόμενος, ὅπως ἰσχυρίζοταν, στὶς ἐκθέσεις τῶν ὑπηρεσιῶν του καὶ στὴν προσωπικὴ του ἀντίληψη, ἦταν τῆς γνώμης ὅτι ἡ Ἑλλάδα, κινδύνευε ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή νὰ ἀποκτήσει... κομμουνιστικὴ κυβέρνησις, στὴν περίπτωσι ποὺ θὰ ἔπεφτε ἡ τότε κυβέρνησις τῆς Ε.Ρ.Ε. Ἐτσι, τὸ ἴδιο νόμισμα τῶν ξένων — ἀλλὰ νομίζω καὶ Ἑλλήνων — κιβδηλοποιῶν χρησίμευε στοὺς Τούρκους νὰ εξαργυρώσουν τὴν στρεβλὴν τῆς πραγματικότητος μετὰ τὴν μορφή τῆς ἀπαλλοτριώσεως τοῦ δικαιώματος τῆς αὐτοδιαθέσεως τῶν Κυπρίων.

Τὸ σχόλιο τῆς «Ραδιοεφημερίδας» ποὺ ἀπηχεῖ τίς Κυβερνητικὲς ἀπόψεις εἶναι ἐνδεικτικόν :

«Τὸ γεγονὸς ὅτι (ἡ Ἑλλάδα) ἀφοῦ βρῆκε τὴν εὐχέρεια καὶ πῆρε τὴν Δωδεκάνησο, ζήτησε νὰ πιάσει (sic) τὸ στόμιον τῆς Ἀλεξανδρέττας, σημαίνει ὅτι θέλει νὰ ἀγγίξει τὴν ζωτικὴ ἀρτηρία τῆς Τουρκίας. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ Τουρκία δὲν θὰ ἐπιτρέψει ἓνα παρόμοιο ἐνδεχόμενο καὶ θὰ γίνῃ αἰσθητὴ (ἡ ἀντίδρασίς της) μόλις τὸ καλαμποῦρι τοῦ Κυπριακοῦ προσλάβει σοβαρότητα. Ἡ Ἑλλάδα ἔχει φτάσει σ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖο ποὺ νὰ ἔχει ἀνάγκη, ἀναφορικὰ μετὰ τὴν ἀπὸ μέρους της προσάρτηση

ξένων ἐδάφων, τῆς ἡρεμῆς καὶ φιλικῆς προειδοποίησης τῆς Τουρκίας»³⁴⁸.

Τὸ νόημα τοῦ σχόλιου αὐτοῦ καὶ κυρίως τὸ ὕφος του εἶναι ἀποδεικτικὸ τῆς ὀπτικῆς μετὰ τὴν ὁποία ἡ Τουρκία ἀντιλαμβάνεται τις σχέσεις της μετὰ τὴν Ἑλλάδα, πράγμα πού δὲν παραλείψαμε νὰ τονίσουμε ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ἡ ὀπτικὴ αὐτὴ θέλει μιὰ Ἑλλάδα μικρὴ, περιδεῆ καὶ ὑποκείμενη στὴν βούληση μιᾶς ὑπερῆφανης καὶ μεγάλης Τουρκίας, καὶ ἂν κρίνει μάλιστα κανεὶς ἀπὸ τις συγχρῆς δηλώσεις τῶν Τούρκων ἰθυνόντων, στίς μέρες μας δὲν φαίνεται νὰ ἔχει ἀλλοιωθεῖ οὔτε στὸ ἐλάχιστο. Πάντως οἱ προθέσεις αὐτῆς προεκτείνονται στὰ ἀκόλουθα σχόλια πού ὀριοθετοῦν ἄλλωστε καὶ τὰ πλαίσια τῆς τουρκικῆς αὐτογνωσίας :

Στὴν «Χουρριγιέτ» ὁ Σουκρού Καγιά ἀφοῦ διαβλέπει ἐνδείξεις πού καταδεικνύουν ὅτι ἡ Μεγάλῃ Βρεταννία, ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴν Κύπρο, προτείνει :

«Ἡ Τουρκία ζητοῦσε τὴν συνέχιση τῆς Ἀγγλικῆς Κυριαρχίας στὴν Κύπρο γιατί ἐμπιστευόταν στὴν Ἀγγλία τὴν κοινὴ ἀσφάλεια (ἀναφέρεται στὴν ἀσφάλεια τῆς Δυτικῆς Συμμαχίας). Ἐὰν ἡ Ἀγγλία ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὴν Κύπρο, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἐξασφαλίσει αὐτὴ τὴν ἀσφάλεια στὴν Μεγαλονήσο ἢ Τουρκία (sic)³⁴⁹».

Ἡ προσφορὰ τῆς Τουρκίας νὰ ἀναλάβει καθῆκον χωροφύλακα τῆς Δύσης στὴν περιοχὴ εἶναι πραγματικὰ συγκινητικὴ. Τὸ τί ὅμως ὑποκρύπτει ὁ ἀλτρουϊσμὸς της αὐτός, ἀποκαλύπτει ἓνας ἄλλος ἀρθρογράφος, συγγραφέας Πεγιαμή Σαφά :

«Τὸ Τουρκικὸ Ἔθνος δὲν ἔχει ἀντοχὴ νὰ κάμει κανένα παζάρευμα ὡς πρὸς τὴν Τουρκικότητα τῆς Κύπρου. Δὲν ἀποδέχεται καὶ τὴν διχοτόμηση ἐπὶ τῆς Μεγαλονήσου. Δὲν ἀναγνωρίζουμε κανένα δικαίωμα στὴν Ἑλλάδα. Ἀντίθετα, σύσσωμο τὸ Ἔθνος εἴμαστε ἐτοιμοὶ γιὰ ἓναν πόλεμο ζωῆς καὶ θανάτου

πού θὰ ἀναγκάσει τὴν Ἑλλάδα νὰ μᾶς δώσει ἓνα πρὸς ἓνα τὰ ἐδάφη πού ἄδικα μᾶς ἀπέσπασε. Τότε θὰ δεῖξουμε στοὺς θρασεῖς καὶ ψευδοφλόβαρους γείτονές μας ὅτι εἶναι τουρκικὰ ἐδάφη, ὄχι μόνο τὸ σύνολο τῆς Κύπρου, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸ μισὸ τῶν ἐδάφων τῆς Ἑλλάδος (sic) (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου)».

Καὶ ὁ παλαίμαχος δημοσιογράφος καὶ πολιτικὸς Χουσεῖν Τζαχίτ Γιαλτσίν στὴν «Οὐλούς» ὑπογράμμιζε :

«Ὅταν οἱ Ἀγγλοὶ ἀποφασίσουν νὰ ἀποσυρθοῦν ἀπὸ τὴν Μεγαλονήσο εἶναι ἄγνωστο ἂν οἱ Ἕλληνες θὰ προλάβουν νὰ ἀποβιβάστούν στὴν Κύπρο ἢ ἂν θὰ βροῦν ἐκεῖ ἀντιμέτωπες τις Τουρκικὲς δυνάμεις· ἔτσι ὁ Ἀλλάχ πλέον γνωρίζει ἐκεῖ ποιὸς ποιὸν θὰ ρίξει στὴ θάλασσα»³⁵⁰.

Στὴν «Ντουνγιά» ὁ Φαλίχ Ριφκὴ Ἀτάη, ἓνας ἀπὸ τοὺς προσωπικοὺς φίλους τοῦ Ἀτατούρκ, ἀφοῦ ἀνέφερε ὅτι «περιορίζονται πολὺ τὰ ὅρια παζαρέματος καὶ θυσιῶν σὲ θέματα πού ἔχουν γίνεи κτῆμα ὅλου τοῦ Ἔθνους» καλοῦσε τὴν Ἑλλάδα νὰ δεχτεῖ τὴν διχοτόμηση.

«Ἡ Ἑλλάδα», ἔγραφε ὁ Ἀτάη, «ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὴν Ἐκκλησία καὶ τοὺς ἀντάρτες, πρέπει νὰ προτιμήσει τὸν δρόμο τῆς συνεννοήσεως καὶ συμφωνίας ὑπὸ τοὺς ὅρους πού ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις θεωρεῖ γι' αὐτὴν σὰν ὕστατο ὄριο θυσίας. Ἡ Ἑλλάδα, ἂν σκέπτεται ὅτι εἶναι εὐπαθὲς ἔθνικὸ γι' αὐτὴν θέμα, πρέπει νὰ σκεφτεῖ ὅτι εἶναι ἐξ ἴσου εὐπαθὲς καὶ γιὰ τὴν Τουρκία»³⁵¹.

Ὁ Ἀρμάογλου εἶναι τῆς γνώμης ὅτι παρ' ὅλη τὴν σκληρὴ στάση τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Τουρκικῆς κοινῆς γνώμης καὶ τὴν ὑποχωρητικὴν στάση τῆς Ἀγγλίας, ἡ Ἑλλάδα δὲν ἔδειξε καμμιά μεταβολὴ στὴν συμπεριφορὰ τῆς³⁵².

350. Yalçın, Hüseyin Cahit: «Türk-Yunan münasebetleri» (Οἱ Ἑλληνο-τουρκικὲς σχέσεις), σὲ *Ulus*, 24 Ἀπριλίου 1957.

351. Atay, Falih Rifki: «Kibris» σὲ *Dünya*, 25 Ἀπριλίου 1957.

352. Armaoglu: ὁπ. παραπ., σελ. 360.

348. *Dünya*, 29 Ἀπριλίου 1957.

349. Kaya, Sükrü: «Kibris ve Lord Attlee» (Ἡ Κύπρος καὶ ὁ Λόρδος Ἀττλῆ) σὲ *Hürriyet*, 15 Ἀπριλίου 1957.

Ἀπέρριψε τὴν πρόταση γιὰ νέα τριμερῇ ποὺ τῆς ἔγινε στὴν Βόννη (2-3 Μαΐου 1957) μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐκεῖ συνόδου τῶν ὑπουργῶν τοῦ NATO καὶ ἐπέμενε νὰ μὴν δέχεται μεσολάβηση τῆς συμμαχίας. Ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ἡ στάση αὐτὴ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἦταν κάπως ἐπιφανειακὴ καὶ ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ καμπτόταν καὶ θὰ εὐθυγραμμίζοταν μὲ τὶς συστάσεις τοῦ Ἀτάη.

Ταυτόχρονη ἦταν μιὰ εἰδηση ποὺ μετέδωσε τὸ «Ἀσσοσιέ-τεντ Πρές» ἀπὸ τὴν σύνοδο τοῦ NATO, κατὰ τὴν ὁποία οἱ ἠνωμένοι Πολιτεῖες ἐννοοῦσαν τὴν Ἀνεξαρτησία τῆς Κύπρου.³⁵³ Ἡ Τουρκία κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δὲν ἐπιθυμοῦσε τὴν Ἀνεξαρτησία. Ἐπέμενε στὴν ἐμφανῆ διχοτόμηση γιὰ τὴν ὁποία, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ὁμιλία τοῦ Τούρκου πρωθυπουργοῦ στὴν Προύσσα (3 Μαΐου 1957), ἡ Ἀγγλία εἶχε δώσει διαβεβαίωση στὴν Τουρκία.

«Ἡ Ἀγγλία», τόνισε στὴν ὁμιλία του αὐτὴ ὁ Μεντερές, «ἀσπάστηκε τὴν ἰδέα τῆς διχοτομήσεως, ἔκαμε ἐπὶ τοῦ προκειμένου δημόσιες δηλώσεις καὶ παρέσχε στὴν Κυβέρνησή μας ἐγγυήσεις. Κατὰ συνέπεια δὲν πρέπει νὰ εἶναι καλόπιστοι ὅσοι διαδίδουν ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ μεταβάλλεται σὲ βάρος μας»³⁵⁴.

Σχετικὰ, στίς 4 Ἰουνίου ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Μεγάλης Βρετανίας Σέλγουιν Λόυντ σὲ συνέντευξη ποὺ παραχώρησε πρὸς τὸν διευθυντὴ τοῦ πρακτορείου «Ἀνατολία» μεταξύ ἄλλων εἶπε ὅτι, ἡ θέση τῆς Κυβερνήσεώς του δὲν μεταβλήθηκε ἐναντὶ τῆς διχοτομήσεως καὶ ἐπανέλαβε τὴν παλαιότερη δήλωση τοῦ Λέννοξ Μπόυντ κατὰ τὴν ὁποία ἡ διχοτόμηση ἔπρεπε νὰ θεωρηθεῖ σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὰς καὶ ἐνδεχόμενες λύσεις.³⁵⁵

353. Βλ. *Dünya*, 5 Μαΐου 1957.

354. Γιὰ τὸ κείμενο τοῦ λόγου βλ. *Ayin Tarihi*, ἀρ. 282, Μάιος 1957-σελ. 9.

355. *Hürriyet* 5 Ἰουνίου 1957. *Ayin Tarihi* ἀρ. 283 Ἰούνιος 1957, σ. 218.

Ἐνα περίπου μῆνα ἀργότερα, στίς 15 Ἰουλίου, κατὰ τὴν συζήτηση τοῦ Κυπριακοῦ στὴν Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἡ διχοτόμηση ἀποτελέσε θέμα ἀντεγκλήσεων ὅποτε καὶ ὁ ὑφυπουργὸς ἀποικίων Τζῶν Προφιοῦμο δήλωσε ὅτι «δὲν μπορούμε νὰ παραβλέγουμε τὴν διχοτόμηση σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς διαφορὰς λύσεις τοῦ ζητήματος». Καὶ ὁ ὑπουργὸς Ἀποικίων Λέννοξ Μπόυντ πρόσθεσε: «Γιὰ μᾶς ἡ διχοτόμηση τῆς νήσου εἶναι μιὰ ἀτυχὴς (unfortunate) λύση. Ἀλλὰ ἐὰν θὰ παραχωρηθεῖ ἡ αὐτοδιάθεση, τότε εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐφαρμοστεῖ αὐτὴ τόσο στοὺς Ἕλληνες, ὅσο καὶ στοὺς Τούρκους»³⁵⁶.

Ὁ ἀναγνώστης θὰ κρίνει πῶς ἡ θέση τῆς Βρετανικῆς Κυβερνήσεως, ἦταν περισσότερο ἐκβιαστικὴ ὥστε νὰ χρησιμοποιεῖται ἡ διχοτόμηση γιὰ ἐκφοβισμό τῆς ἑλληνικῆς πλευρᾶς. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ εἶναι μερικὰ ἀληθινὴ. Γιατὶ τὸ οὐσιαστικὸ στὴν ὑπόθεση ἦταν ὅτι ὁ διαμελισμὸς τῆς Μεγαλονήσου δὲν ἀποτελοῦσε τὸ ἀποτέλεσμα ἀλλὰ τὸ αἶτιο. Καὶ τὸ αἶτιο παρέμενε ὁ ὑπολογισμὸς σὰν ὁμότιμου παράγοντα τῶν Τούρκων τῆς Κύπρου, ἡ ἀκριβέστερα τῆς Τουρκίας.

Ἐχομε τόνισαι καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο, ὅτι εἶναι πρωτοφανὲς γεγονὸς ἔποικοι μιᾶς χώρας ὑπὸ ἀποικιακὸ καθεστῶς νὰ θεωροῦνται ὅτι ἔχουν τὸν ἴδιο ἀποφασιστικὸ λόγο γιὰ τὸν τόπο τους μὲ τοὺς γηγενεῖς. Ἀν ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὴν περίπτωση τῆς Ροδεσίας, στὴν Ἀφρικὴ εἶναι γνωστὰς οἱ πολυάνθρωπες κοινότητες τῶν Ἀσιατῶν (Ἰνδῶν κλπ.). Γιατὶ ἡ ἀρχὴ ποὺ προκρίθηκε γιὰ τὴν Κύπρο δὲν εἶχε προκριθεῖ καὶ γιὰ τὶς Ἀφρικανικὰς χώρες; Αὐτὸ τὸ λογικὸ ἐπιχείρημα δὲν προβλήθηκε ἀπὸ Κυπριακῆς πλευρᾶς καὶ δὲν διαφωτίστηκε κατὰλληλῇ ἢ διεθνῇ κοινωνίᾳ. Δὲν ἔγινε φορτικὰ ἐμμονὴ πάνω σ' αὐτὸ ἀπὸ μέρους τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ συνέπεια, ἓνα δεύτερο ἐπιχείρημα παραμένει ἀκλόνητο: ἡ σημασία ποὺ ἔχει ἡ Κύπρος ἀπὸ στρατηγικῆς καὶ γεωπολιτικῆς πλευρᾶς γιὰ τὴν Τουρκία. Ἡ νομιμοποίηση λοιπὸν τοῦ Τουρκικοῦ παράγοντα στὸ Κυπριακὸ

356. *Hürriyet* 16 Ἰουλίου 1957, *Ayin Tarihi*, ἀρ. 284, Ἰούλιος, σ. 170-171.

και η αποδοχή αυτής της νομιμοποίησεως από μέρους της Ελλάδος και των Κυπρίων δεν σήμαινε τίποτε άλλο από αποδοχή τούτου ακριβώς του επιχειρήματος, που όμως οδηγεί σε ανυπολόγιστης σοβαρότητας αιτιάσεις της Τουρκίας σε βάρος της Ελλάδος. Την ορθότητα της διαπιστώσεως αυτής μπορεί να κάνει από μόνος του ο αναγνώστης αν αναλογιστεί την εξέλιξη και την σημερινή κατάσταση των Ελληνοτουρκικών σχέσεων και την βάση των αιτιάσεων της Τουρκίας.

Έτσι, αν ανατρέξει κανείς στις εφημερίδες στα μέσα του Ιουλίου 1957 βλέπει ειδήσεις κατά τις οποίες η Μεγάλη Βρεταννία και οι Ηνωμένες Πολιτείες ετοιμάζουν διαφορετικά σχέδια επιλύσεως του Κυπριακού, προβλέποντας περίοδο αυτοκυβερνήσεως για την Μεγαλόνησο, μετά την οποία θα αποδιδόταν η ανεξαρτησία στην Κύπρο, οι δε στρατιωτικές βάσεις της θα παραδίδονταν στην διοίκηση του ΝΑΤΟ. Οι ειδήσεις αυτές που είχαν προέλευση τον ξένο τύπο, απέβλεπαν στην ικανοποίηση όχι των Κυπρίων, αλλά της Ελλάδος και της Τουρκίας, και βέβαια πάνω απ' όλα των συμφερόντων της Ατλαντικής Συμμαχίας³⁵⁷.

Άλλωστε, η Αγγλία αφού επεδίωξε τις απ' εθθείας συνεννοήσεις με την Ελλάδα και την Τουρκία³⁵⁸ και συνάντησε την απροθυμία της Ελλάδος, αρνήθηκε να διαπραγματευθεί και με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο που με την υπό ήμερομηνία 27 Μαΐου 1957 επιστολή του προς τον Μάκ Μίλλαν ζητούσε να αρχίσουν διαπραγματεύσεις ανάμεσα σ' αυτόν σαν εκπρόσωπο του Κυπριακού λαού και της Βρεταννικής Κυβερνήσεως. Και σαν ένα από τα αίτια για την άρνησή του ο Βρεταννός πρωθυπουργός, πρόβαλε σε απαντητική προς τον Μακάριο επιστολή ότι «...στις καθοριστικές του μέλλοντος της Κύπρου διαπραγμα-

81α

τεύσεις που επιθυμείτε να είναι εποικοδομητικές έχετε απορρίψει την συμμετοχή των Τουρκοκυπρίων»³⁵⁹.

Η Τουρκία ακριβώς έπειδή έβλεπε την κατάσταση, σκλήρυνε μέρα με την μέρα την θέση της επιμένοντας ανυποχώρητα στην διχοτόμηση.

15. ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΣΑΝ ΕΠΙΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

Από τα δημοσιεύματα του Τουρκικού τύπου της περιόδου που αναφερόμαστε θέλουμε να τονίσουμε εμφαντικά ένα άρθρο που έχει δει το φως της δημοσιότητας στο έγκυρο πολιτικό περιοδικό «Φόρουμ». Στο άρθρο αυτό συνιστάται όπως η Τουρκική Κυβέρνηση ζητήσει την εφαρμογή της αρχής της αυτοδιαθέσεως σ' όλοκληρη την περιοχή του Αιγαίου (προφανώς έκλαμβανομένης σαν σύνολο³⁶⁰). Ο Αρμάογλου, αναλύοντας αυτό το άρθρο — ίσως γιατί υπήρξε ο πιθανός συντάκτης του λέγει ότι με την έκφραση «εφαρμογή της αρχής της αυτοδιαθέσεως στην περιοχή του Αιγαίου» υπονοεί τη Δωδεκάνησο και την Δυτική Θράκη. Και συνεχίζει έτσι: «...έπειδή ούδέποτε διαχωρίστηκαν τα προβλήματα της Δωδεκανήσου και της Δυτικής Θράκης από το Κυπριακό, το «Φόρουμ» ζητούσε όπως και η Τουρκία, προβάλλοντας πάντοτε όλα αυτά τα ζητήματα στην Αγγλία και στην Ελλάδα, αὐξήσει την ικανότητα ελιγμοῦ καὶ παζαρέματος της»³⁶¹ (ή υπογράμμιση είναι δική μου).

Νομίζουμε ότι δεν απαιτείται ιδιαίτερη εφύια για να διαπιστώσει κανείς το πόσο επίκαιρη παραμένει έκτοτε η παραίνεση αυτή για την Τουρκία. Μέσα στα πλαίσια αυτής της τακτικής

359. Για το κείμενο των επιστολών βλ. *Ayin Tarihi* αρ. 282 Μάιος 1957, σελ. 270-271.

360. «Kibris» σε *Forum* αρ. 81, 1 Αυγούστου 1957 σελ. 7.

361. *Armaoglu*: όπ. παραπ., σελ. 377.

357. *Yeni Istanbul*, 14 Ιουλίου 1957, *Hürriyet* 14 και 15 Ιουλίου 1957.

358. Βλ. Nations Unies, Assemblée Générale, Douzième Session: Documents Officiels, A/C, 1/SR. 927, σελ. 356.

ἄρχισε μιὰ συστηματικὴ ἀνθελληνικὴ ἐκστρατεία ποὺ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1957 ἔπαιρνε τὴν μορφή ὀστερίας. Ἐπιστρατεύθηκαν οἱ νεολαιίστικες καὶ ἄλλες ὁργανώσεις, σύσσωμος ὁ τύπος, ἡ ἀντιπολίτευση. Ἐνας ἀγώνας μὲ πείσμα καὶ δίχως ἔλεος ποὺ σὲ κάθε ἐνδειξη, ὅπως θὰ δοῦμε, κάποιας μεταστροφῆς τῶν πραγμάτων σὲ βάρος τῆς Τουρκίας ἀποκτοῦσε διαστάσεις. Καὶ ὁ ἀγώνας αὐτὸς συνοψιζόταν στὸ σύνθημα: «Διχοτόμηση ἢ θάνατος». Ἡ μεθόδευση ἦταν τέτοια ὥστε, ὅστερα ἀπὸ μῆνες ὁ Φαλήχ Ριφκὴ Ἀτάη παρατηροῦσε στὴν «Ντουνγιά»:

«Οἱ Ἕλληνες φίλοι μας μὲ τὴν πεισματικὴ καὶ ἀνυποχώρητη πολιτικὴ των, μὲ τὴν ἀνελέγητη τρομοκρατία των δημιούργησαν τὸ Κυπριακὸ ἐθνικὸ θέμα πρὸς πολλὰ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἑαυτοὺς των, γιὰ τοὺς Τούρκους. Αὐτὸ τὸ ζήτημα προχώρησε καὶ ἔχει ἐγκατασταθεῖ τόσο μέσα στὶς Τουρκικὲς λαϊκὲς μάζες, ὥστε, οὔτε ἡ παρούσα Κυβέρνηση, οὔτε καμμιά ἄλλη κυβέρνηση, σήμερα καὶ αὔριο δὲν μπορεῖ νὰ θυσιάσει τὸν Τουρκισμό τῆς Κύπρου. Ἄν τὸν θυσιάσει δὲν θάναί Κυβέρνηση τοῦ Τουρκικοῦ Ἔθνους... Σὲ ὅλα τὰ καφενεῖα τῆς Τουρκίας καὶ στὰ σπίτια συζητεῖται τὸ Κυπριακὸ. Μεταξὺ τοῦ λαοῦ αὐτὸ τὸ ζήτημα ἔχει λάβει τὸν χαρακτήρα μιᾶς ἐπαρχίας (βιλαετιοῦ) τῆς Τουρκίας...»³⁶².

Αὐτὸς ποὺ γράφει τοῦτες τίς γραμμὲς ἔχει ζήσει τὴν ἀτμόσφαιρα ποὺ περιγράφει ὁ ἐπιφανὴς Τουρκὸς δημοσιογράφος. Μαθητὴς στὴν τελευταία τάξη τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, δὲν λησμονεῖ ποτὲ τὴν περίοδο τῶν διπλωματικῶν ἐξετάσεων τοῦ Ἰουνίου (1958) ποὺ συνέπεσαν μὲ τὰ περίφημα «συλλαλητήρια» ποὺ διοργανώονταν καθημερινὰ σὲ διάφορες πόλεις τῆς Τουρκίας, ὅπου ὁμιλητὲς μὲ πύρινους καὶ ἐμπρηστικούς λόγους ὀρκίζονταν νὰ διχοτομήσουν τὴν Κύπρο, νὰ ἀφανίσουν κάθε τί τὸ ἑλληνικόν. Καὶ τὰ συλλαλητήρια αὐτὰ μεταδίδονταν ἀπὸ τὰ ραδιόφωνα στὴ διαπασῶν, γιὰ φανατισμὸ τῶν πολλῶν, γιὰ ἐκφο-

362. Atay, Falih Rifki: «Mesele bu hale gelince» («Ὅταν τὸ ζήτημα ἔχει φτάσει σ' αὐτὴ τὴν κατάστασι») σὲ *Dünya* 24 Ἰανουαρίου 1958.

βισμὸ τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος. Δὲν θὰ λησμονήσει ὁ συγγραφέας, ὅταν μετέβαινε γιὰ τίς ἐξετάσεις τοῦ μαθήματος τῆς Τουρκικῆς Γεωγραφίας, ὅτι ἀπὸ τὰ οἰκήματα γύρω καὶ ἐναντι ἀπ' τὴ Σχολὴ ἀκούγονταν ἀνθελληνικὲς ἰαχές, καὶ διάφορα ἄτομα κρεμασμένα στὰ μπαλκόνια κρατοῦσαν μαχαίρια τῆς κουζίνας ποὺ τὰ ἔσειαν ἀπειλητικὰ στοὺς εἰσερχόμενους μαθητὲς γιὰ ἐκφοβισμό. Ὁμολογεῖ δίχως τὸ παραμικρὸ ἔχνος ἐμπάθειας ἢ μνησικακίας ὅτι οὔτε στιγμὴ δὲν αἰσθάνθηκε φόβο. Ἴσως ἡ ἡλικία σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἰδιοσυστασία του νὰ τὸν ὀπλιζε μὲ μιὰ μεγαθυμία καὶ νὰ διασκεδάζε, μὲ ὅλα αὐτά, γιὰτὶ πράγματι φαίνονταν τόσο ἔντεχνα, τόσο κωμικά. Τὸ αἰσθητήριό του σπάνια τὸν ξεγέλασε.

Μέσα στὴν ἀπελπισία ποὺ κυριαρχοῦσε στὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα θυμᾶται ὁ συγγραφέας στὶς δύσκολες πραγματικὰ μέρες γιὰ τὸν ὁμόγλωσσο ἡμερήσιο κυρίως τύπο, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο—ὅπου ἤδη ἐργαζόταν, ὅπως καὶ γιὰ τὴν οἰκογένειά του ποὺ εἶχε καταστραφεῖ κυριολεκτικὰ ἀφοῦ ὁ πατέρας του ἔχασε τὴν θέση του «λόγῳ τῆς Ἑλληνικῆς του ὑπηκοότητος». Στὸ κορύφωμα λοιπὸν αὐτῆς τῆς ἀνθελληνικῆς μανίας ἔβλεπε κάτι τὸ ἀσυνήθιστο, τὸ ὄχι φυσιολογικόν.

Λίγους μῆνες ἀργότερα, φοιτητὴς τῆς Νομικῆς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πόλης, εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ διαπιστώσει ἀπὸ πολλὰ κοντὰ ὅτι δὲν εἶχε πέσει καθόλου ἔξω στὶς ἐκτιμήσεις του. Τὴν διστακτικότητα τῶν πρώτων ἡμερῶν διαδέχτηκε ἡ βεβαιότητα πὼς ὁ τουρκικὸς λαὸς—καὶ ἡ μερίδα ποὺ θεωρεῖτο πρὸ εὐέξαπτη, ὁ φοιτητικὸς κόσμος—ἀτομικὰ ἦταν ἀμέτοχος. Τὸ Κυπριακὸ δὲν ἦταν παρὰ ἓνα ἐπίστρομα βαθύτερων ἀνησυχιῶν ποὺ ὑπέβοσκαν. Ἦταν ἓνα ἐπιφανὸς ἐννο. Πῶς ἄλλοιῶς νὰ ἀποδώσει τὴν ἀμοιβαίαν ἐκτίμηση καὶ ἀγάπη ἀπὸ συναδέλφους του, ποὺ καμμιά σὲ βάρος του διάκριση δὲν ἔδειξαν; Ἀντίθετα, ὅταν, ὅπως θὰ δοῦμε, δόθηκε μιὰ κάποια λύση στὸ Κυπριακὸ καὶ τὸ ζήτημα καταλάγιασε, εὐθὺς ἀμέσως, τὸ κίνημα μετουσιώθηκε στὸ αἶτημα γιὰ ἀλλαγὴ τῆς ἐξουσίας, στὴν κατάλυση τῆς σχηματικῆς «δημοκρατίας» τοῦ Μεντε-

ρές. 'Ωστόσο και πάλι, με την πτώση της δικτατορικής διακυβερνήσεως (27 Μαΐου 1960) δεν είχαν τοποθετηθεί τα πράγματα στις ὀρθές τους διαστάσεις.

Γιὰ τὸν τουρκικὸ λαό, ἡ δημιουργία καθαρῆς συνειδήσεως τότε μόλις, δειλὰ στὴν ἀρχή, πὶδ θαρρετὰ στὴ συνέχεια, ἀρχισε νὰ μορφοποιεῖται. Καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ συγγραφέας γνωρίζοντας νὰ τοποθετῇ τὸν ἑαυτό του σὲ σχέση ἰσοτιμίας πρὸς τοὺς τούρκους συναδέλφους του, βρέθηκε στὴν πρωτοπορία ἐκείνης τῆς ἱστορικῆς καμπῆς, δὲν ἔτρεφε καμμιὰν ἀμφιβολία. Διακήρυττε υπεύθυνα, καὶ ἐπίμονα ὅτι οἱ κρισιμότερες μέρες τότε μόλις ἀρχίζουν. Ἡ ἐξέλιξη ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα δὲν τὸν διέψευσε καθόλου.

Ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ σὲ προσωπικὲς κρίσεις κρίθηκε ἐπιβεβλημένη γιὰ δύο λόγους: ὁ πρῶτος ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ἡ σκέψη ποὺ ἔχει ἐκφραστῇ προηγούμενα κατὰ τὴν ὁποία τὸ Κυπριακὸ ὑπῆρξε παυσίπονο εὐκαιρίας ποὺ νάρκωσε (καὶ ἀποπροσανατόλισε γιὰ σύντομο διάστημα) τὴν τούρκικη κοινωνία. Ὁ δεύτερος, ἡ κρίση κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἀλήθεια ἀπ' ὅσα λέγει ὁ Φαλίχ Ριφκὴ Ἀτάν στὸ ἄρθρο ποὺ παραθέσαμε πὶδ πάνω εἶναι σχετική. Ἀπεικονίζει μιὰ καὶ μόνη πλευρὰ τῆς καταστάσεως, τόσο τῆς χθεσινῆς, ὅσο καὶ τῆς σημερινῆς. Καὶ εἶναι ἀληθινὴ στὸ μέτρο ποὺ ἡ ἀθέατη πλευρὰ δὲν φωτίζεται. Μιὰ πλευρὰ ποὺ δὲν ἔχει σχέση οὔτε μὲ τὸ Κυπριακὸ, οὔτε μὲ τὶς ἐλληνοτουρκικὲς σχέσεις.

Γιὰ νὰ ἐπανεέλθουμε ὅμως στὴν ἀφήγησή μας, βλέπουμε ὅτι ὁ ἐπίμονος ἀγῶνας γιὰ τὴ διχοτόμηση, ὅπως ἄλλωστε ἐπισημάναμε, γινόταν πὶδ ἔντονος ὅσο διαφαίνονταν πιθανότητες κάποιας μεταστροφῆς σὲ βάρος τῆς Τουρκίας ἢ ἔστω, ὅταν γινόταν ἀπλῶς σκέψη γιὰ μιὰ κάποια ἐπίλυση τοῦ προβλήματος.

Τὸν Νοέμβριο τοῦ 1957 ἀντικαθίσταται ὁ κυβερνήτης τῆς Κύπρου καὶ τὴ θέση τοῦ στρατάρχη Χάρτινγκ παίρνει ὁ Σέρ Χιού Φούτ. Παράλληλα, τὸ Ἐργατικὸ Κόμμα τῆς Ἀγγλίας στὸ συνέδριό του παίρνει ἀπόφαση (Ὁκτώβριος 1957) σύμφωνα

μὲ τὴν ὁποία ἀντιτάσσεται στὴ διχοτόμηση καὶ ζητεῖ ὅπως γιὰ τὴν παροχὴ αὐτοκυβερνήσεως κληθοῦν σὲ διαπραγματεύσεις ἐκπρόσωποι τῶν Ἑλλήνων Κυπρίων ἀλλὰ καὶ τῶν Τουρκοκυπρίων πρὸς τοὺς ὁποίους ὅμως νὰ καθοριστοῦν ἀπὸ τῶρα οἱ προσήκουσες ἐγγυήσεις.

Κυρίως ἡ δεύτερη εἵδηση ἀνησυχεῖ τὴν Τουρκία. Ὁ Ἀχμέτ Σουκροῦ Ἐσμὲρ κρίνει ὅτι πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθεῖ ἡ ἰδέα τὴν ὁποία ἡ χώρα του ὑποστήριζε μέχρι ἐκείνη τὴν στιγμή, κατὰ τὴν ὁποία κρινόταν χρήσιμη ἡ διαιώνιση τῆς βρεταννικῆς κατοχῆς στὴν Κύπρο. Καὶ ἐπείγεται νὰ διχοτομήσει τὴν Κύπρο.

«... πλεον τὸ θεμέλιο αὐτὸ εἶναι σαθρὸ καὶ ἐπικίνδυνο γιὰ τὴν περαιτέρω ἀσφάλεια τῆς Τουρκίας... Κατὰ συνέπεια πρὶν ἔλθει στὴν ἐξουσία κυβέρνηση τοῦ Ἐργατικοῦ Κόμματος ποὺ εἶναι ἀμφίβολο ἂν ἐκτιμᾷ τὴ φιλία μὲ τὴν Τουρκία, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ προχωρήσουμε σὲ μιὰ λύση μὲ βάση τὸν διαμοιρασμὸ τῆς Κύπρου»³⁶³.

Ἀλλὰ οἱ τουρκικὲς ἀνησυχίες κορυφώνονται τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1957 ὅταν στὴν πρώτη ἐπιτροπὴ τῆς γενικῆς συνελεύσεως τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν συζητεῖται ἡ νέα προσφυγὴ τῆς Ἑλλάδος, (9-12 Δεκεμβρίου 1957)³⁶⁴. Ἡ ὑπερψήφιση (33 ὑπὲρ, 20 κατὰ καὶ 25 ἀποχές) ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ τοῦ (δεύτερου) σχεδίου ποὺ εἶχε ὑποβάλει ἡ ἐλληνικὴ ἀντιπροσωπεία, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο «συνιστῶνταν διαπραγματεύσεις μέσα σὲ πνεῦμα συνεργασίας μὲ σκοπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν δικαιώματος τῆς αὐτοδιαθέσεως στὸν λαὸ τῆς Κύπρου», ἀποτελοῦσε ἥττα τῆς Τουρκίας, γιατί, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἀρμάογλου: «Σ' αὐτὴ τὴ νέα ἐλληνικὴ πρόταση δὲν ὑπῆρχε ἡ ἔκφραση "ἐνδιαφερόμενοι"».

363. Esmer, Ahmet Sükrü: «Kibris valiliginde degisiklik» (ἀλλαγὴ κυβερνήτη τῆς Κύπρου) σὲ *Ulus* τῆς 8 Δεκεμβρίου 1957. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ «Kibris Meselesi tehlikeli yolda» (Τὸ Κυπριακὸ σὲ ἐπικίνδυνο δρόμο) σὲ *Ulus* 13 Ὁκτωβρίου 1957.

364. Βλ. Nations Unies, Assemblée Générale, Douzième Session, Documents officiels, A/PV 682, σελ. 49-50. *Xydis*: ὅπ. παραπ., σελ. 381 καὶ συν.

»Αὐτὸ ὑπονοοῦσε βέβαια, ἀπ' εὐθείας διαπραγματεύσεις με-
ταξὺ τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ καὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ ἀπέβλεπε στὸ
νὰ ἀφήσει τὴν Τουρκία ἐκτὸς τῶν διαπραγματεύσεων»³⁶⁵.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι κατὰ τὶς συζητήσεις στὴν «πρώτη
Ἐπιτροπὴ» τῆς Γενικῆς Συνέλευσης, ὁ τοῦρκος ἀντιπρόσωπος
Σελὴμ Σαρπὲρ δὲν πρότεινε καμμιά τροπολογία στὴν πρόταση
τῆς Ἑλλάδος, οὔτε ὑπέβαλε δικό του σχέδιο ἀποφάσεως. Στὶς
ἀγορεύσεις του ἐπέμενε γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐφαρμογῆς
τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτοδιαθέσεως γιὰ ἀμφότερες τὶς κοινότητες,
πράγμα ποὺ κατὰ τὴν τουρκικὴ λογικὴ σήμαινε διχοτόμηση.

Δὲν θὰ ἔπρεπε ὅμως νὰ προτείνει δικό του σχέδιο, στὸ ὁποῖο
νὰ περιλάμβανε τὶς ἀπόψεις τῆς Τουρκίας; Νὰ τί λέγει στὸ προ-
κείμενο ὁ Ἀρμάογλου:

«Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ ἰδέα τῆς διχοτομή-
σεως δὲν συγκέντρωνε μεγάλες συμπάθειες στὰ Ἑνωμένα
Ἔθνη, ἔτσι ἡ διατύπωση αὐτῆς τῆς ἰδέας σὲ μιὰν ἀπόφαση καὶ ἡ
ἀπόρριψή της στὴ συνέχεια μποροῦσε νὰ ἔχει ὅπωςδὴποτε χει-
ρότερα ἀποτελέσματα. Ἡ ἀπόρριψη ἀπὸ τὰ Ἑνωμένα Ἔθνη
μιάς ἀπόφασης ποὺ θὰ προέβλεπε τὴ διχοτόμηση μποροῦσε νὰ
ἐξασθενήσει ἀκόμη περισσότερο τὴ στάση τῆς Τουρκίας. Γι'
αὐτὸ τὸν λόγο ἀντιτασσόμενῃ στὸ ἐλληνικὸ σχέδιο ἀποφάσεως
καὶ μὴ προτείνοντας δικό της σχέδιο, ἡ Τουρκία εὗρισκε ὅτι,
ἐξυπηρετοῦσε τὴν ἴδια περισσότερο ἢ ἀπόφαση τῆς 26ης Φε-
βρουαρίου 1957 ποὺ προέβλεπε τριμερεῖς διαπραγματεύσεις».
Καὶ ὁ Τοῦρκος καθηγητὴς διευκρινίζει:

«Θὰ πρέπει νὰ ὑπενθυμίσουμε γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ ὅτι
ἡ Τουρκία πάντοτε, ἀντὶ τῆς διαπραγματεύσεως
τοῦ Κυπριακοῦ σὲ διεθνεῖς ὀργανισμούς,
προτιμοῦσε τὶς τριμερεῖς διπλωματικὲς δια-
πραγματεύσεις (ἢ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου). Κατὰ

365. *Armaoglu*: ὅπ. παραπ., σελ. 387.

συνέπεια, ἡ ἀπόφαση τῆς 26 Φεβρουαρίου 1957 ἐξυπηρετοῦσε
καλύτερα τὸ σκοπὸ της»³⁶⁶.

Ἡ πρόσκαιρη ἐπιτυχία τῆς ἐλληνικῆς διπλωματίας εἶχε
σὰν ἀποτέλεσμα νὰ σημειωθοῦν βίαιες ἀντιδράσεις τῆς Τουρ-
κίας, στὶς μεγάλες πόλεις τῆς ὁποίας πάρθηκαν ἑκτακτα ἀστυ-
νομικὰ μέτρα³⁶⁷ γιὰ νὰ προληφθοῦν ἐνδεχόμενες ταραχές.

Ἡ ἀντίδραση ὅμως καὶ οἱ ἀνησυχίες τῆς τουρκικῆς κοινῆς
γνώμης κράτησαν μόνο 48 ὥρες, γιὰ τὶς 14 Δεκεμβρίου ἡ
παραπάνω ἀπόφαση ἔγινε μὲν δεκτὴ ἀπὸ τὴν Γενικὴ Συνέλευ-
ση, ἀλλὰ δὲν συγκέντρωσε πλειοψηφία τῶν δύο τρίτων ποὺ ἀπαι-
τοῦσε ἡ διαδικασία, ἔτσι δὲν θεωροῦνταν ἰσχυρὰ (31 ὑπέρ,
29 κατὰ, 24 ἀποχή). Σὰν ἐπακόλουθο τῆς διαδικαστικῆς ἀπόρ-
ριψης τῆς προτάσεως ἦταν ἡ ἀνάβιωση τῆς προϋφισταμένης
ἀποφάσεως τοῦ ἴδιου ὀργάνου τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν τῆς 26
Φεβρουαρίου 1957, πράγμα ποὺ ὅπως εἶδαμε ἐξυπηρετοῦσε τὴν
Τουρκία.

Ἄν μελετήσει κανεὶς τὶς χῶρες ποὺ καταψήφισαν τὴν
ἐλληνικὴ πρόταση, θὰ δεῖ κατάπληκτος ὅτι προέχουν οἱ χῶρες
τῆς Ἀτλαντικῆς Συμμαχίας, οἱ χῶρες τῆς Βρεταννικῆς Κοινο-
πολιτείας καὶ χῶρες ἀμεσότατα ἐξαρτημένες ἀπὸ τὶς Ἑνωμένες
Πολιτείες τῆς Ἀμερικῆς³⁶⁸. Σχετικὰ εἶναι γνωστὲς οἱ πιέσεις
ποὺ δέχτηκε τότε ἡ ἐλληνικὴ πλευρὰ ἀπὸ τὸ Σταίιτ Ντηπάρτ-
μεντ, ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα τῆς συζητήσεως τῆς ἐλληνικῆς προσ-
φυγῆς στὴν πολιτικὴ ἐπιτροπὴ, ὅποτε καὶ ὁ πρῶτος γραμματέας
τῆς ἐλληνικῆς Πρεσβείας στὴν Οὐάσιγκτων εἶχε κληθεῖ ἀπὸ
τὸν Τζόζεφ Σίσκο, τοῦ γραφείου τῶν Πολιτικῶν Ὑποθέσεων

366. *Armaoglu*: ὅπ. παραπ. σελ. 387.

367. Βλ. *Yeni Istanbul* 14 Δεκεμβρίου 1957.

368. Καταψήφισαν τὴν ἐλληνικὴ πρόταση οἱ: Αὐστράλια, Βέλγιο, Κα-
ναδᾶς, Χιλή, Κολομβία, Δανία, Δομινικανὴ Δημοκρατία, Γαλλία, Ἰράν,
Ἰταλία, Λουξεμβούργο, Ὁλλανδία, Νέα Ζηλανδία, Νικαράγουα, Νορβηγία,
Πακιστάν, Πορτογαλία, Ἰσπανία, Σουηδία, Τουρκία, Νοτιοαφρικανικὴ
Ἑνωση, Μεγάλῃ Βρεταννία, Ἀργεντινὴ. Οἱ Η.Π.Α. ἀπέσχον τῆς ψηφοφο-
ρίας. Βλ. *Xydis* ὅπ. παραπ. σελ. 493. *Armaoglu*: ὅπ. παραπ. σελ. 391.

καὶ ὑποθέσεων Ἀσφαλείας τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν τοῦ Σταίητ Ντηπάρτμεντ, γιὰ νουθεσίες³⁶⁹. Ἀναφέρουμε μόνο αὐτὸ τὸ ὄνομα, γιατί τὸ ἀπαντήσαμε ἤδη στὸν πρῶτο τόμο τοῦ παρόντος ἔργου σὰν «μεσολαβητὴ» καὶ εἰδικὸ ἀπεσταλμένο στὸ Λονδίνο, τὴν Ἀγκυρα καὶ τὴν Ἀθήνα.

Ἡ ἐπέμβαση ὅμως τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν στὰ παρασκήνια, ἦταν τόσο ἀποτελεσματικὰ φιλοτουρκικὴ, ὥστε ἡ T.M.T.F., δηλαδή ἡ Ἐθνικὴ Φοιτητικὴ Ὁμοσπονδία Τουρκίας, θεωροῦσε ἐπιβεβλημένο καθήκον της νὰ ἀποστείλει εὐχαριστήριο τηλεγράφημα στὸν πρόεδρο Ἀϊζενχάουερ γιὰ τὴ συναντίληψη καὶ ἐνίσχυση πού ἔδειξε ἡ χώρα του στὴν Τουρκία ἀναφορικὰ μὲ τὸ Κυπριακό³⁷⁰.

ΚΥΡΙΩΤΕΡΕΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

- Σελ. 54 στ. 1 ὕποσ. ἀντὶ «Mikrelamoglu» γράφε «Mikremanoglu»
 » 59 στ. 1 ἀντὶ «τοῦ ἐνεργοῦ» γράφε «τῶν ἐνεργῶν»
 » 79 στ. 19 ἀντὶ φεάναμε γράφε φτάναμε
 » 86 στ. 19 ἀντὶ 114-119 γράφε 14-19
 » 87 στ. 2 ὕποσ. διαγρ. «τουρκικὸ»
 » 87 στ. 3 ὕποσ. πρόσθεσε: «καὶ γιὰ τὸ τουρκικὸ»
 » 106 στ. 10 ὕποσ. ἀντὶ «τὴν κοίτη του» γράφε «τὸ νερό»
 » 129 στ. 7 ὕποσ. ἀντὶ «3» γράφε «Α»
 » 131 στ. 3 ὕποσ. ἀντὶ Correspondence γράφε Correspondance
 » 145 στ. 4 ἀντὶ «Ἀργκουτς» γράφε «Ἀργκιούτς»
 » 147 στ. 30 στὸ τέλος πρόσθεσε «(πρόσκαιρους ἐραστὲς)»
 » 166 στ. 10 ὕποσ. ἀντὶ «1954» γράφε «1914»
 » 170 στ. 28 ἀντὶ «Τεπέκμπαση» γράφε «Τεπέμπαση»
 » 204 στ. 7 ὕποσ. ἀντὶ «ihtiflāl» γράφε «ihtilāl»
 » 205 στ. 20 ὕποσ. ἀντὶ «Polika» γράφε «Politika»
 » 205 στ. 21 σὲ «..... Τουρκίας» πρόσθεσε: «Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969 σελ. 188»
 » 227 στ. 9 ἀντὶ «Χαῦρρετίν» γράφε «Χαῦρεττίν»
 » 233 στ. 22 ὕποσ. στὴ λέξη «γνήσιο» πρόσθεσε «τέκνο»
 » 235 στ. 28 ὕποσ. ἀντὶ «προσβάσεως» γράφε «παραβιάσεως»
 » 271 στ. 2 ὕποσ. ἀντὶ «Gza» γράφε «Geza»
 » 274 σὲ ὕποσημ. γράφε: Erim, Nihat: σελ. 16-17
 » 274 σὲ ὕποσημ. γράφε: «Erim, Nihat: «Bildigim ve gördüğüm ölçülerde» Kıbrıs) (Τὸ Κυπριακὸ ἀπ' ὅσα γνωρίζω καὶ ἔχω δεῖ), ἔκδοση Ajans-Türk, Ankara 1976 σελ. 16-17»
 » 285 σὲ στ. 4 ὕποσ. ἀντὶ -yogu γράφε Dogu
 » 285 σὲ στίχο 5 ὕποσ. ἀντὶ «Ekononik» γράφε «Ekonomik»
 » 293 σὲ στίχο 2 ὕποσ. ἀντὶ «propsals» γράφε «proposals»
 » 303 σὲ στίχο 4 ἀντὶ 7 γράφε 9
 » 306 σὲ στίχο 2 ὕποσ. ἀντὶ 7 γράφε 9
 » 335 στ. 8 ἀντὶ «ἐπερωτῶντας» γράφε «σχολιάζοντας»
 » 390 στ. 2 ὕποσ. ἀντὶ «İstanbul» γράφε «Istanbul»

369. Βλ. *Xydis*: ὅπ. παραπ. σελ. 356.

370. Γιὰ τὸ κείμενο τοῦ τηλεγραφήματος βλ. *Yeni İstanbul*: 16 Δεκεμβρίου 1957.